# کلیات

شیخ الاسلام

موسی کاظم

# دینی، اجتماعی مقالەلر



اوقاف اسلامیه مطبعه‌سی
١٣٣٦

# مدنیت صحیحه

و

# دیانت حقه

# مدنیت صحیحه — دیانت حقه

« مدنیت » بر شهرده ، بر کویده ، نره‌سی اولورسه اولسون بر محلده طوپلو اوله‌رق یشامق دیمکدر . بوده نوع بشرك مقتضای خلقت وطبیعتیدر . چونکه معیشت انسانیه معیشت حیوانیه کبی بسیط وساده دکلدر . انسان یشایه‌بیلمسی ایچون باشلی باشنه تدارك ایده‌میه‌جکی بر طاقم شیلره محتاجدر . بناءً علیه انسانلر تا ابتدای خلقتدن بری بری برینه یاردیم ایدرك وبر یرده طوپلو اوله‌رق یاشایه کلمشلردرکه انسانك طبعاً مدنی اولمسنك معناسی دخی بودر .

ایشته انسانلر طبعاً مدنی اولدقلری ایچون هر عصرده بر نوع مدنیت رونما اولمش واولمقده بولنمش ایسه‌ده مدنیت کامله‌یه مظهریت هرقومه نصیب اولمامشدر .

عجایب ؛ بو مدنیت کامله دنیلن شی بر قومك علوم طبیعیه وریاضیه‌ده ترقی ایتمسی وانواع صنایعی اختراع ایلمسی ؛ واپورلر ، شومندوفرلر ایجاد ایدرك نقلیات ایچون بونجه تسهیلات کوسترمسی ؛ بیوك شهرلر ، واسع جاده‌لر ، عالی بنالر وجوده کتیرمسی وسائره‌سی دکلمی ؟ اکر بونلر ایسه بو کبی شیلره نائلیت پك چوق اقوامه نصیب اولمش والحالة هذه اولمقده بولنمشدر .

خیر ! یالکز بونلر دکل . چونکه مدنیتدن مقصد اصلی بالجمله اهالینك رفاه وسعادت اوزره یشامسیدر . حالبوکه علوم وفنون وصنایع مذکوره‌نك اك چوق ترقی ایتدیکی یرلرده بو رفاهه ، بو سعادته نائل اولانلر انجق یوزده بر نسبتنده‌در . متباقی اهالی بارکران دردومعیشت آلتنده ازلمکده ، حتی ایکی اوطه‌لی بر خانه‌یه بیله مالکیتدن محروم براقلمقده‌در .

بوحالده مدنیت صحیحه انسانلره هردرلو اسباب سعادت ورفاهیتی بخش ایدن بر مدنیتدرکه اوده هرایشده استقامت، هرخصوصده عدالت، بنی نوعنه معاونت، بتون معایب عقلیه‌دن مجانبت ایله حاصل، بونلرده انجق دیانت حقه ایله قائمدر. زیرا انسانده حسب الخلقه برطاقم قوای حیوانیه ومبادئ شهوانیه واردرکه اکر انسان کندیسنی بر تربیهٔ معنویه آلتنده بولندرماز؛ نفسنك برقوهٔ غالبه‌یه ، بر قدرت قاهره‌یه قارشی محکوم

اولدیغنی تصدیق ایتمز ایسه یالکز قوا ومبادیٔ مذکوره‌نك مقتضیاتنی تحصیله سعی ایدوب ملکهٔ عقلیه‌سنك مقتضیاتنه اصلا اهمیت ویرمز .

بونك بویله اولدیغنه صفات عالیه واخلاق فاضله ایله متصف ومتخلق اولان ذواتك پك نادر اولدیغی شهادت ایتمکده ایسه‌ده بالجمله عقلا نزدنده مسکرات وبالجمله مکیفاتك، قمار وامثالی انواع لعبیات وسفاهتك مضر صحت ومضر اخلاق اولدقلری بلاشك معلوم ومسلم ایکن بو مضر شیلره الڭ چوق مبتلا اولانلرك ینه عقلا صنفندن اولدقلرنی اخطار ایدر ایسه‌ك ارتق مدعامزك حقیقتده هیچ شبهه قالمز ، صانیرم .

حالبوکه انسان دائما قوای حیوانیه ومبادیٔ شهوانیه‌سنك مقتضیاتنی تحصیله سعی ایدر وهوسات نفسانیه‌سنه مغلوب اولور ایسه هر خصوصده کندی منافع شخصیه ومطالب خسیسه‌سنی نظر اعتباره الەرق غیرك ضرر وزیاننی خاطرینه بیله کتیرمز . کتیرسه بیله « بنم مطلوبم حاصل اولسون‌ده باشقه‌سی نه اولور ایسه اولسون » دیمکدن هیچ‌ده چکنمز . چونکه بومقوله کیمسه نزدنده سعادت دنیلن شی بو حیات فانیه‌ده هر آرزو ایتدیکنه نائلیتدن عبارتدر . بوکا نائل اولمدقدنصکره اوحیاتك‌ده اصلا دکری یوقدر. فعلا تجارك الڭ چوق دینسزلر میانده وقوعی دخی بوکا ایروجه بر دلیلدر .

بناءً علیه دینسزلره کوره هر فعل وقولده استقامت ، هر خصوصده عدالت ، لدی الایجاب بنی نوعنه معاونت، بوتون معابدن مجانبت کبی شیلرك هپ اوهام وخیالات قبیلندن اولدقلری درکار وبو حالده کندی مطالب ذاتیه ومنافع خسیسه‌لرینی تحصیل ایچون عندالاقتضاء درلو رذائلی ارتکابدن نکول ایتمیه‌جکلری بدیدار در. شمدی بر قوم، بر ملت فرض ایده‌لم که هپسی دینسز اولسونلر. عجبا بونلرك تشکیل مدنیت ایدرك رفاه وسعادت اوزره یاشایه بیلملری قابل اوله بیلیرمی ؟ هیهات ! زیرا بویله هر کس کندی مشتهیاتنه ، کندی هوساتنه مغلوب اولەرق لدی الایجاب هر درلو فنالغی ارتکاب ایده‌جك اولور ایسه اوقوم، اوملت آراسنده منازعه، مناقشه، حتی مجادله، مقاتله حکم فرما اولمزمی؟ وبو حالده روح ملت واسباب مدنیت اولان علمه، معرفته، زراعته، تجارته ، صنعته خلل طاری اولەرق اهالی رفاهدن ، سعادتدن بالکلیه محروم قالمزمی ؟

اکر دینیرسه‌که : بز اوقومده علوم و معـارفك‌ده تعمم ایتدیکنی فرض ایدر ایسه‌ك اسباب مدنیته خلل طاری اولمق شویله طورسون، بلکه داها ترقی وتکمل ایدر. انلر دین ومذهب یرینه «انسانیت» نامنه هر فعل وقولده استقامت،

هرخصوصده عدالت ویکدیکرینه معاونت، غیرك حقوقنه تجاوزدن وبتون معایبدن مجانبت ایدرك كمال رفاه وسعادت اوزره یشارلر .

بوكا ایكی درلو جواب ویریرز: اولا دیرزكه : تعمیم معارف دیمك هركسی بر حكیم ذی فنون ایتمك دیمك ایسه بو ایكی وجهله مردوددر :

١ ــ بر انسانك حكیم ذی فنون اولمسی انجق بتون حیاتنی، بتون اوقاتنی تحصیل علوم وفنونه حصر ایله اوله‌بیلیر . حالبوكه انسان بر طاقم احتیاجات مدنیه ومبرمه‌یه محكوم اولدیغندن برقومی، برملتی تشكیل ایدن افرادك جمله‌سی بتون زمانلرینی ، بتون وقتلرینی علوم وفنونی تحصیله حصر ایده‌مزلر. چونكه بوتقدیرده كندیلرینی اعاشه ، احتیاجلرینی ازاله ایده‌جك كیمسه بوله‌مازلر.

٢ ــ انسانلر احوال سائره‌ده اولدیغی كبی درایت و استعداد جهتیله‌ده یكدیكرینه مخالف اولدقلرندن بر قومی تشكیل ایدن افرادك جمله‌سی بالفرض بتون زمانلرینی تحصیل علوم وفنونه حصر ایتسه‌لر بیله ینه هپسی او مرتبهٔ عالیه‌یی احراز ایده‌مزلر . بلكه بیكده بری او رتبه‌یه نائل اولور ایسه‌ده متباقیسی ینه كندیلرینی بهیمیتدن قورتاره‌مزلر .

یوق، اكر تعمیم معارف دیمك هركسه اوقویوب یازمق اوكرەتمك ، برازده مقدمات فنونی تعلیم ایتمك دیمك ایسه ـ بونك امكاننده دخی شبهه اولمقله برابر ـ بوده حصول مقصده كافی اوله‌مز ، بونكله‌ده مدنیت صحیحه حصوله كله‌مز . چونكه انلر بو تقدیرده ترویج مرام وتحصیل مقاصد ایچون بر طاقم حیل ودسائس یوللرینی تعلیم ایتمش، احتراصات نفسانیه وشهوات حیوانیه‌لرینی دها زیاده توسیع ایلمش اوله‌جقلرندن كندیلرینك انسانیتی صیانتدن زیاده منافع خسیسه‌لرینه خدمت وانلره نائلیت ایچون مشروع ، غیر مشروع هر درلو واسطه‌یه مراجعت ایده‌جكلری اشكاردر .

ثانیاً دیرزكه : او قومك كافهٔ افرادی حكیمادن اولسه بیله مادامكه آنلر الوهیت ونبوتی ، معنویات وامور آخرتی منكرلردر ، مادامكه هوسات نفسانیه وشهوات حیوانیه‌لری‌ده مقتضیات عقلیه‌لرینه بلا شك غالبدر؛ فرصت الویردیكی یرده منافع ذاتیه‌لری اوغورنده كندیلرینی ارتكاب دنائتدن هانكی شی منع ایده‌جكدر ؟

« انسانیت » می ؟ نم بویله بر قوری « انسانیت » نامیله هر دینسزك بنی

نوعنه قارشى اظهار حميت وابراز مروت ايدرك هر درلو فداكارلقده بولنه جغنه، حتى فرصت الويرديكى يرده بيله منافع خسيسه سنى، هوسات نفسانيه سنى تحصيل ايچون ارتكاب دنائت ايتميه جكنه هيچده عقلم ايرميور . زيرا بنجه «انسانيت» ديمك استقامتى، جديتى، مرحمتى، شفقتى، عاطفتى، هر خصوصده عدالتى، الحاصل كافهٔ اخلاق عاليه و صفات فاضله يى مستلزم اولان «انسانلق» ديمكدر. بو ايسه دينك، مذهبك، اعتقادك تفرعاتندندر. بناءً عليه دينى، مذهبى، اعتقادى اوليان هر هانكى برشخص كنديسنى بهيميتدن خلاص ايده مزكه او اخلاق عاليه ايله تخلق، اوصفات فاضله ايله اتصاف ايتسون ده منافع شخصيه سى اوغورنده ارتكاب دنائتدن اجتناب ايلسون.

نته كيم برچوق دينسز فلاسفه نك پدر و مادرلرينه، همشيره و برادرلرينه بيله اثر مرحمت و اثر شفقت كوسترمدكلرى، حتى آچلقدن اولسه لر بيله اصلا متأثر اولمدقلرى اكثريا كورلمكده و تواتراً ايشيدلمكده در. بويله كندى اقرباسنه، كندى عائله سنه مرحمت و شفقت اثرى كوسترمين كيمسه لرك اجانبه قارشى ابراز مروت و اظهار حميت ايده جكلرى، هوسات نفسانيه لرينه غالب كله رك هر خصوصده استقامت وعدالتدن انحراف ايتميه جكلرى، لدى الايجاب بنى نوعندن ممكن اولان هر درلو فداكارلغى دريغ ايله ميه جكلرى قابلميدر؟ شبهه يوقكه قابل دكلدر. اويله ايسه هر نه حالده، هر نه صفتده بولنورلر ايسه بولنسونلر دينسز آدملرك بر يره كله رك بر مدنيت صحيحه تشكيل ايده بيلملرى دخى قابل دكلدر. بناءً عليه مدنيت صحيحه نك انجق اخلاق فاضله و اوصاف عاليه ايله، بونلرك ده ديانت حقه ايله حصول پذير اوله جغى هر درلو شبهه دن آزاده در.

ترجمان حقيقت : ١١ تموز ١٣١٤

***

كچن هفته نشرينه اجتسار ايلديكم «مدنيت صحيحه و ديانت حقه» عنوانلى بر مقالهٔ عاجزانه مده «مدنيت صحيحه» نك اخلاق فاضله و اوصاف عاليه ايله، بونلرك ده ديانت حقه ايله حصوله كله جكنى اثباته چاليشمش . بو بابده خيلى ادله سرد و اتيان ايلمش ايدم. حد ذاتنده دكرسز اولمقله برابر مقالهٔ مذكوره نك بعض معتبر غزته لر طرفندن اخذ واقتباس اولندیغنى . على الخصوص اديب شهير غزتلو محمود كمال بك افندى برادريمزك داعيلرينه خطاباً تحريرينه و «ترجمان حقيقت» غزتهٔ معتبره مز ايله ايكى كون نشرينه همت بيوردقلرى «مدنيت صحيحه» عنوانلى بر مقالهٔ بلاغت اساله لريله مقالهٔ عاجزانه مزك توسيع و توضيحنه عنايت ويه دستبتاله — برشيئه مقتدر اولمديغم حالده حق داعيانه مده پك چوق آثار تشويق كارى يه اجالهٔ خامهٔ فضيلت بيورمش اولدقلرينى كورنجه بوندن طولايى ميز مومى اليهه

بورجلی اولدیغم تشکر داعیانه‌می علنا ادا ایله برابر بحثك اهمیتنه بناءً بو مسئله‌یه دائر حکمای اسلامیه‌دن برذات فضائل سماتك مطالعه‌سنی دخی بروجه آتی بیانه جسارت آلدم. ایشته او ذات معالی صفات دیورکه :

طرف الهیدن انسانه تودیع اولنمش برطاقم قوای حیوانیه وهوسات نفسانیه واردر . هرکس اوقوتلرك ، اوهوسلرك مقتضیاتنی طبعاً، خلقةً تحصیله مجبوردر . انلری تحصیل ایده‌مدیکی واناره نائل اوله‌مدیغی تقدیرده او هوسنی تسکین ایلك ، شدت نفسنی کسر ایتمك کندیسنه ممکن دکلدر. بو ایسه برالم وجدانی، برمرض نفسانیدرکه هوس وآرزو اولنان شیلرنه‌دن عبارت ایسه انلره وصلتدن بشقه بر شی ایله تداویسی غیر قابلدر . حالبوکه طبیعتده اومطلوبه وصلت ایچون حق ، باطل ، فتنه وفساد کبی برچوق طرق ووسائل موجود ایسه‌ده طبیعت بونلردن هانکیسنه سلوك ایدلدیکی حالده دائرهٔ عدالت وحقانیتده اوله‌رق مطلوب مذکورك حاصل اوله‌جغنی واوالم وجدانی واومرض نفسانینك ینه اودائره‌ده اولمق شرطیله ازاله ایدیله‌جکنی تعیین ایتمه‌مش وبلکه بو بابده انسانی حصول مقصده مدار اولمق اوزره بروجه آتی امور اربعه‌نك بریسنی اختیار وترجیحده مخیر قلیمشدر :

برنجیسی **مدافعهٔ نفس**‌در . یعنی هرکس کندی حقوقنی محافظه ، کندی نفسنی مدافعه ایتمك صورتیدر . بو ایسه هر فردك ، هرشخصك انواع مهالکه قارشی طورمسی وکیجه کوندوز سلاح بدست اولمسیله ممکن اوله‌بیلیر . حالبوکه اکر هرکس بو صورتله یشامق مجبوریتنده بولنور ، کندی غوائل نفسانیه‌سی ایچنده محصور قالیرایسه انسانلرك یکدیکرینه تجاوزات وتعرضاتده بولنه‌جقلری درکار اولدیغندن نعمت عظمای مدنیته نائل اولمق شویله طورسون، روی زمینده فتنه وفساد نمایان ، بتون صحرالر انسان قانیله پویان ، هرفرد مدافعهٔ نفس ومحافظهٔ حقوق یولنده قربان اولور . زیرا بوتقدیرده قویلر ضعیفلری پریشان ، اقران اقرانی دوچار خذلان ایدر . بو حالده نوع بشر یر یوزندن زائل اولوب کیدر .

ایکنجیسی **شرف نفس** در. اولا شرف نفسك معناسنی بیلملیده بعده انك مدار مدنیت ومیزان عدالت اولوب اولمیه‌جغنه نقل کلام ایدملم: «شرف نفس» انسانده بر صفتدرکه صاحبنی افعال ذمیمه‌یی اتیاندن وحرکات قبیحه‌یی اجرادن منع ایدر .

(شرف نفس) ك شو ذکر اولنان معناسنی کورن بر کیمسه یك نظرده انك میزان مدنیت ومعیار عدالت اوله بیله جکنه حکم ایدر ایسه ده برازتعمیق افکار ایدنجه حقیقت حالك بشقه اولدیغنه کندیسنده قناعت کامله حاصل اوله جغی شبهه سزدر . زیرا (شرف نفس) دینیلن شیئك بر حقیقت معینه سی یوقدر . مزاجك ، زمانك ، اقوامك اختلافیله اوده مختلفدر .

برچوق شیلر واردر که بعض قوم عندنده شرف وفضیلت عد اولندیغی حالده دیکر قومه کوره خست ودنائت صایلیرلر . غصب ونهب اموال واسترقاق احرار کبی که بونلر بادیه نشین اولانلر نزدنده بررفضیلت ، بر شرافت و بونلرده کسب مهارت ایتمش اولانلر لایق بلندرتبت اولوب اهل امصار واهل قرا عندنده ایسه بونلردن هر بری بررذالت ، برنمونهٔ وحشتدر . حیل ودسائس دخی عینی بوحکمده اولوب بعض قوم بونلری خست ودنائت ، دیکری ایسه عقل وحکمت عد ایدر . الحاصل طبقات ناسه ، عادات اقوامه ، اختلافات امکنه وازمانه کوره ( شرف نفس ) دخی مختلف اولوب هر قوم وهر طبقه کندیلرنجه برشیئی شرف عد ایتمشلر ، دیکرینك کنه اوعنوانی ویرمه مشلردر . بونك ایچون هر کس کندیسنك صاحب شرف اولدیغی ، بناءً علیه نفسنك شناعتدن ، دنائتدن بری بولندیغی وحائز اولدیغی صفتك دیکرینك حائز اولدیغی صفتدن دها عالی اولدیغی زعم ایده کلمشدر . بوحالده اکر ( شرف نفس ) صفتی میزان مدنیت ومعیار عدالت قیلنه جق اولور ایسه بونك برحقیقت معینه سی اولمیوب هر کس کندی زمانه ، کندی مکانه ، کندی اقران وامثالنه کوره برشیئه (شرافت) عنوانی ویرمش وبشقه سنك شرفنه (دنائت) نظریله باقمقده بولنمش ، یاخود اوشرفك کندی شرفنك مادوننده اولدیغی زعم واعتقادینه دوشمش اولدیغندن هر کس کندی شرافتی نامنه اوله رق جلب منافع ودفع مضاره چالیشیر .

مع هذا بوده هر شخصك (شرف نفس) نامنه اوله رق هر حالده ، هر خصوصده ابراز جدیت وکندی زعمنجه اظهار حمیت ایده جکنه کوره در . اما اکر ( شرف نفس ) دینیلان شی برقوری سوزدن عبارت اولور وهر کس کندی منفعت شخصیه سنی جلب مقصدیله ظاهراً اوصفتله تزین وتجمل ایلدیکی حالده باطناً منافع خسیسه سی اوغورنده شناعت ودنائت خفیه یی اجرا وارتکابدن هیچ ده چکنمز ایسه (شرف نفس) ك میزان مدنیت اولمسنه بدل ، بروسیلهٔ وهشت ودنائت اوله جغنه

شبهه يوقدر . زيرا مجرد سعادته ، رفاهيته ، وسعت معيشته ، كثرت ثروته نائليت مقصديله زى شرف ولباس عفتده كورونن برآدم بركره وسعت معيشت وكثرت ثروته نائل اولدقدنصكره كنديسنك بردها صفت دنائتله اشتهار ايتميه‌جكنه قطعياً امين‌در .

بناءً عليه ارباب عقولك ( شرف نفس ) ى ميزان مدنيت ومعيار عدالت اتخاذ ايلمسى لايق اوله‌مز . برصاحب عقل بوصفتك هركسه حدينى بيلديره‌جكنه ، هرشخصى كندى حقنه ارضا ايليه‌جكنه ، هردرلو تعرضاتدن وتجاوزاتدن منع ايده‌جكنه احتمال ويرمز .

بريسى چيقوبده : « شرف نفس محبتى هركسك قلبنه غايت جدى وصميمى اوله‌رق يرلشمشدر . بناءً عليه بومحبت قلبيه هرشخصى اوشرفله تزيينه سوق ايدر . وبوحالده هرانسان نفسنى دنائتدن ، رذالتدن تنزيه وتبعيد ايلر . » ديرايسه بوسؤاله ايكى وجهله جواب ويريرز :

اولا : بين الناس موجب ممدوحيت وباعث محمدت اولان شى ايله ـ كه شرف نفسدر ـ هوسات نفسانيه ومقتضيات قواى حيوانيه تعارض ايتدكده يعنى ايكيسى اجتماع ايلدكده هپ انسانلرك برنجى‌يى ايكنجى‌يه بهمه حال ترجيح ايده‌جكلرينى تسليم ايتميز . چونكه طبقات واحوال ناسه امعانله نظر اولندقده كوريليركه اكثر ناسك مغلوب شهوات نفسانيه ، مجلوب مقتضيات قواى حيوانيه اولدقلرى بلاشك ثابتدر .

ثانياً : بين الناس موجب ممدوحيت وباعث مفخرت اولان « شرف نفس » دكل ، بلكه كثرت ثروت وبلند رتبتدر . زيرامناصب صاحبى برطاقم ذوات حقنده قصيده‌لر تنظيم ايدن ، مدحيه‌لر سويلين شعرا ومؤرخينى اومدحلره ، اوستايشلره سوق ايدن شى ممدوحلرنده كوردكلرى ثروت وبلند رفعتدر . اكر بوايكى فضيلتى انلرده كورمامش اولسه‌لر ايدى شبهه يوقكه كنديلرينى مدح وثنا ايتميه‌جكلر ايدى .

اكثر ناسك انجق بوايكى فضيلتى تحصيله بذل مقدرت ايتمكده بولندقلرى وباشقه‌سنه اصلا اهميت ويرمامكده اولدقلرى دخى شومدعامزى تأييد ايدر .

مدار مدنيت وميزان عدالت اتخاذ اولنه‌جق شيلرك اوچنجيسى‌ده **حكومت** در . واقعا حكومتسز هيچ برقوم يشايه‌مز . چونكه احقاق حق ، دفع مظالم ، مقابلهٔ اعدا ومحافظهٔ مملكت حكومتسز ممكن اوله‌مز . اكر حكومت اولمسه

اقویا ضعفانی ، اغنیا فقرانی امحا واعدا ممالکی استیلا ایدر . صاحب سعادت افندمز حضرتلرینك « سلطان روی ارضده برظل الهیدر . هرمظلوم اکا التجا ایلر . » مآلنده‌کی برحدیث شریفلری دخی بوکاصورت قطعیه‌ده دلالت ایلر.

فقط معلوم یا ، خفایای اموره وقوف علام الغیوب حضرتلرینه مخصوص اولدیغندن « نحو نحکم بالظواهر » فحوای منیفنجه حکومت انجق مظالم ظاهره ومفاسد بینه‌یی دفع وازاله‌یه مأموردر. بوایسه مدنیت حقیقیه وصحیحه‌نك حصول ودوامنده غیر کافیدر .

مدار مدنیت اوله‌بیله‌جك اشیانك دردنجیسنه کلنجه اوده **دیانت والوهیتی اعتقاد** در که اجمالی شودر : بو عالمك بر صانعی واردر . او صانع مضمرات قلوبی وخفایای اموری علیمدر . عالی القدرت ، واسع القوتدر . خیروشر ایچون مکافات ومجازات تقدیر ایتمشدر . بو حیاتدن صکره هرکس بر حیات ابدیه‌یه مظهر اوله‌جق واوراده هرشخص اعتقاد وعملنه کوره مکافات ویا مجازات ایدیله‌جکدر .

ایشته بو اعتقاد ایله تزیین ذات وصفات ایتمك انسانی مقتضای شهواتدن وغیره تجاوزاتدن بلا شك منع ایلیه‌جکی کبی اثر غدر ومادهٔ تدلیسی دخی محو وازاله ایده‌جکندن احقاق حق وسائلنك افضلی ، ازالهٔ غدر ودفع مظالم اسبابنك اشرفی اولوب هر حالده جالب امن واستراحت، باعث عیش وسعادتدر. شو قدرکه بالاده بیان اولنان اسبابه مبنی بر قومك ، بر ملتك یشایه‌بیلمسی هر حالده بر حکومتك تأسیسنه وامامت عامه‌نك موجودیتنه وابسته اولدیغی کبی و قومی ، او ملتی عدالت وحقانیت طرفداری ایدرك سعادت مادیه ومعنویه‌لرینه باعث اولان دین واعتقادك بقا وحمایه‌سی ده بر حکومتك تأسیسنه متوقفدر . بناءً علیه مدار مدنیت صحیحه دین واعتقاد ایسه‌ده انی حمایه وابقا ایدن دخی بر حکومت مشروعه اولدیغندن « مدنیت صحیحه » نك دین واعتقاد ایله حصوله کله‌جکی ، بونك‌ده انجق بر حکومت مشروعه ایله بقا پذیر اوله‌جغی شبهه‌سزدر .

ترجمان حقیقت : ۲۳ تموز ۳۱۱

## دیانت حقه

بوندن اولکی مقالهلریمزده (مدنیت صحیحه) نك انجق دیانت حقه ایله حصوله کلهبیلهجکنه دائر مطالعات وافیه ذکر وبیان ایتمش، فقط او مدار مدنیت ومیزان عدالت اولان دیانت حقهیه متعلق معلومات کافیه سرد واتیان ایلمامش ایدك. حالبوکه بو جهت دخی مهما امکن تفصیل اولنمدقجه مسئلهیه ختام ویرمش نظریله باقیلهمیهجغی درکار اولدیغندن اکا دائر اولان مطالعاتمزیده بیانه شروع ایدییورز.

(دین) لغتده اطاعت، جزا وعوض، دأب وعادت کبی بر چوق معنالره موضوع اولوب اصطلاح شرعده ایسه (انسانلری کندی اختیار وارادهلریله امور خیریه وافعال حسنهیه سوق ایدن بر وضع الهی وبر قانون سبحانی) معناسنده مستعملدر.

طرف الهیدن بویله بر قانونك وضع اولنمسی جناب حقك کندی ذاتنه عائد بر منفعت، بر مصلحت ایچون دکلدر. چونکه حق تعالی بتون عوالمدن مستغنیدر. بناءً علیه نه بر کیمسهنك اطاعتندن مستفید، نهده بر شخصك معصیتندن متضرردر. اطاعته مترتب اولان فائده ومعصیته لازم کلن مضرت هپ فاعلنه عائددر.

• فقط حق تعالی بتون عوالمدن مستغنی اولمقله برابر عالمینك رب وخالقی وبالجمله راحمینك ارحمی اولدیغندن باعث خلقت اکوان، مدار زینت کون ومکان اولان نوع انسانی حفظ وحمایه حکمتنه مبنی طرف سبحانیدن بویله بر قانون وضع اولنمش وبو قانونی خلقه نشر وتبلیغ ایچون ینه نوع بشردن (انبیاء) عنوان جلیلی آلتنده بر چوق ذوات کرام بعث وارسال بیورلمشدر که بالجمله ارباب ادیان واهل اسلامه معلوم اولدیغی اوزره بونلرك اولی آدم، آخریده صاحبمز رسول اکرم ونبی محترم (صلواته الله علی نبینا وعلیهم اجمعین) افندیلریمز حضراتیدر.

ــ «انسانلر کندی عقللریله، کندی فکرلریله کندیلرینی حفظ وحمایه ایدرلر؛ بو سایهده سعادت مادیه ومعنویهلرینی تأمین ایدرلر؛ بناءً علیه نه طرف الهیدن بویله بر قانونك وضعنه، نهده او قانونی خلقه نشر وتبلیغ ایچون بر نبینك بعث وارسالنه محتاج اولمازلر.» طرزنده بر اعتراض وارد خاطر اولیور ایسهده

اولکی مقاله‌لریمز بو اعتراضك جوابنی مع زیادة متضمن اولدیغی ، بوده قارئین کرامه معلوم بولندیغی جهتله بوراده تکرارندن صرف نظر ایلدم .

انجق شوراسنی اخطار ایده‌لم‌که : نوع بشر روی زمینده همان ظهور ایدر ایتمز کندیلرینه بویله بر قانون تبلیغ اولنمدی . « قانون تدریج » هرشیده اولدیغی کبی بو خصوصده‌ده حکمنی اجرا ایتدی . بونك سببی ایسه اولا انسانلرك هنوز هوسات نفسانیه‌لرینی تکثیر واحتساسات حیوانیه‌لرینی توسیع ایده‌مامش وبناءً علیه غایت معصومانه بر حال سکونت اشتمالده امرار اوقات ایتمکده بولنمش اولملری ایدی .

بعده انسانلرده هوسات نفسانیه تکثر واحتساسات حیوانیه توسع ایلدی . بغض وعداوت ، حقدو حسد کبی شیلر ارالرنده ظهور ایتمکه باشلادی . بوحال نهایت انلری اختلافه ، شقاقه‌دوشوردی . ایشته‌اوزمان جناب حق حاللرینه مناسب بر قانون مقدسله کندیلرینه بر نبی بعث وارسال ایدوب بینلرنده‌کی اختلاف ونزاعی رفع وازاله ایتدی . بو امر بعثت تازمان محمده قدردوام ایلدی . نهایت او خورشید عالم تاب ظهور وقرأن حکمت نصاب دخی نزول ایدنجه ارتق احکام شریعت تمامه وامر بعثت ختامه رسیده اولدی . قارئین کرام شو سوزلریمزك کندی محصول قریحه‌مز اولدیغنه ، بلکه‌ده خلاف شرع شریف بولندیغنه ذاهب اولمامیدرلر . بو سوزلریمزك مأخذی بعض آیات قرأنیه ایله انلری تفسیر صددنده اجلهٔ مفسرین طرفلرندن سرد واتیان ایدلمش اولان بر چوق مطالعات عرفانیه‌در . از جمله سورهٔ بقره‌ده « انسانلر امت واحده ایدی . مؤخراً اختلافه دوشملری اوزرینه کندیلرینه انبیا بعث وارسال اولندی » مألنی افاده ایدن بر أیت کریمه واردرکه [١] مفسرین عظامدن ( قفال ) رحمه‌الله بوآیتی تفسیرده شویولده بیان مطالعه ایلمشدر :

«انسانلر اولا دین واحد اوزره ایدیلر . او دین‌ده اللهه ایمان و حق اذعاندن‌عبارت ایدی . کفر وطغیاندن عبارت‌دکل ایدی . نته‌کیم ( فبعث الخ ) قول شریفی دخی بوکا دلالت ایلدی . زیرا بو قول ، بین‌الناس اختلاف ظهور ایتمسی اوزرینه بعثت انبیایه باشلانمش اولدیغنی اقتضا ایدییور . اکر انسانلر قبل الاختلاف حق وایمان اوزره دکل، بلکه کفر وطغیان اوزره

[١] کان الناس امة واحدة فبعث الله النبیین مبشرین ومنذرین الخ . . .

اتفاق ایتمش بر امت ، بر ملت اولسه‌لر ایدی او زمان دخی کندیلرینه انبیا کوندرلمك ایجاب ایلرایدی . چونکه انسانلرك برقسمی محق ، دیگر قسمی مبطل اولدیغی برزمانده ـ که زمان اختلافدر ـ کندیلرینه انبیا بعث اولنمق اقتضا ایلرایسه هپسی مبطل اولدیغی برزمانده ـ که زمان اتفاقدر ـ کندیلرینه انبیا بعث اولنمق اقتضا ایلیه‌جکی اولویتده قالیر . »

ینه بو آیتی تفسیر مقامنده اصولیین ومفسریندن ابو مسلم خراسانی ایله اجلهٔ اهل تفسیردن قاضیٔ همدانی دخی بیانات آتیه‌ده بولنمشلردر :

انسانلر اولا امت واحده اولوب شرایع عقلیه‌یه تمسك ایدرلر ایدی . اوشرایع عقلیه‌ده صانع عالمك وجود وصفاتنی اعترافدن؛ عقله موافق برصورتده اکا خدمت ونعمتنه شکر ایله اشتغالدن؛ ظلم ، کذب ، جهل کبی قبایح عقلیه‌دن اجتنابدن عبارت‌ایدی. بوکاده « النبیین » قولیله « فبعث » قولنده‌کی « فا » حرفی دلالت ایتدی. زیرا « النبیین » لفظی عموم واستغراق، « فا » حرفی‌ده « تراخی » معناسنی افاده ایتمش اولدیغندن نظم کریم بالجمله انبیانك بعثتلری ، اولادکل ، بلکه بین‌الناس اختلاف ظهور ایتدکدنصکره وقوعه کلمش اولدیغنی افاده ایدر . بوحالده اوامت واحده‌دن عبارت اولان‌ناسك اول امرده،یعنی قبل الاختلاف، انبیادن غیرمأخوذ برشریعت اوزره اولملری لازم‌کلیرکه‌اوده قریباً بیان‌ایلدیکمز شرایع عقلیه‌دن عبارتدر. برده خالقه طاعت وعبادتك ، مخلوقه احسان ومرحمتك ، منعمه شکر ومحمدتك ، هرخصوصده عدالت وحقانیتك کوزل ؛ کذبك، ظلمك، جهلك،عبثك دخی چیرکین برشی اولدیغی‌همان هرزمان‌هرکسه بلاشك معلوم اولمغله اول امرده انسانلرك ایشته بوشرایع عقلیه‌یه تمسك ایتمش اولملری، مؤخراً برطاقم اسباب خارجیه‌نك ظهوریله اختلافه دوچار اولمش بولنملری پك ظاهر برشیدر .

بوندنصکره قاضی مطالعات سابقه‌سنه برسؤال وجواب دخی علاوه ایدرك دیورکه :

« اول ناس ادم علیه‌السلام اولوب اوده نبی دکلیدی ؟ بوحالده بعثت رسلدن مقدم شرایع عقلیه‌یه متمسك برقومك وجودینی اثبات نصل صحیح اوله‌بیلیر ؟ » دیه بر سؤال ایراد اولنور ایسه جواباً دیرزکه : آدم علیه‌السلام اولا اولادیله برابر شرایع عقلیه‌یه متمسك ایدیلر . صکره‌دن بینلرنده اختلاف ظهوره کلمسیله مشارالیه اولادینه بعث وارسال اولندی .

ایشته کوریلیورکه هرحکمی عین حقیقت ، عین حکمتدن عبارت بولنان قرأن معجز بیان بومسئله‌ده دخی حقیقتی میدانه قویمش، « العلما ورثةالانبیاء » حدیث شریفنك سرینه بحق مظهر اولان مفسرین دخی حکم قرأنه موافق بر صورتده بیان مطالعه‌ده بولنه‌رق شو مسئله‌ده بزم ایچون براساس متین تشکیلنه همت بیورمشلردر .

***

شمدی حسب‌الاقتضا بعثت انبیانك وقوعیله انسانلره تبلیغ اولنمش اولان بو قانون الٓهینك احکامنه نقل کلام ایده‌لم :

بوقانون مقدسك احکامی اول امرده ایکی قسمه منقسمدر : بریسی احکام اصلیه، دیکری‌ده احکام‌فرعیه‌در . احکام اصلیه اعتقاده ، احکام فرعیه‌ده عمله متعلقدر .

احکام اصلیه‌نك خلاصه‌سی : — کچن هفته‌کی مقاله‌مزده بیان اولندیغی وجهله — « بوعالمك برصانعی واردر . اوصانع مضمرات قلوب وخفایای اموری دخی علیمدر ، عالی‌القوة وواسع‌القدرتدر. خیر وشری تقدیر ایتمشدر . انلره مقابل بر دار مکافات، بردار مجازات دخی احضار ایلمشدر . هرکس بوحیات فانیه‌دنصکره برحیات ابدیه‌یه مظهر اوله‌جق ، ایشته اوزمان هرشخص کندی عمل واعتقادینه کوره‌مکافات ویامجازات ایدیله‌جکدر. » کبی حکملردن عبارتدر. بوحکملرده ازمنه‌نك ، امکنه‌نك ، امزجه‌نك اصلا دخلی اولمدیغندن بونلر هیچ برزمان وهیچ برمکانده تبدل وتغیره معروض اولمامش، وبلکه بتون انبیا عیناً بو حکملری تبلیغده یکزبان بولنمشدر .

لکن احکام‌فرعیه بویله‌اولمیوب انلرده‌اختلاف ازمنه‌نك، اختلاف امکنه‌نك، اختلاف امزجه‌نك ازچوق دخلی واردر. بناءً علیه‌اوته‌دنبری احکام‌فرعیه‌ده‌وقوعه کلن‌جزئی وکلی‌تبدلات وتغیرات شریعت‌احمدیه ایله تقرر ایتمش وبوده «تکامل» وعدنسنه تمامیله موافق دوشمشدر. یعنی احکام‌فرعیه ابتدا پك‌ساده بر صورتدن باشلامش‌ده‌وبعده انسانلرتکمل ایتدکجه احکام‌مذ کوره دخی اونسبتده‌تعالی ایتمش، بوسببله باشقه صورتلره افراغ اولنه اونه نهایت عقل وفکر بشرك ازهرجهت دور تکملنه مصادف اولان قرأن حکمت بیانك احکام جلیله‌ٔ فرعیه‌سنده قرار قیلمشدر .

فی‌الواقع کتب تورات مطالعه اولنور ایسه اویله ساده حکملره تصادف ایدیلیرکه انسان انلره «احکام آلهیه» نامنی ویرمکه جسارت ایده‌مز. بونکله برابر انلری استهزا واستحقار ایتمکه‌ده کلمز.

اوت؛ بو کون کتب توراتیه‌ده مصادف نظرمز اولان بعض احکامک ساده‌لکنه باقوبده انلری استهزا واستحقار ایتمامیلیدر. زیرا احکام توراتیه ایله مکلف اولان انسانلرک بوندن اوچ بیک سنه اول کلمش اولدقلری وبناءً علیه بشریتک هنوز ازمنهٔ طفولیتی دیمک اولان عصرلرده ظهور ایتمش بولندقلری تأمل ایدیلیر ایسه او، غریب کوردیکمز احکامک اوزمانلره، او انسانلره کوره موافق حکمت ومصلحت اولدیغنده پک ده شبهه ایدیله‌مز.

چونکه عبادات وطاعاتی وضعدن مقصد قلوبک اووجود اعظم وباقیٔ اقدم حضرتلرینه انجذاب ومیلانی، محبت الٰهیه‌نک سویدای قلبه حلول وسریانی اولوب بووسیله اوله‌بیله‌جک شیلرک ایسه هرحال عادات واستعدادات ناس ایله متناسب اولملری لازم کلیر. بناءً علیه برقوم نه کبی شیلری واسطهٔ تعظیم ومدار تکریم عد ایدییورلر واجرایه مستعد بولنیورلر ایسه کندیلرینک او شیلره مشابه عبادات وطاعت ایله مکلف اولملری اقتضا ایلر. تاکه عبادات وطاعاته ترتب ایده‌جک اولان او انجذاب ومیلان، اوحلول وسریان قلوب انام وسویدای انسانده حاصل اولسون.

بز اوانسانلری کندیمزده، اوعصرلری عصرمزه قیاس ایلیورزده انلک ایچون توراتده تصادف ایتدیکمز وپک ساده کوردیکمز بعض احکامه «احکام الٰهیه» نامنی ویرمکه جسارت ایده‌میورز. حالبوکه توراتده کندیلرینه بلا تردد «احکام الٰهیه» عنوان جلیلنی ویره‌بیله‌جکمز احکام دخی موجوددر. قصاص وجهاد کبی که عالم بشریت انلردن هیچ بروقت مستغنی اوله‌میه‌جقدر. بونلر احکام قرآنیه عدادینه دخی داخل اولمش و«شرایع من قبلنا تلزمنا اذا قصها الله اورسوله بلا انکار علی انها شریعة لرسولنا» قاعدهٔ اصولیه‌سنجه رسولمزک شریعتی اولمق اوزره انلر ایله عمل ایتمک بزه دخی لازم کلمشدر.

بعضیلری قصاص وجهاد کبی شیلرک عالم بشریته لزومی شویله طورسون بلکه بونلرک مغایر شیمهٔ انسانیت، حتی انلردن هر برینک بر نمونهٔ وحشت اولدیغی فکرنده بولنمشلر وبوبابده دوردراز برچوق مطالعات سردوا تیانیه ایتمشلر ایسه‌ده

انلر بو مسئله‌ده بداهته قارشی سوز سویله‌یه‌رك حقیقت حال ونفس الامردن فرسخ فرسخ تباعد ایتمشلردر .

زیرا ایشته کوریلیورکه بوکون دنیاده موجود اولان ملل متمدنه دخی کرك قصاصدن ، کرك جهاددن هیچ‌ده مستغنی اوله‌میورلر . هپسی اوحکملری مدار مدنیت اتخاذ ایلیورلر . هرایکیسنی‌ده اجرادن اصلا کری طورمیورلر . حتی جهاد یعنی حرب ایچون نیجه‌مصارفات وتدارکات تحمل فرسایی بیله اختیاره مجبور اولیورلر .

فی‌الحقیقه حکم قصاص انسانیتی محافظه ومدنیتی حمایه ایچون محض حکمت وعین مصلحتدر . زیرا فیاض قدرت افراد بشریه‌یی سیما وصدا جهتیله بربرینه مخالف اوله‌رق یراتمش اولدیغی کبی فکر واخلاق اعتباریله‌ده یکدیکرینه مغایر اوله‌رق خلق ایتمش وحالبوکه حسب‌الحیوانیه هرشخص کندی شهوتنه ، غضبنه مغلوب اولمق استعدادینی حائز بولنمش اولدیغندن انسانلر علوم وفنونده نه‌درجه‌لره واریرلر ایسه وارسونلر ینه یکدیکرینه تعرض وتجاوزدن ، بربرلریله جدال وقتالدن مصون قاله‌میه‌جقلری درکاردر . انلری بوکبی معاملهٔ وحشیه‌دن مهما امکن منع ایده‌جك ، قوای غضبیه ومشتهیات حیوانیه‌لرینك شدت وسورتنی کسر ایلیه‌بیله‌جك شی ایسه هیچ شبهه یوقکه انجق حکم قصاصك اجراسی واعدام جزاسیدرکه «ولکم فی‌القصاص حیوة یااولی‌الالباب» آیت جلیله‌سی دخی شو حکمتی برصورت معجزکارانه‌ده بیان ایتمش ؛ بناءً علیه بوبابده بتون علما وحکمایی ، بتون فصحا وبلغایی سرفرو بردهٔ حیرت قیلمشدر .

جهاده کلنجه : بوده همان عینی سببلره ، عینی حکمتلره مبنی مدار مدنیت وحامیٔ ملیت اولمغله مشروع اولمش ومعقول کورلمشدر . چونکه برقومی تشکیل ایدن افراد ــ قومیتی ، ملیتی اعتباریله ــ شخص واحد حکمنده اولدیغندن افراد انسانیه‌نك فکراً واخلاقاً بربرلرینه مغایرتی وحسب البشریت هر شخصك هوسات نفسانیه واحتساسات حیوانیه‌سنه مغلوبیتی وبو سببله فرصت بولدقجه هم جنسنك مالنه ، جاننه ، عرضنه تجاوزه جرئتی عادتا بر امر طبیعی حکمنده اولدیغی کبی اقوام بشریه‌نك‌ده بویله یکدیکرینه تعرض وتجاوزه جرئت ایتمسی وبعضلری صلح ومسالمت طرفداری اولسه‌لر بیله دیکرلرینك توسیع مملکت وتزیید ثروت داعیه‌سیله انلر ایله محاربه ومقاتله‌یه جرأت ایلمسی عادتا بر امر

طبیعی ، برامر ضروری حکمندهدر. بونك اوکنه کچمك، صالح ومسالمتك حد ذاتنده کوزل بر شی اولدیغی هرکسه آکلاتمق غیر قابلدر . بونك ایچوندرکه (حاضر اول جنکه اکر صلح وصلاح ایستر ایسهك) سوزی مثل سائرحکمنی آلمشدر. الحاصل ایشته بوکبی حکمتلره مبنی امر جهاد دخی آیات توراتیه‌ایله امم سالفه‌یه فرض اولدیغی کبی نصـوص قرآنیه ایله بزه دخی فرض اوله‌رق « جهاد قیامته قدر باقیدر» مألنده برحدیث شریف ایله‌ده الی یوم القیام تأبیدی تصریح بیورلمشدر.

⁂

واقعا کتب توراتیه‌ده عقل وحکمته بالکلیه مغایر شیلرده یوق دکلدر . هله انبیای سالفه‌یه متعلق قصص واخبار اوقدر غریب وعجیبدرکه برانسان انلرك وحی الهی ، خبر سماوی اولدقلرینه اصلا احتمال ویره‌مز .

چونکه کتب مذکوره‌ده یالکز حضرت موسی علیه السلام بردرجه‌یه قدر استثنا ایدلدیکی حالده متباقی انبیای عظام حضراتنه اویله مناهی، اویله معاصی اسناد ایدلمشـدرکه انلری ارتکاب « نبوت » کبی اقصای مراتب قدسـیه‌یی ومنتهای مناصب معنویه‌یی احراز ایتمش اولان ذوات علویت صفاته دکل؛ الوهیته ، امور آخرته ایماندن بشقه برمزیت دینیه‌سی وبر فضیلت معنویه‌سی بولنمیان آحاد ناسه بیله ممکن اوله‌ماز . اوت انبیای عظام حضراتندن حسب البشریه بر زله‌نك یعنی سهواً برصغیره‌نك صدوری جائزدر. فقط آحاد ناسدن براهل ایمانك بیله جرئت ایده‌میه‌جکی کبائرك انلردن ظهوری وجوه آتیه‌یه بناءً قطعیاً جائز دکلدر .

اولا : انبیای عظام حضراتی رهبر هدایت انام اولدقلری ایچون هرقول وفعللرنده کندیلرینه اتباع ایتمك بعث اولندقلری امم واقوامه باامر خدا فرضدر. بناءً علیه اکر برنبی عمداً وقصداً برمعصیت صغیره، یاخود کبیره ارتکاب ایدرسه بعث اولندیغی قومك‌ده اکا اتباعاً اومعصیتی ارتکاب ایتمسی لازم کلیر وبوحالده جناب حقك هم اونبی لسـانیله قوم مذکوری ارتکاب معاصیدن منع ایتمش، هم‌ده انلری ارتکاب معاصی‌یه مأمور ایتمش اولمسی اقتضا ایلر . بو ایسـه بدیهی البطلاندر .

ثانیاً: انبیای عظام حضراتی عبادات وطاعاتی آمر وسیئاتی ناهی اولدقلرندن اکر کندیلری ارتکاب سیأت ایدرلر ایسه قوللرینك فعللرینه مطابق اولمامسی

وبوسبیله ناسك انلره اتباع ایتامسی اقتضا ایلر وبو حالده بعثت رسلده‌کی حکمت ضایع اولور کیدر .

ثالثاً : انبیای فخام حضراتی ، عقول بشرك ماهیتنی تعیندن عاجز قالدیغی مرتبهٔ علیای نبوتی احراز ایتمش وبوجهتله ینه عقول بشرك تعیین وتحدیدندن خارج نیجه لذائذ معنویهٔ سرمدیه ایله تلذذ ایتمکده بولنمش اولدقلرندن انلرك لذائذحسیهٔ حیوانیه‌یی لذائذ معنویهٔ سرمدیه‌یه ترجیح ایده‌جکلرینه هیچ بر عقل، هیچ برفکر احتمال ویره‌من .

ایشته شو ذکر اولنان وجوه ثلاثه کبی دها برچوق اسبابه بناءً هیچ شبهه ایتمیزکه کتب توراتیه‌ده انبیای عظام حضراتنك احوالنه دائر ذکر اولنان اوکبی شیلر اوکتابلرك مندرجات اصلیه‌سندن اولمیوب بلکه صکره‌دن بعض ملحدین ومنکرین طرفلرندن علاوه ایدلمشدر . ملحدینك بوندن مقصدلری ایسه ؛ حظوظات نفسانیه‌لرینی قولایجه تحصیله مدار اولمق ایچون « ایشته انبیا دخی شویله یاپدیلر ، بویله ایتدیلر » دیه برطاقم منهیاتك کویا مشروع اولدیغنی بیان ویاخود اوکبی قبایحی انبیای عظام حضراتنه اسناده کویا انلرك قدر وشرفلرینی بالتنزیل طرفلرندن تبلیغ اولنمش بولنان ادیان واحکامك هپ اوهام وخیالاتدن عبارت اولدقلرینی خلقه نشر واعلان ایلمکدر .

چونکه بالجمله تاریخ شناسانك معلوملری اولدیغی وقوم یهودجه دخی مسلماتدن بولندیغی اوزره بنی‌اسرائیلك پك‌چوق دفعه‌لر دوچار فلاکت واسارت اولدقلری اثناده کتب توراتیه دخی بالدفعات ضایع اولمشدر. بویله مکرراً ضیاعه اوغرامش اولان براثردن برچوق شیلرك غائب اوله‌جغی ودیکر برچوق شیلرك‌ده اکا علاوه ایدیله‌جکی ایسه امر طبیعیدر. هله قریباً بیان ایله‌یه‌جکمز وجهله بوضیاع مسئله‌سنه برده غرض فاسد منضم اولور ایسه آرتق اواثرك نه‌حاله کیرمسی لازم کله‌جکنی دوشونملیدر .

یهودیت اوچ بیك سنه‌لك بردین اولدیغی حالده بوکون دنیاده نهایت اون بر عصردن اول یازلمش برتوراتك بیله موجود اولمامسی نظر اعتباره النور وموجود اولان نسخ توراتیه‌نك دخی یکدیکرینه مخالف ومغایرتی تأمل ایدیلور ایسه معروضات سابقه‌مزك مقارن حقیقت اولدیغنده شبهه قالماز صانیرم .

الحاصل هرنبی هادیٔ امت وحامیٔ انسانیت اولمق اوزره طرف الهیدن بعث

اولندیغی جهتله انبیای عظام حضراتی موجب نفرت وباعث مذمت اوله‌جق هردرلو قول وفعلدن بری اولوب جمله‌سی انسانیته بحق خدمت ایتمشلر وانسانلر انجق انلرك تبلیغات وتعلیمات محقانه‌لری سایه‌سنده نائل رفاه وسعادت اولمشلردر. بناءً علیه کرك عباداته ، کرك معـاملاته متعلق اولان احکام فرعیهٔ توراتیه‌نك ـ عمومیتی اعتبـاریله اوزمانلرده وباخصوص اواراضیده‌کی اقوامك احوال وامزجه‌سنه وعادات واخلاقنه تماميله موافق اولدیغی واقوام مذکوره‌نك هرنوع احتیاجنی دفعه ومادی ، معنوی اسباب ترقی ومدنیه‌لرینی تحصیله مع زیادة کافی بولندیغی همان مرتبهٔ بداهته وارمقده‌در .

بنی اسرائیلك ایکی عصردن زیاده فراعنه‌نك ربقهٔ اسارتی وتحمل فرسـا برطاقم تکالیف شـاقه‌سی آلتنده ازیلوب محو اولمقده ایکن مجرد برلطف الهی اوله‌رق ایچلرندن ظهور ایدن جناب موسای صاحب بیضا وخوارق نمانك همت ودلالت نبوت پناهیلری سایه‌سنده بالجمله اولاد وعياللريله هیچ برتهلکه‌یه معروض اولمقسزین برکیجـه مصردن خروج وفرداسی برصورت خارق العاده‌ده بحر قلزمدن مرور ایدرك ایادیٔ ظلمدن فك رقبهٔ اسارت ایتلری وبرمدت صکره دخی الك بیوك بردولت واك مدنی برملت اولدقلرینی بتون دنیایه تصـدیق ایتدیرمکه موفق اولملری دخی کندیلرینه احسان اولنان احکام الهیه‌نك اوزمانلره نسبتله مکملیتنه وبناءً علیه کندیلرینه مع زیادة کفایتنه واوعصرلرده مرعی الاجرا اولان بالجمله قوانین موجوده‌یه ازهرجهت فائقیتنه بیوك بربرهان تشکیل ایتمکده‌در.

فی الواقع بنی اسرائیل مصردن خروج وبحر قلزمدن مرور ایتدکدنصکره باعث نجات وسبب حیاتلری اولان اوهادیٔ معظم ومتبوع مفخملری طرفندن کندیلرینه تبلیغ ایدیلان بر امر الهی‌یه امتثال ایتمدکلری ایچون بو سـیئه‌لرینه مجازات الهیه اولمق اوزره برخیلی زمان تیه صحراسنده وفاران چوللرنده متحیرانه جولان ایتمشلر ایدیسـه‌ده مؤخراً ینه مظهر عفو الهی اولوب اوزمانلر « جنة الدنیا » اطلاقنه شایان اولان بلاد شام وارض فلسطینی ضبط واستیلا واوراده‌کی جبابره‌یی ازاله وامحا ایله « مدنیت » عنواننه حقیقةً لایق یکی برمدنیت تشکیل ایتمشلر ایدی . حتی حضرت سلیمان زماننده ( دولت یهودیه ) او درجه توسع ایتمش ایدی‌که مصر ویمن کبی بعض حکومات مستقله‌یی تحت تابعیتنه الدیغی کبی حائز اولدیغی حکمت وسطوتیله حکومات سائره‌یی دخی نفوذ سیاسیسی آلتنده

بولوندورمغه مجبور قلمش و بوایسه بشقه برشی ایله دکل، انجق مکلف اولدقلری احکام توراتیه‌یه تمسك وانقیاد سایه‌سنده حصوله کلمش ایدی. زیرا نبی مشارالیهك وفاتیله ملت موسویه احکام دینیه واخلاق ملیه‌لرینی محافظه ایده‌مدکلری ایچون همان اختلافه دوشمشلر و بواختلاف نتیجه‌سی اوله‌رق بریسی « دولت یهودیه » دیکری‌ده « دولت اسرائیلیه »ناملری آلتنده ایکی حکومته آیرلمشلر وایشته او زماندن اعتباراً اسباب انقراض یکدیکرینی ولی ایتمکله پیدرپی اجانبك تعرضات وتجاوزاتنه هدف اوله اوله، اسارتدن اسارته انتقال ایده ایده نهایت قیامته قدر برده عودت ایتمامك اوزره حکومتلرینه، استقلاللرینه خاتمه چکمشلردر.

حالبوکه بوکون دخی هرموسوینك بلاشك تصدیق ایلدیکی وجهله‌ آکرانلر حضرت سلیمان علیه‌السلامك وفاتندنصکره دخی احکام دینیه‌لرینی واخلاق ملیه‌لرینی محافظه ایدرك ظلم وتعدی یوللرینه صاپمامش وهوسات نفسانیه‌لرینه مغلوب اولمه‌مش اولسه‌لر ایدی نه بینلرنده اختلاف ظهور ایده‌جك، نه‌ده شو اختلافك نتیجه‌سی اولان احوال مذکورهٔ ملالت اشتماله دوچار اوله‌جقلر ایدی. بلکه کیتدکجه ترقی وتعالی ایده‌جکلر، احتمالکه او قوت وشوکت سایه‌سنده از زمان صکره بتون دنیایی استیلا ایلیه‌جکلر ایدی.

اویله ایسه برمدنیت صحیحه‌نك انجق دیانت حقه ایله حصولپذیر اوله‌بیله‌جکی و برملتك انجق احکام دینیه‌سنی محافظه ایله بقا بوله‌بیله‌جکی بنی اسرائیل احوالنه عائد اولان وحقایق تاریخیه‌یه مستند بولنان شو معروضات مجمله‌مز ایله‌ده تعین ایتمکده‌در. زیرا ایشته کوریلیورکه بنی اسرائیل احکام دینیه واخلاق ملیه‌لرینی محافظه سایه‌سنده کون بکون ترقی وتعالی‌یه، حتی حضرت سلیمان علیه‌السلام زماننده غبطه بخشای جهان اولان برمدنیت مکمله‌یه نائل اولدقلری حالده نبی مشارالیهك وفاتنی متعاقب بو رابطهٔ معنویه زائل اولمغه باشلاینجه اسباب تدنی پیدرپی ظهور ایتمش ونهایت قوم مذکور بالکلیه برباد وپریشان اولمشدر.

* * *

احکام توراتیه‌دن بحثه بوراده ختام ویره‌لم‌ده برازده احکام انجیلیه‌دن بحث ایده‌لم: برنبی طرفندن تبلیغ ایدیله‌جك اولان احکامك بهمه‌حال اونبینك بعث اولندیغی قومك حال وشانیله، اخلاق واطواریله متناسب اولمسی مقتضای حکمت اولدیغنی سابقا سویلمش واحکام توراتیه‌یی ایشته بو نقطهٔ نظردن اجمالاً محاکمه ایتمش ایدك. شمدی احکام انجیلیه‌یی دخی بو نقطهٔ نظردن محاکمه‌یه بدأ ایله

دیرزکه: بالاده بیان اولندیغی اوزره سلیمان علیه‌السلام وفات ایدنجه بنی‌اسرائیلك احکام دینیه واخلاق ملیه‌لرینی محافظه ایده‌مامالرینه وبو سببله بینلرنده اختلاف ظهور ایدوب ایکی حکومته منقسم اولنلرینه مبنی بالطبع اسباب تدنی دخی باش کوسترمش و کوندن کونه روح ملت وجسم دولته ضعف وفتور عارض اوله‌رق اجانبك پیدرپی هجومنه هدف اولمشلر واولا دولت ایرانیه، ثانیاً دولت یونانیه، ثالثاً دولت رومیه تحت اسارت وتابعیتنه کیرمشلر ایدی. فقط بونلر عن اصل بیوك برملت ومجسم بردولت عائله‌سی افرادندن بولندقلری وحتی کندی زعملرنجه طرف الهیدن منتخب برملت اولدقلری وارده‌صره ایچلرندن ظهور ایدن انبیادن‌ده بهمه‌حال کندیلرندن اولو العزم بر پیغمبرك ظهور ایده‌جکنه وانلری اجانبك تابعیت واسارتندن خلاص ایلیه‌جکنه دائر بر طاقم خبرلر طویدوقلری ایچون بونلر هرزمان بویله برخلاصکارك ظهورینه منتظرلر ایدی.

ایشته بویله بر امر عظیمك ظهورینه شدت انتظارلری اثناسنده ایدی‌که حضرت عیسی علیه‌السلام (خلاصکار) عنوانیله ایچلرندن ظهور ایلدی و کندیسنه انجیل شریف احسان بیورلدیکه بو انجیل شریفك احکامی دخی انلرك حال وشانلرینه تمامیله موافق ایدی. فقط آنلر بوحقیقتی تقدیر ایده‌مدیلر. مقصد عیسانی سوء تفسیر ایدرك برطاقم مناسبتسز ایشلره تشبث ایتدیلر. معهذا بوبابده یاپدقلری شیلری هپ کندی علیهلرینه یاپمش اولدیلر. عیسی علیه‌السلامه هیچ برشی یاپه‌مدیلر. چونکه انلرك مقصدلری دیانت عیسویه‌نك نشرینه مانع اولمقدن عبارت اولدیغی حالده بومقصدك بتون بتون عکسی ظهور ایتدی. اندنصکره یهودیت همان بالکلیه دینه‌جك قدر محو اولوب عیسویت ایسه کوندن کونه اقطار عالمه انتشار ایتمکه باشلادی ونهایت ایشته شو کوردیکمز درجه‌یه واصل اولدی. اوت، انجیل شریفك احکامی یهودیلرك او زمانکی احوالنه، اطوارینه پك موافق ایدی. چونکه اوزمانلر یهودیلر روما دولتنك تحت اسارت وتابعیتنده بولندقلری جهتله انلرك بواسارتدن، بومحکومیتدن خلاص اولملری ایچون دولت مشار الیهایه قارشی حرب وجدال کبی تکالیف شاقه ایله مکلف اولملرینه بدل حلم، تواضع، محویت، اخوت کبی اخلاق ملکانه‌ایله متخلق اولملری و بووجهله عقد اخوت ایدرك، بنی نوعنه قارشی دائما حلم وتواضع کوسترەرك نفوذ معنویه‌لرینی توسیع وتزیید ایتملری ایجاب ایدییور وانجیل شریف ایسه انلره بوطریق نجاتی

تماماً كوستربيورايدى. زيرا انجيل شريف توراتك حرب وضرب وسائره كبى شيلره دائر بر طاقم احكامنى نسخ ايدوب انلرك يرينه ذكر اولنان حلم، تواضع، اخوت، محويت كبى برطاقم اخلاق عاليه‌يى امر ايتمش وبوصورتله بنى اسرائيلك ايادئ اجانبدن خلاص اولمق چاره‌سنى كوسترمش ايدى. واقعا يهود اولسون، نصارى اولسون كتب الهيه‌ده نسخك جواز وقوعنه قائل اولميوب بونى شدتله رد ايتمكده‌لر ايسه‌ده كتب سالفهٔ الهيه‌نك هپسنده بونسخك وقوعى مصرح ومثبت اولديغندن انلرك بو مسئله‌يى رد وانكارلرى مكابره‌دن بشقه بر شى دكلدر .

⁂

( نسخ ) مسئله‌سى اوته‌دنبرى علماى يهود ونصارى ايله علماى اسلام ارەسنده بيوك برمعركه تشكيل ايتمش وشمدى‌يه قدر بومسئله‌يه دائر طرفيندن پك چوق شيلر سويلنمش، پك چوق اثرلر يازلمش ايسه‌ده مسئله‌نك موضوع بحثمزه مناسبتى بولنديغنه بناءً بوراده ينه اوسويلنن سوزلردن، يازيلان اثرلردن خلاصه ايدرك بروجه اتى بر قاچ سوز سويلمكى مناسب كوردم .

(نسخ) لغتده برشيئى ازاله وتغيير وتبديل ايتمك معناسنه موضوع اولوب ارباب شريعت ايسه بو كلمه‌يى ( صكره نزول ويا صدور ايدن بر دليل شرعى ايله اندن اول مشروع وافعال عباده متعلق اولان بر حكم شرعينك انقضاى مدتنى اعلام وبيان ) معناسنده استعمال ايتمشلردر. ايشته بومعناده مستعمل اولان نسخ ايكى نوعدر : بريسى برنبينك شريعتنده اولان برحكمك ينه اونبينك شريعتنده اولان ديكر بر حكم ايله نسخ ايدلمسى ، ديكرى ده بر نبى سابقك شريعتنده اولان بر حكمك نبى لاحقك شريعتنده بولنان ديكر بر حكم ايله منسوخ اولمسيدر .

شو ايكى نوعك ايكيسى‌ده عقلاً ونقلاً جائزدر . چونكه احكام فرعيه برخسته‌يه ويريله‌جك ادويه مثابه‌سنده اولديغندن برطبيب حاذقك استعمال ادويه‌ده خسته‌نك مزاجنه ، زمان ومكانه رعايت ايدرك اكا كوره تداوى ايتمسى ولدى الايجاب تبديل دوا ايتمسى موافق مصلحت اولديغى كبى اسرار مكونات وامور كائناته علم محيط ازليسى اولان علام الغيوب حضرتلرينه دخى احكام فرعيه‌يى تشريع وتكليف خصوصنده مصالح عباده رعايت ايليه‌رك ازمنه‌نك ،

امکنه‌نك ، امزجه‌نك ، استعدادك اختلافیله بعض احکامی زیاده ویا نقصان ویا خود بالکلیه الغا ایله نسخ ایلمسی البته موافق حکمت ومنفعتدر .

( نسخ ) نقلاً دخی جائز وواقعدر. زیرا عهدعتیق وعهدجدید کتابلرنده برچوق احکام الهیه‌نك یکدیکرینی نسخ ایتمش اولدیغی کورلمکده‌در. بعضلری بروجه آتی ذکر اولنور :

اولاً : توراتك سفر تکوینك یکرمنجی بابنده تصریح ایلدیکی اوزره شریعت ابراهیمیه‌ده‌لاب قزقرنداشی نکاح ایتمك مشروع ایدی. حتی نبی مشارالیهك زوجه‌سی ساره کندیسنك لاب قزقرنداشی ایدی. شریعت موسویه‌ده ایسه کرك یالکز بابا ویا انادن اولسون ، کرك هم انادن هم بابادن اولسون قزقرنداشی نکاح ایتمك حکمی نسخ اولندی. توراتك برچوق آیتلریله بومثللو نکاح زنادن عدایدلدی. حتی بویله برشیئه جرأت ایدنلرك قتللری واجب اولدیغی بیلدیرلدی.

ثانیاً : ینه سفر تکوینك طقوزنجی بابنده ذکر اولندیغی وجهله نوح علیه‌السلامك شریعتنده کافهٔ حیوانات ، نبات کبی حلال اولوب حالبوکه موسی علیه‌السلامك شریعتنده خنزیر وامثالی حیوانلری اکل حرام اولدیغی سفر اعدادك اون برنجی وسفر استثنانك اون دردنجی بابلرنده تصریح اولندی .

ثالثاً : ینه سفر تکوینك یکرمی طقوزنجی بابنده ذکر اولندیغی اوزره یعقوب علیه‌السلام دایسنك ایکی کریمه‌سنی نکاحده جمع ایتمش ایدی . شریعت موسویه‌ده ایسه بوحکم دخی نسخ ایدلدی .

رابعاً : شریعت موسویه‌ده هرنه سببه مبنی اولورسه اولسون برزوج زوجه‌سنی تطلیق ایده‌بیله‌جکی وزوجه‌سی دخی طلاق ایله زوجندن آیریلوب خانه‌سندن چیقدقدنصکره دیکر برازه وارمغه صلاحیتی اوله‌بیله‌جکی سفر استثنانك اون دردنجی آیتنده مصرح ایکن شریعت عیسویه‌ده زنادن بشقه برسببله برادمك کندی زوجه‌سنی تطلیق ایتمسی جائز اوله‌میه‌جغی وشاید تطلیق ایدرسه اومطلقه‌نك نکاحی زنادن معدود اوله‌جغی تصریح اولندی .

خامساً : شریعت موسویه‌ده پك چوق حیواناتك اکلی حرام اولدیغی حالده شریعت عیسویه‌ده بوحیوانلرك اکلی مباح اولدیغی ذکر ایدلمش ، ( پولوس ) ك فتواسیله مأکولات ومشروباته دائر هرشیئك اباحه‌سی ثابت اولمشدر .

سادساً : شریعت موسویه‌ده جمعه ایرتسی کوننه تعظیمك واجب اولدیغی

وحتی او کونده برایش ایله مشغول اولنلرك قتللری لازم كلديکی پك چوق ایات توراتیه ایله مثبت ایكن شریعت عیسویه‌ده بوحکم دخی نسخ ایدلمشدر .

سابعاً : شریعت موسویه‌ده ختان واجب اولوب حتی حضرت عیسی علیه السلام دخی ختان ایدلمش ایدی . حالبوکه صکره‌دن ( پولوس ) ك مکتوب وفتوالریله بوحکم دخی نسخ اولنمش وانده هیچ برفائده اولمدیغی بیلدیرلمشدر .

ثامناً : اعمال حواریونك اون بشنجی بابنده مندرج برمکتوبده تصریح ایدلدیکی اوزره حواریون برچوق مذاکره ومشاوره ایتدکدنصکره اصنام ایچون ذبح ایدلمش ویابوغولمش حیوان وقان وزنانك حرمتلرندن باشقه توراتك کافهٔ احکام عملیه‌سنی نسخ ایلمشلردر .

ایشته نسخك جواز ووقوعی شرایع سابقه‌نك هپسنده دخی مصرح اولدیغی حالده علمای یهود ونصارانك بونی انکارده اصرار ایتملری پك آچیق وپك بدیهی اولان شیلری انکار قبیلندن اولمغله مقالهٔ سابقه‌مزك ختامنده انلرك بوانکارلرینه مکابره نامنی ویرمش ایدك . الحاصل برشریعتی وضعدن مقصد انسانلرك سعادت مادیه ومعنویه‌لرینی تأمین اولوب بوایسه انلرك حال واقتدارلرینه ومزاج واستعدادلرینه کوره برنوع احکامه تمسك ایله حصوله کله‌جکندن، بوحال، بواقتدار، بواستعدادك ایسه ازمنه‌نك ، امکنه‌نك، امزجه‌نك اختلافلریله مختلف اوله‌جقلری امورطبیعیه‌دن بولندیغندن حق تعالی حضرتلری هرقومه کندی حاللرینه، کندی زمانلرینه، کندی مزاجلرینه موافق احکامی ویرمش وبوشیلرك اختلافیله بعض احکامی دخی تبدیل ایلمشدرکه حکمة اوفق والیق اولان دخی بودر.

فقط هوسات نفسانیه‌یه مغلوبیت مقتضای طینت بشریت اولدیغندن ازمنه‌نك تبدلیله بعض احکامك‌ده تبدل ایلیه‌جکی بداهت درجه‌سنده اولدیغی وبو حالك کندی کتابلرنده‌ده کثیر الوقوع بولندیغنی کوردکلری حالده یهود ونصارا علماسی مجرد کندی منافع خسیسه‌لرینی حفظ وحمایه مقصدینه مبنی بویله برامر بدیهینك جواز ووقوعنی انکار ایتمشلر، بوصورتله هم ضال هم‌ده مضل عنوانی آلمشلردر. اویله‌یا کتب توراتیه وانجیلیه‌ده بونجه احکامك یکدیکرینی نسخ ایتمش اولدیغنی کوردکلری حالده ( احکام الهیه دکیشمز بناءً علیه شریعت بردر . دنیاده ایکی شریعت اولماز ) دیه اعلان صوت ایتملری تعصبدن، تعنددن، مکابره‌دن ، هوسات نفسانیه‌یه مغلوبیتدن بشقه نه‌یه حمل اولنه‌بیلور .

حتی بوعلما کتم حق خصوصنده اودرجه‌یه واردیلرکه قرآن کریم نازل اولوب اوصاف محمدیه‌یه دائر تورات وانجیلده آیتلر موجود اولدیغی خبرویرنجه اوآیتلری تحریفه بیله جرأت ایلدیلر. فقط امل مراملرینی تماميله اجرا ایده‌مدیلر. چونکه بو آیتلر اوقدر تحریفاته دوچار اولدقلری حالده ینه اوصاف محمدیه‌یی اشعار واخبار ایتمکده‌درلر . اما انلر او آیتلری تأویل ایدییورلر ایمش؛ آیات مذکوره‌نك بعثتنی تبشیر ایتدیکی ذاتك حضرت محمددن بشقه برپیغمبر اولدیغی ادعا ایدییورلر ایمش. وارسون ایتسونلر حقیقت میدانده!

***

حضرت عیسادن صکره رسول اکرم افندمز حضرتلرینك بعث وارسال بیوریله‌جغی بروجه آتی ایکی وجهله پك طبیعی برشی ایدی :

اولاً : جناب حق انسانلری هیچ بروقت باشی بوش اوله‌رق براقمدی ، اره‌صره اقتضا ایتدکجه کندیلرینی تعلیم وتبشیر ایدیجی برطاقم ذوات قدسیت سمات کوندرمه‌یی عادت ایدندی. زمان بعثت محمدیه‌ده ایسه برنبینك بعث وارساله شدت احتیاج وار ایدی. زیرا اوزمان؛ زمان فترت اولوب انسانلر بتون ضلالتده قالمش ایدی . واقعا حضرت عیسانك تأسیس ایتدیکی دین کوزل بردین ایدی. حضرت عیسی بودینی انبیای سائره کبی توحید وامثالی مثللو احکام اصلیهٔ حقه اوزرینه بنا قلمش، حواریونده بومسلکی پك کوزل تعقیب ایتمش ایسه‌ده بالذات نبی مشارالیه طرفندن یازلمش برانجیل شریف اولمدیغندن عروجلرندن یکرمی بش اوتوز سنه صکره بعض حواریون طرفندن انجیللر یازلمغه باشلانمش وبوانجیللرده ایسه حق باریده محال اولان حلول واتحاد کبی شیلری مشعر برطاقم آیات متشابهه بولنمش اولمسنه‌مبنی صکره کلنلر بوحلول واتحاد اعتقادینه صاپتمشلر ونهایت میلاد عیسادن ایکی اوچ عصر صکره ( تثلیث ) اعتقادینی میدانه قویه‌رق بتون نصارایی بواعتقاده محکوم ایتمشلرایدی . اقوام سائره ایسه بتلره، فلانلره طاپینه‌رق عادتا نه‌یاپدقلرینی بیلمیورلر ایدی . بناءً علیه بوکبی عقائد باطله‌یی دنیادن ازاله ویرینه حقایق حقه‌یی اقامه ایده‌جك برنبی آخر زمانك وقت ظهوری ارتق کلمش ایدی .

ثانیاً : حضرت عیسا علیه‌السلامك تأسیس ایتمش اولدیغی دین کندی زمان وموقعنه کوره پك مناسب، پك کوزل بردین ایدیسه‌ده انك موقت بردین

اولدیغی میدانده ایدی . چونکه مقالهٔ سابقه‌مزده اجمالاً بیان ایلدیکمز وجهله قوم یهود اوزمان روما دولتنك تحت اسارت ومحکومیتنده اولوب بو اسارتدن ، بو محکومیتدن خلاص اولمه‌نك چاره‌سی ایسه شریعت سابقه‌نك احکامنی بالکلیه اجرا ایله دکل بلکه ، انلرك برچوغنی نسخ ایله یرلرینه کندیلرینه مناسب دیکر احکامی اقامه ایلك و بو احکامه لایقیله اتباع ایتمك صورتی ایدی . چونکه بو طریق ایله بنی اسرائیل نفوذ معنویسنی توسیع ایده‌جك ونهایت کندیلرینی محکومیتدن ، اسارتدن قورتاره‌جقلر ایدی . لکن بنی اسرائیل بو حکمتی ، بو منفعتی تقدیر ایده‌مدیلر . نبی مشارالیه حضرتلری حقنده درلو مفتریاته وسائره‌یه جرأت ایدرك اندن استفاده‌یه بدل کندی کندیلرینی برباد وپریشان ایلدیلر .

بونکله برابر احکام انجیلیه برقومك ، برملتك هردرلو احتیاجنی دفعه کافی دکل ایدی . چونکه احکام انجیلیه توراتك برملته ، بردولته اولدقجه کفایت ایده‌بیله‌جك احکامنی بالکلیه نسخ ایتمش وبرقومك ، برملتك بوکبی احکامسز برمدنیت کامله تشکیل ایده‌میه‌جکی ایسه بداهت درجه‌سنده بولنمش وایشته بو جهتله دخی حضرت عیسادن صکره هرحال مکمل برقانون ایله برنبینك ظهور ایده‌جکی محققات امور صره‌سنه کیرمش ایدی . ایشته بوکبی حکمتلره بناءً میلاد عیسادن آلتی عصر صکره اوخورشید عالمتاب مکهٔ مکرمه‌ده ظهور ایدرك خلقی طریق حقه دعوته باشلادی . کندیسنه احسان بیوریلان قرآن معجز بیانی صدق نبوتلرینه برهان اوله‌رق میدانه قویدی . بوسایه‌ده اقطار جهانی احاطه ایتمش اولان ظلمت جهالت یواش یواش محو ونابدید اولمغه یوز چویردی ، نهایت بر معجزهٔ خارق العاده اولمق اوزره ینه کندیلرینك خبرویرمش اولدقلری وجهله نور اسلام معمورهٔ ارضك اکثر قطعاتنی تنویر ایلدی .

چونکه بوکتاب حکمت نصاب انسانلرك هردرلو اسباب رفاه وسعادتلرینی تأمینه مع زیادة کافی اولدیغندن هرهانکی برقومه بونك احکام منیفه‌سی تبلیغ وکوزلجه تفهیم اولوندیسه اوقوم همان ازدل وجان قبول اسلام ایلدی . کندیلرینه قرآن تبلیغ وکوزلجه تفهیم اولنان هیچ برقوم ( بوکتابك احکامی بزم اخلاق وعادلتمزه ، مدنیت وقومیتمزه موافق دکلدر ) سوزنی سویله‌مدی . چونکه حق جل وعلا حضرتلری الی قیام الساعه بالجمله انسانلرك سعادت ورفاهنی تأمین ایده‌جك احکام متینه وآیات بینه ایله بوکتاب خوارق نصابی انزال بیورمش ایدی .

* * *

فی الواقع قرآن کریم کتب سماویهٔ سائره‌نك هیچ بریسنه مقیس اولمیوب الفاظ شریفه ومعانیٔ دقیقه‌سیله حائز مرتبهٔ اعجاز، مضامین لطیفه واحکام متینه‌سیله‌ده ازهرجهت ممتازدر.

قرآن کریمك واصل مرتبهٔ اعجاز اولدیغی فصحا وبلغاء عربك مثلنی یاپمقدن عاجز قالملریله ثابتدر. فی الحقیقه بوکتاب مبین فصاحت وبلاغت اوزره ایراد کلام ایتمکی الڭ بیوك فضیلت والڭ عالی مزیت عد ایدن وحتی زادهٔ طبیعتلری اولان جواهر کلامی تعلیقه صدر کعبهٔ علیادن بشقه مناسب برمحل بوله‌مین فصحا وبلغای عربه قارشو نازل اولمش وبعض آیات بیناتله انلره تحدی ایدرك یعنی میدان اوقویه‌رق مجموعنه مقابله شویله طورسون اقصر سورده‌سنه بیله برنظیره یاپمقدن جمله‌سنی عاجز براقمشدر:

بلغای عربك اقصر سور قرآنیه‌یه نظیره یاپمقدن عاجز قالملری ایسه وجوه آتیه‌یه مبنیدر.

اولا: عربك فصاحت وبلاغتی آت، دوه، جاریه وحرب وسائره کبی مشاهداتی وصفه منحصر اولوب قرآن کریم ایسه بومثللو اشیانی وصف وبیان ایتمدیکندن فصحا، بین العرب فصاحت وبلاغتلری مشهور ومتفق علیه اولان الفاظی قرآنده بوله‌مامشلردر.

ثانیاً: عربلرك (احسن الشعر اکذبه) قول مشهورلری منطوقنجه برشعرك الڭ کوزلی الڭ کاذبی اولدیغندن کذبی ترك وصدقی التزام ایدن برشاعرك شعرنده، برمنشینك کلامنده افصحیت وابلغیتك تنزل ایده‌جکی امرطبیعیدر. حتی لبید بن ربیعه ایله (حسان) رضی الله عنهمانك داخل دائرهٔ اسلام اولدقلرندن صوکره شعرلرینك تنزل وتدنی ایتمش اولدیغی ارباب وقوفه معلومدر. قرآن کریم ایسه هرآیتنده صدقه کمال درجه رعایت اولنمقله برابر فصاحت وبلاغتك مرتبهٔ قصواسنده اوله‌رق نازل اولمشدر.

ثالثاً: برشاعر نه‌قدر فصیح، نه‌قدر بلیغ اولورسه اولسون انك برقصیده‌سنده انجق بر ویا ایکی بیت بلیغه تصادف اولنه‌بیلور. چونکه (بلاغت) کلماتك فصیح اولمسیله برابر کلامك مقتضای حاله مطابقتی دیمك اولوب احوال ومقامات کلام ایسه متفاوت ومتخالف اولدیغندن هرکلامی کندینه مخصوص برمقامده ایراد ایتمك واومقامه مناسب اولان امورك جمله‌سنه رعایت ایلمك قدرت بشریه‌نك

خارجنده‌در . حالبوکه قرآن کریمك هر کلام وجمله‌سی کندینه مخصوص اولان حال ومقامده سوق اولنمش واومقامه مناسب اولان امورك کافه‌سنه رعایت ایدلمشدر .

رابعاً : زهدوتقوی ، مسائل فقه وفتوی ، ذم دنیا ومدح عقبا کبی شیلره دائر وتشبیهات بلیغه واستعارات دقیقه‌یی شامل برمقالهٔ بلیغه ، بر قصیدهٔ فصیحه یازمق ویا سویلمك هیچ برشاعر ومنشی‌یه ممکن دکل ایکن قرآن کریمده بوکبی مباحث عالیه کمال فصاحت وبلاغت اوزره ذکر اولنمشدر .

خامساً : محققدرکه بعض اشیانی تصویرده کوزل شعر انشادینه مقتدر اولان برشاعر ، بشقه شیلری وصف وذکرده اوقدرت شاعرانه‌سنی لایقیله کوسترمك ممکن دکلدر . نته‌کیم ( امرئ القیس ) ك شعری آت ونسا کبی شیلری وصفده ، ( نابغه ) نك شعری خوفده ، ( اعشا ) نك شعری‌ده خمریاتده کوزل اولوب بشقه شیلرده ایسه اوقدر کوزل دکلدر .

حالبوکه قرآن کریم ترغیب ، ترهیب ، وعظ ، زجر وسائره کبی پك چوق مباحث ومسائل مختلفه‌یی جامع ایکن جمله‌سنده غایت فصاحت ونهایت بلاغت اوزره وارداولمش وهپسنده حسن ذاتیسنی برصورت خارق العادده اظهار ایلمشدر .

سادساً : کندیسنده علی التوالی بر مضموندن دیکر مضمونه انتقال ایدیلن ویا برطاقم اشیای مختلفه‌نك بیانی مشتمل بولنان برکلامك اجزاسی ارەسنده حسن ارتباط اوله‌میه‌جغی وبناءً علیه کلام مذکورك درجهٔ عالیهٔ بلاغتدن سقوط ایده‌جکی درکار اولدیغی حالده قرآن کریمده برقصه‌دن دیکر قصه‌یه ، برمضموندن بربشقه مضمونه متوالیا انتقال ایدلمش وامر ، نهی ، خبر ، استخبار ، وعد ، وعید ، توحید ، نبوت ، معاد ، ترغیب ، ترهیب کبی نیجه مضامین مختلفه‌نك بیانی متضمن بولنمش ایکن ینه حسن ارتباطی کمال فصاحت وبلاغتیله محافظه ایلمشدر .

سابعاً : ( ولکم فی القصاص حیوة یااولی الالباب ) آیت جلیله‌سی کبی برچوق آیات بیناتك وبا خصوص ( ص ) سورهٔ شریفه‌سنك سراپاشهادتلریله قرآن کریمك اکثر مواضعنده الفاظ قلیله ایله معانئ کثیره‌یی غایت بلیغانه وفصیحانه اوله‌رق افاده ایتمشدرکه بونك‌ده قدرت بشریه‌یه نسبتله برامر محال اولدیغی ارباب وقوفه نمایاندر .

ثامناً : انتخاب بلاغت وفصاحته معلوم اولدیغی اوزره برکلامده جزالت ایله

عذوبت ولطافتى وجه لايق اوزره جمع ايتمك درجهٔ استحاله‌ده اولديغى حالده قرآن كريم بك چوق ايات بيناتى بو ايكى كيفيت متضاده‌يى وجه اليق اوزره جمع ايتمشدر .

تاسعا: قرآن كريم ركاكت ، قياسه، قاعده‌يه مخالفت وتنافر حروف وكلمات كبى مخل فصاحت اولان اموردن بالكليه خالى اولمقله برابر تأكيد ، اطلاق ، تقديم ، تأخير ، فصل ، وصل وسائره كبى بلاغت كلامده رعايت اولنمسى لازم كلن امورك كافه‌سنى مشتمل‌دركه هيچ بر بليغك كلامنده بونك مثلى كورلمامش وكورلمك احتمالندن دخى پك بعيد بولنمشدر .

ايشته بوكبى اسبابه بناءً فصحا وبلغا قرآن كريمك الڭ قيصه بر سوره‌سنه بيله نظيره ياپمقدن عاجز قالمشلر ونهايت جمله‌سى او كلام معجز بيانه قارشو سرفرو بردهٔ حيرت اولمشلردر . قرآن كريمك معجز اولمسى وبتون بلغايه قارشو تحدى ايلمسى ، ميدان اوقومسى كندى زمان نزولنه مخصوص اولميوب بيك اوچ يوز بوقدر سنه دنبرى بو تحدى يى ايتمكده وبو ميدانى اوقومقده‌در . واقعا كلامده فصاحتك ، بلاغتك ، جزالتك ، عذوبت ولطافتك نه ديمك ونصل اولديغى بيلميان بعض خصماى دين وبر طاقم سفهاى كوته‌بين قرآن كريمك بعض ياكلش وناقص ترجمه‌لرينه باقه‌رق انك فصاحتنه ، بلاغتنه ، اجزاسى ارەسنده ارتباطنه دائر بر چوق هذيانلر سويلمشلر ايسه‌ده انلرڭ بو هذيانلرى عوعوه قبيلندن اولوب شايان استماع بيله دكلدر . چونكه قرآنك درجهٔ علياى بلاغتده اولديغنى بيلمك يا فصحا وبلغاى عربدن اولمغه وياخود فن معانى وبيانده مهارت كامله‌سى بولنمغه متوقف اولديغندن اولسان عذب البياندن اوعلوم مبين الاحكامدن بيكانه اولانلره قارشو قرآنك بلاغتنى وآيات بيناتى ارەسنده‌كى حسن انسجام وارتباطنى اثباته قالقشمق عبث ايله اشتغالدر .

هله بعض علماى روحانيه‌نك ـ كويا قرآنى اكلايورلرمش كبى ـ اوكتاب مبينك مضامن قبيحه‌يى متضمن اولديغنه دائر سويله‌دكلرى هذيانلر اغرب الغرائبدر . عجبا قرآن كريم كندى كتابلرى كبى انبياى عظام حضراتنه بر طاقم فحشياتى اسناد ايتميوب بالعكس مشاراليهمى اوكبى نقايصدن تنزيه وتقديس ايتديكى ايچونمى مضامن قبيحه‌يى متضمن اولمشدر ؟ انلر امين اولسونلركه قرآن كريم لايعد ولايحصى مضمونلرى افاده ايلديكى حالده هيچ بريسنده عقل وحكمته مغاير برشى كورلمامشدر. ايشته مآل ومرجع مضامين قرآن شونلردن عبارتدر:

توحید وتنزیه ذات ، ذکر وتفرید صفات ، توحید خالصه دعوت ، شرکدن وبالخاصه تثلیثدن شدتله نهی ، انبیای سالفه‌یی ذکر، انلری شان نبوته لایق اولیه‌جق نقایصدن تنزیه، انبیایه ایمان ایدنلری مدح وثنا، منکرین انبیایی ذم وتقبیح ، انبیانك جمله‌سنه وعلی‌الخصوص عیسی علیه السلامه ایمانی تأکید ، نهایت مؤمنلرك مشرکینه غالب اوله‌جقلرینی وعد واخبار ، قیامتك واوکونده هرکسك کندی اعماله کوره مکافات ومجازاتك حقیقتنی بیان ، ذم دنیا ومدح عقبا،اشیانك حلال وحرامنی بیان، سیاسته، تدبیرمنزله، ادارهٔمملکته متعلق‌بالجمله احکامی بیان،الهه، اهل اللهه محبته تشویق ، وصول الی‌اللهه وسیله‌اوله بیله‌جك شیلری بیان، ادانی‌واسافل‌ایله مصاحبتدن‌منع، عبادات‌مالیه وبدنیه‌ده خلوص نیتی تأکیداً بیان، ریا وسمعه‌دن قطعیاً زجر ، تهذیب اخلاقی مفصلاً ومکملاً بیان، اخلاق ذمیمه اصحابنی تهدید، حلم، تواضع ، کرم، شجاعت عدالت ، جدیت، استقامت ، عفوت وسائره کبی اخلاق حسنه‌یی مدح ، غضب ، تکبر ، بغض ، کین، ظلم‌وسائره کبی‌اخلاق قبیحه‌یی‌ذم، تقوایه ، ذکراللهه وعبادة اللهه ترغیب .

امدی مضامین قرآنیه‌نك خلاصه و زبده‌سی ایشته بو ذکر اولنان شیلر اولوب بونلر ایسه بلاشك عقلاً ونقلاً ممدوح ومقبولدر . بوجهتله جناب حق انلری قرأنده صورواسالیب مختلفهٔ حسنه ومقبوله ایله تکرار تکرار بیان ایتمش ومحافظه‌اولنملرینی صورت قطعیه‌ده فرمان بیورمشدرکه نوع بشرك سعادت مادیه ومعنویه‌سنی تأمینه‌تحقق‌کافی اولان بوقدر مضامین لطیفه ومقبوله‌نك هیچ برکتاب سماویده بر مثلی دها کورولمامشدر .

الك قیصه برسوره‌سنك مثلنی اتیان ایتمك قدرت بشریه‌نك فوقنده بولندیغنه وبناءً علیه هیئت مجموعه‌سنك بیکارجه معجزات باهراتدن عبارت اولدیغنه نظراً قرأن کریمك کرك الفاظ بلیغه واسالیب بدیعه‌سنی، کرك معانیٔ دقیقه واحکام متینه‌سنی تحق تصویر ایتمك واوزمین عالیده کرکی کبی تحریك خامه‌یه جرأت ایتمك بزم کبی نوهوسانك وازهر جهت، صاحب نقصانك دائرهٔ وسعندن بیرون وحدود عرفانندن پك چوق افزون ایسه ده بر خیلی زماندنبری قرآن کریم حقنده برطاق مناسبتسز کفت وکولرك کیتدکجه تزایدایلمسی بزلری حسب‌المسلك سو موضوع عالیده تحریك خامه‌یه مجبور ایتمش اولدیغندن بو بابده‌کی نقصانیٔ عرفانمزه باقیه‌رق هم حقایق قرآنیه‌دن بیگانه اولان اخوان دینمزی اولدقجه

ایقاظ ایتمك، هم‌ده خصماء دین‌مبینمزه قارشو ممکن‌مرتبه مدافعه‌ده بولنمق مقصد خیرمرصدیله قرآن معجز بیان حقنده مسرودات سابقه ومعروضات اجمالیه‌مزه علاوةً مباحث آتیه‌یی اتیان ایتمکی دخی اقدم وظائفدن عد ایلدك .

***

مبحث اول : رسول اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم افندمز حضرتلری بوندن بیك اوچیوز بو قدر سنه اول علوم ومعارفدن بالکلیه دینیله‌جك درجه‌ده محروم اولان وحتی [ قوم امی ] نامنی المش بولنان براهالی ایچنده ظهور ایتمش وهیچ برفردآفریده طرفدن تعلیم وتربیه دخی کورمامش اولدیغی حالده کندیسنه نازل اولان قرآن کریم اوزمانلرده دنیاده موجود اولان علوم متنوعه ومعلومات‌بشریه‌نك کافه‌سنی جامع‌اولدیغی کبی‌اوعصرلرده هیچ کیمسه‌نك خاطر وخیالنه کلمه‌مش اولان نیجه معارف کونیه وحقایق فنیه‌یی دخی حاوی وبوایسه انك منزل من‌عندالله برکتاب خوارق نصاب اولدیغنه پك‌بیوك بر برهان قاطعدر. ازجمله کرهٔ ارضك ساکن اولمیوب بلکه علی‌الدوام شمسك اطرافده سیر ودوران‌ایلدیکی، شمسك‌ده کندی‌محور ومحل‌قرارنده جریان ایتمکده اولدیغی کشفیات اخیره جمله‌سندن ایکن قرآن کریم [ تقدیر عزیز وعلیم ایله شمس کندی محور ومحل قرارنده جریان ایتمکده‌در] و مآلنده‌کی ( والشمس تجری لمستقرلهاذلك تقدیر العزیزالعلیم ) و[ سن بو طاغلری ساکن کوریورسك ، حال‌بوکه انلر بلوطلر کبی مرور وعبورایلمکده‌در] مفادنده‌کی (وتری‌الجبال‌تحسبها جامدةوهی تمرمرالسحاب آیت کریمه‌لری ایله شوحقیقتی‌بوندن‌بیك اوچیوز بوقدر سنه اول بیان واعلان‌ایلمش وبوصورتله‌ده صدق نبوت محمدیه‌یه شهادت‌ایتمشدر.

کذلك [ کون وفساد ] قانونی فلاسفهٔ قدیمه‌نك زعم ایتدکلری کبی فلك قمرك‌جوفنده بولنان عنصریات عالمنه مخصوص دکل، بلکه اوقانونك حکمی ارضیه اولسون، فلکیه اولسون بالجمله اجسامده جاری اولوب بوعالم حس ومادیده هرشیئك تبدل وتغیره معروض اولدیغی وبناءً علیه هیچ برجسمك کندی‌صورت مخصوصه‌سنی ابدی اوله‌رق محافظه ایده‌میه‌جکی محققات امور صره‌سنه کیردیکی مخترعات جدیده وکشفیات اخیره جمله‌سندن بولندیغی حالده قرآن کریم بواسرار کونیه ودقایق طبیعیه‌یی دخی آروز قیامتده بالجمله اجسام ارضیه واجرام علویه بشقه صورتلره تبدل ایده‌جك وایشته اوزمان انسانلر واحد قهارك سطوت

وعظمتی عیناً مشاهده ایلیه‌جکلردر. ] معناسنده‌کی ( یوم تبدل الارض والسموات وبرزوالله الواحد القهار ) آیت جلیله‌سی ایله اخبار ایتمش و(تبدل) لفظیله‌ده ینه کشفیات اخیره‌دن معدود اولان [ بو عالمده برشی محواولماز ] قاعدهٔ حکمیه‌سنه اشارت ایلمشدر.

کذلك اکثر اجسام سماویه‌نك کرهٔ ارضمز کبی مسکون اولدیغنه وانلرده دخی انسانلر، حیوانلر بولندیغنه دائر حصوله کلن نظریه‌لر دخی کشفیات اخیره جمله‌سندن اولدیغی حالده قرآن کریم [ جناب حقك اجرام علویه وسفلیه‌یی شو طرز بدیع اوزره خلق ایدیشی وهرایکیسنده‌ده انواع حیواناتی نشر ایلیشی کندیسنك موجودیتنه، وحدانیتنه دلالت ایدن براهین قاطعه جمله‌سندندر ] مآلنده‌کی ( ومن آیاته خلق السموات والارض ومابث فیهما من دابة ) آیت حکمت غایتیله شو سر تجیبه دخی بوندن بیك اوچیوز سنه‌اول نظردقتی جلب ایتمشدر. کذا سیارات سائره کبی ارضك دخی فی‌الاصل شمسدن قوپمش بر پارچه اولدیغی نظریات جدیده وکشفیات اخیره مسائلندن ایکن بوندن اون‌اوچ عصراول بومسئلهٔ فنیه‌یه دخی قرآن کریمك [ منکرلر تأمل ایتمزلرمی‌که سموات وارض فی‌الاصل بیتیشیکدی؛ صوکره بز انلری بربرندن ایردق، وحی اولان هر شیئی صودن یراتدق. ایمدی بونلری دوشونوب‌ده ایمان ایتملری لازم کلزمی؟ ] مآلنده‌کی ( ان السموات والارض کانتا رتقا ففتقناهما وجعلنا من الماء کل شیٔ حی أفلایؤمنون ) آیتیله اشارت ایدیلمشدر.

ایشته قرآن معجزبیان بویله‌نجه حقایق فنیه واسرار کونیه‌یی متضمن بولنمش وبو جهتیله فنون مادیهٔ صحیحه وعلوم بشریهٔ حقیقیه‌یه مخالفت شویله طورسون، بلکه معاونت بیله ایتمش ایکن غریبدرکه بزلر او کتاب مبینك بوکبی آیات بیناتی فنون حاضره‌یه توفیقه‌و بوصورتله ارباب فندن اولان وذهنلری برطاقم تشوشات ایله مالی بولنان اولاد وطنمزی شریعت غرای احمدیه احکامنی سوه سوه قبوله سوق وتشویقه صرف همت ایتمیورز. بالعکس انلرك نظرلرنده کسب قطعیت ایتمش اولان فنون حاضره‌یی شریعت، دین نامنه رده چالیشیورزکه بونك تولید ایتمکده اولدیغی مضراتك درجه‌سنی ارتق قارئین کرام تعیین ایتسونلر.

قرآن کریم فنون قدیمه‌نك اکثر مسائلنه طبان طبانه ضد اولدیغی حالده فنون مذکوره عربجه‌یه بالترجمه بین‌الاسلام انتشار ایتدیکی زمان بعضلری علوم

مذکوره‌نك هر مسئله‌سنه حقیقت نظریله باقه‌رق بونلره مخالف کوریلان احکام واخبار قرآنیه‌دن تباعد ایتمکه باشلایجه بو حال اسف اشتمالی کورن اسلاف کرام حضراتی مجرد هم جنسلرینك عقائدینی زیغ وضلالدن محافظه غیرتیله فنون مذکوره‌نك، بطلانی پك ظاهر اولان مسائلنی کندی دلیللریله رده ومتباقیسنه مخالف کوریلان آیتلری ده تأویله وایکیسی آره‌سنی توفیقه بذل همت وصرف غیرت ایتمشلر وایشته بو صورتله عالم اسلامه پك بیوك خدمتلر ایتمشلردر. حالبوکه فنون حاضره ایله آیات قرآنیه آره‌سنده همان هیچ ده مباینت اولمیوب بالعکس بینلرنده موافقت کامله بولندیغی جهتله ایکیسی بینی توفیق خصوصنده اصلا کلفت یوق ایکن بزم بوندن تغافل ایدیشمزه، حالا اکثر مسائلی تخیلات صرفه‌دن عبارت اولان علوم قدیمه‌یی بالالتزام ایات قرآنیه ایله بینلرینی تألیف وتوفیقه چالیشمه‌مزه نه معنی ویره‌جکمزی بیلمیورز.

***

مبحث ثانی: هر خصوصده اجرای عدالت، حقوق ابوینه رعایت، اولاده شفقت، اقربایه مرحمت، هم جنسنه معاونت کبی شیلر سعادت بشریه ومدنیت صحیحه‌نك اس الاساسی اولوب بونلر ایسه برخالق متعال وبرقادر لایزالك موجودیتنه ایناتمغه وبر محکمهٔ کبرانك حقیتنه قانع اولمغه متوقف ایکن کتب سماویهٔ سائره بوایکی مطالب عالیه‌نك هیچ بریسنی عقول کامله‌نك قبول ایده‌بیله‌جکی بر صورتده اتیان واثبات ایتمامش وبلکه بونلری اوزمانکی انسانلرك درجهٔ لیاقت ومرتبهٔ درایتلرینه کوره ذکر وبیان ایتمشدر. هله کتب توراتیه‌ده آخرت بحثی اولمیوب مطیعلر نعم دنیویه ایله تبشیر، عاصیلرده افات کونیه ومصائب دهریه ایله تنذیر اولنمش، ذات الله وصفات اللهیه دائر ایتلر ایسه هپ حق باری‌ده محال اولان برطاقم اوصاف نقیصه‌یی مشعر ومفید بولنان برچوق نصوص متشابه‌دن عبارت بولنمشدر. کتب انجیلیه‌یه کلنجه فی الواقع بونلرده امور آخرت مجملاً بیان اولنمش ایسه‌ده ذات الله وصفات اللهیه دائر آیتلر کتب توراتیه‌ده اولدیغی کبی همان علی العموم متشابه اولوب هیچ بریسی جناب حقك ذاتی، صفاتی لایقیله بیان وتعریف ایتمه‌مشدر.

حالبوکه قرآن کریم، کرك الوهیتی، کرك امور آخرتی هر عقل سلیمك قبول ایده‌جکی براسلوب عالی وبر طرز بدیعده مکمل ومفصل بیان ایتمش، حتی

بوایکی مطلبه دائر شرفنزول ایدن آیات بینات قوجه برعلم کلامه بیله مأخذ اولمش وعلم مذکورك براهینی دخی اوآیتلر ایله تأیید ایدلمشدر . قرآن کریمك مأخذیتی یالکز علم کلامه‌ده منحصر قالمامشدر. تصوف،اخلاق، اصول فقه،صرف، نحو، لغت وسائر علوم وفنون اسلامیه‌نك کافه‌سی قرآندن اخذواقتباس ایدلمشدر .

حتی قرآنده علم طب دخی موجوددر . بوبابده بر فقرهٔ مشهوره دخی واردرکه بروجه آتیدر :

اطبای نصارادن بریسی اجلهٔ اسلامیه‌دن برذاته : [ علم ایکی نوع اولوب بری علم ادیان دیکری‌ده علم ابداندر. حالبوکه سزك کتابکزده علم ادیان مکملاً موجود ایسه‌ده علم ابدانه دائر برشی یوقدر. ] دیمه‌سی اوزرینه عالم مسلم [ بزم کتابمزده جناب حق علم طبی بر آیتك تفصیله بیان بیورمشدر ] جوابنی ویرر . طبیب نصرانی او نصف آیتك بیان ایتمسنی عالم مسلمدن طلب ایدر . اوده [ سزه حلال اولان طعاملری ییکز. طاهر وتمیز اولان صولری دخی ایچیکز. فقط بوبابده اسراف ایتمیکزکه الله مسرفلری سومز ] مآلنده‌کی [ کلوا وشربوا ولاتسرفوا انه لایحب المسرفین ] نصف آیتنی قرائت ایدر . بونك اوزرینه طبیب نصرانی حضرت رسول اکرم طرفندن دخی بو بابده بر حدیث شریف ورود ایدوب ایتمدیکنی سؤال ایلر .

عالم مسلمده بو سؤاله جواب اوله‌رق [ معده هر خسته‌لغك مأوی ومنشیٔ، حمیه‌ده هر دوانك یکانه رئیسیدر . وبدنه آلیشدیردیغك هر غدا واسباب بقایی ویرملیدر . ] مآلنده اولان ( المعدة بیت الداء الخ ) حدیث شریفنی اتیان ایدنجه طبیب نصرانی «الحق نبیکز وکتابکز حفظ الصحه‌نك وازالهٔ مرضك باشی اولان شیلری بیان ایدوب جالینوسه اصلا احتیاج براقمامشدر » کلام منصفانه‌سیله مقابله‌ده بولنور .

فی الواقع قرآن کریمده بدن انسانه نافع ومضر اولان شیلرك جمله‌سی مکملاً بیان اونمقدن صکره اطعمهٔ نافعه‌نی اکلمزه واشربهٔ طاهره‌یی شربمزه علی طریق الاباحه فرمان صدور ایتمش وحق الانصاف حفظ الصحه دخی بوندن عبارت بولنمش اولدیغندن قرآن کریمك علوم سائره کبی علم طبی‌ده جمع اولدیغی وبناءً علیه جالینوسه دکل،هیچ برطبیبه حاجت براقمدیغی شبهه‌سزدر. ایشته بوده او کتاب مبینك صدق رسالت احمدیه‌یه دلالت ایدن معجزات باهره جمله‌سندن اولدیغنی اثبات ایتمکده‌در .    اغستوس ٣١٤

# متنوع مقالات

# فضائل علم

فضیلت علمیه متعلق شمدی‌یه قدر ارباب قلم طرفندن پك چوق مقاله‌لر نشر اولنمش وبناء علیه علمك فضیلت ومزیتنی تقدیر ایده‌میه‌جك برفرد قالمامش ایسه‌ده بومطلب مهمه‌دائر نه‌قدر سوز سویله‌نیرسه سویلنسون ینه فائده‌دن خالی قالمیه‌جغی جهتله دیانت اسلامیه نقطهٔ نظرندن فضائل علم حقنده شو برقاچ سطرلی مقالهٔ عاجزینك دخی انظار قارئین کرامه عرضنی مناسب کوردم .

فضیلت علم حقنده طرف الهیدن « بیلنلر ایله بیلمیانلر مساوی اولورمی ؟ــ ظلمات جهل ایله نورانیت علم برابر طوتیلورمی ؟ ــ خدای متعال ارباب علمی درجات عالیاته رفع واعلا ایلر ــ الله تعالی‌دن انجق علما خوف وخشیت ایدر. » مآلنده ودها بونلرك امثالی پك چوق آیات بینات نازل اولدیغی کبی حضرت رسول اکرم افندمز جانبندن دخی [ اسلامك سعادت مادیه ومعنویه‌لری ایچون تحصیل علم ایدن کیمسه‌نك درجه‌سی درجات انبیادن یالکز برمرتبه اشاغیدر ] ، [ برکیمسه‌نك ابواب علمدن برباب تعلم ایتمسی جبل ابوقبیس قدر آلتونی اولوبده آنی الله یولنده انفاق وتصدق ایتمسندن دها خیرلیدر ] ، [ حق تعالی‌نك نار جحیمدن آزاد بیوردیغی قوللرینه باقمق ارزو ایدن کیمسه تحصیل علم ایدنلره باقملیدر ] ، [ بشیکدن مزاره قدر علم طلب ایتملیدر ] مفهومنده ودها بونلره مماثل پك چوق احادیث حکمغایات شرف ورود وصدور ایلمشدر .

بو ادلهٔ شرعیه‌دن بشقه ادلهٔ عقلیه‌دخی فضیلت ومزیت علمه دلالت ایتمکده‌در که بعضیلری بروجه آتی ذکر اولنور :

۱ ــ علمك صفت کمال ، جهلك ایسه صفت نقصان اولدیغی عقلا یه بالبداهه معلومدر . بونك ایچوندر که برجاهله [ سن عالمسك ] دنیلدکده کندیسنك عالم اولمدیغی بیلورایکن بوسوزدن خوشلانور وبرعالم ذاته [ سن جاهلسك ] دیه توجیه خطاب اولندقده بوسوزك یالان اولدیغی وبناءً علیه اندن کندیسنه برنقیصه عارض اولمیه‌جغی بیلورایسه‌ده مجرد شو صفت نقصان اولان جهل کندیسنه اسناد اولندیغندن متأذی ومتألم اولور ؛ که بونلرك هپسی علمك بالذات شریف ومرغوب ، جهلك‌ده بالذات کریه ومنفور اولدیغنه دلیلدر .

٢ — علم نزده وكیمده بولنیور ایسه صاحبی محترم ومكرم اولور، مخلوقات نظرنده مهیب ومعظم كورینور . حتی برحیوان نقدر قوتلی اولورایسه اولسون انسانی كوردكده وانسان انله كچدكده انسانده‌كی كرامت علم وشرافت عقل موهبهٔ الهیه‌سی سببیله اوحیوان اكا اطاعت وانقیاده مجبور اولور .

٣ — شبهه یوقكه انسان حیوانات سائره‌دن افضلدر. بوافضلیت ایسه انسانك قوت وصولتی ایچون دكلدر . زیرا قوت وصولتده حیوانلرك بعضیسی انسانه مساوی، بعضیسی‌ده انساندن زائددر . اكر سبب فضیلت قوت وصولت اولسه ایدی فضیلتجه حیوانلرك كیمیسی انسانه مساوی ، كیمیسی‌ده اندن زائد اولور ایدی . بوایسه‌بالبداهه باطل اولدیغندن بوفضیلتك سببی انجق علم اولدیغی شبهه‌سزدر .

انسانك بومزیت نورانیه ولطیفهٔ ربانیه‌یه اختصاصی اولوب انكله حقایق وماهیات اشیایی ادراك واكا اطلاعه وعبادت مولی ایله اشتغاله استعدادی حصوله كلدیكی ایچوندركه جناب حق ( وما خلقت الانس والجن الالیعبدون ) یعنی [ آنجق بنی بیلسونلر وبكا عبادت ایلسونلردیه انس وجنی یراتدم ] بیوردی .

٤ — عالم، اقطارملكوتده طیران وسیاحت وبحارمعقولانده سیران وسباحت ایدر. برحالده بولندیغندن معدوم ایله موجودی، واجب [١] ایله ممكن[٢] ومحالی مطالعه ایلر . بعده ممكنك جوهر وعرضه ، جوهرك‌ده بسیط ومركبه انقسامنی تذكر ایدر . انلردن هربرینی كندی نوعلرینه ، هرنوعی افرادینه ، هرفردی تركب ایلدیكی عناصره ، هرعنصری اجزای فردهسنه ، هرشیئی مابه الاشتراك ومابه‌الامتیاز اولان جزؤلرینه تقسیم ایتدكدنصكره هرشیئك اثرینی، مؤثرینی ، معلولنی، علتنی ، لازمنی، ملزومنی، كلیسنی، جزئیسنی، واحدینی، كثیرینی، خاصهٔ لازمه‌سنی ، خاصهٔ مفارقه‌سنی ادراك ایلر وبوواسطه ایله انك عقلی تفاصیل واقسامیله كافهٔ معلومات كندیسنده ثبت وقید اولنان برنسخه كبی اولوركه ارتیق بو نسخهٔ نادیده‌یه نائلیت سعادتنك فوقنده برسعادت دها تصور اولنه‌مز .

٥ — برانسان علم سببیله شودرجهٔ كماله رسیده اولدقده انك سایه‌سنده برچوق

---

[١] واجب — وارلغی كندیسندن بشقه برشیئه محتاج اولمیان شیدر: حق تعالی كبی.

[٢] ممكن — وارلغی ویوقلغی كندیسندن بشقه برسبب خارج وعلت خارجه‌یه محتاج اولان شیدر : انسان وسائر مخلوقات كبی .

نفوس جاهله دخی شرف علم ایله مشرف اوله رق سعادت ابدیه و حیات حقیقیه یه نائل اولور. چونکه انك نفس زکیه سی شمس تابان کبی نشر ایلدیکی اشعهٔ نورانیه سیله نفوس سائره نك بدنلرینه حیات بخش ایلر. زیرا علم، عین روح، بلکه ده روح الروحدر. مفسرین کرام قرآن کریمك مواضع متعدده سنده ایراد بیوریلان «روح» کلمه سنی بعض محلده علم ایله تفسیر ایتمشلردرکه سببی ده شودر: روحسز بدن میت و فاسد اولدیغی کبی، علمسز بدن ده میت و فاسددر. بناءً علیه «علم» روح الروح و نور النوردر. فنا و تغیردن مصون و محفوظ اولوب دوام و ثبات دخی انك خواصندندر. چونکه نفوس مفارقهٔ کامله و مجرده نك تصورات کلیه سی زوال و تغیردن آزاده در.

٦ — پیغمبر آخر الزمان و ملجأ جمله انام سیدنا و مولانا رسول اکرم و نبی محترم افندمز حضرتلری مزیات عالیه و اخلاق فاضله نك کافه سنی جامع ایدی. نصلکه (وانك لعلی خلق عظیم) قول شریفی اکا دلالت ایتدی. معهذا جناب حق قرآن کریمك پك چوق یرلرنده او سوکیلی پیغمبرینه اول باول بالخاصه فضیلت علم ایله امتنان بیوردی. اکر علمدن اشرف بر مزیت دها اولسه ایدی اولا و بالذات امتنان الهی انکله شرفورود ایلر ایدی.

٧ — منصب نبوت ایله سرفراز، عقل و حکمت ایله جمله دن ممتاز اولان انبیای عظام حضراتنك کافه سی اول عمرلرندن آخر عمرلرینه قدر نظر و استدلال مسلك عالیسنه سلوك ایدرك تعلیم و تفهیم طریقیله خلقی معارف حقه یه تشویق و ارشاد بیورورلر ایدی. نصلکه هپسنك قصه سی قرآن معجز بیانده اولوجهله ایراد بیورلدی. تعلیم علمدن افضل بر مسلك عالی بولنسه ایدی انبیای مشار الیهمك او یوله سلوك بیورملری اقتضا ایتمزمی ایدی. ٢٤ تشرین ثانی ٣١١

---

## عقائد دینیه و عبادات شرعیه

دلائل آفاقیه و شواهد انفسیه نك دلالت و شهادتلریله عقول سلیمه اربابنه یقیناً معلومدرکه بو سلسلهٔ کائناتده کیف مایشاء اجرای حکم ایدن بر ذات واجب الوجود اولوب ذراتدن شموسه قدر هرشیئك وجود و بقاسی، ابتدا و انتهاسی انجق او ذات فیاض مطلق حضرتلرندن فیضان ایتمش، عد و احصادن

خارج انواع نعم وصنوف کرم دخی محضا آنك الطاف صمدانیه‌سندن ظهوره کلمشدر . بناءً علیه شو الطاف مالانهایهٔ سبحانیه‌لرینه مقابل حق جل وعلا حضرتلرینی توقیر وتعظیم ودرگاه مسجد الوهیتنه شکر وثنالر تقدیم هرکسه وجیبهٔ ذمت وفریضهٔ عبودیت اولمشدر . چونکه صاحب نعمت اولان برذاتی تعظیم وتوقیرك وجوبنه عقل دخی شهادت ایتمکده‌در .

حالبوکه جناب حقه قارشی ایفا ایده‌جکمز شکر ومحمدتك وبارگاه احدیتنه عرض ایلیه‌جکمز تعظیم وعبادتك نصل ونه‌یولده اوله‌جغی ینه آنك جانب اقدسندن مقتبس برشرع شریفك بیاننه متوقفدر . چونکه انسانلرك حق‌تعالی‌یه اطلاقنی جائز ومستحسن کوردکلری لغات عند باریده مستهجن ، وسیلهٔ تعظیم دیه ایفا ایلدکلری عبادات اکا کوره موجب توهین ، اجرا ایلدکلری توصیفات دخی اکا نسبةً باعث ذم وقدح اوله‌بیلیر . ایشته عبادك هم بوشکر ومحمدت وعبادت فریضهٔ مقدسه‌سنی مطلوب الهی وجهله ایفا ایتمسی ، هم‌ده آنك ضمننده برچوق ثمرات مادیه ومعنویه‌یی اقتطاف ایلمسی ایچون هربری برلطف مخصوص اولمق اوزره طرف سبحانیدن شریعتلر اعطا اولنمش وانلرك‌ده الك آخر والك کاملی اوله‌رق شریعت غرای احمدیه احسان بیورلمشدرکه نعم الهیه‌نك اجل واعظمی ، اعز واکرمی‌ده انجق اودر .

چونکه بوشریعت مقدسه ، علوم اولین وآخرینی جامع ، حیات ابدیه وسعادت سرمدیه‌نك اسباب ووسائلنی حاوی اوله‌رق انسانك محتاج اولدیغی احکام دنیویه واخرویه‌یی ، هردرلو فوائد مادیه ومعنویه‌یی برصورت معجزکارانه‌ده بیان وایضاح ایتمشدر . بوشرع منیفك احکام جلیله‌سندن بالخاصه اعتقادات وعبادات قسملری نوع بشرك الك زیاده مدار سعادتلری اولمغله بونلره دائر آتیده‌کی ایکی مبحثك انظار قارئین کرامه عرضنی مناسب کوردم :

## مبحث اول : اعتقاداته دائردر

اعتقادات — ایمان مفصلیدن عبارت اولوب اوده رسول اکرم افندمز حضرتلرینك طرف الهیدن کتیردیکی یقیناً معلوم اولان شیلرك جمله‌سنی دیل‌ایله اقرار وقلب‌ایله تصدیق ایتمك ایله حاصلدر . علمای اصول « ایمان ، آیات قرآنیه واحادیث نبویه‌نك شهادت‌ایتمسی وهرفرض مطلقك موقوف علیهی بولنمسی سببیله

نقلاً واجب وفرض اولدیغی کبی بو عالمك حادث اولمسی وهر حادثك بر محدثه احتیاجی درکار بولنمسی جهتیله‌ده عقلاً دخی فرض وواجبدر .» دیمشلر بو سوزلریله ایمانك فرضیتی ایچون حدوث عالمك سبب اولدیغنی بیان ایتمشلردر .

فی الواقع شو مکونات بدیعه ونظامات عجیبه‌یه دقت وامعان ایله نظر اولندقده انلرك بر صانع علیم وقادر حکیمك صنع وایجادیله حصول پذیر اولدقلرنده قطعا اشتباه ایده‌مز . بناءً علیه باب ایمانده بر عقل سلیم صاحبی قبول ایله عدم قبول ارەسنده تردده اصلا محل کوره‌مز . هر حالده حق تعالی‌نك وارلغنی ، بر لکنی قبول وتصدیقدن بشقه کندیسی ایچون بر یول بوله‌مز . واقعا بعض عقول سقیمه اربابی بونلرك مقتضای طبیعت اوله‌رق حصوله کلدکلرینی اعتقاد ایدییورلر ایسه‌ده بو اعتقادك بطلاننده شك ایده‌مز . نصل شك ایدیلورکه مؤثرك اثردن دها عالی ، دها کامل اولمسی و اثرك مؤثره محتاج بولنمسی بدیهیات اولیه‌دن اولدیغی حالده بونلر شو آثار بدیعه وعالیه‌نك ، باخصوص علم واراده کبی صفات کمالیه‌یی حائز اولان ، بناءً علیه حقیقةً بر نسخهٔ کبری اطلاقنه شایان اولان انسانلرك خلقت وایجادلرینی عقل و ادراك شانندن اولمیان ، حتی کندی موجودیتنده بیله آثار مذکوره‌یه محتاج اولان طبیعته اسناد ایدییورلر .

طبیعتك حس وادراکدن خالی بر قوت ، بر صفت اولدیغی ، بناءً علیه وجود وبقاسنده بیله غیرك وجود وبقاسنه محتاج بولندیغی ؛ ادنانك اعلی‌یی ، غیر مدرکك مدرکی ، عرضك جوهری ، محتاجك محتاج الیهی خلق وایجاد ایتمسی محالات قطعیه‌دن اولدیغنی دوشونمییورلر . واقعا بو عالمده جناب حق هر شیئی بر سببه ربط ایتمشدر . فقط بزم کوردیکمز اسبابك اسباب حقیقیه دکل ، بلکه اسباب عادیه‌دن بولندیغی وهر سببك مسببی ، هر اثرك مؤثری انجق حق جل وعلا حضرتلری اولدیغی قریباً ذکر ایده‌جکمز برهانلر مثللی نیجه براهین قاطعه ایله ثابت اولمش و بناءً علیه خالقیت صفتی خدای متعال حضرتلرینه منحصر اوله‌رق قالمشدر .

ایمانك حکمت وفائده‌سی ایسه دنیا و آخرت سعادتلرینی تحصیلدر . زیرا عدالت ، عفت ، استقامت ، مرحمت ، شفقت ، حقوقه رعایت ، خالقه عبادت ، بنی نوعنه معاونت کبی اخلاق فاضله‌نك کافه‌سی ایمانه مترتب اولوب بو قدر کمالاتی حائز اولان بر ذاتك دنیا و آخرتده نائل نجات ومظهر سعادت اوله‌جغی ایسه شمسدن اظهر ، قمردن اجلادر .

## مبحث ثانی : عباداته متعلقدر

عبادتك جناب حقه مخصوص اولديغنه نصوص قرآنيه واحاديث نبويه صراحةً دلالت ايتديكی كبی بروجه آتی وجوه عقليه دخی دلالت وشهادت ايتمكده‌در .

اولاً : عبادت منتهای تعظيمدر . بوتعظيم‌ده اقصای انعام كنديسندن صدور ايدن برذات كريم الصفاته لايقدر . اوذات ايسه حق جل وعلا حضرتلريدر . اگرچه مظهر توفيق الٓهی اولان اغنيای شاكريندن دخی انعام صدور ايدر ايسه‌ده انلرك بوانعاملری ينه جناب حقك اقدار وتمكينيله اولمقله برابر قدرت بشر دائره‌سنده حاصل وانعام باری‌يه نسبتله بتون بتون قاصردر . بناءً عليه اللهدن بشقه‌سنه عبادت وطاعت غير جائزدر . مع هذا هر كس انعام واحسانه نائل اولديغی كيمسه‌لرده‌ده عرض شكران ايتمه‌ليدر . چونكه رسول اكرم افندمز برحديث شريفلرنده [ ناسه شكر ايتمه‌ين اللهه‌ده شكر ايتمز ] بيورمشدر .

ثانياً : ماسواء اللهدن هيچ برشيئك ـ غناء ذاتيسی اولمديغی جهتله ـ هيچ برشی كندی كنديسنه موجود اوله‌ميوب‌ بهمه‌حال برموجده وبرمؤثره محتاجدر . حالبوكه وارلغنده غيره محتاج اولان هرهانكی برشی باشقه‌سنك وحتی كنديسنك احتياجنی دفعه‌غيرمقتدردر . چونكه غناء ذاتيسی اولميان برشيئك گرك كنديسنك، گرك غيريسنك هر احتياجنی دفعه قدرت‌ياب اوله‌ميه‌جغی وارستهٔ اشتباه ومستغنیٔ ايضاحدر . غناء ذاتی ايسه حق تعالی‌يه مخصوص اولديغی ايچون دافع الحاجات مستحق عبادات دخی انجق اودر .

ثالثاً : عبادت‌ اك بيوك تعظيمدن عبارت اولديغی جهتله اجرام علويه وسفليه‌يی خلق وايجاد ايلك وهر برينی كندی مدار ومستقر مخصوصنده جريان ايتديرمك وبو واسطه‌ايله انواع مخلوقاتی ساحهٔ وجوده كتيرمك كبی برقوت قاهره وقدرت بالغه صاحبنه قارشو اجرا اولنمق لابد ولازمدر . اوده انجق حق جل وعلا حضرتلريدر . بناءً عليه‌باب عبادتده انسانك حيوان، جمادات، نباتات كبی مخلوقات ايله حق تعالی‌يی مساوی قيلمسی هيچ بروجهله تجويز وتحسين ايديله‌مز . چونكه ناقص ايله تام، خسيس ايله نفيس بينی مساوی طوتمق قدر سفاهت وجهالت تصور اولنه‌ماز .

اهل تحقیقك بیانلری اوزره عبادتك اوچ درجه‌سی واردر: برنجیسی ثوابه نائل وعقابدن خلاص اولمق مقصدیله اللهه عبادت ایتمك اولوب عندالناس « عبادت » تسمیه اولنان دخی بودر. فقط عرفا نزدنده عبادتك بودرلوسی درجهٔ اعتباردن بالکلیه ساقطدر. زیرا بو مقصد ایله عبادت ایدنك معبودی حقیقت ونفس الامرده ثواب اولوب شو مطلوبنه دخی مطلوب بالذات اولان جناب حق وسیله قیلمشدرکه بونکله اسقاط فریضه ایتمش اولورایسه‌ده بونك جداً وحقیقةً بیوك بر خساست اولدیغنده شبهه یوقدر.

ایکنجیسی جناب حقه عبادت ویاخود تکلیفلرینی قبول ویا اکا انتساب ایله تشرف ایتمك ایچون اللهه پرستش ایتمکدرکه بونوع عبادت درجهٔ اولیدن اعلی ایسه‌ده بونده دخی مقصود بالذات الله تعالی اولمیوب بلکه اکا عبادت وانتساب وتکالیفنی قبول ایله تشرف اولدیغندن حدذاتنده بودخی غیر کاملدر.

اوچنجیسی حق تعالی خالق واله اولوب عبدده انك قولی بولندیغی، حالبوکه الوهیت هیبت وعزتی، عبودیت ایسه خضوع وذلتی موجب اولدیغی ایچون الله تعالی‌یه عبادت ایتمکدرکه بونوع عبادت اعلای مقامات واشرف درجات اولوب اصل عبودیت نامنه مستحق اولان دخی بودر.

عبادت وطاعته میل ورغبت انك متضمن اولدیغی فوائد ومزیاتی بیلمه‌یه متوقف اولدیغندن برازده انلردن بحث ایدهلم. اولا: معلومدرکه صفت کمال بالذات محبوب ومرغوبدر. سعادت اولمقده اکمل احوال ایسه عبادت ایله اشتغالدر. چونکه عبادت ایله اشتغال ایدنك قلبی نورالهی ایله تنور، لسانی ذکر وقرائت ایله تشرف، اعضاسی جمال خدمت الهی ایله تجمل ایلر. بواحوال ایسه مراتب انسانیه ودرجات بشریه‌نك اشرف واعلاسیدر. بواحوالك حصولی دنیاده اعظم سعادت انسانیه‌یی موجب اولدیغی کبی آخرتده‌ده اکمل مراتب علمیه‌یی مقتضیدر.

ثانیاً: برآیت کریمه‌ده‌بیان بیورلدیغی اوزره عبادت اللهك نزده برامانتیدر. اماتی ادا ایسه عقلاً وشرعاً واجبدر. نتکم جناب حق برآیت جلیله‌سنده [ الله تعالی سزه امانتلری اهل وصاحبلرینه ادا ایتمه‌کزی امرایدییور ] بیورمشدر. حالبوکه ادای امانت دخی صفت کمال ومحبوب بالذاتدر. برده احد طرفیندن امانتك ادا اولنمسی جانب آخردن‌ده ادا اولنمسنه سببدر. بناءً علیه عبد طرفندن

ادای عبادت ایدینجه معبود جانبندن‌ده ایفای اجرت بویوریله‌جغی شبهه‌سزدر .

ثالثاً : عبادتله اشتغال عالم غروردن عالم سروره و خلق ایله اشتغالدن حق ایله اشتغاله انتقال اولوب بو ایسه کمال لذت وبهجتی موجبدر . مقام معراجده حق تعالی‌نك حبیب اکرمنی عبودیتله توصیف بیورمسی دخی عبادتك اشرفیتنه دلالت ایتمکده‌در . زیرا اگر انسان ایچون عبودیتدن دها عالی بر مقام اولسه ایدی حق تعالی حبیب اکرمنی معراجك الك عالی مقامنده عبودیتله توصیف بیورمز ایدی .

ایمدی شو ادلهٔ عقلیه ایله دخی ثابت اولدیکه انسان ایچون الك شرفلی بر خدمت وار ایسه اوده عبادتله اشتغال ایتمك ، الك عالی بر منصب وار ایسه اوده مقام عبودیتده بولنمقدر. فقط بو عبادت، بو عبودیتی سوء استعمال ایتمملیدر. یعنی هرکس کندی زعمنجه بر مقام عبودیت، بر فعل عبادت اختراع ایتمه‌ملیدر . بوبابده شریعت محمدیه نه دیمش وبونلری نصل تعریف ایتمش ایسه اکا کوره توفیق حرکت ایتملیدر . شریعتك قباحت طانیدیغنی قباحت ؛ عبادت طانیدیغنی عبادت بیلملیدر .

٢٨ شباط ٣١١

---

# حسن مطلق وذوق سلیم

[ قلاسیقلر ] مسئله‌سنه دائر ترجمان حقیقت غزته‌سیله نشر اولنان مقاله‌لرده بحث « حسن مطلق » ایله «ذوق سلیم»ك حقیقةً وجود وعدم وجودلری مسئله‌لرینه دخی انتقال ایتمش وبو ایکی مسئله‌نك حسب المسلك نزدده تعلق بولنمش اولدیغندن بوبابده طرف عاجزانه‌مدن بروجه آتی بعض مطالعات سردینه مجبوریت حاصل اولمشدر : انجق برشیئك احوالندن بحث اولا اوشیئك حقیقت وماهیتنی تعریفه توقف ایلدیکی جهتله بنده مقصوده شروعدن اول شو ایکی مسئله‌نك متضمن اولدیغی کلماتك حقیقت وماهیتلرینی تعیین ایدن تعریفلرینی اتیان ایدوب بعده [ حسن مطلق ] و [ ذوق سلیم ] ك حقیقةً موجودیتلرینی، یوقسه عدم موجودیتلرینی لازم کله‌جکنی بیان ایتمکی وجیبه‌دن عد ایلدم .

کتب کلامیه واصولیه‌ده بیان اولندیغی اوزره کوزللك دیمك اولان « حسن » کلمه‌سی درت معناده مستعملدر : برنجیسی ـ برشیئك صفت کمال اولمسی :

علم وشجاعت كبی كه بونلرك برر صفت كمال اولملری كنديلری ايچون برر كوزللك اولوب «علم، كوزل برشيدر.» ديلديكی زمان [علم برصفت كمالدر] ديمك اولور.

ايكنجيسی — برشيئك منفعت ومصلحته وياطبيعته ملايم وموافق كلمسی: عدالت وحلاوت كبی كه برنجيسنك منفعت ومصلحته، ايكنجيسنك ده طبيعته ملايم وموافق كلمسی كنديلری ايچون برر كوزللك اولوب [عدالت كوزل برشيدر] [حلاوت ده كوزل برشيدر] ديلديكی زمان [عدالت] منفعت ومصلحته، حلاوت ده طبيعته موافق ومطابقدر ديمك اولور.

اوچنجيسی — برشيئك متعلق ثواب اولمسی: صلات وصيام كبی كه بونلره اجر وثوابك تعلق ايتمسی كنديلری ايچون برر كوزللكدر.

دردنجيسی — برشيئك عندالله ممدوح اولمسی: ينه صلاة وصيام كبی كه بونلرك عندالله وعندالناس ممدوح اولملری دخی كنديلری ايچون برر كوزللكدر.

علما بو درت معنادن برنجی وايكنجی معنالرجه حسنك يالكز عقل ايله مدرك ومثبت اولديغنه اتفاق ايتدكدنصكره اوچنجی ودردنجی معنالرجه حسنك عقل ايله می، يوقسه نقل ايله می مدرك ومثبت اولديغنده اختلاف ايتمشلر وهربری برجهتی التزام ايله هرفرقه كندی مدعاسنی اثبات ايچون برچوق تفصيلاته كيرشمشلردر كه بوراده انلر ايله اشتغال بلا فائده تطويل مقالی موجب اوله جغندن تفصيلات مذكوره دن صرف نظر ايلدم. زيرا مباحثه نك صورت جريانی بوراده «حسن» كلمه سنی اوچنجی ودردنجی معنالرده حمله مساعد دكلدركه علمانك اومعنالره دائر سرد ايتدكلری مطالعات ومباحثاتی بز دخی سرد واتيان ايدهلم. بوراده اومعنالری ذكر ايديشمز ايسه [حسن] كلمه سنك قاچ معناده استعمال ايدلديكنی وقريباً ذكر اوله جغی وجهله اوكلمه يی بوراده هانكی معنالرده حمل ايتمك لازم كله جكنی بيان مقصدينه مبنی در.

«مطلق» كلمه سی ده «اطلاق» مصدرندن براسم مفعولدر. «اطلاق» لغتده برشيئ برباغ ايله باغلانميوب صاليويرمك معناسنه موضوعدر. بوحالده «مطلق» لفظی برباغ ايله باغلانميوب صاليويرلمش برشی ديمك اولور.

بعده بوكلمه [برقيد ايله مقيد اولميان برحقيقت وبرماهيت مجرده] معناسنه نقل اولنمشدركه افراد كثيره يه شمولنی، انلر اره سنده اشتراكنی عقلك تجويز ايده بيله جكی برمفهوم كلی وبر معنای عمومی ديمكدر.

بو ماهیت ایکی قسمدر : بریسی [ مطلقهٔ حقیقیه ] ، دیکری‌ده [ مطلقهٔ اعتباریه ] در. مطلقهٔ حقیقیه ـ برمعتبرك اعتبارندن وبرفارضك فرضندن نظری قطع ایله نفس‌الامرده ثابت ومحقق اولوب شامل وصادق اولدیغی افراد خارجده حقیقةً وکرچکدن موجود اولان بر ماهیتدر .

[انسان] ماهیت مطلقه‌سی کبی‌که بونك ثبوتی بریسی فرض واعتبار ایتسه‌ده، ایتمسه‌ده نفس‌الامرده کندیسی ثابت ومحقق اولوب شامل اولدیغی افراد خارجده حقیقةً موجود وبو سبب ایله کندیسی‌ده دائما انلرك ضمننده متجلیدر .

مطلقهٔ اعتباریه ـ ثبوت وتحقق برمعتبرك اعتبارینه وبرفارضك فرضنه تابع اولوب کندیسنك خارجده برفردی بیله حقیقةً وکرچکدن موجود اولمیان ماهیتدر . [ عنقا ] ماهیتی کبی‌که خارجدن نظری قطع ایله عقل انك ثبوتی وافراد کثیره‌یه شمولنی وانلر آره‌سنده اشتراکنی تجویز ایده‌بیلیرایسه‌ده بوثبوت، بوشمول ، بواشتراك مجرد عقلك فرض واعتبارینه تابع اولمغله بونك خارجده بر فردی بیله حقیقةً وکرچکدن موجود دکلدر .

ایشته شو تفصیلاته بناءً [ حسن مطلق ] تعبیری [ هرزمان هریرده هرطبعه ملایم کوزللك ] دیمك دکل، بلکه « علی‌الاطلاق ـ یعنی برقید ایله مقیداولمدیغی حالده افراد کثیره‌یه شمولنی ، انلر آره‌سنده اشتراکنی عقلك تجویز ایده‌بیله‌جکی کوزللك » دیمك اولورکه بوده برماهیت کلیه وبر حقیقت مجرده اولمغله خارجده باشلی باشنه موجود اوله‌مزایسه‌ده حقیقیه اولدیغنه کوره افرادی ضمننده دائما متحقق ومتجلیدر . فقط بوماهیته وبوحقیقته [ برماهیت مطلقهٔ حقیقیه ] می دیه‌جکز، یوقسه [برماهیت مطلقهٔ اعتباریه] نامنی‌می ویره‌جکز ؟ بوراسنی تحقیق لازم کلدیکندن دیرزکه : [ لیس فی‌الامکان ابدع مما کان ] قضیهٔ صادقه‌سی منطوقنجه مصنوعات الهیه‌نك هر بری برمعناجه حقیقةً حائز حسن اولدقلری کبی جناب شهاب‌الدین بك افندی برادریمزك دخی دیدیکی‌وجهله «علم» و«عدالت» کبی صفات عالیه‌دخی حقیقةً حسنی حائزدرلر. فی‌الواقع صرف کوره‌نکه عائد برطاقم شیلرده واردرکه انلر حقیقت ونفس‌الامرده بالاده ذکر اولنان معنالرك هیچ بریسنجه کوزل اولمدقلری حالده نصل ایسه خلق انلری کوزل اعتبار ایتمشلردر . بو اوقدر طوغری بر حقیقتدرکه اثباته لزوم بیله یوقدر . دیمك اولدیکه [حسن] ماهیت مطلقه‌سی ایکی قسم اولوب بریسی [حقیقیه] ، بریسی‌ده [اعتباریه] ایمش. شمدی

آثار صناعیه وادبیه‌ده «حسن مطلق حقیقی» اولوب اوله‌میه‌جغی واولدیغی تقدیرده بوحسنی هانکی معنایه حمل ایتمك لازم كله‌جکی مسئله‌لرینه نقل کلام ایده‌لم:

## مسئلهٔ اولی

معلومدرکه بو عالم مدنیتده هرشی برقانونه تابع اولدیغی کبی براثر صنعت ویا براثر ادبی‌ده بهمه‌حال بر قانونه تابعدر. بناءً علیه یاپیله‌جق براثر صناعی، یاخود یازیله‌جق براثر ادبی بهمه‌حال تابع اولدیغی قانونه توفیقاً یاپیلملی ویازیلملیدر. اکر بویله اولمز ایسه او اثر مقبول اولماز. اما بوکا قارشو دینلیرسه‌که: واقعا آثار صناعیه بویله ایسه‌ده آثار ادبیه بویله دکلدر. بز اوقوانین ادبیه‌یه توفیقاً سوز سویلمکه، یازی یازمغه مجبور دکلز. بز کندی افکاریمزی، کندی حسیاتمزی ایسته‌دیکمز صورتده سویلر ویازارز.

بزده دیرزکه: غالبا سز اوقوانینی برطاقم صنایع لفظیه‌دن وتعبیرات عتیقه‌دن عبارت ظن ایدییورسکز. حالبوکه ایش اویله دکل. باقکز بزم «قوانین اساسیه» دیدیکمز شیلرك بعضلرینی ذکر ایده‌لم‌ده اکر انلرك خارجنه چیقمق الکزدن کلیر ایسه چیقکز. ایشته اوبعض قوانین شونلردر:

اولا: «سویله‌نه‌جك برسوزده طبعك، ذوقك خوشلانمدیغی کلمات ثقیله اولماملی»، ثانیاً: «تقدیم، تأخیر ویابرطاقم لوازم بعیده‌نی اتیان ایله معنای مقصودی اخلال ایتماملی»، ثالثاً: «سویلنه‌جك سوزمقتضای حاله موافق اوله‌رق سویلنملی یعنی مخاطب ویا قارئك حالنه، موقعنه، استعدادینه کوره ایراد کلام ایتملی.»

شمدی انصاف ایده‌لم، شوقانونلر خارجنده سویلنن ویایازیلان سوز مقبول اولورمی وبوقانونلر هیچ بروقت تغیر ایدرمی؟ مادامکه سن برخطیب ویا بر محررسك، البته سویلیه‌جکك ویایازه‌جغك برکلامده طبعك، ذوقك خوشلانمیه‌جغی کلمات ثقیله وغیرمأنوسه‌یی بولندیرمیه‌جقسك. البته تقدیم وتأخیر ویالوازم بعیده‌نی اتیان ایله معنای مقصودی اخلال ایتمیه‌جکسك. البته مخاطب ویا قارئك حالنه، موقعنه کوره ایراد کلام ایلیه‌جکسك. هله برنجی وایکنجی قانونلره تبعیته مجبور اولدیغکی سن دخی بلاشك اعتراف ایدوب اوچنجی قانونه تبعیتده‌جك‌ده براز تردد ایدرسك. فقط ازاجق تأمل ایتدکدنصکره انی‌ده تسلیم وقبول ایلرسك ظن ایدرم. چونکه مخاطبك حالنه، موقعنه، استعدادینه مناسب وموافق

اولمیان برسوزی سویلمك عادتا تنها بریرده کندی کندینه سویلنمك کبیدر. اکر بومقبول ومعقول برشی ایسه اوده مقبول ومعقول برشیدر .

اویله ایسه یاپیله‌جق بر اثر صناعینك بهمه‌حال تابع اولدیغی قانونه توفیقاً یاپلسی لازم ولابد اولدیغی کبی یازیله‌جق براثر ادبینك‌ده بهمه‌حال تابع اولدیغی قانونه توفیقاً یازلسی لازمکلدیکی ثابت اولدی . بویله کندی قانوننه توفیقاً یاپلمش ویا یازلمش براثرك ایسه قریباً ذکر اولنه‌جق معنالرك برینجه حسن مطلق حقیقی‌یی حائز اوله‌جغنده شك یوقدر !

## مسئلهٔ ثانیه

یوقاریده، بحثك ، « حسن » کلمه‌سنی بوراده اوچنجی ایله دردنجی معنالره حمله مساعد اولمدیغنی سویله‌مش ایدك . شمدی‌ده دیرزکه اثار صنعت وادبده حقیقةً « حسن » اولدیغی تقدیرده بوحسنی ایکنجی معنایه حملك صحتنده شك یوقدر. زیرا تابع اولدیغی قانونه توفیقاً یاپلمش بر اثرده . « بواثر کوزلدر » دینلدیکی زمان « بو اثر مصلحته ویا طبیعته موافقدر » معناسی ذهنه سرعتله کلیرکه « حسن » کلمه‌سنك ایکنجی معناسی‌ده بو ایدی .

حسن مذکور برنجی معنایه‌ده حمل اولنه‌بیلر . واقعا برنجی معناجه « حسن » برشیئك صفت کمال اولمسی دیمك اولوب بر اثر صنعت ویا براثر ادبی ایسه « صفت » دکل ، « ذات » اولدیغندن طوغریدن طوغرویه اکا او معناجه « کوزل » عنوانی ویریله‌من . فقط او اثر کمالی حائز اولدیغی تقدیرده صفتك اسمنی موصوفه اطلاق قبیلندن اوله‌رق اکاده « کوزل » دینیله‌بیلیر .

شمدی آثار صناعیه وادبیه‌یه عطف نظر ایده‌لم :

عجبا بونلرك ایچنده « حسن مطلق حقیقی » یی حائز هیچ بر اثر یوقمیدر ؟ شبهه ایتمیزکه بو سؤاله «واردر» جوابی ویریلیر ، « یوقدر » جوابی ویریله‌من . زیرا آثار صناعیه ایچنده منسوب اولدقلری فنونه تمامیله موافق اوله‌رق یاپلمش بر طاقم عالی بنالر ، مکمل واپورلر، متین شمندوفرلر واردرکه بونلرك مصلحت ومنفعته ویا طبیعته ملایم اولمق، یاخود صفت کمالی حائز بولنمق معناسنجه صاحب حسن مطلق حقیقی اولدقلرینی کیمسه انکار ایتمز . ایتسه‌ده حکمی اولماز . زیرا مادامکه بونلرك طرز انشالرنده ازهر جهت مکملیت واردر ، مادامکه بونلر

مصلحت ومنفعته ويا طبيعته موافقلردر ؛ بوحالده بريسى انلرك شو معناجه حائز حسن مطلق حقيقى اولدقلرينى فرض واعتبار ايتسه‌ده ايتمسه‌ده «حسن» ماهيت مطلقه‌سى انلرك ضمننده متحقق ومتجليدركه «حسن مطلق حقيقى» يى حائز اولمه‌نك معناسى دخى بوايدى. امااياريده بونلردن دهامكمل آثارصناعيه‌وجوده كله‌جك ايمش‌ده اوزمان بونلره اعتباراوتميه‌جق ايمش. اوراسى بزه لازم دكلدر. بز «حسن مطلق حقيقى» نك بعض افرادى ضمننده ابدى قاله‌جغنى ادعا ايتمدك. وارسون بوكبى اثرلر ايلريده وجوده كلسون. اووقتده حسن مطلق حقيقى انلرك ضمننده تجلى ايديورر. هله تلغرافلرك «موافق مصلحت اولمق» معناسنجه حائز حسن حقيقى اولدقلرنده هيچ شبهه يوقدر.

كذلك آثار ادبيه ميانندده‌ده حائز حسن مطلق حقيقى اولان آثار موجود اولوب بونلرده اوچ قسمدر: قسم اول — او اثرلردركه تا زمان تأليفلرندن بو آنه قدر كندى حسن حقيقيلرينى محافظه ايتمشلر والى ماشاءالله ايده‌جكلردر. سليمان دده مولود شريفى كبى‌كه بوأثر عالى فنون لسانيه‌يه تماماً موافق اولمقله برابرمضامين دقيقه‌وتشبيهات لطيفه‌يى متضمن اوليله بيتلرى حاويدركه اوقويانلرى‌ده، ديكله‌ينلرى‌ده مفتون ايدر.

قسم ثانى — او اثرلردركه تا زمان تأليفلرندن بوآنه قدر حسنلرينى محافظه ايده‌مامش ايسه‌ده برچوق زمانلرحسن مطلق حقيقينك كنديلرى ضمننده تجليسنه مظهر اولمشلردر. ويسيلرك، نركسيلرك بعض آثار بليغه وفصيحه‌لرى كبى. بو اثرلرك شمدى يه‌قدر حسنلرينى محافظه ايده‌ماملريله حائز حسن مطلق اولمملرى لازم كلمز. زيرا بالاده‌بيان اولنديغى‌وجهله (حسن مطلق حقيقى) ديمك (برمعتبرك اعتبارينه وبرفارضك فرضنه تابع اولميه‌رق حدذاتنده ثابت‌ومحقق‌اولان‌على‌الاطلاق كوزللك) ديمك اولوب بو ماهيت مجردۀ حقيقيه ايسه بر چوق زمانلر آثار مذكوره‌ضمننده‌متجلى ومتحقق ايدى. چونكه آثارمذكوره كندى زمانلرنده‌كى طرز انشا وشيوۀ افاده‌يه تماميله موافق اوله‌رق يازلمش وحالبوكه براثرك حائز حسن حقيقى اولمسى‌ده انجق بو صورتله حصول بذير اوله‌بيله‌جكى بوقارده سويلنمش ايدى. لكن هر عصرده طرز انشا وشيوۀ افاده بالطبع تبدل وتغير ايلديكندن آثار مذكوره حائز ومتضمن اولدقلرى (حسن مطلق حقيقى) يى

بو آنه قدر حفظ وحمایه ایده‌مدی . شمدی بو حسن انلردن دیکر آثاره انتقال ایلدی .

قسم ثالث — عصر حاضرده ادبای فصیحه وبلیغه طرفلرندن یازلمش بعض اثرلردر . زیرا بو اثرلرده قوانین لسانیه‌یه تمامیله موافق اولدقلری کبی طرز انشا وشیوهٔ افاده‌لری دخی هنوز تبدل وتغیر ایتمدیکی جهتله الیوم ( حسن مطلق حقیقی ) انلرك ضمننده تجلی وتحقق ایتمکده‌در .

الحاصل آثار صناعیه‌ده اولسون، آثارادبیه‌ده اولسون، ذکر اولنان معنالرك بریسنجه « حسن مطلق » ماهیتنی متضمن پك چوق آثار موجود اولوب بونلردن کیمیسی تا زمان ایجادندن ویازمان تألیفندن، بو آنه قدر حسننی محافظه ایتمش وایلریده الی ماشاءالله ایده‌جکی دخی درکار بولنمش، کیمیسی‌ده بوزمانده‌دکل ایسه‌ده کندی زماننده حسن حقیقی‌یه مظهر اولمش، کیمیسی‌ده بوکون حسن مطلق حقیقی‌یی حائز اولدیغی حالده ایلریده نه حال کسب ایده‌جکی هنوز معلوم اولمامشدر .

اما جناب بك برادریمزك دیدیکی کبی « حسن مطلق » لفظنه « هر زمان هریرده هر طبعه ملایم کوزه‌للك » معناسی ویریلیور ایسه واقعا بومعناجه دنیاده حائز حسن اوله‌جق هیچ براثر صناعی ویا براثر ادبی بولنمق احتمالی یوقدر . چونکه بودعوانی اثبات ایچون میرمومی‌الیه طرفندن سرد ایدیلن ادله‌نك کافه‌سی واقع ونفس‌الامره موافق اولوب هیچ بریسی قابل اعتراض دکلدر . لکن کلمهٔ مذکوره‌یه اومعنانی میر مومی الیهدن بشقه کیمسه ویرمه‌مشدر .

ایشته « حسن مطلق » مسئله‌سنه دائر اولان مطالعات عاجزانه‌م بوندن عبارت اولمغله « ذوق سلیم » مسئله‌سنه دائر اولان مطالعات قاصرانه‌می دخی بروجه آتی سرد واتیان ایدییورم :

## ذوق سلیم

« ذوق » لغتده برنوع طعمی ادراك ایتمك معناسنه‌در . صکره اهل بلاغت بو کلمه‌یی « کلامك لطائف ووجوه محسناتنی تعیین ایدن برقوت » معناسنه نقل ایتمشلر وبو قوتك مرتبهٔ کمالنه « ذوق سلیم » عنوانني ویرمشلردر . شو حالده

لفظ مذكورك فن بلاغت اربابنه مخصوص بر اصطلاح اولدیغی تعین ایدر . بو قوت هر کیمده بولنور ایسه بلا تکلف کلام بلیغی ایراده مقتدر اوله‌جغندن یعنی تنافر کلمات وتعقید لفظی ومعنوی کبی مخل فصاحت اولان شیلردن خالی وبری اولمقله برابر مقتضای حاله مطابق اولان بر کلامی عادتا بر امر طبیعی کبی سویلیه‌بیله‌جکندن آکا « بلیغ » عنوانی ویریلیر . برانسانده بوقوتك حصولی ایسه فطرت صحیحه وخلقت سلیمه اوزره طوغمش اولمسی شرط اولمقله برابر ارباب لسان ارەسنده مرعی‌الاجرا اولان اصول مخاطبات واسالیب ترکیباته توفیقاً ترتیب کلام مسلکنه سلوك ایتمکه وبومسلك اوزره ایراد کلام ایله برچوق زمانلر اشتغال ایلمکه متوقفدر . بونك ایچوندرکه اکثر علمانك بو قوتدن نصیبلری اولماز .

دیمك اولدی‌که لسان ادباده « ذوق سلیم » لفظی « ملكهٔ بلاغت » معناسنده مستعملدر .

بوحالده « ذوق سلیم انکار ایدیله‌مز . چونکه ذوق سلیمی انکار دنیاده اهل لسانك وجودینی انکار دیمك اولوب دنیاده اهل لسانك وجودینی انکار ایسه بالبداهه باطل اولدیغندن اوملکه‌نك وجودینی انکار دخی بالبداهه باطلدر . واقعا میر مومی الیهك دیدیکی کبی ذوق سلیمك نه‌دیمك اولدیغنی بیلمین عجزه بونی برسلاح اولمق اوزره استعمال ایدرك براثرك حائز حسن اولدیغنی ذوق سلیمك منتجی اولمسیله، ذوقك سلامتنی‌ده انتخاب ایلدیکی اثرك حائز حسن اولمسیله اثبات ایدرلر وبوصورتله کندیلرینی « دور »، « مصادره علی المطلوب » کریوه‌لرینه دوشوررلر . لکن بویولده‌کی استدلالك بطلانیله « ذوق سلیم » ك بطلانی لازم کلمز . مباحثه هانکی اثرك کوزللکی حقنده ایسه او اثرده‌کی کوزللکك بطلانی لازم کلیر .

١٠ تشرین‌اول ، ٣١٢

## مدافعه ومقابله

کچن هفته ترجمان حقیقت غزته‌سیله « حسن مطلق » و « ذوق سلیم » مسئله‌لرینه دائر بعض مطالعات عاجزانه‌مزی حاوی برمقاله‌نشر ایتمش وبومقاله‌ده او ایکی مسئله‌نك عائد اولدیغی علوم وفنونه توفیقاً من غیر حد حانه چالشمش

ایدم . بو ایکی مسئله‌یی میدانه قویان ادیب شهیر جناب شهاب‌الدین بك افندی حضرتلری اولدیغندن او لبابده‌کی مطالعات عاجزانه‌مه انك طرفندن جواب ویرلمسنه منتظر ایکن مذکور غزته‌نك کچن جمعه کوننه مصادف اولان نسخه‌سنی آلوب اوقودیغم صره‌ده « هر زمان کوزللکنی محافظه ایدن حسن مطلقده بولندی » سرلوحه‌لی بر ورقهٔ مخصوصه کوزیمه ایلشدی . مقاله‌یی اوقومغه باشلامه‌دن وامضاسنه کوز کزدیرمه‌دن اول مجرد اوسرنامه‌نك دلالتیله بو ورقه‌نك یامیر مومی‌الیه ویا انك هم مسلکلرندن بریسی طرفندن یازلمش اولدیغنه حکم ایتدم ایسه‌ده مؤخراً مقاله‌یی اوقویوب برده امضاسنی کورنجه انك کندی مسلکداشلریمزدن برذات فضائل سمات طرفندن یازلمش اولدیغی تعین ایلدی . او ذات معالی صفات بو ورقه‌سنده عاجزلرینه دخی برایکی وجهله اعتراض ایتمش اولدیغندن اول امرده او اعتراضلره مدافعه ایدوب بعده مقابله بالمثل قاعده‌سنه رعایةً ورقه‌نك بر قسم مندرجاتنه دائر بعض تنقیدات اجرا ایتمکی دأب مناظره‌یه موافق کوردم .

## برنجی اعتراض :

«براثر حائز حسن ایکن اخیراً برمؤثر دها ایوسنی اصدار ایدر ایسه شمدی حسن مطلق اسکیسندن انتزاع ایله صکره‌کینك ضمننده متجلی اولور دیمکه لزوم یوقدر . زیرا بواثرلر یکدیکرینك جنس ونوعندن اولمیوب بشقه بشقه زمینده ایسه‌لر برکره بونلر بیننده قیاس ونسبت جریان ایده‌میه‌جکندن بونلری موقع موازنه‌یه قویمق زیدك سخاسیله عمرونك حلمنی . یاخود بردلبرك جلا دغمزه سیله اوبردلبرك عذار کلکونتی مقایسه ایتمکه بکزر . یوق بونلر ایکیسی بر نقطهٔ نظر نتیجه‌سی وبرزمین محصولی ایسه‌لر ایکنجینك تفوقیله اولکه‌کی ینه حسنندن مفارقت ایتمز . غایتی اولکندن حسن زائل اولیوب یالکز صکره‌کنده احسنیت تجلی ایدر . بخثمز ایسه احسنیت مطلقه‌ده دکل ، حسن مطلقده‌در . وبینهما بون بعید »

## مدافعه

علم منطقده بیان اولندیغی اوزره بحسب الماده دلیل ، بش قسمدر : برهان ، جدل ، خطابه ، شعر ، مغالطه . برهان ــ قضایای یقینیه‌دن ، جدل ــ قضایای مشهوره‌دن ، خطابه ــ قضایای مظنونه‌دن ویا کندی حقنده حسن اعتقاد اولنور برذات ممدوح‌الصفاتدن صادر قضایای مقبوله‌دن ، شعر ــ نفسك رغبت

ویا نفرت ایده‌جکی قضایادن ، مغالطه ـ یا حقه ویا مشهوره شبیه اولان ، یاخود صرف وهم وخیالك ایجـاد کرده‌سی بولنان مقدمات کاذبه‌دن ترکب ایدر . بوبش قسم دلیلدن « برهان » عمده اولمقله برابر برینه کوره « جدل » ، «خطابه» ایله دخی استدلال جائز ایسه‌ده « شعر » ، « مغالطـه » ایله استدلال غیر جائز اولوب انلرله برشیئی اثباته چالشمق عادتا عبث ایله اشتغال قبیلندندر.

بوراسی معلوم اولدقده دیرزکه : صاحب ورقه‌نك « براثرجائز حسن ایکن الخ » دعواسنی اثبات ایچون سرد ایتدکاری « زیرا اکر بواثرلر » دیه باشلایان دلیل بالاده ذکر اولنان ادلهٔ مقبوله‌دن اولمایوب بلکه کندیسـیله استدلال ، عبث ایله اشتغال قبیلندن اولان واقسام مذکوره‌نك بشنجیسنی تشـکیل ایدن مغالطه نوعندندر . چونکه بودلیل ایکی شقلی اوله‌رق تقریر اولنمش وشق اوله کوره بو ایکی اثری موقع موازنه‌یه قویمق زیدك سخاسنی عمروك حلمنه قیاس کبی اوله‌جغی وشق ثانی‌یه کوره دخی اوکجه‌کینك ینه حسندن مفارقت ایتمیوب غایتی صکره‌کنده احسنیتك تجلی ایتمش بوله‌جغی لزومی کوسترلمشدرکه بریسی ، بودلیله سطحی برنظرایله نظرایتدکده « اویله یا ، بشقه‌بشقه زمینده یازلمش اثرلر یکدیکرینه قیاس ایدیلورمی ؟ کذلك ایکیسی برزمین محصولی اولدقلری حالده صکره‌کنك تفوقیله اوکجه‌کندن حسن مطلق بالکلیه زائل اولورمی ؟ » دیه حکم ایدر ایسه‌ده مؤخراً برده مقالهٔ عاجزانه‌می دقتله مطالعه ایدرك مندرجاتنه وقوف تام حاصل ایتدکده اودلیلك طوغری‌یه مشابه برطاقم مقدمات کاذبه‌دن ترکب بردلیل فاسدالماده اولدیغنی اکلارکه « مغالطه » نك معناسی دخی بوایدی .

فی‌الواقع بو ایکی مقاله یان‌یانه کتوریله‌رك قرائت اولندقده بزم شو سوزمزك حق اولدیغی بلا شك تحقق ایدر ایسـه‌ده قارئینی زحمته دوچار ایتمامك ایچون ایکی شقیله برابر اودلیلك فاسدالماده اولدیغنی تشریح وتوضیحه ابتدار ایدیورم :

## شق اولك فسادی

صـاحب ورقه « شق اوله کوره او اثرلرك بیننده نسـبت وقیاس جریان ایده‌میه‌جکـندن بونلری موقع موازنه‌یه قویمق زیدك سـخاسنی عمروك حلمنه قیاسه بکزر . » دییور دکلمی ؟

بزده دیرزکه : بوراده زیدك سخاسیله عمروك حلمنه تشبیه ایدیلن شیلر نه‌در ؟

بو اثرلرك حسنلرندن فاعللرندن نظری قطع ایله مجرد کندیلریمی، یوقسه حائز اولدقلری حسنلریمی؟

اگر کندیلری ایسه بو تشبیه ایکی وجهله باطلدر: اولا — او اثرلرك کندیلری حقیقةً ویا حکماً جوهر اولوب سخا ایله حلم ایسه عرض اولدقلرندن تشبیه مذکور دائرهٔ عقلدن بالکلیه خارجدر.

ثانیاً — بحثمز اثرلرك کندیلرنده اولمیوب حائز اولدقلری حسنلرده اولدیغندن بحثی اثرلرك یالکز کندیلرینه نقل ایتمك قانون مناظره‌نك خارجنه چیقمق دیمك اولدیغی جهتله صاحب ورقه‌نك «قانون مناظره‌یه رعایت اولنمیور» دیه قوپاردیغی فریادلر هپ کندیسنه عائد اوله‌جغنده شك یوقدر. یوق اگر زیدك سخاسیله عمروك حلمنه تشبیه اولنان شیلر او اثرلرك کندیلری دکل‌ده حسنلری ایسه بو تشبیه‌ده باطلدر. چونکه بحثمز مختلفةالحقایق برطاقم انواعه‌شامل اولان «حسن مطلق» ماهیت جنسیه‌سنده اولوب برماهیت جنسیه ایسه‌علم منطقده بیان‌اولندیغی اوزره کافهٔ انواع وافرادی بیننده مشترك برجزؤ اولدیغندن بشقه بشقه زمینلرده اولدیغی فرض ایدیلن اثرلرده تجلی ایدن «حسن مطلق» آیری آیری شیلر دکلدرکه بریسی زیدك سخاسنه، دیکری‌ده عمروك حلمنه تشبیه‌ایدیله‌بیلسونده «بوایکی اثری‌موقع موازنه‌یه قویمق زیدك سخاسنی عمروك حلمنه قیاس کیبدر» دیمك صحیح اولسون.

دیمك اولدیکه بوتقدیره کوره‌ده صاحب ورقه موضوع بحثمز اولان «حسن مطلق» ك برماهیت جنسیه اولدیغنی وبوماهیتك بین‌الانواع والافراد برجزؤ مشترکدن عبارت بولندیغنی دوشونه‌مکسزین یعنی‌مادهٔ نزاعی تعیین‌وتحریر ایتمکسزین اعتراضه قالقمش وبالآخره کندی اعتراضنه ینه کندیسنی هدف ایلمشدر.

### شق ثانینك فسادی

صاحب ورقه بو شقی تقریرده دیور ایدی‌که: «اگر بواثرلر ایکیسی‌ده بر نقطهٔ نظر نتیجه‌سی وبر زمین محصولی ایسه‌لر ایکنجینك تفوقیله اوکجه‌کی ینه حسندن مفارقت ایتمز. غایی صکره‌کنده احسنیت تجلی ایدر. بحثمز ایسه احسنیت مطلقه‌ده دکل، حسن مطلقده‌در.»

بزده‌دیرزکه : بوشقده‌کی «ایکیسی‌ده برنقطه‌ٔنظر نتیجه‌سی وبرزمین محصولی» سوزلرینك دلالتلریله صاحب ورقه‌نك بو اثرلردن مقصدی ادبی اثرلر اولدیغی تعین ایدییور دکلمی ؟ حالبوکه بز مقاله‌مزده صکره‌کی بر اثر ادبینك اوکجه‌کی بر اثر ادبی‌یه تفوقی ادعاسنده بولنمامش ایدك که او ادعایه بناءً اوکجه‌کینك حسندن مفارقت ایتماسی وغایةالامر صکره‌کنده احسنیتك تجلی ایتمسی لازم کلسونده حدود مناظره‌دن چیقلمش اولسون .

واقعا بن کندی مقاله‌مده بر اثر ادبینك حائز حسن حقیقی اولمسی انجق منسوب اولدیغی قوانینه توفیقاً تألیف ایدلمش بولنمسیله تحقق ایده‌بیله‌جکنی سویله‌دکدن وبونی‌ده ائمهٔ بلاغتك « برکلامك حسن ذاتی وحقیقیسی انجق فصاحتیله اولوب اوحسنك تعالیسی‌ده کلام مذکورك مقتضای حاله مطابقتیله‌در»[۱] مألنده‌کی رأی وحکملرینه بنا ایلدکدنصکره بعض آثار ادبیه‌دن اولجه حائز اولدیغی حسن حقیقی زائل اولوب دیکر آثاره انتقال ایلدیکنی دخی ذکر ایتمش ، بوکاده ویسیلرك، نرکیسلرك بعض آثارینی مثال اوله‌رق ایراد ایلمش ایدم. اکر صاحب ورقه‌نك مقصدی مقاله‌مزك اوجهتنه اعتراض ایتمك ایسه بوبلاشك مندفعدر .

زیرا بو اثرلر طرز تحریر وشیوه‌جه مسلك جدید ادبیمزه همان بالکلیه دنیله‌جك قدر مخالف اولمقله برابر مشتمل اولدقلری الفاظك پك چوقلری‌ده بوکون ادبامز میانده غیر مستعملدر . بوحالده اولجه حائز اولدقلری حسن، مؤخراً کندیلرندن بالانتزاع آثار ادبیهٔ جدیده‌مز ضمننده تجلی ایتمش اولمزمی؛ و « خیر بو اثرلر حسنلرینی حالا محافظه ایتمکده‌درلر » دیر ایسه‌ك علتسز معلولك، سببسز مسببك وجودینه قائل اوله‌مز لازم کلمزمی ؟ اکر « بواثرلر کندی زمانلرنده کوزل دکل ایدیلر » دیه اعتراض اولنور ایسه جواباً دیرزکه : خیر بونلر اوزمان حقیقةً کوزل ایدیلر. چونکه بونلر اوزمانك مسلك ادبیسنه تماميله موافق اوله‌رق یازلمش اولوب کرك طرز تحریر وشیوهٔ افاده‌لری ، کرك الفاظ مندرجه‌لری هر ادیب طرفندن آلقیشلرده مظهر اولیورلردی که انلرده

[۱] خطیب دمشقینك تلخیص نام اثرنده‌کی «وارتفاع شأن الکلام فی الحسن والقبول بمطابقته للاعتبار المناسب الخ » قولنه وبوقوله دائر علامهٔ تفتازانی وسائره‌نك توضیح وتحقیقلرینه مراجعت اولنه .

دائر یازلمش اولان تقاریض عدیده بوكا شهادت ایتمكده‌در. مع هذا بو بر مثالدر. مثالده مناقشه ایسه دأب محصلیندن دكلدر. هایدی فرض ایده‌لم كه بو اثرلر اوزمان دخی كوزل دكل ایدی. فقط بوندن مدعامزك بطلانی لازم كلمز. مدعامز نه ایدی: بعض آثاردن اولجه حائز اولدیغی حسنك زوالی مسئله‌سی دكلمی؛ بونك وقوعنده شبهه ایدیلیور. ظن عاجزانه‌مه قالیر ایسه بو مسئله‌ده شبهه اولمیوب اصل شبهه، بر اثرك حائز اولدیغی حسنی محافظه ایده‌بیلمسی مسئله‌سنده‌در. زیرا بعض مشاهیرمزك دیدیكی وجه ایله لسانلر بر حالده طورمیوب جزئی، كلی تبدلاته اوغرامقده‌در.

وقتیله مأنوس اولان بر كلمه بوكون غیر مأنوس اولدیغی كبی شمدی مأنوس اولان بر كلمه‌ده ایلریده غیرمأنوس اوله‌بیلیر. بناءً علیه اكر ویسیلرك، نركسیلرك اثرلری بوبابده بزه مثال اوله‌مازلر ایسه بزده باقینك، بهشتینك تینی بكك:

او دلربا قاردی باشنه مرغك چمنده كل — شبنم صو وارمیدی سحردن قولاغنی باقی

رشك رویكدن شود كاو كیجه كریان اولدی كیم — سیلمكیله یكمدی پروانه شمعك یاشنی بهشتی

ـ غر عشرت انجازی شكست ایتدی فلك — حمدلله صیدی شمدنكری شیطان ایاغنی تینی بك

بیتلرینی مثال اوله‌رق كتوره‌بیلیرز. اكر بوده اولمز ایسه معترضمزه قوجه مصطفی پاشا جوارنده كوچك افندی درگاه شریفنده محفوظ اولان تورجه بر تفسیر شریفه مراجعت ایتمسنی توصیه ایدرز، چونكه معترضمز او تفسیر شریفه مراجعت بیورر ایسه لسانمز اولجه نه حالده ایمش، شمدی نه حاله كیرمش. بونلری كوزیله كوره‌جك وبناءً علیه بعض آثاردن مقدما حائز اولدیغی حسنك زوالنی بلا شك اكلایه‌جقدر. ایشته او تفسیردن سورهٔ اخلاص ایله سورهٔ كوثر ترجمه‌لرینی نقل ایده‌ییده باقكز.

ترجمهٔ اخلاص

« ایت اول تكری بردر. تكری حاجب اولنور سروردر. طوغرمدق طوغرلمدق. دخی اولمدق الك بكدانی كیمسه. »

ترجمهٔ سورهٔ کوثر

« بایق ویردك سکا . اوچاغدغ ایرماق یا چوق خیر پس نماز قیل جلابك ایچون. یعنی بشی ویا بیرام نمازی . دقی دوه بوغازلا بایق دشمن طوتجی سنی کوچکدر . »

شیمدی بوراده اوچ قیضه واردر :

قضیهٔ اولی : « بو ترجمه‌لر هم شمدی هم ، کندی زمانلرنده کوزلدر . »

قضیهٔ ثانیه : « بو ترجمه‌لر نه شمدی ، نده اول کوزلدر . »

قضیهٔ ثالثه : بو ترجمه‌لر کندی زمانلرنده حقیقةً کوزل ایدیسه‌ده شمدی کوزل دکلدر . »

هیچ شبهه ایتمیزکه برنجی وایکنجی قضیه‌لری قبول ایده‌میز. چونکه او ترجمه‌لرده کندی زمانلرینه ، کندی ادبیاتلرینه کوره مخل فصاحت برشی اولمدیغی حالده زمانمزه وادبیاتمزه نسبتله بونلرده «غرابت»می ایسترسك ، «تعقید»می استرسك ، هپسی واردر. اویله‌ایسه اوچنجی قضیه‌یی قبوله مجبوریت حاصل اولدی که مدعامز دخی بو ایدی .

## اعتراض ثانی

عندالمتکلمین پك‌ده صاغلام اولمیان ( لیس فی‌الامکان ابدع مما کان ) قضیه‌سیله تأیید مدعایه احتیاجمز یوقدر . »

## مدافعه

بز او قضیه‌یی برمتکلمه قارشو ایراد ایتمش اولسه ایدك اوزمان بلکه بویله براعتراضه محل اولور ایدی . حالبوکه بز او قضیه‌یی برمتکلمه دکل ، بر حکیم ذو فنونه قارشی ایراد ایتمش وبو صورتله هم مدعامزی تأیید ، همده مباحثه‌مزی « وجادلهم . . » امر شریفنه توفیق ایتمش اولدیغمزدن شو اعتراضه محل اولمدیغی اعتقادنده‌یم .

صاحب ورقه‌نك بزه عائد اولان اعتراضلری وبو اعتراضلرك جوابلری بوراده ختام بولمش اولمغله ورقه‌نك دیکر مندرجاتنه دائر طرف عاجزانه‌مدن ایدیلان مقابله دخی بروجه آتی ایراد اولنور .

## مقابلهٔ اولى

صاحب ورقه نفس الامر دائمى ولايتغير اولوب براثرك حائز حسن اولمسى امرنده انى اساس ايدنمك لازم كلديكنى وحتى حسان « رضى الله عنه » ك، متنبينك بعض ابياتى و « الحكمة ضالة المؤمن » قول شريفى نفس الامرده كوزل اولوب هر عصرده هر يرده ايدى تداولده رواجدن ساقط اولمدقلرينى وبو حكمته بناءً علماى اصول كتب منزله احكامنده نسخى تجويز ايتدكلرى حالده حكميات عقليه وغيوبدن اخباره دائر اولانلره نسخك عدم جوازينى تصريح ايلدكلرينى و « الك شاعرانه والك مقبول بيت الكزياده طوغرى اولاندر » قضيه‌سنك حسن مطلق انكار ايده‌نلره قارشى بر مادهٔ ناقضه اولديغنى سويله‌مشدركه بو سوزلرك هر برى برجهتله منقوض ومجروح اولديغندن انلرى برر مسئله صورتنه بالافراغ هر مسئله‌نك جهت منقوضيت ومجروحيتنى كندى ذيلنه درج ايتمكى مناسب عد ايدوب بروجه آتى سوزه باشلايورم .

### مسئله : ١

« نفس الامر دائمى ولا يتغيردر »

### جهت مجروحيتى

معلومدركه بر شيئه « شوشى شويله‌در » ديه حكم ايتمك ايچون اولا اوشيئك كنديسنى بيلمك لازم اولديغندن بوراده دائميت ولا يتغيريت ايله حكم دخى اول امرده « نفس الامر » ك نه ديمك اولديغنى بيلمكه متوقفدر .

بوحالده « نفس الامر » لفظنك معناسنى اولابيله‌رده بعده اكر ممكن ايسه كنديسنه اوحكمى ويره‌لم . شارح مشهور قاضيميرك علم حكمتدن « هدايه » نام اثرده‌كى حكمتك تعريفنى شرح وتوضيح ايتديكى صره‌ده تعريف مذكورده‌كى « فى نفس الامر » قيدينى دخى تحقيق ايلديكى وجهله « نفس الامر » لفظى « كندى » معناسنه اولان « نفس » كلمه‌سيله « شى » ديمك اولان «الامر» كلمه‌سندن مركب برتركيب اضافى اولوب « برشيئك كنديسى » معناسنى مفيددر . بناءً عليه ( فلان شى نفس الامرده موجوددر ) دنيلديكى زمان ( اوشى نفسنده وار اولوب

انك وارلغی برفارضك فرضنه وبرمعتبرك اعتبارینه تابع دكلدر . یعنی بریسی انك وار اولدیغنی اعتبار ایتسه‌ده ایتمسه‌ده ینه اوشی كندی كندینه واردر ) دیمك اولوركه بز لسانمزده بومعنادن ( حقیقةً وكرچكدن واردر ) دیه تعبیرایدرز . اویله ایسه ( نفس الامر ) دیمك ( برشیئك كیمسه‌نك فرض واعتبارینه تابع اولمیان نفس وكندی ) دیمك ایمش .

شمدی ( نفس الامر ) ك نه دیمك اولدیغنی اكلادق یا؟ عجبا بوكا ( دائمی ولایتغیردر ) دیه حكم ایده‌بیله‌جكمی‌یز ؟ شبهه یوقكه ایده‌میه‌جكز . چونكه بوحكم بدیهی‌البطلاندر . زیرا بوحكم صحیح اولسه ایدی هیچ برشیئك نفسی وكندی تبدل وتغیره معروض اولمیوب هرشی ابدی ودائمی اولمق لازم كلیر ایدی . حالبوكه ( ذات‌الله وصفات‌الله ) دن بشقه تغیر وتحولدن منزه ابدی ودائمی هیچ برشی اولمدیغی بیاندن مستغنی‌در .

## مسئله : ۲

« براثرك حائز حسن اولمسی امرنده نفس‌الامری اساس اتخاذ ایتمك لازمدر . »

## جهت مجروحیتی

قارئین كرامك معلوملریدركه جناب شهاب‌الدین بك افندی هیچ بر اثر صنعت‌ویادبك نفس‌الامرده‌جائزحسن‌اولمدیغنی ادعاایتمش، عاجزلریده‌بودعوانك خلافنی بالالتزام علمای بلاغتك بیانلری وجهله كندی مدعامی اثباته چالشمش ایدم . دیمك اولیوركه براثرك نفس‌الامرده حائز حسن اولوب اولمامسی اول مسئله ومحل نزاع اولوب طرفیندن سرد ایدیلان ادله هپ اودعوالری اثبات ایچون سرد ایدلمشدر. بوحالده براثرك حائز حسن اولمسی امرنده نفس‌الامری اساس ایدنمك اصل ممكن اولور ؟ بوندن مثلا « شواثر نفس‌الامرده كوزلدر . چونكه اواثر نفس الامرده كوزلدر . » صورتنده برمصادره علی‌المطلوب یعنی ( دور ) لازم كلمزمی ؟

## مسئله : ۳

« حسان ( رضی‌الله‌عنه ) ایله متنبینك بیتلری و ( الحكمة ضالة‌المؤمن ) قول شریفی نفس‌الامرده‌كوزل‌اولدقلری‌ایچون‌هربرده‌هرعصرده‌ایدی“ تداولده رواجدن ساقطاولمزلر»

## جهت مجروحینی

مناظرمز جناب شهاب‌الدین بك افندی کتب سماویه‌یی بحثدن استثنا ایتمش وحالبوکه « وما ینطق عن الهوی » ایت جلیله‌سی منطوقنجه احادیث شریفه دخی او جمله‌دن معدود بولنمش اولدیغندن « الحکمة ضالة المؤمن » قولی بر حدیث شریف اولدیغنه نظراً بالطبع بحثمزدن خارجدر . حسان ( رضی‌الله عنه ) ایله متنبینك بیتلرینه کلنجه هایدی دیه‌لم‌که بونلرده نفس‌الامرده کوزلدرلر . فقط بونلرك کوزللکلرینه نه ایله حکم ایده‌جکز ؟ ینه نفس‌الامرده کوزل اولملریله‌می، یوقسه فصاحت وبلاغتلریله‌می ؟ هله برنجی احتمال اول مسئله اولدیغندن آنی اختیار وقبوله مجال یوقدر . بو حالده ایکنجی احتمالی اختیار وقبوله مجبوریت حاصل اولیور دکلمی؟ حالبوکه بزم اکاده حقمز یوقدر . زیرا بزاو بیتلرك فصاحت وبلاغتلرینی طوغریدن طوغری‌یه بیله‌میز. بلکه یابر کتابده کورمك ویابر اهل لساندن ایشتمك ایله بیلیرز . اویله ایسه « حسان ( رضی‌الله عنه ) ایله متنبینك شو بیتلری غایت فصیح وبلیغ اولدقلری ایچون حائز حسن حقیقیدرلر . » دیه نصل حکم ایدرز ؛ حتی بز هنوز کندی لسانمزی، کندی ادبیاتمزی بیله‌لایقیله بیلمیورز . نرده قالدیکه عرب لسانك ادبیاتندن وانلرده‌که فصاحت وبلاغتدن دم اوره‌ن . بونك ایچون ایدی‌که بن کندی مقاله‌مده حسن مطلقی هپ کندی آثار ترکیه‌مز میاننده تحری ایتمش وادبیات ترکیه‌مز خارجنه بر خطوه بیله آتمامش ایدم. چونکه اودائره‌دن خروج حقنه مالك اولمدیغمی یقیناً بیلیورایدم . بوکا قارشی « خیر بو بیتلرك نفس‌الامرده حائز حسن اولملرینه فصاحت وبلاغتلریله دکل بلکه مآل ومضمونلریله حکم ایدرز » دینور ایسه بزده جواباً دیرزکه : بالاده ذکر ایتدیکم وجهله بو سوز قوانین لسانیه‌یی تأسیس ایتمش واولبابده کتبخانه‌لر طولیسی کتابلر تألیفنه همت ایتمش وبوصورتله بتون جهانی علی‌الخصوص بالجمله مسلمانلری کندیلرینه منتدار ایتمش اولان ائمهٔ بلاغتك رأی صواب وحکم حکمت نصابلرینه مخالف برسوز اولدیغندن انی قبولده معذورز . ائمهٔ مشارالیهمك رأی وحکملرینه مخالف بر سوز سویله‌ملی ، اما هیچ اولماز ایسه مثلا علامهٔ تفتاز انینك مطولنه معادل بر کتاب یازوب میدانه قویملی .

واقعا بو مضمون مسئله‌سنی دیللرینه طولایارق اولبابده دور در ازسوز

ـويليانلر آز دكلدرلر . بونلر ظن ايدييورلركه اكر ائمهٔ بلاغتك شـو حسن مسئله‌سـنده‌كی رأی وحكملرینی قبول ايده‌جك اولورلر ايسـه ايستدكلری مآل ومضمونی افاده ايده‌ميه‌جكلر . حالبوكه اكر بونلر سوز سويلمك خصوصنده اولا مآل ومضمونك دوشونيله‌جكنی ، ثانياً اومآل ومضمونی البته اصوات حيواناتدن معدود اولان الفاظ غريبه وكلمات غير مستعمله قالبلرينه دكل، بلكه بالجمله قارئين ويا مخاطبين نزدنده زبانزد بولنان الفاظ مشهوره وكلمات مقبوله ظرفلرينه افراغ ايتمك لازم كله‌جكنی ومقتضـای حالده غايت واسع بر ميدان اولوب او ميدان واسعده هرنه‌درلو اولور ايسه اولسون آرزو ايديلان مآل ومضمونی افاده‌ايتمك ممكن اوله‌جغنی ، بلكه‌ده يرينه كوره وجوب حكمنی اله‌جغنی تأمل ايتسه‌لر ايدی بويله برظنده بولنميه‌جقلر وفی‌الحال ائمهٔ بلاغتك «بركلامك حسن ذاتيسی فصاحتيله واوحسنك تعاليسی‌ده اوكلامك مقتضای حاله مطابقتيله‌در» مآلنده‌كی حكملرينی بلا شك قبوله مسارعت ايده‌جكلر ايدی .

صاحب ورقه ايسـه بو حقايقی بيلن ذوات فضائل سماتدن اولديغی جهتله انك اويله بر فكر وظنه ذاهب اولمامسی اقتضا ايدر .

## مسئله : ٤

« بونك ايچوندركه علمای‌اصول كتب منزله احكامندن نسخی تجويز ايتدكلری حالده حكميات عقليه‌يه وغيوبدن اخباره دائر اولنلرنده نسخك جائز اولمديغنی تصريح ايدييورلر . »

## جهت مجروحيتی

بو مسئله ايكی جهتله مجروحدر . اولا ـ اوت ، علمای اصول محل نسخك حكم شرعی فرعی اولديغنی سويلديلر و « حكم » قيديله اخبار ماضيه وی حاليه ويا استقباليه‌دن ، « شرعی » قيديله‌ده احكام عقليه وحسيه‌دن ، « فرعی » قيديله دخی احكام اصليهٔ اعتقاديه‌دن احتراز ايلديلر . فقط « بونلرده نسخك جائز اولمامسی حائز حسن ذاتی ومتضمن حسن نفس‌الامری اولدقلری ايچوندر » ديمديلر . بلكه حق باريده محال اولان كذب وياجهلی مستلزم اولديغی ايچون بونلرده نسخ جائز دكلدر . » ديديلر .

ثانياً ـــ احكام فرعيه دخی حسن ذاتی وحسن نفس‌الامری بولنديغندن انلرده‌ده نسخك جائز اولمامسی لازمكلور ايدی .

اما بوكا مقابل « خير ، احكام فرعيه‌ده حسن نفس‌الامری وحسن ذاتی يوقدر » دينه‌جك اولورايسه بزده‌اصول كتابلرنده‌كی « مأموربه » فصلنی ارائه ايله اكتفا ايدرز .

## مسئله ٥

الڭ شاعرانه بيت والڭ مقبول سوز الڭ زياده طوغری اولاندر

### جهت مجروحيتی

بو مسئله‌ده ايكی وجهله مجروحدر : اولا ـ بحثمز ادبی‌اولوب ادبا ايسه ـ بالاده ذكر اولنديغی اوزره بر كلامڭ حسن ذاتيسنه صدقنی ، قبح ذاتيسنه‌ده كذبنی علت وسبب قيلمديلر . بلكه فصاحتنی حسن ذاتيسنه، عدم فصاحتنی‌ده قبح ذاتيسنه علت وسبب اولمق اوزره بيان ايدوب صدق وكذب جهتيله حسن وقبحنی علمای اخلاقه ترك‌ايلديلر. بونڭ ايچون دكلميدركه « احسن‌الشعرا كذبه » قضيه‌سی بينلرنده « مثل سائر » حكمنی آلمشدر .

ثانياً ـ بيتڭ الڭ شاعرانه‌سی وسوزڭ الڭ كوزلی الڭ طوغريسی اولسه ايدی مثلا « صدقله ديكله برادر سوزمی . ازميرڭ چوقدر بلاشك اوزومی » بيتی الڭ شاعرانه بيت و « بر اياغمزڭ التنده‌در » و « آتش ياقيجيدر » كبی حسه مستند سوزلر دخی الڭ كوزڭ سوز اولمق لازم كلير ايدی . حالبوكه بو كبی بيتلره وبو كبی سوزلره كمسه علويت واحسنيت اسناد ايتمز . هر كس بونلری عادی شعرلردن ، عادی سوزلردن عد ايلر .

## مقابلهٔ ثانيه

صاحب ورقه حسن مطلق مسئله‌سنده بروجه بالا مقالهٔ عاجزانه‌مه اعتراض ايتدكدنصكره « ذوق سليم » مسئله‌سنی اله آلمش وبو مسئله‌ده جناب شهاب‌الدين بك افندی جانبنه تحويل كلام ايتمش وانی دخی ينه‌نفس‌الامره بالابتنا اثباته قالقشمش ايسه‌ده او مسئله اولجه طرف عاجزانه‌مدن اصلا سوز كوتورمز برصورتده حل ايدلمش اولديغندن آرتق صاحب ورقه‌نڭ اكا دائر سوز سويله‌مسی بلا فائده تطويل مقالدن بشقه بر شی اولمديغنی بيان ايله ختم كلام ايلرم .

١ تشرين ثانی ١٣١٣

# حكمت تفاوت خلقت

بعض افكار جديده اربابی « اكر بو كائنات صفات كماليه‌یی مستجمع بر ذات واجب‌الوجودك اثر صنعی اولسه ايدی ، بين‌المخلوقات مشاهده ايتديكمز شو تفاوت وتغاير بولنمازدی . مثلا انسانلرك كيميسی زنكين ، كيميسی فقير ، كيميسی ذكی ، كيميسی غبی ، كيميسی عالم ، كيميسی جاهل اولماز وبو عدم انتظام عالمده كورولمز ايدی . زيرا عدالت الهيه بونلرك هرخصوصده مساوات اوزره اولملرینی اقتضا ايدر . » ديه خلقتده‌كی بو تفاوت وتغايری عالمده حسن انتظام اولمديغنه وبناءً عليه بتون مكوناتك انجق آثار طبيعه‌دن عبارت بولنديغنه بر دليل ، بر برهان قيلمشلر ايسه‌ده انلرك بو دليللری ، بو برهانلری باطل اولمغله بروجه آتی ايضاحنه ابتدار اولنور :

بر كره طبيعت نه‌در ؟ اولا انی بيلملی‌ده بعده انك خالق كائنات ومؤثر مكونات اولوب اوله‌میه‌جغنی تأمل ايدملم :

طبيعت ، « بر جسمك مابه‌الكمالی اولان قوتيدر » ديه تعريف اولنمشدركه بوبابده سرد ايديلن تعريفلرك الك طوغريسی دخی بودر .

شو تعريفدن آكلاشلديغنه كوره « طبيعت » دنيلان شی عادتا « الوان » و« طعوم » وسائره كبی اعراض قبيلندن اولوب اعراض سائره كندی وارلقلری ايچون بهمه حال قائم اوله‌جقلری وحلول ايده‌جكلری اجسامه نصل محتاج ايسه‌لر « طبيعت » ده كندی وارلغی ايچون قائم اوله‌جغی ، حلول ايليه‌جكی بر جسمه اويله‌جه محتاجدر .

شمدی تأمل ايدملم : عجبا بر شيئك كندی وجودی ايچون محتاج اولديغی ديكر بر شيئی ياراتمش اولمسی قابل اوله‌بيليرمی ؟ شبهه يوقكه اوله‌ماز . اويله‌ايسه بو كائناتك ، انجق آثار طبيعه‌دن عبارت بولنديغنه دائر سرد ايديلان دليلك بطلاننده دخی شك يوقدر . بزم بو بيانمزدن عالمده طبيعتك وجود وتأثيرينی انكار ايتديكمز آكلاشلمسون . بز طبيعتك كرك وجودينی ، كرك تأثيرينی انكار ايتمز . زيرا فنون طبيعه‌نك دلالتندن صرف نظر ايتسه‌ك بيله كتاب الهی بزه بو عالمده هر شيئك بر سببه مربوط بولنديغنی ، سببسز بر شيئك ساحهٔ وجوده كليه‌جكنی بيلدرمش اولديغندن هر جسمده بر قوهٔ كماليه‌نك وجودنی واو قوت

سببیله او جسمه مناسب بر خاصه‌نك ، بر اثرك آندن ظهورینی هر کسدن اول اعتراف وتصدیق ایدرز . شو قدرکه بز طبیعتك او تأثیری اجراسنه «عادة‌الله» نامنی ویریرزکه موافق عقل وحکمت اولان دخی بودر .

بو مسئله‌یی برازده شویله ایضاح ایده‌لم : طبیعت ، شعور وادراك ، اختیار واراده کبی صفات عالیه‌دن خالی بر قوتدن عبارت اولوب بو مقوله شیدن ظهور ایده‌جك شی ایسه انجق اثر واحد اولمق لازم کله‌جکندن اکر عالمده مؤثر حقیقی طبیعت اولسه ایدی شو تنوعات لاتحصا ومکونات بی انتها حصوله کلیوب عالم شیء واحددن عبارت قالور ایدی .

بناءً علیه مخلوقات آره‌سنده‌کی تفاوت وتغایر مسئله‌سی نفی مانعه‌دکل بالعکس هم وجود باری‌یه برهان هم‌ده بو عالمده مدار حسن انتظام وسبب قوام عالمدر . زیرا حق تعالی‌نك هر فعلی مطلقا بر حکمت وبر مصلحته مستند اولدیغندن ، حتی هر فعلی عین حکمت وعین منفعتدن عبارت بولندیغندن بو تفاوتك دخی بر طاقم حکم ومصالحه مستند اولدیغی ، یاخود عین حکمت وعین منفعتدن عبارت بولندیغی وجوه آتیه ایله‌دخی ثابتدر :

اولا : معلومدرکه تفاوت وتغایر اولمدقجه تعدد وتنوع دخی اولماز . بناءً علیه اکر بین المخلوقات تفاوت وتغایر اولمسه ایدی ، تعدد وتنوع حصوله کلمز وبو تقدیرده حیرت بخشای عقول اولان شو تنوعات بی نهایه وتکونات بی غایه وجود پذیر اولمز ایدی .

ثانیاً : نسق واحد اوزره اجرای تأثیر ایدن وآثارنده مقتضاسی اصلا تبدل وتغیر ایتمین برمؤثری ، طبیعتدن بشقه بر شیئه حمل ممکن اوله‌میه‌جغندن اکر بین الاشیا تفاوت وتغایر بولنمسه ایدی ، عالمك بر حکیم متعال وبر خدای لایزال طرفندن خلق وایجاد بیورلمش اولدیغنه عقول ناس بر یول بوله‌ماز ایدی .

ثالثاً : اکر بو تفاوت وتغایر اولمسه ایدی ، بقای نظام عالم قابل اوله‌مازایدی . ازجمله انسانلر از هر جهت مساوات اوزره یارادلمش اولسه ایدی ، بر برینه معاونت ایتمیه‌جك ویکدیکرینك خدمت وصنعتندن استفاده ایلیه‌میه‌جك وبو حالده نوع بشر بقا پذیر اوله‌مایه‌جق ایدی .

ایشته بو کبی حکم ومصالحه مبنی جناب حق مخلوقات سائره کبی انسانلری

دخی صور مختلفه واحوال متغایره اوزره یارادوب هر برینی بردرلو فضیلت وصنعته مظهر قیلمش وبعده « بر وتقوی اوزره بربریکزه معاونت ونصرت ایدیکز » مآلنده بر آیت جلیله ایله انسانلرك یکدیکرندن نصل استفاده ایده جکلرینی ونه یولده تشکیل مدنیت ایلیه جکلرینی بیانه دخی عنایت بیورمشدر .

جناب حق شو آیت کریمه سنده « تعاونوا » امر شریفنی مطلق ذکر ایتمیوب « بر » و « تقوی » لفظلری ایله تقید بیورمش اولدیغندن بو لفظلرك معانیٔ شریفه لرینی بروجه آتی ایضاح ایلیه لم :

« بر » طاعات واعتقاداتك کافه سنه شامل بر اسم اولوب « لیس البر .... » آیت کریمه سنده بیان بیورلدیغی اوزره حضرت مولایه ، یوم آخرته ، ملائکه یه ، انبیایه ، کتب سماویه نك جمله سنه ایمان ، اقربا وایتامه ، فقرا وبی چاره گانه انعام واحسان دخی اوجمله دندر .

« تقوی » لفظ شریفنه گلنجه بو ده معانیٔ آتیه ده مستعملدر :

١ — تقوی ، معاصیدن نفسی حفظ ایتمك اولوب او ده بالجمله محرمات وبعض مباحاتی ترك ایله حاصلدر . نته کیم حضرت ابن عباس ( رضی الله عنهما ) «متقی ، کبائردن وبالجمله فحشیاتدن کندیسنی حفظ ایدن کیمسه در» بیورمشدر . تقوی ، وقایه ، اتقا هپ حجز ومنع معناسنی متضمن اولوب « متقی » اولان کیمسه دخی اوامر الهیه یه امتثال ونواهیدن اجتنابی ، کندیسیله عقاب الهی آره سنده برحاجز ومانع کبی قیلدیغی ایچون بونامی المشدر . حضرت علیدن مروی اولان [ اذا اشتد البأس اتقینا برسول الله صلی الله علیه وسلم ] حدیث شریفی دخی «محاربه کسب شدت ایتدیکی زمان بزهپمز رسول اکرمی کندیمزه حاجز ومانع قیلارز . یعنی جمله مز انك زیر جناح مستلزم الفلاحلرینه التجایه مجبور اولورز » مآلنده در .

٢ — تقوی ، معصیته اصراری ، عبادت وطاعته اغترازی ترك ایتمکدن عبارتدر .

٣ — تقوی ، جناب حقك برقولنی نهی ومنع ایلدیکی یرلرده گورمه مسندن عبارتدر .

٤ — تقوى ، بتون حركات ومعاملاتنده رسول اكرم واصحابنه اقتدادر .
تقوى، بالجمله معانيسيله «ان الله يأمر بالعدل والاحسان ......» آيت جليله‌سنك احكام منيفه‌سنده داخلدر كه انسانی او خصلت ممدوحه‌يه سوق ايدن واكا ملازمت ايتديرن شی دخی جناب حق ورسولنی وكتيرديكی احكامی لايقيله بيلمكدن، جناب حقه ورسولنه كاليله محبت وانلردن خوف ايلمكدن منبعث اولمش ونفسده رسوخ بولمش بر ملكه وبر قوتدن عبارتدر . بو حالده ايت كريمه‌نك موضحاً معنای شريفی :

« ای مؤمنلر ، سزه بيلديرمش اولديغم اعتقادات مقبوله‌يی ايمانه، واقربا واجانبدن محتاج معاونت اولنلره انعام واحسانه، وبالجمله محرماتی ترك ايله اثر رسول واثر اصحابه اقتفا واقتدايه مسارعت ايديكز » ديمك اولور جناب حق بالجمله مؤمنين وموحدينی ، قران كريمك بوكبی احكام عاليه‌سنی اجرا وايفايه موفق بيورسون آمين .

٩ شباط ، ١٣١٣

## واسطۀ مدنيت ولسان عربی

انسان خلقةً مدنی اولديغندن بنی نوعيله مشاركت ويكديكرينه معاونتسز ياشامسی قابل اولمدی . بو مشاركت ومعاونتده ذهنده تصور ايديلن برمعنايی‌ه برمقصدی باشقه‌سنه اعلام وتفهيم صورتيله حاصل اولدی . بو اعلام وتفهيمده انجق لفظ وكلام واسطه اولمق اقتضا ايتدی .

چونكه لفظ اعراض سياله قبيلندن اولمغله هم قرار وثباتدن، كلفت وازدحامدن آزاده، همده محل مطلوبه ايصالی ايچون بدندن خارج موادو آلاتدن وارسته‌در.

ايشته بونك ايچون انسان قدرت فاطره نك كنديسنه احسان بيورمش اولديغى الات بدنيه سيله حروفاتى يكديكرندن فرق ايده رك استعمالات الفاظه حسب الخلقه مجبور اولدى .

انسانك بويله الفاظ واسطه سيله كندى تصورات وادراكاتنى بشقه سنه اعلام وتفهيم ايسه حروفات والفاظى وجوه مختلفه وانواع متفرقه اوزره بالتركيب هر لفظى برمعنى اداسنه وضع وتعيين سببيله حصوله كلدى وبو وضع وتعيين ده اشياى سائره ده اولديغى كبى بالتدريج وجود بولدى .

معنى اداسنه لفظ تعيينى اولا امور ضروريه وعاديه دن باشلادى . بعده مرور زمان ايله اكثر معانى الفاظ ايله افاده ايديلير برحاله كلدى . حتى افاده واستفاده خصوصنده الفاظ ايله تفهيم مرام مسلكى عادتا بر طريقت مشهوره حكمنى آلدى . دها صكره لرى نوع بشر بالتكثر اطرافه انتشار ايتدكده مكانلرينك ، زمانلرينك ، مزاجلرينك اختلافيله السنه يه دخى اختلاف عارض اولدى . بو جهتله انواع الفاظى انواع معانى يه وضع وتعيين خصوصنده طوائف تشعب وامم تنوع ايتدى . هرقومك لغتى ديكرينك لغتنه ، حروفى حروفنه ، تركيبى تركيبنه مخالف اولدى . هرطائفه كندى الفاظ و لغاتيله كندى مدنيتنى تشكيل ايلدى . ايش يالكز بونكله ده قالمدى : لغات اوائلده ثقلت والتباس كبى شيلر موجود اولديغى حالده مؤخراً الفاظك معانى اداسنه وضعنده حكم ومصالحه ، نكت ومزايايه رعايت اولنديغى كبى الفاظك كنديلرنده خفت ، سلامت ، عذوبت ، طرح ثقلت ، دفع التباس وسائره كبى امور مستحسنه يه دخى رعايت ايدلدى . بو خصوصده قوم عرب بالجمله اقوامه تقدم ايتدى . زيرا الك چوق اعتبارات عجيبه يى ، حكم لطيفه يى ، نكت دقيقه يى حائز اولمق خاصه سى انجق لسان عربده كورلدى . بونك ايچون لسان عرب السنۀ موجوده نك احسنى ، بيان وافاده جهتيله اوسعى اولدى .

بو لغت غريبة الشان وبديعة البرهانده ارباب بلاغتك كثرتى واولسان لطافت بيانده مسابقه يه كيريشن شهسواران اصحاب براعتك وفرتى دخى شو مدعامزك بداهت مرتبه سنده بولونديغنه شهادت ايلدى .

بلغاى عرب بلاغتده حد اعجازه قريب شعرلر ، قصيده لر تنظيم وبونلرى كعبۀ معظمه يه تعليق وانلره سجده ايدرلرايدى . اكر بد اعجاز ( قرآن كريم )

بونلری تعلیق اولندقلری یردن ایندیرمه‌مش اولسه‌ایدی احتمالکه انلر، شمدی‌یه قدر مسجود انام اوله‌رق اوراده قاله‌جقلر ایدی .

فی‌الواقع عربلرك یگانه مدارافتخاری فصاحت وبلاغت اوزره سوزسویله‌مك، انشاد شعر ایتمك ایدی . هرسنه (سوق عکاظ) ده جمع اولورلر واوراده بلیغانه، فصیحانه شعرلر، خطبه‌لر انشاد وانشاسی خصوصنده مسابقه‌یه گیریشورلر ایدی . شعرایه، خطبایه هرکسدن زیاده حرمت ورعایت ایتمك وعلی‌مراتبهم آنلره جائزه‌لر، عطیه‌لر ویرمك عربلرجه هرزمان، هریرده عادت حکمنی آلمش ایدی؛ بالخاصه مذکور پنارده برنجیلکی احراز ایدنلری فوق‌العاده تعظیم وتلطیف ایدرلر ایدی . بوسایه‌ده ایدی‌که لسان عرب رسیدهٔ حد کمال اولدی . نته‌کیم اولسان اوزره تدوین اولنوب الحالة هذه المزده موجود اولان کتب عربیه دخی لسان مذکورك واصل مرتبهٔ کمال اولدیغنه دلالت ایدر .

مثلا عربجه یازلمش بر اثر ادبی‌یی باشدن اخرینه قدر مطالعه ایتدیکمزده مجازات رقیقه، کنایات دقیقه واستعارات لطیفه‌سیله نیجه مضامین عالیه افاده ایتدیکنی کوردیکمز حالده او، یوزلرجه صحیفه‌لر میاننده لغات‌اجنبیه‌دن برلغته بیله تصادف ایتمیورز . آثار فنیه‌یی‌ده همان عینی صورتده کوریورز . حالبوکه بویله بر مزیت وفضیلته مظهر اولمش برلسان دها بیلمیورز . لسان عربك بو درجه ترقی وتعالی ایتمش اولمسنك حکمتی‌ده مؤخراً قرآن معجزبیانك اولسان اوزره انزالیله تظاهر ایلدی . چونکه بر نبینك منسوب اولدیغی قوم نزدنده اك مقبول واك‌معتبرصنعت نه‌ایسه اونبی‌یه احسان‌بیوریله‌جق معجزه‌نك‌ده اوصنعت جنسندن اولمسی مقتضای حکمت اولدیغندن جناب حق اولا قوم عربه لسان استعداد فوق‌العاده‌سنی ویردی، او لسانی مرتبهٔ کماله ایردیردی؛ فصاحت، بلاغت اوزره سوز سویله‌مکی انلره برنجی صنعت وفضیلت اوله‌رق قبول ایتدیردی . بعده انچلرندن رسول اکرم حضرتلرینی عمومه بعث وارسال وذات رسالتپناهیلرینه قرآن بلاغت عنوانی برمعجزهٔ ابدیه اولمق اوزره احسان وانزال بیوردی .

ایشته اوزمانلر لسان عرب رسیدهٔ حد کمال اولدیغی ایچوندرکه تا اووقتدن شمدی‌یه قدر فصاحت وبلاغتده شعرای اولین وادبای متقدمین مرتبه‌سنه‌واران اولمدی . بتون علما وادبا مباحث ادبیه‌ده انلرك سوزلریله استشهاده مجبور

اولدیلر . چنه بونك ایچوندرکه دین مبین ایله تدین وشرف اسلام ایله تشرف ایدن اقوام سائرەده دخی اولسانك وسعت ولطافتنه حیران اولوب انی تحصیله وحتی کندی لسانلرینه بیله ترجیحه کمال شوق وجدانی ایله مسارعت ایتدیلر.

فقط حیفا که شمدیلرده بلاد اسلامیەنك برچوغنده اولدیغی کبی بزلرده دخی اولسان متین‌الارکانه اوقدر اهمیت ویرلمز اولدی . علی‌الخصوص بزلره لسان عربی تحصیل ایتمك واجب اولدیغی حالده بوجهت بعضلرمزك همان خاطرلرندن محو اولوب کیتمك درجەسنه کلدی. اوت، لسان عربی تحصیل ایتمك بزلره برقاچ جهتله واجبدر .

اولا : بر قومك مادی ومعنوی سبب حیات وباعث نجاتی دین واخلاق اولوب بزم لسان دین ولسان اخلاقمز ایسه عرب لسانیدر .

ثانیاً : لسانمزه ترجمه ایدلمش اولان فنون حاضرەنك اکثر اصطلاحاتی الفاظ عربیەدن متشکلدر .

ثالثاً : لسانمز ترك ، عرب ، عجم لغتلرندن مرکب بر لسان عذب البیان اولوب بولسان ظرافت عنوانك رکن اعظمنی تشکیل ایدن شی ایسه لغات عربیەدر . بونك ایچوندرکه بوکون اسملرینی کمال حرمتله یاد ایتدیکمز علما وادبامز بیوکلك نام مبجلنی هپ اولسان عربه وقوفلری سایەسنده المشلردر .

رابعا : حکومت ابد مدت عثمانیەمز زیر جناح مستلزم الفلاحلرنده بولنان اهالیٔ اسلامیه اقوام مختلفەدن متشکل اولوب عمومیتی اعتباریله بونلرك مقام خلافت عظمایه کمال صدق وانقیادلری ایسه انجق دین نقطهٔ نظرندن اولدیغندن شبهه یوقدرکه ممکن مرتبه اولسان دینك تحصیل وتوسیعی مسلمانلرك مقام مقدس خلافته اولان همم رشتهٔ انقیاد وصداقتلرینی تحکیم ، همده یکدیکرینه اولان محبت واخوتلرینی تقویه ایلیەجکدر . فاعتبروا یااولی‌الابصار .

١٩ شباط . ٣١٣

## حامیٔ مدنیت

لفظ ولسان واسطەسیله انسانلرك تشکیل مدنیت ایتمش اولدقلرینی کچن هفته نشرینه متجاسر اولدیغم « واسطهٔ مدنیت » عنوانلی مقالهٔ عاجزانەمده بیان

ایلمش ایدم . شو صورتله حصوله گلمش اولان بر مدنیتك نه ایله بقا بوله جغنی، نه شرط ایله « مدنیت صحیحه » حکمنی آله بیله جکنی بیان دخی مناسب اولمغله بوکا دائر من غیر حد برایکی سوز سویلهمك ایسته یورم .

بر مدنیتك دوام و بقاسی و « مدنیت صحیحه » حکمنی المسی، علم ومعرفت، صنعت وتجارتله حصوله گله بیله جکی همان هر کسجه معلوم ومسلمدر . فقط بو علمك، بو معرفتك، بو صنعت وتجارتك ده بر دیانت سماویه واخلاق عالیه یه مقارنتی ده شرط اعظمدر . زیرا مدنیتك خلاصهٔ معناسی « تعاون وتناصر قاعدهٔ اساسیه سنه بالابتنا تشکیل هیئت وتنظیم قومیت » دیمك اولوب بو ایسه او هیئت افرادی میاننده اخوت صحیحه یی و مودت دائمه یی مقتضی بر رابطهٔ قویه نك وجودینه توقف ایدرکه اوده انجق دین واخلاقدن عبارتدر .

« اوروپا اهالیسی ، دین واخلاقه اوقدر اهمیت ویرمدکلری حالده بوکونکی ترقیات مادیه لری بتون جهانی دوچار حیرت ایدییور . اگر مدنیتك گرك بقاسنده، گرك تعالیسنده دین واخلاقك مدخلی اولسه ایدی انلرده بو ترقیات گوریلهمز ایدی . » طرزنده براعتراض درمیان ایدیلیر ایسه بو اعتراضه ایکی وجهله جواب ویریلیر :

اولا : اوروپانك شو ترقیاته نائل اولمسی یالکز علوم وفنون سایه سنده دگلدر . دین واخلاقك ده انده دخلی کلیسی واردر . زیرا اگر افراد اهالینك بربرینه اخوت جدیه ومحبت قویه لرینی موجب اولان او رابطهٔ سماویه انلرده اولمسه ایدی، شو گوردیکمز ترقیاته نائل اولملری شویله طورسون، قرون ماضیه اقوامی کبی انلرك ده هرج ومرج اوله جقلری محقق ایدی .

ثانیاً : اگرچه علوم ومعارف وصنایع سایه سنده اوروپا اهالیسی بوکون ترقیات مادیه نك اوج بالاسنه ارتقا اتمشلر کبی گورینیورلر ایسه ده ارباب حقیقت نزدنده بو ترقیاتك، بو مدنیتك اصلا دگری یوقدر . زیرا اوروپاده بر مدت محدوده دن بری مبنای متین مدنیت اولان « تعاون وتناصر » قاعده سنه سوء اخلاق نتیجه سی اوله رق خلل طاری اولمه یه باشلامش اولدیغندن قریباً واساس قویمك بالکلیه محو یله واحتراصات شخصیه نك هر شیئه غلبه سیله شو ترقیاتك بالطبع مدهش بر تدنیاته تحول وانقلاب ایلیه جکی دخی امر ضروریدر . بناءً علیه علوم ومعارفك، صنایع وتجارتك ترقیات مادیه یه مدار کلیسی اولمقله برابر جمله سنك ده بر دیانت سماویه واخلاق عالیه یه مقارن بولنمسی بهمه حال لازمدر . اوروپاده دینسزلك مسلکی هنوز توسع ایدهمه مش اولدیغندن

شمدیلك اوقدر تأثر کوسترمیور . هله برازدها توسیع دائرهٔ ایتسون ده باقیکز . اوزمان اوروپا اهالیسی نه حاله کیره جکدر . نوع بشری مرتبهٔ علیای انسانیتدن درکهٔ سفلای بهیمیته تنزیل ایدن برمسلك سقیمك مدنیت عالیه، ترقیات صحیحه ایله ائتلافی قابلمیدر ؟

بومسئله‌یی بردرجه دها توضیح ایچون مشاهیر حکمای اسلامیه‌دن برذاتك سوزینی خلاصةً نقل ایده‌لم ، باقیکز اوذات نه دییور :

دینسزلر کندی افکار سقیمه و مقاصد فاسده‌لرینی ترویج ایچون مختلف صورتلرده ، مختلف اسملرده ظهور ایدرلر . بعضاً صفت حکماده کورینه‌رك یکدیکرینه «حکیم» عنوانی ویررلر ، بعضاً ده سیرت امراده ظهور ایدرك کندیلرینی ( رافع ظلم )، ( دافع جور ) اسملریله تسمیه ایدرلر . احیاناده کسوهٔ عرفاده کورینه‌رك کندیلرینك دقایق اموری عارف و حقایق اشیایی کاشف زمرهٔ عارفیندن اولدقلرندن بحثله کویا اذهان ناسی خرافاتدن تطهیر و عقول بشری انوار معارفله تنویره ساعی بولوندقلری دعواسنه جرأت ایدرلر . بعضاً ده حامیٔ ضعفا و محب فقرا صورتنه بالتمثل برطاقم ساده دلانی محال اندر محال امیدلر ایله اغفال و اکثریا دعوای نبوته بیله اجتسار وشوقدر وارکه بیلدیکمز متنبیلره بکزه‌میوب بونلر کندی دعوالرینی بشقه برطرز و صورتده اظهار ایدرلر . بو دینسزلر نه صورتله بولونورلر ایسه بولنسونلر ، نه طرزده کورینورلر ایسه کورینسونلر وهانکی ملتده ظهور ایدرلر ایسه ایتسونلر کندی بنیهٔ قومیه‌لرینه برصدمهٔ شدیده و میؤمله‌لرینه برآفت مهلکه‌درلر . اقوال مزخرفات اشتماللریله قلوب ذی حیاتی جریحه‌دار و آرای فاسده‌لری ایله ارواح کائناتی برسم قاتله کرفتار ایدرلر . دین و اخلاق ایسه هربری وجود امتك بر رکن متینی و هیئت اجتماعیه‌نك برعماد قویمی و مدنیت صحیحه‌نك براساس محکمی اولان اعتقادات ثلاثه‌یی اصحابنه بخش ایتمکده بولندیغندن انسانیت و مدنیته خادم اولوب انلری الی ماشاءالله حفظ و حمایه ایدر . دینك کندی اصحابنه بخش ایتمکده اولدیغی او اعتقادات ثلاثه بروجه آتیدر :

عقیدهٔ اولی :

« انسان ملك ارض واشرف مخلوقاتدر »

شو اعتقاد ایله متصف اولان کیمسه سبه یوقکه خصال وطبیعت بهیمیه‌دن تجرد و صنف حیوانیه‌دن شدیداً تنفر ایدر . بو تنفری تشدد

ایدنجه البته عالم شهوانی ونفسانیدن عالم عقلی وعرفانی یه صعود ایدرك حصص مدنیه‌دن بر حصهٔ عظیمه‌یه نائل ومدنیت فاضله اربابی عدادینه داخل اولور وصکره قواعد حقانیت واصول عدالت اوزره ادامهٔ حیات واجرای معاملات ایلرکه دنیاده سعادت انسانیه‌نك مرتبهٔ غایه‌سی ، علما وحکمانك ارزوی یکانه‌سی دخی بودر .

بناءً علیه اعتقاد مذکور انسانی معیشت سفلیه وصفات دنیه‌ده حیوانات وحشیه‌یه مشابهت ومشاکله‌دن ، سباع وبهائم آسا یکدیگریله مخاصمه ومجادله‌دن الك بیوك مانع والك شدید دافع اولدیغی کبی نفوس بشریه‌یی انواع رذائلدن تهذیب خصوصنده دخی الك قوی عاملدر .

بو اعتقاد ایله متصف اولمیان وبناءً علیه کندیلرینی حیوانات خسیسه ایله مساوی عد ایله‌ین دینسزلره باقیلیر وکندیلرندن صدور ایدن انواع رذائله دقت ایدیلیر ایسه بو مدعامزك صحت وحقیقتنه بلاشك حکم ایتمك لازم کلیر .

## عقیدهٔ ثانیه :

دنیاده دین حق انجق براولوب بشقه‌لری ایسه جهل وضلالدن عبارتدر »*]

بو اعتقاد ایله‌ده متصف اولان ارباب دیانت بالطبع کندی قوملرینك اشرف اقوام اولدیغنه یقیناً حکم ایده‌جکلرندن بو حکملری باطل اولمامق ایچون البته اخلاق فاضله‌یی ؛ صفات عالیه‌یی ؛ عقلیه اولسون ، نفسیه اولسون ، دنیویه اولسون ، اخرویه اولسون ، کافهٔ مزایای انسانیه‌یی احراز خصوصنده ملل سائره‌یه تقدمه غیرت ، خارجدن کله‌جك رذلت وحقارتی‌ده ال برلکیله دفعه صرف همت ، برعزت ومزیتی باشقه‌سنده کورمك ایسته‌میوب هر شیئك اعلا وافضلنی دخی کندی ملتلرنده رؤیته بذل مقدرت ایدرلرکه انسانی تحصیل علومه ، توسیع فنونه ، تکثیر تجارته ، اختراع صنعته وبناءً علیه تحکیم ملیت وتقویهٔ مدنیته بوندن دها زیاده سائق برقوت اولماز .

## عقیدهٔ ثالثه :

« انسان بو عالم فانیدن دها واسع ، دها عالی برعالمه لایق اوله‌جق کمالاتی استحصال وبوواسطه ایله مدتی قلیل وکدورتی کثیر اولان وبیت احزان ومقر آلام

*] تعدد حق بالبداهه باطل اولدیغندن هر صاحب دینك بو اعتقاده سالك اولمسی البته لازمدر .

اطلاقنه شایان بولونان بو عالم سفلیدن او عالم علوی‌یه انتقال ایلمك ایچون کلمشدر. »

بو اعتقاد ایله متصف اولان بر صاحب وجدان شبهه یوق که جوهر عقلانی علوم نافعه و معارف صافیه ایله تنویره، کندیسنی جهل و نادانی نقیصه‌سندن تخلیصه و کندیسنه هر بری بر ودیعهٔ الهیه و بر عطیهٔ سبحانیه اولان قوای عالیه، مدارك عقلیه و خواص جلیله‌سنی ماخلق لهنده استعماله و بو سایه حسب الخلقه طبعنده مرکوز بولنان کمالاتی عالم خفادن عالم ظهوره، درجهٔ قوه‌دن مرتبهٔ فعله اخراجه سعی و غیرت ایدر.

کذلك بو اعتقاد ایله تزین ایدن بر مرد عاقل نفسنی تذهیبه و رذائلدن تطهیره زیاده اهتمام ایده‌جکندن شبهه یوق که وجوه مشروعه اوزره کسب اموال سعی ایدرك هر معامله‌سنده خیانت صرفه‌دن، اکاذیب محضه‌دن، ابواب رشوتدن اعراض و خلقه قارشی تملقات کاذبه‌دن، حیل ثعلبیه‌دن احتراز اوزره بولنور. مکتسبات مالیه و علمیه‌سنی محل لایقنه صرف ایدرك عالم انسانیته خدمت و معاونت ایلرکه اس اساس مدنیت دخی بوندن عبارتدر.

دیمك اولدی که اصول دین و اخلاق انسانه ایشته بو کبی عقائدات جمیله و اوصاف عالیه‌یی بخش ایدر اولدیغندن، دینسزلك ایسه انسانی شهوات حیوانیه و هوسات نفسانیه وادیلرنده پویان اولمغه سوق ایدر بولندیغندن برنجیسنك حامیٔ مدنیت، ایکنجیسنك ایسه هادم انسانیت اولدیغنده هیچ شبهه یوقدر.

٢٦ شباط، ٣١٣

## بر مطالعهٔ حکمیه

انسانده، قوای سائره کبی قوهٔ عاقله‌نك دخی بر کمال ذاتیسی واردر؛ او ده قوهٔ مذکوره‌نك حقایق اشیایی تحری، اسرار کائناتی تحقیق ایدرك نور معرفتله تنور و زینت حکمتله تزین ایتمسندن عبارتدر.

بونك ایچوندر که نوع بشر کسب معموریت و احراز مدنیت ایتدیکی زماندن اعتباراً انسانلردن بر صنف ممتاز، حقایق کائناتی خفیه، اسرار مکوناتی تدقیقه باشلامشلردر و نهایت کتاب کائناتدن اخذ و اقتباس ایده‌بیلدکاری محصولات فکریه و معلومات ذهنیه‌لرینی «علم حکمت» عنوان جلیلی آلتنده تدوین و بو علمی «طبیعیات»

« ریاضیات » ، « الهیات » ، « اخلاقیات » کبی اقسام عدیده‌یه تقسیم ایتمشلر وفنون مذکوره ایله عالم انسانیت ومدنیته ، معناً ، مادةً خدمات ممدوحه‌ده بولنه‌رق الی الابد ابقای نام ایتمشلردر .

بو علم جلیل القدرك هنددن ، مصردن ، ایراندن ، یوناندن ، فلاندن طولاشه‌رق نهایت بلاد اسلامیه‌یه‌ده پای انداز اولدیغی ، اسلامدن‌ده « اساطین حکمت » عنوانه بحق لایق نیجه حکما وعلما یتشدیردیکی ، حتی قدمانك قرین اطلاعلری اوله‌میان برچوق حقایق مهمه‌یی انلرده کشف ایتدیردیکی ، بعده اوروپایه‌ده انتقال ایدوب نهایت شمدیکی ترقیات مادیهٔ حیرت افزایی اورادە اظهار ایلدیکی همان هرکسجه معلوم ومسلم اولمغله بو جهتی یالکز شویله براخطار ایله اکتفا ایدرك فن مذکورك اخلاقیات ومعنویات نقطهٔ نظرندن شمدی‌یه قدر کندی اتحابنده نه‌کبی تأثیرات کوسترمش اولدیغنه دائر بعض مطالعات سرد ایتمك ایستیورم . کتب تاریخیه وبعض آثار عالیه‌نك دلالت وشهادتلری وجه ایله اسلامده اولسون ، اسلامك غیریسنده اولسون هوسات نفسانیه‌لرینه مغلوب ، یاخود غباوت ذهنیه اوزره مجلوب اولان بعض متفلسفین مستثنی اولدیغی حالده حکمای متقدمینك کافه‌سی بو علم سایه‌سنده تربیهٔ ذاتیه‌لرینی اکمال وبناءً علیه فضائل انسانیه وکمالات بشریه‌لرینی استحصال ایله هر بری « فیلسوف حقیقی » ، « حکیم الهی » نام مبجلنی احراز وهله حکمای اسلامیه اعتقادات اسلامیه‌لرینه اصلا خلل کتیرمدکدن بشقه بو سایه‌ده اصول دینیه واعتقادات منجیه‌لرینك حقایق ودقایقنه واقف اوله‌رق کندیلرینی محققین زمره‌سنه وعارفین جمله‌سنه ادخال ایتمشلردر .

حکمای متأخرین ایسه بو بابده قدما ایله معکوساً متناسب اولوب بصر بصیرتلری آچق اولان بعض ذوات فضائل سمات استثنا ایدلدیکی حالده « ارباب حکمت » عنوانی المش بولنان بالجمله ذواتك کندیلری فضائل اخلاقیه ومزیات انسانیه‌دن کلیاً تجرد ایتدکاری کبی اسرار خلقت واحوال طبیعته واقف اولدقلرندن بحثله « آدم سنده دین نه ایمش ! اعتقاد نه ایمش ! انسان ایله سائر حیوان اره‌سنده فرق نه ایمش ! هر ایکیسی‌ده عینی ماده ، عینی اجزا تشکیل ایتمیورمی ؟ احساسات وادراکاتده هر ایکیسی‌ده اشتراك ایتمیورمی ؟ انسانی سائر حیواندن دها عالی ، دها شرفلی برمخلوق اوله‌رق عد ایتمك واکا برطاقم احوال عالیه واوصاف قدسیه اسناد ایتمك هپ اوهام وخیالات قبیلندندر . » طرزنده برطاقم اقوال مفسدت

اشتماللریله هم جنسلرینی دخی کرداب ضلاله دوچار ایلدکلری کمال تأسفله کورلمکده‌در .

بونك ایچون دکیدرکه بوندن درت بش سنه اول طرابلس شام علمای بنامندن فضیلتمآب حسین الجسر افندی حضرتلری مادیون وطبیعیونه قارشی « رسالة الحمیدیه » عنوانلی کتاب حکمت نصابك جمع وتألیفنه ، مشاهیر علمامزدن استاد فضائل نهاد خواجه اسماعیل حقی افندی حضرتلری دخی کتاب مذکورك ترجمه وتوضیحنه خامه‌ران همت اولمغه مجبور اولمشلردر .

ینه بونك ایچون دکیدرکه شمدی‌یه قدر برچوق آثار عالیه‌لریله اعلای شان اسلامیته بذل مقدرت ایدن فیلسوف حقیقی ، حکیم الهی عطوفتلو احمد مدحت افندی حضرتلری دخی امریقا فلاسفه‌سندن « دره‌پر » نام معلمك کویا دین ایله علمك بینی جمع ممکن اوله‌میه‌جغنه دائر یازمش اولدیغی « نزاع علم ودین » اسمنده براثرینك برسنه‌دنبری ترجمه‌سنه وغایت حکیمانه برصورتده مدافعه‌سنه باشلامشلر واثر مذکورك پی‌درپی نشرینه همت ایتمشلر والحق بوهمت دیانتکارلریله‌ده بوعالم اسلامیت وانسانیته پك بیوك خدمتده بولنمشلردر . جناب حق جمله‌سنك سعیلرینی مشکور ایلسون .

عینی فنك کندی اصحابنده بویله مختلف اثرلر کوسترمش اولمسی ایسه قدمانك اصول تعلیمیلریله متأخرینك اسلوب تعلیملری اره‌سنده وجوه آتیه ایله فرق بولندیغنه مبنیدر .

اولا : علم حکمت مسائل عالیه‌دن وعلی الخصوص حکمت طبیعیه فنی اجسامك خواصندن وقوانین طبیعیه دائره‌سنده اوله‌رق تأثیرات وتأثراتندن وبوتأثیر وتأثرات سببیله حصوله کلمکده بولنان حادثات متنوعه‌دن باحث اولوب بوکبی مباحث دقیقه‌ده ایسه وهمك عقله غلبه‌سی ، باطلك حقه بکزه‌مسی درکار اولمغله حکمای متقدمین بوعلمی غایت عزیز طوته‌رق عقلنده فطانت، فکرنده استقامت اولمیان کمسه‌یی مکتب حکمته دخولدن قطعیاً منع ایدرلر ایدی . حتی دها صکره‌لری یونانستانده بوعلم بالنسبه مبذول اولدیغی حالده افلاطون ، تعلیم خانه‌سنك اوزرینه [ مهندس اولمیان بزم خانه‌مزه کیرمسون ] عباره‌سنی یازمش ایدی که بوده براهین هندسیه قطعی ومبناً علیه خطا احتمالندن بری اولمغله وفنده ممارسه پیدا ایتمش اولان برکیمسه‌نك فکری البته غلط وفساددن سالم اوله‌جغی ملاحظه‌سنه مبنی ایدی .

بزم ابن سينالر، طوسيلر، فخر رازيلرده «مسائل حكمت، معارك ارای متقابله ومصادم اهوای متخالفه اولديغندن، بوعلمی تحصيل ايتمك ارزوسنده بولنانلرك اولا تجريد عقل، تميز ذهن، تصفيۀ فكر، تدقيق نظر ايتمش ارلملری بهمه‌حال لازمدر. زيرا بوفنده كسب مهارت ايدنلرك افاضل علما، محققين حكما عدادينه داخل وايده‌مينلرك ايسه اراذل جهلا، اسافل سفهادركه سنه نازل اوله‌جقلری محققات اموردندر.» طرزنده سوزلر ايله اولور اولماز كيمسه‌لره علم حكمتی تعليم وتشميلدن احترازی صورت مصرانه‌ده توصيه وتنبيه ايتمشلردر. اوروپا حكماسی ايسه بوجهتی التزام ايتمه‌دكلری وحتی بوكا نعمت معارفدن خلق منع ايتمك معناسی ويردكلری ايچون هنوز سن رشده بالغ اولمامش شاكردانی بيله مكاتب حكميه‌لرينه قبولدن احتراز ايتمامشلردر.

ثانيا: حكمای متقدمين طلبه‌يه اولا ذهنك معلوماتدن مجهولاته نصل انتقال ايليه‌جكی وبر مطلوبه وصلت ايچون عقلك نه‌يولده حركت ايتمسی لازم كله‌جكنی بيلديرن فن منطق مكملاً تعليم وتدريس ايتدكدن وايشته بو صورتله انلرك ذهنلرينی محاكات عقليه‌يه كركی كبی الشدردقدنصكره انلری علم حكمتی تحصيله شروع ايتديردكلری ايچون طلبه‌اوفنی تحصيل اثناسنده اسباب حادثات واسرار خلقته واقف اولدقجه كنديلرنده طبيعی الظهور اولان اوهام وخيالاتی درحال براهين عقليه ايله دفع ايدرك اعتقادات مذهبيه‌واخلاق دينيه‌لرينه خلل كتيرمزلر ايدي. حكمای متأخرين ايسه اوميزان العلومه او قدر اهميت ويرميوب طلبه هنوز بر شيئ حقيقتيله بيلمك ويا عرضيات وعلاماتيله تصور ايلمك نصلدر، بر دعوای اثبات ايچون سرد ايديله‌جك دليل نه يولده ترتيب ايدلمليدر، نه كبی شرطلری جامع اولمليدر؟ بونلرينی كوزلجه بيلمدن وبناءً عليه محاكات عقليه‌يه الجه‌آلشمدن انلری تحصيل حكمت وطبيعياته مباشرت ايتديره كلدكلرندن طلبه او مسائل عاليه ايله اوغراشدقلری صرده‌ده آلات فنيه‌نك دلالت ومعاونتيله حس وادراك ايلدكلری حقايق واسراری يالكز طبيعته، ياخودماده وقوته اسناد ايتمكه مجبوراولمشلر وآندن اوته‌يه برخطوه بيله آتمغه لزوم دخی كورمه‌مشلردر.

ثالثا: حكمای متقدمين طلبه‌يه حكمت طبيعيه وحكمت رياضيه ايله برابر (حكمت الهيه)، (حكمت اخلاقيه) علملرينی دخی كوزلجه تعليم وتدريس ايتدكلرندن اوزمانلرده يتشمش اولان ارباب حكمت منسوب اولدقلری قومك

مادی و معنوی ترقیاتنه خدمت ایدرلر وحتی معنویات جهتنه اهمیت ویرمیلری حکمادن بیله عد ایتمزلر ایدی . نتکیم میلادك ایکنجی عصرنده ظهور ایتمش اولان مشاهیر حکمادن ( جالینوس ) دن نقل ایده‌جکمز فقرهٔ آتیه دخی بونی سؤیلیدر .

مشار الیه افلاطونك « سیاسة المدن » نام بر اثرینی شرح وایضاح ایتدیکی وآنده‌کی رموزاتك سبب وحکمتنی بیان ایلدیکی صیره‌ده دیمشدرکه :

« سوق براهین ایله عوام ناسه تفهیم مرام ایتمك مشکل اولدیغندن انلر رموزاته زیاده محتاجدرلر . چونکه عوام انجق رموزات ایله انتفاع واستفاده ایده بیلیرلر . حتی بز بوکون ( نصاری ) دینیلن بر قوم کوریورزکه دینلرینی رموزاتدن اخذ ایتمش اولدقلری حالده کندیلرندن فلاسفهٔ حقیقیه‌نك افعالنه مشابه فعللر صدور ایدیور . ازجمله اولومدن اصلا قورقمیورلر ، شهوات حیوانیه‌لرینه مغلوب اولمیورلر . بوبابده صوك درجه‌یه قدر التزام عفت ایلیورلر . حتی بر طاقملری بتون مدت حیاتلرینی جماعدن احتراز اوزره امرار ایدوب اولادتدن محروم اولدقلری حالده دنیادن ارتحال ایدییورلر . نصاری ناس ایله اولان معامله‌لرنده دخی عدالت وحقانیتی صوك درجه التزام ایدوب کرك احکام دینیه‌لرینه ، کرك حقوق شخصیه وعمومیه‌لرینه ذره‌قدر خلل کتیرمیورلر . ایشته فلسفهٔ حقیقیه دخی بوندن عبارتدر . »

کوریلیورکه حکمای متقدمین معنویات واخلاقیاته پك چوق اهمیت ویرمش اولدقلرندن نصرانیتك حال بکارت وخلوصیتی زماننده مجرد معنویات واخلاقیاتی مکمل اولدیغی ایچون — قوم نصارایی دخی ( فلاسفهٔ حقیقیه ) عدادینه ادخال ایتمشلردر .

حکمای متأخرین ایسه بولنجه قوتلرینی طبیعیات ومادیاته حصر ایله « حکمت الهیه » ، « حکمت اخلاقیه » فنلرینه اوقدر اهمیت ویرمدکلری وحتی بوایکی فنی « فن خرافات » ه الحاق ایلدکلری ایچون شمدیکی اصحاب حکمت منسوب اولدقلری قوملك مادةً ترقیسنه خدمت ایتمشلر ایسه‌ده معناً تدنیسنه وبلکه‌ده محو وازاله‌سنه دهشتلی برصورتده ضربه‌لر ایندیرمشلردر .

ایشته متقدمین ایله متأخرین مسلك تعلیملری اره‌سنده بر منوال مشروح شو فرقلر بولندیغندن « علم حکمت » اوللری معناً ، مادةً خادم مدنیت ایکن

صكره‌لری خدمتی يالکز ماديات جهتنه حصرايله معنوياتدن بالكليه يوزچويرمش وحالبوكه بوايكی جهت لازم وملزوم قبيلندن اولوب بريسنك ديكری اولمقسزين بقا پذير اوله‌ميه‌جغی دركار بولنمش اولديغندن بو حال بر از دها دوام ايده‌جك اولور ايسه شوفن جليل القدرك انسانيته خدمت شويله طورسون بتون عالمی وحشت انكيز برحالده براقه‌جغی وارد خاطر اولمقده‌در . ٥ مارت ٣١٣

## بيان حقيقت

احوال انسانيه واشيای خارجيه‌يه عطف نظر اولندقده كوريلوركه بوعالمده محبوب لذاته ومرغوب لعينه اولان انجق ايكی شی واردر : بريسی لذات جسمانيه ، ديكری‌ده صفات كماليه‌در . بوايكيسندن ماعدا نه‌قدر مطلوبات بشريه وار ايسه هيچ بری مطلوب لذاته اولميوب جمله‌سی شو ايكی شيئی تحصيل ايچون طلب وآرزو اولنمقده‌در .

زيرا بزه « نيچون كسب تجارت ايله مشغول اوليورسكز ؟ » دنيلديكی زمان « تحصيل اموال ايچون . » جوابنی ويريرز . « اموالی نيچون تحصيل ايتمك ايستيورسكز ؟ » ديه ايكنجی برسؤال دها ايراد اولندقده بوكاده « تحصيل مأكولات ومشروبات ايچون » جوابنی اعطا ايدرز . « مأكولات ومشروباتی نيچون تحصيل ايتمك آرزوسنده بولنيورسكز ؟ » ديه اوچنجی برسؤال دخی درميان ايديليرسه اكاده « تحصيل لذات وادامهٔ حيات ايچون . » جوابنی ويررز . « تحصيل لذات وادامهٔ حياتی نيچون طلب ايدرسكز » ديه دردنجی برسؤال ايراد اولنورسه بوكاده « ارتق سنك بوسؤالك نابجادر . زيرا تحصيل لذات ارزوسی برشی ايله تعليل ايديله‌جك اولور ايسه يا دور ويا تسلسل لازم كله‌جكندن هرمطلوبك مطلقا برمطلوب لذاته‌يه ومرغوب لعينه‌يه منتهی اولمسی واجبدر . ايشته بولذات جسمانيه دخی اوجمله‌دندر . » طرزنده برمقابله‌ده بولنورز .

بوتعليلات عيناً اسباب كمالده‌ده جاری وكمالك كنديسی ايسه هردرلو تعليلاتدن عاری اولمقله انك‌ده مطلوب لذاته ومحبوب لعينه اولديغی هر حالده تعين ايدر . قلوب ناسك انبيا واوليايه منجذب اولمسی وهركسك كندی نفسنده ارباب فضيلته

برميل وجدانى حس ايتمسى هب صفات كمالیه‌نك مرغوب لذاته اولمسندن نشأت ایلر .

صفات كمالیه‌نك بریسی، بلكه برنجیسی ایسه علم اولدیغندن مقدمات سابقه ایله انك‌ده محبوب ومرغوب لعینه اولدیغی اولویت ایله تحقق ایدر . حتى لذات جسمانیه جسمه، صفات كمالیه ایسه روحه عائد اولوب روحك جسمدن وجوه عدیده ایله افضلیتی ایسه براهین قاطعه ایله ثابت اولمغله صفات كمالیه‌نك‌ده لذات جسمانیه‌دن او نسبتده افضل اولمسی لازم كلیر .

ایشته بوكبی دقایق حكمیه ونكات بدیعه‌یه مبندركه مسلمانلره بالجمله وظائف انسانیه وفضائل بشریه‌یی برصورت اعجازكارانده تعلیم وتوصیه ایدن دیانت جلیلهٔ اسلامیه آنلردن اهل علم اولانلری نیجه مواعد جلیله و مكافات معنویه ایله تبشیر وبوصورتله انسانلری هرشیدن زیاده تحصیل علمه تشویق وترغیب ایتمشدر . بوتشویق وترغیب ثمره‌سیدركه اسلاف كرام بتون قوتلرینی تحصیل علومه حصر وقصر ایله برطرفدن علوم شرعیه واحكام دینیه‌یی حیرت‌افزا برصورتده ضبط وتحصیله بذل مقدرت ، دیكر طرفدن‌ده علوم حكمیه وفنون مادیه‌نك مكملاً تحصیلندن باشقه توسیعنه‌بیله صرف همت ایدرك هر ایكی جهته عائد محصولات مساعیلری اولان بی‌شمار آثار جلیله‌لریله كتبخانهٔ عالمی تزیین ایتمشلردر .

فقط حیفا كه علوم حكمیه وفنون مادیه اندلس طریقیله اوروپایه انتقال ایلدیكی تاریخدن اعتباراً بزه بر رخاوت عارض اولمغه باشلامش و بو رخاوت كوندن كونه تزاید ایدرك نهایت بزی علوم و فنون مذكوره‌دن بالكلیه یوز چویرمك درجه‌سنه كتیرمش وبناءً علیه اوروپا ترقیات مادیه‌سنه نسبتله ترقیات مادیه‌مزك پك دون بر درجه‌ده قالمسنه سببیت ویرمش اولدیغندن بوحال اسف اشتمالدن بالاستفاده بعض غرضكاران وظاهر پرستان ترقیات مادیه جهتیله بو حال پستیده قالیشمزی فرصت عد ایدرك بوبابده آغزلرینه كلن هذیانی سویلمكه جرأت ایتمشلردر .

بوراسی شایان تأسفدركه بو هذیانلره جرأت ایدنلر یالكز اجنبیلر اولسه ایدی بردرجه‌یه‌قدر معذور كوریله‌بیلیرلر ایدی . بزم كندیمزدن‌ده بو تفوهات نابجایه جرأت ایدنلر واردر . نته‌كیم بونلرك واسطهٔ نشر افكاری اولان بعض جرائد بومادده‌یی آره صیره هركسه فرلسی برصورت ماهرانه‌ده كوسترمكده‌درلر .

دیانت جلیلهٔ اسلامیه، بزه ایشیکدن لحده قدر تحصیل علم ایتمکی وحکمتی نرده بولور ایسه‌ك آنی بلاتردد مالز کبی اخذ وقبض ایتمکی امر وتوصیه وهردرلو لوازم انسانیه واحتیاجات بشریه‌یی فوق ما یتصور ارائه وتعلیم ایتمش اولدیغی حالده بو رخاوتمزك اسلامیته عطفی جائز اوله‌مز.

بونلرك فکرلرنجه اخلاق وعادات ملیه‌یی هرج ومرج ایدرك آنلره بدل اوروپا اخلاق وعاداتنی عیناً قبول ایتملی ایمش! ادبیاتده، حکمیاتده زولالرك، هوغولرك ودها بیلمم کیملرك اثرلرینه تماميله اقتفا ایتملی ایمش. حاصلی اوروپاده هرنه رذالت وار ایسه جمله‌سنی مدنیت نامنه اوله‌رق مملکتمزه بالادخال ــ اهالی‌یه قبول ایتدیرملی ایمش! [اما صنایعی‌دکل‌ها! چونکه صنایع ایله اوغراشمق اجرای سفاهته مانع اولدیغندن آنی ینه اوروپا اهالیسنه ترك ایتمك وایجابی حالنده پاره ویره‌رك آنلردن اشیا مبایعه ایتمك دها خیرلی‌دکلی؟!]

ظاهرپرستانك خلاصهٔ افکاری شو سوزلردن عبارت‌اولوب بونلرك‌بطلانی ایسه بیانات سابقه‌مزله بربر تظاهر ایتمشدر. لکن حقسزلغك بو درجه‌سنه قارشی نه‌قدر سوز سویلنمش اولسه ینه آز اوله‌جغندن گچنلرده خانهٔ فقیرانه‌می تشریف بیورمش اولان بر ذات فضیلت سمات ایله بو بحثه دائر بینمزده جریان ایدن برمحاوره‌یی بروجه‌آتی درج ایتمکی مناسب گوردم.

## صورت محاوره

ــ بعض بوالهوسان نظرنده اسلامیت مانع ترقی ایمش ها! عجبا بونلرجه اسلامیت انسانلری علوم وفنوندن منع ایتدیکی ایچونمی؟

ــ خیر بونك ایچون دکل. چونکه انسانلری علوم وفنونه تشویق ایدن بونجه آیات قرآنیه واحادیث نبویه میدانده ایکن آنلر او مدعای باطللرینی او یولده تعلیل ایده‌مزلر.

ــ یا نه ایچون؟

ــ نه ایچون اوله‌جق، اسلامیت هوسات حیوانیه‌یه میلدن انسانلری منع ایدوب عفت واستقامت، عدالت وشجاعت کبی اخلاق عالیه وفاضله‌یی توصیه ایلدیکی ایچون.

ــ عجایب! بوکا «مانع ترقی» نامی‌ویریلیرمی؟

ــ آنلرجه پك اعلا ویریلیر. چونکه بوحال مقتضای خلاف طبیعتدر.

طبیعتده هر شی مبذول اولدیغی حالده بونلری منع ایتمك شهراه ترقی یه بیوك برسد ممانعت چكمش اولیوز.

— بودها غریب! ترقیات مدنیه ایله بو آرزولرك، بوتمنیلرك نه مناسبتی وار؟ هم بونه‌قدر صاچمه! انسانلر باشی بوش حیوانلر كبی ایستدكلری یرده كزر وهر آرزو ایتدكاری شیئی ایشلرلر ایسه هركس بربرینك مالنه، عرضنه تسلط ایتمزمی؟ بوحالده نظام عالم بوزیله‌رق جمعیت بشریه هرج ومرج اولمزمی؟ بونلر بركره صحائف تواریخه نظر ایدوب بوره نارفتنه‌نك عالم انسانیته نصل مدهش یاره‌لر آچدیغنی كورمیورلرمی؟ «ابیقور» نام برطبیعی وبرمادینك اقوام یونانیه‌یی و (مزدك) نام بر دهرینك‌ده قدیم ملت ایرانیه‌یی نه‌كبی فلاكتلره دوچار ایلدكارینی بیلمیورلرمی؟ یونانیلر فتوحات اسكندریه سایه‌سنده «جهانكیر» نام جلیلنی آلمشلر ایكن كندیلرندن ظهور ایتمش اولان «ابیقور» نام شخص طبیعینك نشر ایلدیكی بومسلك سقیم سببیله اهالی‌یه رخاوت، ضدیت، مباینت كبی شیلر عارض اوله‌رق نهایت قدرت ومكنتلرینك كلیاً محویله روما‌لیلرك یداستیلاسنه دوچار اولمادیلرمی؟ كذلك ایرانیلر دنیانك الك بیوك دولتلرندن معدود ایكن نوشروانك پدری «كیقباد» زماننده ظهور ایتمش وخلقی تقلید طبیعته تشویق ایلمش اولان «مزدك» نام شخص دهرینك شو طریقت باطله‌سی سببیله اهالی‌یه فوق‌العاده برمسكینلك، برارتباطسزلق طاری اوله‌رق نهایت مملكتلرینی الدن چیقارمدیلرمی؟ نه‌حاجت! دها بوندن یكرمی بش سنه‌اول فرانسه دولتی یالكز باشنه دنیایی تیتره‌تمك درجه‌سنده برقوت خارقه، برشوكت فوق‌العاده‌یه مالك ایكن فرانسه حكمای طبیعیه‌سنك فرانسز عنصرینه یرلشدیرلمش اولدیغی شوفكر سقیم ومسلك غیر مستقیم سببیله اوملت معظمه عروقنه دهشتلی برطورغونلق عارض اولوب نهایت آلمانلره مغلوب اولمدیلرمی؟

— اوت بونلرك هپسی طوغری، جمله‌سی شبهه‌دن بریدر. مع‌هذا آنلر بوحقایقی بیلمیوز وكورمیوز دكلاردر. احتمالكه آنلر بونی سندن، بندن دها ایو بیلیور ودها ای كوریورلر. شوقدركه بونلر هوسات نفسانیه‌لرینه زیاده‌سیله مغلوب اولدقلری ایچون حقایق مذكوره‌یی باشقه فكر، باشقه نظر ایله مطالعه ایدرك وهر برینی بردرلو تأویل ایلیه‌رك ینه كندی مدعا ومقصدلرینك طوغری اولدیغنه حكم ایدییورلر.

— ادبياتده زولالرك، هوغولرك؛ حكمياتده وولترلرك، فلانلرك مسلكلرينه كيتمكده وعادات غربيه‌يى اهاليمزه قبول ايتديرمكده نه فائده تصور ايديورلركه آنلرى بزه توصيه ايدييورلر؟

— واقعا بونده بزم ايچون برفائده تصور ايتميورلر ايسه‌ده كنديلرى ايچون برچوق فوائد تصور ايدييورلر.

— پك اي اما تميناتنده مالكمزك ثروتنه، قوتنه، اهاليمزك سلامتنه، رفاهيتنه عائد نه وار؟

— نه‌اوله‌جق: هيچ! اوراسنى دوشونمك آنلرك وظيفه‌سيمى؛ آنلر ايچون آنجق كندى آرزولرينك حيز حصوله كلمسى لازمدر.

— بو حالده غربك كرك ادبياتندن، كرك حكمياتندن هيچ برشى اخذ واقتباس ايتميه‌جكمى يز؟

— حكمتى نرده‌ده بولور ايسه‌ك آنى كندى مالمز كبى اخذ ايتمكه وعلم چينده بيله اولسه كيدوب آنى تحصيل ايتمكه ديناً مأموراولديغمز ايچون غربده اولسون، شرقده اولسون، بزه نافع اولان برشيئى پك اعلا اخذ و اقتباس ايده‌جكز. بوكا كيمسه‌نك هيچ برديه‌جكى يوقدر. فقط اخلاق وعادات مليه‌مزه منافى ومضر اولان شيلرى‌ده قطعياً رد ايليه‌جكز.

١٩ مارت . ٣١٤

## هيئت اجتماعيه ومدنيت صحيحه‌نك اساسلرى

من القديم ارباب اديان ميانده مقتضاى ديانت اوله‌رق انتقال ايده‌كلمكده بولنان اوچ خصلت ممدوحه واردر كه بونلرك هربرى جمعيت بشريه‌نك وجودى ايچون بر ركن ركين وهيئت اجتماعيه‌نك بقاسى ايچون برعماد قويم ومدنيت صحيحه ايچون براساس متين تشكيل ايتمكده‌در.

بوخصال شريفه‌نك برنجيسى «حيا» در. حيا لسانمزده «اوتانمق» معناسنه مستعمل اولوب سيد شريفك بيانه كوره اوده ايكى قسمه منقسمدر: برى

امرجلی ، دیکری‌ده امردینی‌در . امرجلی اولان حیا انسانی حسب‌العاده وعندالناس معایبدن معدود اولان شیلری اجرادن اعراضه باعث برحالت جبلیه اولوب امردینی اولان حیاده الله قورقوسیله ودین محبتیله ارتکاب معاصیدن احتراز وامتناعی موجب برخصلت حسنه‌در .

ایشته بوخصلت کریمه جمعیت بشریه‌یی حفظ وحمایه خصوصنده پك مؤثردر . زیرا نفوس بشر برکره حیا پرده‌سنی ییرته‌رق مرتبهٔ رفعت ودرجهٔ علویتدن حضیض خست ودنائته بالتنزل لاابالیانه حرکاته جرأت ایلدکده اولومدن بشقه هانکی عذاب ، هانکی عقاب آنی مخل نظام عالم اولان مفاسدی ایقاع واجرادن منع ایده‌بیلیر ؟ . .

حالبوکه حلیهٔ حیایی اکتسا ایدن برکیمسه‌نك نفسی البته شریف اولمق لازم کلوب حسن جریان معاملات وسلسلهٔ نظامات ، بالجمله عقود واحکامنه رعایت قولده اولسون ، فعلده اولسون امنیت وصداقت هپ شرافت نفسه منوط وهپ اومزیتله مشروطدر .

شیمهٔ حیا ، سجیهٔ غیرت وحمیتله ذاتاً متحد اولوب انجق جهتلرینك اختلافیله اسماً مختلفدرلر . غیرت وحمیت انسانلری استفادهٔ علوم ومعارفه احراز شرف ورفعته ، تقویهٔ شوکت وبسط جناح عظمته ، تکثیر مواد غنا وثروته سوق ایدر . هانکی برقومده غیرت وحمیت مفقود ایسه البته اوقوم محروم عزت ورفعت اولور . حتی اسباب سعادت انلرده حسب الظاهر رونما اولسه بیله عاقبت ذلت ومسکنته معروض اوله‌رق وجودلری خریطهٔ عالمدن سیلینوب کیدر .

معاشرات ومعاملاتده بین‌الاهالی روابط الفت دخی انجق ملکهٔ حیایه منتهی اولور . زیرا رشتهٔ الفتی تحکیم ایدن شی ، محافظهٔ حقوق مسئله‌سی اولوب بوایسه انجق حیا خصلت کریمه‌سیله حصوله کلیر . چونکه بوسجیهٔ شریفه ، صاحبنی آداب انسانیه ایله تزیین وشهوات حیوانیه‌دن تنفیر ایدوب هر درلو حرکات وسکناتنه ، هرنوع افعال وآمالنه روح اعتدالی افاضه ایلر .

حیا برخلق شریفدرکه صاحبنی ارباب فضائل ایله مصاحبته وکروه اراذل واسافلدن مجانبته سوق ، جهل وعنددن ، ذلت ومسکنت کبی شیلرده رضادن منع ایلر .

حیا بروصف کریمدرکه منشأ صدق ومنبع امانت اولدیغندن بوایکی خصلت شریفه انکله برابر برمحفظه‌ده محفوظ کیدرلر .

حیا تربیهٔ اطفال وتدریس علومه مأمور اولان معلمینك دخی بر حجت قطعه‌سی و بر آلت تربیه‌سیدر. کرك معلمین، کرك واعظین هپ بونی استعمال ایدرك او واسطهٔ قویه ایله وظیفه‌لرینی حسن ایفایه موفق اولورلر. کوروله‌مزمی‌که برمعلم اقران وامثالندن درسجه کری قالمش بولنان برشاکردینی: «اقران وامثالکدن کری قالمغه اوتانمیورمیسك؟» دیه نصل توبیخ وتکدیر ایدر. اکر حیا دینیلن خصلت حسنه اولمسه ایدی نه بوتوبیخ وتکدیرك تأثیری اولور، نه‌ده برکیمسه‌یی علم وفضیلته دعوت ایچون یول بولنور ایدی. بناءً علیه بوسجیهٔ عالیه‌نك مرجع معالی ومنبع فضائل نامتناهی اولدیغی شبهه‌سزدر.

برده بو خصلت حیادن عاری برقوم فرض ایده‌لم: عجبا بزانلرده فحشیات ظاهره، منافسات علانیه، غلظت طبیعیه ومساوئ اخلاقیه‌دن، خسائس اموره ورذائل شؤونه انهماکدن ماعدا نه کوره‌بیلیرز؟ شهوات بهیمیه‌لرینك کندیلرینه غالب کلمسی وصفات حیوانیه‌لرینك اراده واختیارلرینه مالك وهر فعللرینه مسلط اولمش بولنمسی کندیلرینك شناعت ودنائتلرینه بربرهان کافی اولمزمی؟.

خصائل مذکوره‌دن ایکنجیسی دخی «امانت» در. امانت امین اولمق، بشقه‌سنك امن واعتمادینی قزانمق، یعنی کندیسنده اصلاخیانت بولنمامق معناسنه‌در. بدیهیدرکه نوع انسانك بقاسی انجق معاملات ومعاونات ایله اولوب روح معامله‌ده آنجق امانت کامله وامنیت تامه ایله حصوله کلیر. اکر امانت فاسد اولور ایسه معامله‌ده فاسد اوله‌رق اصول معیشت بتون باطل اولور. بوایسه نوع بشری سریع برزواله ایصال ایدر. اویله ایسه تبین ایتدیکه امانت خصلت شریفه‌سی دخی بقای نوع انسانك برعلت مستقله‌سی، براس الاساسی منزله‌سنده‌در. بسط بساط رفاهیت ایله‌ین وعدالته روح وجسم ویرن دخی آنجق اوسجیهٔ شریفه اولوب آنسز برشی حاصل اولمق احتمالی یوقدر.

اصحاب ادیانده بولنان خصال ممدوحه‌نك اوچنجیسنه کلنجه اوده «صدق» در. انسانك برچوق احتیاجلره، برچوق ضرورتلره معروض اولدیغی درکاردر. ابواب احتیاجنی سد واسباب ضرورتنی دفع ایده‌جك شیلر ایسه وراء پردهٔ خفاده مستور وتحت حجاب غیبده مکنوندر.

چونکه انسان بیلمدیکی برعالم غیبدن ینه بیلمدیکی برعالم شهوده کلمش وابتدای نشئتنده تنها برزاویه‌ده، مثلا برکوشه‌ده عزلت نشین اقامت اولمقدم

بولنمش اولمغله نه برکیمسه‌نك اسمنی بیلیر ، نه‌ده برشیئك رسمنی طانیر . انسان بویله کمال ضعفیله برابر قدم نهادهٔ عالم وجود اولدیغی حالده گویا اولجه هرشیئ بیلمش اوکرنمش وکندیسنی محافظه وحیاتنی ادامه ایچون هر درلو لوازم بشریه واسباب تدافعیه‌سنی احضار ایتمش کبی دنیایه کلیر کلمز برچوق احتیاجات مبرمه‌یه محکوم اولور .

واقعا فیاض قدرت طرفندن کندیسنه احسان بیورلمش اولان حواس خمس ظاهره بو احتیاجاتی دفعه وحیاتنی حفظه مدار ایسه‌ده انسان یالکز کندی حواس ظاهره‌سیله هرمطلوبنی استحصال وهر مضرتنی دفع وازاله‌یه موفق اوله‌مز . بوبابده هم جنسنك معاونتنه دخی محتاج اولور . کرك نافع وکرك مضر بالذات کندیسنك احساس ایده‌مدیکی شیلری برمنبع صدقدن استماع واستخبار ایتمك مجبوریتنده بولنور . چونکه کاذب اولان برکیمسه ـ بعیدی قریب ، قریبی بعید ، نافعی مضر ، مضری نافع صورتنده کوستردیکی ایچون ـ بر واسطهٔ جهالت ووسیلهٔ ضلالت ومعین شقاوتدر . اویله ایسه « صدق » صفتنك دخی وجود انسان ایچون بررکن رکین وبقای نوع بشر ایچون براساس رصین وبین الاهالی محبت ومناسبتی تحکیم وتقویه‌یه برسبب متین اولدیغی وبناءً علیه کرك الفت مدنیه وکرك الفت منزلیه‌نك آنسز تحققی غیر ممکن بولندیغی دخی شبهه‌سزدر .

۲۶ مارت ، ۳۱٤

## انسان نه‌در ؟

انسان تشکلات عضویه‌سی واجزاء بدنیه‌سی اعتباریله عادتا برحیواندر . هم ده عاجز وناچیز برحیواندر . اوقدر عاجزکه حیوانات ـ نره حین تولدلرنده مشی وحرکته واز برزمان ظرفنده تأمین معیشته مقتدر اولدقلری حالده انسان برخیلی ، ایکی یاشنه قدر یوریه‌مه ، اکثریا یکرمی یاشنه قدر معیشتنی تأمینه قدر بیله اوله‌مز . اوقدر عاجزکه هرحیوان حائز اولدیغی برعضویله کندیسنی مدافعه ومحافظه ایله‌دیکی حالده انسان هیچ برعضویله کندیسنی محافظه ومدافعه ایده‌مز . شوامر محافظه‌ده خارجدن برآلته ، برسلاحه محتاج اولور .

حالبوكه انسان بويله كمال عجزيله برابر بالجمله حيواناته تفوق ايتمش وقوت وصولتجه كنديسندن قات قات فائق اولان نيجه حيواناتى قبضهٔ تسخيرينه آلمش ونيجه خارق العاده فنون وصنايع اختراعيله دنيايه حيرت بخشاى عقول اولان شو نظامات بديعه‌يى ويرمشدر . انسانك بوموفقيت عظيمه‌يه نائليتى ايسه شبهه يوق كه كنديسنه احسان الهى اولان قوهٔ عاقله وملكهٔ ذكائيه‌سى سايه‌سنده‌در .

ايشته جناب حق انسانى بويله جوهر عقل ونور ذكا ايله بالجمله مخلوقاتدن ممتاز وازهر جهت سرافراز بيورمش اولديغى حالده غريبدركه بعض كوته‌بين اولان حكماى طبيعيه حيواناتده‌كى احساسات جزئيه وافعال طبيعيه‌يى نظر اعتباره آله‌رق وبونلره ادراكات انسانيه ومصنوعات بشريه‌دن دها زياده اهميت ويره‌رك « ايشته حيوانلرده انسانلر كبى اشيايى ادراك واحساس ايدييورلر وانسانلردن دها غريب ، دها عجيب افعال حصوله كتيرييورلر . بوحالده انسانلر ايله سائر حيوانلرك نه فرقلرى اوله‌بيلير ؟ » ديه انسانلرى بهايم منزله‌سنه تنزيله . بلكه‌ده حيوانلرى انسانلره ترجيحه قدر وارمشلر وبوصورتله انسانلره حائز اولدقلرى شان وشرفى اونوتدرمغه چالشمشلردر .

واقعا احساساتده ، حركات اراديه‌ده ، تشكيل جمعيت ايدرك برامت اولمقده هر ايكيسى‌ده مشتركدر . مع‌هذا آرهلرنده فرق عظيم واردركه اوده برينك جوهر عقل ونور فكر ايله ممتازيتى ، ديكرينك ايسه بونلردن محروميتيدر . اوت ! انسانلرده نفسله اوله‌رق بويله برقوت ، بويله برخصلت واردر . بوده قوت مذكوره‌نك نزدنده‌كى بلااشتباه موجود اولان آثاريله ثابتدر . اوايسه انسانك جزئياتدن يعنى صور محسوساتدن بشقه كلياتى ادراك ايتمسيدر . حالبوكه نوع بهائمده بويله برأثر موجود دكلدر . چونكه نوع بهائم يالكز حواس خمس ظاهره‌سى واسطه‌سيله يالكز محسوساتى ادراك ايده‌بيلير . اومحسوساتدن برطاقم مفهومات كليه انتزاع ايدرك انلرى ادراك ايده‌مز .

مثلا بر ( بلبل ) نغمه‌ساز اولور . كورديكى وصداسنى ايشتديكى افراد نوعيه‌سنك‌ده كنديسى كبى نغمه‌ساز اولدقلرينى حس وادراك ايدر . فقط بو احساسات وادراكات جزئيه‌سندن برمفهوم كلى انتزاع ايدرك ( بلبل ) دينلن شى « نغمه‌ساز اولان برحيواندر » ديه تصور وبوصورتله نوع مذكورى تعريف ايده‌مز .

انسان ایسه بویله دكل . بر انسان كرك كندیسنك ، كرك كوردیكی افراد نوعیه‌سنك هپ بر حساس ومتحرك بالاراده برجسم نامی وناطق اولدیغنی كورر وبونلرده افراد بشریه‌نك اشتراكنی آكلار. بعده بو آكلایشندن برمفهوم كلی انتزاع ایدرك انسانك « حیوان » ماهیت كلیه‌سندن عبارت اولدیغنی وكافهٔ افراد بشرك ماهیت مذكوره تحتنده مندرج بولندیغنی تصور وملاحظه ایلركه بركلی‌یی ادراكك معناسی‌ده بودر.

عجبا انسانده بومفهوم كلی‌یی انتزاع وادراك ایدن شی نه‌در ؟ شبهه یوقكه حیوانات سائره‌ده اولمیان برقوتدر. فیاض ازلی آنی نوع انسانه بخش واحسان بیورمش وانك ایله انسانی سائر حیواناتدن ممتاز قیلمشدر . ایشته « عقل » عنوانی حائز اولان شی دخی بودر .

انی ، اما بوقوتك حقیقت وماهیتی نه‌در ؟

ایشته بوبابده علما عاجز قالوب « روح كبی عقلك‌ده حقیقت وماهیتنی آنجق جناب حق بیلیر » دیدكدنصكره بونی قوای سائره‌دن مهما أمكن تمیز وتفریق ایچون ذاتیاتیله دكل ، عرضیاتیله وجوه آتیه اوزره تعریف ایتمشلردر :

۱ ـــ عقل ، انسانده برهیئت ممدوحه وبرخصلت كزیده‌دركه انساندن حركات مقبوله وكلمات مستحسنه‌نك صدورینه سبب اولور .

۲ ـــ عقل ، برقوتدركه قبیح ایله حسن بیننی فرق آنجق آنكله حصوله كلیر .

۳ ـــ عقل ، بدن انسانده برنور جودانیدركه خارجدن اخذ واقتباس اولنان صورتلر ، معنالر هپ آنك ضیادار ایلدیكی طریقدن مرور ایدرك بتوفیقه تعالی قلبه واصل اولور .

۴ ـــ عقل ، برصفت غریزیه وبرخصلت طبیعیه‌دركه ضروریات وبدیهیاتی علم وادراك كندیسنه لازم كلیر .

۵ ـــ عقل برعلم مخصوصدركه آنجق كلیاته تعلق ایلر .

۶ ـــ عقل برقوتدركه نفس انسان آنجق آنكله قبول علمه متهیئ ومستعد اولور .

علمانك عقله دائر سرد واتیان ایتدكاری شو تعریفلر حیرت ایچنده حیرتدن بشقه برشی افاده ایتمامشلر ایسه‌ده بعض اجله‌نك دیدیكی كبی حقیقتی

بعدالتحری اعتراف عجز و اظهار حیرت ، الك بیوك معرفت اولدیغندن شو نظریه‌لرك افاده ایتمش اولدقلری حیرتك دخی بر معرفت عظما اولدیغنده شبهه یوقدر .

اصول اسلامیه‌جه شوراسی محققدرکه کلیات اولسون ، جزئیات اولسون هر ایکیسنه‌ده تعلق ایدن علوم وادراکات وبین‌المعانی حاصل اولان ائتلافات هپ او حقیقت و ماهیتی بزه غیر معلوم اولان جوهر عقله مستنددر .

حکمای‌قدیمه جناب حقه « عقل » اطلاقنی تجویز ایتمشلر وآنلردن برفرقه‌ده « عقل عالم علویدندر ، بو عالمك مدبری آنجق اودر ، بدنلر اعتداللرینی محافظه ایتدکجه عقل آنلره مقارنت ایلر . حد اعتدالدن خروجلرنده ایسه کندیلرندن مفارقت ایدر » دیمشلردر .

بعضلری‌ده عقلك ، نفسك ، ذهنك شیٔ واحد اولدیغنه قائل اولمشلر وحصول ادراکاته سبب اولان بو شیٔ واحده بدنده تصرف وتدبیری جهتیله « نفس » واشیای مدرك اولمسی اعتباریله « عقل » وعلم وادراکه مستعد بولنمسی حسبیله‌ده « ذهن » نامنی ویرمشلردر .

عقلك جوهر ویا عرض اولدیغنده‌ده اختلاف اولندی . اهل سنت عقل وروحه « جوهر » نامنی ویردی. معتزله ایله سائر بعض فرق اسلامیه (عقل)ك روح ویا دماغ ایله برقوت اولدیغنه قائل اولدیلر .

علما عقلك موجب ومعرف اولوب اولمدیغی حقنده دخی اختلاف ایتدیلر. معتزله « ایمانك وجوبنه محکم ایدن وآنك حسنیله کفرك قبحنی بیلدیرن عقلدر » دیدیلر . اشاعره ایسه « عقل خطاب شارعی فهم وادراکه برآلت اولوب کرك ایمانك وجوبنه حکمده وکرك آنك حسنیله کفرك قبحنی تعریف وبیانده عقلك دخلی اولمیوب بونلر آنجق شرع شریف ایله حاصلدر » رأینده بولندیلر. بوبابده حنفیه‌نك قول مختاری شودر :

« ایمانك وجوبنه وآنك حسنیله کفرك قبحنه حکم ایدن شریعت ایسه‌ده عقلده یالکز فهم خطابه برآلت اولمیوب بالکه بونلری شرع شریفی استماعدن اول دخی ادراك وبیان ایده‌بیلیر . »

بو اختلافده‌کی فائده ایسه صبی عاقلده ظاهر اولور : شویله‌که اکر بوصبی کرك توحیدی وکرك شرکی اعتقاد ایتمه‌مش ایسه عندالمعتزله بالغ حکمنده اولدیغندن

معذور دكلدر . اشاعره عندنده ايسه معذوردر . چونكه وجوب ايمان خطاب شرعيله اولوب بو خطاب شرعى ايسه صبى عاقله هنوز توجه ايتمه‌مشدر .

حنفيه‌يه كوره صبى مذكور ايمانى اعتقاد ايتمديكى كبى شركى دخى اعتقاد ايتمه‌مش ايسه معذوردر . اما اكر ايمانى اعتقاد ايتميوبده شركى اعتقاد ايتمش ايسه معذور دكلدر . احكام فرعيه‌يه كلنجه بونلرده عقلك اصلا دخلى اولميوب هپسى ادلهٔ شرعيه‌دن معلوم اولمشدر .

عقلك مراتب اربعه‌سى واردر : مرتبهٔ اولى : عقل هيولانيدر . عقل هيولانى معقولاتى ادراكه متعلق براستعداد محض اولوب اوده اطفاله مخصوصدر . بومرتبه‌ده عقل بالجمله معقولاتدن خالى اوله‌رق يالكز آنلرى قبوله مستعد اولديغى وبو وجهله اصل اشيا اولان « هيولا » يه مشابه بولنديغى ايچون اكا نسبت اوله‌رق « هيولانى » وصفى ايله توصيف ايدلمشدركه « بتون صور اشيادن خالى بولنمقده وبر شيئى قبوله مستعد اولمقده هيولا كبى اولان عقل » ديمكدر .

مرتبهٔ ثانيه : عقل بالملكه‌در . عقل بالملكه جزئيات كثيره‌نى احساس وآره‌لرنده‌كى مشاركات ومباينانى ادراك سبيله اكتساب نظرياته حصول استعداددركه مدار تكليف الهى دخى بودر .

بونى براز ايضاح ايده‌لم : نفس ناطقه حواس خمس ظاهره‌سى واسطه‌سيله جزئيات كثيره‌يى احساس ايدر . آنلرك صورتلرينى دماغه رسم ونقش ايلر . بعده قوهٔ عاقله بو صورتلرك بعضيسنك بعضيسنه نسبتلرينى ملاحظه ايلر . او زمان جزئيات مذكوره‌يه متعلق برطاقم صور كليه ، برچوق احكام تصديقيه مبدأ فياض جانبندن نفسه فيضان ايدر وبوسيله بديهياتدن نظرياته انتقاله نفسده براستعداد قريب حاصل اولور . مثلا برطفل نوزاده ابتدا بيبرك مرارتى ، شكرك حلاوتى وبونلرك يكديكرينه اولان مباينتى غير معلوم اولديغى حالده مؤخراً سننك تزايديله اجرا ايتديكى تجربه‌لر اوزرينه برچوق بيبرلرك مرارتى ، برچوق شكرلرك حلاوتلرينى حس وادراك ايدنجه كنديسنه مبدأ فياض جانبندن « هپ بيبرلر آجيدر » و « هپ شكرلر طاتليدر » و « بيبر ايله شكر آره‌سنده مباينت وضديت واردر . » احكام تصديقيه‌سى فيضان ايلر . بومنوال اوزره جزئيات سائره‌نك احوالنه‌ده مطلع اوله‌رق آنلره متعلق برچوق احكام تصديقيه وصور كليه‌نك فيضانه دخى مظهر اولدقده بوصورتله و بو حكملر واسطه‌سيله نظرياته

انتقاله ومجهولاتی اکتسابه کندیسنده بر استعداد تام حاصل اولور که ایشته عقلك بو مرتبه‌سنه « عقل بالملکه » نامی ویرلمش وبو مرتبه‌ده انسان احکام الهیه ایله مکلف اولمشدر.

مرتبهٔ ثالثه : « عقل بالفعل » در. عقل بالفعل بدیهیات ایله نظریاتی یعنی عقل بالملکه مرتبه‌سنده استحصال اولنان صور کلیه واحکام تصدیقیه ایله مجهولاتی استخراج ملکه‌سیدر.

مرتبهٔ رابعه : « عقل مستفاد » اولوب اوده مدرکات مستحصله و معلومات مکتسبه‌نك کافه‌سی عندالعقل موجود وحاضر اوله‌رق هیچ بریسی کندیسندن غائب اولمامسندن عبارتدر. بو مرتبه نفوس کامله اربابنه مخصوصدر. چونکه آنلر حسب الظاهر هر نه قدر عالم ناسوتده ایسه‌لرده حقیقتده سلك مجرداته دیزلمش وعالم لاهوته التحاق ایتمش اولدقلرندن دائما معلومات ومعقولاتلرینی مشاهده ایتمکده‌درلر.

عقلك محل ومرکزنده دخی اختلاف اولندی. اطبا کبی حضرت امام اعظم ده عقلك دماغده اولدیغنه قائل اولدی. امام شافعی ایله اکثر متکلمین عقلك قلبده اولدیغنه ذاهب اولدیلر. بعضیلری ده ایکیسی بیننده مشترك اولدیغی رأینده بولندیلر. حضرت علیدن ده : رحم وشفقتك جکرده، رأفتك دالاقده، نفسك ده بورکده اولدیغی روایت ایدلدی. صوفیه‌ده : « معنالر عالم ارواحدن اولا روحه نازل اولور، بعده قلبه انتقال ایدر، صکره دماغه صعود ایدرك اوراده انتقاش ایلر. » رأینده بولندیلر.

منطقیون انسانی « حیوان ناطق » دیه تصور وتعریف ایتمشلر وبو تعریفه « حد تام » نامنی ویرمشلردر که انسانك جنس قریبیله فصل قریبندن ترکب ایتمش ذات وحقیقتنده داخل کافهٔ اجزاسنی حاوی بولنمش و بوسبیله افرادینی جامع واغیارینی مانع اولمش بر تعریف دیمکدر. « حیوان ناطق » مفهومنك بویله بر تعریف اولوب اولمدیغی و بر شیئی تعریفات نصل شرطلر اقتضا ایلدیکنی، نه کبی اقسامه آیرلدیغی بر تفصیل بیان ایتمك مناسب ایسه‌ده بو تفصیلاتی ویرملك اویله بر ایکی مقاله ایله ممکن اوله‌میه‌جغی کبی او تفصیلات ایله اشتغال ایتمك صدددن بالکلیه خروجمزی استلزام ایلیه‌جکندن بو بابده قارئین کرامه یالکز بر فکر اجمالی ویره‌بیلمك ایچون افادات آتیه ایله اکتفا ایتمکی دها موافق کوردك :

« تعریف » موجود خارجیدن اخذ وانتزاع ایدیلن بر صورت ذهنیه وبر

ماهیت کلیەدر. بو صورت ذهنیه او موجود خارجینك یا کنه و حقیقتندن یعنی کندیسنی تشکیل ایدن اجزاء وجودیه‌سندن، یاخود اعراض لازمه واحوال مخصوصه‌سندن اخذ واقتباس اولنمش وبرنجی صورته «حد» ایکنجی صورته «رسم» نامی ویرلمشدر. بناءً علیه منطقیون «تعریف» ی «برشیئی کنه وحقیقتیله ویا بالجمله ماعداسندن تمییز ایدر بر وجه ایله بیلدیرن شی» دیه تعریف وبیان ایتدکدن صکره برشیئی کنه وحقیقتیله بیلدیرنه «حد» وماعداسندن تمییز ایدر وجه ایله بیلدیرنه دخی «رسم» نامنی ویرمشلر وبونلردن هر برینی «تام» و «ناقص» ناملریله ایکی قسمه آییرمشلردر.

بوحالده دیرزکه: «حیوان ناطق» تعریفی ده خارجده موجود اولان انساندن اخذ وانتزاع اولنمش بر «صورت ذهنیه» وبر ماهیت کلیه‌در. فقط بو ماهیت کلیه عجبا انسان موجودك تمامه کنه و حقیقتندنمی اخذ وانتزاع اولنمش، یوقسه عوارض مخصوصه‌سندنمی اقتباس ایدلمش؟ اولا بوراسنی بیلمك لازمدر. تاکه تعریف مذکورك «حد تام» اولوب اولمدیغی اکلاشاسون.

معلومدرکه انسان موجود، بر بدن ایله برده روحدن عبارتدر. اویله ایسه انسانی تشکیل ایدن شیلر اجزاء فرده وعناصر مختلفه‌دن مرکب بر «صورت جسمیهٔ حیوانیه» ایله برده «صورت نوعیهٔ انسانیه» دینیلن بر طبیعت، برقوتدر. انسان «صورت جسمیهٔ حیوانیه» سی اعتباریله ابعاد ثلاثه‌یی، نشوونمایی، حرکت ارادیه‌یی قبوله مظهر اولدیغی کبی «صورت نوعیهٔ انسانیه» سیله‌ده ادراکات کلیه وافعال فکریه‌یی اجرایه مبدأ اولمشدر.

ایشته منطقیون دخی انسان موجودك کنه و حقیقتنی بویله بوله‌رق آنك «صورت جسمیهٔ حیوانیه» سندن «حیوان» مفهومنی، «صورت نوعیهٔ انسانیه» سندن‌ده (ناطق) معناسنی انتزاع ایتمشلر وبناءً علیه انسانی «حیوان ناطق» دیه تعریف ایلمشلر وبو تعریفه «حد تام» نامنی ویرمشلردرکه فی الواقع «حیوان» حساس، متحرك بالاراده برجسم نامی دیمك اولدیغی کبی «ناطق» ده ـ محلنده بیان اولندیغی وجهله ـ امور کلیه وجزئیات مجرده‌یی ادراك وافعال فکریه‌یی اجرا ایدن شی دیمك اولدیغندن بو تعریف انسانك کافهٔ ذاتیاتنی حاوی، افرادینی جامع، اغیارینی مانع برتعریف اولوب «حد تام» عنوانی بحق حائز اولمشدر.

متکلمین وسائر فرق اسلامیه‌ده « حیوان ناطق » مفهومنك انسان ایچون بر « حد تام » اولدیغنی قبول ایتدکدن صکره حقیقت انسانیه حقنده مطالعات آتیه‌ده بولنمشلردر :

انسان بدندن عبارت دکلدر. بوده ایکی وجه ایله ثابتدر :

١ — بدنی تشکیل ایدن شیلر دائما تبدل وتغیره معروض اولدیغی حالده انسان ، انسان اولمق اعتباریله اول عمردن آخر عمره قدر باقیدر . برمدت ظرفنده باقی اولان شی ایسه ینه اومدت ظرفنده باقی اولمیان شیئك غیری اولمق لازم کلدیکندن «انسان» کده بدندن بشقه برشی اولمسی لابددر .

٢ — انسان بعضاً بالجمله اعضاسندن غافل ایکن ینه کندیسنی بیلیر . حالبوکه برزمانده بیلینن شی ینه او زمانده بیلنمین شیئك غیری اولمق ایجاب ایلدیکندن « انسان » کده بدنك غیری بر شی اولمسی ضروریدر . انسان محسوس ومرئی برشی‌ده دکلدر. چونکه محسوس ومرئی اولان شی سطح ولون اولوب، انسان ایسه نه « سطح » نه‌ده، « لون » در .

بوندنصکره علما « انسان »ك حقیقتنی تعیینده اختلاف ایدوب کیمی آنك بوهیکله حلول ایتمش برجسم لطیف اولدیغنه، کیمی‌ده غیرمادی برشیدن عبارت بولندیغنه قائل اولمشلردر. «انسان»ك بوهیکله حلول ایتمش برجسم لطیف اولدیغنه قائل اولانلر دخی ایکی فرقه‌یه ایرلمشلردر :

فرقهٔ اولی: اجسامك تماثلنه ـ یعنی هپسنك ، حقیقت واحده افرادندن بولنان اجزاء فرده‌دن ترکبنه ـ ذاهب اولان متکلمیندر . بونلرك قوللرنجه شو هیکل ایله اکا حلول ایتمش اولان وکندیسندن « انسان » دیه تعبیر ایدیلن جسم ، متماثل وبالماهیه متحد اولوب بینلرنده اصلا فرق یوقدر. شوقدرکه اجزای بدن اول عمردن اخر عمره قدر بالدفعات تبدل وتغیر ایلدیکی حالده بدنه حلول ایتمش وکندیسندن « انسان » دیه تعبیر ایدلمش اولان جسمك اجزاسی اوکبی تبدلات وتغیراتدن مصون قالمقده واول عمردن اخر عمره قدر حیاتلرینی محافظه ایدرك وقت موعودینك حلولیله اوحیات زائل اولنجه بدنه « موت » دنیلن شی طاری اولمقده‌در .

فرقهٔ ثانیه‌ده : اختلاف اجسامه ـ یعنی هر جسمك بر باشقه ماهیتی حائز اولدیغنه قائل اولانلردندر. بونلرك مذهبلرنجه اجسام ماهیت اعتباریله یکدیکرینه مغایر

ومخالف اولدیغندن شو هیکل ایله اکا حلول ایتمش اولان و کندیسندن «انسان» دیه تعبیر ایدیلن جسم ده یکدیگره مغایر و مباین اولوب هیکل عادتا جمادات قبیلندن بر جسم کثیف ظلمانی ، اکا حلول ایتمش اولان انسان ایسه لذاته ذی حیات نوعندن بر جسم لطیف نورانیدر . هیکل علی الدوام تبدل وتغیره معروض اولدیغی حالده او جسم لطیف لذاته حی ومنیر اولدیغندن هر درلو تبدلات وتغیراتدن محفوظ اولوب اول عمردن اخر عمره قدر بدنده فعالیتنی اجرا ایلر . اسباب موت بدنه عارض اولدقده او جسم لطیف نورانی بدندن خروج ایدرك اکر سعید ایسه عالم سماواته وعالم قدس وطهارته ، اکر شقی ایسه عالم دوزخ وعالم آفاته واصل اولور .

انسانك غیرمادی برشیدن عبارت بولندیغنه قائل اولانلره کلنجه ، بونلرده بروجه آتی مطالعه‌ده بولنمشلردر : انسان بو هیکله حلول ایتمش برشی دکلدر . زیرا انسان غیرمادی اولوب نه متحیزدر ، نده بر متحیز ایله قائمدر . کذلك بو عالمك نه خارجنده ، نده داخلنده‌در . چونکه بو دخول وخروج دخی خواص مادیاتدندر . بونك بویله اولدیغی‌ده ایکی وجه ایله ثابتدر :

اولا : انسان کرك فعلاً ، کرك عقلاً ، کرك وهماً انقسامی قابل اولمیان بر طاقم شیلری بیلیر . جزؤ فردلر ونقطه‌لر کبی . اویله ایسه بونلره تعلق ایدن علمده دماغ ویا سائر عضوده غیر مرتسم وبناءً علیه غیر منقسم اولمق لازمکلیر . چونکه دماغ ویا سائر عضوده مرتسم اولان صور علمیه هپ حواس خمس ظاهره واسطه‌سیله اشیای خارجیه‌دن مقتبس ومنتزع اولوب حواس خمس ظاهره‌نك حس وادراك ایده‌جکی اشیای خارجیه ایسه علی العموم مرکب وقابل انقسام اولدیغندن آنلردن اخذ واقتباس اولنان صور ذهنیه وذماغیه‌نك ده مرکب وقابل انقسام اولمسی اقتضا ایدر . اکر بویله اولمز ایسه صورت ایله ذی صورتك عدم تطابقی لازم کلیر . بو ایسه بلا شك باطلدر . قابل انقسام اولمیان شیلره تعلق ایدن « علم » ده غیر منقسم ودماغ ویا سائر عضوده غیر مرتسم اولنجه او علم ایله متصف اولان شیئك دخی غیر منقسم وغیرمادی اولمسی ایجاب ایدرکه ایشته او ده جسم وجسمانی اولمیان و کندیسندن « انسان » دیه تعبیر ایدیلان بر جوهر مجرددر .

ثانیاً : انسان واجب الوجود وسائره کبی مجرداتی تصور وموازنلرینی تصدیق ایلر . اکر انسان بو هیکلدن ویا اکا حلول ایتمش بر جسمدن عبارت

اولسەيدى شو تصور وتصديق كنديسنه ممكن اولەمايەجق ايدى . چونكه هيكل اولسون ، هيكله حلول ايتمش بر شى اولسون جسم وجسمانى اولديغندن مجردات ايله بركونا مناسبتلرى يوقدركه آنلرى تصور ووارلقلرينى تصديق ايدەبيلسونلر . برده قواى جسمانيەده مرتسم اولان صور عاليەنك هپ محسوسات وماديات‌دن اخذ واقتباس ايدلمش اولملرى لازم ولابددر . بو ، لازم اولنجه صور مجرداتك قواى مذكورەده ارتسام ايتمش اولمسى قابلميدر ؟ اويله ايسه مجرداتى تصور ووارلقلرينى تصديق ايدن شيئك جسم وجسمانى دكل ، بلكه غير مادى بر جوهر اولمسى تعين ايدركه مطلوبده بو ايدى .          ٩ تموز سنه ٣١٤

# علم انسانه دائر برايكى سوز

علوم انسانى وادراك بشرى ايكى قسمدر : بريسى بديهى ، ديكريده نظرى وكسبيدر . بديهى اولانلر حواس خمس ظاهره واسطه‌سيله دماغه رسم ونقش اولنان صور محسوسات و « برايكينك ياريسيدر » و « كل جزئندن بيوكدر » كبى بعض معقولات ايله وارلغى ، آچلغى ، صوسزلغى بيلمك مثللى اوليات ووجدانيات اولوب كسبى ونظرى اولانلرده فكر ونظر طريقيله استحصال ايديلان معانى وادراكاتدر .

حسيات ايله وجدانيات انسان ايله سائر حيوان بينده مشترك ايسه‌ده بديهيه اولسون ، نظريه وكسبيه اولسون ، بتون معقولات انسانه مخصوص اولوب حيوانات سائرەنك انده نصيبى يوقدر . بونك ايچوندركه حسيات وادراكات حيوانيه حين خلقتدن برى اصلا ترقى ايتمامش وهمان اولديغى مرتبه‌ده على حاله قالمشدر . مثلا آرى نوعنك بوندن يوز عصر اول علمى ، هنرى نەدن عبارت ايديسه اليوم ينه اندن عبارت اولمش وانواع سائرەده عينى حكمده بولنمشدر .

ينه بونك ايچوندركه بهايمدن هرنوعك افرادى اونوعه مخصوص اولان بر فعله . بر هنره چاليشسه كمش وهپسى او فعلى اجراده همان مساوى قالەرق

بریسی دیکرینه تفوق ایده‌مامشدر. انسان ایسه بویله اولیوب قوهٔ عقلیه وملکهٔ فکریه‌سی سایه‌سنده شمدی‌یه قدر نیجه مخترعات عجیبه وصناعات غریبه ظهوره کتورمش والی‌ماشاءالله کتوره‌جکی دخی درکار بولنمشدر. انجق شوراسی شایان دقتدرکه انسان بوجهتله‌ده حیوانات سائره‌یه تفوق ایتمش ایسه‌ده معقولات نظریه‌سنی استحصال وافعال فکریه‌سنی موقع اجرایه ایصال ایچون مطلقا برمعلمه، برمرشده محتاجدر. حتی برانسان نه‌قدر یشارسه یشاسون، ولوکه بیك سنه معمر اولسون، برمعلم ومرشده ملاقی اولمدقجه ویا اندن تعلم علوم، تدرس فنون ایتمدکجه اجرای معرفت واختراع صنعت شویله طورسون اولدقجه برمعیشت معقوله‌یه بیله مظهر اوله‌مز، فیاض قدرت طرفندن کندیسنه احسان بیورلمش اولان قوهٔ عاقله وملکهٔ فکریه‌سنك نصل ونره‌ده استعمال اولنه‌جغنی بیله‌مز. نیجه عصرلر بری کلمش، کچمش وبوکون دخی اولاد واحفادلری‌ده کندی عادات واخلاقلرینی محافظه ایتمکده بولنمش اولان ملیونلرجه اقوام وحشیه‌نك احوال واطوارینه امعانله نظر اولندقده شوسوزمزك حقیتنده شبهه قالماز.

زیرا کوریلیورکه اقوام مذکوره بشریتده بزمله مشترك اولدقلری وبناءً علیه بالقوه پك چوق شیلره مقتدر بولندقلری حالده بوانه قدر ایچلرنده برمعلم وبرمرشد ظهور ایتمامش ویاخود ایتمش ایسه‌ده حکمسز قالمش اولدیغندن کمالات بشریه‌دن محروم قالمشلر وشمدی‌یه قدر معیشت حوانیه‌یه قریب برمعیشتله یشایه کلمشلردر.

اکر برمعلمسز وبرمرشدسز کسب کمالات وتحصیل معلومات انسانه ممکن اولسه ایدی اقوام مذکوره بویله حال وحشتده قالماز ایدی وهرقوم برنسبت متناسبه‌ده کسب معلومات واحراز کمالات ایدرك شمدی‌یه قدر دنیاده علوم ومعارفدن محروم هیچ برملت بولنمز ایدی. نه‌حاجت، ایشته امریقا قطعهٔ جسیمه‌سی میدانده طوریور. بوقطعه اهالیسی اوراده نیجه عصرلر امرار حیات ایتمشلر وحالبوکه اواوزون همده پك اوزون مدت طرفنده هیچ برهنر وهیچ برکمال ابراز ایده‌مامشلر وبناءً علیه کندیلرینی درکهٔ سفلای حیوانیه‌دن خلاصه موفق اوله‌مامشلردی. بوندن درتیوز سنه اول قطعهٔ مذکوره کشف اولندی. بعده اوروپه برچوق علما وحکما کوندرلدی. اهالی‌یه علوم وفنون تعلیم ایدلدی. اهالی چالیشدیلر ویواش یواش ترقی‌یه باشلادیلر. نهایت شمدیکی درجه‌یه واصل اولدیلر وکندیلرینی بتون جهانه بکندیردیلر. حتی بوکون کندی کندیلرینه، کندی مربیلرینه بیله سیاست واصول مدنیت درسنی ویرمکه قیام ایتدیلر.

اوقدر اوزاغه کتمه‌ده لزوم یوق . ایشته بوکون ترقیات مادیه‌سنه حیران اولدیغمز اوروپا دخی بوندن درت بشیوز سنه اوله کلنجه‌یه قدر عینی حالده اولوب اهالیسی یکدیگرینی بیلک درجه‌سنه کلامشلرمی ایدی ؟ بعده برطرفدن فنون یونانیه ، دیکر طرفدن‌ده علوم اسلامیه‌یه وارث اوله‌رق بوفنون ، بوعلوم سایه‌سنده ترقی ایده ایده نهایت شمدیکی حال حیرت اشتمالی احراز ایلدیلرمی ؟

براساسه مستند اولیه‌رق کسب کمالات وتحصیل معلومات انسانه ممکن اولسه ایدی قبل الکشف امریقا اهالیسی بونجه عصرلر ظرفنده حال وحشتده قالیرمیدی ؟ کذلک اوروپا اهالیسی‌ده درت بش یوز سنه‌سنه اوله کلنجه‌یه قدر وحشیانه برصورتده یکدیگرینی اکل وبلعه اوغراشیرلرمیدی ؟ مادامکه انلرده انسان ایدیلر ، تعمیق افکار ایدرك برهنر ، برمعرفت کوسترملری ومعقول برصورتده کسب مدنیت ایلملری وشمدی اولدیغی کبی اوزمانلرده دخی بیکلرجه حکما وعلما یتیشدرملری اقتضا ایتمزمی ایدی ؟

ایشته شو احوال مسروده قطعیاً دلالت ایدیورکه انسان برمعلم ومرشده ملاقی اولمیوب علی حاله قالدقجه قوهٔ عاقله وملکهٔ فکریه‌سندن بروجه مطلوب استفاده ایده‌میور واتمك احتمالندن‌ده پك بعید بولنیور . بلکه اونعمته نائل اولمق ایچون هرحالده بررهبره عرض احتیاج ایدیور . « انی امثا انسانلری تعلیم وارشاد ایدن ، علوم وفنونك اساسنی وضع ایلین ینه انسانلر دکلمی ؟ » طرزنده برسؤال ایراد اولنور ایسه جواباً دیرزکه : اوت انسانلردر فقط بزم کبی عادی انسانلر دکل . انلر موید من عندالله انسانلردرکه کندیلرینه « انبیاء » نامی ویرلمش ومشکاة نبوتلری سایه‌سنده خلق سعادت مادیه ومعنویه‌لرینه نائل اولمش ، بتون عالم اومشکاة منیردن اقتباس انوار وانجق بو سایه‌ده علوم وفنون جهانه انتشار ایلمشدر .

آدم ، ادریس ، شیت علیهم السلام‌ده هندده ظهور ایتمش اولدقلری ، علوم وفنونك‌ده اورادن مصره ، مصردن‌ده ایران ویونانه انتقال ایلمش اولدیغی حق الانصاف تأمل ایدیلیر ایسه شوجوابمزك مقارن حقیقت اولدیغنده شبهه ایدیله‌مز صانیرم . والسلام علی من اتبع الهدی .

۳۰ تموز ، ۳۱٤

# مسالك ارشاد

مسلم ارباب عقولدركه دين ومذهب جسم ملتك روحى مثابه‌سنده‌در ، روحسز جسم پايدار اوله‌مديغى كبى دين ومذهبسزده بر ملت پايدار اوله‌مز . روح ملت اولان دينى ، حفظ وحمايه ايسه الوهيت ، نبوت ، معاد كبى اصول دينيه‌يى هرصنفه حال وشانه موافق براهين ودلائل ايله تعليم وتفهيمدن بشقه برطريق ايله اولمق تصور ايليه‌مز .

هله بو بابده جبروشدت ابرازى اصلا جائز اولماز . چونكه ايمان ، افعال قلبيه‌دندر . قلبه ، وجدانه برشيئى جبراً قبول ايتديرمكه چالشمق اوشى حقنده دها زياده موجب نفرت اولمقدن باشقه برشيئى مفيد اولماز .

علوم وفنونك پك چوق مترقى اولديغى وبناءً عليه دين وعلوم آره‌سنده عادتا برتضاد كامل واردر ، ظن اولنديغى بويله بر زمانده اركان دينيه وحقايق اسلاميه‌مزى دلائل واضحه وبراهين قاطعه ايله‌ارباب فنون واصحاب معارفه قارشو اثبات ايتمكه وبوصورتله آنلرى دين وملتمزه محبت ايتديرمكه اشد لزوم واردر .

هرمشكلمزى حله ، هراحتياجمزى دفعه كافى ، انسانيت وبشريته تعلق ايدن بالجمله فضائل ووظائفى تعليمه وافى اولان قرآن معجز بيان نوع بشرك اصل تعليم وتربيه ايديله‌جكنى ودائرهٔ انسانيت ومدنيته نه يولده رشداوله‌جغنى بيان وايضاح ايتمكده‌در . ازجمله ( سورهٔ نحل ) ك يوز يكرمى بشنجى : ( ادع الى سبيل ربك بالحكمة والموعظة الحسنة وجادلهم بالتى هى احسن ان ربك هو اعلم بمن ضل عن سبيله وهو اعلم بالمهتدين ) آيت جليله‌سى بيانى صددنده بولنديغمز تعليم وارشاد مسالكلرينى برصورت معجزكارانه‌ده بيان ايتمكده‌دركه مآل منيفى « رسول ذيشانم ! مبعوث اولديغك ناسدن هرطائفه‌يى كندى حال وشانه موافق دلائل ايله ارشاد ايله . خواص امتى مقالات محكمه وبراهين قطعيه ، عوام ناسى دخى مواعظ نافعه ودلائل مقنعه ايله دين حقه وطريق سلامته دعوت ايت ! معاندلرى‌ده جمله‌جه ويا آنلرجه مسلم ومشهور اولان مقدمات ايله الزام وآنلره قناعت ويره‌جك مجادلهٔ حسنه‌يه رفق وملايمتله اهتمام ايله . سنك اوزريكه واجب اولان شى بومنوال اوزره خلقه تبليغ احكام وحقايق اسلاميه‌يى هركسه اعلام

اولوب آنلر ایچون حصول هدایت وبالفعل مطلوبه وصلت ایسه سنك وسعك خارجنده‌در . ربك تعالی حضرتلری ضـلالت اوزره قاله‌جق اولانلر ایله قبول هدایت ایده‌جك اولانلری بیلور وهر ایکیسـنه‌ده مستحق اولدقلری مجازات ومکافاتی ویرر . » دیمکدر .

فخرالدین رازی جناب حقك شو آیتده رسول اکرمه حکمت وموعظهٔ حسنه ومجادلهٔ مستحسنه‌دن عبارت اولان طرق ثلاثه ایله ناسی دین مبین وصراط مستقیمه دعوت وارشاد ایتمسنی امر وفرمان بیورمش اولدیغنی وبو طرقك بعضیسی بعضیسنه معطوف اولمغله یکدیگرینك عینی اولمیوب بهری باشلوباشنه برمسلك ارشاددن عبارت بولندیغنی ذکر وبیاندنصکره طریق ارشادك شو اوچ قسمه انحصارینی بروجه آتی اثبات ایدوب دیورکه :

خلقی برمذهب واعتقاده دعوت بهمه حال برحجت وبینه‌یه مستند اولمق لازمدر . حجتی ذکردن مقصد ایسه یا او مذهب واعتقادی قلوب سامعینده یرلشدیرمك ، یاخود معاندینی افحام والزام ایتمکدر .

قسم اول ایکی‌یه منقسمدر . چونکه قلوب سامعینده بر مذهب واعتقادی یرلشدیرمك ایچون سرد واتیان اولنان حجت یا نقضیه احمالدن مبرا ومعرا اولور ویا بویله اولمیوب بلکه ظن ظاهری واقناع کاملی افاده ایده‌جك برحالده بولنور . بناءً علیه شو تقسیم ایله خلقی برمذهب واعتقاده دعوت وارشاد زماننده سرد ایدیله‌جك حجتلرك بروجه آتی اقسام ثلاثه‌یه انحصاری ظاهر اولیور :

١ ـــ عقائد یقینیه‌یی افاده ایدن حجت قطعیه‌درکه اشرف درجات واعلای مقامات اولوب حکمت تسـمیه اولنمش و ( ومن یؤتی الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا ) آیت جلیله‌سیله هم کندی ، هم ده متصفی مظهر توصیف ربانی ، نائل تبجیل سبحانی اولمشدر .

٢ ـــ امارات ظنیه ودلائل اقناعیه‌درکه موعظهٔ حسنه‌دن عبارتدر .

٣ ـــ کندیسنی ذکردن مقصد الزام خصم اولان دلائلدرکه اوده جدلدر .

جدل ایکی قسـمدر . بریسی جمله‌جه ویا یالکز خصمجه مسلم ومشهور اولان مقدمات مقبوله‌دن ، دیگری‌ده هیچ برکیمسه‌جه مسلم ومشهور اولمیان مقدمات باطله وفاسده‌دن مرکب اولان دلیلدر . جدلك بو ایکنجی قسـمندن مقصد ایسه نظر سامعینده برطاقم حیل باطله وطرق فاسده ایله ترویج مرامدر .

بونك ايچون اهل فضلك بوقسم اول ايله استدلالی لایقدرکه ( وجادلهم بالتی هی احسن ) قوليله رسول اكرم افندمز حضرتلرينك معاندلر ايله مكالمه‌سنده مأمور اولديغی جدلدن مقصد دخی بوقسم اولدر . ايمدی شو بيانمزله ، مقام دعوت وحال ارشادده سرد واتيان ايديله‌جك حجج ودلائلك بو آيتده ذكر اولنان اقسام ثلاثه‌يه انحصاری قطعياً ثابت اوليور .

حضرت امام شو مقدماته بناء شو نتايجی دخی اتيان ايدييورکه : ناس ، اوچ طائفه‌در . برنجيسی معارف حقيقيه وعلوم نافعه‌يی طالب اولان کامللردرکه حين دعوتده بونلرله مكالمه آنجق حكمت يعنی دلائل قطعيه ايله ممكن اوله‌بيلور .

ایکنجیسی طبیعت وخلقتلرنده سوفسطائيلك خصالت قبيحه‌سی غالب اولان ناقصلردرکه زمان ارشادده آنلر ايله مكالمه‌ده آنجق افحام والزامی افاده ايدن مجادله ايله حصول پذير اولور .

اوچنجيسی شو ايكی طرف آره‌سنده واسطه اولوب دلائل يقينيه ومعارف حكميه‌يی فهم واذعان استعدادندن محروم بولنان وفقط خلقت اصليه وسلامت فطريه‌لری اوزره باقی قالان وبو جهتله نه کمالده حكمای محققين مرتبه‌سنه ترقی ، نه ده نقصان ورذالتده معاندين درکه‌سنه تدنی ايتمش اولان كيمسه‌لردرکه حال دعوتده بونلر ايله مكالمه دخی آنجق موعظهٔ حسنه ايله قابل اوله‌بيلير .

فخرالدين رازی حضرتلری مسالك ارشادی برمنوال سابق بيان وايضاحی متعاقب شو آيت كريمه‌نك ــ ترجمه ايتديكمز وجهله ــ معانئ منيفه‌سنی ومتضمن اولديغی بعض لطائف شريفه‌سنی‌ده بيان ايتدكدنصكره بوبابده كنديسنجه مختار ومرجح اولان وجه تفسيری دخی بروجه آتی اتيان ايدوب ديورکه :

جواهر نفوس بشريه بالماهيه مختلف اولوب كيميسی عالم جسمانيته قليل التعلق وعالم روحانيته كثير الانجذاب اولان نفوس مضيئهٔ صافيه ، كيميسی‌ده عالم جسمانيته قوی التعلق وعالم روحانيته عديم الالتفات اولان نفوس مظلمهٔ جاهله‌در . بو استعدادات ، جواهر نفوسك لوازمندن اولمغله آنلردن انفكاك وزوالی ممتنعدر . بونك ايچون حق جل وعلا حضرتلری حبيب اكرمنه « سن آنجق دعوتله اشتغال ايت ، هركس ايچون حصول هدايته طمع ايتمه . زيرا ربك تعالی وتقدس حضرتلری نفوس مظلمهٔ جاهله‌نك ضلالتده قاله‌جغنی ونفوس مشرقهٔ صافيه‌نك‌ده نور هدايتله تنور واشراق ايليه‌جكنی بيلور » بيورمشدر . نصل‌كه هر نفس ايچون بر فطرت

مخصوصه وبر ماهيت مختصه اولديغنه ( فطرةالله التى فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله ) قول شريفى دخى شهادت ايتمكده‌در .

فخرالدين رازى حضرتلرينك بوقاره‌ودنبرى نقل وترجمه ايلديكمز توضيح محققانه وتفسير حكيمانه‌سندن اكلاشيلوركه ناس ، ( خواص ) ، ( عوام ) ، ( معاندين ) طائفه‌لرندن اولمق اوزره اوچ قسمه منقسم اولوب دين حق وطريق سلامته بونلرى ارشاد مقامنده كنديلرينه قارشو سردى لازم كلان ادله‌نك بالطبع بشقه بشقه اولمسى ايجاب ايده‌جكندن (ادع الى سبيل ربك الخ) آيت جليله‌سيله رسول اكرم افندمز حضرتلرى هرصنفك كندى حالنه مناسب براهين ودلائل سوق ايله تبليغ احكام وارشاد انامه مأمور اولمشدر .

طوائف ثلاثه‌نك احوالنه رعايتله تبليغ احكام وارشاد انام هر عصرده موجود اولان علوم وفنونك تحصيلنه متوقف اولديغى ايچون بزم دخى شو عصرده‌كى فنون موجوده‌يى تحصيل ايتمز البته لازمدر . زيرا زمانمزده طائفهٔ عاليه علوم طبيعيه ايله مشغول اولوب حتى برطاقم عمليات ايله قوانين طبيعيه‌نك نه صورتله ابراز آثار ايتديكنى كوردكلرندن بتون كائناتك وكافهٔ مصنوعاتك احداثى برماده ايله اوماده‌نك قوتنه اسناده قدر وارييورلر . اويله ايسه اوفنلرى تحصيل ايتملى كه آنلرك شبهه‌لرى نه‌دن عبارت اولديغى برتفصيل بيلنسون ده آكا كوره برهان اقامه‌سيله كنديلرى دوشدكلرى كرداب ضلالدن تخليص ايديله بيلسون . زيرا بر مرض تشخيص اولنمدقجه تداويسى غيرقابلدر .

سنه ٣١٤

## عدالت

عدالت ، افراط وتفريط بيننده بر امر متوسطدر . عدالتك حائز حسن ذاتى بر صفت عاليه اولديغى مسلم انامدر . چونكه بونك قبحنه قائل اولمش ويا اوله‌جق هيچ كيمسه ، هيچ بر شخص متصور دكلدر ! الك ظالم ، الك غدار ، الك وحشى بر كيمسه‌يه بيله عدالتك نه ديمك اولديغنى بيلديردكدن صوكرا « بونك ايى بر شى اولديغنى انكار ايده بيلورميسكز ؟ » ديه صورولسه ، انك

طرفندن : « اصلا : » جوابی ویریله‌جکنده شبهه یوقدر . حقیقت حال بو مرکزده بولندیغی حالده غریبدرکه خلقت بشردن بری بو خصلت عالیه‌یی احراز ایدن ذوات پك نادر اوله‌رق کورلمشدر . عجبا بونك سببی نه‌در ؟ أوت ، حسن ذاتیسی هرکسجه مسلم اولان بویله بر صفت جلیله وخصلت ممدوحه‌یه اکثر ناسك بیکانه بولونمسی نه کبی اسبابه مبنی‌در ؟

بو سؤاله جواب ویرمك ایچون انسانك حائز اولدیغی قوتلر وبو قوتلرك هانکیسی هانکیسنه غالب اولدیغی ونتایجنی تأمل لازمدر . معلومدرکه انسانده درت قوت واردر :

شهوانیه ، غضبیه وهمیه ، عقلیه . بوقوای اربعه‌دن دردنجیسی اولان قوهٔ عقلیهٔ ملکیه تأدیب وتهذیبه محتاج دکلدر . چونکه بو قوت ارواح قدسیهٔ علویه نتایجندن اولوب انسانی دائما خیراته ، معالی‌یه سائقدر . بویله پاك ، هر درلو شائبهٔ کدورتدن منزه ، مقدس بر قوتك تأدیب وتهذیبه غیر محتاج اولدیغی شبهه‌سزدر . فقط دیکر قوتلر بهمه حال تأدیب وتهذیبه محتاجدر . چونکه اونلر صرف حیوانی ، صرف بهیمی وشیطانی بر طاقم قوتلردر . بونلردن قوهٔ شهوانیه لذائذ شهوانیه‌یی تحصیله ، قوهٔ غضبیه خلقه شر وبلا واذانی ایصاله ، قوهٔ وهمیه‌ده خلقك اوزرینه تسلط وتحکمه واظهار ریاست ایله ترفع وتقدمه انسانی سائقدر . ایشته کورولیورکه بو قوتلردن انسانی خیره سوق ایدن یالکز بری اولدیغی حالده دیکر اوچی انسانی دائما شره سوق سوق‌ایتمکده‌در . عین درجه‌ده بولنان بوقوای اربعه‌دن یالکز برینك دیکرلرینه مقاومت ایده‌میه‌جکی ایسه اجلای بدیهیاتدندر . بونك ایچون خلقت بشردن بری قوهٔ عقلیه‌سنی دیکر قوتلره حاکم ایده‌جك ذوات پك نادر اوله‌رق کلمشدر .

شو حالده بو اوچ قوتی ممکن اولدیغی قدر تأدیب وتهذیبه چالیشملی‌که بین‌القوای بر نوع اعتدال حاصل اولسون‌ده انسان نه بتون بتون عالم لاهوته اتصال ایله شو دار دنیاده موجودیت ناسوتیه‌سنه ترتب ایدن وظائفدن محروم قالسون ، نه‌ده بالکلیه درکهٔ سفلای بهیمیته تنزل ایله بنی نوعنك باشنه بر بلای مبرم کسیلسون . چونکه عدالت هر شیده لازم اولدیغی کبی انسانك انسان اولمسنده لازم‌وبلکه‌ده الزمدر . زیرا عدالتی اجرا ایده‌جك انساندر . کندی خلقتنده ، کندی خلقت اصلیه‌سی اعتباریله حائز اولدیغی قوتلر آراسنده عدالت بولنمازسه بنی نوعنه مکلف اولدیغی وظائفده اجرای عدالت ایده‌بلیرمی ؟

فقط فضائل سائره‌ده اولدیغی کبی بوقوتلری دخی برحد اعتداله کتیرمك
پك چوق مساعی‌یه وابسته اولدیغی و بو مساعی ایچون انسانك کندی کندینه
ادراك ایده‌میه‌جکی پك چوق طرق ووسائلی بولندیغی جهتله الطاف‌الهیه ومراحم
سبحانیه جمله‌سندن اوله‌رق بو طرق ووسائلی تعلیم وتفهیم ایده‌جك پك چوق
انبیا کلمش ونهایت بو وظیفهٔ مقدسه‌یی ذکای بشرك دور تکاملی ایله متناسب
اوله‌جق بر صورت مکمله‌ده ایفا مقصد قدسیٔ الهیسی ایله خواجهٔ کائنات علیه
اکمل‌التحیات افندمز حضرتلری کافهٔ امم واقوامه بعث وارسال بیورلمشدر ، که
« بعثت لاتمم مکارم الاخلاق » ١] حدیث شریفنك مضمون عالیسی دخی
بو حقیقتی مبین‌در . فضائل سائره‌دن بحثی بر وقت مناسبه تعلیق ایده‌لم‌ده
شیمدیلك عنوان بحثمز اولان « عدالت » ی بر آز تفصیل ایلیه‌لم :

حائز اولدیغمز قوی آراسنده عدالت لازم اولدیغی کبی مکلف اولدیغمز
شیلرك جمله‌سنده دخی عدالت لازم‌در . از جمله اعتقادده عدالت لازم‌در ،
واجب الرعایه‌در . اعتقادده عدالت اولاً بر الهك وجودینی تصدیق ، ثانیاً
او الهی بالجمله صفات کمالیه ایله توصیف وبتون نقصان صفتلردن تنزیه‌در . زیرا
الهك وجودینی ویاخود صفاتنی نفی ایتمك تعطیل محض اولدیغی کبی ، « الله
جسمادر ، جوهردر ، بر طاقم اعضادن مرکب‌در ، برمکانه اختصاصی واردر »
دیمك دخی تشبیه محض‌در . اما « الله واردر ، بتون صفات کمالیه ایله
متصف‌در ، جسمیتدن ، جوهریتدن ، اعضا وجوارحدن ، مکان وزماندن
منزهدر » دیمك ایسه بوایکیسی آراسنده بر امر متوسط اولدیغندن ، عین
عدالت‌در . سائر مسائل اعتقادیه‌ده‌ده حکم بویله‌در ، مثلا « انسان ایچون
قدرت واختیار یوقدر » دیمك جبر محض اولدیغی کبی ، « انسان افعالنده
مستقل‌در . کندیسندن صدور ایدن بتون فعللرك موجدی کندیسی‌در »
دیه اعتقاد ایتمك دخی قدر محض‌در . چونکه بونلرك بری افراط ، دیکری
تفریط اوله‌لدیغندن ایکیسی دخی مذمومدر . حالبوکه « انسانك افعال اختیاریه‌سی
واردر . لکن انسان بوافعال اختیاریه‌یی جناب حقك کندیسنه احسان بیوردیغی
قدرت وقوی واسطه‌سیله اجرا ایتمکده‌در » دیه اعتقاد ایتمك شو ایکی اعتقاد
اراسنده بر امر متوسط اولدیغندن ، عین عدالت ومحض حکمتدر .

---

[١] مکارم اخلاقی اتمام ایچون بعث اولوندم .

كذا اعمالده‌ده عدالت لازمدر ، واجب الرعايه‌در . مثلا بعض اقوامك ظن ايتدكلرى كبى تكاليف الهيه‌يى بالكليه نفى ايتمك تفريط محض‌در . وديكر بعض اقوامك زعم ايتدكلرى كبى لذائذ جسمانيه‌دن بالكليه اجتناب ايلك و نفسى تعذيب خصوصنده مبالغه ايتمك ، حتى تزوجدن بيله احتراز واجتناب ايلك ، كنديني آتشه آتوب ياقق ، يوكسك بر محله چيقوب كنديلريني آشاغى طوغرو آتمق صورتيله انتحاره تصدى ايلك افراط محض‌در . بناءً عليه بو ايكيسى‌ده شرعاً وعقلاً مذموم‌در . حالبوكه بوتون تكاليف الهيه مجرد منافع عبادى تأمين مقصدينه مبنى اولديغنه بناءً بو تكليفى بر نعمت عظما بيله‌رك ازدل وجان قبول ايتمك وصحت ابدانه مدار اوله بيله‌جك اغذيهٔ نافعه‌يى تناول ايلك وهر نوع كمالى تحصيلك موقوف عليهى اولان وجود انسانى‌يى محافظه خصوصنده لازم كان تدابير صحيه‌يه توسل ايلك ونوعك بقاسى تناسله توالده متوقف اولديغندن نساء ايله تزوجى لازم الاجرا بر امر اولمق اوزره تلقى ايتمك ، شو ايكيسى آره‌سنده بر حالت متوسطه اولمغله ، بوده محض عدالت وعين حكمت‌در . اعضاوجوارحمزه تعلق ايدن افعال سائره‌ده دخى حكم بويله‌در . مثلا : دين موسى عليه السلامده قاتل متعمدى بهمه‌حال قصاص ايتمك لازم‌در ، بو قاتلى عفو ايتمك اصلا جائز دكلدر . دين عيسى عليه‌السلامده‌ده قاتلى بهمه‌حال عفو ايتمك لازمدر .

بونك برنجيسى تشديد محض ، ايكنجيسى ايسه تخفيف محض‌در . حالبوكه شريعتمزجه بو مسئله‌ده ولى مقتول طلب قصاص ايله عفو آره‌سنده مختاردر . بو ايسه شو ايكى حكم آره‌سنده بر امر متوسط اولديغندن فى زماننا محض عدالت و موافق مصلحت در . چونكه انسانلر نه زمان موساده (ع) اولديغى كبى بوتون بوتونه خشين الطبع‌در ، نه‌ده عصر عيساده ) اولديغى مثللو صوك درجه لين الطبع‌در . بو ايكيسى آره‌سنده متوسط بر حالده بولونان اقوامه‌ده بر حكم متوسط اجراسى البته موافق حكمت‌در .

كذا بين الناس جارى اولان معاملاتده دخى عدالت لازمدر . ازجمله بيعده عدالت لازم‌در . بايع بر مالى دكريله صاتملى‌در . مشترى‌ده آلديغى مالك ثمنى حين عقدده متاوله اولونديغى وجهله اداايتملى‌در . اجاره‌ده ، عقود سائره‌ده دخى اولوجهله معامله جارى اولمالى‌در . اكر بويله اولمازسه معاملات ناسه خلل طارى

اولور ، ترقی وتعالی قابل اولماز . چونکه کیمسه کیمسه‌یه امنیت ایتمز . امنیت اولمانجه تجارت‌ده اولماز . چونکه امنیت ، تجارتك اس‌الاساسیدر . تجارت ایسه روح مدنیت ومدار فیض وسعادت‌در .

کذا حکومتده‌ده عدالت لازمدر . زیرا عدالتسز حکومت پایدار اوله‌ماز . نتکیم صحایف تاریخ بوکا بیوك بر شاهددر . دنیانك هیچ بر طرفده هیچ بر حکومت ظالمه‌نك پایدار اوله‌مدیغنی تاریخ بزه پك آچیق بر صورتده کوسترمکده‌در . تاریخ بوحقیقتی کوسترمه‌مش اولسه بیله بونی انکار ایده‌جك هیچ بر عقل سلیم متصور دکلدر . چونکه بر حکومتده عدالت اولماز وتبعه‌سی‌ده بو عدالتسزلکه قارشی مسکینانه تحمل ایدرك ، هر درلو مظالمه بویون اکه‌رك ، حقوق طبیعیه ومشروعه‌لرینی استحصاله قیام ایتمز ویاخود قیام ایتدیکی حالده العیاذ بالله بوکا موفق اوله‌ماز ایسه‌لر هرج ومرج اوله‌جقلری وبوفرصتدن بالاستفاده حکومات متجاوره‌نك مداخله واستیلاسنه معروض قاله‌رق مملکتلرینی ، ملیتلرینی غائب ایده‌جکلری شبهه‌سزدر .

بناءً علیه بشریتی صوری ومعنوی اوج کماله ، بالجمله اقوام ومللی صراط مستقیمه ، بتون حکوماتی منهاج سعادته ایصال ایده‌جك وسائطك اك مهمی واك برنجیسی هر خصوصده اجرای عدالت وبتون افعال واطوارده حقانیته رعایت‌در .

سنه ٣١٤

---

# علم نه‌در ؟

« علم » لغتده « بیلمك » معناسنه موضوعدر . ایکی شی اقتضا ایدر : بریسی بیلنه‌جك بر صورت وبر مسئله ، دیکری‌ده « بیلمك » کندیسیله بقا بوله‌جق بر قوت وبر ملکه‌در . « علم » لفظی بو ایکی شیدن هر برینه دخی اطلاق اولنور . بوکا‌ده یاحقیقت عرفیه ویا اصطلاحیه ، ویاخود مجاز مشهور نامی ویریلیر . « معرفة » کلمه‌سی‌ده « علم » لفظی کبی « بیلمك » معناسنه ایسه‌ده بینلرنده وجوه ثلاثه ایله فرق واردر :

وجه اول — « علم » کلی ومرکبده ، « معرفة » ایسه جزئی وبسیطده

استعمال ایدیلیر : یعنی بر ماهیت کلیه‌یی ویاخود بر حقیقت مرکبه‌یی ادراکه « علم » ، بر ماهیت جزئیه ویا بر حقیقت بسیطه‌یی ادراکه دخی « معرفه » اطلاق اولنور . بونك ایچون « علمت الله » دیمزده « عرفت الله » دینور .

وجه ثانی — « علم » بلا واسطه « معرفه » ایسه بالواسطه بر شیء ادراك ایتمك معناسنده استعمال ایدیلیر . بوسببله «الله عالمدر» دینلدیکی حالده « الله عارفدر» دینلمز .

وجه ثالث — « علم » بر شیئك کنه وحقیقتنی ، « معرفه » ایسه بر شیئك آثار واوصافنی ادراك معناسنده استعمال اولنور ، بونك ایچون «فلان عارف بالله‌در » دینیله بیلیر ایسه‌ده « فلان عالم بالله‌در » دنیلمز . چونکه کنه وحقیقت باری‌یی بیلمك کیمسه‌یه میسر دکلدر .

ایشته « علم » و « معرفه » لفظلرینك معانی ومواقع استعماللرینه دائر اهل لسان ولغتك خلاصهٔ اقوالی بوندن عبارت اولوب ارباب کلام وحکمتك اولبابده‌کی خلاصهٔ اقوالی دخی بروجه آتی نقل اولنور .

اولاً شوراسنی اخطار ایده‌لم که بزم « بیلمك » دیه ترجمه ایلدیکمز « علم » ایکی قسمدر : بریسی « علم مطلق » دیکری « علم مقید » در . « علم مطلق » دیمك بر شیئی ایله تقیید اولنمقسزین یالکز بیلمك دیمك اولوب « علم مقید » دیمك دخی بر شیئله تقیید اولنه‌رق مثلا « ایاصوفیه جامع شریفنی بیلمك » دیمکدر . بوراده موضوع بحثمز اولان « علم » دن مقصد علم مقید دکل ، علم مطلقدر . ایشته بو علم مطلقده بروجه آتی اوچ مذهب واردر .

**مذهب اول** : علم مطلق ضروری وبدیهی اولوب تعریفه‌عرض احتیاج ایتمز وحتی تعریفی قبول بیله ایتمز . امام رازی بومذهبی اختیار ایتمش وبونك حقیتنه ایکی وجهله استدلال ایلمشدر :

وجه اول : هرکس کندی موجودیتنی یعنی کندیسنك وار اولدیغنی ضرورةً وبداهةً بیلیر وبو بیلیش بلا کسب ولا نظر کندیسنه حل اولور . یعنی بر طاقم امور معلومه‌یی ترتیب ایتمکسزین کندیسنك موجودیتنی حس وادراك ایلر ؛ بو بیلیش ایسه « کندی موجودیتنی » دیدیکمز بر معلوم معین ومشخصه تعلق ایتمش اولدیغندن بر « علم خاص » وبر « علم مقید » اولوب « علم مطلق » آندن جزءدر . زیرا مطلق « مقید » ك ذات وحقیقتنی تشکیل

ایدن اجزادن بریسیدر . ازجمله «کندی موجودیتنی بیلمك» دن عبارت اولان مثالمز مقید بر علم ومرکب بر ماهیت اولوب «کندی» و «موجودیتنی» قیدلری ایله «بیلمك» علم مطلقدن ترکب ایتمشدر . بر شیئك جزئی ایسه خصوصات سائره‌ده اولدیغی کبی «بیلمك» خصوصنده‌ده کندینه سابق ومقدمدر . یعنی بر شیئك ترکب ایتدیکی اجزا برر برر معلوم اولمدقجه اوشیئك کندیسنی بیلمك غیر قابلدر . بو حالده مادامکه «کندی موجودیتنی بیلمك» علم مقید ومرکبی هرکسه بالبداهه معلوم وبلا نظر ولا فکر حاصلدر ومادامکه «بیلمك» خصوصنده‌ده بر شیئك جزئی کندینه سابقدر ؛ اویله ایسه شوعلم مقید ومرکبك ترکب ایلدیکی «کندینی» و «موجودیتنی» قیدلریله «بیلمك» علم مطلق دخی آیری آیری هرکسه بالبداهه معلوم وبلا فکر ولا نظر حاصلدر .

وجه ثانی : اکر «علم مطلق» کسبی ونظری اولوب بر شی ایله تعریف ایدیله‌جك اولورسه یا کندی نفسیله ویاخود باشقه بر شی ایله تعریف اولنمق اقتضا ایدر . اوچنجی بر احتمال دها یوقدر . حالبوکه بوایکی احتمالك ایکیسی‌ده باطلدر . زیرا علم مطلق کندی نفسیله — یعنی بیلمکی بیلمك ایله — تعریف دوری مستلزم اولدیغی کبی بشقه بر شی ایله تعریف دخی دوری مستلزمدر . چونکه «علم»دن بشقه برشی، آنجق «علم» ایله بیلنیر . اکر «علم» ده اوشی ایله بیلنه‌جك اولور ایسه «علم» ی بیلمك او شیئی بیلمکه، اوشیئی بیلمك‌ده «علم» ی بیلمکه توقف ایدرکه استلزام دورك معناسی دخی بودر .

**مذهب ثانی** : علم مطلق، ضروری وبدیهی اولمیوب بر شی‌ایله تحدیده یعنی بر طاقم امور معلومه‌یی ترتیب ایله کندیسنی تعریفه احتیاج واردر . شوقدرکه طوغریدن طوغری‌یه تحدید وتعریف متعسر اولدیغندن علم مذکور تقسیم وتمثیل ایله تعریف اولنور. تقسیم ایله تعریف شویله‌در : اعتقاد ایکی قسمدر . بری واقعه مطابق، دیکری‌ده واقعه غیر مطابقدر. واقعه مطابق دخی ایکی قسمدر: بری ثابت، دیکری‌ده غیرثابتدر. ایشته بو تقسیمدن واقعه مطابق ونفسنده ثابت بر «اعتقاد جازم» حقیقتی حاصل اولدی‌که اوده علم یقینی دینلك اولوب «جازم» قیدیله «ظن» دن، «واقعه مطابق» قیدیله‌ده «جهل مرکب»دن، «ثابت» قیدیله دخی «تقلید مصیب» دن تمیز ایلدی . علم مطلقی تمثیل ایله تعریف دخی شویله‌در . «علم» دینیلان شی قوهٔ باصره‌نك ادراك واحساسی کبی بر «ادراك بصریت» ویاخود بزم «بر، ایکینك یاریسیدر» دیه اعتقاد ایلدیکمز

کبی بر « حقیقت » در. امام غزالی « منطقده بیان اولنان جنس ایله فصلی جامع برعبارهٔ محرره وموضحه ایله علمی تحدید وتعریف ایتمک امر عسیردر » دیدکدن صکره آنفاً ذکر اولنان تقسیمک حقیقت علمی بر درجه‌یه قدر تمییز وادراک باصره ایله تمثیلک‌ده بو حقیقتی نه بر درجه‌یه قدر تفهیم ایلدیکنی بیان ایلمش وغزالینک بو سوزندن کندوسنجه دخی علمی، حد حقیقی ایله تحدید وتعریف متعسر ایسه‌ده تقسیم وتمثیل کبی وجوه سائره ایله متعسر اولمدیغی آکلاشلمشدر.

**مذهب ثالث** — علم مطلق کسبی ونظری اولدیغی کبی آنی برشی ایله تعریف متعسردر. بو مذهبه سالک اولانلر علمی بر وجه آتی تعریف ایتمشلردر.

معتزله شویله تعریف ایلدی :

علم — برشیئی نفس الامرده اولدیغی اوزره اعتقاد ایتمکدر. واقعه مطابق اولان تقلید دخی بو تعریفده داخل اولوب تقلید مذکور ایسه علمک افرادندن اولمدیغی جهتله معتزله‌نک شو تعریفی اغیارنی غیر مانعدر. اگرچه معتزله مؤخراً بو تعریفه «بداهت» و«حجت» قیدلرینی دخی علاوه ایدرک علمی « بداهته ویا بر حجته استناداً برشیئی نفس الامرده اولدیغی کبی اعتقاد ایتمکدر » دیه تعریف ایتمشلر وبو صورتله تقلید مذکورک تعریف علمده دخولنی منع ایتمشلر ایسه‌ده « اعتقاد راجح » یعنی دلیل ظنیدن حاصل اولان « ظن قوی » بو تعریفده باقی قالدیغی وبو ظن قوی ایسه افراد علمدن اولمدیغی جهتله تعریف مذکور ینه اغیارنی مانع اوله‌مامشدر. مگرکه « اعتقاد » سوزی حسب الاصطلاح « اعتقاد جازم » ه تخصیص ایدلمش اوله. معهذا بو تعریف ینه محذوردن سالم دکلدر. زیرا اجتماع نقیضین واجتماع ضدین کبی محال اولان شیلره تعلق ایدن علم بو تعریفدن خارج قالدیغندن تعریف مذکور بو کره‌ده افرادینی جامع اوله‌میور. چونکه بر امر محالک وجودی اولمدیغی ایچون کنه وحقیقتنی بیلمک کیمسه‌یه ممکن اوله‌مزکه : آنی نفس الامرده اولدیغی اوزره اعتقاد ایتمک قابل اوله‌بیلسون. بعضلری « ذاتاً محاله علم تعلق ایتمزکه علم بالمحال ایله تعریف مذکور نقض اولنه‌بیلور » دیه بو اعتراضه جواب ویرمشلر ایسه‌ده هر عاقل « اجتماع نقیضین محالدر » قضیه‌سیله حکم ایتمکده وبو حکم ایسه او قضیه‌نک موضوعنی، محمولنی تصور وعلمه توقف ایلدیکندن اولدیغندن محاله علمک تعلقنی انکار ایتمک عادتاً مکابره‌در. حالبوکه شو انکار منکرک کندی کلامنده‌ده مناقضدر. زیرا « محاله علم تعلق ایتمز » سوزی محالک عدم معلومیتی ایله بر حکمدر.

بو حكم ايسه منكره مجهولك معلوميتنی اقتضا ايديور. چونكه اصلا معلوم اولميان بر شی ايله حكم متعذردر. مادامكه مجهوله علم تعلق ايتمزمش او حالده نصل اولمشده بو منكر «مجهول معلوم دكلدر» ديه حكم ايتمش. انسان بيلديكی برشيئه «شو شی شويله‌در»، ياخود «شو شی اويله دكلدر» ديه حكم ايده‌بيليرمی؟

قاضئ ابوبكر باقلانی دخی علمی شويله تعريف ايلدی:

علم — برمعلومی نفس الامرده اولديغی اوزره معرفتدر. بو تعريفده «معرفت» لفظی ذكر اولنوب معرفت ايسه بالاده ذكر اولنديغی وجهله حق تعالی‌نك برشيئی بيلمه‌سی اطلاق اولنه‌ميه‌جغندن بو تعريفدن علم الله خارج قالمش وحالبوكه قاضئ ابوبكر باقلانی دخی حق تعالی‌ده هرشيئه علم اولديغنی تصديق واعتراف ايلمش اولديغندن قاضينك شو تعريفی ده افرادينی جامع اوله‌مامشدر. برده «معلوم» لفظی «علم» لفظندن مأخوذ اولوب مأخوذ منه‌ی علم ايسه مأخوذی علمدن بالطبع عقدم اولديغندن قاضينك شو تعريفندن — معلومی بيلمك علمی بيلمكه، علمی بيلمك‌ده معلومی بيلمكه توقف ايدرك بديهی البطلان اولان دور لازم كلمشدر.

ابوالحسن الاشعری‌ده علمی شويله تعريف ايلدی:

علم — برصفتدركه هركيم ايله قائم اولورسه آنك عالم اولمسنی اقتضا ايدر. بو تعريفده‌ده «عالم» لفظی اخذ اولنديغی ايچون دور ظاهر واردر. ابوالحسن الاشعری‌نك بو تعريفندن بشقه ايكی تعريفی دها وار ايسه‌ده او تعريفلر دخی بو تعريف ايله يكسان اولوب بوكا وارد اولان دور سؤالی آنلره‌ده وارد اولديغندن ذكرلرندن صرف نظر ايدلمشدر.

ابن فورك دخی علمی شو يولده تعريف ايلدی:

علم — برصفتدركه قائم اولديغی كيمسه‌ده وجوده خللدن عاری و بری برفعل متين ومستحكمك صحت صدورينی اقتضا ايدر. قدرت صفتی ده قائم اولديغی كيمسه‌ده وجوده خللدن عاری وبری برفعل متين ومستحكمين صحت صدورينی اقتضا ايلديكندن بو تعريف قدرت صفتنه دخی شامل اولمش وبو سبب ايله اغيارينی مانع اوله‌مامشدر.

امام رازی‌ده شويله تعريف ايلدی:

علم — بردليله وياخود بداهته مستندا واقعه مطابق اولان اعتقاد جازمدر. بو تعريف دور واستحاله ومجاز كبی محذورلردن سالم ايسه‌ده علمدن برقسم اولان علم تصوری‌يه شامل اوله‌مديغندن افرادينی غيرجامعدر. چونكه علم تصوريده حكم اولمديغی ايچون آكا «اعتقاد جازم» نامی ويريله‌مز.

جمهور متكلمين دخى علمى ايكى وجهله تعريف ايلديلر :

وجه اول : «علم» برصفتدركه محل وموصوفى ايچون تعلق ايلديكى شيده بين المعانى نقيضه احتمالى اولميان برتميز تام ايجاب ايلر .

وجه ثانى : «علم» برصفتدركه بيلنه جك هر هانكى برشى قائم اولديغى ذاته آنجق انكله تجلى ايلر ، يعنى انك ايله متصف اولان ذات بيلنمسى قابل وممكن اولان هر نه شيئه صرف ذهن ايدر ايسه كنديسنه اوشى درحال منجلى ومنكشف اولور .

حكما دخى علمى ايكى وجهله تعريف ايلديلر :

وجه اول — علم برشيئك عندالعقل حاصل اولان صورتيدر؛ يعنى حواس خمس ظاهره نك بريسى واسطه سيله خارجدن اخذ اولنوب دماغه منتقل واوراده حاصل اولان برصورتدر .

وجه ثانى — علم بر ماهيت مدركه نك آنى ادراك ايدن نفسده تمثل وارتساميدر .

بو ايكى تعريفك يكمال اولدقلرى حسب الظاهر منفهم اوليور ايسه ده حقيقت ونفس الامرده بونلرك آره لرنده فرق عظيم واردر . بو فرقى بيلمك ايچون اولا شونى اخطار ايده لم كه: حكما نزدنده «نفس» دينيلن شى غيرمادى برجوهر مجرد وبسيط اولديغى وبسيطده ارتسام ايده جك برماهيتك برصورتك ده هر حالده بسيط اولمسى لازم كلديكى جهتله بو غير مادى وبسيط اولان جوهر نفسده حاصل ومرتسم اولان شى دخى هر حالده بسيط اولمق لازمدر . بناءعليه امور كليهٔ بسيطه طوغريدن طوغرى يه نفسده ارتسام ايده بيلير ايسه ده امور جزئيهٔ مركبه آنجق آنك آلتلرنده يعنى دماغده ارتسام ايدر . علمامز حكمانك بومذهبلرينى نظر اعتباره آله رق ديديلركه : ذكر اولنان شو ايكى تعريفدن برنجيسى هم كلياتى همده جزئيات ومركباتى علمه شامل ايسه ده ايكنجيسى يالكز جزئياته مخصوص برتعريفدر. زيرا تعريف اولده ذكر اولنان (عند) كلمه سى حصول صورته ظرف اولوب حالبوكه «شو شيئك صورتى نفس عندنده حاصلدر» سوزى او صورت نفسك كنديسنده حاصل ومرتسم اولديغى زمان صحيح اولديغى كبى آلت نفس اولان قواى باطنه ده — تعبير آخر ايله — دماغده حاصل ومرتسم اولديغى زمان دخى صحيح اولور .

ايشته بونك ايچون تعريف اول هم نفسنك كنديسنده حاصل ومرتسم اولان صور كلية بسيطه‌يه هم ده آلت نفس اولان قواى باطنه‌ده ارتسام ايلين صور كلية مركبه‌يه شاملدر. فقط تعريف ثانيده (عند) لفظى ذكر اولنمديغندن صورتك حصول وارتسامنه طوغريدن طوغرى‌يه «نفس» كلمه‌سى ظرف اولديغى ونفسده ايسه ماهيات مركبه ارتسام ايده‌ميه‌جكى ايچون بو تعريفك جزئياته مخصوص وبناءً عليه افرادينى غير جامع برتعريف اولديغى ثابت اولور. علمامز نزدنده حكمانك برنجى تعريفى ده صاغلام برتعريف دكلدر. زيرا بوتعريفده ذكر ايلدكلرى (شى) لفظى ظنه، جهله، تقليده، حتى شكه، وهمه دخى شامل اولوب بونلرك ذهنده حاصل اولان صورتلرينه «علم» تسميه‌سى ايسه هم لغته، هم عرفه، هم ده شرعه مخالفدر. واقعا اصطلاحده نزاع اولميوب هركس ايسته‌ديكى شيئى اصطلاح ايده‌بيلير ايسه‌ده مشهور ومعروف اولان اموره موافقته رعايت شبهه يوق كه اولى واليقدر.

سنه ٣١٤

# فلسفهٔ اسلامیه

## اثبات واجب

بوراده اثبات واجدن مقصدمز، کنه باری‌یی تعیین دکلدر. چونکه کنه باری‌یی ادراك، طوق بشرك بالکلیه خارجنده‌در. زیرا حقیقت باری‌یی ادراك ایچون بشرده هیچ برآلت وهیچ برقوت یوقدر. علم بشرك اسبابی حواس خمس وعقلدن عبارتدر. حالبوکه بونلر ممکناته تعلق ایده‌بیلیر، بونلرك ادراکاتی ممکنات جمله‌سی دائره‌سنده دوران ایلر. عقلمزك، حسمزك تعلق ایتدیکی شیلر میانده واجب جنسندن برشی یوقدرکه کنه وحقیقت واجبه دائر بزده برفکر حاصل اولسون. بونك ایچون رسول اکرم صلی الله علیه وسلم افندمز حضرتلری (تفکروا فی آلاء الله ولا تتفکروا فی ذات الله) بیورمش، ومحی الدین عربی حضرتلری‌ده: (کلّ ما خطر ببالك فالله غیر ذلك) دیمشدر. بناءً علیه بزم بوراده اثبات واجبدن مقصدمز آثاردن مؤثره استدلال طریقیله واجب تعالی وتقدس حضرتلرینك موجودیتنی اثباتدر.

*
* *

اثبات واجب ایچون باشلیجه درت مسلك واردر: حدوث، امکان، غایت، اختراع.

### مسلك حدوث اوزره اثبات واجب

بونك تقریری ایکی وجهله‌در:

اولا: بتون عالم، صورتیله، اجزاسیله، ماده‌سیله، حادثدر.

هر حادثك بر محدثی واردر. بناءً علیه عالمك‌ده بر محدثی واردرکه

اوده حدوث وامکاندن منزه اولان واجب الوجود حضرتلریدر.

بو دلیل، ایکی مقدمه‌دن مرکبدر. بری «بتون عالم صورتیله، اجزاسیله، ماده‌سیله حادثدر»، دیکری «هر حادثك بر محدثی واردر.» قضیه‌لریدر. برنجی قضیه‌یه «صغری»، ایکنجی قضیه‌یه «کبری» دینیر.

معلوم اولدیغی اوزره بر دلیلك صغری وکبراسی مسلّم اولور ایسه نتیجه‌سنك

مسلميتی ضروری‌در ، بوراده کبری بدیهی اولدیغندن آنی اثباته لزوم یوقدر. فقط صغری نظری — یعنی محتاج اثبات — اولدیغی ایچون آنی بروجه‌آتی اثباته شروع ایدییورز :

عالم ، اعیان واعراضدن مرکبدر. اعیان واعراض ایسه حادثدر. بناءً علیه عالم دخی صور وافراد ، اجزا ومادەسیله حادثدر.

بو دلیلك‌ده صغراسی بدیهی‌در. زیرا فی‌الواقع عالم اعیان واعراضدن مرکبدر. چونکه عالم دیدیکمز شی برطاقم جواهر واجسام وآنلرله قائم اعراضدن عبارتدر. تعبیرآخرله عالم ماده وقوی وصوردن وبوصورله قائم الوان واکواندن باشقه برشی دکلدر. بونلر ایسه بلاسك حادثدر. فقط کبراسی یعنی اعیان واعراضك حدوثی بدیهی دکلدر، بونی اثبات لازمدر.

اولا اعراضك حدوثنی اثبات ایده‌لم : بعض اعراضك حدوثی بالمشاهده وبعضیلرینك حدوثی بالبرهان ثابت‌در. حدوث بالمشاهده ثابت اولانلر سکوندن صوکرا حرکت، ضیادن صوکرا ظلمت، حرارتدن صوکرا برودت، خضرتدن صوکرا حمرت کبی عرضلردر. حدوثلری بالبرهان ثابت اولانلرده بونلرك اضدادی‌در. بو اضدادك حدوثنی اثبات ایدن برهاندن مقصد ، طریان عدم دلیلی‌در. مثلا : سکوندن صوکرا واقع اولان حرکتك حدوثی بالمشاهده ثابت اولدیغی کبی آندن اولکی سکونك حدوثی‌ده او سکونه عدم طاری اولمسی دلیلی ایله ثابت‌در. زیرا اکر اوسکون، قدیم اولسه‌یدی زائل اوله‌رق آنك یرینه حرکت عارض اولماز ایدی . چونکه قدیم اولان برشیئك زوالی ممتنع‌در. زیرا قدیم ایکیدن خالی دکلدر : یا واجب الوجوددر ویاخود واجب الوجوده بالایجاب [١] مستنددر . هرهانکیسی اولورسه اولسون زوالی ممتنع‌در .

واجب‌الوجودك زوالی ممتنع اولدیغی ظاهردر. زیرا وجود آنك مقتضای ماهیتی ویاخود عین حقیقتی اولوب مقتضای ماهیتدن ویا بر شیئك نفسندن انفکاکی ایسه بلا شك محالدر .

واجب الوجوده بالایجاب مستنده کانجه ، بونك‌ده زوالی ممتنع‌در. چونکه معلولك علت موجبه‌سندن تخلفی بالبداهه باطلدر. بناءً علیه حرکت کبی سکونك دخی عارض وحادث اولدیغی شبهه‌سزدر. سائر اعراضده بونلره مقیس‌در .

---

[١] بالاختیار دکل .

بو دليله : — « بو عالمده هر شى متحركدر ، هيچ برشيده سكون يوقدر . بناءً عليه نه حركتك حدوثى بالمشاهده ثابتدر ، نده سكونك حدوثى بالبرهان ثابتدر . زيرا ذاتاً سكون يوق كه بونك زواليله يرينه حركت قائم اولسونده حركتك حدوثى بالمشاهده وسكونك حدوثى طريان عدم دليلى ايله ثابت اولسون . » ديه براعتراض درميان ايديليرسه ، جواباً ديرزكه : — هايدى عالمده هرشيئك متحرك اولديغنى تسليم ايدهلم . فقط جواهر واجسامده كى حركت ، اصلى اولمايوب ، عارضيدر . زيرا حكمت طبيعيه ده بحث مخصوصنده بيان اولونديغى اوزره جواهر واجسامده عطالت خاصه سى اولديغندن هر جوهر وهر جسمده اصل اولان سكوندر . بناءً عليه بتون عوالمك انواع وافراديله ، اجزا وصوريله برابر دائما متحرك اولديغنى تسليم ايتسهك بيله مادامكه جواهر اجسامده اصل اولان سكوندر ، شو حالده آنلرده كى حركتلرك حدوثنده ، هيچ اولمازسه حدوث ذاتى ايله حادث اولدقلرنده شبهه يوقدر . بو حركتلر حادث اولونجه بالاده بيان ايتديكمز وجهله طريان عدم دليلى ايله حركات مذكوره دن — ولوكه بالذات اولسون — اول اولان سكونلرك دخى حدوث ذاتيسى بلاشك ثابتدر . زيرا اكر اوسكونلر بالذات قديم اولسه يدى انلرك يرينه حركتلر قائم اولمازدى . بناءً عليه كرك حركت وكرك سكوندن هيچ بريسى بالذات قديم وازلى اولمايوب هر ايكيسى ده هيچ اولمازسه حدوث ذاتى ايله بلا شك حادثدر .

اعيانك حدوثنه كلنجه ، بوده بلا شك ثابتدر . زيرا بو عالم ماديه نسبتله اعيان ايكى قسمدن عبارتدر :

١ — ماده ، يعنى جواهر فرده ؛ ياخود عناصر ؛

٢ — بونلردن تركب ايدن اجسامدر .

ماده وعناصر حادثدر . ماده حادثدر . زيرا ماده حركتدن خالى دكلدر . حركتك حدوثى ايسه اعراضك حدوثى اثباتده بيان ايتديكمز وجهله بلاشك ثابتدر . حالبوكه حوادثدن خالى اولميان هرشى حادث اوله جغندن ماده نك ده حدوثنده شبهه يوقدر .

« حوادثدن خالى اولمايان هرشى حادث اوله جغندن » ديدك . زيرا حوادثدن خالى اولمايان برشى حادث اولمايوبده قديم اولسه اوشى ايله قائم اولان حادثك دخى قديم اولمسى لازم كلير . حادثك قديم اولمسى ايسه محالدر . چونكه خلاف

مفروضدر. برده اجتماع نقيضين — يعنى برشيئك هم حادث ، هم ده قديم اولمسى — مستلزمدر . بو ايسه باطلدر .

اكر معترضلرمز : — « فى الواقع اشخاص حركات حادثدر. فقط بو اشخاصك نوعى قديمدر . بو نوع ، ماده ايله من الازل قائمدر . بونده ايسه هيچ بر محذور يوقدر . چونكه برقديمك ديكر قديم ايله قيامنه هيچ براعتراض وارددكلدر. » ديه جك اولورلرسه ، جواباً ديرزكه : — نوعك آيريجه وجودى يوقدر . هر نوعك وجودى كندى افراديله قائمدر. كندى افرادى ضمننده متحققدر . بناءً عليه مادامكه ماده نك خالى اولمديغى حركات بربرر حادثدر و مادامكه نوع حركات بونلرك ضمننده متحققدر ، شو حالده نوع حركتك دخى حدوثى ضرورى‌در . بو ضرورى اولونجه ماده نك قدميله برابر حركات دخى قديم اولديغى تقديرده برشيئك هم حادث ، هم قديم اولمسى لازم كله جكى شبهه دن وارسته‌در .

بو جوابمزه معترضمز طرفندن : — « اشخاص حركاتك حدوثندن نوع حركاتك حدوثى لازم كلمز . زيرا اشخاص حركات محدود اولسه يدى او زمان او اشخاص ايله قائم اولان و آنلرك ضمننده تحقق ايدن نوع حركاتك دخى حدوثى لازم كلير ايدى . فقط اشخاص حركات ، محدود دكل ، نامتناهيدر . انلرك نهايت بولديغى برحركت يوقدركه بو اشخاصك حدوثيله نوعلرك دخى حدوثى لازم كاسون ... » طرزنده براعتراض دها درميان ايديله جك اولورسه ، جواباً ديرزكه :

اشخاص حركاتك نامتناهى اولمسى باطلدر. زيرا بو تقديرده تسلسل لازم كلير . تسلسلك بطلانى ايسه برچوق براهين عقليه ايله وعلى الخصوص هر درلو اعتراضدن سالم اولان برهان تطبيق ايله ثابتدر . بو باطل اولونجه نوع حركاتك حدوثى دخى شبهه سزدر .

عناصر و اجسامك حدوثنه كلنجه ، ماده نك حدوثى ثابت اولدقدن صوكرا بونلرك حدوثنده هيچ شبهه يوقدر . زيرا عناصر ، اجزاى فرده دن و اجسام عناصردن مركبدر. حالبوكه مركب اولان برشيئك حدوثى شبهه سزدر. چونكه مركبك وجودى اجزانك وجودندن مؤخردر. بر مركبك اجزاسى حادث اولونجه آرتق آنك حادث اوله جغى اولى بالطريقدر . بناءً عليه اعراض كبى اعيان دخى

بلا شك حادثدر . اعیان واعراض حادث اولونجه بونلردن مركب اولان عالمك دخی حادث اولدیغی ثابت اولورکه مطلوب ده بو ایدی .

دلیل ثانی: بتون عوالمده هر شی متغیر و بر صورتدن دیكر صورته متحول در ، ازجمله نطفه علقه‌یه ، علقه مضغه‌یه ، مضغه لحم وشحمه تحول ایتمكده وبوكبی تحولات افلاك ، عناصر ، معادن ، نباتاتده دخی وقوعه كلمكده‌در . حالبوكه بو احوال وافعالك حصوله كلمسی ایچون بر مؤثر حقیقی لازمدر ، اومؤثر حقیقی ایسه خلاق متعال وحكیم لایزال اولان واجب الوجود حضرتلری در. زیرا بتون عقلا وحكمائی حیرتده براقان شو اطوار عجیبه وافعال غریبه‌نك بلا مؤثر حصولی ویاخود برفاعل بی شعوردن ظهوری قطعیاً محالدر .

شیمدی معترضلرمزك بوبابده‌كی فكرلرینی بیان وبعده آنلره قارشی ویره‌جكمز جوابلری اتیان ایده‌لم :

مادیون دیپورلركه : « بو عالم بتون اجزا وافرادیله ، ماده وصوریله حادث دكلدر . فی الواقع بتون صورتیله حادثدر . فقط ماده وقوت حادث دكلدر . بونلرك ایكیسی ده ازلی در. بونلرك یكدیكرندن انفكاكی ایتمسی ممكن دكلدر. ماده ( اثیر ) دنیلن وصوك درجه برصورت بسیطه ورقیقه‌ده حائز بولنان ذرات غیر متناهیه‌دن ، قوت ده او ذراتك حائز اولدیغی حركات دائمه‌سندن عبارتدر . بوذره‌لردن هر برینك من الازل برقوهٔ جاذبه‌سی ، برده قوهٔ دافعه‌سی اولدیغندن بونلر شو فضای نامتناهی ایچنده بر بریله تماس ایتمه‌رك هرذره كندی محورنده كمال انتظام اوزره حركت دوریه ایله حركت ایدییور ، وحائز اولدیغی قوهٔ جاذبه ودافعه‌سی سببیله آنلردن هیچ بریسی موازنه‌سنی غائب ایتمیور ، وكندی دائرهٔ حركتندن خارجه چیقمایور ایدی . هر نصلسه آنلردن بری موازنه‌سنی غائب ایدرك دائرهٔ حركتندن چیقوب دیكرلریله برلشدی . ایكی ذره بر برده كلدی . بونلر برلشنجه جوارلرنده بولنان ذره‌لری كندی یانلرینه چكمكه باشلادیلر . بونك اوزرینه بتون ذراتك حركات منتظمه‌سنه خلل طاری اوله‌رق بونلر برچوق

کومه‌لره انقسام ایتدی . وهر کومه دیکرندن میلیارلرجه کیلو مترو مسافه تباعد ایدرك وهر بری برحیزده تمرکز ایلیه‌رك کندی محوری اوزرنده حرکت ایتمکه باشلادی، بوکومه‌لر کندی محوری اوزرنده حرکت ایده ایده نهایت هر بری برشمس اولدی . ایشته ثوابت دنیلن کواکب بونلردن عبارتدر . بوشمسلر بولندقلری حیزلرده کندی محورلری اوزرنده حرکت دوریه‌لرینی اجرا ایدرکن کندیلرندن برچوق پارچه‌لر قوپدی ، وبوپارچه‌لرایله هر بری برعالم تشکیل ایتدی . ازجمله بزه حاکم اولان وضیای حیات بخشاسیله شو ایچنده بولندیغمز عالمی تنویر ایدن شمس برذرات کومه‌سی حالنه کلوبده بولندیغی حیزده کندی محوری اوزرنده حرکت ایده ایده نهایت بر مایع ناری حالنی آلدقدن صوکرا برچوق پارچه‌لر کندیسندن انفکاك ایتدی . بو پارچه‌لردن هر بری ملیونلرجه کیلو مترو مسافه شمسدن تباعد ایدرك هر بری بر محل معینده قاله‌رق بعده شمسك اطرافنده حرکت ایتمکه باشلادی ، وهیئت مجموعه‌سی مسلك شمسیمزی تعبیر دیکرله عالم دنیامزی تشکیل ایلدی . ایشته سیارات دنیلن کواکب بو پارچه‌لردن عبارت اولوب اونلردن بریسی‌ده اوزرنده بولندیغمز کرهٔ ارض‌در. کرهٔ ارض شمسدن بالانفکاك ١٤٠ ملیون کیلو مترو تباعد ایدرك والآن بولندیغی حیزده قاله‌رق سیارات سائره کبی بوده شو فضای نامتناهی ایچنده شمسك اطرافنده دونمکه باشلادی. ارض اوزمان طبیعی برکتلهٔ ناریه حالنده ایدی. فقط ایچنده بولندیغی فضا تحت‌الصفر ١٤٢ درجه‌صوئوق اولدیغندن بوکتلهٔ ناریه شو شدت برودتدن متأثر اوله‌رق تصلب وتقشر ایده ایده نهایت شو حاله کلدی . کرهٔ ارضده اولا معادن ، صوکرا نباتات ، صوکره حیوانات ، وصوکرا انسان ظهور ایتدی . عوالم سائره‌ده دخی عین حال وقوعه کلدی . الحاصل بتون عوالمك شو هیئت اوزره ظهور وتشکلنه سبب اولان شی « ماده » و « قوت » اولوب بونلر ایسه ازلی وابدی‌در ، علت العلل‌در، تعبیر آخرله علت اولی‌در . بتون اسباب وعلل ماده وقوته منتهی‌در . بز بونلرك فوقنده برعلت وبرسبب دها تصور ایده‌میز. زیرا کورمدیکمز برشیئك وجودینه حکم ایلیه‌میز . بناءً علیه ارباب ادیانك دیدیکی کبی ماده وقوتدن باشقه بر واجب‌الوجوده قائل اولمق حماقتدر . »

ایشته مادیونك بوبابده‌کی خلاصهٔ مذهبلری شوندن عبارت اولوب بو ایسه وجوه آتیه ایله مجروح وباطلدر :

اولا : بونلرك كندی بیانلرینه كوره اجسام اجزای فردهدن تركب ایتمش، اجزای فردهده مادهٔ اصلیه اولان اثیردن حصوله كلمشدر . فقط اجزای فرده شیمدیكی حالده الڭ مكمل اولان میقروسقوپلرك كوستره‌بیله‌جكی شیلردن یكرمی درجه دها كوچكدر . بناءً علیه بونلری كورمك ممكن دكلدر. بو ممكن اولمایجه آنلرك تركب ایتدیكی مادهٔ اصلیه‌یی كورمك ممكن اولمایه‌جغی اولویته ثابتدر.

ایشته مادیون اجزای اثیریه وماده حقنده بووجهله بین وادعاده بولندقدن صوكرا « بز ماده وقوتك فوقنده بر علت وسبب دها تصور ایده‌مز. زیرا بز كوزلرمزله كورمدیكمز شیئك موجودیتنه حكم ایده‌مز . » دیمهلری آره‌سنده آچیق بر تناقض بولوندیغی شبهه‌سزدر . زیرا بونلرك، كوزله كورونمسی ممكن اولمایان ذرات اصلیه‌نك من الازل موجودیتنه حكم ایتملری وعالمك شو هیئت اوزره ظهور وتشكلنی او ذرات میاننده برینك تصادف ایسه موازنه‌سنی غائب ودیكرلریله كسب اتصال ایدرك عالمك ساحهٔ آرای وجود اولمسنه سبب اولمش بولوندیغنه اینانملری هپ كوزله كورمدكلری شیلرك موجودیتنی تصدیق واعتراف دكلمیدر؟ وایشته بو تصدیق واعترافلری « بز ماده وقوتك فوقنده بر سبب وعلت دها تصور ایده‌مز . زیرا بز كوزلرمزله كورمدیكمز شیئك موجودیتنه اینانه‌مایز. » دیمهلرینه منافی ومناقض اولمازمی؟

ثانیاً : اجزای اثیریه‌دن برینك هر نصلسه موازنه‌سنی غائب ایدرك دیكرلریله كسب اتصال ایتمش وبونك اوزرینه ذرات عالمك برچوق كومه‌لره انقسام ایتمش اولمسی دعوی بلا دلیلدر. الده بونی اثبات ایده‌جك هیچ بر دلیل وحتی اماره بیله یوقدر . بلا دلیل دعوانك مسموع اولمیه‌جغی ایسه شبهه‌دن وارسته‌در .

ثالثاً : مادامكه ذراتدن هر برینك مساوات اوزره بر قوهٔ جاذبه، بر ده دافعه‌سی اولوب ، بونلر شو فضای نامتناهی ایچنده كندی محورلری اطرافنده كمال انتظام اوزره دور ایدییور وحائز اولدقلری قوهٔ جاذبه وقوهٔ دافعه‌لری سببیله هیچ بری موازنه‌سنی غائب ایتمیورمش؛ عجبا نصل اولوبده آنلردن بری بلا سبب موازنه‌سنی غائب ایدرك محورندن چیقوب دیكریله برلشمش؟ سببسز بر شیئك حصولی محال اولدیغی حالده نصل اولوبده شو حال سببسز وقوعه كلمشدر؟

رابعاً : اجزای اثیریه بر چوق كومه‌لره انقسام ایتدكدن صوكرا عجبا نصل اولوبده بونلر بلا سبب بكدیكرندن میلیارلرجه كیلو متره مسافه تباعد ایدرك

هر بری حیز مخصوص اشغال ایتمش وبعده محیر عقول اولان شو انتظام بدیع اوزره شو عوالم تشکل ایتمشدر؛ بونی بر تصادفه حمل ایتمك پك عامیانه وجاهلانه اولمازمی؛ جسامتلری دائرهٔ ادراك بشردن خارج اولان اوذرات کومه‌لرینك ایلروده تشکیل ایده‌جکلری عالملرله برابر یکدیکرینه تماس ایده‌میه‌جك وبناءً علیه هر بری کندی عالمنی صورت منتظمه‌ده اداره ایلیه‌بیله‌جك صورتده یکدیکرندن میلیارلرجه کیلو مترو تباعد ایتمسی لازم کلدیکنی کندیلری دوشونمشلرده اولوجهله‌می بربرندن آیری دوشه‌رك بر بر حیز مخصوص اشغال ایتمشلر؟

خامساً : بو ذرات کومه‌لرندن هر بری بر مایع ناری حالنه کلدکدن صوکرا کندیلرندن بر چوق پارچه‌لرك قوبه‌لری وبو پارچه‌لرك شیمدی بولوندقلری حیزلره قدر کیدوب‌ده بو حیزلرده قالملری بلا سبب اوله‌ماز. زیرا بو کومه‌لرك هرجزئی عین درجه‌ده برقوهٔ جاذبه ایله برده قوهٔ دافعه‌یی حائز اولدیغندن برسبب خارجی اولمقسزین بونلردن پارچه‌لرك، حتی بر پارچه‌نك انفکاك ایتمسی محال اولدیغی کبی بو پارچه‌لرك شیمدیکی بولوندقلری حیزلره قدر کیدوب‌ده دها ایلرویه کیتمه‌ملری ویاخود دها کروده قالمملری دخی محالدر.

سادساً : مادیونك قوت، حرکتدن عبارتدر دیملری دخی قطعیاً باطلدر. زیرا قوت مؤثر، حرکت ایسه آنك اثری در. بناءً علیه انلرك بو سوزلرندن مؤثرله اثرك عین شی اولمسی لازم کلیور.

سابعاً : مادامکه فضا تحت الصفر ١٤٢ درجه‌ده صوغوق اولدیغندن شمسلردن آیریلان پارچه‌لر شیمدیکی بولوندقلری حیزلره واصل اولدقدن صوکرا محورلری اوزرنده حرکت ایتمکده ایکن بو شدت برودتدن متأثر اوله‌رق تقشر ایتمکه باشلامشلر ونهایت اشکال حاضره‌یی حائز اولمشلر ایمش، شو حالده نجبا نصل اولوب‌ده بونلرك اصللری اولان کومه‌لر اولجه مایع حالنده دکل ایکن صوکرا بو درجه صوغوق اولان فضا ایچنده حرکت ایده ایده نهایت هر بری بر مایع ناری حالنی آلمش؛ فضاده اولان شو شدت برودت اولجه بونلرك اجزای ناریه حالنه کلمسنه مانع اولمامش ایکن صوکرا نصل اولوب‌ده بونلرده تأثیراتنی کوستره‌رك تکرار آنلری صوغوده صوغوده شو حاله کتیرمش وحتی شمو بیده ایلروده بو حاله کتیره‌جکمش؟

ثامناً : فرض ايده‌لم كه بو عالم ، ماديونك تخيل ايلدكلرى وجهله تشكل ايتمش اولسون . فقط بوندن ماده وقوتك فوقنده بر مؤثرك دها اولماسى وبناءً عليه علت العللك آنجق ماده وقوتدن عبارت بولونمسى ثابت اولماز . زيرا، بالاده بيان ايتديكمز وجهله ، اشياى سائره كبى ماده وقوت دخى حادثدر . حتى حدوث زمانى ايله دخى بونلرك حادث اولدقلرى شبهه‌سزدر . زيرا ماديونك نظريه‌لرينه كوره ماده فى الاصل صوك درجه‌ده بسيط ورقيق بر صورتى حائز ايدى . اودرجه بسيط ورقيق كه آنك فوقنده بر صورت بسيطه دها تصور اولنمق ممكن دكل ايدى . صوكرا بو صورت زائل اوله‌رق ماده‌يه ديكر صورتلر تعاقب ايده ايده نهايت عوالم شو اشكال حاضره‌سيله وجوده كلدى . ايمدى اكر ماديونك بو نظريه‌سى طوغرو ايسه ماده‌نك حائز اولديغى صورت اصليه‌نك زماناً حدوثى ضرورى‌در . چونكه او صورت قديم اولسه‌يدى عرضك حدوثى اثباتنده بيان ايتديكمز وجهله قديم وازلى اولان بر شيئك زوالى ممتنع اولديغندن او صورت ماده‌دن اصلا زائل اولمايه‌جق وبو عوالم شو اشكال حاضره‌سيله قطعياً وجوده كلميه‌جكلرى . مادام كه او صورت ماده‌دن زائل اولمش وصور سائره‌نك ماده‌يه تعاقبيله شو عوالم وجوده كلمشدر ؛ بو حالده او صورت اولانك حدوثى شبهه‌سزدر . او صورت حادث اولونجه ماده‌نك كنديسى دخى بلاشك حادث اولمق لازم كلير . زيرا صورتك ماده‌دن ، ماده‌نك صورتدن انفكاكى محال اولديغى كبى او صورتدن اول ماده‌نك ديكر صورتلرى وحتى بر صورتى بيله حائز اولمش اولمسى دخى محالدر . چونكه او صورتدن دها رقيق بر صورتك وجودينى تصوره امكان يوقدر كه آندن غير متناهى صورتلرك ماده اوزرينه تعاقبى قبول ايديلسون‌ده ماده‌نك ازليتنه خلل كلمه‌سون .

تاسعاً : ماده وقوتك ازلى اولديغى قبول ايديلسه بيله ينه ماده وقوتك علت العلل اولمسى لازم كلمز . زيرا هر حركتك بر محركه احتياجى دركار اولديغندن حركت ماده‌نك دخى بهمه‌حال بر محركه احتياجى واردر . غيره احتياجى اولان شى ايسه حدوث ذاتى ايله حادث اولديغندن بو حركتك دخى حدوث ذاتى ايله حادث اولديغى شبهه‌سزدر . ماده‌يه كلنجه بونكده حدوث ذاتى ايله حادث اولديغنده شبهه يوقدر . زيرا او، بر محركك تحت تأثيرنده بولونيور . بر مؤثرك تحت تأثيرنده بولونان شى ايسه ، شبهه يوقدر كه ، علت العلل دكلدر .

چونكه او شی، تحت تأثیرنده بولوندیغی شیئك معلولیدر. حالبوكه علت العلل اولان برشیده علیت ومعلولیتك اجتماع ایده‌میه‌جكی بیاندن مستغنیدر.

مادیون: «فی الواقع هر حركتك بر محركی واردر. بناءً علیه حركت ماده‌نك دخی بر محركی واردر. فقط بو محرك، ماده‌دن بشقه برشی دكلدر. بزم بوراده ماده‌نك محركی كندیسیدر، سوزمزدن مقصدمزده ذات ماده محركدر دیمك دكلدر. بلكه بوندن مقصدمز، ماده‌نك عین درجه‌ده حائز اولدیغی ایكی مختلف قوتك - یعنی قوهٔ جاذبه ایله قوهٔ دافعه‌نك - توازنی محرك ماده اولدیغی بیاندن عبارتدر. هر ذره ایشته بو ایكی قوتك آراسنده بولونیور. قوتلر مساوی درجه‌ده اولدیغندن وایكی مختلف قوتلر آره‌سنده بولونان برشیئك حركت دوریه ایله حركت ایتمسی ضروری بولوندیغندن، ایشته بو توزان قوی سببیله هرذره من الازل كندی محوری اوزرنده دور ایدییوردی. بناءعلیه ماده برعلت خارجه‌نك تحت تأثیرنده دكلدركه بوجهتله حدوث ذاتی ایله حادث اولدیغنه حكم ایدیلسون.» دییورلرسه‌ده، آنلرك بوسوزلری دخی باطلدر. زیرا بونلرك كندی اعترافلری وجهله ماده صوك درجه بسیط اولدیغندن وصوك درجه بسیط اولان برشیدن ایكی مختلف اثرك ظهوری محالات عقلیه جمله‌سندن بولوندیغندن هرذره‌نك ایكی مختلف قوتی حائز اولمسی وبوقوتلرك توازنی ذراتك حركاتنه سبب اولمسی ممكن اوله‌مز. بوذرات آنلرك دیدكاری كبی صوك درجه بسیط ومن الازل متحرك ایدیسه بهمه‌حال آنلرك بو حركتلری ایچون بشقه برسببك وجودی لازمدر.

بونكله برابر ماده وقوتك علت العلل اولمسی باشقه بروجهله دخی باطلدر. زیرا ماده وقوتك وجودلریله برابر فضاده تحت الصفر ١٤٢ درجه برودت دخی موجود ایدی. شو حالده هایدی فرض ایده‌لم كه شو كائناتده موجود اولان صور اشیانك حصول ووجودینه سبب اولان شی ماده وقوتدر، عجبا فضا ایله اوفضاده‌كی برودتك وزمانك وجودینه سبب اولان شیده‌می ماده وقوتدر؟ خیر یوقكه بونلرك وجودنده ماده وقوتك اصلا دخلی یوقدر. چونكه فضا ماده‌نی محیط اولدیغی كبی برودتده ماده وقوتی محیط وحتی آنلرك نظریاتلرینه كوره ماده اوزرنده مؤثردر. برمحیطك وبرمؤثرك محاط ومتأثرینه معلول ومسبب اوله‌میه‌جغی ایسه بدیهیات اموردندر.

..

مسلك امطاره اوزرینه اثبات واجب

بوعالمده هرشی متأثردر . تأثردن خالی هیچ برشی یوقدر . هرمتأثرك بر مؤثره احتیاجی ایسه درکاردر . بناءً علیه بوعالمك دخی برمؤثره احتیاجی درکار اولوب بومؤثر ایسه واجب‌الوجوددر .

یعنی سلسلهٔ موجوداتك بهمه‌حال برواجب الوجوده انتهاسی ضروریدر . زیرا بوسلسلهٔ مکوناتك مؤثر حقیقیسنده ایکی احتمال عقلی جریان ایدر :

برنجی احتمال بونك ، بومؤثرك واجب‌الوجود اولمسیدر . ایکنجی احتمال ممکن‌الوجود اولمسیدر . اوچنجی براحتمال دها یوقدر . چونکه بو اوچنجی احتمال اولسه اولسه بومؤثرك ممتنع‌الوجود اولمسی اولور . حالبوکه ممتنع‌الوجود اولان برشیئك عدمی کندی مقتضای ماهیتی اولدیغندن ، بحثمز ایسه مؤثر عالم حقنده بولندیغندن ، بونك ممتنع الوجود اولمسنه امکان یوقدر . زیرا برشیئك اولا کندیسی موجود اولمدقجه دیکر برشیده اجرای تأثیر ایده‌جکی اصلا تصور اولنه‌مز . شوحالده مؤثر عالم حقنده‌کی احتمال عقلی ایکی‌یه منحصر اولمق لازم کلیر .

بوایکی احتمالدن ایکنجیسی — یعنی عالمك مؤثر حقیقیسی ممکن‌الوجود اولمق احتمالی — باطلدر . زیرا مؤثر عالمك ممکن‌الوجود اولدیغنی فرض ایتسه‌ك بو ، اوچ شیدن خالی دکلدر . بومؤثر ١ — یامجموع عالمدر . یعنی مجموع عالمده مؤثر اولان ینه کندیسیدر . ٢ — ویاخود اجزای عالمدن بریسیدر . ٣ — یاخود سلسلهٔ کائناتك الی غیرالنهایه یکدیکرینك علت ومعلولیتیدر .

مجموع عالمك مؤثری مجموع عالم اوله‌ماز . زیرا برشیئك نفسنه علیتی تصور ایدیله‌مز .

اجزای عالمدن برینك مجموع عالمه مؤثر اولمسی دخی اوله‌ماز . زیرا بو تقدیرده‌ده برشیئك نفسنه علت اولمسی لازمکلیر . چونکه فرض ایتدیکمز جزئك مجموع عالمه علت اولمسی اجزای عالمدن هربرینه علت اولمسیله ممکن اوله‌بیلیر . حالبوکه اجزای عالمدن بریسی‌ده کندیسیدر . بناءً علیه اکر اجزای عالمدن برجزء مجموع عالمه علت اولورسه کندیسی‌ده اجزای عالمدن بریسی بولندیغندن اوجزئك کندیسنه دخی علت اولمسی ضرورت حکمنی آلیر . برشیئك نفسنه علت اولمسی ایسه باطلدر .

سلسلهٔ کائناتك یکدیکرینه الی غیرالنهایه علت ومعلول اولمسی‌ده باطلدر .

چونكه‌او شى، تحت تأثيرنده بولونديغى شيئك معلولى‌در. حالبوكه علت‌العلل اولان برسيده عليت ومعلوليتك اجتماع ايده‌ميه‌جكى بياندن مستغنى‌در .

ماديون : « فى‌الواقع هر حركتك بر محركى واردر . بناءً عليه حركت ماده‌نك دخى بر محركى واردر . فقط بو محرك ، ماده‌دن بشقه برشى دكلدر . بزم بوراده ماده‌نك محركى كنديسى‌در ، سوزمزدن مقصدمزده ذات ماده محركدر ديمك دكلدر . بلكه بوندن مقصدمز ، ماده‌نك عين درجه‌ده حائز اولديغى ايكى مختلف قوتك - يعنى قوهٔ جاذبه ايله قوهٔ دافعه‌نك - توازنى محرك ماده اولديغى بياندن عبارتدر . هر ذره ايشته بوايكى قوتك آراسنده بولونيور. قوتلر مساوى درجه‌ده اولديغندن وايكى مختلف قوتلر آره‌سنده بولونان بر شيئك حركت دوريه ايله حركت ايتمسى ضرورى بولونديغندن، ايشته بوتوزان قوى سببيله هرذره من‌الازل كندى محورى اوزرنده دور ايدييوردى. بناءعليه ماده برعلت خارجه‌نك تحت تأثيرنده دكلدركه بوجهتله حدوث ذاتى ايله حادث اولديغنه حكم ايديلسون . » دييورلرسه‌ده ، آنلرك بوسوزلرى دخى باطلدر . زيرا بونلرك كندى اعترافلرى وجهله ماده صوك درجه بسيط اولديغندن وصوك درجه بسيط اولان برشيدن ايكى مختلف اثرك ظهورى محالات عقليه جمله‌سندن بولونديغندن هرذره‌نك ايكى مختلف قوتى حائز اولمسى وبوقوتلرك توازنى ذراتك حركاتنه سبب اولمسى ممكن اوله‌ماز. بوذرات آنلرك ديدكارى كبى صوك درجه بسيط ومن‌الازل متحرك ايديسه بهمه‌حال آنلرك بو حركتلرى ايچون بشقه برسببك وجودى لازمدر .

بونكله برابر ماده وقوتك علت‌العلل اولمسى باشقه بروجهله دخى باطلدر . زيرا ماده وقوتك وجودلريله برابر فضاده تحت‌الصفر ١٤٢ درجه برودت دخى موجود ايدى . شو حالده هايدى فرض ايده‌لم كه شو كائناتده موجود اولان صور اشيانك حصول ووجودينه سبب اولان شى ماده وقوتدر ، عجبا فضا ايله اوفضاده‌كى برودتك وزمانك وجودينه سبب اولان شى‌ده‌مى ماده وقوتدر ؟ شبهه يوق‌كه بونلرك وجودنده ماده وقوتك اصلا دخلى يوقدر. چونكه فضا ماده‌نى محيط اولديغى كبى برودت‌ده ماده وقوتى محيط وحتى آنلرك نظريه‌لرينه كوره ماده اوزرنده مؤثردر. برمحيطك وبرمؤثرك محاط ومتأثرينه معلول‌ومسبب اوله‌ميه‌جغى ايسه بديهيات اموردندر .

.
. .

## مسلك امكان اوزرینه اثبات واجب

بوعالمده هرشی متأثردر . تأثردن خالی هیچ برشی یوقدر . هرمتأثرك بر مؤثره احتیاجی ایسه درکاردر . بناءً علیه بوعالمك دخی برمؤثره احتیاجی درکار اولوب بومؤثر ایسه واجب الوجوددر .

یعنی سلسلهٔ موجوداتك بهمه حال برواجب الوجوده انتهاسی ضروریدر . زیرا بوسلسلهٔ مکوناتك مؤثر حقیقیسنده ایکی احتمال عقلی جریان ایدر :

برنجی احتمال بونك ، بومؤثرك واجب الوجود اولمسیدر . ایکنجی احتمال ممکن الوجود اولمسیدر . اوچنجی براحتمال دها یوقدر . چونکه بو اوچنجی احتمال اولسه اولسه بومؤثرك ممتنع الوجود اولمسی اولور . حالبوکه ممتنع الوجود اولان برشیئك عدمی کندی مقتضای ماهیتی اولدیغندن ، بحثمز ایسه مؤثر عالم حقنده بولندیغندن ، بونك ممتنع الوجود اولمسینه امکان یوقدر . زیرا برشیئك اولا کندیسی موجود اولمدقجه دیکر برشیده اجرای تأثیر ایده‌جکی اصلا تصور اولنه‌مز . شوحالده مؤثر عالم حقنده‌کی احتمال عقلی ایکی‌یه منحصر اولمق لازم کلیر .

بوایکی احتمالدن ایکنجیسی — یعنی عالمك مؤثر حقیقیسی ممکن الوجود اولمق احتمالی — باطلدر . زیرا مؤثر عالمك ممکن الوجود اولدیغنی فرض ایتدیکمز بو ، اوچ شیدن خالی دکلدر . بومؤثر ١ — یامجموع عالمدر . یعنی مجموع عالمده مؤثر اولان ینه کندیسیدر . ٢ — ویاخود اجزای عالمدن بریسیدر . ٣ — یاخود سلسلهٔ کائناتك الی غیرالنهایه یکدیکرینك علت ومعلولیدر .

مجموع عالمك مؤثری مجموع عالم اوله‌ماز . زیرا برشیئك نفسنه علیتی تصور ایدیله‌مز .

اجزای عالمدن برینك مجموع عالمه مؤثر اولمسی دخی اوله‌ماز . زیرا بو تقدیرده ده برشیئك نفسنه علت اولمسی لازم کلیر . چونکه فرض ایتدیکمز جزئك مجموع عالمه علت اولمسی اجزای عالمدن هربرینه علت اولمسیله ممکن اوله‌بیلیر . حالبوکه اجزای عالمدن بریسی ده کندیسیدر . بناءً علیه اکر اجزای عالمدن برجزء مجموع عالمه علت اولورسه کندیسی ده اجزای عالمدن بریسی بولندیغندن اوجزئك کندیسنه دخی علت اولمسی ضرورت حکمنی آلیر . برشیئك نفسنه علت اولمسی ایسه باطلدر .

سلسلهٔ کائناتك یکدیکرینه الی غیرالنهایه علت ومعلول اولمسی ده باطلدر .

زیرا بو تقدیرده تسلسل لازمکلیر. تسلسل ایسه مسلك حدوثده بیان ایتدیکمز وجهله براهین عقلیه وعلی الخصوص برهان تطبیق ایله بلا شك باطلدر.

برهان تطبیقك تقریری :

بو سلسلهٔ کائناتك الی غیر النهایه یکدیکرینه علت ومعلول اولمسی باطلدر. زیرا بو کون ظهور ایدوبده هنوز دیکر برشیئك وجودینه سبب اولمامیان بر شیدن، برمعلولدن اعتباراً ازله طوغرو برسلسله فرض ایدرز. صکره بوشیئك سبب قریبی اولوبده برمرتبه فوقده بولنان شیدن اعتباراً دیکر برسلسله دها فرض ایدرز. شیمدی ایکنجی سلسلهنك نهایتی برنجی سلسلهنك نهایتی حذاسنه عقلاً چکهرك بونلری یکدیکرینه تطبیق ایدرز. بونلر یکدیکرینه تطبیق اولونجه دیکر جزءلرده کندی کندینه یکدیکرینه تطبیق اولنور. چونکه آحاد سلسله آره سنده علت ومعلولیت بولوندیغندن ایکی سلسلهنك نهایتنده کی جزءلری بر بری حذاسنه کلنجه دیکر آحادكده یکدیکری حذاسنه کلهجکی امر ضروریدر. شو حالده بو ایکی سلسله ازله طوغری یا الی غیر النهایه مساوات اوزره کیدهجك ویاخود سلسلهٔ صغری — یعنی ایکنجی سلسله — برنقطهده نهایت بولهجقدر. اکر بو ایکی سلسله مساوات اوزره الی غیر النهایه کیدهجك اولورسه ناقصك زائده مساواتی لازمکلیر. چونکه ایکنجی سلسله برنجی سلسلهدن برناقص ایدی. زائدك ناقصه مساواتی ایسه قطعیاً باطلدر. یوق اکر ایکنجی سلسله برنقطهده نهایت بولورسه شو حالده برنجی سلسلهنك دخی آندن برمرتبه ایلریده نهایت بولمسی لازمکلیر. زیرا برمتناهی اوزرینه متناهی برمقدار ایله زائد اولان شی دخی بلا شك متناهیدر. بو ایسه خلاف مفروضدر. چونکه برسلسلهٔ کائناتك الی غیر النهایه یکدیکرینه علت ومعلول اولدیغنی فرض ایتمشدك. خلاصه اکر کائنات الی غیر النهایه یکدیکرینه علت ومعلول اولورسه بوکا ایکی محال عقلیدن بریسی بهمه حال لازم کلیور. بو ایکی محال عقلیدن بری ناقصك زائده مساوی اولمسی، دیکریده خلاف مفروضدر. هرهانکیسی اولورسه اولسون قطعیاً باطل اولدیغندن بونلری مستلزم اولان تسلسل دخی قطعیاً باطلدر. تسلسل باطل اولنجه سلسلهٔ کائناتك برواجب الوجوده انتهاسی ضروریدرکه مطلوبده بو ایدی.

تقریر ایتدیکمز بو برهان تطبیقه: « سزشوراده ایکی سلسله فرض ایدیورسکز. حالبوکه بوراده خارجده ایکی سلسله یوقدر. برسلسله واردرکه اوده الیوم ظهور

ایدوبده هنوز برشیئه سبب اولمایان معلولدن اعتباراً آزه‌طوغرو کیدن سلسله‌در. بوایسه متعدد دكل، واحددر. بناءً علیه بوراده ایكی سلسله یوق كه برینك اوجنی دیكرینك حذاسنه چكه‌رك بونلری یكدیكرینه تطبیق ایله ذكر ایتدیككز محالات عقلیه‌دن بریسی لازم كلسون» دیه براعتراض اولنورسه، جواباً دیرزكه: — فی الواقع بوراده خارجده برسلسله واردر. فقط حد ذاتنده سلسله بر دكل، ایكیدر؛ چونكه معلول اخیرك برمرتبه مافوقنده‌كی شیدن اعتباراً بتون آحاد سلسله‌ده هم معلولیت، همده علت واردر. چونكه هر لاحق، سابقك معلولی و هر سابق لاحقك علتیدر. علیت ومعلولیت ایسه برامر اعتباری دكل، برامر حقیقیدر. دیمك اولیوركه بوراده ایكی سلسله واردر. بریسی سلسلهٔ معلولات، دیكری سلسلهٔ عللدر. سلسلهٔ عللی سلسلهٔ معلولاته عقلاً تطبیق ایسه ممكندر.

چونكه سلسلهٔ عللی سلسلهٔ معلولاته تطبیق دیمك، هر معلولی كندی علتی حذاسنده فرض ایتمك دیمكدر. بونك امكاننده ایسه شبهه یوقدر. چونكه آحاد سلسله آراسنده ترتب بولندیغندن سلسلهٔ معلولاتدن بزدن طرفده‌كی نهایتده بولونانك كندی علتی حذاسنده بولندیغی فرض ایدرسه‌ك دیكر هر معلولك دخی كندی كندینه كندی علتی حذاسنده بولنمسی اقتضا ایدر. وشو حالده تطبیقك امكاننده شبهه قالماز.

بونكله برابر بوكون معترضلرمز دخی سلسلهٔ كائناتك الی غیر النهایه یكدیكرینه ترتبنه قائل اولمایوب بتون مكوناتك اثیرده منتهی اولدیغنه قانعدرلر. بناءً علیه بونلره قارشی ابطال تسلسله حاجت اولمدیغی كبی بواثیرك واجب الوجود اولمدیغی بوقاروده مسلك حدوثده تفصیلاً بیان ایتدیككز جهتله و تفصیلاتی بوراده تكراره دخی لزوم یوقدر.

انكلیز حكماسندن سپنسر سلسلهٔ كائناتك برواجب الوجوده انتهاسنی كویا رد مقصدیله: «سلسلهٔ كائناتك برواجب الوجوده انتهاسی باطلدر. زیرا انسانلر بوعالم حقنده ایكی درلو نظریه‌ده بولوندیلر. برنجی نظریه، بوعالمك بنفسه موجودیتی نظریه‌سی ایدی. بو نظریه‌نك بالآخره باطل اولدیغی تعین ایتدی. بناءً علیه صوكرا عالمك بغیره موجودیتی نظریه‌سنه ذاهب اولدیلر. فقط بوكره‌ده دونوب بوغیرك واجب الوجود — یعنی بنفسه موجود — اولدیغنه قائل اولدیلر. دوشونمدیلركه بنفسه موجودیت نظریه‌سی ذاتاً باطل اولدیغندن بوغیرك‌ده

واجب‌الوجود – یعنی بنفسه موجود – اولمسی اصل اوله‌بیلیر؟ شوحالده بونکده بهمه‌حال بر موجده احتیاجی لازمدر. » طرزنده بر اعتراض درمیان ایتمش ایسه‌ده آنك بو اعتراضی باطلدر. زیرا فی‌الواقع انسانلر عالم حقنده بنفسه موجودیت نظریه‌سنك بطلانتی آکلادیلر و عالم حقنده بویله بر نظریه اجرا ایدیله‌میه‌جکنه حکم ایتدیلر. فقط عجبا بونك سببی نه‌ایدی؟ بو بلاسبب می ایدی؟ شبهه یوق‌که بوغایت معقول برسببه مبنی ایدی. چونکه حقایق اشیایی تحری ایتدیلر. کوردیلرکه بوعالمده تأثردن، تغیردن خالی هیچ برشی یوق. تأثر وتغیردن خالی‌اولمایان برشیئه بنفسه موجودیت‌نظریه‌سنی تطبیق ایسه قابل‌دکلدر. بناءً علیه عالمك بغیره‌موجود اولدیغنه‌واوغیرکده واجب‌الوجوددن عبارت‌بولندیغنه حکم ایتمك لازمکلدیکنی آکلادیلرده بونك اوزرینه: « سلسلهٔ کائناتك‌بهمه‌حال بر واجب‌الوجوده انتهاسی لازمدر » دیدیلر. واجب الوجود حقنده بنفسه موجودیت نظریه‌سنك بطلانه حکم نصل اوله‌بیلیر؟ چونکه واجب‌الوجود دیمك، بنفسه موجود دیمکدر. بنفسه موجود اولان برشیئك بنفسه موجود اولمامسنه قائل اولمق تناقض اولمازمی؟ برکره مؤثر عالم بنفسه موجود اولمق لازم کلدکدن صوکرا دونوب‌ده بومؤثر ایچون دیکر برمؤثر دها آرامق پك عامیانه دکلمی‌در؟ اوت! حق تعالی‌حقنده بنفسه موجودیت نظریه‌سی مردود اولوردی؛ اکر عالمده کورولن تأثرات وتغیرات انده‌ده بولنسه‌یدی. حالبوکه حق تعالی‌ده بویله تغیرات وتحولاتك بولونمسی قطعیاً باطلدر. زیرا بوتقدیرده او، حق تعالی اوله‌ماز. ممکناتدن برشی اولور. سپنسرك حق تعالایی عالمه قیاس ایدوب‌ده: « عالم حقنده باطل اولان بر نظریه نصل اولوبده حق تعالی حقنده قبول اولونیور » دیمسی موافق حقیقت اوله‌ماز.

*
* *

## مسلك غایت اوزره اثبات واجب

[ بومسلك ایله آتیاً ذکر اولونه‌جق مسلك اختراع اوزرینه اثبات‌واجب، مسلك قرآندر. قرآن کریم بو ایکی مسلك اوزرینه اثبات واجب وتوحید باری‌یه پك چوق‌آیات بینات ایله استدلال ایتمکده‌در. اثبات واجب خصوصنده سرد اولونان مسالکك الك مقبولی بوایکی مسلکدر. چونکه بتون امور دنیویه واخرویه‌ده رهبر نجاتمز آنجق قرآندر. اوتك بیاناتی ایسه اوضح‌البیانات‌در.

زيرا لفظيله ، معناسيله ، بتون افادهسيله ابهر معجزاتدر . بناءً عليه مطالب يقينيهنك اك مهمى اولان « اثبات واجب » مطلب اهمنى بو كتاب مبيندن اقتباس ايتمهمز لازمدر .

علماى متكلمينك اثبات واجب ايچون سرد ايتدكلرى حدوث وامكان مسلكلرى دخى بو كتاب مبينك بياناتنه مخالف اولمايوب ، بلكه آندن مقتبس ايسهده ، بو اقتباس اشارت ودلالات اعتباريلهدر . يعنى بو مسلكلر قرآن كريمك اشارتندن ، دلالتندن اقتباس اولونمشلردر . حالبوكه مسلك غايت ايله مسلك اختراع ، قرآن معجز بيانك نيجه آيات بيناتنك صراحتندن اخذ ايدلمشلردر . بو سببله شو ايكى مسلكك مسالك سائرهيه رجحانى شبههسز اولديغندن . اشبو مقالهده بو ايكى مسلكك دخى بر وجه آتى بيانه شروع ايدييورز : ]

« غايت » لغتده : برشيئك طرف ونهايتى معناسنهدر . اصطلاحده برفعله ترتب ايدن حكمت ومصلحت ديمكدر . برفعله ترتب ايدن حكمت ومصلحت اوفعلك طرف ونهايتنده حصوله كلديكى ايچون آكا غايت تسميه ايدلمشدر .

« غايت » ك معناسى بو اولديغى معلوم اولدقده ديرزكه : بو عالم امكانده هر شيئك خلقتنه برحكمت ومنفعت ترتب ايدييور ، حكمت ومنفعتدن خالى هيچ برشى كورولميور ، بومسئلهده بتون حكما وعقلا اتفاق ايدييور . ازجمله اجرام علويهنك انواريله جميع مخلوقات نشو ونما بوليور . كرهٔ ارض ، پيكى اولان قمر ايله برابر شمسك اطرافنده دور ايدييور ، انلرك بو دورلريله ازمان واوقات حاصل اوليور ، ارضك دوريله موسملر ، سنهلر ؛ قمرك دوريله آيلر حصوله كليور . صوكرا بو اوقات وازمان بتون حيوانات ونباتاتك اسباب حياتهسندن اك مهمنى تشكيل ايتديكى كبى بونلر ايله بتون مصالحمز دخى كسب انتظام ايليور . كرهٔ ارض ٢٤ ساعتده بركره كندى محورى اوزرنده دور ايدييور ، آنك بو دوريلهده انسان وسائر حيوانلرك مدار معيشتلرى اولان ايام وباعث راحتلرى بولونان ليالى وجوده كليور ، دائما تنفس ايتديكمز هواى نسيمينكده نيجه فوائد عظيمهنى محتوى اولديغى كورولييور . بالتنفس داخله واق جكره واصل اولهرق قانى تميزلهيور وبو سببله حيات آنكله ادامه اولنيور . و هرحيوان بوكا تام احتياج مس ايدييور ، حتى بونك ايچون هوا غايت چوقدر : ٥٠ الى ٦٠ كيلو مترويه قدر ثخنى تخمين اولونمقدهدر . كذا هوانك چوق استفادن نافع

طائفه‌لتمسیله ریاح حاصل اولیور ، بو ریاح بلوطلری سوق ایدیور ، صویه احتیاجی اولان برلره یاغمورلر یاغدیره‌رق اورالره حیات بخش ایلیور ، بوندن باشـقه ریاح اعضای تذکیره‌دن اعضـای تأنیثه مادهٔ تلقیحی نقل ایله میوه‌لری تلقیح ، حرارتی تعدیل ، هوالری تجدید ، کمیلری تحریك ایلیور . ابحارك خلقتنه دخی عدو احصاردن خارج نیجه منافع ترتب ایدیور ، ازجمله بیکلرجه انواع حیوانات آنده تعیش ایلیور ، صوکرا بو حیوانلرك برچوغندن انسانلر مستفید اولیور ، انسانلرك برقسم مهمی بالقله تأمین معیشت ایتدکلری کبی ، دکزلردن اخراج ایلدکلری نیجه ذی‌قیمت اشیا سایه‌سنده توسیع تجارت وتزیید ثروت ایلیور ، کذا دکزلر کندیلرنده سهولتله سیرسفائنه صالح بر صورتده یارادلمش اولدقلرندن بوسایه‌ده دخی انسانلر ایچون پك چوق منافع حصوله کلیور . مثلا : اقصای شرق واقصای غربده بولنان امتعه واشیا یکدیکره نقل اولنه‌رق انواع تجارت حصوله کلیور ، حتی بوکون تجارتك اك بیوکنی تجارت بحریه تشکیل ایدیور . ینه بوسایه‌ده بتون بلادك صنایع ومعارفی بربرینه انتقال ایدرك مدنیت کوندن کونه ترقی وتزاید ایلیور . کذا شمسك روی زمینه نشر ایتمکده اولدیغی حرارتیله دکزلردن سمایه بخارلر صعود ایده‌رك واوراده بالتکاثف قار ویاغموره تحول ایلیه‌رك روی زمینه یاغیور . بوقارلرك ، بو یاغمورلرك روی زمینه یاغمسیله ماءالحیات اولان نهرلر ، ایرمقلر حاصل اولدیغی کبی اشجار ونباتات وحیوانات دخی حصوله کلیور ، هله اجسام عضویه‌نك وعلی‌الخصوص اعضای انسانیه‌نك خلقتلرینه ترتب ایدن حکم ومصالح بتون عقلا وحکمایی حیرتده براقیور . فن منافع اعضا کتابلرینی امعانله مطالعه ایدن کیمسه‌لرك عظمت باری‌یه وصنع سبحانی‌یه حیران اولمامالری قابل دکلدر . الحاصل شو عالم کونده ساحه‌آرای وجود اولان هر شیئك خلقتنه برمنفعت ، برحکمت ترتب ایتمکده وبوصورتله انتظام عالم محافظه ایدلمکده‌در . حالبوکه بتون اشیانك خلقتندن بویله غایه‌لرك ، منفعتلرك ترتبی تصادفه حمل اولنه‌میه‌جغندن بونلرك بر فاعل حکیمك آثاری اولدقلری آشکاردر ، اوفاعل حکیم ایسه « الله » اسم شریفیله تسمیه اولنان جناب بدیع الآثاردر .

***

## مسلك اختراع وابداع اوزره اثبات واجب

متشابه الاجزا اولان ماددن ، یعنی ماهیتلری بر اولان اجزای مادیه‌دن

برچوق عناصر مختلفه‌نك وجوده كلمسی ، براثر اختراع وبرابداعدر . بو كيفيتی اجزای ماده‌نك اختلاف وضعلرینه حمل ایتمك باطلدر . زیرا اختلاف وضعك اختلاف ماهيتی اقتضا ایتمه‌جكی بديهيدر . بونكله برابر اختلاف وضعده آیریجه برابداع وبراثر اختراعدر .

معلومدركه اجسام مركبه برچوق عنصر مختلفه‌دن تشكل ایتمشدر. حالبوكه بوعنصرلر عين ماهيتك افراد واجزاسيدر. بناءً عليه بونلر آره‌سنده حسب الماهيه اصلا اختلاف يوقدر . جمله‌سی « ماده » دينلن شيئك اقسامندن عبارتدر .

اساساً بونلر ماهيت واحده‌نك اقسامی اولدقلری حالده يكديكره نسبتله حقيقت وماهيتلری بالكليه باشقه‌در . چونكه اگر اویله اولماسه‌یدی اجسام تنوع ايده‌مزدی ، كائناتده آنجق بر نوع جسم بولنوردی . حالبوكه بو عالمده ماهيتلری يكديكرينه مخالف لايعد ولا يحصی اجسام موجوددر . وهر برينه مخصوص نيجه آثار واحكام ترتب ايتمكده‌در .

بركره اجسام جماديه‌يی نظر تدقيقدن كچيره‌لم ، وبونلردن اولا اجرام علويه‌يی نظر اعتباره آله‌لم ؛ بونلرك جمله‌سی عين ماده‌دن تركب ايتديكی حالده هر برينك كندينه مخصوص برهويتی ، بروضعيتی ، برمقدار معينی وبروقت معلومی واردر . يكديكرينه نسبتله بعضلری پك كوچك وبعضلری پك بيوكدر . حتی اوقدر بيوكدركه كرهٔ ارضك آكا نسبتی برقوم دانه‌سنك بيوك برطاغه نسبتی كبيدر . بونلردن هر بری كندی مدارنده كمال انتظام ايله دور ايديور .

بو اجرامك هيچ برنده سكونت كورولميور . هر بری كندينه مخصوص بر حركتله فضاده طولاشيور . حتی شيمديكی هيئيونك كشفلرينه كوره شمس بيله ثانيه‌ده سكز كيلو مترو برسرعتله توابعی ايله برابر « هركل » برجنه طوغرو ايلريلمكده‌در . بعض كواكبك كونی وسنه‌سی بزمكيندن دها قصه وبعضيسنك دها اوزوندر . « زحل » ك برسنه‌سی بزم سنه‌لرك يكرمی طقوزينه مساويدر . « اورانوس » ك برسنه‌سی بزم سنه‌لرك يتمش دردی قدردر . « نپتون » ك برسنه‌سی بزم سنه‌لرك يوز آلتمش دردينه معادلدر . حالبوكه « عطارد » ك برسنه‌سی بزم سنه‌مزك ربعی قدردر . برقسمنك حرارتی يوقدر . برقسمنك حرارتی ايسه پك شدتليدر . حتی شمسك حرارتی جمع ايدياسه كرهٔ ارضك تخميناً اون بيك ايكيوز كيلومتره ثخننده اولان قشرینی بركونده ازیتمكه كفايت ايدر . بوحرارت

شدیده‌نك ایکی میلیار اوچیوز سکسان برمیلیونده برجزئی بزه واصل اولیور وبو صورتله روی زمینده حیات حصوله کلیور. ارضك شمسدن اولان بعد مسافه‌سی یوز قرق طقوز میلیون کیلو متروددر. عوالم سائره‌ده دخی عین احوال جریان ایتدیکی استدلال ایدیلیور.

صوکرا برکره‌ده اجسام ذی حیاتی نظر اعتباره آله‌لم: بو اجسامك جمله‌سی برطاقم معدنی شیلردن ترکب ایدیور. بونلرك اجزای اصلیه‌سنی معدنیات تشکیل ایلیور. آزوت، قاربون، مولدالماء، مولدالحموضه‌دن عبارت اولان معدنیاتدن، یعنی شبه معدنی اولان شیلردن نباتات، حیوانات حاصل اولیور. حالبوکه اویله معدنی اولان شیلر ایله حیات آره‌سنده وهله علم، اراده، قدرت، سمع، بصر وسائره کبی صفات عالیه میاننده اصلا مناسبت یوقدر. بونك ایچوندرکه برعرب حکیمی: «الذی حارث البریة حیوان مستحدث من جماد — بتون انسانلری حیرتده براقان شی برطاقم جماداتدن حیوان جنسنك حصوله کلمسیدر» دیمشدر. ایشته بونلرك جمله‌سی هپ ابداعات واختراعات قبیلندندر.

شمدی بحثی خلاصه ایده‌لم: بتون عوالم اجزای اصلیه‌سیله، اجرام علویه وسفلیه‌سیله، معدنیات، نباتات وحیواناتیله عدواحصادن خارج نیجه احوال بدیعه وعجیبه‌یی محتوی‌در. بونجه بدایعی حاوی اولان شیلر ایسه برمبدعك ابداعی وبرمخترعك اختراعیله‌در. اومبدع ایسه «واجب الوجود» در. زیرا بوقدر آثار بدیعه‌یه مبدأ اولان شیئك ممکنات جمله‌سندن اوله‌میه‌جغی مسالك سالفه‌ده ذکر ایدیلن ادله ایله مثبت‌در.

صراط مستقیم: ٥ کانون ثانی ۳۲٤

---

## اثبات حقایق اشیا

خارجده کوروب حس ایتدیکمز اشیا، حقیقتده واردر؛ آنلر اوهام وخیالات قبیلندن دکلدر.

## سوفسطائیه حقایق اشیایی انکار ایتمشلرسه‌ده ، آنلرڭ بو مذهبلری – آتیاً بیان اوله‌جغی وجهله – کلیاً باطلدر .

سوفسطائیه اساساً اوچ فرقه‌در : ۱ – عنادیه ، ۲ – عندیه ، ۳ – لاادریه‌در .

عنادیه کوره هیچ بر شیئڭ ماهیت و حقیقتی یوقدر . کندیلری دخی داخل اولدقلری حالده بتون اشیا اوهام و خیالات باطله‌دن عبارتدر .

عندیه کوره ایسه حقایق اشیا اعتقاده تابعدر . یعنی جوهر اعتقاد اولنورسه جوهر ، عرض اعتقاد اولنورسه عرض ، حق اعتقاد اولنورسه حق ، باطل اعتقاد اولنورسه باطل ، وار اعتقاد اولنورسه وار ، یوق اعتقاد اولنورسه یوقدر .

لاادریه کلنجه ؛ بونلرده هر شیده شك و تردد مسلکنی التزام ایتمشلر . حتی کندی وجودلرندن بیله شك ایدوب بو شکلرنده دخی شك ایتدکلرینی ادعا ایتمشلردر .

بو مذهب باطله تقریباً اوچ بیك سنه اول یونانستانده ظهور ایتمش و صوکرا بونلردن داها نیجه باطل مذهبلر تشعب ایدرك دنیانك هر طرفنه انتشار ایتمشدرکه اڭ مشهورلری ( آغنوستیسیزم ) و ( ایده‌آلیسم ) لرڭ مذهبلریدر . معلوم اولدیغی اوزره آغنوستیکلر یالکز کندیلرندن باشقه ، ایده‌آلیستلرده کندیلریله کندیلرندن حاصل اولان صور فکریه و علمیه‌دن ماعدا بتون اشیانك وجودینی انکار ایدن بر طائفهٔ عجیبه‌در .

سوفسطائیلری بو باطل مذهبلره سوق ایدن شی ۱ – آنلرڭ « حواسه عدم امنیتلری » ، ۲ – « حال رؤیایی حال یقظه‌یه قیاسلری » در .

آنلر دییورلرکه : ۱ – اسباب علمڭ اڭ قوتلیسی حواسدر ؛ حالبوکه حواسه امنیت یوقدر . زیرا حواسڭ بعض شیلرده غلط ایتدیکی محققدر . ازجمله دوز بر دکنك صویه صوقیلنجه قیریلمش کبی کورونیور و اشته بوراده حس بصرڭ غلط ایتدیکی قطعیاً تحقق ایلیور و بناءً علیه سائر شیلردده غلط ایتدیکنه حکم ایدلمك ویاخود هیچ اولمازسه آنلردده غلط حس احتماله کیدلمك و بو حالده حواسه امنیت ایدلمه‌مك لازم کلیور . حواسه امنیت ایدلمه‌ینجه

علمك اسباب سائرەسنە امنيت ايدیلەمیەجکی اولویتدە قالیر وبنابرین هیچ برشیئك موجودیتنه حکم ایدیلەمەمسی ضرورت حکمنی آلیر .

٢ — بردە بز حال رؤیادە کرك ذهندە و کرك خارجدە اصلا موجود اولمایان شیاری کوریبور وحال یقظەدە کوردیکمز شیلری دە آنلرە قیاس ایدیورز . چونکه حال یقظەدە کوردیکمز شیارك حال رؤیادە کوردیکمز شیلر قبیلندن اولمدقلرینی بزە بیلدیرەجك بردلیل بولونمدیغندن «بونلرك دە آنلر کبی وجودلری یوقدر » دیە حکم ایدیورز .

بالادە بیان اولوندیغی وجهله سوفسطائیلرك کیمیسی بتون اشیانی ، کیمیسی کندیلرندن ماعدا هرشیئی انکار ، کیمیسی دە حقایق اشیانك اعتقادە تابع اولدیغی ، بعضیلری دە بوبابدە شك وتردد ایچندە بولونمقدە بولوندیغی دعواسندە اصرار ایتمکدە اولدقلرندن آنلرە قارشی مدافعە و آنارلە مباحثه ممکن دکل ایسەدە ؛ نفس الامردە مذاهب مذکورەنك سخافت وردائتنی ، درجۀ بطلان وسقامتنی بیان ایچون بونلرە قارشی بروجه آتی مدافعەیه شروع ایدیورز :

١ — فی الواقع قوۀ باصرە ، بر طاقم اسباب معلومەدن ناشی بعض شیلردە غلط ایدیور ، مثلا صویه قونولان بردکنکی انکسار ضیا سببیله قیرلمش کبی کوریور . فقط بوندن شوحاسەنك هرشیدە غلط ایتدیکنه حکم ایتمك لازم کلمز . ازجمله قوۀ باصرەنك شمسك مضی ومشرق اولدیغنی حس ایتمسی غلط حسه حمل اولونەماز . چونکه بورادە قوۀ باصرەنك غلطنه سبب اولەجق هیچ برشی یوقدر . بونکله برابر صویه قونولان دکنکك قیرلمش کبی کورونمسنی غلط حسه عطف ایتمكدە طوغرو اولەماز . زیرا ضیانك برواسطۀ لطیفەدن دیکر برواسطۀ کثیفەیه حین انتقالندە منکسر اولمسی لازم کلەجکی واشیا ایسە آنجق ضیا واسطەسیلە وضیایە تبعاً کورولەجکی جهتله مذکور دکنکك قیرلمش کبی کورونمسی امرضروری وپك طوغرودر . چونکه ضیا ورؤیت قانونلری بونی مقتضیدر . شوحالدە مذکور دکنکك قیرلمش کبی کورونمسندە اصلا غلط یوقدر .

بوحاسەنك غلط ایتدیکی ظن اولنان مواقع سائرەدە بوکا مقیسدر .

بردە فرض ایدەلم کە : قوۀ باصرە کرك بورادە ، کرك سائر یرلردە غلط ایدیور . فقط بوندن حواس وقوای سائرەیەدە امنیت ایدیلەمەمسی وبناءً

عليه بتون اشيادن وجودك سلب اولونمسى لازم كلمز. چونكه «حواس سائرده خطا ايديور» سوزى اصلا قبول ايدهمن. زيرا خاطر وخيالمزده يوق ايكن مثلا وراء جداردن دفعةً ظهور ايدن بر صدايى بلا شك ايشيديورز. كذا خبرسز اولهرق برطرفمزده تماس ايدن آتشك ياقديغنى وياخود برعضومزه باتيريلان مثلا بر ايكنهنك باتديغنى حس ايدرك درحال متأثر اوليور و همان او شيلرى كندمزدن دفعه فوق العاده بر سرعتله سعى ايديورز. نتهكيم مثلا اوطهلرمزده اوطورركن برى خارجدن يانمزه كلوب نزدنده بولنان بالفرض بر مسك قوطوسنى آچسه بوقوطونك آچيلديغنى بزكورمهسك بيله آندن انتشار ايدن مسك رايحهسنى درحال استشمام ايليورز.

شوحالده سوفسطائيهنك بتون حواسه امنيت ايدلهميهجكنه ستنداً بالجمله كائناتك اوهام وخيالاتدن عبارت اولديغنه حكملرى قطعياً باطلدر.

٢ — بونلرك حال رؤيايى حال يقظهيه قياسلرينه كلنجه: بوده ايكى وجهله مردوددر:

اولا: تسليم ايدهلم كه حال رؤياده كورديكمز شيلرك كرك خارجا كرك ذهناً اصلا وجودلرى يوقدر. آنلر هپ اوهام وخيالات باطله قبيلندندر.

فقط حال يقظهيى حال رؤيايه قياس باطلدر. زيرا آنلر باشقه باشقه عالملردر. حتى بونلكايچون برينه «يقظه»، ديكرينه «نوم» نامى ويرلمشدر. بوبله يكديكرينه مخالف ايكى شيدن برينك احوال واحكامنى ديكرينه قياس ايسه جائز دكلدر. زيرا مواطنك اختلافيله احوال واحكامك دخى اختلاف ايتديكى شبههسزدر.

كورلمزمى كه مثلا: آتش ذهن وخارجده عين شيدن، عين حقيقتدن عبارت اولديغى حالده موطنلرينك اختلافى حسبيله احوال واحكام دخى اختلاف ايدرك خارجده آتش ماهيتنه ترتب ايدن حرارت وسائره كبى احكام ذهنده اوماهيتدن، اوحقيقتدن تجرد ايدوب آنلرك يرينه احوال واحكام سائره حقيقت مذكورهيه ترتب ايلمكدهدر.

ثانياً: رؤيا نهدر؟ حقيقت رؤيايى بيانده باشليجه ايكى مذهب واردر:

مذهب اوله كوره: رؤيا. — حال نومده روح انسانينك عالم مجرداته (عالم مثاله) اتصاليله عالم حسده ظهور ايدهجك اولان وقايع وحوادثك صورتلرينى اوراده مشاهدهسندن عبارتدر. اكثر رؤيالرك مستقبلده عيناً ويا تأويلاً ظهور ايتمكده اولديغى دخى بوكا دليلدر.

مذهب ثانی یه کوره ایسه : رؤیا — حال یقظه‌ده حواس و اعصاب واسطه‌سیله خارجدن دماغه بالانتقال اوراده ارتسام ایدن و قوهٔ خیالیه‌نك تشکیلاتیله درلو درلو شکللره کیرن صور محسوساتی حال نومده روح انسانینك ادراك ایتمسندن عبارتدر. برطاقم رؤیالرك نائمك کندی حسیات و اشتغالات ظاهره‌سیله متناسباً وقوعه کلمکده اولدیغی دخی بونی مؤیددر.

شو مقدمات معلوم اولدقده، دیرزکه : رؤیاده کوردیکمز شیلرك اصلا وجودلری اولمدیغنی تسلیم ایتمیز. زیرا او شیلر یا عالم مجرداتده یعنی عالم ارواحده ملأ اعلادن روح انسانی‌یه فیضان ایدن صور و وقایع آتیه‌دن، یاخود حال یقظه‌ده حواس و اعصاب واسطه‌سیله دماغه بالانتقال اوراده انتقاش ایلین صور محسوساتدن عبارتدر. هر هانکیسی اولورسه اولسون، دیمك اولیورکه رؤیاده کوردیکمز شیلر یا روح انسانیده موجود صور معقولات و یاخود دماغده منقوش صور محسوسات اولوب سوفسطائیلرك دیدکاری کبی معدومات صرفه قبیلندن دکلدر. بناءً علیه آنلرك : «رؤیاده کوردیکمز شیلرك اصلا وجودلری یوقدر. احتمالکه حال یقظه‌ده کوردیکمز شیلرده او قبیلدندر.» دیمه‌لری قطعیاً باطلدر.

هله بونلردن ایده آلیستلرك خارجدن حواس و اعصاب واسطه‌سیله کندیلرینه انتقال و دماغلرنده انتقاش ایدن صور فکریه و علمیه‌نك کندیلرنده موجودیتنه و آنلرك خارجدن کلدیکنه قائل اولدقلری حالده او صورتلرك منشأ و اصللری اولان اشیای خارجیه‌نك موجودیتلرینی انکار ایتملری پك عجیبدر. بو، عادتا برحجره‌نك منفذندن داخله نفوذ ایدن ضیای شمسی اعتراف ایدوب‌ده صوکرا او ضیانك منشأ و منبعی اولان جرم شمسی انکار کبیدر. تشبیه آخرله آنلرك بو حالی عدتا بلوطلرك ابخرهٔ مائیه‌دن تشکل ایتدیکنی تصدیق ایدوب‌ده صوکرا ابخرهٔ مائیه‌نك وجودینی انکار کبیدر. اکر بونلر معقول ایسه او ده کی ده معقولدر.

بورایه قدر اسملری سبق ایدن سوفسطائیلردن باشقه عندیه مذهبنك شعباتندن و له‌زق عصرمزده پك چوغلمش برطاقم سوفسطائیلر دخی واردرکه بونلره کوره : «حقایق اشیا وارسه‌ده، اشیادن هیچ برشیده (حسن مطلق ویا قبح مطلق) یوقدر. بتون اشیاده‌کی حسن، قبح نسبیدر. بر قوم ویا بر شخصه کوره حسن اولان برشی دیکر بر قوم ویا برشخصه کوره قبیحدر. مثلا : بر بنانك طرز انشاسی، برقوم نزدنده کوزل، دیکر قوم نزدنده چرکیندر.

یازلمش بر اثر علمی ویا ادبی ، او اثرك مؤلفیله آكا تابع اولانلره كوره ایی ، دیكرلرینه كوره فنادر . اوتدنبری بر قومده جاری اولان بر عادت ، اوقومه كوره مقبول ، دیكر اقوامه كوره مردوددر . ادیان ، اخلاق دخی بویله‌در . الحاصل دنیاده حقیقةً كوزل ویا حقیقةً چركین هیچ برشی یوقدر . »

بو طائفه‌نك بروجه بالا سوزلرندن اصل مقصدلری ، دیانت ومدنیتی هرج ومرج ایتمك وبو صورتله بتون نوع بشری كندیلری كبی دركهٔ بهیمیته تنزیل ایتمك اولدیغی وبوفكر، زمانمزك اكثریتله نورسیدكاننه استیلا ایتمكده بولوندیغی جهتله ؛ بوفكرك بطلانی بروجه آتی بیان اولنور :

اشیاده‌كی حسن مطلق ویا قبح مطلقی منكر اولان شو سوفسطائیلرك : « عالمده هیچ بر شیده حسن مطلق ویا قبح مطلق یوقدر . » سوزلری قطعیاً باطلدر .

زیرا ایشته علم، اشیادن برشی‌در. حالبوكه علمك صفت كمال اولمق معناسنجه حسن ذاتی ایله حسن اولدیغی شبهه‌سز اولدیغی كبی، بونك ضدی اولان جهل ده صفت نقصان اولمق معناسنجه قبح ذاتی ایله قبیح اولدیغنده شك یوقدر. بوكون دنیانك هرطرفنده ازالهٔ جهل ایچون مصارف كلیه اختیاریله نشر علوم ومعارف خصوصنده بذل مساعی ایدلمسی دخی شو حقیقتی اثباته كافیدر .

كذا صو ، هوا ، ضیا ، غدا وسائر مدار حیات نباتیه وحیوانیه اولان شیلر دخی اشیا جمله‌سندندر. حالبوكه بونلرك دخی طبعه ملائمت معناسنجه حسن ذاتی‌یی حائز اولدقلری وارستهٔ بیاندر .

نته‌كیم عدالت دخی اشیادن برشی‌در. حالبوكه بونك موفق حكمت ومصلحت معناسنجه حائز حسن ذاتی اولدیغنده كیمسه‌نك شبهه‌سی یوقدر .

بو سوفسطائیلرك : « بر بنانك طرز انشاسی برقوم نزدنده كوزل ، دیكر قوم نزدنده چركین‌در . یازلمش بر اثر علمی ویا ادبی ، او اثرك مؤلفیله آكا تابع اولانلره كوره ایی ، دیكرلرینه كوره فنادر . اوتدنبری بر قومده جاری اولان بر عادت ، اوقومه كوره مقبول ، دیكر اقوامه كوره مردوددر . ادیان ، اخلاق دخی بویله‌در . الحاصل دنیاده حقیقةً كوزل ویا حقیقةً چركین برشی یوقدر . » سوزلری دخی باطلدر .

زیرا بر بنانك طرز انشاسی فن معماری‌یه تمامیله موافق ایسه آرتق آنك

برقوم نزدنده كوزل ، ديكر برقوم نزدنده چركين اولمسى اولهماز ؛ اوطرز انشا ، واقع ونفس الامرده كوزلدر ، موافق مصلحتدر . اما فن معمارى‌يى بيلمين بعض كيمسه‌لرك نظرنده كوزل دكل ايمش . وارسون اونلرك نظرنده كوزل اولماسون، بونك اصلا اهميتى يوقدر. آلتون نه ديمك اولديغنى بيلمين بركيمسه‌نك آلتونه اصلا قيمت تقدير ايدەمه‌مسيله آلتونك قيمتنه نقصان كلديكى كبى ، فن معمارى‌دن بى‌خبر اولان بعض جهلانك بو فنه تماميله مطابق اولەرق ياپيلمش اولان بربنانك حسنى ، حسن ذاتيسنى تقدير ايدەمه‌مسيله حد ذاتنده اوبناده حسنك بولونمامسى ايجاب ايدرمى ؟

قواعد علميه وفنون ادبيه‌يه موافق وبناءً عليه مصلحته مطابق اولەرق يازلمش براثرده بويله‌در . براثر علمى‌دن مقصد نەدر ؟ بوراسنى تقدير ايدەمين آدمك بويله قواعده ، فنون ادبيه‌يه تماميله موافق اولەرق يازلمش براثرك حائز اولديغى حسن ذاتى‌يى آكلامەمسيله اواثرك قيمتنه خلل كليرمى ؟

طبايع سليمه نزدنده مسلم ونفوس زكيه‌ده مستقر برعادت دخى موافق حكمت ومصلحت معناسنجه حائز حسن ذاتى‌در . چونكه بوكبى عادتلر دنيانك هريرنده مقبول ومعتبردر . بوكون اكثر قوانين مدنيه‌نك بوكبى عادتلره مبنى اولديغى دخى شومدعامزى اثباته كافى‌در .

اديان واخلاقه كلنجه ؛ بركره دين نەدر ؟ اولا بونى تعريف ايدەلم . دين ، انسانلرى كندى اراده واختيارلريله كندى حقلرنده نفع محض اولان امور خيريه‌يه سائق برقانون الهى‌در .

بويله برقانونك موافق مصلحت وحكمت معناسنجه حائز حسن ذاتى اولديغى شبهه‌سزدر . ايشته دين اسلام بويله‌در . چونكه بودينده امر اولنان شيلرك كافه‌سى انسانلر ايچون بلااشتباه نافع اولديغى كبى نهى ايديلن شيلرك جمله‌سى دخى بتون انسانلر حقنده مضر اولديغى مرتبهٔ بداهته‌در . بوكون بوحقيقت بتون عقلانك تحت تصديقنده‌در . بعض سبكمغزان بودين مبينك تعدد زوجات، تستر نسوان وطلاق كبى بعض مسائلنه اعتراض ايديورلرسه‌ده مقالات سائره‌مزده مدللاً اثبات اولونديغى اوزره آنلرك بواعتراضلرى قطعياً باطلدر .

صراط مستقيم : ١٢ كانون ثانى ٣٢٤

# ابن رشدك مسلك فلسفیسی
# و
# امام غزالی ایله بعض مسائل حقنده مناظره‌سی

ابن رشد دیانتله حکمتی کندیسنده جمع ایدن حکمای اسلامیه‌دندر. فلسفه‌ده اساس اعتباریله ارسطو مسلکنه سالکدر. بوتون اثرلرنده و بالخاصه تهافتنده ارسطونك اسمنی یاد و مسلك حکمتندن بحث ایتمکده‌در وایتدیکی بحثلرده ده ارسطویه اعتراض صورتیله دکل، قبول صورتیله ایراد ایتمکده‌در. ابن رشد حکمای یهود و نصارادن دخی بحث ایدیور. حقیقت دینیان شی تعدد ایده‌میوب واحددن عبارت بولنمق ضروری اولمغله نصرانیت و یهودیتك حقایقندن بحث ایدن حکمای نصارا و یهودی دخی رد ایتمیور. فلسفهٔ حقیقیه‌یی دین اسلامه و بالجمله ادیان صحیحه اساساتنه موافق کوریور.

دراپه‌رك کندیسنه اسناد ایلدیکی وجهله ابن رشد « هر جسم ذی حیات کندیسندن مقدم کلمش اولان دیکر بر ذی حیاتدن تولد ایدر. بو عالم مادی دخی بر ذی حیاتدر. بناءً علیه بالطبع دیکر بر ذی حیاتدن تولد ایتمشدر که او ده اللهدر. هر شیئك منبع و موردی اودر. هر شیئی محافظه ایدن اودر. مشهوداتمزك کافه‌سی کندی شکللرینی بر قوتله محافظه ایدرلر که او قوت دخی اللهدن کلور. او قوت ابطال ایدلسه او جسملرك محولرینی دخی مقتضی اولور. ایمدی الوهیت صورت دائمه‌ده طبیعیات ایچنده حاضر و قیوم اولوب عالم طبیعتی طوتار. یعنی نوعما روح کائناتدر » سوزلرینی عیناً سویله‌مامش ایسه‌ده مآلاً سویلمشدر. حتی « مخلوقاتك اولومی اصللرینه رجعتك مقدمه‌سیدر » سوزینی عیناً سویلمشدر. فقط « هوای نسیمی ایچنده بیلدیرن محو اولان صدا بر مدت طنین انداز اولمقده دوام ایلر آندن صکره محو اولور. آندن صکره صدانك نه اولدیغنی، نره‌یه کیتدیکنی کیمسه بیلمز. موجودات بو صدا کبی برر برر کیده‌جکلر. الله هر شی مقامنه یالکز کندی باقی قاله‌جق » سوزلرینی عیناً ویاخود مآلاً سویلدیکنه دائر کرك تهافتنده وکرك دیکر اثرلرنده بر قیده تصادف ایدیله‌مه‌مشدر. بکا قالورسه ابن رشد بو سوزلری سویلمز. چونکه ابن رشد عالمك ابدیت و ازلیتنه قائل اولدیغندن « موجودات محو اولوب

الله هر شی مقدمه یالکز کندی باقی قاله‌جق، سوزی آنک قائل اولدیغی اساس ایله متناقضدر. ابن رشدک مسلک حکمتی اصل امام غزالی ایله اولان مناظره‌لرندن آکلاشیلور. بو مناظراتک دراپار طرفندن قیدلری قالدیریلان مباحثه تعلق ایدنلرینی ایشته ترجمه آتی اجمال ایدیورم:

## ازلیت عالمه دائر مناظره

امام غزالی حضرتلری دیورکه:

— بالجمله فلاسفه عندنده بو عالم قدیمدر و بلاواسطه بر حادثک قدیمدن صدوری ممکن دکلدر. فلاسفه بو سوزلرینی برچوق دلیللر ایله اثباته قیام ایتمشلردر. بز بوراده او دلیللرک اوچنی ذکر و ابطال ایله اکتفا ایده‌جکز، برنجی دلیللری شودر:

« بر حادثک بلاواسطه قدیمدن صدوری محالدر. زیرا فرض ایده‌لم که بر قدیم واردر و بو عالم او قدیمدن ازلده صدور ایتمامشدر، صکره صدور ایتمشدر. ایمدی عالمک ازلده او قدیمدن صدور ایتمامسی نه ایچوندر؟ ازلده عالمک وجودینی عدمنه ترجیح ایده‌جک بر مرجح بولنمیوب عالم، امکان صرف اوزره قالدیغی ایچوندر، دکلمی؟ پك اعلا، بوندن صکره عالم حادث اولدقده عالمک ایشبو حدوثی ایکی صورتدن خالی دکلدر. بو حدوث یا بر مرجح ایله‌در ویاخود بلامرجحدر. اکر بلامرجح ایسه عالم حادث اولمایوب کما فی السابق امکان صرف اوزره قالمسی لازم کلور ایدی. زیرا ترجیح بلامرجح باطلدر. اکر بر مرجح ایله ایسه او مرجحی احداث ایدن کیمدر؟ و او مرجح نیچون مؤخراً حادث اولدی‌ده اول‌جه حادث اولمدی؟ اکر « بو مرجحی ایجاد ایدن فلان شیدر » دنیلور ایسه او زمان شئ مذکورده نقل کلام اولنور.

مرجحك حدوثنده ایراد اولنان سؤال، او شیئه‌ده وارد اولور. برده بو عالم مادام که حادثدر، حادث اولدیغی زماندن دها اول نیچون حادث اولمامشدر؟ او حالده عالمک حادث اولمامسنی حق تعالانک ایجاد و احداثدن عجزینه و یاخود حدوثک استحاله‌سنه حمل ممکن دکلدر. زیرا بو حمل، قدیمك تجزدن قدرته و عالمده استحاله‌دن امکانه انقلابنی مؤدی اولورکه بونلرک هر ایکیسی‌ده محالدر. بوکا، عالمک حدوث اولدیغی زماندن اول بر غرض یوق

ایدی . صکره اوغرض موجود اولدی‌ده غرضك موجودیتیله بوعالمده دخی میدانه کلدی . » طرزنده برجواب ویریلمدیکی کبی « عالمك براز دها اول حادث اولماسی اولجه آلتك فقدانندن مبنی ایدی » طرزنده دخی برجواب ویریلمز . بلکه بوبابده تخیله قریب اولان شویله بر جواب ویریلمکده‌در : « بو عالمك حادث اولدیغی زماندن اول جناب حق عالمك وجودینی اراده ایتمدیکی ایچون عالم اولجه حادث اولمدی » واقعا بو سوز براز خیاله قریبدر . فقط بوندن ده حق تعالی حضرتلرینك اراده‌سی حادث اولمق لازم کلور . حالبوکه جناب حق محل حوادث اولمدیغندن اراده‌نك حدوثی ذات باریده محالدر . اراده‌نك آخر بر محلده حدوثی ایسه حق تعالانی مرید قیلمز . یعنی فرض ایده‌لم که مؤخراً عالمك حدوثنه تعلق ایدن اراده حق تعالاده حادث اولمامش ده بشقه بر محلده حادث اولمش . واقعا بو تقدیرجه جناب حقك محل حوادث اولمسی لازم کلمز ایسه‌ده اواراده کندیسنده بولنمدیغندن واراده اولمینجه اکا مرید نامی ویریلمیه‌جکندن بو فرضه کوره‌ده جناب حقك مؤخراً بو عالمك حدوثنی اراده ایتمش اولمسی تحقق ایتمز .

شمدی بز عالمك محل وزمان حدوثنده‌کی نظریاتمزی ترك ایده‌لم‌ده اصل حدوث عالمده‌کی اشکالی بیان ایده‌لم : عالم نره‌دن حادث اولدی ؟ نیچون حادث اولدیغی زماندن دها اول حادث اولمدی‌ده مؤخراً حادث اولدی ؟ اولجه آلت ویا قدرت ویاخود طبیعت ( یعنی عالمك مابه‌الکمالی اولان قوت ) یوق ایدی‌ده آنك ایچونمی ؟ پك اعلی ! فقط شمدی سؤال ایدرزکه : بونلر یعنی آلت ویاقدرت ویاغرض ویاخود طبیعت اولجه نیچون موجود اولمدی‌ده مؤخراً موجود اولدی و بو تبدل نه ایله عالمده حادث اولدی ؟ بوکا جواباً : « مؤخراً بر اراده حادث اولدیغی ایچون عالم بو اراده ایله دفعةً ظهوره کلدی » دنیله‌جك اولور ایسه بوده باطل و مشکلدر . زیرا او مؤخراً حادث اولان اراده دیکر بر اراده‌یه محتاج اولور . اکر ایکنجی اراده‌دخی اوجهتله بر اوچنجی اراده‌یه و هلم جرا الی غیرالنهایه اراده‌لر بربرینه توقف ایدرك کیدر ایسه تسلسل لازم کلور . بو ایسه باطلدر . اکر کیتمز ایسه اوحالده‌ده قدرتسز ویاخود آلتسز ، یاخود غرضسز ویا طبیعتسز اوله‌رق حادثك قدیمدن ظهورینه وارد اولان اعتراض بعینه عودت ایدر . خلاصه عالم حادث اولدیغنه کوره هرنه‌درلو توجیه

اولنور ایسه اولنسون محال باش کوستر . عالمك حدوثی محال اولنجه قدمی ثابت اولورکه مطلوب‌ده بودر . »

ایشته امام غزالی فلاسفه‌نك برنجی دلیللرینی بو صورتده اجمال ایلدکدن صکره کندی مدافعه‌سنی دخی بروجه‌آتی سرد ایدییور . دییورکه :

ــ فلاسفه‌نك برنجی دلیللری ایشته بو خلاصه‌دن عبارت اولوب بونلرك قدم عالمه دائر سرد ایلدکاری ادله‌نك الك قوتلیسی‌ده بودر . بوایسه بروجه‌آتی ایکی‌وجه ایله مجروحدر : وجه‌اول : ای فلاسفه ! سز « بوعالم‌حادثدر وحدوثی‌ده ارادهٔ قدیمه ایله‌در . ارادهٔ قدیمه بوعالمك حادث اولدیغی وقتده عالمك وجودینه و حدوثنه تعلق ایتمش و بو تعلق سببیله عالمده میدانه کلمشدر . وجود باشلادیغی کونه قدر ایسه عالمك عدمی مستمر اولمشدر . » دیینلرك شوسوزلرینی نیچون رد ایدییورسکز ؟ سزی بو اعتقاددن منع ایدن و سزه بونی محال عد ایتدیرن شی نه‌در ؟

الحاصل بوعالم حادثدر وبو حدوثی‌ده ارادهٔ ازلیه ایله‌در . فقط بو ارادهٔ ازلیه عالمك ازلده دکل بلکه حادث اولدیغی وقتده حدوثنه تعلق ایتمشدر وبوتعلق سببیله عالم او وقت میدانه‌کلمشدر ، بونده‌ده هیچ برمحذور متصور دکلدر .

اما سز دییورسکزکه « بوتقدیرده ارادهٔ حقك حادث اولمسی لازم کلور » خیر ! لازم کلز . اول وقت لازم کلور ایدی که کرك اراده وکرك اراده‌نك تعلقی عالمك حادث‌اولدیغی وقتده وجوده‌کلمش اولسه ایدی . حال‌بوکه بزاویله دیمیورز . بز اراده‌نك قدیم اولوب یالکز تعلقنك حدوثنه قائل اولیورز . بوندن‌ده جناب حقك محل حوادث اولمسی و اراده‌لرك الی غیرالنهایه تسلسل ایتمسی لازم کلز . بوندن یالکز تعلقك حدوثی لازم کلورکه بو تعلق‌ده برامر اعتباری اولدیغندن بونك‌حدوثی هیچ بر محالی مستلزم اولمز .

وجه‌ثانی : ای فلاسفه ! خصملریکزك « قدم‌عالم‌محالدر . زیرا قدم‌عالم فلك‌ایچون نهایتسزدورانی‌اثباتا مؤدیدر . حال‌بوکه‌دورات فلکك سدسی ، ربعی ، نصفی واردر . چونکه‌فلك‌شمس برسنه‌ده ، فلك‌زحل ده‌اوتوز سنه‌ده [١] دور ایدییور . بو حالده

---

[١] نظریات جدیدیه کوره یکرمی طقوز سنه‌ده

دورهٔ زحل دورهٔ شمسك ثلث عشری یعنی اوتوزده بری ودورهٔ مشتری‌ده ایکی ثلثی اولیور . چونکه مشتری اون ایکی سنه‌ده دور ایدییور . صکره دورات زحلك نهایتی اولمدیغی کبی دورات شمسك‌ده نهایتی یوقدر . حالبوکه دورات زحل دورات شمسك ثلث عشری ایدی . بلکه‌ده شمسك شرقدن غربه اولان دورات یومیه‌سنك نهایتی اولمدیغی کبی دورات فلك ثوابتك‌ده نهایتی یوقدر . حالبوکه فلك ثوابت اوتوز آلتی بیك سنه‌ده بر کره دور ایدییور . غیر متناهی اولان شیلرك بویله بر برندن زائد و ناقص اولمسی‌ده محالدر » دیه سویلدکلری سوزی سز نیچون رد ایدییورسکز ؟ اگر بر قائل چیقوب‌ده « بونك استحاله‌سی بدیهیدر ویاخود « بو دورات چیفتمیدر تکمیدر ؟ » ویاخود « هم چفت هم تکمیدر ؟ » ویاخود « چفت‌ده دکل تك‌ده دکلیدر ؟ » دیه‌جك اولورسه نه جواب ویررسکز ؟ اگر « هم چفتدر ، هم‌ده تکدر » یاخود « چفت‌ده دکلدر ، تك‌ده دکلدر » دیه‌جك اولورایسه‌کز بونك بطلانی آشکاردر . اگر « چفتدر وچفت‌ده بر زیاده‌سیله تك اولور » طرزنده جواب ویره‌جك اولور ایسه‌کز بو حالده نهایتی اولمیان بر شیئك واحد زیاده‌سیله تك اولمسی نصل ممکن اولور ؟ واو واحد نره‌یه علاوه ایدیلور ؟ واگر « تکدر تك‌ده بر زیاده‌سیله چفت اولور » دیر ایسه‌کز دمنکی سؤال عیناً وارد اولور .

ایشته حدوث وقدم عالم مسئله‌سنده فلاسفه‌یه مقابل امام غزالینك تهافتنده ایراد ایلدیکی مدافعه دخی شوندن عبارت اولوب ابن رشد ایسه کندی تهافتنده امام غزالی‌یه جواباً دییورکه :

ــ غزالینك فلاسفه آغزندن نقل وحکایه ایلدیکی دلیل بر دلیل جدلی اولوب براهین قطعیه مرتبه‌سنده دکلدر . زیرا بو دلیلك مقدمه‌سی مقدمهٔ عامه‌در . یعنی عمومه قرشو سویلنان بر سوزدر . حالبوکه براهینك مقدماتی امور حقیقیه متناسبه اولمق لازمدر . بونك بیانی شودرکه « الممکن » لفظی بالاشتراك « ممکن اکثری » ، « ممکن اقلی » و « ممکن تساوی » یه اطلاق اولنور . [١] وبونلرده‌ده مرجحه احتیاج علی السویه اولمز . چونکه ممکن اکثرینك کندی کندینه ترجیح ایدرك ماهیتندن خارج بر مرجحه احتیاج اولمدیغی ظن اولنور . ممکن تساوی ایسه بونك

---

[١] « ممکن » : حقیقت وماهیتی نه وجودینی ، نه‌ده عدمنی اقتضا ایتمیوب بونلردن هر ایکیسنده‌ده خارجدن بر مرجحه محتاج اولان شیدر .

خلافنه‌در. بر ده امكاندن بعضيسى فاعلده، بعضيسى ده منفعلده اولور. فاعلده اولان امكان امكان فعل اولوب منفعلده اولان امكان ده امكان قبولدر. حال بوكه بونلرده ده مرجحه احتياجك ظهورى على السويه دكلدر. چونكه منفعلده‌كى امكانك خارجده برمرجحه احتياجى مشهوردر. ناصيل كه امور صناعيه‌ده بو احتياج حسًا دخى ادراك اولنور. واقعا امور طبيعه‌نك اكثريسنده ده خارجدن برمؤثره، برمرجحه احتياج بولنديغنده شك ايديلور. چونكه امور طبيعه‌نك مبدأ تغيرى كنديلرندن اولديغى ظن اولنور. بونك ايچوندركه بز آنلردن بر چوغنده متحركى محرك صانيرز. هر متحرك ايچون بر محرك اولديغى وطبيعيات ميانده كندى كنديسنه حركت ايدر برشى بولنمديغنى بلادليل بيلميز. چونكه بونلرك هپسى بيان واثباته محتاجدر. كذلك فاعلده‌كى امكانده بويله‌در. تأثير فاعلك قوه‌دن فعله چيقمسى ايچون خارجدن برمرجحه محتاج اولمديغى ظن اولنور. زيرا فاعلك عدم تأثيردن تأثيره انتقال ايتمسى اكثريا برمغيره محتاج اولان تغيردن عبارت دكل كبى كوريلور. كذلك برمغيره محتاج اولان تغيردخى برقاچ قسمه آيريلور. بونلرك بعضيسى جوهرده بعضيسى كيفيتده، بعضيسى مقدارده بعضيسى ده مكانده بولنور. قديمده بو امكان وتغير كبى ايكى قسمه آيريلوركه بريسى قديم بالذات ديكرى دخى قديم بالغيردر. تغيراتدن بعضيسى بعض قوم عندنده قديمده بولنمق جائزدر. كراميه عندنده ارادهٔ حادثه‌نك جناب حقده وقدما عندنده كون وفسادك ماده اوزرنده[١] بولنمسى كبى.

كذلك فاعل ده ايكى قسمدركه بريسى اراده ايله بريسى طبيعت ايله اجراى تأثير ايدر. فعل ممكنك بونلردن صدورى كيفيتنده دخى مساوات يوقدر.

بونلرك هپسى مسائل كثيرهٔ عظيمه اولوب كنديلرندن آيرى آيرى بحث اولنمغه احتياج واردر. مسئلهٔ واحده‌يى مسائل كثيره يرنده اتيان ايسه سوفسطائيلره مخصوصدر. چونكه بو ماده‌دن برينده غلط ايتمك موجوداتدن بحثده غلط عظيمه سببدر.

امام غزالينك حكمايه قارشو ويرديكى جوابلره كلنجه: بو جوابلردن وجه اول برسفسطهٔ محضدر. زيرا فاعل مختار اولدقده يعنى برفعلى اراده واختياريله ياپدقده مفعولك تأثرى فاعلك تأثيرندن وكذلك فاعلك تأثير اوزرينه عزمندن مؤخر

[١] ماده‌دن برصورتك زوالنه «فساد» وآنك يرينه ديكر برصورتك حصولنده «كون» دينير.

اولمسی جائز اولدیغنه قائل اولمق غزالی‌یه ممکن اولمدیغی ایچون فعالك ومفعولك ارادهٔ فاعلدن تأخری جائز اولدیغنه قائل اولمشدر. واقعا مفعولك ارادهٔ فاعلدن تأخری جائز ایسه‌ده فاعلك اومفعولی ایجادندن وآنك اوزرنده تأثیرندن وفاعل مریدك آنی ایجاده عزم وقصدندن تأخری جائز دکلدر. بوحالده حدوث عالمی ترجیح ایدن مرجحك مؤخراً موجودیتنه دائر ایراد اولنان اشکال، اراده قدیم اولدیغی وحدوث عالم بو اراده‌نك تعلقیله حادث بولندیغی صورتده‌ده باقیدر. بناء علیه بو مسئله‌ده غزالی‌یه ایکی شیدن برینی قبول ایلك واجبدر: عالم حادث اولدیغی تقدیرده یا «فاعلك فعلی فاعلده خارجدن برتغیر ایجاب ایدر» دیه‌جك ویاخود «تغیراتدن بعضیسی، خارجدن برمغیره احتیاجسز اوله‌رق مغیرك بالذات کندیسندن نشأت ایلر» سوزینی قبول ایلیه‌جك اکر شق اولی اختیار ایدر ایسه فاعل ایچون خارجدن برمغیر اولمق لازم کلور. اکر شق ثانی‌یی قبول ایلر ایسه قدیمك برنوع تغیر ایله متغیر اولمسی اقتضا ایدر. حالبوکه بونلرك ایکیسی‌ده عندالغزالی باطلدر.

وجه ثانی‌یه کلنجه: واقعا زمان واحدك ایکی طرفنده ادوار کثیره صاحبی اولان ایکی حرکت تصور اولنور وبعده بو حرکتلردن هر بری ایچون برحد محصور توهم ایدیلیر ایسه غزالینك بو اعتراضی وارددر. زیرا برجمله‌یی دیکر جمله‌یه نسبت ایلك اوجمله‌لرك اجزالرینك‌ده بربرینه نسبتنی ایجاب ایدر. مثلا دورهٔ زحل اوتوز سنه دنیلن مدتده دورات شمسك بینه او مدت ظرفنده ثلث عشری اولدقده بو مطلوب حاصل اولور. زیرا دورات شمسدن برجمله دورات زحلدن برجمله‌یه زمان محدودده نسبت اولندقده بوندن دورهٔ اولانك جزؤلری‌ده دورهٔ ثانیه‌نك جزؤلرینه نسبت اولنمق لازم کلور. اما شو ایکی حرکت بیننده ــ بالقوه اولدقلری ایچون یعنی ایکیسنك‌ده مبدئی بولنمدیغی جهتله ــ نسبت ممکن اولمز ایسه برنجیسنك اجزاسنی ایکنجیسنك اجزاسنه نسبت لازم کلمز. نصل‌که بونی فلاسفه دلیللریله اثبات ایتمشلردر.

ایمدی وقتا که قدما مثلا حرکت شمسك مبدأ ونهایتی اولمدیغنی فرض ایتدیلر وحرکت زحلك‌ده بویله اولدیغنه قائل اولدیلر آرتق بونلرك ایکیسی آره‌سنده نسبت آرامق ممکن اولمدی. بناء علیه دورهٔ شمسه کرك دورهٔ زحل، کرك دورهٔ مشتری‌یه وسائره‌یه نسبت اولنه‌مزکه بوندن هپسی‌ده نامتناهی اولدقلری

حالده بعضیلرینك بعضیلرندن زائد ویا ناقص اولمسی و کیمیسنك چفت و کیمیسنك تك بولنمسی لازم کلسون . دورهٔ فلکدن هیچ بر دوره یوقدرکه آندن اول دخی نهایتی اولمیان دورات بولنمسون . بو قضیه عندالفلاسفه صحیح ومتفق علیه بر مسئله‌در . وبوده هر حرکت متقدمه‌نك حرکت متأخره‌یه شرط اولمسی اساسنه مستنددر .

حرکت متقدمه حرکت متأخره‌نك وجوده کلمسنك شرطی اولدیغنه کوره هر نه زمان حرکاتدن بری بولنسه آندن اول نهایتسز اسبابك ده بولنمسی لازم کله‌جکی ظن اولنمسون . چونکه حکمادن هیچ برکیمسه کفرهٔ دهریه کبی نهایتسز اسبابك وجودینه قائل دکلدر . زیرا بوندن سببسز بر مسببك ومحرکسز بر متحرکك وجودی لازم کلور . بو ایسه فلاسفه عندنده باطلدر . بناءً علیه براهین قاطعه آنلری بوکا‌ناتده حکمفرما اولان یالکز بر محرك ازلی بولندیغنی و بو محرك ازلینك وجودی ایچون ابتدا وانتها اولمدیغنی ، فعلده بو محرك ازلینك وجودندن متأخر اولمامسی ایجاب ایتدیکنی اعتقاده مجبور ایتمش وبوجهتله عندالفلاسفه او محرك ازلینك فعلی ایچون بر مبدأ اولمامق قطعیت حکمنی آلمشدر .

معهذا او محرك ازلینك افعالندن هیچ بر فعل یوقدرکه بالذات فاعل اولسون . فاعل آنجق کندیسیدر . بعض فعلك بعض فعلدن اول اولمسی ایسه بالذات دکل ، بالعرضدر . بونك ایچون حکما بالعرض نهایتی اولمیان شیئك وجودینی جائز کوردیلرده بالذات نهایتی اولمیان شیئك وجودینی جائز کورمدیلر . بلکه «ممکناتدن هر نوع ایچون قدم امر ضروری اولوب مبدأ اول وازلینك وجودینه تابعدر» دیدیلر .

فقط بو حکم یالکز حرکات متتابعه ویا متصله مثللو شیلرده جاری اولمیوب بلکه کندیلرنده متقدمك متأخره سبب اولدیغی ظن اولنان شیلرده‌ده جاریدر . انسان کبی که آنی کندی کبی بر انسان تولید ایدر وبو انسان مولدك وجودینك اولی اولمیان بر فاعل ازلی‌یه قدر ترقی و تناهیسی واجب اولور . اویله ایسه بر انسانك دیکر انساندن ، او دیکرك‌ده بشقه بر انساندن وهلم جرا کون وحصولی کون بالعرض اولوب کون بالذات دکلدر . (یعنی هر انسان مولد تولید ایلدیکی انسانك واسطهٔ موجودیتی اولوب یوقسه علت مستقله‌سی دکلدر ) الحاصل

وجودینك اولی اولمیان فاعلك بلا آلت یاپمش اولدیغی فعللر ایچون انتها اولمدیغی کبی آلت ایله یاپمش اولدیغی فعللر ایچون‌ده انتها یوقدر .

وقتا که متکلمین کرام حکمانك بویله بالعرض اولان شیلری بالذات اعتقاد ایدر اولدقلرینی ظن ایتدیلر، بونك وجودینی انکار ایله حکمانك قوللرینی حل ایتمش اولیوب کندی دلیللرینك ضروری وبدیهی اولدیغنی توهم ایتمش اولدیلر. حال بوکه بو مسئله فلاسفه‌نك کلامندن پك قولای اکلاشیلیور. زیرا آنلرك رئیسلری اولان ارسطو « اگر برحرکتك حرکتی اولسه ایدی یعنی برحرکت دیگر حرکتی ایجاد ایتسه ایدی هیچ برحرکت بولنمز ایدی. کذلك برعنصر دیگر عنصری احداث ایلسه ایدی هیچ برعنصر بولنمز ایدی » سوزینی تصریح ایتمشدر . زیرا بویله نهایتی اولمیان شیلر مبدأده دکلدر ، منتهاده دکلدر . بونك ایچون مکوناتدن هیچ بریسنه « شو شی منقضی اولدی » دینه‌مز . چونکه هرمنقضی اولدیغی ظن اولنان شی برباشقه صورتده تجلی ایتمشدر . باشقه برصورتده تجلی ایتمیان شی ایسه منقضی دکلدر .

بو حکم مبدأ ونهایتك برامر نسبی اولمسندن‌ده بللیدر . بونك ایچون مستقبلده دورات فلکك نهایتی اولمیه‌جغنه قائل اولان کیمسه‌یه مبدئی یعنی دورات فلکك ابتداسی اولدیغنی‌ده انکار ایتمك لازم گلمشدر . زیرا مبدئی اولان شیئك منتهاسی‌ده اولمق لازمدر . مادام‌که دورات مذکوره‌نك منتهاسی یوقدر ، اویله ایسه مبدئی‌ده یوقدر . اول وآخر کلمه‌لرنده‌ده سوز بویله‌در . اولی اولان برشیئك آخری‌ده اولور . اولی اولمیان برشیئك آخری‌ده اولماز . آخری اولمیان برشیئك اجزاسندن برجزؤ، حقیقت ونفس الامرده منقضی‌ده اولماز . کذلك اوشیئك اجزاسندن هیچ برجزؤك مبدئی‌ده بولنه‌مز . ایشته بونك ایچوندرکه « فلان شی منقضی اولدی » دینه‌مز .

الحاصل حکما عندنده عالمك قدمی اعتقاد اولنوب بونك‌ده معناسی « فعل الهینك اولی‌ده یوقدر، آخری‌ده یوقدر » مسئله‌سندن عبارتدر . فقط متکلمین بومعنایی اکلامیوب قدمه « کندیسی ایچون علت اولمیان شی » معناسنی ویرمشلردن اومعنایه مغایرتده بولنمامش اولمق ایچون قدم عالمی‌ده انکار ایتمشلردر .

ایشته ابن رشدك امام غزالی‌یه مقابله‌سی دخی بوراده ختام بولدی . فقط

خاطردن چیقارماملیدرکه امام غزالی فلاسفه‌نك ازلیت عالمه دائر اولان دلیللرینك بوراده قدر یالکز برنجیسی اوزرینه بنای مخاکمه ایتمش ایدی‌ده ابن رشدك مقابله‌سی دخی یالکز اوبرنجی دلیل اوزرینه واقع اولمشدر . بعدما امام غزالی فلاسفه‌نك ایکنجی دلیللرینی دخی بالاجمال آندن صکره کندی مدافعه‌سنی‌ده ایراد ایلیه‌جکدر . ایمدی امام مشار الیه دییور که :

— فلاسفه‌نك ازلیت عالمه دائر اولان ایکنجی دلیللری دخی شودر :

عالم حادث اولدیغی تقدیرده جناب حقك عالم اوزرینه تقدمی حرکت یدك حرکت مفتاح اوزرینه، برشخصك کندی ظلی اوزرینه تقدمی مثللو یا عاتك معلوله تقدمی نوعندن تقدم بالعلیه‌در، یاخود برزمانده ظهوره کلن برحادثه‌نك آندن صکره‌کی زمانده ظهوره کلن برحادثه تقدمی نوعندن تقدم بالزماندر . اکر حق تعالانك عالم اوزرینه تقدمی تقدم بالعلیه ایسه تقدم بالعلیه‌ده متقدم ایله متأخرك زمانده مساوی اولملری لازم کلدیکندن ، یا ایکیسی‌ده حادث اولور، یاخود ایکیسی‌ده قدیم اولور . مادامکه حق تعالانك سانی ازلیتدر، بوحالده ایکیسنك‌ده حادث اولمق احتمالی اولمدیغی جهتله عالمك‌ده ازلی اولدیغی تعین ایدر . بونلرك بریسی ازلی ، دیکری غیر ازلی اولمق محالدر . چونکه بو تقدیرده بینلرنده‌کی تقدمك تقدم بالزمان اولمسی لازم کلور . بزایسه آنی تقدم بالعلیه فرض ایتمش ایدك . اکر حق تعالی‌نك عالم اوزرینه تقدمی تقدم بالزمان اولمق لازم کلسه زمان دخی عالمدن اولدیغی جهتله عالم زمان معدوم ایکن حق تعالانك برزمان ایچنده بولنمسی واو حالده‌ده قبل الزمان برزمان اولمسی لازم کلور . قبل الزمان برزمان اولمق اجتماع نقیضین اولدیغندن بالبداهه محالدر . زمانك حدوثی محال اولنجه قدمی ثابت اولور وزمان قدیم اولدقده حرکتك‌ده قدیم اولمسی ایجاب ایدر . چونکه زمان مقدار حرکتدر . حرکت قدیم اولنجه متحرکك‌ده قدمی ثابت اولور . زیرا متحرکك حرکتیله زمان دوام ایدییور .

ایشته حکمانك ایکنجی دلیللرینی دخی بوصورتده اجمال ایلدکدن صکره امام غزالی مدافعه‌یه شو وجهله باشلایه‌رق دییور که :

— زمان حادث ومخلوقدر . کندیسندن اول اصلا زمان یوقدر . «الله تعالی عالم وزمان اوزرینه متقدمدر» قولمزدن مرادمز «عالم یوق ایکن الله تعالی وار ایدی . صوکره عالم دخی الله تعالی ایله وار اولدی» دیمکدر . «عالم یوق ایکن الله تعالی وار ایدی» قولمزدن

مفهوم اولان شی ایسه ازلده ذات باری‌نك وزنیله برابر عالمك عدمنی اخبار اولوب «صکره عالمده دخی وجود باری ایله وار اولدی» قولمزدن مستفاد اولان شی دخی آنجق ذات باری ایله عالمك وجوده اکلدیکنی اخباردر. حق تعالانك عالم اوزرینه تقدمندن مقصودمز دخی حق تعالی یالکز اولدیغی حالده وجودله تفرد ایتمش اولدیغنی افاده‌در. عالم شخص واحد کبیدر. مثلا بز «عیسی یوق ایکن الله وار ایدی. صکره عیسی دخی وجود باری ایله وار اولدی» دیر ایسه‌ك بو جمله عیسانك یوقلغیله برابر حق تعالانك وارلغنی ومؤخراً وارلقده ایکیسنك‌ده اجتماعنی افاده ایدر. اوچنجی برشی دها فرض ایتمك ایجاب ایتمز. واقعا وهم اوچنجی برشیئك دها فرضندن کندیسنی کیرو آلمز ایسه‌ده غلطات اوهامه التفات واعتبار یوقدر.

ایشته امام غزالینك ایکنجی دلیله مقابله‌سی دخی شوندن عبارتدرکه دقت ایدیله‌جك اولسه فلاسفه ایله آره‌لرنده اوقدر بیوك برمسافه بولنمدیغی دخی کوریلور. ابن رشد ایسه بودقتی دها بشقه برصورتده کوستریور. دیورکه:

— غزالینك بوسوزی دخی مغالطه‌در. زیرا برهان قائم اولدی‌که بو عالمده ایکی وجود واردر. بری طبیعت حرکتده یعنی حرکتك کندیسنده‌درکه بو وجود زماندن اصلا آیرلمز. دیکری طبیعت وماهیت حرکتده دکلدرکه بو وجود دخی ازلی اولوب زمان ایله توصیف اولنمز. طبیعت حرکتده اولان وجود حس وعقل ایله اکلاشیله بیلور برشیدر. اما طبیعت حرکتده اولمیان وجود حساً معلوم اولمیوب مع‌هذا «هر متحرکك برمحرکی وهر معلولك برفاعلی واردر. اسباب محرکه الی غیر النهایه کیتمز. بهمه‌حال غیر متحرك برسببه منتهی اولور» قضیه‌لرینی اعتراف ایدن عقلا نزدنده بودرلو وجودك دخی موجودیتنه برهان قائم اولدیغی کبی طبیعت حرکتده اولان وجودك زماندن منفك بولنمدیغنه وطبیعت حرکتده اولمیان وجودده زمان لاحق اولمیه‌جغنه دخی برهان قائم اولمشدر.

ایمدی بومقدمه معلوم اولدقدن‌صوکره دیرزکه بو ایکی وجوددن برینك دیکرینه تقدمی یعنی زمان کندیسنه لاحق اولمیان وجودك دائما زمان مقارن بولنان وجوده تقدمی برتقدم زمانی اولمدیغی کبی برتقدم علی ده دکلدر. بونك ایچون موجود غیر متحرکك موجود متحرکه تقدمنی ایکی موجود متحرکدن برینك آخره تقدمنه تشبیه ایدنلر خطا ایتمشلردر. زیرا متحرك جنسندن اولان هر ایکی موجود آره‌سنده بولنان برنجیسی ایکنجیسیله یا برابردر،

ویاخود یکنجیسندن زماناً متأخردر » دیه تردید طوغری ایسه‌ده موجود غیر متحرك ایله موجود متحرك آره‌سنده بو تردید طوغری دکلدر . واقعا متأخرین حکمای اسلامیه‌دن بعضلری تردید مذکوری موجود غیر متحرك ایله موجود متحرك آره‌سنده دخی اجرا ایتدیلر ایسه‌ده آنلرك بو فعللری مسلك قدمانی لایقیله اکلامدقلری و بیلمدکلری ایچوندر . بو حالده ذکر اولنان ایکی وجوددن برینك دیکرینه تقدمی تقدم بالوجوددر . بو تقدم بالوجود انواع تقدمدن برنوع اولوب اوده متغیر اولمیان وکندیسنده زمان حکمنی اجرا ایده‌میان بروجودك ، زمان ایچنده متغیر اولان دیکر بر وجوده تقدمدن عبارتدر . بناءً علیه حکماجه « بو ایکی وجود برابردر ویاخود بونلردن بری آخره زماناً تقدم ایتمشدر » سوزی طوغری دکلدر . اویله ایسه امام غزالینك حکمای مومی الیهم اغزندن « عالم حادث اولدیغی تقدیرده جناب حقك عالم اوزرینه تقدمی یا تقدم بالعلیه‌در ویاخود تقدم بالزماندر » دیه اسناد ایلدیکی سوز دخی برافترادر .

ابن رشدك امام غزالی‌یه مقابله‌سی دخی بوراده ختام بولدی . دقت ایدیلور ایسه کوریلورکه حکما ایله امام غزالینك نقطهٔ مختلف فهملری برینه نه‌قدر یقین ایسه ابن رشدك امام غزالی‌یه مقابله‌سی دخی اوقدر یقین برنقطه‌دندر . اما حکمانك سوزلرینی متکلمینك وامام غزالینك اکلامدقلرینه دائر ابن رشد طرفندن بیان اولنان مطالعه‌ده نظر واردر . بزاکلایه‌مامق جهتنه قناعت ایده‌میز . علم وفهمده آنلر درجه‌سنده بولنان ذوات عالیه‌نك بر مقصدی اکلایه‌مامه‌لری اصلا قابل اولور . بزدیمك ایسترزکه حقایق شرعیه نقطهٔ نظرندن دعوانی دوجهله تصویر ایتمك واوصورتله مصور اولان دعوانی رد ایتمك ایچون بویله یاپمشلردر . یعنی ازلیت دعواسی اووجهله تصویر اولنورسه حکمت اسلامیه نقطهٔ نظرندن ناصوزنده مقابله ایده‌جکنی کوسترمك ایچون بویله یاپمشلردر . بوندن ده مقصدلری حقیقت شرعیه‌یی محافظه‌درکه اوده قدم وبقا ومخالفة للحوادث کبی خیرك صفات الهیه‌دن اولملرندن طولایی بونلری اصلا حق بریده اثبات ایتمك لزومیدر . یوقسه دعوی ابن رشدك تصویر ایلدیکی کبی اولسه یعنی حکمای حقیقیه‌نك اصل تصورلری اورته‌یه قونلسه امام غزالی طرفندن مدافعه‌یه هیچ لزوم کورلمز ایدی . اما او حالده‌ده امام مشار الیهك اشبو مدافعه‌لری

وسیله‌سیله میدان بحث و مناظره‌یه قونیلان دقایقه وقوف و وصولمزك یولی قپانمش اولور ایدی.

بعدما امام غزالی فلاسفه‌نك اوچنجی دلیللرینی‌ده بر وجه آتی سرد ایدیور. دیورکه:

— حکمانك ازلیت عالمه دائر اوچنجی دلیللری دخی شودرکه:

« هر حادث بر ماده ایله مسبوقدر. زیرا هیچ بر حادث ماده‌دن مستغنی دکلدر. بناءً علیه ماده حادث اولمیوب حادث اولان شی او ماده اوزرینه جاری اولان صورتلر و عرضلر و کیفیتلردر. بونك توضیحی شودر: هر حادث حدوثندن اول یا ممکن الوجود ویا ممتنع الوجود ویاخود واجب الوجوددر. ممتنع الوجود اوله‌مز. زیرا ذاتنده ممتنع اولان برشی اصلا بولنه‌مز. واجب الوجودده اوله‌مز. چونکه واجب الوجود اصلا فانی اولمز و هیچ بر وجهله تغیر قبول ایتمز. بو حالده ثابت اولدی‌که بر حادث حدوثندن اول ممکن الوجوددر. ایمدی حادث قبل الحدوث ممکن الوجود اولنجه « امکان » دینیلن وصفنك قبل الحدوث آنك حقنده ثابت اولدیغی تحقق ایلر. حال بوکه او حالده حادث هنوز موجود اولمدیغندن بو امکان وصفنك محلی بالآخره او حادثی وجوده کتوره‌جك اولان محل اولمق لازم کلور. چونکه امکان بر وصف اضافی و نسبی اولدیغی جهتله بنفسه قائم اوله‌میه‌جغندن نسبت اولنه‌جق بر محل اقتضا ایدوب او محل ایسه ماده‌دن بشقه برشی دکلدر. حال بوکه او وصف امکان ایله اتصاف ایدن ماده‌نك دیگر بر ماده‌سی دها اوله‌میه‌جغندن ماده‌نك حادث اولمسی ممکن کوریله‌مز. زیرا اگر ماده حادث اولسه ایدی قریباً بیان اولندیغی اوزره هر حادثك امکانی دخی کندی وجودی اوزرینه سابق اولمغله بو حالده ماده‌نك امکانی بنفسه قائم اوله‌رق بشقه برشیئه مضاف اولمز ایدی. حال بوکه امکان بر وصف اضافی اولمغله آنك بنفسه قائم اولمسی ممکن اوله‌مز. ایمدی ماده‌نك حدوثی محال اولنجه قدمی ثابت اولور که مطلوب دخی بو ایدی.»

فلاسفه‌نك اوچنجی دلیلنك اجمالی دخی بوراده تمام اولدی. امام غزالی بوکاده مدافعةً دیورکه:

— فلاسفه‌نك ذکر ایتدکلری امکان، حکم عقله راجع اولور. برشی‌که عقل آنك وجود و عدمنی جائز کورر، بز اکا « ممکن » نسبه ایدرز. برشی‌که

عقل آنك وجودینی تجویز ایده‌مز، اکاده « ممتنع » دیرز. برشی‌که عقل آنك عدمنی جائز کوره‌مز، اکاده « واجب‌الوجود » عنوانی ویریز. بونلر برطاقم قضایای عقلیه اولوب بر وجوده محتاج دکادرلرکه حتی آنك وصفی اولسونلر، یعنی امکان وامتناع ووجوب دنیلان شیلر عوارض ذهنیه‌دن اولوب عوارض خارجیه‌دن دکادرلرکه خارجده قائم اوله‌جق برمحل اقتضا ایتسونلرده کندیلری‌ده او موجودك وصفی اولسونلر. بو حالده حادثك حدوثندن اول بر ماده اولوب او حادثك امکاننك قبل‌الحدوث او ماده ایله قائم اولمسی لازم کلزکه ماده‌نك قدمی ثابت اولسون.

امام غزالینك مدافعه‌سی، دخی بوراده ختام بولدی. بوکاده ابن رشد بروجه آتی مقابله ایلیور:

— امکانك بر ماده موجودی اقتضا ایتمسی بر امر ضروریدر. زیرا معقولات صادقه نفسك خارجنده بر امر موجود اقتضا ایدر. چونکه صادق « خارجده اولدیغی اوزره نفسده‌ده موجود اولان شیدر » دیه تعریف اولنمشدر. بناءً علیه « فلان شی قبل‌الحدوث ممکندر » دیدیکمزده او شیئك حدوثندن اول امکان وصفی ایله متصف بر شیئك خارجده موجود اولمسی لازم کلورکه اوده ماده‌در. کویا بونی « اجتماع نقیضین ممتنعدر » کبی قضیه‌لره قیاس ایدوب‌ده بوراده امتناع ایله متصف بر موجود خارجی اولمق لازم کلدیکی کبی « عالم قبل‌الحدوث ممکندر » قضیه‌سنده‌ده خارجده امکان ایله متصف بر شی موجود اولمق لازم کلز دیه استدلال ایتمك بر سفسطهٔ محضدر. زیرا امتناع دخی امکان کبی خارجده بر موضوع اقتضا ایدر. بو ایسه بدیهی ویقیندر. چونکه « ممتنع » دنیلن شی « ممکن » دنیلن شیئك ضدی ومقابلی اولوب اضداد متقابله ایسه خارجده موجود برموضوع ومحل اقتضا ایدرلر. زیرا ضدان محل واحدده جهت واحده‌دن اجتماع ایده‌میان ایکی شیئه دینور. بوحالده امکان خارجده برموضع اقتضا ایتدیکی کبی بونی امتناع دخی اقتضا ایدر. چونکه امتناع دنیلن شی برمحل اقتضا ایدن امکانك سلب وازاله‌سندن عبارتدر. ایمدی بونلرك هیچ حد ذاتنده بدیهی اولمغله غزالینك مغالطه‌لرینه اعتبار یوقدر.

ایشته عالمك ازلیتنه دائر فلاسفه وامام غزالی وابن رشد آره‌سنده‌کی مناظره

بوراده تمام اولدی . ازلیت عالمدن بحثی متعاقب ابدیت عالم ذهنه توارد ایتمامك ممکن دکلدر . بناءً علیه ازلیت مسئله‌سنی متعاقباً ابدیت مسئله‌سی حقنده‌کی مناظره‌نك دخی بروجه آتی اجماله لزوم کوردك .

.

. .

## ابدیت عالمه دائر مناظره

حضرت امام غزالی اولا ابدیت عالم مسئله‌سنی فلاسفه طرفندن بروجه آتی تصویر ایدییور دییورکه :

— فلاسفه ابدیت عالمی اثبات خصوصنده ازلیت عالم حقنده‌کی دلیللرندن بشقه ایکی دلیله دها تمسك ایتدیلر . ازلیت عالمه دائر اولان دلیللرینی بالاده ذکر وابطال ایتدیکمز جهتله بوراده آنلرك تکرارندن بالطبع صرف نظرله ابدیت عالمه متعلق اولان دیکر ایکی دلیللرینی بروجه آتی ذکر وابطال ایلیه‌جکز .

برنجی دلیللری شودر :

جالینوس دیدیکه : مثلا شمس قابل انعدام اولسه ایدی مدت مدیده‌دنبری آنده ذبول یعنی تناقص وتغیر ظهور ایدر ایدی . حالبوکه بیکلرجه سنه‌دنبری اجرا اولنان رصدلر آنك نامتناهی مقدارینه نده رونق وشعشعه‌سنه اصلا خلل طاری اولمدیغنه دلالت ایتمکده‌در . مادامکه شمسده بوطول مدت ظرفنده ذبول بولنمدی ، بوحال آنك اصلا فاسد اولمیه‌جغنه دلالت ایلدی .

جالینوسك خلاصهٔ دلیلی شودر : « مثلا اکر شمس فسادی قبول ایدر اولسه ایدی طول مدتدنبری آنده ذبول بولنمق و مشاهده اولنمق لازم کلور ایدی . بوایسه باطلدر » یعنی شمدی‌یه قدر آنده ذبول بولنمامش ومشاهده اولنمامشدر . اویله‌ایسه شمسك قابل فساد اولمسی ده باطلدر .

بودلیلی امام غزالی بروجه آتی ردایلیور .

— بودلیل ایکی وجهله باطلدر . وجه اول : فلاسفه‌نك قیاس استثنائی شرطی دیدکاری شوقیاس بوراده مطلوبی غیر مستلزم وغیر منتجدر . زیرا « اکر شمس فسادی قبول ایدر اولسیدی » مقدمه‌سنده‌کی « فسادی » قیدینی یا ذبولك فسادی ایله تقیید ویاخود ذبولدن بشقه برطریق فساد اوله‌میه‌جغنی بیان ایتملیدرکه « آنده ذبول بولنمق ومشاهده اولنمق لازم کلور ایدی » مقدمه‌سی ده

طوغری اوله‌بیلسون. مع‌هذا ذبولدن بشقه برشی ایله شمسك فاسد اوله‌میه‌جغی‌ده مسلم دکلدر. چونکه ذبول وجوه فسادك یالکز بریسیدر. بناءً علیه برشی حال کمالنده ایکن بغتةً فاسد اولی ویرمسی هیچ‌ده بعید دکلدر.

وجه ثانی: تسلیم ایده‌لم که جالینوسك قولی قیدمذکور ایله تقیید اولنمش اولسون و ذبولدن بشقه‌ده برطریق فساد بولنمسون. فقط جالینوس ذبولك شمسه عارض اولمدیغنی نره‌دن بیلدی؟ اکر «رصدلردن بیلدم» دیاجك اولور ایسه بو محالدر. زیرا رصدلر شمسك مقدارینی آنجق بالتقریب بیله‌بیلورلر. فلاسفه‌نك قوللرینه کوره شمس کرهٔ ارضك یوز یتمش مثلی[١] اولدیغندن شمسدن مثلا طاغلر قدر اکسیلسه بیله عندالحس تبین ایده‌مز. بناءً علیه جائزکه شمس‌دی یه قدر شمسدن مقادیر عظیمه نقصان اولسون‌ده حس اونقصانی ادراك ایده‌مسون. شونی برمثال ایله ایضاح ایده‌لم: عندالفلاسفه یاقوت ایله ذهب عناصردن مرکب وقابل فسادر. ایمدی برپارچه یاقوت برمحله وضع اولنسه‌ده اوراده یوزسنه طورسه بومدت ظرفنده اویاقوته عارض اولان نقصانی حس وادراك ایده‌میز. تاریخ رصددن بری شمسه عارض اولان نقصان شمسه نسبتله نصل ایسه یوز سنه ظرفنده مذکور یاقوته عارض اولان نقصان دخی یاقوته نسبتله اویله‌در.

ینه فلاسفه‌نك ابدیت عالم حقنده‌کی ایکنجی دلیللرینی دخی امام غزالی شو وجهله خلاصه وتصویر ایدیبور:

— فلاسفه دیدیلرکه: «بو عالم جواهر واعراضدن مرکبدر. حال بوکه جواهرك عدمنی موجب برسبب معقول یوقدر. زیرا عالم موجود اولدقدن صکره آنك عدمه کیتمسی اولسه اولسه ارادهٔ قدیمه ایله اوله بیلور. ارادهٔ قدیمه ایله عالمك عدمه کیتمسی ایسه محالدر. زیرا جناب حق اولا عالمك عدمنی اراده ایتمیوب بلکه وجودینی اراده ایتمش ایکن مؤخراً آنك عدمنی اراده ایدر ایسه کندیسنك برحالدن دیکر برحاله تغیر ایتمسی لازم کلور. بوایسه حق باریده محال اولدیغندن عالمك عدمی دخی محالدر»

---

[١] شمدیکی رصدلره کوره کرهٔ شمس کرهٔ آرضدن برمیلیون درت یوز بیك کره بیوك اولدیغی فرض ایتدیرمکده‌درلر. راصدین جدیده شمسك ذبولنه قائل اولوب حتی نه قدر بیك سنه صکره کاملاً پاتمش اوله‌رق سونه‌جکی حقنده‌ده برطاقم حسابات فرضیه به کیریشورلر.

امام غزالی فلاسفه‌نك اشبو ایكنجی دلیللرینه دخی بروجه آتی مدافعه‌ده بولنیور :

— بن سزك بو دلیللریكزه اوزون اوزادی یه جواب ویرمكه قیام ایتمیه جكم . بونلره مختصراً بر جواب ویره جكم . سز « ایجاد واعدام ارادهٔ قادر ایله‌در » دیدیكلك سوزلرنی نیچون انكار ویرادیدیورسكز ؟ جناب حق برشیئك وجودینی اراده ایتدكده آنی ایجاد وبرشیئك عدمنی اراده بیوردقده آنی‌ده اعدام ایدر . جناب حقك كمال اوزره قادر اولمسنك معناسی دخی بودر . زیرا بو وجهله ایجاد واعدام، قدرتده كمال جمله‌سندندر . سز « جناب حق مؤخراً عالمك عدمنی اراده ایدر ایسه كندیسنك برحالدن دیكر حاله تغیر ایتمسی لازم كلور » دیبورسكز . خیر! لازم كلمز . چونكه بو اراده ایله جناب حقك كندی دكل، فعلی یعنی اراده‌سنك تعلق ایتدیكی شی تغیر ایدر . بوندن‌ده برمحال لازم كلمز . اكر سز « فعلدن برفعلك صدوری لازمدر . عالم معدوم اولدقده جناب حقدن صدور ایدن شی نه‌در؟ » دیرایسه‌كز بزده دیرزكه او حالده آندن صدور ایدن شی عدم متجدددر كه بوده برفعلدر .

فلاسفه ایله امام غزالی آره‌سنده ابدیت عالمه دائر سبق ایدن شو مناظره اوزرینه ابن رشد دیبوركه :

— غزالینك جالینوس طرفندن نقل وحكایه ایلدیكی دلیل واقعا غزالینك دیدیكی كبی مجروحدر . فقط جالینوسك بو دلیلی بر دلیل تحقیقی دكل، بر دلیل اقناعیدر . مع هذا غزالینك بو دلیله ایراد ایلدیكی اعتراض دخی مردوددر . شویله‌كه :

اكر شمس ذبولی قابل اولسه ایدی تاریخ رصددن بری آندن تحلل ایدن اجزا دخی شمسك غایت بیوكلكندن ناشی عندالحس شمسه بر نقصان ایراث ایتمامش اولسه بیله اجزای مذكوره شمسك اطرافنده كوریله‌بیله‌جك بعض اجرامك حدوثنه سبب اولور ایدی . چونكه شمسك ذبولی دیمك آندن برطاقم اجزانك تحلل وانفصالی دیمك اولمغله شمس قابل ذبول ولدیغی تقدیرده آندن تحلل ایدن اجزانك كافه‌سی حول شمسده برینه التحاق واتصال ایدرك اورده

برجسم، بركره دها تشكيل ايدر وبوسببله عالمك يا اجزاسنده وياخود كيفياتنده برنوع تغير حصوله كلور ايدى. حال بوكه بونلرك هيچ بريسى واقع اولمدى.

فلاسفه‌نك ايكنجى دليلرينه غزالينك ايراد ايلديكى جوابه كلنجه: بو ده سفسطه‌در. زيرا فلاسفه برفاعل برشيئى افساد ايتدكده يعنى صورت مخصوصه‌سنى ازاله ايلدكده حين افساده اوشيئك عدمنى انكار ايتمديلر. فقط فعل افسادك اوشيئك عدمنه تعلق ايتديكنه‌ده قائل اولمديلر. بلكه آنلر «فعل افساد شئ مذكورك بالفعل موجوديتدن بالقوه موجوديته نقلنه تعلق ايدر وعدمك وقوع وحدوثى‌ده بوتعلقه تابع اولور» ديديلر. بوحالده عدم دنيلن شى فاعله نسبت اولنورايسه‌ده بر موجودده فاعلك تأثيرينى متعاقب عدمك وقوعه كلمسيله او فاعلك او عدمى اولاً وبالذات ياپمش اولمسى لازم كلمز. زيرا فاعلك فعلى يعنى تأثيرى عدمه اولاً وبالذات دكل، بلكه ثانياً وبالعرض تعلق ايدر وبوده مفعولى بروجوددن ديكر وجوده يعنى برصورتدن ديكرصورته نقل ايله اولور وبوفعلى متعاقب عدم دنيلن شى دخى حصوله كلور. نارك هوايه انقلابى كبى كه نار هوايه منقلب اولدقده بوفعل انقلابى متعاقب ناره عدم لاحق اولور. فلاسفه‌يه كوره وجود وعدمده دخى ايش بويله‌در. يعنى برمادده‌دن برشيئك عدمى ديمك اوشيئه مخصوص اولان صورتك آندن زوالى ديمك اولوب بر شيئك وجودى ديمك دخى زائل اولان صورتك يرينه ديكر برصورتك اومادده‌ده حصولى ديمكدر. ايمدى بارى تعالانك فعلى اولاً وبالذات حصوله وثانياً وبالعرض دخى عدم وزواله تعلق ايدر. بوحالده امام غزالينك «عالم معدوم اولدقده حق تعالادن صدور ايدن شى عدم متجدددر» ديمسى سفسطه‌دن بشقه برشى دكلدر.

ايشته ابن رشدك امام غزالى‌يه مقابله‌سى دخى بوراده تمام اولدى. ترقيات علميه‌نك بوكون پيدا ايلديكى نقطهٔ نظردن بومناظره‌يه باقيلور ايسه كوريلوركه سوزى بوقدر اوزاتمغه سبب اولان شى فلاسفه‌نك انتخاب ايتمش اولديغى مثالك اويغونسزلغيدر. شمسده عقلاره حيرت ويره‌جك بر دوام وجود اولديغندن بونى فنا بولمز ظن ايتمشلر. حال بوكه خلقتده‌كى قدرت الٓهيه‌يه نسبتله شمس ايله ذره‌نك نه فرقى واردر؟ بوندن متقدم تحشيه‌مزده دخى بيان ايلديكمز وجهله شمديكى رصدلر شمسك ارضدن يوز يتمش كره دكل، برميليون درت يوز بيك كره بيوك اولديغنى فرض ايتديورلرده اهل رصد بونك بيله فانى اولديغنى اعتراف

ایله حتی زمان فناسنی تعیین ایچون برطاقم حسابلره بیله گیریشیورلر. (کل من علیها فان ویبقی وجه ربك ذوالجلال والاکرام) حقیقت ازلیه وابدیه سنه حنفیون فلاسفه متفقاً سرفرو برده قناعت اولمشلردر. ابن رشدك مقابله سنده دخی بردرجه یه قدر ایضاح اولندیغی اوزره امام غزالی ایله فلاسفه آره سنده کی اصل نقطهٔ اختلاف فنانك نه وجهه تنقل ایدیله بیله جکی صورتنده دکلدر. فلاسفه دخی فنای عالمه قائلدرلر. اختلاف یالکز کیفیتنده در. حالبوکه حدوث وقدم بحثی اوله‌جه تفصیل حل ایدلمش ایدیسه بقا وفنا مسئله سنك حلی دخی تمامیله آنك نظیریدر. نصل که خلقتده اصل تقدم، ذات وارادهٔ الٰهیه ده اولوب خلقت دخی آنی تعقیب ایتمش ایسه فناده تقدم دخی ارادهٔ الٰهیه یه وابسته اولوب بعد الفنا ینه اراده باقیدر. الحاصل اوله دخی دیدیکمز وجهله کائنات برفعال قادر اراده سیله یاپیلوب ینه آنك اراده سیله ییقیله جقدر. بین الفلاسفه والامام اتفاق بدیهی وآشکاردر.

بونلرك کیفیتی خصوصنده کی اختلاف ایسه مطالعین ایچون توسیع افکاره خدمت ایده جك مباحث نافعه دندر دیه تلقی ایدلملیدر. زمننده کی بومخالفتی انظار قارئینده تصویر ایچون علوم ریاضیه وطبیعیه نك اتفاقندن متولد اولان فن هیئتی اخطار ایدرز. قدمانك کرهٔ ارضی مرکز عالم اتخاذندن عبارت بولنان مسلکی ایله متأخریننك کرهٔ شمسی مرکز عالم اتخاذ ایتملرندن عبارت بولنان مسلکلری آره سنده کی مخالفتی دوشونه جك اولور ایسه‌ك امام غزالی ایله فلاسفه آره سنده کی مخالفتی جزء الذی لایتجزا درجه سنده لاشی قبیلندن کوررز. زیرا علم هیئتده متقدمین ایله متأخرین بری برینه طبان طبانه ضددر. بریسی ارض ثابت شمس متحول اولدیغنه ودیکری شمس ثابت وارض متحرك بولندیغنه قائلدرلر. لکن احوال فلکیه‌یی ترصد امرنده بومخالفت عظیمه نك برسوء تأثیری کوریله بیلمشمیدر؟ کوریله بیلورمی؟ یالکز حساباتك تحویلندن بشقه نه تأثیری اوله بیلور؟ بوزمانده ظلمات جهالتده مستغرق اوله جق قدر قدیم برزماندن چند عصر اول نه دکین علم هیئت اصول قدیمه وجهله بالوضع ترقی ایده‌رك کلمشدر. قرق اللی عصر دنبری اجرا ایدیله کلن حساباتده متأخرین عادتا هیچ بریا کاشاق بوله مامشلردر. جزؤی یا کاشاقلر ایسه متقدمینك قوللاندقلری آلات، متأخرینك آلاتیله نسبتله قبا صبا شیلر اولملرندن نشأت ایتمشدر. یوقسه برخسوفی، برکسوفی حساب ایتدکده

متقدمین دخی متأخرین قدر اصابت ایتدیلر وبین الثوابته موجود اولان مسافات زاویه ویه‌یی متقدمینك مساحه‌لرنده متأخرین طرفندن ذره قدر یا کلشاق بولنه‌مدیغی کبی کرك بزم کرهٔ ارضمزك سنین شمسیه وقمریه‌سنی تشکیل ایلیان حرکات محرکه وکرك سیارات سائره‌نك دورانی حسابلرنده دخی هیچ بر یا کلشاق بوله‌مامشلردر. دیمك اولیورکه اختلاف اصل مقصودده اولمیوب اومقصوده وصولك اصولنده‌در. بونسبت عینیله فلاسفه ایله امام غزالی آره‌سنده‌ده واردر .

*
* *

## فلاسفه‌نك « الله صانع عالمدر » قوللرنده‌کی تلبیسی

بورایه قدر سبق ایدن مناظراته دقت بیورلمش ایسه کورلمش ، اکلاشلمشدرکه بین الفلاسفه دهریلردن یعنی وجود باری یی بالکلیه انکار ایدن کفرهٔ ضاله ومضله‌دن ماعدا هیچ برفرقه حق تعالی حضرتلرینك وارلغی قدرتی انکار ایتمك شویله طورسون خلقت کائناتی دخی او سبحان متعاله اسناد ایتمکدن کیرو طورمدیلر . یالکز اثر صنع الٰهی اولان بو خلقتك قدیم ویا حادث اولمق ایله فنی ویاخود باقی اولمسی آره‌سنده مناظراته کیرشدیلر . حتی قدم وبقا اثبات اولندیغی حالده بیله بوندن کائناتك برصانعدن مستغنی عداولنه‌جغی خوفی بولنه‌مز . چونکه مقدارلری پك آز اولان معاندین منکریندن بشقه بین الفلاسفه بوادعا کیمسه‌ده یوقدر. دهریونه کلنجه: آنلرده عالمك حدوث وفناسی اثبات اولنسه بیله دعوای باطللرندن رجوع ایتمزلر . آنلرك شانی مکابره ومعانده‌در . قانون مناظره‌یه رعایتلری اولمیوب آنلرك قانون مناظره‌سی سفسطهٔ منصقیه‌در . معهذا امام غزالی اقوال فلاسفه‌ده بعض تلبیسلر کوردم ظننده بولندیغندن نمونه‌سی بوندن مقدمکی مباحثده کوریلان دقت موشکافانه‌سیله مشارالیهك بوتلبیس حقنده دخی ایراد ایلدیکی تتبعاتی بروجه آتی کورمکه وکوسترمکه لزوم کوردك . دییورکه :

— دهریه‌دن بشقه فلاسفه اتفاق ایتدیلرکه الله تعالی صانع وفاعل عالمدر

وبو عالم آنك فعلی وصنعیدر . معهذا فلاسفه عندنده بو عالمك فعل الهی وصنع سبحانی اولمسی بروجه‌آتی وجوه ثلاثه ایله ممکن دکلدر :

وجه اول : فاعلك مختار ومرید اولمسی لازمدر . الله تعالی ایسه آنلرجه مرید دکلدر . بلکه‌ده اصلا صفتی یوقدر . آندن هرنه که صدور اتمش ایسه حرارتك آتشدن ، ضیانك شمسدن صدوری کبی بلااختیار ولااراده صدور ایتمشدر . بونك توضیحی شویله‌درکه :

فاعل علم واختیار واراده ایله کندیسندن فعل صدور ایدن شیدر . حالبوکه عندالفلاسفه بو عالمك اللهدن صدوری معلولك علتندن صدوری کبی اولوب شخصلره ظل وشمسه نور حصلی لازم کلمش ایسه اللهده عالم اویله لازم کلمشدر . بوراسی معلوم اولدقده دیرزکه : « سراج ضیائی وشخص دخی کولکه‌یی یاپار ، دیین برآدم شبهه یوقکه برمجاز سویلمش وبو مجازده حددن سوزی توسیع ایتمشدر . یعنی سببیتده سراج ایله شمسی فاعله تشبیه ایدرك آنلره « فاعل » نامنی ویرمشدر . چونکه برشی ، مجرد سببیت ایله حقیقةً فاعل وصانع عنوانلرینی آلهمز . بلکه بالاختیار وبالاراده کندیسندن برفعل واقع وصادر اولور ایسه اوزمان فاعل وصانع عنوانلرینی آلور . حتی برکیمسه « دیوار فاعل دکلدر . طاش فاعل دکلدر . جماد فاعل دکلدر . چونکه فعل ، حیوانه مخصوصدر » دیر ایسه آنك بوسوزی انکار ورد اولنمز . وبوآدم سوقولنده کاذب اولمز . حالبوکه فلاسفه عندنده طاشك ودیوارك دخی فعللری واردرکه اوده ثقللرله مرکزه طوغرو میل وآنی طلب ایتملریدر . کذلك بونلرجه آتشك‌ده فعلی واردرکه اوده تسخیندر .

ایمدی مادامکه اشیای مذکوره‌یه حقیقةً فاعل وصانع عنوانلری ویرمك محالدر . بوحالده حق تعالایه دخی فاعل عالم وصانع عالم عنوانلری ویرمك محال اولمق لازم کلور . اویله ایسه فلاسفه‌نك « الله تعالی فاعل وصانع عالمدر » سوزلری تلبیسدن بشقه برشی دکلدر .

وجه ثانی : الله قدیم اولوب فعل ایسه حادث اولدیغندن وحالبوکه عالم ده آنلرجه قدیم بولندیغندن آنلره کوره عالمك فعل الهی اولمسی خطادر . شویله‌که : فلاسفه اصولنجه فعل ایچون احداث شرطدر . بناءً علیه آنلرجه برشی احداث اولنمدقجه اکا فعل دینیلمز . حالبوکه عندالفلاسفه عالم قدیم اولدیغی جهتله آنی

احداث ممكن دكلدر. قديمی احداث حاصلی تحصيل اولوب بونده بالبداهه باطلدر. احداث عالم باطل اولنجه عالمك فعل الٓهی اولمسی‌ده باطل اولور.

وجه ثالث: فلاسفه‌يه كوره واحددن آنجق واحد صدور ايدر. مبدأ اول ايسه آنلرجه من كل الوجوه واحد اولوب عالم اشيای مختلفه‌دن مترکب اولديغندن آنلره كوره عالمك فعل الٓهی اولمسی ممكن ومتصور دكلدر. ايمدی بو ايكی وجهله‌دخی ثابت اولدی كه فلاسفه‌نك «عالم فعل الٓهی وصنع سبحانيدر» ديمه‌لری تلبيسدن يعنی اعتقاد باطللرينی ستردن بشقه برشی دكلدر.

ايشته امام غزالينك فلاسفه‌يه حكم ايلديكی تلبيسك وجود ثلاثه‌سی بونلردن عبارتدر. ابن رشد كندی تهافتنده حضرت امامك بو سوزلرينه دخی مقابله ايليور. ديپوركه:

— وجه اوله جواب: غزالينك «فاعلك مختار ومريد اولمسی لازمدر» قولی نه‌حد ذاتنده معروف ونه‌ده فاعل عالم حقنده قرين اعترافدر. مكركه اوزرينه برهان قائم اوله ويا خود شاهدك حكمنی غائبه نقل صحيح اوله. زيرا بز اشيای مؤثره‌يی ايكی صنف كوريپورز. برنجی صنف يالكز براثر ياپيور، اوده بالذات حصوله كليور. مثلا آتش آنجق حرارتی وبوز دخی آنجق برودتی ياپيور. فلاسفه دخی بونلره «بالطبع فاعل» نامنی ويريپورلر. ايكنجی صنف برطاقم اشيادركه بونلر دخی بر وقت برشيئی وديكر وقت اوشيئك ضدينی ياپيورلر. وايشته بونلر مريد ومختار اولوب اشياده تأثيرلری آنجق علم واراده ورويت ايله حاصل اوليور. خالبوكه فاعل عالم اولان حق سبحانه وتعالی حضرتلری بويله بالطبع وبالاراده تأثيرلردن منزهدر. زيرا اراده واختيار دنيان شيلر انفعالات وتغيرات جمله‌سندن اولوب حق سبحانه وتعالی ايسه انفعال وتغيردن بريدر. كذلك حق تعالی فعل طبيعيدن دها زياده منزهدر. زيرا برشيئك فعل طبيعيسی اوشيئك جوهرنده يعنی ذاتنده بالضروره وبالاضطرار حاصل اولوب ضرورت واضطرار ايسه حق باريده بالبداهه محالدر. برده فعل طبيعينك فاعلدن صدوری عن علم يعنی بيلمه‌رك دكلدر. حال بوكه فعل حقك كنديسندن صدوری عن علم اولديغی مبرهن ومثبتدر. خلاصه جناب حقك جهت فاعليتی يعنی برشيئی نصل ونه ايله ياپديغی كيمسه‌نك معلومی دكلدر. چونكه اراده‌سنك پيشكاه مشاهده‌مزده اولان شيلرده نظيری يوقدر. بوحالده

فاعل لفظنك مفهوم ومعناسی « آنجق برشیئی اراده واختیار وروية ایله یاپاندر » دیمك وبو تعریفی فاعل شاهد وفاعل غائبه شامل قیلمق نصل اوله بیلور؟

فلاسفه بو تعریفك هر ایکیسنه‌ده مطرداً شمولنه قائل اولمدقلری ایچون انفعالات قبیلندن بولنان اراده واختیار ایله حاصل اولان فعلی فاعل اولدن یعنی حق تعالادن نفی ایتمك کندیلرینه لازم گلمشدر . بو ایسه بالطبع وبالذات بین وبدیهیدر . بناءً علیه فعل مذکوری اللهه اسناد ایدن اصل تلبیسده بولنمشدر . فلاسفه تلبیسده بولنمامشدر . چونکه ملبس حقی دگل غلطی قصد واراده ایدن کیمسه‌در. حقده خطا ایدن کیمسه ملبس دگلدر. معلومدرکه فلاسفه طالب حق صددنده‌درلر. بناءً علیه ملبس اوله‌مزلر « الله تعالی ارادهٔ بشره بگزه‌مز براراده ایله مریددر » دیان برکیمسه ایله « الله تعالی علم بشره بگزه‌مز برعلم ایله عالمدر » دیان کیمسه آره‌سنده اصلا فرق یوقدر . جناب حقك نصل بیلدیگی ادرا کمزك فوقنده اولدیغی کبی نصل اراده ایلدیگی‌ده ادرا کمزك فوقنده‌در .

وجه ثانی‌یه ویریله‌جك جوابه گلنجه: واقعا عالم بذاته قدیم وغیر متحرك اولمق اوزره موجود اولسه ایدی کندیسی ایچون فاعل بولنمامق لازم گلور ایدی. اما اگر حدوث دائمی ایچنده قدیم معناسنه اوله‌رق موجود اولور ایسه یعنی حدوثنك نه ابتداسی نه‌ده انتهاسی بولنمز ایسه عالم حق تعالانك ایجاد واحداث کرده‌سی اولمق ایجاب ایدر. چونکه حدوث دائمی‌یی افاده واعطا ایدن شی حدوث منقطعی افاده واعطا ایدن شیدن زیاده « محدث » و « موجد » نامنه لایق ومناسبدر . بوجهتله عالمه « حدوث » وصفنی ویرمك قدم وصفنی ویرمكدن دها مناسب ایسه‌ده حکما عالمی « برشیدن بعدالعدم برزمانده حادث » معناسندن حفظ وصیانت ایچون آنی « قدیم » ایله تعبیر ایتمشلردر .

وجه ثالثه گلنجه : « واحددن آنجق واحد صدور ایدر » قاعده‌سی فلاسفه‌نك ملتزم ومسلمی اولسه‌یدی واقعا بوکا جواب ویرمك پك مشکل اولوردی. فقط متأخرین فلاسفهٔ اسلامیه‌دن بعضلری هیچ جوابه یر قالمه‌یه‌جق سوزلر سویلامشلردر.

ابن رشدك امام غزالی‌یه مقابله‌سی دخی بوراده تمام اولدی . بر مسئله‌دن اولسه اولسه بو مناسبتله دخی توسیع افکاره خدمت ایده‌جك سوزلر سویلنمشدر دیه تخمین اولنه بیلور . بوقسه حضرت امام غزالینك مبدأ کلامنده دهریه‌دن بشقه فلاسفه اتفاق ایتدیلرکه الله تعالی صانع وفاعل عالمدر وبو عالم آنك اثر فعلی

وصنعیدر . جمله‌لرینی کوردکدن صکره اثبات تلبیس ایچون ایراد ایلدیکی ایضاحاتی تعجبله تلقی ایلرز . چونکه ایضاحات مذکورنك هیچ برجهتی فلاسفهٔ حقیقه سوزلری اولمیوب کاملاً دهریه سوزلریدر . حضرت امام بو سوزلری دهریه‌یه قارشو مدافعه اولمق اوزره ایراد وبعده رواینش اولسه‌لر ایدی بجا کورینه بیلور ایدی. اما بونلری اقوال فلاسفه‌در دیه رده قالقشمق بشقه‌لرینك قصورلریله اوقصورلره هیچ تعلقی اولمیانلری مؤاخذه قبیلندن عد اولنور .

فلاسفه آتشك قوهٔ تسخینیه‌سنه وبوزك قوهٔ تبریدیه‌سنه بر « فعل » وبونلرك اوقوتلر آثارینی ارائه ایتملرینه « فاعلیت » معناسنی ویرملری برجه کورلمش ایشیدلمش شیلردن دکلدر . بلکه دهریه‌نك شمدی ماتریالیست دنیلن متجددلری بالآخره انکار محضه قدر وارمق ایچون جهانده ماده وقوتدن بشقه موجود تصور ایده‌مامکده وخلق وتکوینی دخی ماده‌ده‌کی قوته اسناد ایدی ویرمکده‌درلر.

حکمای حقیقیه‌یه کلنجه بونلر حق تعالی‌یی فاعل وصانع کائنات عد ایتمك ایچون تلبیسه مراجعت شویله طورسون حتی کائناتده ارادهٔ صحیحه ایله فاعل اوله‌رق جناب حقدن بشقه‌سنی تصور ایده‌مامك درجه‌سنه قدرده وارییورلر . تصورك بودرجه‌سنی افراطدن تفریطه انتقاله حمل ایتمالیدر . زیرا « اراده » دنیلن شی بزده کوریلن ایستك ایسه اواراده دخی مخلوق الٰهیدر. حق سبحانه وتعالی حضرتلرینك کندی مخلوقیله اتصافی مستبعدر . بوراسنی ابن رشد علم وسمع وبصر کبی صفاتی تمثیلاً پك مدققانه برصورتده اشارت ایلمشدر . حق تعالانك علمی سمعی بصری بزده اولان علمه سمعه بصره مقیس اوله‌میه‌جغی کبی آنده اولان اراده دخی بزده اولان اراده‌یه مقیس اوله‌مز . اوبر ارادهٔ کلیه‌درکه بزه متکلمین کرام حضراتنك آندن برجزؤی انسان ایچون اثبات ایده بیلملری بیله نه‌درجه‌لرده مشکلاتی بادی اولدیغی اصل بوراده تخطر ایدلملیدر .

بزم اراده‌مز ارادهٔ الٰهیه‌یه مقیس اولمق لازم کلسه‌ایدی قدریه مذهبی صحیح کورلمك ایجاب ایدر ایدی. فقط بزده دخی هرحالده مخلوق الٰهی اولمق اوزره برارادهٔ جزئیه اثبات اولنمشدر. ائمهٔ اهل سنت درجهٔ نزاکتی محتاج تفصیل اولمیان شو جبر مطلق وقدر مطلق آره‌سنی بولمق ایچون بین الجبر والقدر طریق اوسطی ترجیح ایله اصابت بیورمشلردر . بوقسه فلاسفه خالقی برصانع ازلی وابدی‌یه اسناد ایله برابر

بو عقیدهٔ سالمه‌لرینی تدلیسه نادن مجبور اولسونلر؟ بو تلبیس برخوف واحترازدن اقتضا ایتمیلدر. آنلر ایسه مشکاة نبوتدن اخذ فیض ایله برابر عقل وحکمتلرینی دخی حسن استعمال ایله بو حقایقه واصل اولمقده‌درلر. بو حالده کندیلرینه تلبیس اسنادی حقیقةً براسناد مالم یکن اولور. بونی ده مسالك فلاسفه‌یه وقوفی اولان هرکس بویله حکم ایدر. یالکز دهریه‌درکه بو بابده فلاسفه‌یه مخالفت ایتمکده وفلاسفه‌دخی آنلره قارشو امام غزالی وبالخصوص ابن رشد کبی مدافعه کوسترمکده‌درلر. اوجهه دخی دیدیکمز وجهله حضرت امامك اك بیوك قورقدیغی شی عالمك برصانعدن استغناسی وسیله‌سیله انکار واجبه قدر وارلق مسئله‌سی اولوب حقیقیون فلاسفه بوندن بعید اولمقله برابر حضرت امام بو تهلکه‌یی بروجهله نظر اهتمام اوکندن اوزاق طوتامیور. حتی اشاعیکی بابی دخی محضا بو فکر احتیاط ایله کشاد ایلیور.

⁂

## فلاسفه‌نك عالم ایچون برصانع اثباتنده عجزلری

امام غزالی بو مسئله‌یی بروجه آتی سرد ایده‌رك دیورکه:

— ناس اوچ فرقه‌در: برنجیسی اهل حق، ایکنجیسی دهریه، اوچنجیسی دخی فلاسفه‌در. اهل حق عالمك حادث اولدیغنی وهر حادث ایچون برمحدث لازم ولابد بولندیغنی بیلدکلری ایچون «عالم حادثدر وآنی احداث ایدن ده الله‌در» دیدیلر. که صانع عالمك وجودینه قولده معقول اولان مذهب ده بودر.

دهریه ایسه «عالم اولدیغی حال اوزره قدیمدر» دیوب عالم ایچون برصانع اثبات ایتمدکلری جهتله هرنه‌قدر بو مذهبلرینك بطلانینه برچوق ادله قائم ایسه ده آنلرك شو سوزلری دخی قابل تفهم برسوزدر.

فلاسفه‌یه کلنجه بو بابده آنلر برحال کشمکشده قالمشلردر. زیرا آنلر «عالم قدیمدر» دیدکدن صکره بر ده «عالم ایچون برصانع واردر» دیمشلردرکه بو ایکی سوزك یکدیکرینه مناقض اولدیغی درکار اولمغله بو مذهبلرینی ابطاله حاجت بیله یوقدر.

اما فلاسفه‌ده بحث کله: — «بز عالم ایچون برصانع واردر» دیدیکمزده

اوصانعدن مقصدمز تزی کبی، چوحه کبی، دولکر کبی بر فاعل مختار دکل، بلکه بر علتدرکه بز اکا « مبدأ اول » تسمیه ایتمزدر. اوده کندی وجودینه خارجدن بر علت اولمیوب کندیسی غیرك وجودینه علت وسبب اولان شیدر. کندیسنه « صانع عالم » تسمیه ایدیشمز آیشته شو مبدأ اولی ایلادر . کندی وجودینه خارجدن بر علت اولمیان علتك ثبوتنه ایسه بر وجه آتی برهان قائمدر « عالمده موجود اولان اشیانك یاعلتی واردر، یاخود یوقدر . اکر علتی وارایسه اوعلته نقل کلام ایدرز. اوعلتكده یاعلتی واردر ویاخود یوقدر . اکر وارایسه اکا دخی نقل کلام اولنور ودها جرا کیدر .

ایمدی بو سلسلهٔ علل یا الی غیر النهایه تسلسل ایدر ویا بر علته منتهی اولورکه آرتق آنك بر دها علتی اولمز . سلسلهٔ عللك الی غیر النهایه کیتمسی براهین عدیده ایله باطل اولدیغندن بو احتمال دخی باطل اولمغله احتمال ثانی یعنی سلسلهٔ عللك کندیسی ایچون بشقه بر علت اولمیان علته منتهی اولمسی تعین ایدرکه بز اوعلته مبدأ اول وصانع عالم تسمیه ایدرز . واکر بو عالمك علتی اولمیوب عالم کندی کندیسنه موجود اولمش ایسه مبدأ اول ینه ظاهر وثابت اولور . زیرا بزم مبدأ اولدن مقصدمز بلاعلت موجود اولان شی اولوب بوایسه شو تقدیرده بالضروره ثابتدر. حالبوکه مبدأ اول سموات اولهمز . چونکه سموات متعدد اولمغله توحید دلیلی آنی منع ایدر . بناءً علیه بونك بطلانی مبدأ اول حقنده کی نظر واستدلال ایله معلوم اولور . مبدأ اول سمای واحد، یاخود جسم واحد، ویاخود شمس دخی اولهمز . زیرا بونلرك هپسی جسمدر . جسم ایسه صورت وهیولادن مرکب اولوب مبدأ اول ایسه مرکب اولمق جائز دکلدر . بوده نظر ثانی ایله یعنی تسلسلك بطلانی اثبات ایدن استدلال ایله معلوم اولمقدهدر. چونکه بوصورتده مبدأ اول غیره محتاج اولهجغندن اوحالده اومحتاج الیه اولان شیئه نقل کلام اولنور . تسلسلك بطلاننده اجرا ایدیلان دلیل بوراده دخی عیناً اجرا اولنهرق مبدأ اولك جسم اولهمیهجغی ثابت اولور . الحاصل اصل مقصد کندی وارلغی ایچون بر علته محتاج اولمیان بر موجودی اثبات اولوب بوده بروجه بالا ثابتدر . اختلاف آنجق آنك صفاتندهدرکه بزم مبدأ اول تسمیه ایتدیکمز شی دخی اودر.»

امام غزالی شو مسروداتدن صکره جوابه دخی باشلایه‌رق دیورکه :

ــ فلاسفه‌نك بو سوزلرینه ایکی وجهله جواب وریلور :

وجه اول : ای فلاسفه ، سزك مذهبکزجه بو عالم قدیم اولوب علتی اولماملق لازم کلیور . فی الواقع سز «اجسام عالمك علتی اولماملق نظر ثانی ایله باطلدر» دیورسکز . فقط بز سزك بو سوزیکزی ده شو مسئله‌دن صکره توحید و نفی صفات مسئله‌لرنده ابطال ایده‌جکز .

وجه ثانی : موجوداتك الی غیر النهایه علتلری اولمق صورتنی فرض و تقدیرده سزك ایچون هیچ بر مانع یوقدر . واقعا سز «الی غیر النهایه علتلرك تسلسلی محالدر» دیورسکز . اما بو سوز سزجه طوغری دکلدر . چونکه سز واسطه ایله اولسون ، واسطه‌سز اولسون امور غیر متناهیه‌نك وقوعنی اعتراف ایلدیکز . بناءً علیه بونك ضرورةً باطل اولدیغنی دعوایه سزك ایچون یول یوقدر . اوت سز امور غیر متناهیه‌نك وقوعنی اعتراف ایتدیکز . زیرا سز اولی اولمیان حوادثك وقوعنی تجویز ایدرك «سلسلهٔ کائناتك اولی یوقدر» دیدیکز . ایمدی سزجه نهایتسز شیلرك موجودیتی جائز اولنجه الی غیر النهایه او شیلردن بعضسنك بعضسنه علت اولمسی نه‌دن جائز اولمسون ؟ اکر حوادث ماضیه‌نك الآن معدوم اولدیغنی زعم ایدرك «معدوم نه تناهی ، نه‌ده عدم تناهی ایله موصوف اولمز» دیر ایسه‌کز بز ده سزی بدنلرندن افتراق ایدن یعنی موتك ورودیله بدنلرندن آیریلوب کیدن نفوس بشریه ایله الزام ایدرز . چونکه سزجه بو نفوس هم موجود ، هم ده غیر متناهیدر . زیرا سزه کوره اول انسان اولمدیغی و من الازل بدنلردن افتراق ایدن نفوس دخی باقی قالدیغی جهتله نفوس مفارقه موجوده نامتناهیدر . ایمدی مادامکه بونلرك موجودیتلریله برابر عدم تناهیلرینه قائل اولیورسکز ، سلسلهٔ کائناتك الی غیر النهایه بربرینه علت اولملرینه قائل اولمکز ایچون بر مانع یوقدر . بو حالده ای فلاسفه ، سزك عالم ایچون بر صانع اثباتندن عاجز اولدیغکز شبهه‌دن عاریدر . »

ایشته امام غزالینك مدافعه‌سی دخی بوراده ختام بولدی . ابن رشد بو ایشك ایچنده‌کی تداخل و اغلاقی دفع ایچون دیورکه :

ــ اثبات صانع مسئله‌سنده مذهب فلاسفه ، اهل حق و دهریه مذهبلرینك

ایکیسندن دها زیاده واضح ومعقولدر . چونکه فاعل ایکی قسمدر : برنجیسی اول فاعلدرکه کندیسندن بر مفعول صدور ایدن وبو مفعولك تامئ وجودی حاصل اولدقده آرتق فاعلندن مستغنی اولور . دولکرکبی که بر خانه‌یی بنا ایتدکده خانه‌نك وجودی دولکردن صادر اولوب دولکرك فعلی اوخانه‌یه حین حصولنده تعلق ایدر وخانه حاصل اولدقده حفظ وحمایه‌سی ایچون دولکردن مستغنی اولور .

ایکنجیسی اول فاعلدرکه کندیسندن بر فعل صدور ایدر واو فعل بر مفعوله تعلق ایلر واومفعول موجود اولدقدنصکره ده او فاعلدن مستغنی اوله‌مز .

بناءً علیه فاعلك فعلی مفعولك وجودینه مساوی اولمق یعنی او فعلك عدمنه مفعولك عدمی و وجودینه مفعولك وجودی لازم کلمك بو نوع فاعله مخصوصدر وفاعلیتده بو فاعل اولکی فاعلدن اشرف واعلادر . زیرا برنجی فاعل مفعولنی یالکز ایجاد ایدرك حفظنی بشقه سنك حمایه‌سنه ترك ایدیلدیکی حالده بو ایکنجی فاعل کندی مفعولنی هم ایجاد ، هم ده حفظ ایدییور . بو فاعل ایسه محرك اولدرکه بونك حرکت نوعیه وبوحرکت واسطه‌سیله حصوله کلن اشیا ایله جاری اولان حالی، قریباً ذکر اولندیغی وجهله‌در . یعنی محرك اول هم حرکت نوعیه‌یی وبو حرکت واسطه‌سیله برطاقم اشیایی خلق وایجاد ایدر، هم ده آنلری حفظ وحمایه ایلر .

فلاسفه حرکتك بهمه‌حال بر فاعلك فعلی اولوب عالمك وجودی‌ده آنجق حرکتله تمام اولدیغی اعتقاد ایلدکلرندن بونلر « حرکتك فاعلی کیم ایسه عالمك‌ده فاعلی اودر . اکر بوفاعل کندیسنی بر لحظه‌جق فعل تحریکدن کیرو آلسه بتون عالم باطل اولور » دیدیلر . حتی شویله بر قیاس ده یاپدیلر : عالم برشیدرکه وجودی فعل آخره یعنی تحریکه تابعدر . هر فعل ایچون ده بر فاعل لازمدر . بناءً علیه عالم ایچون ده برفاعل لازمدر . واقعا بونلر «قدیمك فعلی قدیم اولمق واجبدر» اعتقادنده بولندیلر ایسه‌ده ، بوندن مقصدلری « بو عالم فعلنك نه اولی ونه‌ده آخری اولمیان برفاعل ازلیدن صدور ایتمشدر» دیمکدر . یوقسه «عالم بذاته موجود وقدیمدر . » دیمك دکلدر . نصل که عالمی زعملرنجه قبل الحدوث عدم ایله وصف ایدنلرك حسابلرینه اویله کلدی واویله ظن ایتدیلر .

ابن رشدك مقابله‌سی دخی بوراده تمام اولدی. بز توضیح مسئله ایچون عاجزانه شویله دیمك ایستەیورزکه: بو عالم کون وفساده‌ده کوردیکمز فاعللرك اثر فاعلیتی میدانه چیقه‌بیلمك ایچون مطلقا حرکت لازمدر. بلا حرکت بر فعل وبناءً علیه اوفعلی وجوده کتورن بر فاعل تصور اولنه‌مز. حتی اجسام ثقیله‌نك مرکز ارضه طوغری میلانی دخی بر فعل وبناءً علیه اجسام مذکوره‌یی فاعل عد ایدنلرك اعتقادی بیله بو اساسدن تباعد ایلەمز. زیرا اوجسمك مرکزه طوغری میل کوسترمسنه موضوع فیهی اولان مکانك صلابت وثقلتی مانعدر. اومانع برطرف اولسه اوجسم دخی مرکزه طوغری حرکتیله اومستعد اولدیغی فاعلیتی کوستر ایدی. ایمدی فاعلیتك تحریکدن عبارت اولدیغی نظر ظاهر ایله کورنلر ظن ایتدیلرکه اوفعل اوحرکت ایله طوغریدن طوغری‌یه اوفاعلدن صادر اولیور. خیر! بو حرکت وفاعلیتی بر ماکنه تماشاسنه تطبیق ایده‌لم‌ده باقەلم:

هر کسك هر کون کورمکده اولدیغی برمطبعه ماکنه‌سنه باقلدیغی زمان دینلورکه شو سیاه یووارلاقلر مرکبی ازوب قالب اوزرینه سوریورلر. شو تیمور دیشلر کاغدك برطرفندن چکوب آنی سلندر اوزرینه تفریش ایلیورلر، اوسلندر بوکاغدی قالب اوزرینه تماس ایتدیره‌رك قالبده‌کی حرفلر کاغده منطبع اولیورلر. والحاصل فلان آلت شو ایشی وفلانجه پارچه بو ایشی کوریورلر. اوت، فعل وفاعلیت حرکتدن عبارت اولدیغنه کوره بو سوز طوغریدر. لکن برده او ماکنه‌نك مانوه‌لاسنه ال قویمش اولان چوریجی‌یی دوشونور ایسه‌ك او‌لکی حرکتلرك، فعللرك وفاعللرك حکمی قالمز. دیمك اولیورکه بو ماکنه قاچ درلو فاعللر واسطه‌سیله قاچ نوع ایش کوریور ایسه جمله‌سنك فاعل حقیقیسی او حرکتلری ابداع ایلیان عمله‌در. مع هذا بوکبی مسائل مهمه‌ده بوکبی توضیحات بر مثالدر. مثال ایسه ممثل‌له حقنده فکر ونظری تنویر ایده‌بیلور ایسه‌ده بو قیاس وتطبیق ایله اشتغال ایدنلر مثال ایله ممثل‌له آره‌سنده‌کی نسبت صحیحه‌یی دائما کوز اوکنده طوتمزلر ایسه او مثال ایله واصل حقیقت اولمق شویله طورسون، بالعکس حقیقتدن تباعد خوفی بیله واردر. بوندن اول دخی تحشیه‌لرمزده بونی اخطار ایتمش ایدك. شمدی مرامی بر قات دها توضیح ایلیورز.

مثنوئ معنوینك جلد ثالثنده موسی وفرعون مناقشاتنده:

نيست مثل آن مثالست اين سخن.
قاصر از معنئ نو حرف كهن

بيت شريفنك شرحنده حضرت شارح اسماعيل انقروى نك اخطار بيوردقلرى وجهله برشيئك مثالى اوشيئك مثلى اولهمز. «ارسلان كبى برآدم كوردم» دنيلديكى زمان كورديكمز آدم ايله شجاعت وقوتده ارسلان آرەسنده برمشابهت بولنور ايسەده بوآدم آرسلانك وارسلان بوآدمك مثلى اولەمز.

«مثل نوره كمشكوة فيها مصباح» آيت كريمەسندە ميم ثانينك فتحيله مثال معناسنه اولەرق ايراد بيوريلان مثلى ميمك كسرى وثانك سكونيله اوقومق جائز اولەميەجغى دركاردر. نور خدا مشكاتدەكى نور مصباحه تمثيل اولنمقله نور مصباحك نور خدايه يالكز مثال اولمسى لازمكلوب مثيل اولمسى لازم كلمز. حق تعالانك نەذاتنه نەصفاتنه بوعالم كون وفساددە هيچ برشى كسرميم وسكون ثا ايله مثل ومثيل اولەبيلمك حكمانك بالاتفاق رد ايلدكارى برشى اولديغى كبى حضرت قرآنك دخى «ليس كمثله شئ» برهانيله قطعياً رد ايلديكى شيدر.

عاجزانه اخطار ايلديكمز شودقيقەيه نه قدر اهميت ويريلور ايسه لايقدر. زيرا كفرهٔ دهريون وماديونك حكماى حقيقيه وائمهٔ دينيەدن آيريلوب دوچار بطلان وخذلان اولدقلرى نقطه ايشته اصل بونقطەدر. ذات وصفات الٓهيه ايچون عالم كون وفساددن ايراد اولنان مثاللرى كسرميم وسكون ثا ايله مثل ومثيل معناسنه آلدقلرى ايچون «فاعل شويلەاولور، فاعله شويله اولمق لازم كلور وهكذا وهكذا...» ديه دوچار خطا وضلالات اولمشلردر. حفظنا الله!

ايمدى شوايضاحات عاجزانه اوزرينه ابن رشدك امام غزالىيه مقابلەسى بردها اوقونور ايسه ابن رشدك «محرك اول» تعبير ايلديكى فاعل حقيقينك معناى صحيحى واضحاً اكلاشيلەرق ذهنلردەكى شكوك وشبهات كاملاً زائل اولور كيدر.

*
* *

## فلاسفەنك معاد جسمانىيى انكارلرى

اولجه دخى بالمناسبه ايراد ايلمش اولديغمز وجهله ابو حامد امام غزالى حضرتلرينك اصل قورقديغى شى خلقت عالمك قدم ويا حدوثى وبو حالده بر فاعله احتياج وعدم احتياج كبى مسائلدن نهايت مبدأ ومعادى دخى انكاره بر

یول آچلمق قضیه‌سیدر . ایشته بو خوف واحتراز ایله شومسئله‌ده دخی فلاسفه‌یه قارشو مدافعه‌یه لزوم کورمکده‌در . بناءً علیه بورایه قدر ترتیب اولنان مباحثدن صکره نوبت بحث وکلام معاد جهتنه انتقال ایلدیکندن حضرت امام ایشته آنی‌ده بروجه آتی ایراد ایدییور . دییورکه :

ــ فلاسفه ارواحک ابدانه رد واعاده‌سیله حشر اجسادی وجسمانی اوله‌رق نار جهنمی ونعیم وجنانی وحورعین وسائره کبی انسانلره وعد اولنان نعم آخرتی انکار ایدوب « بونلر عوام ناسه مرتبه ودرجه جهتیله جسمانیدن دها عالی اولان ثواب وعقاب روحانی‌یی تفهیم ایچون بطریق التمثیل سویلنمش سوزلردر » دیدیلر . آنلرك بو سوزلری بالجمله مسلمانلرك اعتقادلرینه مخالف اولمغله اولا کندیلرینك امور آخرته دائر اعتقادلرینی تفهیم یولنده بر مقدمه ایراد ایدملم ده بعده او جمله‌دن اعتقاد اسلامه مخالف اولان شیلری بیان وآنلردن اعراض ایلیه‌لم . فلاسفه دیدیلرکه :

« نفس انسانی بعدالموت یا وصف احاطه ایتمز بر لذت ایچنده ، یاخود تعریف قبول ایتمز بر الم ایچنده بقای سرمدی ایله باقیدر . صکره بو الم بعضاً مخلد اولور ، بعضاً ده اولمز . بلکه طول مدت صکره منقضی وزائل اولور . انسانلر مراتب ولذات دنیویه‌ده لایعد ولایحصی تفاوتلر ایله متفاوت اولدقلری کبی درجات آلام ولذات روحانیه ایله‌ده لایعد ولایحصی متخالف ومتفاوتدرلر . لذت سرمدیه نفوس کامله‌ٔ زکیه والم سرمدی دخی نفوس ناقصه‌ٔ ملوثه اربابنه مخصوص اولوب ، الم منقضی ایسه نفوس کامله‌ٔ ملوثه ایچوندر . بناءً علیه سعادت مطلقه‌یه آنجق کمال وتزکیه‌ٔ نفس وطهارت روح ایله نائل اولنور . علم وکمالات وتزکیه دخی عمل ایله حاصل اولور .

علمه احتیاجك وجهی شودرکه : قوه‌ٔ شهوانیه‌نك لذتی اشتها اولنان شیئه نائلیتده وقوه‌ٔ بصریه‌نك لذتی‌ده صور جمیله‌یه نظر ایلمکده اولدیغی کبی قوه‌ٔ عقلیه‌نك غذا ولذتی‌ده معقولاتی ادراکده‌در . قوای سائره دخی بویله‌در . نفسی معقولاته اطلاعدن منع ایدن شی‌ده بدن وحواس بدن ایله توغل نفسانیه وشهوات حیوانیه‌در . بناءً علیه نفوس جاهله‌نك حقی لذائذ عقلیه ونفسیه‌یی فوت ایله متألم اولمق ایسه‌ده بدن واحوال بدن ایله اشتغال لذت عقلیه‌یی فوت

ایتدیکنی کندیسنه اونوتدیررده اویوشمش برعضو حرارت وبرودت المنی حس ایده‌مدیکی کبی بونفوس جاهله دخی لذت عقلیه‌دن محرومیت المنی حس ایده‌من.

لکن بونفس حین وفاته قدر بویله حال نقصانیده قالور، یعنی اوزمانه قدر معقولاتدن هیچ برشی اکتساب ایده‌مامش بولنور ایسه عضو مذکوردن اویوشقلق زائل اولدقده حرارت وبرودت المنی حس ایتدیکی کبی بونفس دخی بدندن افتراق ایلدکده ایشته اوزمان لذائذ عقلیه‌دن محرومیت المنی حس ایدر.

برخسته‌نك صفره‌سی غالب اولدقده وجودینه نافع اولان حلویات نفیسه‌یی اکلدن استکراه ایلدیکی وکندی حقنده اسباب حیاتك اتمی اولان اغذیه‌یه اشتها ومیل ایتمدیکی کبی بدن ایله مشغولیت وشهوات ایله انسیت ایله برابر معقولاتی ادراك ایدن نفس دخی اومعقولات ایله‌حسب‌الطباع لایق اولدیغی مرتبه ودرجه‌ده تلذذ ایده‌میوب پك نقصان وپك دون مرتبه‌ده تلذذ ایلر.

کذلك برمریضه لذیذ طعاملر عرض اولندقده دوچار اولدیغی مرض کندیسنی ادراك لذتدن منع ایتدیکی برزمانده مرضك دفعةً زوالیله مریض بردنبره لذت عظیمه‌یی ادراك ایلدیکی ویاخود بر محبوبه‌یه مفتون اولان برعاشقك اویقویه واردیغی ویا بایلدیغی برصره‌ده معشوقه‌سی کلوب آنك باشنی قوجاغنه آلسه وبر مدت قوجاغنده طوتسه عاشق بوندن بی خبر اولدیغی ایچون اصلا لذتیاب اوله‌مدیغی حالده اویاندقده بختیار باشنك آغوش دلرباسنده بولندیغنی کورمسیله لذت وصالی دفعةً ادراك ایلدیکی کبی انواع علوم ایله تکمل ایتمش اولان نفوس کامله دخی بدنلرینه تعلقلری زماننده لایق اولدیغی درجه‌ده علومدن اوقدر لذتیاب اولمدقلری حالده موت طبیعی ایله کسوهٔ بدندن تجرد ایلدکلرنده لذات عظیمهٔ سرمدیه‌یی حس وادراك ایلرلر.

بو لذائذ عقلیهٔ روحانیه‌یه نسبتله لذائذ صوریهٔ جسمانیه پك حقیر اولمغله انسانلره او لذائذ روحانیه‌یی حقیله تفهم وتعریف ممکن اوله‌مز. آنجق بو لذات، حیات دنیاده انسانلرك مشاهده ایلدکلری برطاقم مثاللر ایله تمثیل اولنور. نصلکه برصبی‌یه ویاخود برعنینه لذت جماعی تفهیم ایتمك ایسته‌دیکمزده لذت مذکوره‌یی صبی حقنده کندیسنجه الذ اشیا اولان لعب ایله، عنین حقنده‌ده فوق‌العاده آجلق زماننده الذ اطعمه‌یی اکل ایله تمثیل ایدرز. حال بوکه بو تمثیل ایله کرك

صبی . کرنه عنین لذت جماعی لایقیله ا کلایه مزلر . چونکه بو لذت آنجق آنی تذوق ایله ادراك اولنور .

ایشته لذائذ روحانیه دخی بونلر کبی اولوب بیلدیرلر اشیا ایله تمثیل اولنسه بنه حقیله ا کلاشیله مز . بلکه بو لذت دخی انجق عالم روحانیه بالانتقال نحوقِ ادراك ایدیله بیلور .

لذت عقلیه نك لذت جسمانیه دن اشرف اولدیغنه ایکی شی دلالت ایدر :

برنجیسی شودرکه : حال ملائکه ، حال سباع وحال خنازیردن اعلا واشرفدر . حال بوکه ملائکه ایچون جماع واکل کبی لذت حسیه یوقدر . آنلر ایچون آنجق کمال وجماللرینه شعور وآنکله تذوق لذتی واردر .

ایکنجیسی شودرکه : انسان دخی بعضاً لذت عقلیه یی لذت حسیه یه ترجیح ایدر . دشمننه غلبه ایده جکی عقلی کسه رك کندیسنده بوکا بر اقتدار حس ایلر ایسه درحال مدار تعیش واسباب تزوجی تحصیلدن صرف نظر ایدرك او غلبه لذتیله لذتیاب اولمه نك چاره سنه باقار . حتی بعضاً انسان شطرنج وطاوله اویونلرنده غلبه لذتیله کوندوز اقشامه ، کیجه صباحه قدر یمك ایچمکی ترك ایلرده الم جوعی حس ایده مز اولور . کذلك انسان مثلا معشوقه سی طرفندن مهم بر ایش ایله مکلف ومشغول اولدیغی بر صره ده کندیسنه بر منصب ویاریاست عرض اولندقده اوایشی ترك ایدرك اقران وامثاله اظهار مفخرت ایچون اومنصب وریاستی استحصاله بذل مقدرت ایلر . حتی بعض شجیعلر قیامته قدر ابقای نیك نام ایچون اولومی کوزه آلدیردرق بر جم غفیره هجوم ایدرکه بونلرك هپسی لذت عقلیه نك لذت حسیه دن افضل اولدیغنه دلالت ایدرلر .

برده لذت عقلیهٔ اخرویه لذت دنیویهٔ حسیه دن افضل اولمسه ایدی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم بر حدیث قدسیسنده «اعددت لعبادی الصالحین مالاعین رأت ولا اذن سمعت ولا خطر قلب بشر» بیورمز ایدی . بونك ایچوندرکه جناب حق دخی قرآن کریمنده «فلا تعلم نفس ما اخفی لهم من قرة اعین» بویوردی .

علم نافعه احتیاجك وجهی ذکر اولنان شی اولوب علوم عقلیهٔ محضه ده علم نافع جمله سندندر . علوم عقلیه اللهی وصفاتی وملائکه سنی وکیفیت وجود اشیایی بیلمك اولوب بوندن ماعداسی اکر معرفة الله وسیله ایسه علم نافع ودکل ایسه صنایع قبیلندندر .

عمل وعبادته احتیاج دخی تزکیهٔ نفس ایچوندر. چونکه نفس بدن ایله مشغول اولدیغی وقتده حقایق اسیایی ادراکدن محروم اولوب بو محرومیت ایسه نفسك بدندن انطباعی ایچون دکل، بلکه بدن ایله اشتغالی وشهوات بدنه انهماکی ومقتضیاتنه اشتیاقی ایچوندر و بو اشتغال وانهماك، نفسك بر هیئت ردیئه‌سی وبرر صفت قبیحه‌سی اولوب نفسك طول مدت اتباع شهواته مواظبتی ومحسوسات متلذذه ایله انسیته ملازمتی سببیله نفسده تقرر وتمکن ایدرلر وبدنه موت عارض اولدقده بو صفات قبیحه وهیئات ردیئه نفسده باقی قالوب نفسه ایکی وجهله اذا وجفا ایتمکه باشلارلر.

برنجیسی اونفسی ملائکه‌یه اتصال وامور جمیلهٔ الهیه‌یه اطلاع لذت خاصه‌سندن منع ایدرلر. واقعا صفات مذکوره نفسی موتدن اول دخی بولذت خاصه‌دن منع ایدییورلر ایدیسه‌ده نفس اوزمان بدن ایله برابر بولندیغندن علایق بدن ایله بالاشتغال بو ممنوعیت ومحرومیت المنی حس ایده‌میور ایدی. شمدی ایسه کندیسیله برابر بدن یوقکه نفس آنك علایقیله اشتغال ایتسون‌ده قبل‌الموت اولدیغی کبی شمدی دخی الم مذکوری حس ایده‌مسون.

ایکنجیسی نفس بوصفات قبیحه ایله حین اتصافنده بدندن افتراق ایتدکده دنیا واسبابنه ولذات وشهواتنه حرص ومیل کندیسنده باقی قالور. بولذاته وصوله آلت ایسه بدن ایدی. حال بوکه نفس آندن‌ده محروم قالمش اولدیغندن بعدالموت بو نفسك حالی تحت تنکاحنده بولنان قادینه فوق‌العاده محبتی وبرریاست ومنصب ایله مألوفیتی واولاد واموال کثیره‌یه‌ده نائلیتی وبونلر ایله مفخرتی. اولدیغی حالده زوجهٔ محبوبه‌سی قتل اولنمش وکندیسی ریاستدن عزل ایدلمش ودشمنلری طرفندن اولاد وجواریسی اسیر واموالی اخذ اولنمش والحاصل ثروت وحشمتی بالکلیه زائل اولوب کندیسی نا قابل تعریف بر الم محرومیت وبر قسوت مغلوبیت ایچنده قالمش آدمك حالنه بکزر.

ایمدی بو آدم اولجه حشمت ونعمت ایچنده پرورده ایکن بونلردن بالکلیه محروم واعداسنه مغلوب اولدیغی ایچون نصل متألم ومتأذی اولور ایسه دنیاده شهوات نفسانیه ولذات جسمانیه ایله عمر سورن برنفس دخی بدندن بعدالافتراق هم شهوات ولذات مذکوردن، هم ده آنلری تحصیله مدار اولان بدندن محروم قالدیغی ایچون اویله‌جه متألم ومتأذی اولور.

معهذا بو ذکر ایتدیکمز شی مجرد بر تمثیلدر . چونکه نفسك بو محرومیتی مذکور آدمك محرومیتنه ده مقیس دکلدر . زیرا بو آدم هنوز حیاتده اولدیغندن ضایع ایلدیکی سعادتك بر مثلنه دها نائل اولمق امیدندهدر . چونکه اقبال وادبار دنیا یکدیکرینی تعاقب ایتمکدهدر . حالبوکه بدنك فقدانیله نفسك دنیایه متعلق هر امل وآرزوسی منقطع اولمشدر . دنیاده ایکن بو صفات ردیئه‌دن تخلص ایسه آنجق نفسك هوادن امتناعی ولذت دنیادن اعراض وتقوایه جداً اقبالی ایله حاصلدر . تاکه امور دنیادن قطع علاقه ایدرك امور آخرت مناسباتنی استحکام ایلسون‌ده وفات ایتدیکی زمان زنداندن تخلص جان ایله بالجمله مطالبه نائل اولان کیمسه کبی اولسون که انسان ایچون موعود اولان جنت دخی بودر .

فقط ضرورت دنیویه انسانی دائما صفات مذکوره‌یه جذب ایتدیکی ایچون نفسك آنلره اولان علاقه‌سنی تقلیل ممکن ایسه‌ده بونلری نفسدن بالکلیه سلب وازاله ممکن دکلدر . بونك ایچوندرکه جناب حق دخی « وان منکم الا واردها کان علی ربك حتماً مقضیا » بیورمشدر . اما انسان دنیاده ایکن مهما امکن لذت حسیه‌یه اولان میل طبیعیسنی تقلیل ایدر ایسه عندالموت مطلع اولدیغی امور الٰهیه ایله عظیم تلذذ ایدرك لذت حسیه‌دن محرومیت المنی اوقدر حس ایتمز وبو محرومیت کندیسنده او مرتبه مشتد اولمزکه بو مقوله نفسك حالی دخی کندی مملکتنده مهم بر سیئه مالك اولمدیغی حالده دیکر بر محله مهاجرتله اوراده منصب عالی وملك متعالی‌یه نائل اولان کیمسه‌نك حالنه بکزر . بو آدم مملکتندن حین خروجنده افتراق اهل وعیال وترك مملکت الميله بر از متألم اولور ایسه‌ده هجرت ایتدیکی یرده نائل اولدیغی ملك ومنصب ایله بالابتهاج کندیسندن بو افتراق اهل وعیال وبو ترك دیار المی بالکلیه زائل اولدیغی کبی نفس زکیه صاحبی‌ده دنیادن آخرته حین انتقالنده لذائذ جسمانیه‌دن بالکلیه محروم قالدیغی جهتله بر از متأثر ومتألم اولور ایسه‌ده بدندن تجردینی متعاقب دنیاده ایکن خیالاً وخاطراً بیله کالاتنی اولان انات ده حاضر اولدیغی بالتذوق لذت حسیه‌دن افتراق المی آندن بتون بتون زائل اولور کیدر .

بو صفات ردیئه‌یی سلبده شرعده وارد اولدیغی اوزره ماء فاتر یعنی ایلیق صو کبی هر ایکی طرف مقابل بیننده حد وسطی اختیار ایله حاصلدر . بناءً علیه نه امساك مالده مبالغه ایدرك حرص وطمعی استحکام ایتملی ، نه ده اتلافده حدی تجاوز ایدوب

مبذر اولملی . کذلك نه هرشیدن امتناع ایدوب جبین اولملی ، نه ده هرشیئه انهماك ایله متهور بولنملی . بلکه جود وشجاعتی طلب ایتملی که جود بخل ایله تبذیر، شجاعت دخی جبن ایله تهور آره‌سنده بر حال وسطدر . الحاصل انسان کافهٔ اخلاقده ایشته بویله اولملیدر . بو علم اخلاق غایت اوزون بر علم اولوب شریعت ایسه آنی تفصیلاً بیان ایتمشدر .

بناءً علیه تهذیب اخلاقه ، قانون شریعته مراعاتدن بشقه بر یول یوقدر . اویله ایسه انسان هوای نفسنه اتباع ایدر ایسه آنی کندیسنه اله اتخاذ ایتمش اولور . شرعه اتباع ایدوب آنی هر شیئه تقدیم ایتملی و آنجق آنکله تهذیب اخلاق ایتلی . کیم که کرك علمده وکرك اخلاقده بو فضیلتدن آیریلور ایسه بلاشك هالکدر . بونك ایچوندرکه جناب حق دخی « قد افلح من زکیها وقد خاب من دسیها » بیورمشدر وکیم که فضیلت علمیه ایله فضیلت عملیه بینی جمع ایدر ایسه اوده عارف عابددر . سعید مطلق دخی آنجق اودر .

فضیلت علمیه‌سی اولوب‌ده فضیلت عملیه‌سی اولمیان کیمسه‌ده عالم فاسق اولوب معذب اوله‌جقدر . شوقدرکه آنك نفسی علم ایله تکمل ایتمش بولندیغندن عذابی دوام ایتمیه‌جکدر . شویله که : عوارض بدنیه یعنی دنیاده مألوف اولدیغی لذات جسمانیه‌یه میل و آرزو اکا عارض اولوب اسباب منجیه یعنی اولذاته سبب وصلت اولان آلات بدنیه دخی تجدد ایتمیه‌جکندن بر چوق زمانلر معذب اولدقدن صکره نهایت شرف علم سایه‌سنده نجات بوله‌جقدر .

فضیلت عملیه‌سی اولوب‌ده فضیلت علمیه‌سی اولمیان کیمسه‌یه کلنجه بوده عذابدن سلامت والمدن نجات بولور ایسه‌ده دنیاده ایکن علم ایله تکمل ایتمامش اولدیغندن سعادت کامله‌دن حظی یوقدر .

الحاصل « من مات فقد قامت قیامته » حدیث شریفی منطوقنجه وفات ایدن آدمك قیامتی قوپمش اولوب هر نفس بدندن بعدالافتراق فضیلت عملیه وعلمیه‌سی نسبتنده مکافات اوله‌جق و آنلردن محرومیتی درجه‌سنده دخی مجازات ایدیله‌جکدر . بوده بر طاقم تحسراتدن عبارت اولوب نفسك جهنمی دخی بوندن عبارتدر .

امور آخرته دائر شرعده وارد اولان صورتلردن مقصود ایسه نعم و آلام آخرتی تمثیلدر . یعنی افهام ناس بو لذات و بو عقوباتی ادراکدن عاجز

اولدقلری ایچون ناسك اكلایه‌بیله‌جكی شیلر ایله تمثیل اولنمش وصكرده‌ده نعم آخرتك ناسه وصف اولنان شیلر فوقنده ایدوكی دخی ذكر واخطار بیورلمشدر.» ایشته معاد واحوال معاد حقنده حكمانك مذهبی بوندن عبارتدر.

امام غزالینك مذهب حكمایی تصور واجمالی بوراده ختام بولدی. صورت حاله دقت ایدیلور ایسه كوریلوركه بوراده حضرت امام منكرین دهریه‌نك عقاید واقوالنی حكمانك اعتقادلرینه وسوزلرینه قاتیوب مقصودی طوغری تصویر ایتمشدر. یعنی حكمانك بر صورت مطلقه‌ده حشری، آخرتی وخیر وشر عمللرك مكافات وجزاسنی قبول ایلدكلرینی كوستروب یالكز بونلرك كیفیتلری خصوصنده حكمای مومی الیهمك احكام ظاهرهٔ شرعیه‌دن نه جهتله تباعد ایلدكلرینی‌ده ایضاح ایچون دیمشدركه:

— حكمانك احوال آخرته دائر ذكر ایلدكلری شیلرك اكثریسی مخالف شرع شریف دكلدر. زیرا بز دخی آخرتده بولذات حسیه‌دن دها عظیم ودها عالی انواع لذات بولنه‌جغنی بدندن بعد المفارقه نفسك باقی قاله‌جغنی انكار ایتمیز. شو قدركه بز «نفسك بدندن بعد المفارقه بقاسنی شریعت ایله بیلدك» دیرز. چونكه شریعت معادك وقوعه كله‌جكنی خبر ویروب معاد ایسه آنجق بقای نفس ایله ممكن اوله‌بیلور. بناءً علیه بز فلاسفه‌نك «نفسك بدندن بعد المفارقه بقاسی مجرد عقل ایله معلومدر» دعوالرینی انكار ایدرز. فلاسفه‌نك قرآنده وصف اولندیغی اوزره حشر اجسادی وجنتده لذات وجهنمده آلام جسمانیه‌یی وجنت وجهنمك وجودلرینی انكار ایتملری‌ده شرعه مخالفدر. بناءً علیه بز بو مسئله‌ده دخی فلاسفه‌نك اقوالنی رد وانكار ایدرز. زیرا سعادت روحانیه ایله سعادت جسمانیه‌نك، كذلك شقاوت روحانیه ایله شقاوت جسمانیه‌نك بیننی جمعده بر مانع یوقدر. جناب حقك قرآنده «فلا تعلم نفس ما اخفی لهم من قرة اعین» و حدیث قدسیده «اعددت لعبادی الصالحین مالاعین رأت الخ» قوللری ایسه لذائذك كافه‌سنی بیلمیانلر حقنده‌در.

بر ده آخرتده لذائذ روحانیه‌نك بولنمسی لذائذ جسمانیه‌نك وجودینی نفیه دلالت ایتمز. چونكه بو ایكی شیئك بیننی جمع ممكندر. بناءً علیه بونی على وفق الشرع تصدیق ایتمك واجبدر. اگر، جناب حقك ذاتنه، صفاتنه دائر آیات متشابهات بطریق التمثیل نه‌ر فوارد اولدقلری كبی امور آخرته متعلق آیتلر

دخی بطریق التمثیل شرفوارد اولمشدر » دنیلور ایسه جوابنده دیرزکه بو ایکیسنك آراسنی مساوی طوتمق تحکمدر . بونلر ایکی وجهله یکدیکرندن آیرلمشدر :

وجه اول : ذات الهیه ، صفات الهیه دائر وارد اولان آیات متشابهات استعاره‌ده عادت عرب اوزره تأویله محتمل اولوب جنت وناری وصفه واحوال آخرتی تفصیله دائر وارد اولان ایات ایسه بویله دکلدر . بونلر بر درجه‌یه بالغ اولمشدرکه آنلری تأویله احتمال یوقدر . بناءً علیه بوبابده آنجق مصلحت خلق ومنفعت ناس ایچون حقك نقیضنی بالتخییل یعنی طوغری‌یه مناقض ومخالف اولان شیئی خیال ناسه بالالقا کلامی تلبیسه حمل ایتمك احتمالی قالمشدرکه ، بوده منصب نبوتك کندیسندن قطعیاً تقدس وتنزه ایده‌جکی شیلردندر .

وجه ثانی : مکانك ، جهتك ، صورتك ، ید وعین کبی عضوك ، کذلك بر مکاندن دیکر مکانه انتقالك ویر شی اوزره استقرارك حق باریده محال اولدیغنه ادلهٔ عقلیه دلالت ایتدیکی جهتله بونلرك حق تعالاده بولنمسنه دائر شرفوارد اولان آیتلری تأویل ایلمك واجب اولمشدر . اما وعد واخبار اولنان امور آخرت قدرت الهیه‌ده محال اولمدیغندن آنلره دائر شرفورود ایدن نصوص قرآنیه واحادیث نبویه‌یی ظاهرلری اوزره اجرا وابقا واجبدر .

اکر فلاسفه «ادلهٔ عقلیه صفات واحوال مذکوره‌نك حق باریده محال اولدیغنه دلالت ایتدیکی کبی حشر اجسادك دخی محال اولدیغنه دلالت ایتمشدر . بناءً علیه حشر اجساده دائر اولان آیتلری‌ده تأویل لازمدر » دیرلر ایسه بزده آنلردن حشر اجسادك محال اولدیغنه دلالت ایدن ادلهٔ عقلیه‌لرینی اظهار ایتملرینی طلب ایدرز .

فلاسفه‌نك بو مطلبی اثباتده ایکی مسلکلری واردر . مسلك اول شودرکه : ارواحك بدنه رجوعنی تقدیر وفرض ایتمك اقسام ثلثه‌دن خارج اولمز . برنجی قسم : «انسان بدندن عبارتدر . بعض متکلمینك ذاهب اولدیغی کبی حیات دخی بر عرض اولوب بدن ایله قائمدر . بالذات قائم وجسمده مدبر نفسك وجودی یوقدر . موتك معناسی دخی حیاتك انقطاعی دیمك اولوب انقطاع حیات ایله‌ده حیات همده بدن معدوم اولور . معادك معناسی‌ده حق تعالانك او معدوم اولان بدن وحیاتی اعاده ایتمسندن عبارتدر » صورتنده‌در . ایکنجی قسم : « نفس موجود وبالذات قائمدر . بناءً علیه نفس بعدالموت باقی اولوب زمان حشرده بدن اوله رجوع ایده‌جك وبوده اجزای بدنك بعینه جمعیله اوله‌جقدر »

طرزنده‌در . اوچنجی قسم ایسه ، نفس بعد الموت باقی قالوب حین حشرده بدن اول اولسون، بشقه‌سی اولسون، بر بدنه رد و ارجاع اولنه‌جقدر. چونکه انسان ماده ایله دکل ، آنجق نفس ایله انسان اولدیغندن ماده‌یه اعتبار یوقدر ، طرزنده‌در .

ایمدی ارواحک ابدانه رجوعنی تقدیر وفرض ایتمک اشبو اقسام ثلاثه‌دن بشقه برصورت ایله ممکن اولمیوب حال بوکه اقسام مذکوره‌نک هپسی‌ده باطلدر. قسم اولک بطلانی ظاهردر. زیرا بدن وحیات معدوم اولدقدن صکره بالفرض والتقدیر بونلر احداث وایجاد اولنه‌لر بیله بو احداث وایجاد آنلرک عینلرینی یعنی تمامی تمامنه اولکی هویتلرینی تکرار اولمیوب بلکه مثللرینی ایجاددر. اما « تراب بدن فانی اولمز . بناءً علیه حیات اکا اعاده اولنور » دینورسه بزده دیرزکه « هایدی فرض ایده‌لم که بدندن حاصل اولان ترابه حیات اعاده اولنسون . فقط بو تقدیرده برمدت کندیسندن حیات منقطع اولدقدن صکره تراب بدن حی اوله‌رق عودت ایتمش اولور. یوقسه معدوم اولان بدن حیاتیله برابر بعینه عودت ایتمش اولمز وبوجهتله اکا معاد جسمانی نامی دخی ویریله‌مز. چونکه انسان ماده واجزای ترابیه‌سیله دکل ، بلکه نفسیله انساندر . انسانک تغذیه‌سی سببیله اکثر اجزاسی تبدل ایتدیکی حالده انسان تبدل ایتمیوب اول عمرندن آخر عمرینه قدر باقیدر . بناءً علیه روح ویاخود حیات معدوم اولدقده بدندن حاصل اولان ترابه اعاده ونفخ اولنان روح وحیات اولکی روح وحیاتک عینی اولمیوب بلکه مثلیدر .

بونی برده شویله ایضاح ایده‌لم : جناب حق بدن شجردن ویاخود بدن فرسدن ویا بدن نباتدن حاصل اولمش بولنان ترابده برحیات انسانی خلق وایجاد بیوردقده بو خلق وایجاد انسانک خلقت ابتدائیه‌سی اولدیغی کبی بدن انساندن حاصل اولمش ترابده‌ده برحیات انسانی خلق وایجاد بیوردیغی تقدیرجه بو ایجاد دخی انسانک خلقت ابتدائیه‌سی اولور. اویله ایسه معاد دنیلن شی وجود ابتدائی ایله موجوددن واوده صفات حیاتیه رجعت وانتقال ایلیان ترابدن عبارت اولمغله معدومک بعینه عودت ورجعتی عندالعقل محال قطعی حکمنی آلور. تکرار ایده‌لم که انسان بدنیله انسان دکلدر. زیرا بعضاً بدن فرس انسانه غدا اولور وآندن‌ده نطفه خلق اولنور. بونطفه‌دن‌ده انسان حاصل اولور. حال بوکه بوکا « فرس انسانه منقلب

اولدی» دیه‌مز. چونکه فرس دخی صورتیله فرسدر. ماده‌سیله دکل. او فرس ایسه معدوم اولوب ماده‌دن بشقه بر شی قالمامشدر. ایمدی فرس ماده‌سیله دکل، آنجق صورتیله فرس اولدیغی کبی انسان ده ماده‌سیله دکل، آنجق نفسیله انساندر.

ایمدی شو بیانمزدن ثابت اولدی که برنجی قسمده تصویر اولندیغی وجهله معاد جسمانی او معنای ظاهریسیله باطلدر.

ایکنجی قسمه کلنجه: بو ده باطلدر. زیرا بدن میت بالانحلال ترابه و صویه و بخاره و هوایه تحول ایدرك کائناتك هوایی و بخاری و مائی ایله امتزاج ایلر. بر حالده که آنی بونلردن استخلاص غایت بعید اولور. اکر قدرت الهیه‌یه اعتماداً بو استخلاص فرض ایدیلور و جائز کوریلور ایسه بو حالده ده شویله بر اشکال باش کوسترر: سز معاد جسمانی‌یی زمان حشرده اجزای بدنك بعینه جمعیله نفسك دخی او بدنه رد و ارجاعیله تصویر و تقدیر ایدیورسکز. زمان حشرده جمع اولنه‌جق اجزا هانکی اجزادر؟ اکر بو اجزادن مقصد یالکز زمان موتده بدنده موجود اولان اجزا ایسه الی ایاغی، برونی فلانی کسیك قالدیغی حالده وفات ایدن کیمسه‌لرك ینه اویله کسیك اولدیغی حالده اعاده اولنملری لازم کلور. بو ایسه مستقبحدر. بالخصوص اهل جنت حقنده بو حال اصلا لایق دکلدر. یوق اکر بو اجزادن مقصد عمرك اولندن آخرینه قدر بدندن انفکاك ایدن اجزا ایسه بو اجزانی اعاده ایکی وجهله محالدر:

وجه اول: بعض بلده‌لرده عادت جاریه حکمنده اولدیغی و دیکر بعضلرنده قحط و غلا زماننده اکثریا وقوعه کلدیکی اوزره بر انسان دیکر انسانك لحمی ایله تغذی ایلدکده بونلرك ایکیسی‌نده حشر متعذر اولور. زیرا مادهٔ واحده مأکولك بدنی اولدیغی کبی بالتغذی آکلك دخی بدنی اولدی. ایکی نفسی بدن واحده رد و ارجاع ایسه ممکن اولمز.

وجه ثانی: بو تقدیرده جزء واحد هم بدنه، هم قلبه، هم ده آیاغه اعاده اولنمق لازم کلور. زیرا صناعت طبیه ایله ثابت اولدیغی اوزره اجزای عضویه‌نك بعضیسی دیکر بعضیسنك فضله و ماده‌سی تغذی ایدر. مثلا جکر اجزا و مواد قلبیه‌یی تغذی ایدییور. سائر عضولرده بو حالده دوام ایدیور. بو حالده اعضانك جمله‌سنه ماده اولمش بر طاقم اجزای معینه فرض ایدرز.

ایمدی بو اجزا هانکی عضوه اعاده اولنه‌جق؟ برده بو ایکنجی قسمدن

شویله بر محال دها لازم کلیور : اکر بوارض معموره‌نك احوال ظاهره‌سنی بحق تأمل وتتبع ایدر ایسه‌کز کورر وبیلورسکز که نهایتسز دورلردن بری بوارض معموره مدفن اموات بنی آدم اولمشدر . بناءً علیه کندیسنه دفن اولنان موتالر ترابه ، وبو تراب‌ده کندیسنده اجرا ایدیلن زراعت وسائره واسطه‌سیله حبوبات وفواکهه ، بونلر دخی اغذیهٔ حیوانات اولمق صورتیله لحومه منقلب اولمش ، بولحومده انسانلر طرفندن اکل اولنه‌رق بدنلرینه عودت ایتمشدر . بناءً علیه مواد مشهوده وموجوده‌نك اکثریسی بدن انسان اولوب ترابه ، تراب دخی نباته ، نبات‌ده لحومه ، لحومده حیوانه ، حیوان دخی انسانه تحول ایتمکده‌در . حقیقت حال بوندن عبارت اولنجه بالجمله اجزای بدن جمع اولنه‌رق نفسك اکا اعاده اولنمسی نصل ممکن اولور ؟

اوچنجی قسمه کلنجه : بوده ایکی وجهله محالدر :

وجه اول : فلك قمرك آلت طرفنده یعنی بزم بوعالم دنیامزده کون وفسادی قابل اولان مواد عادتا متناهی ومحدود اولوب بونلردن افتراق ایدن نفوس بشر ایسه غیر متناهیدر . بناءً علیه مواد مذکوره نفوس بشره تکرار کفایت ایتمز که حشر اجساد ممکن اوله .

وجه ثانی : تراب ، تراب حالنده ایکن نفس انسانی اکا تعلق وآنده تدبیر ایلیه‌مز . بالکه نطفه‌نك امتزاجنه مشابه برامتزاج ایله عناصرك امتزاج ایتمسی لازمدر . هله اودون وتیمور کبی شیلر بوتدبیری وبو تعلقی اصلا قبول ایتمیه‌جکلرندن بدنی تیمور ویاخود اودوندن تشکل ایتمش بر انسانك اعاده اولنمسی ممکن اوله‌مز . چونکه برشی آنجق اعضای بدنیه‌سی لحمه ، عظامه ، اخلاطه منقسم اولدیغی وقت انسان اوله بیلور . برده بدن ومزاج قبول نفسه مستعد اولدقده مبادئ واهبه‌دن یعنی فیاض مطلق طرفندن حدوث نفسه مستحق اولور . یعنی بر بدن کندیسنه نفسك تعلقنی قبوله مستعد اولدقده جناب فیاض ازلیدن بر نفس احداث اولنوب اوبدنه تعلق ایدر . بناءً علیه معادك وقوعی تقدیرنده بریسی نفس حادثه ، دیکری نفس سابقه اولمق اوزره بر بدنه ایکی نفسك توارد وتعلق ایتمسی لازم کلور . بو ایسه باطلدر . اکر « نفس بر بدندن بعدالافتراق کندیسنی قبوله مستعد اولان بر بدنده تدبیر ایله اشتغاله رجوع ایده‌جکندن ، وبو رجوع عصولك بدنه قدر تناسل ایده‌جکندن اوبدن‌ده زمان حشرده احداث اولنان

بدندن عبارت بوله‌جغندن قبول نفسه مستعد اولان بو بدنك حدوثيله يكيدن بر نفسك حدوثی لازم كلمز » ديه‌بور ايسه بزده جواباً ديرزكه: بو، عين تناسخ ديمك اولوب تناسخك بطلاننه دلالت ايدن دلائل وبراهين بومذهبك‌ده بطلاننه دلالت ايلر .

البته دقت اولنمشدركه حضرت امام غزالی فلاسفه‌نك اوجه سرد ايلدكلری ملاحظاته كندی طرفندن مدافعه‌يه باشلامغی متعاقب بحث حشر جسمانی‌يه دائر اولان آيات كريمه‌ی‌ده تأويله مجبوريت حاصل اولمق ايچون اجسادك حشری امتناع عقلی ايله ممتنع اولمسنی اثبات ايتمك لازم كله‌جكی قضيه‌سنه واصل اولمغله حضرت امام فلاسفه‌نك بوبابده‌كی سوزلرينی جمعه لزوم كورمش وايشته بولزوم اوزرينه بالاده‌كی تفصيلاتی سرد ايلمشدر . تفصيلات مذكوره اوزرينه اولان مدافعه‌سنی دخی بروجه آتی ايراد ايليور . ديوركه :

— بز ارواحك ابدانه رجوع وعودتلرينك اوچنجی قسمده تصوير اولنديغی كبی واقع اوله‌جغنی اختيار وترجيح ايدرز . يعنی « نفوس بذاتها قائم جواهردر . وبونفوس بعدالموت باقی اولوب زمان حشرده علی الاطلاق بدنلره ردوارجاع اولنه‌جقدر » ديرز . زيرا نفوسك بذاتها قائم جواهر اولملری وبعدالموت باقی قالملری شرعه مخالف اوليوب بلكه بوكا « فی سبيل الله قتل اولنانلری اموات ظن ايتميكز ، بلكه آنلر برحيات اولوب ربلرينك عندنده مرزوق اوليورلر » مآلنده‌كی آيات قرآنيه وينه برمآله قريب نيجه احاديث نبويه وارواحك صدقات وخيراتی وسؤال منكر ونكيری تفهيم وادراككه متعلق شرفوارد اولان اخبار سنيه دلالت ايتمشدر . برچوق آيات دخی بعدالموت بعث ونشورك وحشر اجسادك وقوعه كله‌جكنی صراحةً ناطقدر . بوحشر اجساد ايسه نفسك بربدنه رد وارجاعيله ممكندر . اما اوبدن ايستر بوبدن اولسون ، ايستر ديكر بربدنك ماده‌سندن تشكل ايتمش بولنسون ، حتی ايستر ايسه يكيدن ايجاد اولنان برماده‌دن حصوله كلسون . چونكه فلاسفه‌نك دخی اعتراف ايتدكلری وجهله انسان آنجق نفسيله انساندر . بدنيله دكل . لذت وعقوبت ايسه نفسه عائد بركيفيتدر . اجزای بدن عمرك اولندن آخرينه قدر بالدفعات تبدل وتغير ايلديكی حالده نفس اصلا دكشمديكندن بدنه اصلا اعتبار يوقدر . حشر جسمانی نفسك نصل اولور ايسه اولسون بربدنه رد وارجاعيله ممكن اولنجه هرممكن مقدور الٰهی اولديغندن بوده مقدور الٰهيدر .

امامنز ای فلاسفه « نفوس غیرمتناهی اولوب موادایسه متناهی اولدیغندن مواد موجوده نفوس بشره کفایت ایتمز . بناءً علیه حشر جسمانی ده ممکن اولهمز » دیمك ایستیورسکز . واقعا نفوس غیر متناهیه اولور ایسه سزك بوسوزیکز طوغریدر . فقط نفوسك غیر متناهی اولمسی محالدر . چونکه نفوسك عدم تناهیسی قدم عالمه وعلی الدوام تعاقب ادواره مبنی اولوب بز ایسه حدوث عالم مسئله‌سنده آنی ابطال ایتمشزدر . قدم عالمی اعتقاد ایتمیانلره کوره بدندن آیریلان نفوس دخی محدود ومتناهی اولمغله مواد موجوده‌دن اکثر دکلدر . اکثر اولدیغی تسلیم اولنسه بیله الله تعالی یکیدن ماده اختراعنه قادردر . بونی انکار ایتسه الله تعالی‌نك احداث وایجاده قدرتنی انکاردر .

بر ده سز بوصورتله حشرك وقوعنه تناسخ نامنی ویره‌رك « تناسخك بطلاننه دلالت ایلیان ادله و براهین بونك دخی بطلاننه دلالت ایدر » دییورسکز . اسماده نزاع یوقدر . شرعده واقع اولان برشیئی ولوکه اوشی تناسخ اولسون تصدیق واجبدر . بز بوعالمده تناسخك وقوعنی انکار ایدییورز . یوقسه بعثی انکار ایتمیورز . اما اکا تناسخ تسمیه اولنه‌جق ایمش . وارسون اولونسون .

بر ده سز « بربدن ومزاج قبول نفسه مستعد اولدقده مبادئ واهبه‌دن حدوث نفسه مستحق اولور » دییورسکز . سزك بوسوزیکز حدوث نفسك بالاراده دکل، بالطبع اولدیغنه راجع اولوب بز ایسه حدوث عالم مسئله‌سنده آنی دخی ابطال ایتمشزدر . مع هذا بوسؤاله « عالمده موجود برنفس بولنمز ایسه بدن ومزاج ایشته اوزمان مبادئ واهبه‌دن حدوث نفسه مستحق اولور . اما اکر عالمده موجود برنفس بولنور ایسه بدن ومزاج مبادئ واهبه‌دن یکیدن برنفسك حدوثنه مستحق اولمز » دیه برجواب دخی ویریلورکه بوجواب سزك مذهبکزه دخی موافقدر .

« نه ایچون بونفوس موجوده قبل البعث والنشور ارحامده‌کی امزجه وابدان مستعده‌یه تعلق ایتمیورده حین حشرده بوعالمده‌کی امزجه وابدانه تعلق ایدییور ؟ » دیه برسؤال دخی ایراد اولنور ایسه بوکاده شویولده برجواب ویریلور : نفوس مفارقه‌نك بشقه‌درلو براستعداد اقتضا ایده‌جکی وبو استعدادك اسبابی ده آنجق حشرده تمام اوله‌جغی مأمولدرده آنك ایچون . زیرا نفس کامله‌ٔ مفارقه‌نك بربدنه

تعلقی ایچون شرط اولان استعداد ایله ابتداءً حادث اولان و برمدت تدبیر بدندن بالاستفاده تکمل ایتمامش بولنان نفسك بر بدنه تعلقی ایچون شرط اولان استعداد آره‌سنده فرق بولنمق هیچده بعید دکلدر . حق تعالی بو شروطی و اسبابی و بونلرك حضور و وجود اوقاتنی هرکسدن دها زیاده بیلور .

ایمدی تصویر اولندیغی وجهله معاد ممکن اولوب شرعده دخی وارد اولدیغندن آنی تصدیق واجب اولور .

حشر اجساده دائر اولان آیتلرك تأویلنی فلاسفه‌نك تحت مجبوریتده طوتملری ایچون امام غزالینك اولجه بونلره اسناد ایتمش اولدیغی ایکی مسلکدن بورایه قدر یالکز مسلك اول حقنده‌کی مناظرات سرد اولنمشدر . مسلك ثانی‌یه باشلامزدن اول شونی اخطاره لزوم کوریورزکه مبادئ نصرانیتده سنت اوکوستین و سنت سیریل کبی آباء کنیسائیه‌نك کریت ارضی رد ایچون ایراد ایتمش اولدقلری مدافعات البته قارئلرمزك خاطرلرنده بولنه‌جغندن بر آنلرك نه‌قدر جاهلانه و فنون علیهنده خصمانه اولدقلرینی دوشونملی ، برده بوراده علمای اسلامیه‌نك حکما ایله‌یوروتدکلری مناظراتك بر مناظرهٔ صحیحهٔ علمیه‌یه نه‌درجه‌لرده موافق اولدقلرینی نظر دقته آلملی‌ده « نزاع علم و دین » دنیلدیکی زمان منازعهٔ صحیحه‌نك اسلامدن ماعدا ادیان ایله علوم آره‌سنده ممکن اوله بیلوب حالبوکه اسلام ایله علوم آره‌سنده نزاع دکل، بلکه مسلك واحده سالك اولان ایکی عالمك مناظرهٔ صحیحهٔ علمیه‌سی کبی برمناظره موجود اولدیغنی اکا کوزه حکم ایتملی .

معد حقنده دخی امام غزالینك اساساً حکمایه مخالفتی اولمیوب یالکز بعض جهات احترازیهٔ شرعیه‌یه مبنی فروعاً آنلرله مناظره ایتمکده بولندیغنی اخطاره لزوم بیله یوقدر . زیرا حضرت امام کندیسی اعتراف ایدیورکه حشر ایچون نفوس بشریه‌یه بر متعلق اعتبار اولنسون‌ده او متعلق کرك شمدیکی بدنلرك عینی و کرك مثلی ویاخود بالکلیه غیری اولسون . تقریب برکره بو صورتده حاصل اولدقدن صکره منع مناظره اولنه‌جق نقطهٔ ائتلاف کندی کندیسنه میدانه چیقار .

بعده حکمانك مسلك ثانیسنی امام غزالینك نه صورتده بسط و تمهید ایلدیکنه نقل کلام ایدلم . امام مشارالیه دیورکه :

— حشر اجسادك استحاله‌سنه دائر حکمانك سلوك ایتدکلری ایکی مسلکك ایکنجیسی دخی بروجه آتیدر :

« بر حدیدی یکیدن انسانك تلبس ایده‌بیله‌جکی ثوب منسوجه قلب ایتمك مقدور وممکن دکلدر . بلکه حدیدی اوحاله کتورمك ایچون اجزاسنی کندیسنه عارض اولان برطاقم اسباب واسطه‌سیله عناصره قلب ایتمك وبعده بوعناصری‌ده جمع ایدرك اطوار خلقتده قطن صورتنه کتورنجه‌یه قدر دور ایتدیرمك وآندن صکره قطنی‌ده ایپلك صورتنه وبعده او ایپلکی هیئت مخصوصه اوزره اولان نسج انتظام معلومنه قویمق لازمدر . بناءً علیه ترتیب مذکور اوزره شو اطوارده تحول‌سز، تقلیب‌سز اولرق حدیدك پاموقدن معمول بر ثوبه قلبی ممکندر دنیلور ایسه بو ، محال عد اولنور .

بوراسی معلوم اولدقده دیرزکه ای حشرا جسدده قائل اولانلر ! سز دیورسکزکه زمان حشرده انسانك نفسی بر بدنه عودت ایده‌جك وبو صورتله انسان بعث وحشر اوله‌جق . اکر بو انسان محشورك بدنی طاشدن ویاخود یاقوت واینجودن ویاتراب خالصدن ایسه بدنی بونلردن بریسی اولان شی انسان اولمز . چونکه بر شی آنجق عظام، عروق، لحوم، اعصاب، الیاف واخلاطدن مرکب وشکل مخصوصی اوزره متشکل اولمق صورتیله انسان اوله‌بیلور . زیرا اجزای مفرده اجزای مرکبه‌یه تقدم ایلر . بناءً علیه اعضا اولمدقجه بدن : عظام ولحوم وعروق بولنمدقجه اعضا : اخلاط اربعه اولمدقجه شو اغذیه‌دن متحصل مواد : مواد مذکوره اولمدقجه اخلاط اربعه : حیوانات ونباتات بولنمدقجه غذا : عناصر بولنمدقجه حیوانات ونباتات دخی حاصل اولمز . اویله ایسه بو ذکر اولنان شیلر بولنمدقجه بدن انسان دخی بوله‌مز . حقیقت حال بوندن عبارت ایکن دکن » خطابیله ترابك انسانه انقلابی نصل اوله‌بیلور ؟ »

امام غزالی اشبو مسلك ثانی‌یه دخی بروجه آتی جواب ویرییور :

— بدن انسانك لحم وسائره‌دن ترکب ایدرك انسان اوله‌بیلمسی ایچون بر شو بیان اولنان اطوارده ترقی وتقلب لابد ولازم اولدیغنی تسلیم ایلدیکمز کبی بر حدیدك ثوب منسوج اوله‌بیلمسی ایچون اطوار مذکورده تقلب وترقینك لزومنی دخی تسلیم ایدرز . زیرا بدن دیرزکه تراب تراب اولدیغی حالده بدن انسان اوله‌مدیغی کبی حدید دخی حدید اولدیغی حالده ثوب منسوج اوله‌مز . لکن بز « بو ترقیات وتقلبات، اطوار کثیره‌ده اولدیغی کبی، بر آنده دخی اوله‌بیلور . » دیرز . مع هذا بزه یالکز بعثك وقوعه کله‌جکی بیلدیرلدی . اما بر زمان

طوپلادمی، یوقسه برآندمی؟ بوراسی بیان اولنمدی . بناءً علیه بونده منازعه
یوقدر . بلکه منازعه ذکر اولنان اطوارده ترقی، مجرد قدرت باری ایله‌می، یوقسه
اسبابدن بر سبب ایله‌می حاصل اولدیغی مسئله‌سنده‌در . عندمزده بونك ایکیسی ده
ممکندر . چونکه طبیعیاتك مسئلهٔ اولاسنده اجرای عاداته دائر کلام ایلدیکی
اثناده ذکر ایلدیکمز وجهله وجودده یکدیکرینی تعاقب ایدن شیلرك بو امر
تعاقبلری بطریق التلازم اولمیوب بلکه آنلرده خرق عادت جائزدر . بناءً علیه
وجودده یکدیکرینی تعاقب ایدن شیلر اسباب ظاهره‌سز دخی حاصل اوله‌بیلورلر .
فرض ایده‌لم که بونلر آنجق اسباب ظاهره ایله حاصل اولورلر . لکن سببك
سبب معلوم اولمسی شرط دکلدر . بلکه خزائن مقدوراتده نیجه عجایب وغرائب
واردرکه بز آنلره مطلع اوله‌مامشزدر . فقط مشهوداتدن بشقه بر وجود وسبب
اوله‌میه‌جغنی ظن ایدنلر او عجایب وغرائبی انکار ایدرلر . نصلکه بو طائفه
سحر وطلسماتی ومعجزات وکراماتی‌ده انکار ایدییورلر . حال بوکه بونلر
بزه مطلع اوله‌مدیغمز بر طاقم اسباب غریبه ایله ثابتدرلر . حتی مقناطیس
ومقناطیسك حدیدی جذب ایدیشنی بیلمیان بر انسانه مقناطیسك بو خاصه‌سی
حکایه اولندقده درحال آنی انکار ایدرك « حدیدی جذب ایتمك آنجق آنی
ایپ کبی برشیله باغلایوب چکمك صورتیله ممکن اوله‌بیلیر . » در . چونکه عندالحس
مشاهده اولونان جذب بوندن عبارتدر . فقط صکره بو انسان فعلی
جذبك قوهٔ مقناطیسیه ایله دخی حصوله کلدیکنی مشاهده ایدنجه اکا
تعجب ایدر واوزمن عجایب قدرتی احاطه‌دن عاجز وقاصر اولدیغنی اعتراف
ایلر . ایشته بونك کبی بعث ونشوری انکار ایدن بر ملحدده قبرندن بعث
اولنوب عجایب صنع الهی‌یی کورنجه بو حاله تعجب وانکار سابقه شدیداً
ندامت ایدر . فقط حیفا که بو ندامت آرتق کندیسنه فائده ویرمز .
ایشته او زمان ﴿ هذا الذی کنتم به تکذبون ﴾ خطاب عزتیله توبیخ اولنور .
بو مسئله‌یی بزده شویله بر تمثیل وایضاح ایده‌لم : بر انسان فرض ایدیکز که
عاقل وذکی اولدیغی حالده نطفه‌نك مادهٔ انسانیه اولدیغنی بیلمیور .

ایمدی بو انسانه « اجزاسی متشابه ومتماثل اولان یعنی ماهیت جهتیله
یکدیکرندن ذره قدر فرقی اولمیان شو نطفه‌یی کوردکمی ؟ نطفه‌نك ایشته بو
اجزای متشابهه‌سی رحم مادرده لحم وشحم وعظام واعصاب وعروق کبی بر

طاقم اعظای متخالفه‌یه منقسم اوله‌رق آندن مزاجده بربرینه مخالف یدی طبقه‌دن مرکب کوز وبربرلرینـه مجاور اولدقلری حالده رخاوت وصلابتده متفاوت لسان واسنان والحاصل فطرتده موجود دها نیجه بدایع حصوله کلیور» دنیلسه شبهه یوق که بو آدمك شو سوزلری انکار ایتمسی ملحدلرك بعثی انکارلرندن دها شدید اولور . فقط بعده کیفیت خلقت انسانیه‌یی اوکرندکده شو سوزلرك کافه‌سنی تصدیق وصنع الهی‌یه تعجب ایدرك حیران قالور . ایشته بونك کبی ملحدلرده قبرلرنده بعث اولنوب قدرتده مرکوز اولان عجایب وغرائبی کوردکلرنده حشرك شریعتده بیان بیورلدیغی وجهله وقوعنی تصـدیق ایدوب بو حال غرابت اشتماله حیران اوله‌رق تعریفی ناقابل بردرجه‌ده خسرانده قالورلر. اویله ایسـه بعثی انکار ایدن ملحدلر اسباب وجودك حس ومشـاهده اولنان شیلره انحصـاری قطعیاً معلوم اولمدیغنی بحق تأمل وتفکر ایتمیدرلر . چونکه احیای ابدان خصوصنده اومنکرلرك مشاهده ایتدکلری طریقدن بشقه برطریق دها بولنمق بعید دکلدر . حتی بتون ذی روحلر فوت اولوب زمان حشر دخی تقرب ایتدکده نطفه‌یه مشـابه بر یاغمور نازل اوله‌جغی و بونك اوزرینه حشر اجساد وقوعه کله‌جکی حقنده‌ده بر خبر وارد اولمشـدر . جائزکه بزم مطلع اوله‌مدیغمز بویله برسبب دها اولسون‌ده اجسـادك انبعاثی ونفوس محشوره‌یی قبوله استعدادینی ایجاب ایلسون . بونی انکار ایچون استبعاد مجرددن بشقه نه سند واردر؟ خلاصه بروجه آتی اقسام ثلثه‌یی وضعده عندالعقل بربعد یوقدر .

قسم اول: عالم یوق ایکن الله تعالانك موجود اولوب بعده بو عالمی یاراتمش اولمسی .

قسم ثانی : جناب حقك ایلروده بر ایکنجی نظام جدید اوزره عالمی انشا وایجاد بیورمسی .

قسم ثالث : بوندن صکره دخی عالمی بالکلیه معدوم قیلوب یالکز کندیسنك باقی قالمسی . چونکه ثواب وعقاب وجنت ونارك ابدیتنه دائر نصـوص شرعیه وارد اولمسه ایدی بو اوچنجی قسم دخی ممکن ایدی .

معاد جسمانی ایکی مسئله اوزرینه مبتنیدر . آنلردن بریسی عالمك حدوثی وبرحادثك قدیمدن جواز حصولی اولوب ، دیکری‌ده یا بلا اسباب ویاخود اسباب

غیر معتاده ایله مسببانی خلق وایجاد مسئله‌سیدرکه بز آنلرك ایکیسنیده موضحاً بیان ایلدك.

معاد بحثنده امام غزالینك کرك فلاسفه طرفندن وکرك کندی جانبندن ایراد ایلدیکی شیلر بورادە ختام بولدی. بو بابده ابن رشد دخی بروجه‌آتی مقابلده بولنیور. دییورکه:

— نفس انسانی مباحثندن فارغ اولدقدن صکره امام غزالی فلاسفه‌نك حشر اجسادی انکار ایدر اولدقلرینی زعمه باشلادی ایسه‌ده حشر اجساد مسئله‌سی لااقل بیك سنه‌دنبری منتشر اولدیغی وعلوم وفلسفه‌لری بزه انتقال ایدن فلاسفه‌نك مدتلری‌ده بیك سنه‌دن دها آز بولندیغی حالده مذهبلرندن بحث اولنان بوفلاسفه‌دن هیچ بریسنك حشر اجسادی انکار ایدر اولدقلری کورولمدی. زبوردن وبنی اسرائیله منسوب اولان صحف کثیره‌دن تبین ایتدیکی وانجیلده‌ده ثابت اولدیغی وعیسی علیه‌السلامدن دخی بالتواتر نقل اولندیغی وجهله الك اول حشر اجساده قائل اولانلر موسی علیه‌السلامدن صکره کلن انبیای بنی اسرائیل اولوب صابئیلر دخی بوکا قائل اولمشلردر. ابو محمد حزم دیمشدرکه: بوصابئیه شریعتی اقدم شرایعدر. فلاسفه‌نك شرایعی تعظیم وهرکسدن زیاده احکامنه رعایت ایتمش اولدقلری کندی حال وشانلرندن بروجه آتی تظاهر ایدر. شویله‌که:

مجرد انسان اولمق اعتباریله انسانك بقای وجودینه وسعادت خاصه‌یه بلوغ ووصولنه مداریکانه وسبب مستقل اولان تدبیر ناس وصلاح معاش امرمهمی شرایعك هرشیدن زیاده حفظ وتعلیم ایدر اولدیغی عندالفلاسفه معلومدر. زیرا آنلر بیلورلرکه انسانك فضائل اخلاقیه وفضائل نظریه وصنایع عملیه‌یی تحصیلنده شرایعه تمسك ایتمسی امر ضروریدر. زیرا حیات انسان یالکز دنیاده صنایع عملیه ایله وهم دنیاده وهم آخرتده آنجق فضائل نظریه ایله وبوایکی حیاتده آنجق فضائل اخلاقیه ایله وفضائل اخلاقیه دخی محضا معرفةالله ایله ومعرفةالله ایسه مجرد عبادات وطاعات شرعیه‌یه تمسك وامور آخرتی تذکر ومحرماتدن تجنب ایله ممکن اوله‌بیلور.

الحاصل آنلر بیلورلرکه عمله متعلق اولان بالجمله احکام وشرایع مدنیتك حصول ووجودنده لازم ولابد اولدیغی وضرورت حکمنی آلدیغی کبی اعتقاده

متعلق اولان احکام شرایع وازان جمله سعدت وعقوبت آخرته قائل اولمق دخی مدنیتك حصول وبقاسنده ضرورت وقطعیت حکمنی آلمشدر . شرایعك هپسی ذات مبدأ وافعالنده آز چوق اختلاف ایدوب معرفة اللهده ومعرفت صفات وافعالده اتفاق ایتدکاری کبی معادلده کیفیتنده آز چوق اختلاف ایدوب فقط بعدالموت وجود اخروی امرنده اتفاق ایتمشلردر . بناءً علیه بالجمله شرایع سعادت آخرته ایصال ایده‌جك افعالده یعنی بو مقوله افعالك وجودنده اتفاق ایدوب شو قدرکه بو افعالی تقدیر وتعیین خصوصنده اختلاف ایتمشلردر .

خلاصه فلاسفه قطعیاً بیلورلرکه شرایع بر طریق مشترك یعنی هرکسك اکلایه‌بیله‌جکی بر اسلوب دلپسند ایله کافهٔ ناسی جانب حکمته وطرف سعادته سوق ایتدیکی وبونکله برابر هم حکمانك مسالك مخصوصنه تنبیه واشارت ، هم‌ده طریقت مشترکه‌سنی تعلیم وبیانه قصر عنایت بیوردیغی ؛ فلسفه ایسه یالکز تعلیم حکمته لیاقت واهلیتی اولانه مسالك سعادتی تعلیم وتوضیح خصوصنه حصر همت ایلدیکی ایچون شرایعه تمسك جمله‌یه واجبدر . چونکه صنف خاصك وجودی وتحصیل سعادتی آنجق صنف عامه مشارکت ایله تمام اوله‌بیله‌جکندن بو صنف خاصك وجود وحیاتی وتحصیل سعادتی ایچون تعلیم عمومی دیمك اولان شرایعك لزومی ضرورت وقطعیت حکمنی آلمشدر .

تعلیم عمومینك بوصنف خاصه حال صباوت وزمان طفولیتنده لزوم ووجوبنده کیمسه‌نك شك وشبهه‌سی یوقدر . صنف مذکور مسالك مخصوصنه نقل وترقی ایتدیکی زمان ایسه ذهننی مشغول ایدن بعض نقاط شرعیه‌یی استخفاف واستهزا ایتمیوب آنلری بر حسن تأویل ایله تأویل ایتمك وبوندن مقصود اولان شی صنف خاصی دکل ، عموم ناسی تعلیم اولدیغنی بیلمك واکر نقاط مذکوره‌ده شکنی تصریح ویاخود آنلری انبیاء عظام حضراتنك بیانلرینه مناقض وبونلردن خارج بر تأویل ایله تأویل ایدر ایسه بالتکفیر منسوب اولدیغی ماتده کفرك جزاسی نه ایسه او جزا ایله مجازات کندیسنه واجب اولدیغی وبونکله برابر شرایع حقیقیه‌نك هپسی‌ده حق ایسه‌ده زماننده بولنان شرایعك افضلنی اختیار ایلمك وبوافضلك غیر افضلی ناسخ اولدیغی اعتقاد ایتمك صنف مذکور ایچون لابد ولازمدر .

فلاسفه‌نك شرایعی هرکسدن زیاده تعظیم ایتدکاری بروجه معروض

آنی قبول ایتمك كندیلرینه واجب اولدیغنی بیلدكلری ایچوندركه اسكندریه‌ده تعلیم علوم وفنون ایله اشتغال ایدن حكما كندیلرینه شریعت اسلامیه واصل اولدقده درحال بالقبول اسلام اولدیلر . بنی اسرائیل نزدنده موجود اولوب سلیمان علیه‌السلامه نسبت اولنان كتابلردن ظاهر اولدیغی اوزره بنی اسرائیلده دخی پك چوق حكما بولندیغنده شبهه یوقدر . دها طوغریسی ارباب وحی اولان انبیا هپ حكیمدرلر . بونك ایچوندركه « هر نبی حكیمدر . هر حكیم نبی دكلدر » قضیه‌سی اصدق قضایادندر . واقعا هر حكیم نبی دكلدر . لكن ( العلماء ورثة الانبیاء ) حدیثنه ماصدق اولان ذوات آنجق حكمادر . هندسه كبی صنایع برهانیه‌نك مبادیسنده « مصادرات » و« اصول موضوعه » اولونجه وحی وعقلدن اخذ اولنان شرایعك مبادیسنده دخی بونلرك بولنمسی اولویتله ثابتدر . وحی ایله اولان هر شریعته عقل قاریشوب حتی ظاهری عقله مغایر اولان جهتلرینی احسن صورتله تأویل دخی ایتمش ایسه‌ده بو عالمده یالكز عقل ایله بر شریعت اوله‌بیله‌جكنی كیمسه تسلیم ایتمامشدر . زیرا صرف عقل ایله اولان شریعت؛ هم عقل، همده وحی ایله اولان شریعتدن پك ناقصدر. بناءً علیه بالجمله حكما « مبادئ عملیه‌نك یعنی اعماله متعلق اولان شیلرك انبیایه تقلیداً اخذ اولنمسی واجبدر » دیه اعتقاد ایتمشلر . چونكه عملك برهان وجودینه اعمال شرعیه‌دن حاصل اولان فضائلك وجودندن بشقه بر یول یوقدر . یعنی فضائل مذكوره او اعمالك واجب اولدیغنه برهان قویم اولوب آندن بشقه برهان یوقدر .

ایمدی بوندن تبین ایتدی كه بالجمله حكما شرایعده بورأیی یعنی انبیایه تقلید رأیی قبول ایتمشلر ومبادئ ضروریه‌ده حكما نزدنده ممدوح ومقبول اولان شیده عموم ناسی اعمال فاضله‌یه الڭ زیاده تشویق وترغیب ایلیان شیدر دیمشلردر. تاكه بو اعمال فاضله اوزره نشأت ایلیانلر آندن غیری اعمال اوزره نشأت ایلیانلردن فضیلت جهتیله اتم اولسونلر . شریعتمزده اولان صلات كبی كه بزم بو صلاتمز جناب حقك بیوردیغی وجهله شرایع سائره‌ده‌كی صلاتلردن دها دها زیاده انسانی فحشیات ومنكراتدن نهی ومنع ایدر. بوده طهارت، اوقات، اعداد، اوراد، اذكار وسائره كبی صلاتمزده شرط قلنان وفضائل اخلاقه باشلیجه مدار اولان شیلر سببیله حاصلدر . كذلك معاد حقنده بیان اولنان

اعتقاد دخی بویله اولوب شرایع سائره‌ده اکا دائر اولان اعتقاددن داها زیاده انسانلری اعمال صالحه‌یه سوق وتشویق ایلر. بونك ایچوندر که معادی امور جسمانیه ایله تمثیل امور روحانیه ایله تمثیلدن افضلدر. نته‌کیم جناب حق قرآن کریمنده (مثل الجنة التی وعد المتقون تجری من تحتها الانهار) بیوردی ورسول اکرمده بر حدیث شریفنده (فیها مالاعین رأت ولا اذن سمعت) وابن عباس دخی «دنیاده نعیم آخرتدن اسملردن بشقه بر شی یوقدر» دیدی.

ایمدی بونلرك هپسی‌ده او وجودك بر نشئهٔ اخری اولوب بو وجوددن افضل اولدیغنه واو طورك بر طور آخر اولوب بو طوردن اعلا بولندیغنه دلالت ایدر. صوڭ جمادیه‌نك بر طوردن دیگر طوره منقلب اوله اوله نهایت هر بریڭ بر صورت معرکه اولدیغی ادراك واذعان ایدن برعاقله بونشئهٔ اخرایی انکار ایتمك لایق اولمز. بونده شك ایدوب اونشئهٔ اخرایی انکار ایدنلر شرایع وفضائلی ابطال ایتمك ایسته‌ین اشقیادر که آنلرده لذت حسیه ایله تنعم وتذوقدن بشقه انسان ایچون هیچ بر غایه اولمدیغی رأی واعتقاد ایدن زنادقه‌در. حال بوکه گرك اصحاب شریعت وگرك ارباب حکمت جمله‌سی آنلری قتل ایدر اولدقلرنده کیمسه شك وشبهه ایتمز. غزالینك بوزنادقه‌یه مقابله ومدافعه‌ده سویلدیکی سوزلر پك گوزلدر.

بونلرده قارشو شویله بر مدافعه داها لازمدر: نفس باقی دکلدر. روز حشرده اعاده اولنه‌جق شیلر ایسه بودنیاده‌کی روح وبدنك عینی دکل، مثلیدر. زیرا معدوم بعینه اعاده اولنه‌مز. وبونك ایچون نفسك برعرض اولدیغی سویلیان واعاده اولنه‌جق نفس وجسمانده معدوم اولان نفس وجسمك عینی اوله‌جغی اعتقاد ایلیان متکلمینك مذهبلری اوزره معاده قائل اولمق صحیح اولمز. چونکه بعد العدم موجود اولان شی واحد بالنوعدر. واحد بالعدد دکلدر.

حشر اجساد یعنی معاد مسئله‌سی حقنده ابن رشدك مقابله‌سیده بوراده تمام اولدی.

شو تفصیلاتی امعان ایله مطالعه بیورمش اولان قارئلرمز البته دوشونمشلردر که حکما حشر اجسادی بر صورت مطلقه اساسیه‌ده قبول ایلمش اولدقدن صکره طرفین میانده سوزك بودرجه‌لره قدر اوزاملسنه حاجت دخی یوق ایدی، باخصوص که امام غزالی برعرض اولان نفسه مابه القیام اوله‌جق بر بدنك هر نه

صورتده اولورایسه اولسون قبولیله اکتفا ایلدکدن صکره حکمایه دها زیاده اصرار ایچون لزوم دخی قالمامليدر . فقط حکمانك حشرِ مسئله‌سنه جسمیتی ادخال ایتمك ایسته‌مامه‌لرینك بربشقه سبب قویسی بولندیغی کبی حضرت امام غزالی بربدن، برجسد قبول ایتدیرمکی اصرارده دخی دیگر بعض اسباب شرعیه‌یه استناد ایتمکده‌در .

حکمانك استناد ایلدکلری سبب شودرکه : ادیان سماویه‌نك غیری ادیان قدیمه‌ده اموانك بو دنیادن مزاره کوتوردکلری اجسادك عینیله حشر اولنه‌جقلری معتقد اولدیغی کبی موسویت وعیسویته سالك اولان بعض اقوام نزدنده‌ده بو اعتقاده پك شبیه اعتقادلر پیدا اولدیغندن وحتی اسلامده بیله بعض افهام ضعیفه اربابی امر بعثه همان عینیله بو معنایی ویرمکه تقرب ایلدیکندن حکما فی الواقع برمعادی، برآخرتی وآنده حشر ونشر نفوس قضیه‌سنی انکار ایده‌مامکله برابر روحمزك ترك ایلدیکی قالبك عینه عودتی فرض وتقدیرده نقاط علمیه وفنیه‌جه برچوق محذورلر بوله‌رق مجرد او محاذیری دفع ایچون حشرك روحانیتنی جسمانیتنه ترجیحده بولنمشلردر . حضرت امام غزالی حکمانك کوردکلری محذورلردن برچوغنی آنلرك خلاصهٔ عقایدینی حکایه ایلدیکی صره‌ده یازمش و بونلرك فناً نه قدر نازك ومهم شیلر اولدقلرینه البته قارئلرمز دخی دقت بیورمشدر .

واقعا امام غزالی بو محاذیری دفع ایچون برچوق ادله وبراهین ایراد ایلمش ایسه‌ده بونلرك حکمایه سکوت تحمیله الجا ایده‌بیله‌جکلرنده نظر واردر . مثلا امام غزالی « وعد واخبار اولنان امور آخرت قدرت الٰهیه‌ده محال اولمدیغندن» دیه حشر جسمانی‌یه دائر اولان آیات کریمه‌نك تأویلدن استغناسنی اثبات ایلدیکی حالده حکما « قدرت الٰهیه مسئله‌سی بشقه وتحری حکمت وحقیقت مسئله‌سی ینه بشقه‌در . قدرت الٰهیه مسلم جهاندر . قدرتك تعلق ایده‌میه‌جکی هیچ برشی اوله‌مز . اصل مسئله بزم قدرت عقلیه‌مز مسئله‌سیدر . درمیان اولنان برصورت قدرت عقلیه‌مزه قریب اولمز ایسه ایمان حقیقی ایله ایمانمز ممکن اوله‌بیلورمی؟ » دیه‌جك اولور ایسه‌لر حسن مقابله ایچون دها بشقه دلائل قویه‌یه احتیاج مس ایلر .

مع هذا تکرار ایدرزکه امام غزالینك نفوس آخرت ایچون هر نصل اولورسه

اولسون بر بدن موجودیتیله اکتفا ایتمسی حکمانی اصراردن دوسوره‌جك بر نقطهٔ ائتلاف اوله‌بیلمکده‌در . مثلا حکما « نار جهنم یاقیجی و اورایه القا اولنه‌جق اجساد بشری یاقیجی اولدقلری حالده جهنمده مخلدیت نصل قابل اوله‌بیلور ؛ اورایه آتیلان جسدلر یانارلر ، محو اولورلر کیدرلر . مخلدیتك امکانی ایچون یا اوجسدلر بوجسدلردن ویاخود اونار بیلدیکمز ناردن بشقه درلو برشی اولمق لازمکلور » دیه بیلورلر . هله جسدلرك بوجسدلردن ده بشقه درلو اوله‌بیله‌جکنی « کلما نضجت جلودهم بدلنا جلوداً غیرها » آیت کریمه‌سنی ایراد ایله اثبات دخی ایدرلر . زیرا آتشه آتیلان بر وجودك دریسی پیشوب یاندقدن صکره یرینه بربشقه دری‌نك بدل اولمسی بو دنیاده‌کی اجساد ایچون تصور اولنور شیلردن دکلدر . بو دنیاده‌کی اجسادمز دکل جهنمدن حتی جنتده‌کی مخلدیت ایچون بیله مستعد دکلدر . اشبو جسد دنیویمز ینه تغذیات دنیویه ایله آنجق برزمان محدود ایچون دائم اوله‌بیلوب خیالاتك ده‌ها زیاده‌سنه متحمل اوله‌میه‌جغی عندالاطبا متفق علیهدر . مکرکه بعض مفسرین کرامك دیدکلری وجهله اغتذا و انحلال جهتندن جنتده‌کی اجساد بر توازن حاصل ایده‌رلرده مخلدیته متحمل اوله‌لر .

ایشته بودخی ابدان و اجساد اخرویه‌نك ابدان و اجساد دنیویه‌دن مطلقا دها بشقه بر طبیعتده اولملرینی اقتضا ایتدیرر . بو حاللر ایسه تماماً دکل ایسه‌ده ضمناً و قسماً ینه بر تأویل صاییله‌مزلرمی ؟ والا حضرت امام « نفوس مفارقه‌نك بشقه درلو بر استعداد اقتضا ایده‌جکی و بو استعدادك اسبابی‌ده آنجق حشرده تمام اوله‌جغی مأمولدر ، سوزنی وبا خصوص ، بوحشر اجسادن نفسك بربدنه رد وارجاعیله ممکندر . اما او بدن ایستر بو بدن اول اولسون ، ایستر دیکر بربدنك ماده‌سندن تشکل ایتمش بولنسون ، و ایستر ایسه یکیدن ایجاد اولنان بر ماده‌دن ظهور کلسون » سوزلرینی نه جسارتله سویلیه‌بیلور ایدی ؟

حضرت امام ابدان آخرتك ابدان دنیانك عینی اولمسی ضروری کوروله‌مه‌یه‌جکنی بو وجهله قبول ایلدکدن صکره حکما ایله آره‌لرنده همان هیچ بر مخالفت قالمامش دیمك اولور .

شو جهتی اخطار ایده‌لم که کافهٔ علومك یاردیمیله برابر بز خلقت و نشأت اولامز اسرارینی بیله عقلمزه تماميله صیغدیره‌میورز . بزده عالدی که نشئهٔ اخرامز اسرارینی عقلمزه صیغدیره بیله‌لم ؟ بو ایکی اوجك ایکیسی‌ده حدود

علومك خارجنده‌در . حدود علوم داخلنده بولنان شیلری « بیلمك » انسان ایچون ممکندر . حدود علومك خارجنده‌کی شیلری بیلمك ایسه ممکن اوله‌میوب آنلره وحی الهی وتعلیم انبیا ایله « ایناناق » لازمدر. حضرت الله ذوالجلال قرآن عظیم‌الشانده نشئهٔ اخرامزك نشئهٔ اولامزدن دها کوچ اولمدیغنی وخلقت اولایه قدرتی عقللردن خارج آثار ایله اثبات ایتمش بولنان اول صانع حقیقینك خلقت اخرایه دخی مقتدر بولندیغنی قرآن کریمك مواضع متعدده‌سنده بیان بیورمش اولدقلری کبی بو بیانات ایله قناعت مؤمنانه‌ده بولنه‌میوب ﴿ من يحيي العظام وهي رميم ﴾ سؤالنی ایراد ایدنلره دخی ﴿ يحييها الذي انشأها اول مرة وهو بكل خلق عليم ﴾ جواب باصوابی‌ده اعطا بیورمشلردر. مسئله علمه عائد اولمیوب ایمانه عائد اولدیغنه کوره بزم ایچون شو بیانات الهیه تأیید ایمانه کافیدر . بز بونك خارجنده‌کی معانده‌یی هم جهل وهم مکابره‌دن عبارت کوریرز. علممزك لاحق اولمدیغی برمسئله حقنده جهلاً مکابره‌یی‌ده مسلکمزدن خارج طوتارز .

. .
.

## خاتمه

حدوث وقدم وفنا وبقای عالم وبرصانعه احتیاج ویاخود آندن استغنا ومبدأ ومعاد وحشر اجساد مسائل مهمه‌سنده امام غزالی حکما حقنده ممکن اوله‌بیلن اشتباهاتی کاملاً سرد ومقابله ومدافعه‌سنی دخی ایراد ایلدکدن صکره کندی عندنده بونقاط نظردن فلاسفه‌نك تکفیری ممکن اوله‌بیلوب اوله‌میه‌جغنه دخی نقل کلام ایله دییورکه :

— اکر برقائل چیقوب‌ده « سز فلاسفه‌نك مذهبنی تفصیل ایلدیکز . عجبا سز آنلرك کفرلرینه وبو مذهبلری اعتقاد ایدنلرك وجوب قتلنه جزماً حکم ویره‌بیلورمیسکز ؟ » دیر ایسه بزده دیرزکه : اوچ مسئله‌ده فلاسفه‌یی تکفیر ایتمك لازمدر . برنجیسی قدم عالمه قائل اولملری و « جواهرك هپسی قدیمدر » دیمه‌لری ، ایکنجیسی انسانلردن صدور ایدن حوادث جزئیه‌یه جناب حقك علمی محیط دکلدر سوزلری ، اوچنجیسی اجسادك بعث وحشرینی انکار ایتملری قضیه‌لریدر . بواوچ مسئله هیچ بروجهله اسلامه موافق وملایم

کلمز . بناءً علیه بومسائلی اعتقاد ایدن کیمسه بالخاصه حشر اجساد حقنده‌کی خبرلرایچون « انبیا بوسوزلری لمصلحةٍ عوام ناسه تمثیل طریقیله سویله‌مشلردر . » دیه کذب انبیایی اعتقاد ایدن کیمسه کبیدر . بوسوز کفر صریح اولوب مسلمانلردن هیچ برفرقه بواعتقاده بولنمامشدر . اما ذکر اولنان اوچ مسئله‌نك ماعداسنده واز جمله صفات الٰهیه‌ده تصرفلری وآنده توحید اعتقاد ایتملری کبی مسئله‌لرده فلاسفه‌نك مذهبی معتزله مذهبنه قریبدر . کذلك فلاسفه‌نك تلازم اسباب طبیعیه‌یه دائر اولان مذهبلری‌ده معتزله‌نك « تولید » مسئله‌سنده صراحةً ذکر ایتدکلری شیدر . الحاصل مسائل ثلثهٔ مذکوره‌دن بشقه فلاسفه‌دن نقل وحکایه ایلدیکمز شیلرك هر برینی اسلامدن بر فرقه سویله‌مش وقبول ایتمشدر . بناءً علیه فرق اسلامدن اهل بدعتی تکفیر ایدنلر ذکر اولنان اصول ثلثه‌نك غیری مسئله‌لرده فلاسفه‌یی‌ده تکفیر ایدرلر . فقط بز صدددن چیقمیه‌لم دیه اهل بدعتی تکفیر وآنلردن صدور ایدن شیلری تصحیح وعدم تصحیح تفصیلاتنه قدر کیرشمکی مناسب کورمدك . والله الموفق للصواب

ابن رشد دخی امام غزالی‌یه مقابلةً دیورکه :

— غزالی فلاسفه‌یی اوچ مسئله‌ده تکفیر ایتدی . برنجیسی معاد مسئله‌سیدرکه بز فلاسفه‌نك بومسئله‌یه دائر اولان رأیلرینی یعنی بومسئله آنلرجه مسائل نظریه‌دن اولدیغنی سویلدك . ایکنجیسی فلاسفه‌نك « الله جزئیاتی بیلمز » دیدکلری مسئله‌درکه بوقولك ده اقوال فلاسفه‌دن اولمدیغنی مبحث مخصوصنده سویلدك . اوچنجیسی فلاسفه‌نك قدم عالمه قائل اولملری مسئله‌سیدرکه بز آنلرك بو « قدم عالم » سوزندن مقصدلری نه اولدیغنی وآنلرك بوسوزدن قصد ایتدکلری معنا متکلمینك قصد ایتدکلری وآنك اوزرینه فلاسفه‌یی تکفیر ایلدکلری معنادن بشقه برشی اولدیغنی دخی ایضاح ایتدك . امام غزالی تهافتنده « مسلمانلردن هیچ برکیمسه حشر روحانی‌یه قائل اولمدی » دیدی . حال بوکه بشقه اثرنده دخی صوفیه‌نك حشر روحانی‌یه قائل اولدقلرینی سویلدی . دیمك اولدی‌که حشر جسمانی‌یه قائل اولمیوب حشر روحانی‌یه قائل اولانلر بالاجماع تکفیر اولنمدیلر . بو حالده غزالینك فلاسفه‌یی حشر روحانی‌یه قائل اولدقلری ایچون تکفیر ایتمسی ومسلمانلردن هیچ بر فرقه‌نك حشر روحانی‌یه قائل اولمدیغنی سویلمسی نصل جائز اولور ؟ بوسوز کندیسی ایچون بر تناقض دیمك دکلیدر ؟

بو بحثه دائر اولان سوزیمی بوراده کسمك وسویلدیکم سوزلردن طولایی واقع اولان خطا و عصیانمدن استغفار ایتمك طرفنی رأی و التزام ایتدم. واللّٰه العظیم اگر اهلیت ایله برابر طالب حق ضرورتی واهل اولمیان کیمسه‌نك بویله مسائل مغلقه‌یه جرأتی اولمسه ایدی بوبابده حرف واحد ایله تکلم ایتمز ایدم. اومارم که جناب حق عذریمی قبول وخطالریمی فضل وکرمیله ستر ایلر. چونکه قصورلری عفو وخطالری ستر ایده‌جك آندن بشقه بر رب دها یوقدر.

ابن رشدك خاتمه‌سی دخی شوندن عبارتدر:

— حمداً للّٰه بوزایه قدر ویرلمش اولان تفصیلاتدن بیله‌مرتبهٔ تحققه وارمش اولدیغی وجهله علوم ریاضیه وطبیعیه کبی جدی اولان دانش بشر یعنی بر طاقم اوهام وظنیات عندیه‌دن ماعدا حقایق علمیه احکام قرآنیه‌یه مغایر اولمق شویله طورسون، بالعکس توصیهٔ «وعلمنا» ایله توصیه وامر دخی ایدلدکلرندن علمای اسلامیه اراسنده دخی پك چوق فلاسفه وحکما یتشمش، علوم فلسفیه‌یی اساسات دینیه‌مزله تألیف وتوفیقه موفق اولمشلردر. ایشته ابن رشد دخی بونلردن بریدر.

علی الاطلاق فلسفه‌نك علی الاطلاق اسلامیته عدم موافقتی نقطه‌لرینی ایشته امام غزالی اوچدن عبارت گوروب اویله گوسترمش وحال بوکه ابن رشدك ایضاحنه گوره بو اوچ نقطه‌ده دخی فلاسفه‌یه اصلا قصد ایتمدکلری بعض معنالری اسناد ایتمدکجه تکفیرك یولنی بوله‌مامشدر. مثلا «جواهرك هپسی قدیمدر» سوزندن فلاسفه‌نك مقصودی خلقت جواهر اولابدیکی ارادهٔ ازلیه‌یی متعاقبدر، دیمك اولدیغی حالده غزالی: بوسوزدن قصدلری خالقدن استغنادر، حکمیله آنلری تکفیره یورنمشدر. حالبوکه بوفکره ذاهب اولانلر، فلاسفهٔ حقیقیه دکل، دهریه‌در. چونکه آنلرجه عالمك خلقتی وبو خلقتده‌کی انتظام بر تصادف نوعندن اولوب حرارت شمسك تراب راطبه اصابتی حالنده اوطوپراق درونده‌کی تخملرك نبت اتمامسی قابل اوله‌مدیغی کبی بو عالمك تکوینی دخی او یولده بر ایجاب واقتضای طبیعتدن عبارت بولنوب هیچ بر کیمسه‌نك اثر صنعی ومحاط علمی دکلدر. بو ایسه پك قوری بر دعوادن عبارت اولوب اثباتی ایچون هیچ بر برهان اقامه ایدیله‌مامشدر. —

فلاسفه‌نك احوال آخرته متعلق ایات قرآنیه‌یی تمثیله حمل ایتملری مسئله‌سنه گلنجه: گرك آیات کریمه، گرك احادیث نبویه‌ده طریق تمثیل بالکلیه مسدودمیدرکه

فلاسفه‌نك بو مسئله‌ده تمثيل ظننه دوشملری تكذيبه حمل ايدلمك درجه‌سنده مستبعد كورولسون . « ان الله لايستحيي ان يضرب مثلاً ما بعوضة فما فوقها » شهادت الٰهيه‌سی بو مسئله‌ده فلاسفه‌نك امدادينه يتيشه‌جك براهين قرأنيه‌دندر.

ابن رشد خاتمهٔ كلامنده و « اهل اولميان كيمسه‌نك بويله مسائل مغلقه‌يه جرأتی اولمسه ايدی بوبابده حرف واحد بيله تكلم ايتمز ايدم » سوزيله حضرت امام غزالی حقنده بر تعريضده بولنيور . حجة الاسلام حضرتلری حقنده بويله بر تعريضی بز اصلا تصويب ايده‌ميز . حضرت امامك كندی زماننده‌كی علومه علمی شامل و محيط اولديغی آثار كثيره وسيله ميدانده‌در .

و بر وجه دخی برقاچ يرده اخطار ايتمش اولديغمز وجهله ابو حامد حضرتلری عقايد فلاسفه‌يی غايت انجه بر الكدن الهه‌مك و ممكن اوله‌بيلن دقتی صرف ايتمك صورتيله شايستهٔ احتراز اوله‌بيله‌جك نقطه‌لری بوندن عبارت بولوب اووجهله كوسترمشدر . اما فلاسفه‌دن بر فرقه‌نك كلام و اعتقادينه ديكر فرقه‌نك كلام و اعتقادينی قاريشديرمق مسئله‌سنه كلنجه بو تخليط مسائل يالكز امام غزاليده كورلمش شيلردن دكلدر . دها بك چوق بيوك آدملرده‌ده كورلمشدر . بونك سببی ايسه يونانيلردنبری شرقيونه انتقال ايده‌كلن فلسفياتی بيلمامه‌لری قضيه‌سی دكلدر . بلكه او فلسفياتك تاريخ تأسس و ترقی و انتقالاتی بزم شرقيون نزدنده منتظماً و موضحاً مضبوط اولمامسيدر .

مثلا ارسطو « مقانيق سه‌لست » يعنی ميخانيقيت افلاك مسئله‌سنده دوچار خطا اولمش دنيلورسه بوسوز طوغری دكلدر . واقعا مسئله‌نك بوكونكی صورتنه قياساً ارسطو مخطيدر . اما كندی زمانه قياساً مخطی اولمق شويله طورسون ، بلكه خطايای قديمه‌يی مصحح اولديغی محققدر . بو جهتلردن ابن رشد سائر علمای شرقيه‌يه فائقدر . چونكه اندلس رجالندن اولوب يهود و نصارادن كتب قديمهٔ يونانيه و لاتينيه‌يه وقوف حاصل ايدرك تاريخ علوم و فلسفه‌يی دها طوغری اوله‌رق اوكرنمشدر . علمای سائره ايسه « فلسفه » دنيلديكی زمان آنی مسلك واحددن عبارت ظن ايتمشلردر . شرايع موجوده‌يه تابع اولديغی حالده علوم ايله استغال ايدن ارباب كياستك مبدأ كبی ، معاد كبی مسائل حقنده سويله‌دكلری سوزلری هپ مذهب واحد رجالنك اقواليدر كبی تلقی ايتمشلردر .

بو ايسه خطای فاحشدر . زيرا فلسفه دنيلن شی مسالك عديده‌يه منقسم اولوب بونلر آره‌سنده‌كی اختلافات اوقدر بيوكدر كه غزالی ايله فلاسفه آره‌سنده موجود بتی يه غزالينك كوستردیكی مباينتلر مسالك فلاسفه مخالفتلرينه قياساً

هيچ مرتبه‌سنده‌درلر . هم فلسفهٔ فلاسفه‌يی شريعت احمديه وحكمت اسلاميه درجه‌سنده مكملدر دعواسنه كيم جرأت ايده‌بيلمشدر ؟ البته فلاسفه‌نك حكمت اسلاميه‌يه قياساً برچوق نقصانلری اوله‌جقدر . طرف حضرت قرآندن وجانب نبی ذيشاندن اخبار بيورلديغی وجهله بز يعنی اسلام « آخرون سابقون » اولمقله مشرفز . ورود جهتيله جمله‌دن آخر وتكمل جهتيله جمله‌يه سابقز . حكمت اسلاميه‌مز يالكز فلسفهٔ فلاسفه‌يه‌دكل، شرايع قديمه‌يه‌دخی فائقدر. اكمل كلدكده كامل ساقط اولمق قواعد طبيعيه‌دن اولمسيله حكمت وشريعتمز شرايع سالفه‌يی ناسخ اولديغی كبی حكمت سالفه‌يی دخی ناسخ اولمق ضروريدر. آنلردن هانكی شيلر حكمت وشريعتمزه موافق ايسه باقی ودكل ايسه زائل ومنسوخدر .

معهذا تاريخ علوم وفلسفه درجهٔ مطلوبه‌ده پيشكاه تتبع وتدقيقه چكيلور ايسه فلسفه‌دن اولسون، شرايعدن اولسون متقدمينك تربيهٔ نوع بشر خصوصنده خدمات عظيمه‌سی مرتبهٔ تحققه واره‌رق حقيقت پرستانی كنديلرينه منتدار ايتامك قابل دكلدر . دوشونمليدركه اشرف واكمل خلايق اولان نوع بشر نه خالقنی، نه آنك مخلوقنی طانيه‌رق بهيميت عاديه منزله‌سنده خذلان ايچنده سرگردان ايكن آنلرك فكر ونظرينی حجر شجر متوله‌سی معابيد مظنونه ومخيله‌دن خالق كائنات اولان حق سبحانه وتعالی جانب معنويسنه جاب واعلا ايليان فلاسفه اونلشلردر . آنلردن لقمان كبی بعضلرينك نبوت وياولايتلرنده بين العلما اختلاف اولديغی نظردقت واهميته آلنمليدر . ارسطو كبی، فلاطون كبی، فيثاغور كبی حكمت الٓهيه‌نك رؤسای مذاهبی خالق تعالی وتقدس حضرتلرينی تأملات حكميه‌لريله ايلك دوشونوب شاگردلرينه تعليم دخی ايتمشلردر. هم اوزمانلركه ارض فلسطينده جناب كليم الله بونجه معجزات باهره ايله بنی اسرائيلی طريق حقه ارشاد ايتمك، آنلر ايسه آلتون بوزاغی‌يه طاپمق وآندن صكره كلن انبيای بنی اسرائيله درلو اذالر جفالر ايتمك ايله مشغول ايكن آق دكزك ممالك شماليه‌سنده فلاسفه تنزيه وتسبيح الٓهی درسنی تعميم ايتمكده بولنمشلر ايدی. بونجه خدمات مهمه‌يه مقابل معلمين مشار اليهمدن بيك بشيوز، ايكی بيك سنه صكره كلن وحكمت اسلاميه سايه‌سنده كوزلری وبينلری تنور ايليان مدققين اسلاميه بونلر حقنده بوله بوله اوچ درت خطا بوله‌بيلمشلر ايسه چوقميدر؟ حكمای مشار اليهم شودرسخانهٔ حكمت اسلاميه‌يه يتشمك نعمتنه نائل اولسه‌لر ايدی عجبا بوخطالرنده اصرار ايدرلرمی ايدی ؟

# مدافعات دینیه

# رد اباطيل

باكو اهالئ اسلاميه‌سندن واورادە منتشر «حيات» غزته‌سی محررلرندن طالب زاده اخوند يوسف (حقيقت اسلام) نام براثرنده تورات وانجيلك دوچار تحريف اولديغنه وقرآن كريمك هردرلو تحريفدن مصون بولونديغنه دائر برآز بحث ايتمش، بونك اوزرينه اميرخان نامنده برعالم نصرانی چيقوب اخوند يوسفه خطاباً واو اثره مقابلةً «تورات، انجيلمی تحريف، يوقسه قرآن؟» عنوانلی بر رساله يازه‌رق بو رساله‌يی بوتون بلاد اسلاميه‌يه نشره باشلامش وبونك بر نسخه‌سی ده يدمزه واصل اولمشدر.

شو عنواندن دخی آكلاشيلديغی اوزره اميرخان بورساله‌سنده حاشا قرآنده تحريفات اجرا ايديلديكنی ادعا ايتمش وبو دعواسنه بر چوق روايات تاريخيه وآيات قرآنيه وبعض احاديث شريفه ايله استدلاله يلته‌نمش وبو ميانده قرآن حقيقت بيانمزك شان عاليلرينه اصلا ياقيشمايه‌جق بر چوق تفوهات باطله‌يه دخی جرئت ايتمشدر.

علمای اسلاميه طرفندن بوكا قارشی مدافعه نامه‌لر يازيله‌رق بونك شدتله رد اولونه‌جغی دركار ايسه‌ده اويله برخدمت مقدسه‌يه اشتراك فكری بزده دخی غليانه كلديكندن بو رساله‌يی اوقور اوقومز همان الیمه قلمی آلوب امير خان جنابلرينك رساله‌ئ مذكوره‌سنده‌كی اودعوای باطلنی اثبات ايچون سرد ايتديكی استدلالات واهيه‌سنی وتفوهات غير لايقه‌سنی بروجه آتی رده شروع ايلدم. توفيق اللهدندر.

. .

امير خان جنابلری بو رساله‌سنده «قرآن مسئله‌سی» سرلوحه‌سی آلتنده قرآن كريمه عائد دعوای باطلنی شو صورتله اثبات ايتمك ايستيور:

«تحريفات وتغييرات وتبديلات دكل تورات وانجيلده الا قرآنده‌در. بوخصوصده جنابكزه چوق ديه‌جكمز وار ايسه‌ده بر نيچه مطالب ايله مختصراً اكتفا ايدرز. اولا هيچ معلومدكل كه قرآنی كيم جمع ايلدی. مسلمان عالملرك چوق كونا كون

افکار یازدقلری ایچون آشکار اولورکه آنلر قرآنك نیجه جمع اولدیغنی بیلمیورلر. حاکم جنابلری اوز مستدرك کتابنده دییور :

« جمع القرآن ثلاث مرات احدها بحضرت النبی الثانیة بحضرة ابی بکر والجمع الثالث هو ترتیب السور فی زمن عثمان » وبراوزکه یرده یازییورلر :

« ابو بکر اول من جمع کتاب الله » وکویا علیده دییوبدر : « اعظم الناس فی المصاحف اجراً ابو بکر رحمة الله علی ابی بکر هو اول من جمع کتاب الله » .

«وعلی خصوصنده دییورلر: « لما کان بعد بیعة ابی بکر قعد علی ابن ابی طالب فی بیته فقیل لابی بکر قد کره بیعتك فارسل الیه فقال اکرهت بیعتی قال لا واه قال ما اقعدك عنی قال رأیت کتاب الله یزاد فیه فحدثت نفسی ان لا البس ردائی الا بصلاة حتی اجمعه قال له ابو بکر فانك نعم ما رأیت »

«وابن ایشته کتابنده دییور : « اول من جمع القرآن فی المصحف سالم مولی ابی حذیفه » وعایشه نك ده ، ابن عباسك ده قرآنی وار ایدی . »

امیر خانك مذکور دعوای باطلنه وجه اول ایله استدلالی بوراده نهایت بولدی .

امیر خانك بو استدلالنه جوابه شروعدن اول شونی بیان ایدهلم که قرآن کریم نبوت محمدیه نك معجزهٔ باهرهسی، ادلهٔ شرعیه نك اس الاساسی اولوب حضرت رسولك هر نازل اولان بر آیت ویاخود بر سورهیی بتون ناسه تبلیغه مأمور اولمسی وتلاوت قرآنك افضل عبادات بولنمسی وحتی ادا ایدیله جك هر نمازك هر رکعتنده قرائت قرآنك بتون مسلمانلره فرض عین قلنمسی ومشرکاره قارشو قرآن ایله تحدی ایدلمسی ، قرآنك مثلنی اتیانه مشرکارك دعوت اولنمسی کبی بر چوق اسباب ودواعی دن ناشی حضرت پیغمبر افندیمز کندیسنه هر نه زمان بر آیت ویا بر سوره نازل اولسه همان او آیت وسورهیی امته تبلیغ وتعلیم ایدییورو آرهصره منکرلری دخی قرآن کریم ایله معارضه یه دعوت ایلیور وبر طرفدنده « خیرکم من تعلم القرآن وعلمه » کبی نیجه احادیث شریفه سیله امتی تعلم وتعلیم قرآنه تشویق وترغیبده بولنیور وبناءً علیه ائمهٔ اصحابدن الك درن مرتبه ده کی افراد امته وارنجه یه قدر ارکك ، قادین ، چولوق چوجق ، هر کس پیدرپی نازل اولان آیات کریمه یی تلاوت وحفظ ایتمکی بتون سعادت دنیویه واخرویه یه نائلیتدن دها قیمتلی بر نعمت عظما بیلیور ایدی .

هرکسك شرف ومزیتی، مرتبهٔ رفیعی حفظ ایتدیکی آیات کریمه‌نك مقداریله تقدیر اولنیور ایدی. هرناوقت مسجد نبوی‌یه کیرلسه انده تلاوت قرآن ایله مشغول نیجه اصحاب کرامك زمزمهٔ لطیفه‌لری سامعه نواز اولیور ایدی.

سالم مولی ابی حذیفه، عبدالله بن مسعود، ابی بن کعب، معاذ بن جبل حضراتی بالخاصه تعلیم قرآن وظیفهٔ مقدسه‌سنه مأمور بیورلمشلر ایدی. حضرت رسولك شرف دیداریله مشرف اولمیان اهل آفاقده اصحاب کرامك کزیده قراسندن معلملر کوندریلیور ایدی. اکابر اصحابدن برچوق ذوات ایسه بتون قرآنی حافظه‌لرنده جمع ایتدکدن بشقه هر درلو مشغولیت واستراحتی ترك ایله آیات جلیلهٔ قرآنیه‌نك مدلول ومفهومنی وبونلردن احکام شرعیه‌نك صورت استنباطنی اول حضرتدن اوکرنمکه سعی وغیرت ایدییورلر ایدی.

ایشته اصحاب کرامك محیرالعقول اولان بوسعی وغیرتلریله قرآن کریم زمان رسول‌اللهده یوزلرجه ذوات معالیغایاتك حافظه‌لرینی تزیین ایتدی. یعنی بتون قرآن ایشته عددلری بودرجه کثرته بالغ اولان اصحاب پروفا طرفندن ازبرلندی.

ارتحال نبی‌یی متعاقب ظهور ایدن یمامه محاربه‌سنده اهل اسلام طرفندن شهید اولنلر میاننده یتمشدن زیاده قرانك یعنی حفاظ کرامك بولنمسی زمان رسول‌اللهده بتون قرآنك نیجه ذوات کرام طرفندن ازبر ایدلمش اولدیغنه بیوك برشاهد عادلدر.

حالبوکه بوتلاوت وحفظ قرآن مسئله‌سی یالکز زمان نبی‌یه منحصر قالمادی. انك زمان سعادتلرنده عددلری یوزلره بالغ اولان حفاظ کرامدن ماعدا جزیرة العربك هرقطعه‌سنك بتون شهر وکویلرنده ملیونلرجه خلق برچوق سوره‌لری ازبرلرینه آلدقلری کبی خلافت صدیقیه وفاروقیه‌ده دائرهٔ اسلام برسرعت فوق‌العاده ایله توسع ایدنجه تلاوت وحفظ قرآن مسئله‌سی دخی اونسبتده اهمیتنی آرتیردی.

اهل اسلام تزاید ایتدکجه عدد حفاظ اونسبتده تزاید ایله‌دی. کتاب‌اللهك حاملی اولان مجاهدین عرب آیات قرآنیه‌یی بحر عماندن قافقاسیه‌یه وحبشستاندن مصره قدر ساحهٔ معموره‌ده نه‌قدر شهر، نه‌قدر کوی وار ایسه جمله‌سنه نشر ایتدیلر.

حضرت عثمان زماننده ایسه حدود چیندن بحر محیط اطلاسی‌یه قدر اولان معمورهٔ جهانك وده صوکرالری اندلس ایله هندستانك بالجمله مساجدنده بو کتاب کریمی اوقومغه، ازبرلمکه باشلادی.

حضرت عثمانك زمان خلافتنده مصاحف شریفه‌نك عددی یوز بیکدن وحفاظ کرامك عددی برقاچ یوز بیکدن اکسیك دکل ایدی. حالبوکه اوزمان مسلمانلر بتون فتوحات ایله مشغول ایدیلر. ادوار فتوحاتدن صوکرا ایسه کتاب الٰهی حفظ وتعمیم ایچون دها زیاده اعتنا ایدلدی. حفاظك عددی خاطر وخیاله صیغمیه‌جق درجه‌ده چوغالدی. بتون معارف اسلامیه تلاوت وحفظ قرآن اساسنه ابتناء ایدلدی. نته‌کیم زمانمزده دخی بویله‌در.

الحاصل قرآنی حضرت رسولدن اخذ وتلقی ایله زمانمزه قدر امتداد ایدوبده هیچ بر وقتده منقطع اولمیان سلسلهٔ رواتك هر عصرده بر حلقه‌سنی تشکیل ایدن عدد حفاظ اوعصرك نفوس اسلامیه‌سی نسبتنده چوغالدی.

حتی بوکون دخی کرهٔ ارض اوزرنده‌موجود اهالیٔ اسلامیه میانده‌ارکك وقادیندن، بیوك وکوچکدن بتون قرآنی ازبرلمش عدد حفاظك لااقل‌اوچیوز بیکه بالغ اولدیغنی ادعا ایدر ایسه‌ك اصلا مبالغه ایتمامش وبلکه‌ده نقصان سویلمش اولورز.

بیك اوچیوز بوقدر سنه‌دنبری بلاد اسلامیه‌نك هرطرفنه انتشار ایدوبده ایادیٔ اهل اسلامده تداول وبوکون عددلری ملیونلری تجاوز ایلیان مصاحف شریفه‌نك یکدیکرینه برکلمه‌ده بیله مخالف اولمامسی وبونلرك تحریف وتبدیلدن بالکلیه مصئون قالمسی دخی ایشته یوله من‌القدیم قرآن کریمك عددلری عد واحصادن خارج حفاظ کرام قلوبنده حفظ اولنه‌کلمسی سایه‌سنده‌در. یوقسه مجرد مصاحف شریفه‌ده یازلمش اولماسی سایه‌سنده دکلدر.

اکر قرآن کریمك عموم مسلمانلر طرفندن تلاوتی برعبادت مستقله اولمسه وآنك اوته‌دنبری قلوب امتده حفظنه اهتمام ایدلیوبده مجرد مصاحفده یازلمش اولمسی ایله اکتفا اولنسه ایدی احتمالکه قرآن کریم بویله تحریف وتبدیلدن بالکلیه مصون قالمز ومحافظه ایدیله‌مزدی.

نته‌کیم ایشته تورات وانجیل محافظه اولنه‌مادی. چونکه آنلر بزم قرآنی کبی ازبر ایدیله‌مدی. زمان نزوللرندن اعتبارا هیچ بر زمانده هیچ بریرده هیچ برکیمسه‌نك حافظه‌سنی تزیین ایده‌مدی. زیرا عموم یهود ونصارا اوکتابلری تلاوت وحفظه‌مأمور دکللر ایدی. آحاد ناس آنلری اللرینه بیله آله‌مازلردی. تورات تابوت سکینه ایچنده محفوظ ایدی.

حتی حضرت موسی علیه‌السلام توراتی هریدی سنه‌ده بردفعه بیرام کوننده تابوت سکینه‌دن چیقاروب بنی اسرائیل جماعتنه اوقومل‌ری‌ونه تابوت سکینه‌نك ایچنه قویه‌رق اوراده حفظ ایتملرینی یوشع علیه‌السلام ایله بنی لاوی کاهنلرینه امر ایتدی [۱] .

یهودیلرك توراتی اوقومسی شویله‌طورسون، ایچنده محفوظ بولندیردقری تابوت سکینه‌نك یاننه واروبده قپاغنی قالدیرمق بیله نیلردن ، کاهنلردن بشقه کیمسه‌نك حدی دکل ایدی . چونکه آحادناسدن آنك قپاغنی قالدیروب ایچنه باقان اولیور ایدی .

تورانك بیاننه کوره برازالق فلسطیلر تابوت سکینه‌یی آلوب کوتورمشلر ایدی . صوکرا حضرت داود زماننده بوتابوت استرداد اولنوب بنی اسرائیله کتیرلدیکی زمان بونك قپاغنی قالدیروب ایچنه باقه‌رق وفات ایدنلرك عددی اللی بیك کشی‌یه بالغ اولدی .

انجیله کلنجه بوده حفظ ایدیله‌مدی . چونکه مسیحیلرده تلاوت وحفظ کتاب خصوصنده یهودیلرله همحال ایدیلر . زیرا آنلرك دخی عوامی وحتی رهبان کروهی شویله دورسون، حواریونك بیله ازبر ایتمش اولدقلرینه‌دائر هیچ برکتابده برقیده تصادف ایدیله‌مدی .

فقط جناب حق قرآنك قیامته قدر بقاسنی ، حفظنی وعد بیورمش اولدیغندن قرآنك نزولیله اهل اسلام طرفندن تلاوت وحفظی عین زمانده باشلایارق عصر سعادتدن اعتباراً هر عصرده قرآنی حفظ ایدنلرك عددی حد تواترك مرتبهٔ قصواسنه بالغ اولمش وبو تواترك بر مثلی دها کورلمه‌مشدر . ایشته قرآن کریم شمدی‌یه قدر بویله مسلسل ومتصل لایعد ولایحصی حفاظك قلوبنده حفظ ایدیله کلمش وبو منوال اوزره الی نهایه حفظ ایدیله‌جکی دخی قطعیاً اکلاشلمشدرکه « انا نحن نزلنا الذکر وانا له لحافظون » ایت کریمه‌سی منطوق منیفنجه قرآن کریمك قیامته قدر حفظ وامان الهیده بولنمسنك معناسی دخی بودر .

بناءً علیه بوکون الیمزده‌کی قرآن کریمك حضرت پیغمبر افندمزك امتنه تبلیغ بیورمش اولدیغی قرآنك عینی اولوب آندن برکله فضله ویانقصان اولمدیغنه

[۱] سفر ملوك اولك ٦ نجی بابنه باق .

دلیل قطعی مز بروجه بالا بونك اول حضرتدن بزه تواتراً نقل ایدلمش اولمسیدر. یعنی وقت رسالتدن زمانمزه قدر هرعصرده کذب اوزرینه اتفاقلرینی عقلك تجویز ایده‌میه‌جکی جماعت‌قرا وحفاظك متسلسلاً نقل وروایتلریله بزه واصل اولمش بولنمسیدر.

بوقسه وقتیله مصاحفده یازلمش اولمسی دکلدر. چونکه یالکز کتابت برکتابك الی‌الابد محفوظ قالمسنه کفایت ایتمز، امابرکتاب بویله هرزمان بیکلرجه قلوب امتده محفوظ اولور ایسه آنك تحریفنه امکان بولنه‌مز. بالفرض تحریف اولنسه، حافظلری طرفندن درحال تصحیح اولنه‌جغی هرکسك معلومی اولدیغندن هیچ کیمسه آنك تحریفنه جسارت ایده‌مز. ایتسه بیله، هیچ برحکمی اوله‌ماز. چونکه درحال تصحیح اولنور.

بونك ایچوندرکه علم قرائتده دخی من‌القدیم قرآنك نقل بالتواتر جهتی فوق‌العاده التزام اولنه‌رق آکا کوره سلسله نامه‌لری تنظیم ایدلمش وعلم قرائتدن اخذ اجازته موفق اولان حملهٔ قرآنك سلسله نامه‌لرنده تاحضرت پیغمبره منتهی اولنجیه قدر راویلرك اسملری یازلدیغی کبی عدد رواتك کذب اوزرینه اتفاقلرینی هیچ بر عقلك تجویز ایده‌میه‌جکی درجه‌ده حد تواتره بالغ اولدیغی کوسترلمشدر.

علم اصول فقهده دخی قرآن کریم، «طرف الهیدن افندمزه منزل وآندن بزه تواتراً منقول بر نظم شریفدر» دیه تعریف اولنمش وبر نظم منزلك قرآنیتنده نقل بالتواترك شرط اولدیغی صراحةً ذکر ایدلمش وبوکا بناءً حضرت رسولدن بنه قرآن اولمق اوزره بزه نقل وروایت اولنوبده راویلرینك عددی حدتواتره بالغ اولمیان بر نظمه قرآن نامی ویرلمیوب او کبی نظملره قرا آت شاذه تسمیه ایدلمشدر.

شو مقدمات معلوم اولدقده دیرزکه قرآن کریمك یالکز کتابتیله اکتفا ایدلمیوب نزولی زماننده اعتباراً بو آنه قدر تلاوت وحفظنه‌ده صوك درجه اعتنا ایدیله کلدیکی ودنیانك هر طرفندن میلیونلرجه اهل اسلامك السنه‌سی وهر عصرده کذب اوزرینه اتفاقلرینی عقلك اصلا تجویز ایتمیه‌جکی حملهٔ قرآنك افئده‌سی تربیندن برآن خالی قالمدیغی جهانك معلومی ایکن امیرخان جنابلرینك قرآنده تحریف وقوعنی ادعا ایتمسی وبو دعواسنی بر چوق وجوه باطله ایله

استدلاله قيام ايلمسی پك عجيب بر مناظره تشكيل ايتمكده‌در . بو ، عادتا بر امر محالك وجودينی ادعا قبيلندندر . چونكه قلوبك محل تحريف اوله‌ميه‌جغنی بيانه حاجت يوقدر . مصاحف شريفه ايسه دائما اوقلوب منوره اصحابنك تحت نظارتنده بولنه گلديكندن آنلرده دخی اجرای تحريف امكان خارجنده‌در . امير خانك بو دعواسنی اثبات ايچون سرد ايتديكی وجوه فاسده‌نك برنجيسی «جمع قرآن» مسئله‌سيدر .

امير خانك فكرنجه قرآنی كيمك جمع ايتديكی معلوم دكل ايمش : چونكه بو خصوصده علمای اسلام كونا كون فكرلر يازمش اولدقلرندن آنلر قرآنك نصل جمع ايدلديكنی بيلميورلر ايمش وبوندن ده قرآنده بر چوق تحريفات وتغييرات بولنديغی ثابت اوليور ايمش . بو نه قدر غريب بر استدلال ! . . .

بر كره بونك قواعد منطقه واصول مناظره‌يه اصلا مناسبت وموافقتی يوقدر . چونكه بز قرآنك تحريفدن مصون ومحفوظ اولديغنی ؛ بو كتاب مبينك حضرت رسولدن هر عصرده كذب اوزرينه اتفاقلرينی عقلك اصلا تجويز ايده‌ميه‌جكی حفاظ كرامك متسلسلاً بزه نقل وروايت ايتمش اولملريله اثبات ايديورز .

يوقسه بز بودعوامزی قرآنی فلانك ويافلان وفلانك مصاحفده يازمش اولمسيله اثبات ايتميورزكه اميرخانك بزه قارشو اولوجهله استدلالی قواعد منطقه واصول مناظره‌يه موافق اوله‌بيلسون .

بونكله برابر جمع قرآن مسئله‌سی بتون تفرعاتيله علمای اسلامك معلوملريدر . زيرا بتون كتب احاديث وكتب سير بومسئله‌نك تفصيلاتيله ماليدر . بو كتابلرك قرآنه عائد صحيفه‌لری اوقونور ايسه كوريلوركه شومسئله حقنده طوغری ونه‌رق نه سويلك ونه يازمق لازم ايسه كافه‌سی سويلنمش وجمله‌سی يازلمشدركه خلاصه‌سی بروجه آتيدر :

حضرت علی وحضرت عثمان ومعاويه وسعيد ابن عاصك ايكی اوغلی خالد وابان ، شرحبيل ابن حسنه ، علا ابن الحضرمی ، زيد ابن ثابت ، ابی ابن كعب ( رضوان‌الله تعالی عليهم اجمعين ) حضرت پيغمبرك وحی كاتبلری ايديلر .

بو ذوات كرام پيدرپی نازل اولان سور شريفهٔ قرآنيه‌يی آيری آيری صحيفه‌لره يازييورلر وبشقه‌لری‌ده آنلردن استنساخ ايدييورلر ايدی . بناءً عليه

عصر نبیده سور شریفهٔ قرآنیه‌نك هر بری بر کتاب مستقل کبی یازلدی ؛ حضرت پیغمبرك بویله هر سوره‌یی آیری آیری صحیفه‌لره یازدیرمه‌سی‌ده قرآن کریمك بتون خلقه نشر وتعمیمنی تسهیل حکمتنه مبنی ایدی.

چونکه اکر اوزمان بتون سور قرآنیه مصحف واحدده جمع ایدلسه‌ایدی هر جزئی یکرمی صحیفه اعتباریله اوتوز جزؤدن عبارت اولان مجموع قرآنی یازمق ویاخود یازدیرمق پك آز کیمسه‌لره میسر اوله‌جغندن قرآن کریم بین‌المسلمین سرعتله انتشار ایده‌مز ایدی ؛ حالبوکه بوکتاب مبینك بین‌المسلمین سرعتله انتشاری لازم ایدی . چونکه هر کس بش وقت نمازینی قرائت قرآن ایله ادا ایده‌جك وکندینه لازم اولان وظائف دینیه‌سنی قرآندن اوکره‌نه‌جك ایدی ؛ بوکا ایسه سور قرآنیه‌نك آیری آیری بر کتاب شکلنده یازلسندن بشقه دها کوزل بر تدبیر یوق ایدی . بناءً علیه حضرت رسول علیه‌السلام بونلری اولوجهله یازدیردی . وفی‌الواقع بو سایه‌ده قرآن کریم بین‌المسلمین بر سرعت فوق‌العاده ایله انتشار ایتدی ، هر کس بونك تلاوت وحفظندن حصه‌یاب اولمغه باشلادی ، ودها زمان رسول‌اللهده ایکن بتون سور قرآنیه یوزلرجه حفاظ کرامك قلوبنی تزیین ایتدی ، وبوصورتله مجموع قرآن کریم هم صحائف متفرقه‌ده یازلمش وهم‌ده قلوب امتده حفظ ایدلمش اولدی ، وبوده هجرتك اوتجی سنه‌سنده حجة‌الوداعده جبل عرفاتده اقشام اوستی اوکله و ایکندی نمازلری برلکده ادا ایدلدکدن صکره موقفده ایکن « الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی ورضیت لکم الاسلام دیناً » آیت کریمه‌سنك نزولی ایله ختام بولدی . ایشته زمان رسول‌اللهده قرآن کریمك جمع ایدلمش اولمسنك معناسی بودر .

بوندن اوچ آی صکره یعنی هجرتك اون برنجی سنه‌سی ربیع‌الاولنك اون ایکنجی بازار ایرتسی کونی وقت زوالدن بر آز اول حضرت پیغمبر ارتحال دار بقا بیوردی وهمان اوکون حضرت صدیق رسول اکرمه خلیفه تعیین اولندی.

بونی متعاقب اطرافده ارتداد غائله‌سی ظهور ایتدی . فقط بعون خدا حضرت خلیفه بو غائله‌یی بش آلتی آی ایچنده برطرف ایلدی . بو غائله‌ده الڭ شدتلی محاربه‌ده یمامه‌ده بنی حنیفه قبیله‌سنك رئیسی اولوب ادعای نبوت ایدن مسیلمة الکذاب ایله وقوع بولدی .

زیرا بونك باشنه قرق بیك قدر مرتد طوپلانمش وبناءً علیه آنلرك اوزرینه

سوق اولنان عساکر اسلام عددجه آنلردن پك دون مرتبه‌ده بولندیغی ایچون برقاچ دفعه انهزامه اوغرامش ایدی . نهایت حضرت خالد ابن ولید دخی اوطرفه سوق اولندی . حضرت خالد اورایه واصل اولنجه طرفیندن غایت شدتلی هجوملر اجرا ایدلدی . ابتدای هجومده ینه عساکر اسلام بوزولدی ایسه‌ده بعده دونوب غایت شدتلی برهجوم دها ایدلدی . مسیلمة الکذابك عسکری تارمار اولدی وبوصرده‌ده کندیسی‌ده مشهور وحشینك آتدیغی برحربه ایله قتل اولندی ، غوغا وغائله‌ده بیتدی . بومحاربه‌ده بنی حنیفه‌نك تلفاتی یکرمی بیکی واهل اسلامك شهداسی ایکی بیکی تجاوز ایلدی . صاغ قالانلرك اکثری دخی مجروح اولدیلر ، شهید اولانلر میاننده حضرت عمرك برادری زید وحضرت زبیرك برادری سائب وخطیب نبوی ثابت ومشاهیر قرادن سالم مولی ابی حذیفه کبی برچوق فقهای صحابه ویتمشدن زیاده قرا دخی داخل ایدی .

بوقدر قرانك برمحاربه‌ده شهید اولمسی حضرت عمرك نظردقتنی جلب ایتدی . برکون حضرت خلیفه‌یه کیدوب « یمامه محاربه‌سنده یتمشدن زیاده قرا شهید اولدی ، بوندن صکره وقوع بوله‌جق محاربه‌لرده دخی حمله ٔ قرآنك بویله شهید اوله اوله نهایت قرآن کریمك اکثری ضایع اولوب کیده‌جکندن قورقیورم وبوجهتله قرآن کریمك جمعنی امر ایتمکزك لزومی زماننده بولنیورم » دیدی .

حضرت خلیفه دخی بورأیی تصویب ایدوب همان وحی کاتبلرندن وفقهای صحابه‌دن زید بن ثابتی دعوت ایتدی وبوامر مهمی آنك عهده‌سنه تودیع بیوردی .

زید او کوندن اعتباراً جمع قرآنه مباشرت ایتدی . حضور رسول اللهده یازیلمقده ایدی ٔ ناسده بولنان صحائف شریفه‌یی کاملاً طوپلادی ، او صحیفه‌لردن سور قرآنیه‌یی کمافی السابق یکیدن آیری آیری صحیفه‌لره یازدی وجمله‌سنی کتیروب حضرت صدیقه تسلیم ایتدی .

حضرت صدیق بوصحائف مجموعه‌سنی یاننده حفظ ایلدی . وایشته بومعناجه بمنی صحائف قرآنیه‌یی محل واحدده جمع ایتمك معناسنجه حضرت صدیق ( اول من جمع کتاب الله ) نامنی آلدی . حضرت صدیقك بوخدمتی بتون مسلمانلر طرفندن ممنونیتله تلقی ایدلدیکی کبی حضرت علینك دخی فوق العاده محظوظیتنی موجب اولمش وحتی صدیقك وفاتندن صکره : ( اعظم الناس فی المصاحف اجرا ابو بکر رحمة الله علی ابی بکر هو اول من جمع کتاب الله ) یعنی : « مصاحف

شریفه یه خدمت خصوصنده اك زیاده اجره نائل اولان ابوبکردر . الله ابوبکره رحمت ایلسون کتاب اللهی اول جمع ایدن اودر » دیه حق عالیلرنده ثنـا ودعاده بولنمشلردر .

بوحدیث کتب ستۀ صحیحه‌دن سنن ابوداودده کتاب المصاحفده محرردر وسند صحیح ایله حضرت علی یه متصلدر . سنن ابوداوددن بشقه دها برچوق کتب معتبره‌ده دخی موجوددر.

خلاصه عصرنبیده حضور رسـالتده آیری آیری صحیفه‌لرده یازلمش اولان قرآن کریمی اوصحیفه‌لردن بالاستنساخ دیکر صحیفه‌لره یازدیران وبونلری بریره طوپلایوبده حفظ ایدن حضرت ابوبکردر . ایشته حضرت ابوبکرك (اول من جمع القرآن ) اولمسنك معناسی دخی بودر .

اجماع امت دخی بونك اوزرینه اولوب بومسئله‌ده کیمسه اختلاف ایتمامشدر. فی الواقع بوکا معارض کبی کورینان بعض روایتلر واردر . آنلرده یکدیکرینه مخالف ایکی روایتدرکه بری بوشرفه ایلك نائل اولانك حضرت علی اولدیغنه ودیکری‌ده بونك سالم مولی ابی حذیفه‌دن عبارت بولندیغنه دائر اولوب امیرخان بوروایتلرك ایکیسنی‌ده بوراده یازمشدر .

قرآنی ایلك جمع ایده‌نك حضرت علی اولدیغنه دائر اولان ( لما کان بعد بیعة ابی بکر قعد علی الخ ) روایتنی محاکمه ایده‌لم :

بوروایتی سیوطی ، اتقاننده ابن ضریسدن نقلاً یازمش وابن ضریسك ایسه روایت حدیث خصوصنده مبالاتسزلغی جمله‌نك معلومی بولنمش وبالخصوص آنك بوروایتی اجماع وتواتره کلیاً مغایر دوشمش اولمغله بوکا اعتبار ایدیله‌میه‌جکی درکاردر . مؤخراً زید بن ثابت واسطه‌سیله قرآنك جمع ایدلمش اولمسی‌ده بوکا آیروجه بردلیلدر .

زیرا اکر اوصرده‌ده حضرت علی قرآنی جمع ایتمش اولسه ایدی مؤخراً حضرت صدیق زید بن ثابته قرآنی جمع ایتدیرمز ایدی . معهذا بونك صحتی تسلیم ایدلسه بیله بوروایتدن مجرد اوصرده یعنی حضرت صدیقك خلیفه تعین اولنوبده کندیسنه بیعت اجرا ایدلدیکی اثناده حضرت علینك - جمع قرآن ایله مشغول بولندیغی ایچون - حضرت صدیقه بیعتی تأخیر ایتمش اولدیغی ثابت اولیور . یوقسه قرآنی جمع ایدوبده بیترمش اولدیغی ثابت اولمیورکه بوروایتله

قرآنی اول جمع ایدن حضرت صدیق اولدیغنه دائر ابن ابی داودك نقل ایتدیکی و بتون محدثین کرامك حسن قبول ایله تلقی ایلدیکی روایت سابقه آره‌سنده مخالفت بولنمش اولسون .

قرآنی ایلك جمع ایدن سالم مولی ابی حذیفه اولدیغنه دائر ابن اشته‌دن نقلاً امیر خانك یازدیغی ایکنجی روایته کلنجه : بو روایت دخی بی‌اساسدر . حتی سیوطی بیله بونی غرائبدن ، عجائبدن عد ایتمشدر . زیرا بالاده بیان اولندیغی اوزره سالم مولی ابی حذیفه یمامه محاربه‌سنده شهید اولمش ایدی . یمامه محاربه‌سی ایسه ارتحال نبی‌یی متعاقب ظهور ایدن ارتداد غائله‌سی اثناسنده وقوعه کلمش ایدی . بناءً علیه بو روایتك صحتنی فرض ایدر ایسه‌ك سالم مولی ابی حذیفه‌نك زمان رسالتده یعنی ارتحال نبی‌دن اول قرآنی مصحف واحدده جمع ایتمش اولدیغنی قبول ایتمش اولورز . بو ایسه باطلدر . زیرا اوزمان حضرت پیغمبر بیله قرآنی مصحف واحدده جمع ایتمامش ایدی . نره‌ده قالدی‌که مولی ابی حذیفه بونی یاپمش اولسون . حضرت پیغمبرك یاپمدیغی برشیئی آنك اذنی اولمقسزین یاپمق کیمك حدی ایدی .

برده اکر مولی ابی‌حذیفه قرآنی مصحف واحدده جمع ایتمش اولسه‌یدی بومصحف شریف البته کوریلور ویاخود مشارالیهك بویله برمصحف شریف یازدیغی سویلنور ایدی ؛ حالبوکه بویله بر مصحف نه کورلدی ، نه‌ده موجودیتی سویلاندی . چونکه اکر بو مصحف شریف کورلسه ویاخود موجودیتی ایشیدلسه ایدی حضرت صدیق آنی بولدیروب یاننده حفظ ایدر ایدی‌ده قرآن کریمی یکیدن طوپلامق کلفتنی اختیار بیورماز ایدی . [١]

« عائشه‌نك‌ده ، ابن عباسك‌ده قرآنی وار ایدی » فقره‌سنه کلنجه : بوکا جواباً دیرزکه : اوت بونلرك دخی قرآنلری وار ایدی . یالکز بونلرك دکل ، حضرت علینك ، ابی بن کعبك ، ابن مسعودك ، معاذ بن جبلك ، زید بن ثابتك وده‌ها بك چوق ذوات کرامك قرآنلری ، مصحفلری وار ایدی . بونی کیمسه انکار ایتمدی . فقط بونلر هب حضرت صدیقك بروجه بالا قرآنی

[١] الیوم وارنه‌ده بولندیغی آدرسندن اکلاشیلان امیر خان جنابلری طرفندن اسلامیت علیهنده یازلمش ایکی رساله دها اداره خانه‌یه کوندرلدی . ردی صددنده بولندیغمز قرآنك محرفیتنه دائر اولان شورساله‌سی حقنده‌کی جوابمز نهایت بولدقدن صوکرا آنلرك دخی بطلانی بمنه الکریم اثبات اولنه‌جقدر .

جمعندن صکره یازلمشلر ایدی . او اثناده ویاخود آندن اول یازلمامشلر ایدی .
زیرا ارتحال نبیدن صکره قرآنی ایلك جمع ایدن یعنی حضور رسالتده یازلمش
اولان بتون صحف شریفه‌یی طوپلایوبده کمافی السابق سور قرآنیه‌یی آنلردن
آیری ، آیری صحیفه‌لره یازدیروب جمله‌سنی یاننده حفظ ایلین حضرت صدیق
اولدیغی تواتراً ثابتدر . تواتراً ثابت اولان برخبرك خلافنی قبول ایسه قطعیاً
باطلدر . مع هذا فرض ایدهلم که بوقرآنلر حضرت صدیقك قرآنی جمع ایتدیکی
اثناده ویاخود آندن اول یازلمش اولسونلر . فقط حضرت صدیق ایله برابر ویاخود
آندن اول بعض ذواتك دخی قرآنی جمع ایتمش اولملریله قرآن کریمك کیمك
طرفندن جمع ایدلدیکی غیر معلوم اولمسی لازم کلیور ، یوقسه عین زمانده ویاخود
یکدیکرینی متعاقب برچوق ذوات معلومه طرفندن قرآن کریمك مصاحف
متعدده‌یه یازلمش اولدیغی‌می ثابت اولیور ؟ شبهه یوق که بوشق ثانی ثابت اولیور .
بو ثابت اولنجه امیرخان کرك بوفقره ایله ، کرك بوندن اول یازدیغی روایتلر
ایله قرآنك کیمك طرفندن جمع ایدلدیکی معلوم اولمدیغنی دکل ، بالعکس برچوق
ذوات معلومه طرفندن بوخدمت مقدسه‌نك ایفا ایدلمش اولدیغنی اعتراف ایله
نقیض مدعاسنی اثبات ایتمش وبوراده دخی کندیلرینك اصول مناظره‌یه وطرق
استدلاله اصلا واقف بولنمدقلرینی بتون خلقه اعلان ایتمش اولیور . چونکه
بوتقدیرده امیرخان : « قرآنی کیمك جمع ایتدیکی معلوم دکلدر . » دعواسنی اثبات
ایچون « زیرا علمای اسلامیه‌نك بیانلرینه کوره قرآن زمان نبیده جمع ایدلدیکی
کبی صکره صدیق وعلی وسالم مولی ابی حذیفه وعائشه وابن عباس طرفندن
دخی جمع ایدلدی . » دیمش اولیور که آرتق بودلیل ایله او دعوانك عینی‌می ،
یوقسه نقیضی‌می ثابت اولدیغنی قارئین کرامك انظار دقیقه‌سنه عرض ایله قرآنك
اوچنجی دفعه جمعی کیفیتنی دخی بروجه آتی بیانه شروع ایدهلم .

*
* *

بالاده بیان اولندیغی اوزره حضرت صدیق زید بن ثابته قرآن کریمك
هرسوره‌سنی آیری آیری صحیفه‌لرده یازدیروبده سور شریفهٔ قرآنیه‌یی بلاترتیب
جمله‌سنی برمحلده جمع ایتدیردکدن صکره بوصحف مطهره‌یی یاننده حفظ ایتمش ،
واندن صکره بوصحف مطهره حضرت عمرك یاننده وآنك وفاتیله دخی کریمه‌سی
ام المؤمنین حضرت حفصه رضی الله عنهانك خانه‌سنده محفوظ قالمش ایدی . حالبوکه

اوزمانه قدر قرآن كريم بلاد اسلاميه‌نك هر طرفنه طاغلمش وعدد مصاحف پك زياده چوغالمش ايدى . فقط بومصاحف شريفه وجوه قرائت حسبيله بكديكرينه آزچوق مخالف ايدى . مع هذا بونده بر بأس يوق ايدى . چونكه بواختلاف ، معنى جهتيله دكل ، يالكز لغت جهتيله ايدى ، حسب الايجاب معناى واحدى الفاظ مترادفه ايله افاده قيلنمش ايدى . بوايسه مجرد قرآنك تلاوتنى تسهيل ومعناسنى دها واضح برصورتده تفهيم حكمتنه مبنى ايدى . بوده اذن الهى ايله اجرا اولنيور ايدى . زيرا قرآن كريم اساساً لغت قريش اوزره نازل اولمش ايدى . كرچه بتون قبائل عرب عين لسان تكلم ايديورردى . قرآنده عربيدر ؛ فقط قبائل عربك بعض لغتلرى آره‌سنده فرق وار ايدى . حتى برقبيله‌نك استعمال ايتديكى الفاظده بيله بوفرق بولنيور ايدى . نته‌كيم هرقومك لساننده دخى بو كيفيت موجوددر . عين صنفه منسوب اولوبده آيرى آيرى قصبه‌لرده ، كويلرده ساكن اولان اهالينك استعمال ايتدكلرى الفاظدن برچوغنك معنى جهتيله دكل ، يالكز لغت جهتيله بكديكرينه مخالف اولديغى هرمملكتده كورلمكده‌در .

ايشته بوسببدن طولانى برچوق كيمسه‌لر قرآن كريمك بعض الفاظ شريفه‌سنى ايلك نازل اولديغى وجهله كرك تلفظده ، كرك معناسنى تفهمده صعوبت چكيور وبوايسه قرآن كريمك سرعت انتشارينه وبتون قبائل طرفندن معانئ منيفه‌سنك سهولتله آكلاشلمسنه مانع اوليور ايدى . بوحال حضرت رسولك اضطرابات نبوتپناهيلرينه باعث اولدى . قرآن كريمك يدى لغت اوزره انزال بيورلمسى ايچون جناب حقه دعا ايلدى . آنك بودعاى رسالتپناهيلرى قرين اجابتگاه رب العالمين اولدى . بعده جبريل امين قرآن كريمى حضرت رسوله يدى لغت اوزرينه تبليغ بيوردى ، يعنى بين القبائل الفاظنى تكلم ومعنايسنى تفهمده صعوبت چكيلن بعض كلمات قرآنيه‌يى يدى لغت اوزرينه رسول عليه السلامه تلاوت وتعليم ايلدى . بونك اوزرينه حضرت رسول اصحاب كرامنه وبالخاصه قرا حضراتنه اشبو لغات سبعه‌يى تلاوت وتعليم بيورديغى كبى قرا حضراتى دخى حضرت رسولدن اخذ ايتدكلرى لغات سبعه‌يى قبائله تعليم ايتديلر . يعنى قرا حضراتندن هر برى تعليمنه مأمور اولديغى قبيله‌يه يالكز لفظ جهتيله لغت قريشه مخالف اولان يرلرده اوقبيله‌نك كندى لغتلريله قرآن كريمى تعليم ايتدى .

ازجمله ابی بن کعب حضرتلری ﴿ کلما اضاء لهم مشوا فیه ﴾ آیت کریمه‌سنده‌کی ﴿ مشوا فیه ﴾ لفظ شریفنی بعضاً اصلی اوزره ﴿ مشوا فیه ﴾ وبعضاً مرادفی اولان ( سعوا فیه ) و بعضاً دیکر مرادفی اولان ( مروا فیه ) دیه تلاوت وتعلیم ایدییورایدی .

کذا ابن مسعود رضی‌الله‌عنه حضرتلری‌ده ﴿ للذین آمنوا انظرنا ﴾ آیتنده‌کی ﴿ انظرنا ﴾ قول شریفنی بعضاً اصلی اوزره ﴿ انظرنا ﴾ وبعضاً مرادفی اولان ( امهلنا ) وبعضاً دیکر مرادفی اولان ( اخرنا ) دیه تلاوت وتعلیم ایلیور ایدی.

کذا مشارالیه برکون براعرابی‌یه ﴿ ان شجرة الزقوم طعام الاثیم ﴾ آیتنی تعلیم ایتدیکی صره‌ده اعرابی‌یه ﴿ طعام الاثیم ﴾ لفظ شریفنی اصلی اوزره قرائت ایتدیره‌مدی . اعرابی ﴿ طعام الاثیم ﴾ یرنده ( طعام الیتیم ) دییور ایدی. ابن‌مسعود رضی‌الله‌عنه برقاچ کره بولفظ شریفی اعرابی‌یه تکرارایتدیردی ایسه‌ده اعرابینك دیلنی دوزلتمه‌ یجه ﴿ الاثیم ﴾ یرنده آنك مرادفی اولان ( الفاجر ) کلمه‌سنی تلفظ ایده‌بیلیرمیسك؟ یعنی ( طعام الفاجر ) دیه‌بیلیرمیسك ؟ سؤال ایتدی. اوده: اوت، جوابنی ویردی. ابن‌مسعود رضی‌الله‌عنه : اویله ایسه اویله اوقو دیدی. اوده اویله‌جه اوقودی . دیکر بعض کلمات قرآنیه دخی لدی الایجاب ایشته بومنوال اوزره متعلمك حالنه کوره وجوه عدیده ایله تلاوت وتعلیم اولنیور ایدی .

مع هذا قرآن کریمك بویله بعض کلمات شریفه‌سنك حسب‌الایجاب مرادفلری اولان دیکر بعض الفاظ ایله تلاوت وتعلیمی هیچ کیمسه‌نك نظر دقتنی جلب ایتمیور وهیچ برمؤمنك فکرینی بوزمیور ایدی . زیرا قرآندن برمعنایی لدی الایجاب یدی لغت فصیحه‌دن هرهانکی برلغت ایله ارادینه اذن الهی لاحق اولمش وبوده بتون قبائل عربك معلومی بولنمش اولمغله بونده فکر بوزه‌جق ، موجب اختلاف اوله‌جق برشی یوق ایدی .

بوحال، یعنی بعض کلمات قرآنیه‌نك حسب الایجاب لغات عدیده ایله تلاوتی حالا، بین‌المسلمین اصلا اختلافی موجب اولمیه‌رق حضرت‌عثمان زمانه قدر دوام ایتدی. مشارالیه حضرتلرینك مقام خلافت کبرایه تعیین بیورلدیغندن برسنه صکره یعنی هجرتك یکرمی بشنجی سنه‌سنده شام اردوسنك عراق اردوسیله برلشه‌رك اذربایجان وارمیه اوزرینه سوق اولنمسی مقام خلافتدن امراولندی ،

بو ایکی اردو حطهٔ عراقیه‌ده برلشه‌رك اول جانبه حرکتله اورالرینی فتح ایتدیلر. فقط بوصرده‌ده عراق اردوسیله شام اردوسی آره‌سنده وجوه قرائتجه اختلاف ظهور ایتدی. چونکه شام اهالیسی ابی ابن کعبك، عراق اهالیسی ایسه عبدالله ابن مسعودك تعلیمی اوزره قرآن کریمی تلاوت ایدییورلر ایدی. حالبوکه بو ایکی قرائت آره‌سنده بعض کلمات قرآنیه‌ده لغتجه اختلاف وار ایدی. بناءً علیه بونلر یکدیکرینك قرائتنی انکار ایتدی. آز قالدی که بیوك برفتنه ظهور ایده‌جك ایدی. بو حال اسف اشتمالدن مداین عسکرینك امیری و حضرت رسولك محرم اسراری اولان حذیفه بن الیمان حضرتلری پك زیاده متأثر اولدی. بتون اهل اسلامی برقرائت اوزره جمع ایتمك لزومنی تأمل ایلدی. اورادن کوفه‌یه عودتنده بو بحثی میدانه قویدی، اوراده بولنان برچوق اصحاب کرام آنك بورأیی تصویب ایتدیلر ایسه‌ده ابن مسعود رضی الله عنه مخالفت ایتدی، لغات سبعه‌دن هیچ برلغتك قرآندن قالدیرلمسی اصلا جائز اوله‌میه‌جغی رأینده بولندی، اوده همان کوفه‌دن قالقوب مدینه‌یه کیتدی، بو اختلافك عاقبتی غایت وخیم اوله‌جغنی حضرت خلیفه‌یه عرض ایلدی. حضرت خلیفه دخی هر یرده مرجع ومأخذ اولمق ویالکز لغت قریشه قصر ایدلمك اوزره برمصحف شریف ترتیبی رأینده بولوندی. حضرت علی وسائر بعض اصحاب کرامی دعوت ایدوب بو رأیی آنلره سویلدی. آنلر طرفندن آنك شورأیی قبول ایدلدی. بونك اوزرینه حضرت خلیفه زید بن ثابت وعبدالله بن زبیر وسعید بن عاصی وعبدالله بن حارث حضراتنی دعوت ایدوب آنلره لغت قریش اوزرینه برمصحف شریف یازملرینی امر ایتدی. وزید بن ثابت رضی الله عنه حضرتلرینی بونلره رئیس تعیین ایلدی. بعده حضرت حفصه رضی الله عنهانك نزدنده محفوظ اولان صحف مطهره‌یی جلب ایدوب آنلره ویردی. فقط بوصحف مطهره لغات سبعه‌یی جامع اولدیغندن حضرت خلیفه کندیلرینه: زید بن ثابت ایله قرآندن برکلمه‌ده اختلاف ایدرلر ایسه اوکلمه‌یی بهمه حال لغت قریش اوزره یازملرینی تنبیه ایتدی. زیرا قرآن اساساً لغت قریش اوزره نازل اولمشدر، دیدی.

بونك اوزرینه ذوات مشارالیهم طرفندن حضرت خلیفه‌نك انضمام رأییله اولا سور قرآنیه بیلدیکمز وجهله ترتیب ایدیلدی. ثانیاً بوسوره‌لر هپ لغت قریش اوزره یازیلان صحیفه‌لردن انتخاب اولوندی. وبوصورتله یکیدن برمصحف

شریف وجوده کتیریلدی . صوکره بو مصحف شریفدن یدی عدد مصاحف شریفه استنساخ ایدیله‌رك ولایتلره کوندریلدی . بعده لغات سائره ایله یازلمش نه‌قدر صحف ویا مصاحف وارسه جمله‌سی اورته‌دن قالدیریلدی . شیمدی انصاف ایدیلسون ، بونك تحریف نره‌سنده‌در ؟ عینی معنایی افاده ایدن ایکی لغتدن برینی امحا ، دیکرینی ابقا تحریف‌میدر ؟ شبهه یوق‌که دکلدر . شو حالده امیر خان جنابلرینك بو مسئله‌یی دیلنه دولایه‌رق « تحریف تورات وانجیلده دکل ، الا قرآنده‌در . ایشته حضرت عثمان شویله یاپدی ، بویله یاپدی .. » دیه یایغره‌ده بولنمسی سفسطه‌دن باشقه نه‌یه حمل اولونه‌بیلیر ؟

***

امیر خان جنابلری تورات وانجیل مسئله‌سنی دخی بروجه‌آتی موضوع بحث ایدرك دیبورکه :

« اصل حقیقته موافق تورات وانجیلده هیچ برکلمه تحریف ایدلمامشدر . بو دیدیکمك اثباتی مسلمانلر ایچون وعلی‌الخصوص جنابکز ایچون سزك قرآنکزدر ، سورة المائده‌نك ۵۰ - ۲ نجی آیه‌لرنده اشکار بویله اقرار واعتراف اولنورکه عیسی اوزندن اقدم وحی اولنان کتابلری تصدیق ایتدکدن صکره اوزینه انجیل وبریلورکه مسیحیلر اللهك انزال ایتدیکی انجیله کوره کرك حکم ایتسونلر . ومحمد اوزندن اقدم انزال اولنان توراتوانجیلی تصدیق ایدر پس اکر تورات وانجیل تحریف وتغییر ایدلمش اولسه ایدیلر ؛ قرآن آنلری نیجه تصدیق ایدر ایدی وقرآن یهودیلر ومسیحیلره نیجه امر ایدر ایدی‌که توراته وانجیله کوره حکم ایتسونلر . »

بوراده امیر خان جنابلرینك سوزینی موقتاً کسه‌لم‌ده دعوای مذکورسنه شو اوچ آیتله استدلالی طوغری اولوب اولمدیغنی محاکمه ایدهلم ، بعده نوبت کلامی ینه کندیسنه ویره‌لم .

امیر خانك بوراده شو برنجی مسئله‌سنه نزه قارشو حجت اولمق اوزره ۵۰ - ۲ نجی رقملریله کوستردیکی آیتلر شونلردر :

﴿ وقفینا علی آثارهم بعیسی ابن مریم مصدقاً لما بین یدیه من التوریة وآتیناه الانجیل فیه هدیً ونور ومصدقاً لما بین یدیه من التوریة وهدیً وموعظةً للمتقین . ولیحکم اهل الانجیل بما انزل‌الله فیه ومن لم یحکم بما انزل‌الله فاولئك هم الفاسقون . وانزلنا الیك الکتاب بالحق مصدقاً لما بین یدیه من الکتاب ومهیمناً علیه فاحکم بینهم بما انزل‌الله ولاتتبع اهوائهم عما جاءك من الحق ﴾

بو آیتلرك مآل منیفی: «بوندن اول ذکرلری سبق ایدن انبیادن صکره عیسی ابن مریمی کندیسندن اول نازل اولان توراتی مصدق اولدیغی حالده بنی اسرائیله بعث و ارسال ایلدك و آکا دلائل توحیدی کوسترن و احکام شریعتی بیان ایدن و کندیسندن اول نازل اولان توراتی تصدیق ایلیان و متقیلر ایچون هدی و موعظه‌دن عبارت بولنان انجیلی ویروب اهل انجیل اللهك انجیلده انزال ایتدیکی شی ایله حکم ایتسونلر دیه امر ایتدك. زیرا اللهك انزال ایتدیکی شی ایله حکم ایتمینلر فاسقدرلر. سکاده کندیسندن اول نازل اولان کتابی مصدق و آکا محافظ و عین حقیقته مقارن کتابی یعنی قرآنی انزال ایلدك؛ ایمدی سن اهل کتاب آره‌سنده تحدث ایدن مسائلده اللهك سکا انزال ایتدیکی شی ایله حکم ایت. سکا کلن حقدن اعراض ایدوبده آنلرك آرزولرینه تبعیت ایله.» دیمکدر.

فی الواقع، بو آیتلرده حضرت مسیحك بالاده ذکرلری سبق ایدن انبیادن صکره کلوب آندن اول نازل اولان توراتی تصدیق ایتدیکی و کندیسنه انجیل ویرلدیکی و مسیحیلره انجیلده اللهك انزال ایتدیکی شی ایله حکم ایتسونلر، دیه امر بیورلدیغی و قرآن کریمك دخی کندیسندن اول انزال اولنان تورات وانجیلی تصدیق ایلدیکی بیان بیوریلیور. فقط قرآنك شو بیانیله امیرخانك برنجی دعواسی آره‌سنده اصلا مناسبت کوریلمیور.

چونکه امیرخانك هیچ برکلمه‌سی تحریف ایدلمدیکنی دعوا ایلدیکی تورات وانجیلدن مقصدی نزول قرآن زماننده ایادیٔ اهل کتابده موجود اولان تورات وانجیل اولدیغی حالده؛ بو آیتلرده ذکر بیوریلان تورات وانجیلدن مقصد او زمان ایادیٔ اهل کتابده بولنان تورات وانجیل اولمیوب بلکه او کتابلرك اصللریدر، یعنی حضرت موسایه نازل اولان اصل تورات و حضرت عیسایه ویریلن اصل انجیلدر. بوده وجوه خمسه ایله ثابتدر:

وجه اول:

شو اوچ آیتدن ایکنجی آیتده انجیل شریف «دلائل توحیدی کوسترن» و «احکام شریعتی بیان ایدن» مآلنده اولان «هدی و نور» صفتلریله توصیف اولندیغی کبی قرآنك دیکر آیتلرنده تورات دخی بو صفتلرله توصیف اولنیور. ایمدی اکر بو آیتلرده ذکر اولنان تورات وانجیلدن مقصد اصل تورات

واصل انجیل اولمایوبده نزول قرآن زماننده موجود اولان توراتلر وانجیللر اولسه ایدی او کتابلر شو اوصاف عالیه ایله توصیف اولنماز ایدی .

زیرا نزول قرآن زماننده موجود اولان توراتده جناب حقك طوفان یاپدیغنه ندامتی وبرچوق زمانلردن بری ات قوقوسنه حسرتی وحضرت یعقوب ایله مصارعه نتیجه‌سنده حضرت یعقوبه مغلوبیتی وبر چوق پیغمبران عظام حضراتنك زنا وسرقت کبی شیلرله تهمتی واناجیل موجوده ده دخی جناب حقك حضرت عیسایه ابوتی وانك جناب حقه نبوتی واب وابن وروح القدسك الوهیتده شرکتی واحکام شریعتك بالکلیه معطلیتی کبی الوهیته ، نبوته وهیچ بر شریعته یاقیشمیه‌جق شیلر موجود اولدیغندن آنلرك ﴿ هدی، نور ﴾ وسائر کبی اوصاف عالیه‌ایله متصف اولملرینه امکان یوقدرکه ، قرآن کریم او کتابلری اوصاف مذکوره ایله توصیف بیورمش اولسون .

وجه ثانی :

اوچنجی آیتده‌حضرت پیغمبره « اهل کتاب اردسنده تحدث ایدن مسائلده اللهك سکا انزال ایتدیکی قرآن ایله حکم ایت ، زنهار سکا کلن حقدن اعراض ایدوبده انلرك ارزولرینه تبعیت ایتمه، یعنی انلرك باطل سوزلرینی دیکلمه.» دیه فرمان بیوریلیور وبوراده اهل کتابك اللرنده بولنان کتابلر ایله حضرت پیغمبر ایچون حکم جائز اولمدیغنه وانلرده برچوق اباطیل بولندیغنه اشارت ایدیلیور . اکر بو آیتلرده ذکراولنان تورات وانجیلدن مقصد، اصل تورات واصل انجیل اولمایوبده اهل کتابك اللرنده‌کی توراتلر وانجیللر اولسه ایدی ؛ بو اوچنجی آیتده‌حضرت پیغمبره طرف الهیدن‌اولوجهله‌فرمان بیورلمازوانلرده‌برچوق‌اباطیل بولندیغنه‌اشارت ایدلمز ایدی. أوت جناب‌حق بو آیتده‌اهل کتاب طرفندن سویلنیلن سوزلره ﴿ اهواء ﴾ تعبیر ایدییورکه باطل فکرلر، باطل سوزلر دیمکدر. اهل کتاب ایسه اوفکرلری ، اوسوزلری شبهه‌یوق که اللرنده بولنان تورات وانجیلدن نقلا سویلیورلردی . حالبوکه اصل تورات وانجیلك برنجی وایکنجی آیتلرده قرآن طرفندن وقوع‌بولان‌حسن شهادتیله اوکبی اباطیلدن بالکلیه بری اولدقلری ثابت اولمش ایدی . دیمك اولورکه شو اوچ آیت کریمه من حیث‌المجموع اصل تورات وانجیل حقنده حسن شهادتده بولنمقله برابر اوچنجی آیتده‌کی ﴿ فاحکم بینهم بما انزل‌الله ولاتتبع اهوائهم عما جاءك من الحق ﴾ خطاب الهیسی دخی

ایادیٔ اهل کتابده موجود اولان تورات واناجیل اربعه نام کتابلرك محرف وبرطاقم اباطیل ایله مالی اولدقلرینه قطعیاً دلالت ایتمکده‌در .

فی‌الواقع قرآن کریمك بعض آیتلرنده ایادیٔ اهل کتابده موجود اولان تورات واناجیلك بعض مندرجاتی دخی تصدیق بیورلدیغی کوریلور. فقط قرآنك بو تصدیقی او کتابلرك اصللرینه راجعدر. یوقسه کندیلرینه عائد دکلدر .

وجه ثالث :

﴿وقفینا علی آثارهم الخ..﴾ آیت کریمه‌سی حال ماضی‌یی حکایه‌در. یعنی حضرت عیسی علیه‌السلامك بتون انبیای بنی اسرائیلدن صکره کلوب توراتی تصدیق ایتدیکنی و کندیسنه انجیل نام کتاب ویرلدیکنی واو انجیلك‌ده کندیسندن اول نازل اولان توراتی تصدیق ایلدیکنی و کندیسی ﴿نور، هدی، موعظه﴾ کبی اوصاف عالیه ایله متصف اولدیغنی اخباردر ﴿ ولیحکم اهل الانجیل الخ.. ﴾ آیتی دخی او آیته معطوف اولدیغندن انك کبی بوده حال ماضی‌یی حکایه‌دن عبارتدر. یعنی جناب حقك حضرت عیسی‌یه انزال ایتدیکی انجیل ایله او زمان اهل انجیلك حکمه مأمور اولدقلرینی نقل وحکایه‌در .

نیته کم قاضی بیضاوی ﴿ولیحکم اهل الانجیل﴾ قول شریفی ( ای وامرنا بان لیحکم اهل الانجیل ) دیه تفسیر ایتمشدر .

بو تفسیره کوره ﴿ولیحکم اهل الانجیل بما انزل الله فیه﴾ قول شریفی « وبز اهل انجیله انجیلده اللهك انزال ایتدیکی شی ایله حکم ایتسونلر دیه امر ایتدك » دیمك اولور که بزدخی بالاده بواوچ آیتك مآللرینی ترجمه ایتدیکمز صرده‌ده بوقول شریفی‌ده قاضی بیضاوینك شو تفسیرینه مطابق اوله‌رق ترجمه ایتمش وبعده بو آیتك دخی ماقبلی کبی حال ماضی‌یی حکایه واخباردن عبارت بولندیغنی سویلمش ایدك . یوقسه بو آیت امیرخانك ظن ایتدیکی کبی نزول قرآن زماننده مسیحیلرك اللرنده بولنان اناجیل ایله اهل انجیلك حکمه مأمور اولدقلرینی بیان دکلدر .

زیرا اکر اویله اولسه ایدی ، ﴿ ولیحکم ﴾ یرنده ( فلیحکم ) بیوریله‌رق بو آیت ماقبلنه تفریع ایدیلور ایدی . حالبوکه بو آیت ماقبلنه تفریع ایدلمدی . بلکه واو عاطفه ایله ماقبلنه عطف اولندی .

برده اکر بو آیتلرده ذکر اولنان انجیلدن مقصد مسیحیلرك اللرنده‌کی

انجیللر اولسه ایدی، (انجیل) یرنده (اناجیل) ذکر اولنور ایدی. چونکه انلرك اللرنده کی بر انجیل دکل، اناجیل متعدده‌در. حالبوکه کرك بو آیتلرده، کرك دیکر آیتلرده (اناجیل) تعبیری یوقدر. شو حالده صورت قطعیه‌ده ثابت اولیور که بو آیت کریمه دخی یهودیلرك ومسیحیلرك اللرنده موجود اولان کتب توراتیه واناجیل اربعه حقنده هیچ بر وجهله حسن شهادتده بولنمامشدر.

بناءً علیه امیرخان جنابلرینك بو اوچ آیتی ذکردن صکره «پس اکر تورات وانجیل تحریف وتغییر ایدلمش اولسه ایدیلر قرآن انلری نجه تصدیق ایدردی. وقرآن یهودیلره ومسیحیلره نجه امر ایدر ایدی‌که تورات وانجیله کوره حکم ایتسونلر.» دیه یازیغزه یازمتی پك معناسز قالمشدر.

وجه رابع:

سورهٔ مائده‌نك بو اوچ آیتده وسائر سور شریفهٔ قرآنیه‌نك دخی بعض آیتلرنده تورات وانجیلك قرآن طرفندن تصدیق ایدلدیکی بیان بیورلمش اولدیغی کبی سورهٔ بقره‌نك ۷۵ و ۷۹ وسورهٔ آل عمرانك ۷۸ وسورهٔ نسانك ٤٥ وسورهٔ مائده‌نك ۱۳ ـ ۱۵ ـ ۱٦ نجی آیتلرنده ایادیٔ اهل کتابده موجود اولان کتب توراتیه وانجیلیه‌نك تحریف ایدلمش اولدقلری دخی بیان بیورلمش وایشته بوکا بناءً مسلمانلره تورات وانجیلك اصللرینه نصل ایمان واجب ایسه نسخ موجوده‌لرینك تحریف ایدلمش اولدقلرینه دخی اویلجه ایمان واجب اولمشدر.

ایشته کوریلیور که قرآن کریمده بو کتابلرك احوالنه دائر ایکی نوع آیات بینات موجوددر. برنده بونلرك اصللری تصدیق ایدلمکده دیکرنده دخی نسخ موجوده‌لرینك برچوق یرلری تحریف ایدلمش اولدیغی خبرویرلمکده‌در. شو ایکی نوع آیات بینات جمع ایدیلور ایسه ایکیسی مجموعنك خلاصهٔ مآلی: «حضرت موسایه تورات وحضرت عیسایه انجیل نامنده کتابلر نازل اولمشدر. بو کتابلر طوغریدر، نوردر، هدایتدر، ذکردر، رحمتدر، مبارکدر. فقط بونلرك نسخ موجوده‌لری محرفدر» دیمك اولور که بونك بویله اولدیغی دخی مرتبهٔ بداهتده‌در. بونی انکار، وسط نهارده شمسك وجودینی انکار کبیدر.

وجه خامس:

اکر قرآن کریمك کرك بو اوچ آیتده، کرك سائر آیتلرنده تصدیق ایتدیکی تورات وانجیلدن مقصد زمان رسالت محمدیه‌ده موجود اولان توراتلر وانجیللر

اولسه ایدی ، قرآنك دیكر آیتلرنده بو كتابلرك تحریف ایدلمش اولدقلری دخی بیان بیورلمش اولدیغندن بركره آیات قرآنیه آره‌سنده تناقض بولنمق لازم كله‌جكی كبی حضرت پیغمبر افندمزك طرف باریدن برشریعت جدیده ایله بعث وارسال وكندیلرینه قرآن حقیقت بیانك انزال بیورلمسنده هیچ بر فائده اولمزدی . زیرا مادامكه قرآن اوزمان موجود اولان تورات وانجیللرك بتون مندرجاتنی تصدیق ایده‌جك ایدی ، اوحالده حضرت محمد علیه السلامك برشریعت جدیده ایله بعث وارسالنه وذات رسالتپناهیلرینه قرآن معجز بیانك انزالنه وكندیلرینك یهود ونصارایی وبتون اقوام سائره‌یی دین اسلامه دعوتنه هیچ بر فائده ترتب ایده‌بیلیرمی ایدی ؟ شبهه یوقكه ایده‌مزدی . زیرا امیر خان جنابلرینك دخی بو رساله‌سنك دیباجه‌سنده اعتراف‌لری وجهله حق تعدد ایده‌میه‌جكندن انسانلر هم یهودی ، هم نصارا ، هم ده مسلمان اوله‌مزلر ایدی . حتی سورهٔ مائده‌نك ٤٩ نجی آیتنده ، حضرت مسیحك ( مصدقاً لما بين يديه من التورية ) دیه توصیف بیورلمش اولمسی دخی بوقبیلدندر . یعنی بوده حضرت مسیحك كندی زماننده‌كی توراتی بتون مندرجاتیله قبول و تصدیق ایتمش اولدیغنی بیان دكلدر . بلكه بوندن مقصد او كتابك منسوخ ومحرف اولمیان احكامنی حضرت مسیحك تصدیق بیورمش اولدیغنی بیاندن عبارتدر . زیرا اكر حضرت مسیح كندی زماننده موجود اولان توراتك بوتون مندرجاتنی تصدیق ایتمش اولسه ایدی كندیسنك دخی شریعت موسویه اوزره عمل ایتمسی لازم كلیر ایدی . حالبوكه حضرت مسیح سائر انبیای بنی اسرائیل كبی شریعت موسویه احكامیله عامل دكل ایدی . انك كتابی ، شریعتی بشقه ایدی .

چونكه بو شریعتده توراتك بر چوق احكامی نسخ ایدلدی . از جمله طلاق وتعدد زوجات شریعت موسویه‌ده جائز ایكن شریعت عیسویه‌ده بونلر منع اولندی .

هم مذهبلری كبی امیر خان جنابلرینك دخی بو نسخی انكار ایدرك حضرت مسیحك احكام توراتی نسخه دكل ، بلكه اكماله كلدیكنی ادعا ایده‌جكی و بو مدعاسنه الدرنده‌كی انجیلدن : « بن شریعتك احكامنی بوزمغه كلمدم . بلكه آنی اكماله كلدم . » مآلنده بر آیتله استدلال ایلیه‌جكی معلومدر .

فقط مسیحیلرك بو ادعالری وبو ادعالرینه بو یولده استدلاللری بیهوده‌در .

زیرا حضرت مسیحك ایشته شوراده ذکر ایتدیکمز تعدد زوجات وطلاق مسئله‌لرینی احکام توراته مخالف اوله‌رق منع ایتدیکی میدانده‌در؛ نسخك معناسی‌ده بوندن بشقه برشی دکلدر.

کذا حضرت مسیح کندی زماننده موجود اولان توراتك بتون مندرجاتنی تصدیق ایتمش اولسه ایدی قوم یهود ایله بینلرنده خصومته، عداوته محل قالماز ونهایت شوخصومت وعداوت کندیسنك بوعالم ناسوتدن عالم لاهوته - انلرك زعملرنجه - تجیع برصورتده انتقالیله نتیجه‌لنمز ایدی.

دیمك اولیورکه حضرت مسیح بیله کندی زماننده موجود اولان کتب توراتیه‌نك بتون مندرجاتنی تصدیق وقبول ایتمامشدر. نره‌ده قالدیکه آندن آلتی یوزسنه صکره کلن حضرت محمد صلی الله علیه وسلم افندیمز کندی زماننده موجود اولان کتب توراتیه وانجیلیه‌نك بتون مندرجاتنی حرفی حرفنه تصدیق وقبول ایتمش اولسون. هیهات! ایشته حقیقت حال بوندن عبارت اولدیغی وامیرخان جنابلرینك دخی بوکا واقف بولندیغی درکار ایکن اللرنده بولنان کتابلرك تحریف ایدلمش اولدقلرینی خبرویرن آیات قرآنیه‌دن بحث ایتمیوب ده یالکز اوکتابلرك اساساً طوغری اولدقلرینه دائرشرفنازل اولان آیات بیناتی علیهمزده حجت اوله‌رق استعمال ایتمسنه نه قدر حیرت ایدلسه سزادر.

دها غریبی شوکه:

امیرخان جنابلری طرفمزدن اهل کتابه قارشو ادعا اولنان تحریف کتب مسئله‌سنی رد مقصدیله بورساله‌سنی یازمش اولدیغی حالده دها برنجی مناظره‌سنده تحریف کتب دینیه خصلت ردیئه‌سنك کندیلرنده برامر جبلی اولدیغنی فعلاً اثبات ایتمشدر. زیرا سورهٔ مائده‌نك ٤٨ نجی آیتنده ﴿ وقفینا علی آثارهم بعیسی ابن مریم مصدقاً لما بین یدیه ﴾ قول شریفی «یوقاریده ذکرلری سبق ایدن انبیادن صکره عیسی ابن مریمی بعث وارسال ایلدك» مآلنده ایکن امیرخان جنابلری بونی تحریف ایده‌رك «عیسی اوزندن اول وحی اولنان کتابلری تصدیق ایتدکدن صکره» دیه ترجمه ایتمشدر.

کذا بوسوره‌نك ٥٠ نجی آیتنده‌کی ﴿ وآتیناه الانجیل ﴾ قول شریفی «وبز آکا انجیل ویردك» دیمك اولدیغی حالده امیرخان جنابلری بونی‌ده تحریف ایده‌رك «اوزینه انجیل ویریلورکه» دیه ترجمه ایلمشدر.

الحاصل امیرخان جنابلری بو رساله‌سنده طریق جدله یعنی الزام خصم مسلکنه سلوك ایتمش ایسه‌ده بو مسلکك نه درجه‌یه قدر مقبول اوله بیله‌جکنی بیلمدیکندن همان خاطرینه کلانی یازمقدن چکنمه‌مش و بو طریق اوزره اتیان ایدیله‌جك دلیلك خصم طرفندن مسلم اولمسی لازم کله‌جك صورتده تقریری بو مسلکك شرائط مهمه‌سندن اولدیغنی دوشونمه‌رك بویله برطاقم سفسطه‌لر ایله کویا بزی الزامه چالشمشدر .

شمدی نوبت کلامی بنه کندیسنه ویره‌لم . دیپورکه :

« بوندن علاوه قرآنده چوق یرلرده تورات وانجیل تصدیق اولنور وهم ده سورهٔ یونسك ۹٤ نجی آیه‌سنده محمده خطاباً یازلشدر . ( فان کنت فی شك مما انزلنا الیك فاسئل الذین یقرؤن الکتاب من قبلك ) یعنی « یا محمد اکر سکا انزال ایتدیکمز شی ایچون شکده‌سك ؛ پس سندن اول اولان کتابی اوقویانلردن سؤال ایله » وکذا آل عمرانك ۸۷ نجی آیه‌سنده بویله محرردر . ( قل فأتوا بالتورية فاتلوها ان کنتم صادقين ) یعنی « دی . پس توراتی کتوریکز وانی اوخویکز اکر صادقلر ایسه‌کز ، بوکا بناءً اکر محمد بیلسه ایدی که یهودیلر توراتی تحریف وتغییر ایتمشلر قرآنده بوجور سوزلری یازارمی ایدی ؛ حاشا . »

بوراده دخی امیرخان جنابلرینك سوزنی موقتاً کسه‌لم‌ده بوعلاوه‌سنه‌ده دخی ویره‌جکمز جوابی یازدقدن صکره نوبت کلامی ینه کندیسنه ترك ایده‌لم .

اوت ؛ قرآنده برچوق یرلرده تورات وانجیل تصدیق اولنیور . بز بونی انکار ایتمدك . معهذا قرآنك برچوق یرلرنده تصدیق اولنان تورات وانجیلدن مقصد هانکی تورات ، هانکی انجیل اولدیغنی دخی بوندن اولکی مناظره‌مزده تفصیلاً بیان ایتدك ، بوراده تکراره حاجت یوقدر .

امیرخانك بوعلاوه‌سنده‌کی شو ایکی آیتی اولا تفسیر ایده‌لم‌ده بعده امیرخانك دعوای سابقه‌ بو آیتلر ایله دخی استدلال طوغری اولوب اولمدیغنی بیان ایده‌لم .

سورهٔ یونسك ۹٤ نجی آیتنده‌کی ( فان کنت فی شك ) قول شریفی ایکی وجهله تفسیر ایدلمشدر :

وجه اول :

بوقول شریف ظاهراً حضرت رسوله خطاب ایسه‌ده ، حقیقتده آکا خطاب اولمیوب ، بلکه امته خطابدر . بوده ادلهٔ ثلاثه ایله ثابتدر :

برنجی دلیل : بوسورهٔ شریفه‌نك نهایتنده‌کی ( قل یا ایها الناس قد جاءکم الحق الخ . . ) آیت کریمه‌سیدر .

زیرا بو آیتده حضرت پیغمبره انزال اولنان شیده شك ایدنلرك کیملر اولدیغی صراحةً ذکر بیورلمشدر.

ایکنجی دلیل : بوراده خطاب عزت حقیقةً حضرت پیغمبره توجیه بیورلدیغی تقدیرده بیوك برفسادك لازم کلمسیدر .

زیرا اگر حضرت پیغمبر کندینه انزال اولنان شیده شك ایده جك اولورسه بو شك بالآخره آنك کندی نبوتنده شك ایتمسی دیمك اولور وشو حالده بشقه‌لرینك دخی آنك نبوتنده شك ایتمسی اولویتده قالەرق شریعتك بالکلیه سقوطنی ایجاب ایدر .

دلیل ثالث : بوراده خطابك حقیقةً حضرت رسوله متوجه اولدیغی فرض ایدلدیکی صورتده ﴿ فاسئل الذین یقرؤن الکتاب ﴾ قول شریفنده‌کی امر الهیده ، خطاب سبحانیده هیچ برفائده تصور اولنه‌ماز .

زیرا حضرت پیغمبر کندیسنه نازل اولان شیده شك ایدیورسه کندی نبوتی منکر اولان اهل کتابه مراجعتله آنلر طرفندن « اوت .. سکا انزال اولنان اوشی طوغریدر . » دینلمسیله حضرت رسولك اوشکنی ازاله ایده‌میه‌جکی شبهه‌سزدر .

برده بوصورتده اهل کتابك خبری وحی الهیدن دها قوی اولمق لازم کلیر. بوایسه قطعیاً باطلدر . بناءً علیه بوراده خطابك حقیقتده حضرت رسوله دکل ، ناسه ، امته اولدیغنده اصلا شك یوقدر .

بویله ظاهرا خطاب حضرت رسوله اولدیغی حالده آندن مقصد بشقه‌لری اولدیغی قرآن کریمده کثیرالوقوعدر .

ازجمله سورهٔ اسراده ﴿ فلا تقل لهما اف ولا تنهرهما وقل لهما قولاً کریماً ﴾ آیتنده‌کی خطاب ظاهراً حضرت رسوله اولدیغی حالده حقیقتده بوندن مقصد امت اولدیغی بدیهیدر .

زیرا حضرت پیغمبرك پدری ولادتلرندن اول ، والده‌سی دخی زمان طفولیتنده ارتحال دار بقا بیورمش اولدقلرندن بو آیتك نزولی زمانلرنده اول حضرتك پدر ووالده‌سی یوق ایدی که آکا « پدر ووالده‌که اف دیمه و آنلری کوجندیره‌جك سوز سویله ، آنلره قول لین ایله سوز سویله » دیه شرفنازل اولان خطاب الهی توجه ایده‌بیلسون .

ايشته ( فان كنت فى شك الخ... ) آيت كريمه‌سنده‌كى خطاب دخى بو قبيلدندر.

بوكبى خطابات الهيه‌ده مراد الهى يالكز امت اولديغى حالده او خطابلرك طوغريدن طوغرى‌يه حضرت پيغمبره توجيه بيورلمسنده‌كى حكمت ايسه قلوب امته دها زياده تأثير حصوله كتيرمكدر. زيرا بر سلطان اعظم طرفندن تبعه‌يه ايديله‌جك خطاب او تبعه‌نك امور ومصالحنى رؤيته مأمور اولان برذاته مثلا بر والى‌يه توجيه اولنور ايسه بو خطابك قلوب تبعه‌ده دها زياده اجراى تأثير ايده‌جكى شبهه‌سزدر.

بورادة ديكر بر نكتهٔ لطيفه دها واردركه اوده حضرت رسولك كمال اتقان وقوت ايمان اوزره بولنديغنى اظهار ايتمك ايدى. شويله‌كه:

بو خطاب حضرت رسوله توجيه بيورلدقده حضرت رسول قوت ايمان وكمال اتقان اوزره بولنديغندن بو خطاب كنديسنه توجه ايدر ايتمز كنديسنك درحال ( لااشك ولااسئل منهم شيأ ) ديه‌جكنى حق تعالى بيلور ايدى. فقط خلقه قارشو حضرت رسولك بو سوزى تصريح ايتمسى مطلوب الهى اولديغندن بو آيتده خطاب ظاهراً اكا توجيه بيورلدى. وفى الواقع بو خطاب عزت كنديلرينه توجه ايدنجه ( لااشك ولااسئل منهم شيأ ) ديه علم الهيده موجود اولان تسليميت تامهٔ محمديه‌سنى اظهارده مسارعت ايتدى.

بو تفسيره كوره آيت كريمه‌نك مآلى:

« اى ناس: اكر سزك پيغمبريكزه انزال ايتديكم شيده ـ يعنى بو سوره‌ده ذكر اولنان قصه‌لرده ـ شك ايدر ايسه‌كز سزدن اول كتاب اوقويانلره سؤال ايديكز. » ديمك اولور.

وجه ثالى:

بو آيت كريمه‌ده‌كى خطاب اولاً وبالذات حضرت رسوله، ثانياً وبالتبع امته‌در. فى الواقع حضرت رسول كنديسنه انزال اولنان شيده شك ايتمز. بو، محالدر. فقط بوندن مقصد شو سورهٔ شريفه‌ده انزال اولنان شيلر اهل كتابجه دخى مسلمات‌دن اولمغله آنلر قرآن وحضرت پيغمبرى شدتله منكر اولدقلرى وقرآنك خبرلرينى، حكملرينى اللرندن كلديكى قدر رده چالشدقلرى حالده او شيلر كنديلرندن صورلدقده بونلر اهل كتابجه غايت مشهور شيلردن اولديغنه بناءً آنلرى تصديقه مجبور اوله‌جقلرينى بياندن عبارتدر.

بو تفسیره کوره آیت کریمه‌نك مآلی [ یا محمد شوسورهٔ شریفه‌ده سکا انزال ایتدیکم شیلر - یعنی قصه‌لر - اهل کتابجه دخی مسلم وغایت مشهور اولدیغندن بالفرض والتقدیر اکر سن او شیلرده شك ایدوبده آنلری اهل کتابدن سؤال ایتسه‌ك انلر بیله سنی تصدیقه مجبور اولورلر ] دیمك اولور .

﴿ مما انزلنا ﴾ ده‌کی - ما - دن مقصد بو سورهٔ شریفه‌ده شوآیتدن اول ذکر اولنان قصه‌لردر. او قصه‌لرده حضرت نوح ایله قومنه وحضرت موسی ایله فرعون واتباعنه عائد خبرلردر .

ایشته بو قصه‌لر اهل کتابجه غایت مشهور اولمغله بونلرده شك ایدنلرك اهل کتابه مراجعتله شکلرینی ازاله ایتملری لازم کله‌جلنی بیان ضمننده شو آیت کریمه نازل اولمشدر .

سورهٔ آل عمرانك ۸۷ نجی آیتنه کلنجه :

بو آیتك تمامی شودر : ﴿ کل الطعام کان حلاً لبنی اسرائیل الا ماحرم اسرائیل علی نفسه من قبل ان تنزل التوریة قل فأتوا بالتوریة فاتلوها ان کنتم صادقین ﴾ بو آیت کریمه یهودیلرك [ دوه‌نك اتی وسودی توراتده تحریم ایدلمشدر ] دیه وقوع بولان ادعالری اوزرینه نازل اولوب آنلرك شو ادعالری رد ایدلمشدرکه مآل منیفی :

[ بتون طعاملر بنی اسرائیله حلال ایدی . لکن اسرائیل یعنی حضرت یعقوب بعض طعامی یعنی دوه‌نك اتیله سودینی کندی ذاتنه مخصوص اولمق اوزره تحریم ایتدی وبوده توراتك نزولندن اول ایدی. اکر یهودیلر بو ادعالرنده اصرار ایده‌جك اولورلرایسه، دی که: توراتی کتوروب آنی اوقویکز، اکر شو سوزکزده صادق ایسه‌کز ] دیمکدر .

شمدی امیرخانك «تورات وانجیلده هیچ بر کلمه تحریف ایدلمامشدر.» دعواسنده بزه قارشو بوایکی آیتله استدلالی طوغری اولوب اولمدیغنی بیان ایدملم .

برکره امیرخانك شودعواسنه برنجی آیتله استدلالی طوغرو دکلدر. امیر خان شودعواسنی بزه قارشو بوآیتله اثبات ایده‌مامشدر .

زیرا بوآیتله یالکز شوسوره‌ده ذکر اولنان قصه‌لرك اهل کتابجه دخی مشهور ومعلوم اولدیغی ثابت اولیور ؛ وبونکله‌ده بالآخره او قصه‌لرك اوزمان اهل کتاب یدنده بولنان توراتلرده دخی موجود اولدیغی اکلاشیلیور . قرآن

ایشته بونی تصدیق ایتمش اولیور . یوقسه بو آیتله اوزمان موجود اولان توراتده هیچ بر کلمه‌نك تحریف ایدلمامش اولدیغی ثابت اولیورکه امیر خان بو آیتله بزه قارشو مذکور دعواسنی اثبات ایتمش اولسون. اکر بز : « شمدیکی تورات وانجیللرك بتون مندرجاتی تحریف ایدلمش واصل تورات وانجیلدن هیچ بر کلمه قالمامشدر » دیه ادعا وامیر خان‌ده : « شمدیکی تورات وانجیللرك بتون مندرجاتی تحریف ایدلمامش ، بلکه اصل تورات وانجیلدن بعض پارچه‌لر قالمشدر . » دیه دعوی ایدوبده بو دعواسنی دخی بزه قارشو اثبات ایچون شو آیتله استدلاله قیام ایتسه ایدی ، اوزمان امیر خانك بو آیتله بزی الزامه حقی اولور ایدی. حالبوکه امیرخان بو رساله‌سنده اویله بر دعواده بولونمدیغی کبی بزده هیچ بر وقت « شمدیکی تورات وانجیللرك بتون مندرجاتی تحریف ایدلمش واصل تورات وانجیلدن هیچ بر کلمه قالمامشدر . » ادعاسنده بولنمامشزدر . زیرا اصل تورات وانجیلدن بعض پارچه‌لرك شمدیکی توراتلرده وانجیللرده موجود اولدیغی مسلمانلرك معلوم ومسلمیدر . چونکه بوکا ایشته شو آیت وامثالی کبی بعض آیات قرآنیه دلالت ایتمکده‌در. فقط بو جهت بحثمزدن خارجدر .

ایکنجی آیته کلنجه :

امیر خانك دعوای مذکورینه بونکله استدلالی بالکلیه باطلدر . چونکه بالاده بو آیتك تفسیرینه دائر بیانمزدن آکلاشیلدیغی اوزره بو آیت کریمه‌نی انزالدن مقصد ، یهودیلری الزام ایدی . آنلره اللرنده بولنان توراتده ؛ دوه‌نك اتی وسودی تحریم ایدلمش اولدیغنه دائر بر حکمك بولنمدیغنی اقرار واعتراف ایتدیرمك ایدی . حضرت پیغمبرك یهودیلره « اللریکزده‌کی توراتی کتوریکز وآنی اوقویکز ، اکر بو ادعاکزده طوغری ایسه‌کز ؛ ثابت اولسون. » دیمسیله آنك طرفندن « سزك الکزده بولنان توراتك هیچ بر کلمه‌سی تحریف ایدلمامشدر . » می دینلمش اولیورکه امیر خانك مذکور دعواسنه بزه قارشو شو آیتله استدلالی صحیح اوله‌بیلسون ؟ هیهات ! . . . دعوا ایله دلیل آره‌سنده صورت قطعیه‌ده استلزام بولنمق صحت استدلالك شرط اعظمی ایکن امیرخانك اودعواسنه شوایکی آیتله استدلالنده بو شرط کلیاً مفقوددر . بوراده شو شرط مفقود اولنجه استدلال مذکورك دخی بالکلیه باطل ومجروح اولدیغی شبهه‌سزدر .

امیر خان بو ایکی آیتی ترجمه‌لریله برابر ذکر ایتدکدن صکره ، « وبوکا ...

اکر محمد بیلسه ایدی که یهودیلر توراتی تحریف ایتمشلر؛ قرآنده بوجورسوزلری یازارمی ایدی ؟ حاشا . ] دیه کویا دعوای معهودهسنه بوایکی آیتله وجه استدلالی بیان ایدهرك بودلیللرایله مذکور دعواسی آرهسنده مناسبت بولندیغنی وبودلیللرك اودعوانی مستلزم اولدیغنی بیان ایتمك ایستهمش ایسهده حقیقتدن پك چوق تباعد ایتمشدر .

زیرا حضرت رسول یهودیلرك توراتی تحریف ایتدکارینی پك اعلا بیلیور ایدی . چونکه بوکا دائر کندیسنه پك چوق آیتلر نازل اولدی ؛ نته کیم بحث سابقمزدهدخی بوکا دائر تفصیلات ویرلدی . فقط حضرت محمدعلیه السلامك یهودیلرك توراتی تحریف ایتدکارینی بیلمش اولمسی قرآنده بوکبی آیتلرك بولنمامسنی ایجاب واستلزام ایتمز . قرآن کریمده یهودیلرك توراتی بالکلیه تحریف ایتمش اولدقلرینه دائر بر آیت موجود اولسه ایدی ، امیر خانك بو سوزی حقیقته مقارن اوله بیلیردی .

حالبوکه حضرت محمدعلیه السلامه اویله بر آیت نازل اولمامش وکندیلرینده بویله بر ادعاده بولنمامشدرکه ذات رسالتپناهیلرینك یهودیلر طرفندن توراتك تحریف ایدلمش اولدیغنی بیلمسیله قرآنده ( فأن کنت فی شك الخ . . ) کبی اصل تورات وانجیلدن بعض پارچهلرك ایادیٔ اهل کتابده بولنان کتابلرده موجود اولدیغنه دلالت ایدن بعض آیتلرك بولنمامسی لازم کلسونده امیر خانك ذکر ایتدیکی وجه استدلالی صحیح اوله بیلسون . ایشته کوریلیورکه امیر خانك بورادهٔ [ بوکا بناءً اکر محمد بیلسه ایدی که الخ . . . ] سوزلری دخی صرف سفسطهدن عبارت اولوب کندیسنك دعوا نهدر ؟ دلیل نهدر ؟ وبر دعوایی نصل بر دلیل ایله اثبات ایتملیدر ؟ بونلره دائر هیچ بر شی بیلمدیکنی ویاخود بونلری بیلور ایسهده کم حقیقت اوغورنده عقلنه نه کلیرسه آنی یازمقدن چکنمدیکنی اثباتدن بشقه هیچ بر شی افاده ایتمامشدر . .

شمدی نوبت کلامی ینه کندیسنه ترك ایدهلم .

سوزینه دوام ایدهرك دیبورکه :

« قرآندن سوایده ایکی یوز ایل صکره کلن روایتلر وحدیثلرکزده شهادت ایدرلرکه یهودیلر ومسیحیلر اللهك آنلره ویردیکی مقدس کتابلره کوره یشایورلر مثلا صحیح بخارینك دردنجی جزءك ۲۶۲ نجی صحیفهسنده بویله محرردر [ قول الله تعالی قل فأتوا بالتوراة فاتلوها وقول النبی ( ص ) اعطی اهل التوراة التوراة فعملوا بها واعطی

اهل الانجیل الانجیل فعملوا به واعطیتم القرآن وعملتم به ] پیغمبرکز اللهك یهودیلره ویردیکی کتابی تصدیق ایدوب دیورکه : یهودیلر اوزلرینه ویریلان توراته کوره ومسیحیلرده اوزلرینه ویریلان انجیله کوره ومسلمانلرده اوزلرینه ویریلان قرآنه کوره ایشلیورلر .

بو حدیثده ایکی یوز سنه هجرتدن صکره تصدیق ایدیورکه مسلمانلر اوزلرینك قرآنه موافق رفتار ایتدکلری کیمی یهودیلر ومسیحیلرده اوزلرینك مقدس کتابلرینه کوره یشایورلر ، دیمك که صحابه‌لر وتابعلر وتبع التابعین تورات وانجیلی قرآنه موافق ومطابق بیلیر ایدیلر . »

امیر خانك بو سوزینی‌ده شوراده کسه‌رك ذکر ایتدیکی شو حدیث شریف ایله دخی مذکور دعواسنه استدلالی صحیح اولوب اولمدیغنی محاکمه ایدهلم .

اولا شونی اخطار ایدهلم که : امیر خانك بوراده « قرآندن سوای ایکی یوز ایل صکره کلن روایتلر وحدیثلر کبی » سوزی پك عجیبدر . بو سوزك بر محمل صحیحنی بولمق امکان خارجنده‌در . زیرا امیر خانك بو سوزدن مقصدی بزم روایتلرك ، حدیثلرك نزول قرآندن ایکی یوز سنه صکره یازلمش اولدیغنی بیان ایسه بو ، طوغری دکلدر .

زیرا قرآن ایله قاریشدیرلمسندن خوف اولنمق کبی بعض اسبابدن طولایی اصحاب کرام کندی زمانلرنده احادیث شریفه‌یی یازمقدن اجتناب ایتمشلر ایسه‌ده حضرت عثمان زماننده‌سور قرآنیه کبار صحابه‌دن متشکل بر مجلس عالی معرفتیله مصحف واحده‌ده جمع ایدلدکدن وبو مصحف شریفدن مصاحف متعدده یازیلوب ولایتلره کوندرلدکدن صکره بر مدت قلیله ظرفنده بتون بلاد اسلامیه‌ده موجود اهل اسلامك مجموع قرآن حقنده بر علم قطعی حاصل ایتملری اوزرینه آرتق احادیث شریفه‌نك قرآن ایله قاریشدیرلمسی خوفی بالکلیه زائل اولمغله تابعیندن زهری وربیع ابن صبیح وسعید کبی بر چوق ذوات احادیث شریفه‌یی یازمغه باشلادیلر . شو قدرکه بو ذوات احادیث شریفه‌یی ابواب فقه ترتیبی اوزره یازمدیلر . حالبوکه بو منوال اوزره احادیث شریفه‌یی جمع وترتیبده دها زیاده حسن بولندیغندن انلردن صکره تبع تابعین احادیث شریفه‌یی اولوجهله ترتیب ایلدیلر .

ازجمله تاریخ هجرتدن ٩٥ سنه صکره تولد ایتمش اولان امام مالك مدینه منوره‌ده موطأ نام کتابنی ابواب فقه اوزره ترتیب ایتدی . کذا مکه‌ده ابو محمد عبدالملك بن عبدالعزیز وشامده عبدالرحمن ابن اوزاعی وکوفه‌ده سفیان ثوری وبصره‌ده حماد بن سلمه دخی ابواب فقه ترتیبی اوزره حدیث کتابلری یازدیلر .

صکره بخاری ومسلم‌ده صحیحلرینی ترتیب مذکور اوزره تألیف ایتدیلر .
ایشته کوریلیورکه تابعین دورینك بدایتندن اعتباراً یعنی ارتحال نبیدن نهایت اوتوز بش ویاقرق سنه صکره احادیث شریفه‌سلك تقریردن سمط تحریره کچمکه باشلامشدر. شوحالده‌امیرخانك [ ایکی یوز ایل‌صکره کلن روایتلروحدیثلریکز ] سوزینه نه دیملیدر؟ بکا قالیرسه « بو آدم تاریخ وسیر بیلمیور ویاخود بیلیورده مجرد مسلمانلرك افکارینی تشویش ایچون اویله سویلیور . » دیملیدر .
یوق، اکرامیرخانك بو سوزندن مقصدی؛ بزم روایتلرك، حدیثلرك ایکی یوز سنه صکره ایجاد واختراع ایدلمش شیلردن عبارت اولدیغنی افاده ایتمك ایسه بوحالده امیرخان اوسوزیله کندی صفتلرینی بزه اسناد وبزی کندیلرینه قیاس ایتمش اولیوردیمکدر . بوایسه قطعیاً باطلدر .
چونکه کرك یهودك علماسی، کرك نصارانك رؤسای روحانیه‌سی من‌القدیم دینلرینی وسیلهٔ دنیا اتخاذ ایده‌کلدکاردن مجرد منافع ذاتیه‌لرینی تأمین ایچون دین نامنه روایتلر، آیتلر ایجاد ایتمك، کتابلر تحریف ایتمك ومؤلفلری اصلا معلوم اولمیان، ویکدیکرینه مخالف بولنان و بومخالفتلرینك حد اصغری اوتوز بیکدن زیاده‌اولان کتب‌سیر وتواریخه «کتب‌سماویه» و«کتب‌مقدسه» نامی ویرمك کندیلرنجه قواعد مرعیه‌دن وعادات‌جاریه‌دن بولندیغی حالده بزم ائمهٔ دین یعنی اصحاب سیرت کزین ومجتهدین جدیت قرین ومحدثین خصلت بهترین افندیلرمز حضراتی هیچ بروقت دینلرینی دنیایه وسیله اتخاذ ایتمامشلر وهیچ برزمان دین نامنه روایتلر، آیتلر ایجاد واختراع کبی احوال شناعت اشتماله جرأت ایتمیوب حتی بونك تصورینی بیله محالاتدن عد ایله‌مشلردر. هرایکی قومك احوال تاریخیه وکتب دینیه‌سی دخی بوکا شاهددر .
فی‌الواقع هرایکی طرفك کتب دینیه واحوال تاریخیه‌سی بحق نظر تدقیقدن کچیریلورایسه بوسوزیمزك صدقی کندی کندینه تحقق ایده‌جکنده شك یوقدر .
اوته‌دنبری علماء یهود وعلماء نصارانك مجرد منافع دنیویه‌لرینی تأمین‌ایچون کتب دینیه‌لرینه نیجه‌اباطیل واکاذیب علاوه ایتملرینه وحتی مؤلفلری قطعیاًمعلوم اولمیان ومجرد انبیاء سالفه‌نك سیر واحوال حیاتیه‌سنه متعلق بولنان تاریخ کتابلرینه [ کتب دینیه ] و بوکتابلرك مندرجاتنه وهم‌ده الوهیت ونبوته وعقل وحکمته اصلا توافق ایتمیان مندرجاتنه‌بیله [ الهامات‌ربانیه ] نامنی‌ویرملرینه‌مقابل

بزم ائمهٔ دين وبالخاصه صحابهٔ كزين افنديلرمز حضراتى { وما ينطق عن الهوى ان هو الا وحى يوحى } آيت كريمه‌سنك منطوق منيفنجه حضرت پيغمبر [ص] افندمزدن صادر اولان احاديث شريفه‌نك دخى وحى الٰهى اولديغنى بيلدكلرى واواحاديث شريفه‌يى بالذات فم سعادتدن استماع ايلدكلرى حالده آنلره [ كتاب الله ] نامنى ويرمه‌مشلر وحتى اواحاديث شريفه‌نك كتاب الله‌ه قاريشديرلمسندن خوف ايله كندى زمانلرنده آنلرى يازميوب يالكز حافظه‌لرنده حفظ ايله اكتفا ايتمشلردر. كذا محدثين كرام حضراتى دخى روايات متسلسله ايله حضرت رسوله اتصالى وهر راويسنك عدالت، متانت، امانت، صوك درجه جديت، مروت كبى اوصاف عاليه ايله اتصافى معلوم اولميان احاديث شريفه‌يه اصلا اعتبار ايتمامشلر وبوخصوصده محيرالعقول نيجه تدقيقات وتعميقات اجرا ايدرك احاديث صحيحه‌يى جمع وتأليفه وبرطاقم خونهٔ دين طرفندن اختراع ايديلان موضوعاتدن فرق وتميزه موفق اولمشلردركه؛ دنياده هيچ برمحلده هيچ بر قومده بونك بر مثلى دها كورولمه‌مشدر.

ايمدى بزم ائمهٔ دين ايله علماى اهل كتاب آره‌سنده بويله بر فرق عظيم بولنديغى ميدانده ايكن امير خان جنابلرينك بزم ائمهٔ دينى كندى علماء دين ورؤساى روحانيه‌لرينه قياس ايدوبده آنلر طرفندن يازيلان وسندات قويه ايله حضرت پيغمبرافندمزه اتصاللرنده شبهه ايدلميان احاديث شريفه حقنده [ ايكى يوز ييل صكره كلن روايتلر وحديثلر كبى ] عبارسيله بواحاديث نبويه‌نك كويا ايكى يوزسنه صكره ايجادواختراع ايدلمش اولدقلرينه تعريض وايما ايتمسى لايقميدر؟... وامير خان كبى السنهٔ متعدده‌يه وتاريخ احوال امه واقف اولان برذاتدن بويله برسوزك صدورى مناسبميدر؛

شيمدى امير خانك بزه قارشو سرد ايتديكى حديث شريفك كندى دعواسنه مطابق اولوب اولمديغنى تحقيق ايده‌لم.

بو حديث شريف بخارئ شريفك سكزنجى جزؤنده كتاب التوحيدده محرر احاديث شريفه‌دندر. ابتداسنده { قل فأتوا بالتورية فاتلوها ان كنتم صادقين } قول شريفى بحث سابقمزده ذكرى سبق ايدن سورهٔ آل عمرانك ٨٧ نجى آيتك نهايتيدر. اوبحثده بو آيتى انزالدن مقصد، يهوديلرى الزامدن عبارت اولديغى ذكر ايتمش ايدك. بناءً عليه بوراده آنى تكراره حاجت يوقدر.

بخارینك بوقول شریفی شو حدیثك ابتداسنده ذکر ایتمسی حضرت رسولك بوقول شریفی شو حدیث شریف ایله برابر ذکر بیورمش اولدیغی ایچون دکلدر. بلکه بخارینك بوندن مقصدی [تلاوت] کلمه‌سنك قرائت وعمل معناسنه کلدیکنی بیاندر. یعنی ارسال وانزالدن مقصود اصلی اولادن تسلیم وانقیادك انواعی که؛ تلاوت، ایمان وعملدن عبارتدر؛ ایشته شو انواعك جمله‌سنی بو حدیث شریفده جمع وذکردر.

حدیث شریفك مآلی:

[ اهل توراته تورات ویرلدی. آنلر تورات ایله عمل ایتدیلر، اهل انجیله‌ده انجیل ویرلدی. آنلرده انجیل ایله عمل ایتدیلر. سزه دخی قرآن ویرلدی. سزده قرآن ایله عمل ایتدیکز ] دیمکدر.

شیمدی شو حدیث شریفی سبب ومقام ورودندن صرفنظرله مجرد متن حدیثك افاده ایتدیکی مآل ظاهریسنه حمل ایده‌لم.

ایشته کوریلیورکه بونك خلاصهٔ مآلی وقتیله اهل توراتك تورات ایله واهل انجیلك انجیل ایله عمل ایتمش اولدقلرینی اخبار وحکایه‌دن عبارتدر. فقط بوندن نه چیقیور؟ حضرت پیغمبر افندمز بونی اخبار بیورمش اولمسیله توارت وانجیلده هیچ بر کلمه‌نك تحریف ایدلمه‌مش اولدیغنی می اخبار بیورمش اولیور؟ بو خبر رسول ایله امیرخانك شو دعواسی آره‌سنده نه مناسبت وار؟

امیرخان دخی بو ایکیسی آره‌سنده اصلا مناسبت اولمدیغنی درك ایتمش اولملیدرکه [ عمل ] ماده‌سنی معیشت یعنی یشامق وبوماده‌دن مأخوذ اولان ماضی صیغه‌سنی یعنی ( عملوا ) فعل ماضیسنی مضارع یعنی ( یعیشون ) معناسنه **حمل** ایده‌رك حدیث شریفی:

[ یهودیلر توراته کوره، مسیحیلرده انجیله کوره یشایورلر ] دیه ترجمه ایتمش وکویا بو صورتله [ تورات وانجیلك هیچ بر کلمه‌سی تحریف ایدلمه‌مشدر ] دعواسیله شو حدیث آره‌سنده برآز مناسبت بولمغه چالیشمش ایسه‌ده بورا‌ده دخی فعل تحریفك کندیلرنده برامر طبیعی اولدیغنی اظهاردن بشقه هیچ برشیئه موفق اوله‌مامشدر. زیرا فرض محال اوله‌رق حدیث شریفك مآلی امیرخانك دیدیکی کبی اولسه‌بیله بوحدیث ایله امیرخانك اودعواسی آره‌سنده ینه مناسبت بولنمش اولماز. بناءً علیه امیرخان اودعواسنی بزه قارشو بو حدیثله دخی اثبات ایتمش اوله‌ماز.

زیرا بوتقدیرده امیرخان بزه قارشو [ تورات وانجیلده هیچ برکلمه تحریف ایدلمه‌مشدر . چونکه پیغمبرکز یهودیلر توراته کوره ، مسیحیلرده انجیله کوره یشایورلر دیدی ] دیمش اولیورکه بوسوزك نه‌قدر صاچمه برسوز اولدیغی بیانه حاجت یوقدر .

حالبوکه بوحدیث شریفك نه‌مقامده ونه مقصدله شرفوارد اولدیغی ملاحظه ایدیلیرسه ، که بونی دخی ملاحظه بهمه‌حال لازمدر ، اوحالده امیرخانك [ تورات وانجیلده هیچ برکلمه تحریف ایدلمه‌مشدر ] دعواسنی بزه قارشو اثبات ایتمك ایچون بوحدیث شریف ایله‌ده استدلالی دها عجیب برمناظره تشکیل ایده‌جکنده شبهه یوقدر .

بتون شراح بخارینك بیانلری اوزره بوحدیث شریف شو اوچ قومك یعنی یهود ، نصارا واهل اسلامك عندالهیده منازل ومراتبنی بیان ضمننده شرفوارد اولمش وفقط غایت مجمل اولدیغی ایچون ینه بو مآلده اولان دیکر بر حدیث‌شریف ایله‌توضیح وتفسیر بیورلمشدر . اوده‌بوحدیثی‌متعاقباً ذکر بیوریلان وروایات متسلسله‌سی ینه عبدالله ابن عمر رضی‌الله عنهما ایله منتهی اولان :

[ انما بقاءکم فی من سلف من‌الامم کما بین صلاة العصر الی غروب الشمس اوتی اهل التوراة‌التوراة فعملوا بها حتی انتصف‌النهار ثم عجزوا فاوتوا قیراطاً قیراطاً ثم‌اوتی اهل‌الانجیل‌الانجیل فعملوابه حتی‌صلیت‌العصر ثم عجزوا فاعطی قیراطاً قیراطاً ثم اعطیتم القرآن فعملتم به حتی غربت الشمس فاعطیتم قیراطین فقال اهل الکتاب‌هؤلاء اقل‌منا اجلاً واکثر اجراً قال‌الله هل ظلمتکم من حقکم شیئاًقالوا لاقال‌فهو فضلی اوتیه من اشاء ] حدیث شریفیدرکه مآل منیفی :

« امم سالفه‌یه نسبتله سزك مدت حیات ومقدار عملکز عصردن غروب شمسه قدردر . صاحلین اهل‌توراته تورات ویردی . آنلر نصف نهاره‌قدر تورات ایله عمل ایتدیلر . صکره عاجزقالدیلر [ یعنی حضرت عیسی‌یی کورمدن اولدوفات ایتدیلر ] آنلرك هربرینه برقیراط اجرت ویردی . صکره‌اهل انجیل کلدی . آنلرده‌ده انجیل ویردی . آنلر دخی انجیل ایله عمل ایتدیلر . وقتاکه ایکندی نمازی ادا ایدلدی . آنلر دخی عاجز قالدیلر [ یعنی حضرت پیغمبری کورمه‌دن اول وفات ایتدیلر ] آنلرك هربرینه دخی برقیراط اجرت ویردی . صکره سزکلدیکز . سزده‌ده قرآن ویردی . سزده غروب شمسه قدر قرآن ایله عمل

ایتدیکز. شمس ده غروب ایتدی و سزلر هر بریکزه ایکیشر قیراط ویردی. بونك اوزرینه اهل کتاب مسلمانلرك عملی بزدن آز وحالبوکه اجرلری بزدن زیاده در دیدیلر. جناب حق: سزه ظلم می ایتدم؟ بیوردی. آنلر: خیر، بزه ظلم ایتمدك، فقط آنلره فضله ویردك، دیدیلر. حق تعالی: بو بنم فضلمدندر، فضلمی دیله دیکمه ویریرم، بیوردی.» دیمکدر.

بو حدیث شریفده زمان موسی علیه السلامدن قیامته قدر اولان مدت بر کونه و بو مدت ظرفنده شرایع الهیه نك تماماً احکامی ایله عمل، بر کون ظرفنده متعدد اجیرلر طرفندن ایفا اولنان عمله؛ و حضرت موسی زماننده حضرت مسیحك زمانه قدر کچن مدت یارم کونه و بو مدت ظرفنده تورات ایله عمل ایدوب ده حضرت مسیحك زمانه ادراك ایتمه دن وفات ایدن یهودیلر، اجرت معینه مقابلنده و بر کون ظرفنده بر عمل معلومی ایفا ایتمك اوزره استیجار اولنوب ده نصف النهارده او عملی ایفادن عاجز قالان عمله یه و طرف الهیدن یهودیلرك احکام تورات ایله عمللرینه مقابل ویریله جك اجر و مثوبات، مذکور عمله یه عمللرینه کوره موجر طرفندن ویریله جك اجرته و حضرت عیسی زماننده حضرت پیغمبر زمانه قدر کچن مدت نصف النهاردن ایکندی وقتنه قدر کچن زمانه و او مدت ظرفنده انجیل ایله عمل ایدوب ده حضرت پیغمبرك زمانه ادراك ایتمه دن اول وفات ایدن مسیحیلر، نصف النهاردن صکره استیجار اولنه رق نصف النهاردن ایکندی یه قدر عملی ایفا ایدوب ده بعده عاجز قالان دیکر عمله یه و بونلره طرف الهیدن ویریله جك اجر و مثوبات مذکور عمله یه عمللرینه کوره موجر طرفندن ویریله جك اجرته و حضرت پیغمبرمز زماننده قیامته قدر اولان مدت، ایکندیدن غروب شمسه قدر کچن زمانه و بو مدت ظرفنده قرآن ایله عمل ایدن امت محمدیه ایکندیدن صکره او عملی اکمال ایتمك اوزره استیجار اولنوب ده آنی اتمامه موفق اولان بشقه عمله یه و بونلره طرف الهیدن ویریله جك اجر و مثوبات مذکور عمله یه موجر طرفندن ویریله جك ایکی مثل اجرته تشبیه بیورلمشدر.

ایمدی ایشته شو حدیثك صراحت و ایضاحاتیله قطعیاً ثابت اولیورکه حدیث اول دخی امم سالفه ایله یعنی حضرت عیسادن اول کلوب کچن و او زمان توراتك احکامیله عمل ایدن یهود، و حضرت محمددن اول کلوب کچن و او زمان انجیلك احکامیله عمل ایدن نصارا ایله بعثت محمدیه دن قیامته قدر قرآنك احکامی ایله

عامل اولان اهل اسلامك عندالهيده‌كی مرتبه‌لرینی ، مزیتلرینی بیاندن عبارت اولوب یوقسه بونك زمان رسالت محمدیه‌ده‌كی یهود ونصارایه وانلرك اللرنده‌كی كتابلره اصلا ؛ تعلقی یوقدر .

بناءً علیه اوحدیث شریفدن نه‌حضرت پیغمبرك كندی زماننده‌كی كتب توراتیه وانجیلیه‌یی تصدیق ایلدیكی اكلاشلمش؛ نه‌ده صحابه وتابعین وتبع تابعینك و كتابلری قرآنه موافق بیلدكلری ثابت اولمشدر . شوحالده امیرخانك [ تورات وانجیلده هیچ بركلمه تحریف ایدلمامشدر ] دعواسنه بزه قارشو اوحدیث شریف ایله استدلالی دخی پك معناسز قالمشدر .

برنجی مناظره‌مزده دخی بیان ایتدیكمز وجهله ، بوكتابلرك محرف اولدقلرینه دائر قرآنك سور متعدده‌سنده برچوق آیات بینات موجود اولدیغی وعلی‌الخصوص سورهٔ بقره‌نك ۷۹ نجی آیتنده ﴿ فویل للذین یكتبون الكتاب بایدیهم ثم یقولون هذا من عندالله ﴾ بیورلدیغی حالده امیرخانك دعوای معهوده‌سیله اصلا مناسبتی اولمیان ، شوراده بزه قارشو سرد ایتدیكی حدیث شریفی یازدقدن صكره :

[ وایشته بو حدیث ده ایكی یوز سنه هجرتدن صكره تصدیق ایدییوركه مسلمانلر اوزلرینك قرآنه‌رفتار ایتدكلری كیمی یهودیلر ، و مسیحیلرده اوزلرینك‌مقدس كتابلرینه كوره یشایورلر ؛ دیمك‌كه صحابه‌لر وتابعلر وتبع‌التابعین تورات وانجیلی قرآنه موافق‌ومطابق بیلورلر ایدی . ]

دیمسی نه قدر عجیب برمناظره تشكیل ایتدیكنی قارئین كرامك وجدانلرینه حواله ایده‌رك نوبت كلامی ینه كندیسنه ترك ایدرز . دیيوركه :

[ بوخصوصده چوق حدیثلر ، واردر . از انجمله البخارینك بو حدیثنی‌ده بوراده ذكر ایدرزكه عبدالله بن عمر رضی الله عنه دیوبدر « ان الیهود جاؤا الی النبی صلی الله علیه وسلم برجل منهم وامرأة قد زنیا فقال لهم كیف تفعلون بمن زنی منكم قالوا نحممهما و نضربهما فقال لا تجدون فی التوراة الرجم قالوا ألا نجد فیها شیئاً فقال لهم عبدالله بن سلام كذبتم (فاتوا بالتوراة فاتلوها ان كنتم صادقین ) فوضع مدارسها الذی یدرسها منهم كفه علی آیة‌الرجم فطفق یقرأ مادون یده‌ما وراؤها ولا یقرأ آیة‌الرجم فنزع یده عن آیة‌الرجم فقال ماهذه فلما رأوها قالوا هی آیة الرجم فامر بهما فرجما »

امیرخان بوحدیثك ترجمه‌سنی روضة‌الاحبابدن نقلاً یازدقدن صوكره بوندن شو نتیجه‌یی چیقاریيور .

« پس هر براهل فراست اولان مسلمان بو صحیح حدیثدن چار ونچار بیلركه اكر یهودیلر توراتی تحریف ایتمش اولسه ایدیلر شمان بورجم آیه‌تی ذكل ال كیرلمور ایدیلر الله

بر يهودى ارك و يهودى عورتك رجمنى بيلدكلرى سببندن هرحالده تحريف وحتى محو ايدرلر ايدى ، لكن بويله بر حال هجرتك دوردنجى سنه‌سنده بيله يوق ايدى و بوندن علاوه بوده معلوم دركه اكر پيغمبركز سزك كبى ظن ايلسه ايدى‌كه يهوديلر توراتى تحريف وتغيير ايتمشلر او يانمه كتوريلن زانى وزانيه جزاسى باره‌سنده توراتى كتورتمز ايدى . وروضة الاحباب كتابى بو حكايه‌نك ختامنده بونوده يازار « وهم بو سالده پيغمبر بيوردى : زيد ابن‌ثابته تا توراتى تعلم ايده آنك ايچـون‌كه مبادا يهوديلردن توراتده بر تحريف وتبديل واقع اوله زيد ابن ثابت اون بش كونده تمام توراتى اوكرندى » ايندى بو بر قصه‌روايتدن كنه آشكاره معلوم اولوركه هجرتك دوردنجى سنه سنه قدر توراتده تحريف يوق ايدى واكر اولسه ايدى زيد توراتى اون بش كونده تعلم ايتديكى ايچون پيغمبرينه ومسلمانلره دير ايدى‌كه تحريف واردر . لكن بو حديثده سز مسلمانلر ايچون برقوى‌دليلدركه‌پيغمبركز توراتك تحريفسزلغنى هجرتك‌دوردونجى سنه‌سنده بيلير ايدى . »

بوراده امير خانك سوزنى ينه كسه‌لمده اولا بوحديث شريفك مآل منيفنى بيان ايدهلم : بوحديث شريف بخارينك آلتنجى جزؤنده كتاب تفسير القرآنده محرر اولوب مآلى :

[ بركون يهوديلردن برجماعت ذات‌الزوجه برزانى ايله ذات‌الزوج برزانيه‌يى حضور حضرت رسوله كتيروب بونلر حقنده لازم كلن حكمك اجراسنى اول حضرتدن طلب ايلديلر . حضرت رسول‌ده آنلره بومقوله زنا يعنى ذات‌الزوج وذات‌الزوجه اولان كيمسه‌لرك زناسى حقنده نه‌معامله ايدرسكز ؟ ديه سؤال ايتدى . انلر بوكبى زانى وزانيه‌نك يوزلرينه قره‌سورر وكنديلرينى ضرب ايله‌رز ديديلر . حضرت رسول بوكا دائر توراتده رجم حكمنى بوله‌مازميسكز؟ ديه سـؤال‌ايتدى . انلر: خير، توراتده بوكا دائر برشى بوله‌ميز ، يعنى توراتده بومقوله زنا حقنده هيچ برحكم يوقدر ، ديديلر . بوصيره‌ده عبدالله بن سلام دخى اوراده حاضرايدى . مشاراليه همان قيام ايدوب: يالان‌سويلديكز ، توراتى كتيروب اوقويكز ، اكر بوسوزكزده صادق ايسه‌كز، ديدى . بونك اوزرينه درحال تورات كتيرلدى ، يهوديلره توراتى تدريس ايدن بريهودى‌يه ويرلدى . اويهودى توراتى آچه‌رق ، ورجم آيتنك‌اوزرينه النى وضع ايده‌رك ماقبلنى‌اوقومغه باشلادى . عبدالله‌بن‌سلام آكا : الكى‌چك، ديدى . مرقوم يهودى النى چكدى . عبدالله بن سلام : بونه‌در ؟ ديه اويهودى‌يى تكديروتوبيخ ايلدى . وقتاكه رجم آيتى ظاهر اولوب‌جمله‌سى آنى كوردى ؛ اوراده بولنان يهوديلر هپ‌برآغزدن: بوآيت رجم آيتيدر ، ديديلر . بونك اوزرينه حضرت پيغمبرده اوآيت موجبله حكم ايدوب اوزانى ايله زانيه رجم اولنديلر ] ديمكدر .

شمدی امیر خانك بو حدیث ایله مذکور دعواسنه استدلالی طوغری اولوب اولمدیغنی ایضاح ایدهلم .

بوزانی ایله زانیه خیبر یهودیلری اشرافندن ایدیلر . اعیان مملکت ؛ شو دعوانك حل وفصلنی مدینهده ساکن بنی قریظه یهودیلری واسطهسیله حضرت پیغمبره حواله ایتمشلر وحضرت پیغمبره رجمدن بشقه برشی ایله حکم ایتدیرمهمارینی اکیداً تنبیه ایلمشلر وفقط حضرت پیغمبرك آنلره توراتده بوزنانك حکمی نهدن عبارت اولدیغنی سؤال ایدهجکنی ونهایت تورات کتیریلهرك حقیقت حالك میدانه چیقهجغنی خاطرلرینه بیله کتیرمامشلر ایدی .

چونکه حضرت پیغمبرك هر خصوصده کندی شریعتیله حکم ایتدیکنی وقرآنده ایسه زنانك حکمی یوز دکنك اورمقدن عبارت بولندیغنی بیلدکاری ایچون بودعواده دخی اولوجهله حکم ایدلمسی کندیلرنجه امر قطعی ایدی ؛ بودن مقصدلری ده هم اوزانی وزانیهیی رجمدن خلاص ایتمك ، همده حضرت رسولك توراتده رجم آیتی اولدیغنی بیلمدیکنی خلقه اعلان ایله کویا انك نبوتنی جرح ایتمك ایدی . فقط حضرت پیغمبر دائما حفظ امان الهیده بولندیغندن بودعوی کندیسنه عرض اولنور اولنماز ، بوکبی زنانك حکمی هرنه قدر قرآنده مصرح دکل ایدی ایسهده شریعت محمدیهده دخی بونك حکمی رجم اولدیغندن آنلرك شو تزویراتنه اصلا اهمیت ویرمیوب مجرد آنلری الزام ایچون توراتده بوزنانك حکمی نهدن عبارت اولدیغنی آنلردن سؤال ایتدی .

بونلر هرنه قدر توراتده بوکا دائر برحکم یوقدر دیدیلر ایسهده فائده ویرمیوب نهایت تورات کتیرلدی ویهودیلرك بومسئلهده دخی حیله وخدعهسی میدانه چیقدی ؛ صکره اوزانی ایله زانیه رجم اولندی . اکر یهودیلر حضرت پیغمبرك بومسئله حقنده توراتدهکی حکمك نهدن عبارت اولدیغنی سؤال ایدهجکنی وانلر طرفندن بوکادائر برحکم یوقدر دینلسه بیله حضرت پیغمبرك اغفال ایدیله میهجکنی ونهایت تورات کتیریلوب کندیلرینك رذیل اولهجغنی بیلسهلر ایدی ، اساساً دعوانك حل وفصلی ایچون حضرت پیغمبره مراجعت ایتمزلر ویاخود ایدهجك اولسهلر بیله بویله براحتمالی نظر اعتباره آلهرق اولجه اوآیتی دخی تحریف وبلکهده بالکلیه محوایدرلرایدی . اماصکرهدن بویله برشی یاپهمزلر ایدی . چونکه بونی یاپمغه وقت مساعد دکل ایدی . بوصرهده یاپیلهجق برشی

وارایدی‌ایسه اوده رجم آیتك اوزرینه وضع یدایده‌رك اوآیتك ماقبلنی‌اوقومق ایدی‌که اوده یاپیلدی . فقط فائده‌ویرمدی . بلکه مضرت ویردی . چونکه هم اوزانی ایله زانیه رجم ایدلدی ، هم‌ده بالاخره کندیلری رذیل اولدی . ایشته کوریلیورکه ؛ بودعواده حضرت پیغمبرك تورانی کتیر تدیرمسی توراتك غیر محرف اولدیغنی بیلدیکندن‌طولایی دکل ، بلکه توراتك محرف اولمقله‌برابرایچنده رجم آیتی بولندیغنی بیلدیکی ایچون مجرد یهودیلری الزام مقصدیله توراتك کتیرلمسنی فرمان بیوردی .

بناءً علیه دیمك اولیورکه امیرخانك بوحدیث ایله استدلالی دخی بوشه کیتدی .

هجرتك دردنجی سنه‌سنده زید ابن ثابتك باامر رسالتپناهی تورانی اون بش کونده اوقویوب اوکرنمش اولدیغنه دائر امیرخانك روضة الاحبابدن یازدیغی روایته کلنجه : آنك بوروایتله استدلالی دخی قطعیاً باطلدر . چونکه روضة الاحبابك بوروایتی دخی بی‌اساسدر .

زیرا حضرت رسول هیچ برمسلمانه کرك تورانی ، کرك انجیلی اوقومغه مساعده ایتمیوردی . حتی بر کون حضرت فاروقك توراتدن برصحیفه‌یی النه آلوب اوقودیغنی کورنجه ؛

( اتهوکون کما تهوکت الیهود والله لوکان موسی حیاً لما وسعه الا اتباعی )

بیورمش ایدی . مآلی [ سزده یهودیلر کبی حیرت وترددمی ایدییورسکز ؟ اللهه قسم ایده‌رمکه اکرموسی صاغ اولسه ایدی ؛ بکا اتباع ایتمکدن بشقه چاره‌سی یوق ایدی ] دیمکدر .

حضرت فاروقك تورات اوقومسنه مساعده ایتمیان بر پیغمبر قابلمیدرکه زید ابن ثابته امر ایتسون‌ده بتون تورانی تعلم ایتدیرسون ؟

فرض ایده‌لم که ، زید ابن ثابت تورانی اوقومش اولسون . فقط صکره توراتده تحریف واردر ، دیمدیکی نایله ثابتدر ؟ .

هایدی فرض ایده‌لم که دیمامش اولسون . بوندن نه چیقار ؟ قرآن کریمده برچوق آیات بینات ایله تورات وانجیلك محرف اولدقلری بیان بیورلمقده ایکن زید ابن ثابتك توراتده تحریف واردر ، یاخود یوقدر ، دیمسنك نه حکمی اوله‌بیلور ؟ شبهه یوق که اوله‌ماز .

زیرا زید ابن ثابتك كلامنك كلام اللهدن دها قوتلی اولمسنه امكان بولنه‌ماز وبوحالده امیرخانك یازدیغی شو روایتله دخی دعوای مذكور ینه استدلاله سفسطه‌دن بشقه برمعنا ویریله‌مز .

امیر خان بوسوزلری متعاقب اخوند یوسفه خطاباً بعض مستهزیانه الفاظ استعمال ایتدكدن صكره ینه حضرت پیغمبر وقرآن كریمك كندی كتابلری حقنده حسن شهادتیله دعوای مذكور ینه استدلاله قیام ایدرك دییوركه :

[ بونی‌ده منشور طریق ایله خاطركزده طوته‌جقسكزكه سز مسلمانلر قرآنه فرقان دیدیككز كبی قرآن اوزی‌ده تورانه فرقان دییور مثلا سورة البقره‌نك ۵۰ نجی آیه‌سنده و ۲۰ نجی سوره‌نك ٤۹ نجی آیه‌سنده اوخویكز وبوندن ماعدا توراتی « اماماً ورحمةً وضیا وذكر وهدی ونور وبصایر ومبارك وكلام الله تسمیه ایدر .

پس قرآنك بو ملاحظه‌سی واضح اولدیغی حالده آیا ممكنمیدركه قرآنه ایانان بر مسلمان قرآنك تورات وزبور وكتب انبیا وانجیل خصوصنده بو كونه شهادتلر دیدكدن صكره بو مقدس كتابلر بارەسنده او طرز بحرمت فكرلر اظهار ایلسون . من ظن ایتم ولیكن اكر بر مسلمان تورات وزبور وكتب انبیاء وانجیل بارەسنده بو ذكر اولنان فكرلری دیسه معلوم اولوركه نه تورات وانجیله ونه قرآنه وتمده ایانور . اما بزمسیحیلر ایسه پیغمبركز كتب مقدسه‌مزی نه قدر اعلای كلام ایله مدح ایتمش ایسه قرآنك بو منوال سوزلرینه چوق اعتبار واعتماد ایتمزز زیرا پیغمبركز امی یعنی بی سواد اولوب اللهك انزال ایتدیكی مقدس كتابلرینی اوخومامش ایدی واوسببدن قرآنده اوجور سوزلر ونقللر یازاركه یهودیلرك ونصارالرك بوش وبیهوده آغزلرندن ونه‌اینكه عهد عتیق وعهد جدیددن استماع ایدوبدر ]

امیرخان بوراده برنجی مسئله‌سنه استدلالاتی بیتیرمشدر . شمدی شو صوك استدلالنی دخی محاكمه ایدەلم . اوت ؛ قرآن برچوق آیتلرنده توراته فرقان ، امام ، رحمت ، ذكر ، هدی ، ضیا ، بصائر ، مبارك ، كلام الله تسمیه ایدییور . بز بونی انكار ایتمدك وایتمیورز . فقط قرآنك شو اوصاف عالیه ایله توصیف ایتدیكی تورات وانجیلدن مقصد هانكی تورات وهانكی انجیل اولدیغی و او كتابلرك بو كبی اوصاف ایله توصیف بیورلمش اولمسیله ، ایادی اهل كتابده موجود اولان كتابلرده هیچ بركلمه‌نك تحریف ایدلمدیكنی اثباته محل اولمدیغی دخی برنجی مناظره‌مزده تفصیلاً بیان ایتمشدك . آنلری بوراده تكراره حاجت یوقدر .

پیغمبرمز امی اولوب اهل كتابك اللرنده‌كی كتابلری اوقومدیغندن آنلرده اولمیان برچوق سوزلری قرآنده یازمش وبو سوزلری‌ده یهود ونصارانك بوش

آغزلرندن استماع ایتمش بولندیغی جهتله پیغمبرمزك تورات وانجیل حقنده‌کی حسن شهادتی مسیحیلرجه اهمیتسز اولدیغی مسئله‌سنه کلنجه :

. برکره امیرخانك بوسوزی ادبه مخالف اولمقله برابر عقل وحکمته‌ده مغایردر.

اوت، پیغمبرمز امی‌در . بونی قرآن بیله ناطقدر . فقط امیت سائر ناس حقنده بر نقیصه اولدیغی حالده بر پیغمبر حقنده بیوك بر کمالدر . چونکه اکر بر پیغمبر امی اولمایوبده مکتب ، مدرسه کورمش، برچوق علوم وفنون تحصیل ایتمش کیمسه‌لردن اولورسه آنك الله نامنه تبلیغ ایتدیکی کتابك کتاب الله اولدیغنه ایناتمق پك مشکل اولور . زیرا او پیغمبرك مذکور کتابی اوقودیغی کتابلردن خلاصه ایدوب یازمش اولدیغنه حکم اولنور . آنك وحی الهی اولدیغنه دلیل بولمق عادتا محال درجه‌سنه وارير . اما اکر بر پیغمبر کندیسی امی اولدیغی حالده برچوق سنه‌لر تحصیل علوم ایله اشتغال ایتمش وبتون خلقه کندی فضیلتنی تصدیق ایتدیرمش کیمسه‌لرك بیله سویلیه‌میه‌جکی ویازه‌میه‌جغی بر کتابی الله نامنه تبلیغ ایدر ایسه او پیغمبرك احوال ذاتیه‌سی وادوار حیاتیه‌سی ایله تبلیغ ایتدیکی او کتاب آره‌سنده اصلا مناسبت بولنه‌میه‌جغندن کندیسنك نبوتنه واو کتابك سماویتنه حکم ایتمك ضروری اولور ، یعنی بداهت حالنی آلیر . دیمك اولیورکه بر پیغمبر حقنده امیت صفتی بر نقصان صفت دکل، بلکه بر صفت کمالدر. بو بر حقیقتدرکه اهل بصیرت اولانلر نزدنده بونی انکار بیوك بر جهالتدر . اما امیرخان کبی بصیرتسز کیمسه‌لر بونی ادراکدن عاجز اولدقلری ایچون صفت امیتی پیغمبرمز حقنده وسیلهٔ اعتراض ایده‌کلمشلر وفقط بو کبی اعتراض ایله کندیلرینك حماقتنی ، جهالتنی اظهاردن بشقه هیچ برشیئه موفق اوله‌مامشلردر.

. مسیحیلر پیغمبرمزك تورات وانجیل حقنده‌کی حسن شهادتنه ، مدح وثناسنه اعتماد ایتمیورلر ایمش . وارسونلر ، ایتمسونلر . بزم ایچون بونك اصلا اهمیتی یوقدر . انلرك عدم اعتمادلری بزه اصلا مضر دکلدر . فقط کندیلرینه مضردر . بو عادتا کفران نعمتدر . چونکه اکر حضرت پیغمبر وقرآن اولمسه ایدی کرك یهودیت ، کرك نصرانیت بر ظلمت مجهولیت ایچنده غائب اولوب کیده‌جك ایدی . زیرا یهود و نصارانك اللرنده‌کی کتابلره باقیلور ایسه ؛ نه حضرت موسی وعیسی نامنده پیغمبرلر کلمش ، نه‌ده آنلره تورات وانجیل نامنده کتابلر نازل اولمشدر .

چونكه بو كتابلرك اكثر مندرجاتى اوقدر عادى، اوقدر بياغى شيلردر كه بونلرك كتب سماويه اولدقلرينه واوذاتلرك طرف الهيدن بعث وارسال بيورلدقلرينه ايناغق ايچون بهمه حال عقل وحكمتك بالكليه خارجنه چيقمق لازمدر وبوده بوكون بتون حكما، بتون علمانك تحت تصديقنده در. فقط بركت ويرسون پيغمبرمز كلمش وكنديسنه قرآن حقيقت بيان نازل اولمشده، قرآن كريم اوذاتلرى انبيايه لايق اولهجق اوصاف ايله واوكتابلرى كتب سماويه يه لايق صفات ايله توصيف ايدهرك شمدى يه قدر كلوب كچن ميليارلرجه مسلمانلره تصديق ايتديرمش وملل غير مسلمه يه ده هيچ اولمازسه آنلرك شاننه دائر معقول فكرلر بخش ايلمشدركه؛ يهود ونصارا ايچون بونك نه قدر برنعمت عظما اولديغنى انكاره مجال يوقدر.

حضرت پيغمبر تورات وانجيلده اوليان برچوق شيلرى برطاقم يهود ونصارانك بوش آغزلرندن ايشيدهرك قرآنده يازمش ...

بو، نه قدر باطل برسوزدر. او يهود ونصارا كيملر ايمش؛ آنلرك كيملر اولدقلرينى اميرخان سويلميور. شمدى اميرخانه سؤال ايدرز كه: او يهود ونصارا ديديكك كيمسه لر اكر اوجه يهودى ويا نصرانى اولوبده صكره جداً اهتدا ايتمشلر ايسه بونلرك تورات وانجيلده اوليان شيلرى آنلردن نقلاً حضرت پيغمبره سويليوب يازديرمش اولملرينه اصلا امكان يوقدر.

زيرا آنلرك بالآخره تورات وانجيلده اولمدقلرى ميدانه چيقه جغندن حضرت پيغمبرك يهود ونصارايه وبتون خلقه قارشو حاشا كذبنى موجب اوله جق اويله برحالك وقوعه كلمسنى ايسته مييه جكلرى بديهيدر. واكر او كيمسه لر منافقلر ايسه بوكاده امكان يوقدر. زيرا آنلر كندى كتابلرينه معتقد اوله جقلرى ايچون مجرد حضرت پيغمبرى اغفال ايتمك مقصديله كندى كتابلرنده اوليان برشيئى اوكتابلر مندرجاتندن اولمق اوزره حضرت پيغمبره نقل وحكايه ايتملرى كندى كفرلرنى موجبدر. چونكه كتاب اللهدن اوليان برشيئى انكار كفر اولديغى كبى كتاب اللهدن اوليان برشيئى كتاب اللهه اسناد دخى كفردر. نوق، اكر او كيمسه لر ظاهراً وباطناً يهود ونصارا ايسه يينه عين محذوره بناءً او شيلرى كندى كتابلرى مندرجاتندن اولمق اوزره حضرت رسوله نقل وحكايه ايتمش اولملرينه اصلا امكان يوقدر. برده بالاده بيان ايتديكمز وجهله حضرت پيغمبر اصحابنى كرامك تورات وانجيلى اللرينه آلوب اوقومه لرينه بيله مساعده ايتميور ايدى،

حتی بخاری شریفك سکزنجی جزؤنده محرر اولدیغی اوزره اول حضرت کندی اصحابنه :

( لاتصدقوا اهل الکتاب ولاتکذبوهم ) یعنی ( اهل کتابی نه تصدیق ایدك ، نه ده تکذیب ایدك ) بیورمش و بو حدیث شریفله انلرك انلرك کتابلرندن نقل اولنان شیلرك شایان اعتماد اولمدقلرینه وچونکه او کتابلرك تحریف ایدلمش بولندقلرینه اشارت ایتمشلر ایدی . شو حالده نصل اولورده کندیلری یهود ونصارانك بوش آغزلرندن برطاقم بی اساس شیلری آلورده قرآنده یازمش بولنور؟

اکر او کیمسه‌لر اولجه یهود ونصارادن اولوبده مؤخراً ظاهراً مسلمان وباطناً ملحد ایسه‌لر مادام که بویله بوش آغزلریله حضرت پیغمبره برطاقم شیلر تلقین ایتدیکی شیلری وحی الهی اولمق اوزره حضرت پیغمبره نشر ایتدیره‌جك قدر قدر قدرتلری وار ایمش، یعنی حضرت محمده پیغمبرلك ایتدیریورلر ایمش، نبوت کبی عالی ومقدس برمقامی حضرت محمد انلرك سایه‌سنده احراز ایلیوز ایمش، بویله بردعوایه آنلرك قیاملری ایچون نه مانع وار ایمش! بویله برشرفی کندیلری حضرت محمده نه ایچون فدا ایتمشلر؟ برطرفه چکیلوبده کندیلری نه ایچون بویله برشریعت ، بویله بردین تأسیس ایده‌رك قیامته قدرناملرینی ابقا ایتمه‌مشلر؟ وبونلر حضرت پیغمبره بوشیلری نره‌ده تلقین ایتمشلر؟ آنك اطرافنده بولنان بیکلرجه صحابه ، بیکلرجه عقلا بونی نه ایچون آکلامامشلر؟

امیر خانك بویله چوجقلرك بیله قبول ایده‌میه‌جکی سوزلری شو رساله‌سنه یازمش اولمسی علم ومعرفت نامنه شایان تأسفدر .

# سیاسیات اسلامیه

# اسلامده اصول مشورت وحریت

بعثت سنیه‌لری ذکای بشرك دور تکاملنه شرفصادف اولان نبی آخرزمان، پیغمبر انس وجان صلی الله علیه وسلم افندمز حضرتلرینك طرف الٰهیدن بتون خلقه تبلیغنه مأمور اولدقلری احکام الٰهیه، اول امرده ایکی قسمدر: احکام اخرویه، احکام دنیویه. صوکرا بونلردن هر بری دخی ایکی قسمه منقسمدر: بری اصلیه، دیکری فرعیه‌در.

(احکام اصلیهٔ اخرویه) عقائده، (احکام فرعیهٔ اخرویه) ده عباداته متعلقدر. صوکرا (احکام اصلیهٔ دنیویه) ادارهٔ امور مملکته، (احکام فرعیهٔ دنیویه) ده معاملات وعقوباته دائردر.

احکام اصلیهٔ اخرویه اولمقسزین احکام فرعیهٔ اخرویه‌یی ایفاده اصلا فائده یوقدر؛ مثلا: جناب حقك وارلغنه، برلکنه ایمان ایتمین برکیمسه‌نك عبادات وطاعات ایله اشتغالنه هیچ برفائده ترتب ایتمیه‌جکی بدیهیدر. بونك کبی احکام اصلیهٔ دنیویه اجرا ایدیلمدکجه احکام فرعیهٔ دنیویه‌یی اجراده دخی هیچ برمنفعت متصور دکلدر؛ مثلا: عدل وحقانیته رعایت ایدلمدکجه اصحاب جرائمه اجرای عقوباتده فائده تصور اولنه‌ماز.

احکام اصلیهٔ دنیویه‌نك اس الاساسی:

هر ایشده امتله مشورت،

هر خصوصده عدل وحقانیته رعایت،

صرف امانةالله اولان امور مملکتی ومصالح امتی اهلنه تودیع ایتمکدر.

بوکا دلیلمز: ﴿وشاورهم فی الامر ... الخ..

﴿وامرهم شوری بینهم﴾

﴿واذا حکمتم بین الناس ان تحکموا بالعدل﴾

﴿اعدلوا هو اقرب للتقوی﴾

﴿واذاقلتم فاعدلوا ولوکان ذا قربی﴾

﴿ان الله یأمرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها﴾

کبی آیات جلیلهٔ قرآنیه وبومآلده دها نیجه احادیث شریفه‌در.

بو آيتلردن برنجی آيتده جناب حق، رسولنه هر ايشده امتله مشاورهيی امر ايديیور. علم اصول فقهده بيان اولونديغی اوزره برشی ايله امر او شيئك ضدينك حرمتنی موجب اولديغندن، بو آيت كريمه منطوق منيفنجه مظهر وحی الٰهی اولان او رسول الثقلينه بيله امت ايله ترك مشاورهنك حرمتی قطعياً ثابت اوليور. بويله مظهر وحی الٰهی اولان برذات اقدس هر ايشده امتی ايله مشاورهيه مأمور اولورسه بتون مسلمانلرك وبالخاصه خلفا حضراتنك هر ايشده امتله مشاورهيه مجبوريتی اولويتده قاليور.

ايكنجی آيتده جناب حكيم مطلق، مسلمانلرك ايشی بينلرنده مشورتدن عبارت اولديغنی كوستريیور. بونكلهده امر مشاورهنك اركان اسلاميهنك ركن اعظمی اولديغی صورت قطعيهده تحقق ايليور. شوحالده بو امر الٰهی‌يه، بو فرمان سبحانی‌يه «مسلمان» عنوان جليلی آلتنده بولونان بتون خلقك انقياد ايتملری تحت مجبوريتده بولنيور.

اوچنجی آيتده جناب باری، بين الناس عدل وحقانيتله حكم ايتمهمزی فرمان بيوريیور و بونكلهده هرخصوصده اجرای عدالتك برامر دينی اولديغی كورولیور.

دردنجی آيتدهده: «عدالت ايدك، كه تقوايه الك يقين اولان اودر.» بيورولیور.

كذا بشنجی آيتده «سز هرسوزكزده ولو كه الك يقين اقرباكز حقنده اولسون عدالتدن آيرلمايكز.» بيورولیور.

آلتنجی آيتده «اماناتی اهلنه توديع ايتمكزی الله امرايديیور.» بيورولیور. امر عادهسی وجوبه موضوع اولديغندن بو آيت كريمه منطوقنجه اماناتك الك بيوكی، الك مهمی وظائف ماتی، امور حكومتی اهل وارباننه توديع ايتمك اولی الامرك واجبهٔ ذمتی اولديغی صورت قطعيهده اكلاشيليور.

بو امانت مقدسهيه اهل اولانلری‌ده جناب كبريا، ﴿ان اكرمكم عندالله اتقيكم﴾ آيت كريمهسی ايله تعيين بيوريیور. بو آيت جليلهٔ الٰهيهدن اكلاشيليوركه وظائف ماتی درعهده ايدهجك ذواتك حائز اولهجغی الك برنجی مزيت، تقوادر؛ حسب ونسبك، اصالت ونجابتك بوبابده اصلا تأثيری يوقدر. تقوی، كه اللهك حقوقنه، قوللرك حقوقنه تجاوزدن مجانبتدر؛ شبههسزدركه بو، او حقوق

بیلمکه وابسته‌در . شو حالده وظائف ملتدن بر وظیفه‌یی درعهده ایده‌جك کیمسه‌نك او وظیفه‌یه عائد معلوماتی حائز ، استقامت وروتیله متمیز ارباب اقتدار ولیاقتدن اولمسی لازمه‌دندر .

ایشته بونك ایچوندرکه خواجهٔ کائنات علیه اکمل التحیات افندمز حضرتلری بالذات کندیلری عمومه عائد اولان هر خصوصده دائما امتی ایله مشورتی التزام بیوررلردی . مدت حیاتلرنده وظائف حکومتی اهل وارباب‌نه تودیع ایدیویرلردی . بوخصوصده خصم ، اقربا ، دوست ، احبا جهتنی اصلا نظر اعتباره آلمایورلردی . بتون توجهات نبویه اهلیت جهتنه منعطف ایدی . هرایشده عدل وحقانیتدن ذره قدر انحراف بیورمدیلر .

استقامت ، اهلیت ، عدالت . . . ایشته حضرت رسولك ایسته‌دیکی اوصاف : ایشته جناب پیغمبرك آرادیغی مزیات ! دنیاده ایکن ، دنیادن کیدیورکن ، دائما ، دائما انعطافکاه آمالی بونلردی : استقامت ، اهلیت ، عدالت ! . .

مشهوردر ، عالم آخرتی تشریفلرندن اوچ کون اول منبر سعادته چیقوب :

— ای امت واصحابم ! هر کیمك مالنی آلدم ایسه ایشته مالم ، کلسون آلسون ! . . هر کیمك آرقه‌سنه اوردم ایسه ایشته آرقه‌م کلسون اورسون ! . .

کلام علویت التسملریله ذات رسالتپناهیلرینك بر عدالت مجسمه اولدیغنی صوك نفسنده‌یله بتون اصحاب وامته کوستردیلر . وبوکبی خصائل برکزیده‌لریله ذات رسالتپناهیلرینه الی الابد قلوب امتده ناقابل زوال بر محبت ، صاف ، صمیمی هردرلو ریادن عاری بر محبت براقدیلر . کندیلرندن صوکرا او مقام مقدسله شرفیاب سعادت اولان خلفای راشدین حضراتی‌ده سوائر علیهٔ رسول کبریایه حرفیا اقتفا ایتدیلر . بوصورتله ظلام جهالت ایچنده‌پویان اولان ، زنجیر اسارت آلتنده ایکله‌ین بتون اقوامه انسانیت ، مدنیت ، حریت ، مساوات ، عدالت ، رفاه وسعادت نه‌دیمك اولدیغنی ارائه بیوردیلر .

ایشته حضرت پیغمبر افندمزك وضع ایتدیکی شومتین اساسلرله روی زمینده مثلی کورولمه‌مش بر حکومت فاضله تأسس ایتدی و بوشمس تابان حقیقت ، خلفای راشدینك مساعیٔ جدیه واقدامات متوالیه‌لریله بتون اقطارجهانه سعشه پاش عدالت اولدی . آز زمان ظرفنده یوز میلیونی متجاوز متحسر حریت ، مشتاق عدالت ، مفتون مساوات بیچاره‌لری مستغرق انوار سعادت ایلدی .

اویله برحکومت فاضله که زیرحمایه‌سنه، زیرجناح رأفتنه التجا ایدن بتون اقوام، مسلم، غیرمسلم، عیسوی، موسوی ... بتون افراد بشر حقوقده مساوی ایدی . نظرشرعده برعیسوینك، یاخود بر موسوینك حقی خلیفه‌نك حائز اولدیغی حقوق قدر مبجل، محترم ایدی .

اونه عدالت، اونه حریت، اونه مساوات ایدی ! .. بر موسوی کلیور، برخلیفه ایله محاکمه اولیور . بری اوطورورسه دیکری آیاق اوزری طورماز . بری اسمیله یاد اولنورسه دیکری کنیه‌سیله، عنوانیله چاغریلماز .

بونلر هپ مسلم حقایق . ایشته تاریخ، تاریخ انسانیت ! .. ایشته آثار، آثار اسلامیت ! .. تتبع ایدیکز، تدقیق ایلیکز ! ذره قدر برمساواتسزلك، ذره‌قدر برعدالتسزلك، ذره‌قدر براستبداد نشانه‌سی کورمك ممکنمی ؟ اسلامك جنس ومذهب، دین وملت تفریق ایتمیه‌رك هرکسی برطوتدیغنه، هرکسك حریت شخصیه‌سنی و بتون حقوق مشروعه‌سنی تماميله بخش ایلدیکنه دلیل‌می ایسترسکز ؟

ایشته سزه برمحاکمهٔ مشهوره ! اویله برمحاکمه که حضرت علی مدعی علیه، برموسوی مدعی . قاضی شریح حضورنده ایکیسی‌ده محاکمه اولیور . حضرت حسن باباسنك لهنه شهادته کلیور . حاکم رد ایدییور . حضرت علی قبول ایدر، هیچ براثر اغبرار کوسترمیور . حاکم، موسوی‌یی اسمیله چاغیرر، حضرت‌علی‌یی:

ـــ یا اباالحسن ! .. دیه کنیه‌سیله یاد ایدر . حضرت‌خلیفه ایشته بوکا حدت ایدر. بونده برشمهٔ عدم مساوات حس ایدر . یویله ایدی اوحکومت فاضله .. بویله ایدی اوحکومتك ارکانی .. بویله ایدی اوحکومت افرادینك مظهر اولدیغی عدالت، مساوات، حریت ..

بواویله متحقق برحقیقت‌درکه بوکون کرهٔ ارضك هرطرفنده بولونان بتون اقوام متمدنه بونی تسلیم واعتراف ایتمك مجبوریتنده‌در .

ایشته کورولیورکه اصول مشورت، مساوات، حریت، عدالت کبی انسانیت ومدنیتك اس‌الاساسنی تشکیل ایدن ارکان بوندن بیك اوچیوز سنه اول طرف الٰهیدن مسلمانلره و بتون انسانلره بخش اولونمش برحق مشروعدر . بوحقی بزه مجرد جناب حکیم متعال ویرمشدر . هیچ کیمسه‌نك بوحقی ویرمش اولمق ادعاسنده بولونمغه صلاحیتی یوقدر، فقط وا اسفا که خلفای راشدیندن صوکرا

احکام سیاسیهٔ دینیه باشقه قالبلره دوکولدی ، مقام خلافته کان ذوات منافع ذاتیهلرینی دوشوندیلر. اغراض نفسانیهلرینه رام اولدیلر، بومقصدلرینی تأمین اوغورنده جناب حکیم مطلقك امت اسلامیهیه و بتون انسانلره برلطف واجب الشکرانی اولان بوحقوقی ، بوحریت ، بومساوات ، بوعدالتی غصب ایتدیلر. علیالاطلاق ( اولی الامره اطاعت فرضدر ) دیهرك بواطاعتك نهکبی شرطلرله مشروط اولدیغنی قطعیاً نظراعتباره آلمدیلر. رکن رصین اسلامیتی بالکلیه اساسندن چیقاردیلر. دها صوکرا کلنلرده براسوهٔ سیئه اولدیلر . احوال صدر اسلامه واحکام شرع مبینه وقوفی اولمیان برطاقم جهلانك عقیدهسنی [ اسلامیت مانع ترقیدر ] دیه افساد ایتدیلر. شوفکر باطلك روزجلوس میمنت مأنوس حضرت تاجداریلرینه قدر بتون اقطارجهانده حکمفرما اولمسنه سبب اولمشدر .

جناب حق بودین مبینك حامیٔ حقیقیسی اولدیغی والیالابد شریعت غرای محمدیهنك احکام حریت بخشاسنی حفظ وصیانتی وعد بیوردیغی جهتله پادشاهمز افندمز حضرتلری مقام خلافت کبرایه کلیرکلمز منطرفالله مکلف بیورلدقلری وظیفهٔ خلافتی ایفا ایتمك مقصد عالیسیله اصول مشورتی میدانه قویدیلر ، قانون اساسییی اعلان ایتدیلر .

فقط بعض خونهٔ دین وملتك تسویلات والقا آت ملعنتکارانهسیله بوقانون منیفك احکام مندرجهسنی موقع تطبیقه وضع ایتمهیه موفق اولهمدیلر. للهالحمد والمنه بوکون اوکبی موانع باطله بوسبتون برطرف ومندفع اولدیغندن ذات همایونلری اوقانون منیفك آرتق موقع تطبیقه وضعی زمانی کلدیکنی درك بیورهرق منطرفالله عهدهٔ شاهانهلرینه ترتب ایدن بر وظیفهٔ مقدسهیی ایفایه تشبث ایلدیلر. و بوسیله بتون عالم اسلامیت وانسانیتی کندینه مجبور شکران قیلدیلر . جناب حق ذات همایونلرینی توفیقات صمدانیهسنه مظهریتله کامین وکامران ، ملت اسلامیه وامت عثمانیهیی بویله نعمت حریته نائلیتله هرآن شاد وخندان بیورسون آمین .

رسالهٔ مخصوصه : ۱۱ تموز سنه ۱۳۲٤

# حریت ـ مساوات

جناب حقك عون صمدانیسی واحرار امتك سنه‌لردنبری بذل مساعیسی واردومزك شان عسکری‌یه بحق لایق اوله‌جق والی‌الابد قلوب امتده ناقابل زوال برحس متداری وکمال احترامکاری ایله یرطوته‌جق وتاریخ عثمانیمزك الك شانلی صحیفه‌لرینی تزیین ایده‌جك غیرت قهرمانانه وحمیت دینداراندسی سایه‌سنده زنجیر اسارتدن تخلیص گریبان ایتدك . برات حریت وبرهان مساواتمز اولان قانون اساسیمزی استرداد ایلدك . وبونك بتون مواد مندرجه‌سی احکامنه حرفیاً رعایت ایده‌جکمزه جمله‌مز یمین ایتدك .

فقط مملکتمزده علوم ومعارف هنوز لایق اولدیغی وجهله انتشار ایتمه‌مش وایدنلر میانده‌ده مع‌التأسف سوء اخلاق ظهوره کلمش اولدیغندن بوقانون منیفك احکامنه رعایت خصوصنده دوچار حیرت اولدق .

قانون اساسی نه‌در ؟ بونك حاوی اولدیغی احکام وزه بخش ایتدیکی حقوق حریت ومساوات نه‌دن عبارتدر ؟ اکثر اهالیمز بونلردن غافل ، برقسمی‌ده متغافل اولدیغی وبناءً علیه بویوزدن :

ــ حریت وار ، مساوات وار ! . .

دیه شوکونلرده قانون مذکور ایله اصلامناسبتی اولمایان شایان تأسف بعض احوال غیرلایقه وقوعه کلمکده بولندیغی جهتله بوبابده بروجه آتی بعض مطالعات سردینه مجبور اولدم .

— ١ —

## حریت

**حریت مطلقه وارمیدر ؟**

اولا « حریت » دن بحث ایده‌لم : [ حریت ] آزاده‌لك ، آزاده اولمق معناسنه‌در . اما هرقیددن آزاده اولمق معناسنه دکل . چونکه حریت مطلقه ، یعنی هرقیددن آزاده اولمق کیفیتی ، دنیانك هیچ بریرنده ، حتی سلسلهٔ کائناتك هیچ برنده یوقدر . سر تکلیف بتون کائناته ساری‌در . بتون عوالمده‌کی نظام وانتظام آنجق سر تکلیفك هرشیئه سریانی سایه‌سنده ساحه آرای وجوداولمشدر .

اکر امر تکلیف اولماسه‌یدی کائنات تشکل ایتمز، هیچ برشی وجوده کلمز، عوالمده مشاهده ایتدیکمز شو بدایع اصلا ظهور ایتمزدی. ازجمله بر محرك ازلینك امر تحریکی، مبدأ عالمه حرکتله تکلیفی اولماسه‌یدی: اساساً اصل ومبدأ کائنات اولان اجزای فرده وجوده کلمزدی. چونکه تحریك اولمایجه حرکتك، حرکت اولمایجه اجزای فرده‌نك وجودی متصور دکلدر. زیرا بونلر یکدیکرینه لازم وملزومدر. ملزومك لازمدن انفکاکی ایسه غیرقابلدر.

کذا بر دافعك دفعی، بر جاذبك جذبی تکلیفی اولماسه‌یدی بتون قوانك مرجع اصلیسی اولان حرکت وجوده کلمیه‌جکی کبی، شو فضای نامتناهی‌یی دولدوران اجزای فرده‌دن حیرت افزای عقول اولان شو اجرام بدیع الانتظام دخی حصول پذیر اولمازدی.

کذا الکتریق، ضیا، حرارت وسائره کبی قوای طبیعه‌نك بتون مکونات اوزرنده اجرای تأثیراتی اولماسه وآنلرده بوتأثیراته قارشی بر انقیاد طبیعیسی بولنماسه‌یدی عوالمده عددلری عد واحصادن افزون اجناس وانواع مخلوقات ظهور ایده‌مزدی.

کذا اجساد عضویه‌دن بر جسمك هر بر عضوی بر نوع وظیفه ایله مکلف اولماسه واو عضو مکلف اولدیغی وظیفه‌یی ایفا ایله مجبور بولونماسه‌یدی عالمده «اجسام عضویه» دنیلن مخلوقاتدن اثر بیله بولونمازدی.

کذا هر نوعك بقاسی ایچون کندی مقتضای طبیعتی اولان اوامر و حکامنه او نوعك افرادی انقیاد ایتمیوب‌ده خلافنه حرکت ایتسه‌لردی انواع مخلوقاتدن هیچ بر نوع کندی بقای موجودیتنی محافظه ایده‌میه‌جك ودرحال معروض انقراض اولوب کیده‌جکدی.

مثلا: آکل النبات اولان حیوانات مقتضای طبیعتلری اوله‌رق کندی بقای نوعلری ایچون یالکز نبات ایله تغذی‌یه مأمور و لحم ایله تغذیدن ممنوع اولدیغی کبی، آکل اللحم اولان حیوانات‌ده کندی مقتضای طبیعتلری اوله‌رق بونك خلافنه محکومدر. بناءً علیه اکر بونلر کندی طبیعت نوعیه‌لرینك شو امرلرینه، شو حکملرینه انقیاد ایتمیوب‌ده آکل النبات اولمق اوزره یارادلمش اولان حیوانات لحم ایله و آکل اللحم اولمق اوزره یارادلمش حیوانات‌ده نبات ایله تغذی یولنه سلوك ایتسه‌لردی بر مدت قلیله ظرفنده بو جنس حیوانلرك محو اولمه‌سی لازم ایدی. مخلوقات سائره‌ده دخی حال بویله‌در.

ایشته کورولیورکه حیواناتده، جماداتده وحتی ذراتده‌بیله حریت مطلقه یوقدر. هرشی برچوق قیود ایله مقید وبرچوق احکام‌ایله مکلف‌در. هرمخلوق بهمه‌حال کندی فوقنده برآمرك امرینه، برمؤثرك تأثیرینه تابع‌در. وبوده برامر طبیعی وبرامر جبلی‌در. ﴿وان من شیء الا یسبح بحمده﴾ نظم جلیلی کبی نیجه آیات بینات ایله دخی بودقایقه اشارت بیورلمشدر.

بناءً علیه زبدهٔ کائنات وخلاصهٔ موجودات اولان انسانده حریت مطلقه‌نك اوله‌مایه‌جغی اولی بالطریق‌در. نته‌کیم «انسان ظن ایدرمی‌که باشی بوش اوله‌رق براقیلمشدر؟» مآلنده اولان ﴿أیحسب الانسان ان یترك سدی﴾ آیت کریمه‌سیده ایشته شوحقیقتی بیان صددنده شرف نازل اولمشدر.

انسانده حریت مطلقه نصل‌اوله‌بیلیر وانسان نصل «باشی بوش براقیلمشدر» دینه‌بیلیرکه انسان حیات جسمانیه‌سنی محافظه ایچون برچوق قوای طبیعیه‌نك تحت حکمنده بولونمق وبرچوق قوانین خلقتك تاثیراتیله مقید اولمق خصوصنده حیوانات سائره ایله همحال اولدقدن ماعدا، فطرةً اعتدال مزاجی وطبعاً مدنی اولمسی جهتیله حیوانات سائره‌کبی اغذیهٔ بسیطه والبسه ومساکن طبیعیه ایله اکتفا ایده‌میه‌جکندن اغذیه والبسه ومسکننی تدارك خصوصنده برچوق امورصناعیه‌یه محتاج‌در. بوامور صناعیه‌نك حصولی ایسه بین‌البشر تعاون واشتراك حصولنه وابسته‌در. چونکه هیچ کیمسه کندینه لازم اولان هرشیئی یالکز باشنه یاپمغه مقتدر دکلدر. بونکله‌برابر انسانده قوای بهیمیه قوای ملکیه‌یه غالب اولدیغندن وبوجهتله علی‌الاطلاق جاب منفعت ودفع مضرت داعیه‌سی هرکسده برامر جبلی بولوندیغندن بینلرنده عدل ونظامك خللدن محفوظ قالمسی ایچون بتون افراد بشر یکدیکرینه تعاون واشتراك خصوصلرنده برطاقم قوانین موضوعه احکامنه دخی انقیاد مجبوریتنده‌در. وبومجبوریت، دنیانك هرطرفنده حکمفرمادر. شوقدرکه بوقانونلر هریرده عین درجه‌ده، عین مآلده اولمایوب هرمملکتك، هراقلیمك مزاجنه، عرف وعادتنه، قواعد مذهبیه‌سنه کوره تنظیم ایدیلمشدر.

بوندن باشقه انسان شوجسم صغیریله برابر برنسخهٔ کبری اولمق واو جسم صغیر نطفه‌نده هیچ برنوع حیواناتده اولمایان برروح علوی منضم بولونمق حسبیله جسمانی احتیاجاتی تدارك ایچون برطاقم قوانین طبیعیه وموضوعه‌یه انقیاده مجبور اولدیغی کبی، روحانی احتیاجاتی تدارك ایچون برچوق قوانین شرعیه احکامنه انقیاد ایله‌ده مکلف‌در.

شو حالده قرآن معجز بیانمزك دنیایه متعلق احکام سیاسیه‌سنك بعض اقسامنی بیاندن باشقه برشی اولمایان قانون اساسیمزك بزه بخش ایتدیکی حریتدن مقصد، بوندن اول تحت قهر واستبدادنده ازیلدیکمز غیرمعقول وغیرمشروع برطاقم قیود باطله‌دن آزاده برحریتدرکه اوده قوانین موضوعه وقواعد دینیه‌مز وعادات ملیه‌مز دائره‌سنده سربستانه حرکتدن عبارتدر.

*
* *

## حریتی تقیید ایدن شیلر:

بوندن اولکی مقاله‌مزده قانون اساسیمزك بزه بخش ایتدیکی حریتك قوانین موضوعه، قواعد مذهبیه وعادات ملیه‌مز ایله مقید اولمسی لازم کله‌جکنی اجمالاً کوسترمش ایدك. شمدی بوقیود ثلثه‌نك فوائدینی براز دها ایضاح ایتمك ایستیورز.

### ١) قوانین موضوعهٔ عادله:

اوت، انسان حر اولمقله برابر بولندیغی مملکتك قوانین موضوعه‌سی احکامنه اتباعه مجبوردر. وبو اتباع لوازم انسانیه وضرورات مدنیه‌دندر. زیرا مادامکه انسان مدنی الطبع اولوب برهیئت اجتماعیه ایله یشامق مجبوریتنده‌در؛ شو حالده هیئت اجتماعیه‌یی تشکیل ایدن هر فردك دائما او هیئته عائد منافع عمومیه‌یه خادم اولمسی، حتی کندی منافع شخصیه‌سنی بیله او منافع عمومیه ضمننده کوزتمسی وبو هیئت اجتماعیه‌نك منافعنه متعلق هر تکلیفه انقیاد ایتمسی وهر فعل وقولنده وبتون اطوار وحرکاتنده منافع عمومیه‌یی اخلالدن صوك درجه توقی ایتمسی ولدی الایجاب کندی منفعت شخصیه‌سنی منفعت عمومیه‌نك حصولنه فدا ایتمسی لازمدر. چونکه اکر بویله اولمیوبده هرکس دائما مجرد کندی منافع شخصیه‌سنی نظر اعتباره آلیر وبو مقصدك حصولی ایچون هر خصوصده ایستدیکی کبی سربست قالیر ایسه فطرت بشریه‌ده هوسات حیوانیه غالب وبو سببله هر شخص کندی نفسنه، کندی طبیعتنه، کندی آرزوسنه موافق اولانی جلبه، اویمیانی دفعه طالب بولندیغندن هر شخصك هر نه صورتله اولورسه اولسون مجرد کندی منافعنی تأمین وتحصیل ایچون غیرك حقوقنه تجاوزدن اجتناب وهیئت اجتماعیه‌نك مدار قوامی اولان تکالیفه انقیاد ایتمه‌جکی وبو صورتله منافع عمومیه‌نك مختل

اولمسنه سببیت ویره‌جکی و بالآخره منسوب اولدیغی هیئت اجتماعیه‌نك شیرازهٔ انتظامنی خللدار ایلیه‌جکی امور بدیهیه‌دندر .

شو حالده حیات اجتماعیه‌نك عدالت و حقانیت دائره‌سنده جریانه شدتله لزوم واردر . بر هیئت اجتماعیه‌یه عدالت وحقانیتی کوستره‌جك شی ایسه آنجق قانوندر . زیرا عقول بشر متفاوت اولدیغندن ، یعنی هرکسك عقلی و درایتی بر سویه‌ده بولنمدیغندن ، برقانون عدالت اولمقسزین هرخصوصده حقی باطلدن تفریق وتمییز ایتمك هرکسك کاری دکلدر .

بونك ایچوندرکه خلقت آدمدنبری هر نرده‌ده بر جمعیت بشریه تشکل ایتمش ایسه او جمعیت طرفندن اوراده کندی حیات اجتماعیه‌لرینی محافظه‌یه کافل بر قانونك وجودینه احتیاج حس اولنه‌رق کندی احتیاجلری نسبتنده بر قانون وضعنه واو قانونك احکامنه اتباعه مجبوریت حاصل اولمش وبو اصول دنیانك هر یرنده جاری اوله‌کلمشدر .

⁂

## ۲) قواعد دینیه :

هر قوم کندی حیات اجتماعیه وسلامت قومیه‌لری ایچون بویله بر طاقم قوانین موضوعه احکامیله مقید ومکلف اولدقلری کبی ینه عین حکمته بناءً برچوق قواعد مذهبیه احکامیله دخی مقید ومکلفدر . بوده بر امر ضروریدر ، زیرا انسان روح ایله بدندن مرکبدر . حالبوکه بدن فانی ، روح ایسه باقیدر . بو عالم فانیده ابدان فنیه‌نك اسباب حیات وسعادتنی کوستره‌جك ، بیلدیره‌جك بر طاقم قوانین موضوعه احکامیله مقید اولمق لازم کلنجه عالم باقیده ارواح باقیه‌نك سعادت ورفاهیتی یوللرینی بیلدیره‌جك وحتی بو دنیاده بیله محتاج اولوبده عقول قاصره‌مزله ادراك ایده‌میه‌جکمز نیجه حقایقی بزه کوستره‌جك بر طاقم قواعد دینیه احکامیله مکلف اولمق لازم کله‌جکی اولویتده قالیر .

قواعد مذهبیه ، قوانین شرعیه دیمکدر . بوده بر لطفهٔ سبحانی اوله‌رق انسانلرك دنیوی واخروی ، صوری ومعنوی اسباب سعادتلرینی تعیین وتامین ایتمك اوزره طرف الهیدن بر نبی واسطه‌سیله انسانلره تبلیغ اولنان احکامدر . بو احکام ، اعتقاد ، اعمال ، واخلاقه متعلق اولوب بو احکامه رعایت ایدنلرك اقصای مراتب سعادته تعالی ایده‌جکلری وایتمینلرك درکهٔ سفلای مذلته دوشه‌جکلری شبهه‌سزدر .

بالخاصه شريعتمز، جهتيني، يعني احكام دنيويه واخرويه‌يي جامع اولديغي واكثر قوانين موضوعه‌مز وعلى الخصوص قانون مدنيمز، احكام حقوقيه‌مز منحصراً قوانين شرعيه‌دن مقتبس بولنديغي جهتله بزم قواعد دينيه احكاميله مقيد اولمه‌مز كندي حيات اجتماعيه ومنافع مليه‌مز اقتضاسندن بولنديغني بيانه حاجت يوقدر.

*
* *

## تستر نسوانه:

بو قواعد جمله‌سندن بريده تستر نسوان مسئله‌سيدر. قانون اساسيمزك اعلان اولنمسي اوزرينه بعض يرلرده بو مسئله‌يه رعايت ايدلمه‌مكه باشلانلديغي مع التأسف كورولمكده وبويوزدن معاذاالله بين المسلمين بر فتنهٔ عظيمه‌نك ظهوري قوهٔ قريبه‌يه كلديكي ايشيدلمكده‌در. بوده طبيعي بر شيدر. چونكه يوزلرجه مليون مسلمانلرك جانلرندن دها عزيز، روحلرندن دها مقدس بيلدكاري بر دين عاليك احكامندن بر حكم شرعي‌يه قارشي مسلمان عنواني آلتنده بولنان بعض كيمسه‌لر طرفندن بو كبي مبالاتسزلق كوسترلمك وحتى بوني تحقيره قدر واردرمق. بتون اهالئ مسلمه‌نك حقوق مقدسه‌لرينه تجاوز ديمك اولمغله بويله معناسز بر ايشدن، بر هيچدن طولايي دنيانك هر طرفنده بولنان كافهٔ اهل اسلامك حسيات دينيه‌لري غليانه كله‌جكي بديهيات امورندندر.

بوڭكه برابر بعض مسلمانلرك بويله بر حال ناروايه جرأت ايتملري هر درلو سعادت دنيويه‌مزه حجت بيلديكمز ومحافظه‌سنه يمين ايتديكمز قانون اساسي احكامنه‌ده منافي اولديغندن حكومتمزك بوبابده تدابير مؤثره‌يه توسل ايتمسي لازمدر. زيرا قانون اساسيك دردنجي واون برنجي ماده‌لري حكمنجه دولت عثمانيه‌نك ديني، دين اسلامدر؛ وذات حضرت پادشاهي حسب الخلافه دين اسلامك حاميسيدر. بودولتك ديني دين اسلام اولوب ذات حضرت پادشاهي‌ده بودينك حاميسي اولنجه تبعهٔ دولت عليه‌دن بولنان هر مسلمان بو دين عاليك بتون احكامنه رعايته مجبور اولديغي كبي، عكس تقديرده قوهٔ اجرائيه ديمك اولان حكومتمز دخي او مثللو كيمسه‌لر حقنده تدابير زجريه اتخاذينه مجبوردر. زيرا بو دولت عليه‌نك تابعيتني حائز اولان بر مسلمانك احكام دينندن بر حكمه رعايت ايتمه‌مسي واو حكمي تحقيره قدر وارمسي قانون اساسيمزك بو ايكي مادهٔ مهمه‌سي احكاميله

قابل تأليف اولەمیەجغندن بو کبی کمسەلری حلومنمزك تأدیب و تربیەیە مجبوریتی کندیسنە تعلق ایدن وظائف مهمە جملەسندندر .

شریعت غرای احمدیەدە امر اولنان شیلرك کافەسی نافع اولدیغی کبی ، نهی اولنان شیلرك جملەسی دخی مضردر . بوکون بو حقیقت بتون عقلا وحکمانك تحت تصدیقندەدر .

ایشتە شریعتمزدە امراولنان شیلردن بریدە مخدرات اسلامیەنك کندیلرینە محرم اولمیان کیمسەلردن تستر ایتملریدرکە اودە صاچلری دخی داخل اولدیغی حالدە وجودلرینی زینتدن عاری برشی ایلە ، جالب شهوت اولمیەجق برلباس ایلە اورتمکدن عبارتدر .

شیمدی بوحکم شرعینك موافق حکمت ومصلحت اولوب اولمدیغنی محاکمە ایدەلم : بز دیورزکە شریعتمزك احکام سائرەسی کبی بوحکم منیفی دخی موافق حکمت ومصلحتدر ، لوازم انسانیە وضرورات مدنیە جملەسندندر . بودە وجوه عدیدە ایلە ثابتدر :

اولا : قادینلرطبعاً نازك وتعرضکاه رجال اولدقلرندن آنلرحقندە اغیاردن تستر کندیلری ایچون بیوك برنعمت ، بیوك براثرشفقتدر . چونکە بتون تجملاتی ایلە برقادینك باخصوص کنج وکوزل بر قادینك اغیار و اجانبك انظار شهوتنە عرض اندام ایتمسی وعلی الخصوص بتون قوای شهوانیەنك ابدان بشریە اوزرندە کمال دهشت وشدتیلە اجرای احکام ایتدیکی بویلە برزماندە ارککلرلە ، همدە کندیسی ایلە مناسبت غیرمشروعەدە بولنمق آرزوسنە صوك درجەمغلوب ومنهمك اولان ارککلر ایلە مصاحبتدە بولنمسی آنك قیمت نسوانیەسنی تنقیصدن باشقە هیچ برشیئی منتج دکلدر . بونك بویلە اولدیغنی تفصیلاً بیانە حاجت یوقدر . چونکە بواوقدر بدیهی ، اوقدر جلی بر حقیقتدرکە بونی انکار ، عادتا « ایکی کرە ایکی درت ایدر . » حقیقتنی انکار منزلەسندەدر .

ثانیاً : معلومدرکە برعائلەنك تأمین سعادتی ایکی نوع وظائف مهمەیە مربوطدر . بونلردن بری وظائف بیتیە ، دیکری وظائف خارجیەدر . بوایکی نوع وظائفی یالکز زوجە ایفا ایدەمیەجکی کبی ، یالکز زوج دخی ایفا ایدەمز . شو حالدە بووظیفەلری تقسیم ایتمك اقتضا ایدر . وظائف بیتیەیی زوجەیە ، وظائف خارجیەیی دە زوجە تحمیل لازمکلیر . بونك عکسی اولماز . زیرا قادینلرك

خلقت اصلیه‌لرنده‌کی نزاکت وظرافت اقتضاسنجه آنلرك برطاقم افعال شاقه‌دن عبارت اولان امور خارجیه ایله اشتغاللری موافق حکمت ومصلحت اوله‌میه‌جغی کبی، ارککلرك امور بیتیه ایله اشتغاله حصر وجود ایتملری‌ده هیچ برعقل سلیم تجویز ایده‌مز. چونکه بو عادتا قانون طبیعتی تبدیله، قادینلری ارکك، ارککلری قادین یاپمغه قالقشمق دیمك اولوب بونك بطلاننده ایسه هیچ کیمسه تردد ایتمز.

برده قادینلرك غایهٔ خلقتلری، مجرد آنلرك دنیایه چوجق کتیرمك واو چوجقلری برمدت تربیه ایتمکدن عبارتدر. بناءً علیه اگر قادینلر امور خارجیه ایله اشتغاله حصر وجود ایده‌جك اولورلر ایسه خلقت نسوانه ترتب ایده‌جك اولان شو حکمت مهمه ومصلحت عظیمه‌نك فوت اوله‌جغی و بو حال بالآخره نسل بشرك دنیادن انقطاعنه سببیت ویره‌جکی شبهه‌سزدر.

مادامکه قادینلرك عهده‌لرینه ترتب ایدن وظائف صرف امور بیتیه‌یی تسویه‌دن ودنیایه کتیردکاری چوجقلری تربیه‌دن عبارتدر؛ شو حالده آنلرك بتون زینتلرینی طاقه‌رق آچیق صاچیق اولدقلری حالده کندی قیمت نسوانیه‌لرینی خللدار ایده‌جك اولان محللره کیتملرینه و بتون تجملاتلریله برطاقم شهوتپرستان رجالك اجتماعکاهی اولان محللرده بولنملرینه هیچ برفائده ترتب ایده‌مز. بالعکس وظیفهٔ مکلفه‌لری مختل اوله‌رق آنلرك بو حرکاتندن تلافیسی غیر قابل برچوق مضرتلر حصوله کلیر. نهایت سعادت عائله بالکلیه محو اولور.

برعائله‌نك بلا مزاحم اوجکاله یوکسله بیلمسی، زوج ایله زوجه‌نك یکدیکرینه شدتله ارتباطنه منوطدر. بو شدت ارتباط ایسه آنلرك بربرینه صوك درجه محبتیله قائمدر. چونکه زوجین بیننده محبتدن بشقه برمدار ارتباط یوقدر. زیرا اساساً بونلر یکدیکرینه اجنبیدر. ایکی اجنبی‌یی بربرینه ربط ایدن، هر ایکیسنك نقطهٔ آمالنی توحید ایلین شی محبتدن باشقه برشی اوله‌میه‌جغی بدیهیدر. حالبوکه بو محبتك بقا ودوامی، زوجینك عفت وعصمتلرینی صوك درجه حفظ وصیانتلرینه وابسته‌در. بونلرك کندی عفت وعصمتلرینی صوك درجه حفظ وصیانتلری ایسه بهمه‌حال قادینلرك مستوره اولملرینه متوقفدر. چونکه انسانلرده وعلی العموم حیوانلرده حس رقابت وغیرت برامر جبلیدر. اگر برقادین غیر مستوره اوله‌رق راست کلدیکی ارککه کوروسنمکده، قونوشمقده، حتی ایستدیکی ارککی کندی خانه‌سنه

قبول ایتمکده و آرزو ایتدیکی مجالس ومحافل رجالده بولونمقده سربست قالیرسه زوجندن دها ظریف ، دها لطیف ارککلره طبیعی وغیر اختیاری اوله‌رق کندیسنده برمیل ومحبت حاصل اوله‌جغی وبالآخره زوجنی تعریفی ناقابل بر عذاب وجدانی‌یه دوچار ایده‌جکی وبوصورتله زوجیله کندی بیننده‌کی رابطهٔ محبتی ، سعادت عائله‌یی اساسندن محو ایلیه‌جکی درکاردر .

بومحذور زوج حقنده دخی جاریدر . چونکه بتون قادینلر غیر مستور اولورسه برزوج زوجه‌سندن دها کوزل ، دها کنج برقادین کوردیکی زمان اوقادینه میل ایتمه‌مك ، بتون قلبیله آکا منجذب اولمامق آنك ید اقتدارنده دکلدر . بو ایسه هم کندیله زوجه‌سی بیننده‌کی رابطهٔ محبتی ، همده اومنجذب اولدیغی قادینله او قادینك زوجی بیننده‌کی ارتباطی کلیاً ازاله ایده‌جکی وشو حالده هرایکی عائله‌نك سعادتنی محو ایلیه‌جکی شبهه‌سزدر . نته‌کیم بو نبی احوال فجیعه‌نك امثال عدیده‌سی کورلمکده‌در .

ایشته بوکبی حکمتلره بناءً شریعت محمدیه قادینلره تستری امر ایتمشدر . معهذا برقادین مستوره اولمقله هیچ برحق مشروعنی ضایع ایتمز . برارکك نه‌کبی حقه مالك ایسه برقادین‌ده عین حقه مالکدر . مثلا برارکك کندی مالنده ایستدیکی کبی تصرف ایدر ، برقادین‌ده اویله‌در . برارکك سعادت عائله‌یه متعلق مکلف اولدیغی وظائفی اخلال ایتمه‌مك شرطیله ناموس وعفت دائره‌سنده اذواق مدنیه‌دن حصه‌یاب اولور ، برقادین‌ده اویله‌در . ازجمله برارکك وظیفهٔ اصلیه‌سنی ایفا ایله برابر اختلاس وقت ایتدکجه تفرج ایچون برمسیره‌یه کیدر . اوراده‌هم جنسیله برر مصاحبت ایدر . متاعب معیشتله بیتاب قلان بینی دیکلندیرر . صوکرا ینه وظیفهٔ مکلفه‌سنه مباشرت ایدر . برارکك لدی‌الایجاب بر اجتماعکاه رجاله کیدر . اوراده ویریلن ، قونفرانسلره اشتراك ایدر . قادینلرده کندیلرینه مخصوص بر ادب ، بر تربیه دائره‌سنده کندیلرینه مخصوص مسیره‌لره کیده‌بیلیرلر . کندیلرندن جمعیتلر تشکیل ایدرك بر برلرینه قونفرانسلر ویره‌بیلیرلر . شریعتمز بوکبی شیلره اصلامانع اولماز . کذلك قادینلر مستوره اولمقله مآثر مدنیه‌دن محروم اولمازلر : علوم ومعارفله تزیین ذات وصفات ایدرلر ، چونکه بشیکدن خده قدر تحصیل علومی امرایدن شریعت محمدیه قادینلری بوامردن استثنا ایتمه‌مشدر . تحصیل علومی رجال ونسایه فرض قیلمشدر .

شو قدر که تحصیل علومه محل اولان مکاتبه دوام خصوصنده قادینلرله ارککلر آراسنده براز فرق واردر. ارککلر ابتدائی، رشدی واعدادی مکتبلرنده تحصیل ایتدکدن صوکرا بونلرك جمله‌سنك فوقنده اولان مکاتب عالیه‌ده، دارالفنونلرده تحصیله‌ده مجبوردرلر. بو مجبوریت عمومی دکلسه‌ده برقسم رجال حقنده ضروری‌در. حالبوکه قادینلر بویله دکلدر. چونکه ـ بوندن اولکی مقاله‌مزده ذکر ایتدیکمز وجهله ـ قادینلرك خلقتنده‌کی حکمت انلرك برارککله ازدواج ایده‌رك دنیایه چوجق کتیرمك وصوکره اوچوجقلری تربیه وامور بیتیه‌یی تسویه ایتمکدن عبارتدر. قادینلرك بووظائفی بحق ایفا ایده‌بیلملری ایسه اویله سنه‌لرجه مکاتب عالیه‌یه دواملرینی استلزام ایتمز، چونکه بووظائفی اوکرنمك ایچون ابتدائی، رشدی واعدادی مکتبلری کافی‌در. آندن صوکرا برخانم قیزك کندینه مناسب برارککله ازدواج ایتمسی وبیهوده یره زمان فوت ایتمه‌مسی ایجاب ایدر.

دیمك اولیورکه اساساً تحصیل علوم قادینلره‌ده لازم‌در. چونکه جاهل برقادین کرك امور بیتیه‌یی محور لایقنده، کرك تربیهٔ اولادی اصول مشروعه وقواعد حفظ الصحه دائره‌سنده ایفایه مقتدر دکلدر. فقط نوع بشرك بقاسنه، نفوس انسانیه‌نك تکثرینه یکانه مدار اولان ازدواج مسئله‌سی برقادینه ترتب ایدن وظائفك اك برنجیسنی تشکیل ایتدیکندن ابتدائی، رشدی واعدادی تحصیللرینی کوردکدن صوکرا بوکا قناعت ایتمیوب‌ده ارککلر کبی دارالفنونلره دوام ایده‌جك واوراردن مهندس، معمار وسائره اوله‌رق چیقمه‌یه چالیشه‌جق اولورسه خلقتنه ترتب ایدن وظیفه‌یی سوء استعمال ایتمش وبالاخره انسانیته اهانت ایلمش اوله‌جغی شبهه‌سزدر.

بز: قادینلر دارالفنونلرده اوقونان علوم وفنونی هیچ اوقوماسونلر، دیمك استمیورز. چونکه تحصیل علوم ایچون برحد، برغایت یوقدر. اك بیوك فضیلت‌ده علم ومعرفتدر. فقط ارککلر حقنده بیله هرکسك آیری آیری اوله‌رق بتون علومی تحصیل ایتمسی امکان خارجنده‌در. بو؛ ممکن اولسه بیله؛ موافق حکمت دکلدر. زیرا برمملکتده هرکس علوم عالیه‌یی تحصیله قالقیشه‌جق اولورسه صنایع خسیسه‌یه رغبت ایده‌جك کیمسه قالماز وشو حالده اومملکتده عمراندن اثر بولنماز. بتون ارککلر ایچون بیله علوم عالیه‌یی تحصیل موافق حکمت

ومصلحت اولمینجه بونك قادینلر ایچون موافق حکمت ومصلحت اولمیه‌جغی اولویتده قالیر . بناءً علیه برخانم قیز کندی وظائف اصلیه‌سنه تعلق ایدن ابتدائی، رشدی واعدادی تحصیللرینی اکمال ایتدکدنصکره همان برارککله ازدواجی لوازم مدنیه جمله‌سندن بولنمغله بعدالازواج ارزو ایدرسه اختلاس وقت ایتدکجه کندی خانه‌سنده علوم عالیه‌یی ده تحصیل ایده‌بیلیر . بو ، فضله ، مجمل برمزیتدر . برقادین اکر قدرتی وارسه بونی ده الده ایده‌بیلیر . شریعتمز بوکا مانع اولماز، بلکه تشویق ایدر . شریعت محمدیه قادینلرمزه صوك درجه شفقت ومرحمت کوسترمش وآنلرك بتون حقوقنی تحت تأمینه آلمشدر. بوندن باشقه برچوق امتیازات دخی بخش ایتمشدر. ازجمله برارکك هم کندی نفقه‌سنی، هم زوجه‌سنك وچوجقلرینك بوتون محتاج اولدقلری شیئی تدارکه مجبوردر. حالبوکه برقادین بونلردن هیچ برینی تدارکه مجبور دکلدر. نفقه، سکنی وسائره کبی شیلری تدارك منحصراً ارککلره تحمیل ایدیلمشدر. برقادینك قبل الازدواج بتون مصارفی باباسنه عائددر. باباسی یوق ایسه قارداشنه عائددر . اوده یوق ایسه ، باباسندن ده کندیسنه برمال انتقال ایتمه‌مش ایسه بیت الماله لازمدر. بعد الازدواج دخی حکم بویله‌در. یعنی زوجنه ، وفات ایتمش ایسه، مالی ده یوق ایسه باباسنه ، قارداشنه ، ذی رحم محرمنه ، بونلرك ده مالی بولنمدیغی تقدیرده ینه بیت الماله عائددر .

ایشته کورولیورکه شریعت محمدیه‌ده برقادین هیچ بروقت معیشت جهتنی دوشونمکه مجبوردکلدر. حتی برقادین تك پیشیرمه‌یه ، چماشیر ییقامه‌یه ، بعض شرائطك وجودی تقدیرنده چوجغنی امزیرمه‌یه بیله — حسب الدیانه مجبورسه‌ده — قضاءً مجبور دکلدر. یعنی بونلری یاپمق ایچون حاکمك جبر ایتمه صلاحیتی یوقدر.

شیمدی انصاف ایده‌لم، قادینلره بوقدر امتیازاتی شریعت محمدیه‌دن باشقه هانکی قانون، هانکی شریعت بخش ایتمشدر ؟.. بونك ایچوندرکه قادینلرمز اقوام سائره‌نك قادینلری کبی تجارته وسائره‌یه سلوك مجبوریتنده دکلدر. فی الواقع فاطمه علیه خانم حضرتلرینك دیدیکی کبی قاعدهٔ تستره رعایت شرطیله بزده‌ده هر هانکی بر قادین تجارت ایده‌بیلیر، اخذ واعطا ایلیه‌بیلیر. بوکا برمانع یوقدر. نته‌کیم بلاد اسلامیه‌نك اکثریسنده بوحال مشاهده اولونمقده‌در. فقط بزم بحثمز اساساً بونلرك شوکبی معاملات ایله مشغول اولملرینه شرعاً مجبوریتلری اولمدیغی

سویلمکدر . هم ده اولمامليدر . چونکه قادینلرك بویله ارککلره مخصوص اولان وظیفه‌له مشغولیتلری کندی وظائف اصلیه‌لرینی اخلاله بادی اوله‌جغندن آنلرك بوکبی شیلر ایله اشتغاللری موافق حکمت ومصلحت دکلدر .

*
* *

**بعض اعتراضاته جواب :**

بو سرلوحه ایله ( صراط مستقیم ) رساله‌ٔ اسبوعیه‌سنه مقاله یازمغه بزی مجبور ایدن شیئك ندن عبارت اولدیغی برنجی مقاله‌مزك مقدمه‌سنده بیان ایتمش ایدك . اومقدمه‌یی بوراده تکراره حاجت یوقدر . یالکز شونی علاوه ایده‌لمکه اومقدمه‌ده مندمج اولان مقاصد خالصانه‌مزدن بری ، بلکه‌ده برنجیسی هم شریعت احمدیه‌نك امر بیوردیغی تستر نسوان ، تعدد زوجات وطلاق کبی مسئله‌لرینه قارشو اوته‌دنبرو آوروپا محافل ادبیه و فلسفیه‌سنده کوستریلن هجوملره و بو بابده علیهمزده ایدیلن مؤاخذه‌لره وحتی بو اوچ مسئله‌دن طولانی بز مسلمانلری بتون عالم مدنیته قارشو « وحشی برقوم ، ظالم برملت » دیه‌طانیتمق اوزره صرف ایدیلن غیرتلره ، یازیلان سوزلره مدافعه ایتمك ؛ همده شو افکار سخیفه‌یی اسوه اتخاذ ایدوبده انلره پیرو اولمق استعدادنده بولنان وقانون اساسینك اعلانی اوزرینه بو استعدادلرینی اظهاره یلته‌نن برصنف ، همده مهم بر صنف نسوان ورجالمزی دائرهٔ انصافه دعوت ایتمك و بوکبی حکملرك قادینلریمز ومانمز حقنده عین حکمت وعین رحمت اولدیغنی کوسترمك ایدی . نته‌کیم سلسلهٔ مقالاتمز اطرافیله تتبع ایدیلیرسه الك برنجی املمزك بوندن عبارت اولدیغی کندی کندینه تعین ایده‌جکی شبهه‌سزدر . ایشته حقیقت حال بوندن عبارت ایکن وا اسفا که شو حسن نیتمزه واقف اولمیان ومقالاتمزی دقتله اوقومیان بعض ذوات طرفندن دوچار اعتراض اولیورز .

اوچنجی مقاله‌مزده ارککلر کبی قادینلرمزده کندیلرینه مخصوص برادب وتربیه دائره‌سنده کندیلرینه مخصوص مسیره‌لره کیده‌بیله‌جکلرینی و کندی بینلرنده جمعیت تشکیل ایدرك قونفرانسلر ویره‌بیله‌جکلرینی یازمش ایدك . ایشته اصل معترضلریمزك اعتراضلری بو ایکی مسئله‌یه متوجه اولدیغنی کوریورز . حالبوکه بونده تلاش ایده‌جك ، فریادلر قوپاره‌جق هیچ برشی یوقدر . زیرا

اصاساً بوایکی مسئله‌یی یازمقدن مقصدیمز، بعض نسوان اسلامیه‌مزك وحتی بر چوق رجالمزك نظردقتلرینی جلب ایتمك و بتون احکام دینیه‌مزی آنلره سودیرمکه چالشمق ایدی. آنلره قارشو دینك ایسته‌دك که: «نسوان اسلامیه، سزك ظن ایتدیککز کبی، اسیر دکلدر. آنلرده حردر. آنلرك مستوره اولملرینی بر طاووغك کومسه قپادلمسنه تشبیهکز باطلدر. شریعتمز آنلرك بتون حقوق طبیعیه ومشروعه‌سنی تحت تأمینه آلمش و کندیلرینه مخصوص برادب وتربیه دائره‌سنده آنلرك ده اذواق مدنیه‌دن ولذائذ دنیویه‌دن حصه‌مند اولملرینه مانع اولمامشدر. قادینلرمزك اك زیاده آرزوایتدکلری شی ارککلر کبی مسیره‌لره کیدوب کلمك وبعضاً جمعیتلر یاپه‌رق یکدیکرینه قارشو نطقلر ایراد ایتمك، مذاکره‌لرده بولنمق دکلمی؟ شریعتمز نسوان اسلامیه‌مزك بوکبی حرکاتنه مانع اولمز. مسیره‌لره کیده‌بیلورلر؛ فقط مسلمانلغه لایق برادب، بر تربیه دائره‌سنده کیده‌بیلورلر. قونفرانسلر ویره‌بیلورلر؛ فقط ینه اسلامیته مخصوص برادب، برتربیه دائره‌سنده.»

قادینلریمزك کرك مسیره‌لره کیده‌بیلملری وکرك کندی بینلرنده کندیلرینه مخصوص قونفرانسلر ویره‌بیلملری بویله ادب وتربیه ایله تقیید اولندقدنصکره بونده فریاد ایده‌جك، برچوق قال وقیله میدان ویره‌جك سیئك نه‌دن عبارت اولدیغی بردرلو آکلایه‌مدق. زیرا کندیلرینه مخصوص ادب وتربیه‌دن مقصد، ادب دینی وتربیهٔ ملیه‌مز اولدیغی بیانه حاجت یوقدر. برقادینك ادب دینی وتربیهٔ ملیه‌مز داخلنده بر یره کیدوب کلمسنده رفاقتنده محارمندن برکمسه‌نك بولنمسی داخل اولدیغنی بیانه حاجت وارمی؟ زیرا بتون زمین سلسلهٔ مقالاتمز وسیق وسباق کلامز بوکا صراحةً دلالت ایتمکده‌در. مقصد بواولدیغی تقدیرده بونده نه محذور شرعی تصور اولنه‌بیلیر؟

بینلرنده قونفرانس ویرملری مسئله‌سنه کلنجه: بونده‌ده تلاش ایده‌جك برشی یوقدر. چونکه بوکلمه لغات اجنبیه‌دن اولوب بزده بونلرك مقابلی «مسامره، مذاکره، مصاحبه» دیمك اولدیغی تو مقاله‌لریمزله کندیمزه مخاطب اتخاذ ایتدیکمز ذواتك معلوملریدر. حتی آنلرجه اوقونفرانس کلمه‌سی «مسامره ومذاکره» کلمه‌لرندن دها مأنوسدر. ایشته بونك ایچون بزاومقاله‌ده «مسامره ومذاکره» یرنده «قونفرانس» کلمه‌سنی استعمال ایتمشزدر. قادینلرمزك کندیلرینه مخصوص برمحلده طوپلانوبده «مسامره» ایتملری یعنی مصاحبه‌ده

بولنملری، ادبی، دینی، حکمی، اخلاقی، اقتصادی وسائره کبی مسائل حقنده بحثلر ایتملری، بو یولده نطقلر ویرملری و بو کبی مسائله وقوفی اولمیان قادینلری بویله مباحثات عالیه‌دن خبردار ایتللری شبهه یوق که موافق مصلحت وحکمتدر. بونك ممنوعیتنه دائر کتب دینیه‌مزده برمسئلهٔ شرعیه وار ایسه میدانه قونسون. بزده کوره‌لم‌ده خطامزی تصحیح ایده‌لم.

اکر بوراده موضوع بحثمز اولان مسامره‌یه بزده «موسیقی» قیدی علاوه ایدیلیور ایسه اوحالده حکم بشقه‌اشیر. مع هذا بوحکمده‌ده قادینلر ایله ارککلر آره‌سنده برفرق واردرده، دیه‌مز. برمسامرهٔ موسیقیه‌نك حکمی قادینلر حقنده نه ایسه ارککلر حقنده دخی اویله‌در. فقط بز اوکله‌ده اویله برقید ملاحظه ایتمدك وایده‌میز. چونکه بز بوکله‌یی ادب وتربیه ایله تقیید ایتدك. بزم ادب وتربیه‌دن مقصدیمز ادب دینی وتربیهٔ ملیه اولدیغنی‌ده یوقاروده سویلدك. بوراده مقصدیمز ادب دینی وتربیهٔ ملی اولوب باشقه برشی اولمدیغنه برقرینه‌ده «شریعتمز بوکبی شیلره اصلامانع اولماز» سوزمزدر. زیرا شریعتمزك اصلامانع اولمیه‌جغی مسامره‌دن مقصد کندیسنده لهویاتدن برشی بولنمیان مسامره اولدیغی بدیهیدر. برمؤمنك سوزینی محمل صحیحنه حمل ایتمك ممکن ایکن بویله سوء تفسیره اوغرادوب‌ده یار واغیاره قارشـو بویله نازك بر زمانده بر چوق سنه‌لردنبری موجودیتمزی تحت تضییقنده‌آزن، محوایتمك درجه‌لرینه کتیرن بریوکدن، استبداد یوکندن تخلیص کریبان ایدرك کنیش برنفس آلمق ایستدیکمز، دها بر چوق یاپیله‌جق شیلرمزی هپ ال برلکیله کمال استراحت وسکونتله یاپمق ایچون اولیای امورك ارباب عقول سلیمه‌دن معاونت بکلدیکی بویله برزمانده خلقی دغدغه‌یه دوشورمك، خواص وعوامی هیجانه کتیرمك و بالآخره کندمزی حقسز هجوملره دوچار ایله: «خواجه‌لر ینه بربرلریله‌اوغراشمغه‌باشلادیلر» دیدتدیرمك صد هزارشایان تأسف احوالدندر.

*
* *

*تعدد زوجات:*

شریعتمزك امر ایتدیکی وتستر نسوان مسئله‌سی کبی معترضلریمزك اعتراضات تندیده‌سنه هدف اولدیغی مسئله‌لردن ایکنجی واوچنجیسی‌ده تعدد زوجات ایله

طلاق مسئله‌لریدر. اولا تعدد زوجات مسئله‌سنه عطف نظر ایده‌لم. معلومدرکه ازدواجده ایکی بیوك مقصد واردر: بری «تناسل»، دیکری «محافظهٔ عفت» در. ایشته بوایکی مقصده بناءً ازدواج مشروع اولمشدر. چونکه الی ماشاء الله بونظام عالمك دوامی نوع بشرك بقاسیله‌در. نوع بشرك بقاسی ایسه تناسل ایله‌در. تناسلده شبهه یوق که ازدواج ایله حاصلدر. حالبوکه برچوق ازدواجلر واردرکه انلره بوفائدهٔ عظمی ترتب ایتمز. بناءً علیه اکرتعدد زوجات مشروع اولمسه‌یدی برچوق کمسه‌لرك نسللری منقطع اولوردی. انقطاع نسل اوکمسه‌لر حقنده برضرر اولدیغی کبی عموم بشریت حقنده‌ده بیوك برضرردر. چونکه نوع بشرك محافظه‌سی وظیفه‌سنده علی‌العموم انسانلر مشترك اولدیغندن بعضیلرینك امر مهم تناسله خدمت طریقیله بووظیفه‌یی ایفا ایله‌ملری کندیلری ایچون برمضرت اولمقدن زیاده نوع بشرده بویوك براهانتدر. شوحالده تعدد زوجات بوکبی کیمسه‌لرحقنده ضروریدر. مع‌هذا اکتساب قطعیت ایتمش مسائل اجتماعیه‌دندرکه برملتك، بردولتك تعالیسنه اك بیوك مدار، تکثر نفوسدر. تعددزوجاتك تکثر نفوسه نه‌درجه‌لرده خدمت ایتدیکی ایسه بیاندن مستغنیدر.

کذا برچوق ازدواجلردخی واردرکه انلرده غایهٔ ازدواجدن بری بولنان محافظهٔ عفت مقصد مهمی ترتب ایتمز. مثلا زوجه برمرض مزمنه مبتلااولور ویاخود برضعف مدهشه دوچار بولنور. بوحاللر برچوق زمانلر امتداد ایدر. بوزمانلر اثناسنده ایسه زوج مجبول بولندیغی مقتضای رجولیتنی قضا ایده‌مز و بوکا تحمل ایتمك‌ده الندن کلمز. چونکه انسانلرده بوحال برامراختیاری دکل، برامرجبلیدر. شوحالده بوکبی آدملر طریق حرامه سلوك ایدرك برچوق عائله‌لری محو و پریشان ایدر ونهایت کندیلرینی‌ده دوچار اضمحلال ایلرلر.

بناءً علیه شوکبی نقاط مهمه‌دن تعدد زوجاتك مشروعیتی ضرورت حکمنی آلیر. برده — حاجی ذهنی افندی حضرتلرینك «کتاب المناکحات والمفارقات» نام اثر معتبرنده بیان ایتدیکی اوزره — ازدواج مقتضای جبلت اولدیغی کبی؛ ازدواجده تعدد وتنوعه میل دخی مقتضای طبیعتدر. نته‌کیم حیوانات سائره‌ده دخی بوحال مشاهده اولنمقده‌در. قبل‌الاسلام تعدد زوجات اصولی حد معینه تابع دکل‌ایکن شرع منیرتعدد زوجه‌یه مساغ کوسترمکله برابردرتدن‌زیاده اولمامسنه دخی امر ویرمشدر. اوته‌دنبری انسانلرك حال بهیمیتارینی تحدید ایده‌کلمکده

اولان شرایع الهیه نوع بشره بر لطف و مرحمت اولمق اوزره بونك جوازینی دخی شو صورتله برحد معینه تابع قیلمشدر .

تولدات انائیه ذکوریه‌دن اکثر اولمقله برابر قادینلرك حیض وحمل کبی عوارضه معروض بولنملری و سن ایاسه واروب نسلدن کسلملری دخی تعدد زوجات مسئله‌سی ایچون ارککلره برحق ویرمکده‌در . کاشکی متعدد زوجه‌لر اداره‌سنه مقتدر آدملر اولسه‌ده مزارع النسال اولان برچوق نسوان اولرده معطل قالوبده قوجه مسه‌لر .

تعدد زوجه‌یه قولاً معترض اولانلرك دخی فعلاً برقادینه منحصر قالمالری‌ده تعدد زوجه‌یه میلك برامر جبلی اولدیغنی کوسترمکده‌در . حتی انلرجه‌ده تعدد فراش واقع وفقط نسل وذریت ضایعدر . شو حالده بونلرله اهل اسلام ارده‌سنده‌کی فرق اسلاملر تعدد فراشك دائرهٔ مشروعیتده اولمسنه ونسل وذریتك مشروعاً تزاید ایتمسنه خدمت ایتمکده بولندیغی حالده انلرك قبول ایتدیکی تعدد زوجاته بو خدمت مقدسه‌نك ترتب ایتمامسیدر .

بونکله برابر شریعت غرای احمدیه تعدد زوجاتی علی‌الاطلاق انسانلره واجب قیلمیوب بالکه حین حاجتده زوجه‌لر بیننده کمال عدل وحقانیته رعایت شرطیله مباح قیلمش وشاید زوجه‌لر بینلرنده کمال عدل وحقانیته رعایت ایدیله‌میه‌جکندن خوف اولنورسه زوجهٔ واحده ایله اکتفانك لزومنی امر ایتمش وبناءً علیه بویله نازك برمسئله‌یی سوء استعمال ایدرك بوشرطلره رعایت ایتمین زوجات متعدده صاحبلرینك شایان مؤاخذه اولدقلری درکار بولنمشدر .

ایشته کورولیورکه تستر نسوان مسئله‌سی کبی تعدد زوجات مسئله‌سنده دخی مغایر انسانیت ومدنیت برشی یوقدر . بوده اومسئله کبی صرف انسانیته برمنفعت محضه اولمق اوزره مشروع اولمشدر . بناءً علیه کرك قادینلرمزك ، کرك ارککلرمزك خارجك اغفالاتنه قاپیلوب‌ده حقایق احوالی ، منافع ملیه‌یی نظر اعتباره آلمه‌رق شریعتمزك بوکبی اوامرینه کردن دادهٔ انقیاد اولملری وبونی فنون انسانیتك بخش ایتدیکی حریته منافی کورمه‌ملری و اوحریتك بوکبی انسانیت وبشریت ایچون نافع قیدلرله مقید اولدیغنی بیلملری و آکاکوره حرکت ایلملری شیمهٔ انسانیت وحمیت ایجاباتندندر .

. . .

**طلاق :**

شريعت محمديه‌نك مساعده كوستر‌ديكى طلاق مسئله‌سنه كلنجه : بوده‌تستر نسوان وتعدد زوجات مسئله‌لرى كبى لوازم مدنيه وضرورات بشريه‌دن اولوب قانون اساسينك بخش ايتديكى حريت وعدالته منافى دكلدر .

فى‌الواقع طلاقده اصل اولان حرمتدر . [١] چونكه طلاق قيد نكاحى اورته‌دن قالديرييور. بوايسه برعائله‌يى پريشان ايتمك ديمكدر . حالبوكه بشريتك نصب انظار تحسر ايلديكى اوج مدنيته، نقطهٔ كماله يوكسله‌بيلمسى عائله‌ارتباطندن باشليور . ممكن مرتبه تكثير عائله‌يه چالشمق ايجابات مدنيه‌دندر . نكاح، كه فوائدى بى پاياندر ، اويله معروض اندراس اولماملیدر . زيرا صكره ترقى قابل اولماز . حتى نظام عالم محافظه ايديله‌مز .

من‌وجه عبادت صاييلان نكاحك درجهٔ اهميتى هركسجه معلومدر. بركره زوجين يكديكرندن استفاده ايده‌رك برچوق فنالقلرك اوكى آلنير، صكره‌زوجين يكديكرينه‌ظهير اوله‌رق متاعب‌دنيويه‌يه مقاومت ايدرلر. چونكه انسان بومحنتزار فناده مطلقا برانيس غمكساره ، برمعين مساعى‌يه محتاجدر. اقدامات متواليه ايله يورولان وجودلر ، بينلر عائله آره‌سنده اوچان نفحات محبت وصميميتله يورغونلقلرينى اونودور . چالشمق ايچون قوت اكتساب ايدرلر . ازدواج سايه‌سنده انسانلر تكثر ايدر . ازدواج سايه‌سنده جمعيت پايدار اولور . ازدواج سايه‌سنده تهذيب اخلاق ايديلور . ينه ازدواج سايه‌سنده عالم انتظام بولور .

ايشته « طلاق » بوقدر مقاصد دينيه ودنيويه‌يى كسر ايتديكى ايچون انده اصل اولان حرمت‌وممنوعيتدر. نته‌كيم « اكر قادينلريكز سزه اطاعت‌ايدرلرسه آنلرك عليهنه بريول آراميكز . يعنى آنلرى تطليق ايتميكز » مآلنده اولان ( فان اطعنكم فلا تبغوا عليهن سبيلا ) نص جليلى و « قادينلرى‌تزوج ايديكز، فقط‌صكره تطليق ايتميكز. يعنى بلاسباب بوشه‌ميكز. زيرا طلاق اويله‌برشيئدركه عرش‌الرحمان آندن اهتزاز ايدر » مفادنده اولان ( تزوجوا ولا تطلقوا فان الطلاق يهتز منه‌العرش) و«جناب حقك الك سومديكى حلال، طلاقدر» مدلولنده بولنان ( ابغض الحلال الى‌الله عز وجل الطلاق ) و « مجرد تجديد ذوق ايچون

---

[١] « شرنبلالى‌يه باق .

قادین آلوب بوشامیکز. زیرا محضا بویله تجدید ذوق ایچون قادین آلوب بوشایان ارککلری وقوجه‌یه واروب بوشایان قادینلری الله سومز». معناسنی افاده ایدن (تزوجوا ولاتطلقوا فان الله لایحب الذواقین ولا الذواقات) احادیث شریفه‌سی طلاقده‌کی ممنوعیت اصلیه‌یه صراحةً دلالت ایتمکده‌در. [١]

فقط احتیاج وضرورته بناءً طلاق مشروع اولمشدر. زیرا زوجین بیننده تباین اخلاق حسبیله بغض وعداوت حصوله کلور و بوحالده دوام ایده‌جك اولور وعلی‌الخصوص زوجه موجب تهمت بر حالده بولنورسه بونلردن چارهٔ خلاص انجق طلاقدر. حتی تعدد زوجات کبی طلاقه قولاً معترض اولنلر دخی شوکبی اسبابه‌مبنی انك مشروعیتنی قدأ تمنی ایتمکده اولدقلری شبهه‌سزدر. «برشیٔ ضیق اولدقده متسع اولور» قاعده‌سی شرعی اولدیغی کبی همده طبیعیدر. مادامکه کچنملری قابل دکلدر، افتراقلری ضرورت حالنی آلیور؛ آنلرك آیرلمسی لازمدر، موافق حکمتدر.

زیرا بینلرنده عدم امتزاج بولنان زوجینك شو حال منافرت اوزره قالملری کندیلرینی هر درلو سعادت دنیویه واخرویه‌دن محروم ایدن احوالدندر. انسانلرك اصل حیات مسعودانه‌سی عائله‌سیله برلکده کمال صمیمیت ومحبتله کچردیکی حیاتدر. مدنیتك ترقیسی نسبتنده بر چوق احتیاجاته معروض قالان انسانلر تدارك حوائج ایچون پك چوق چالشمق، چابالامق مجبوریتی آلتنده زبوندرلر. بو زواللیلر ایچون سعی‌دن متحصل آلام واکداری دفع ایده‌جك، یارینکی مبارزهٔ حیاتیه ایچون قوت اعداد ایده‌جك عائله محبتندن بشقه نه‌وارد؟ یابو محبت اولمزسه او عائله‌نك حیاتی نصل اولور؟ هر دقیقه یکدیکرینی تحقیره آماده ایکی قلبك دوچار اولدیغی عذابلر، فلاکتلر قابل تصورمیدر؟ نه وقت بونلر استراحت ایده‌جك؟ نه وقت آخرت ایچون زاد وذخیره حاضرلیه‌جق؟ هله بر زوج زوجه‌سنك آخر بر کمسه ایله مناسبت غیر مشروعه‌ده بولندیغنی حتی بولنمق ایسته‌دیکنی حس ایتدکدنصکره، ارتق انکله حسن امتزاج ایدرك اولونجه‌یه قدر مسعود الحال ومسرور البال یاشامسی قابلمیدر؟

بناءً علیه زوج ایله زوجه‌نك بینلرنده مسعودانه یشاملرینه مانع اوله‌جق بوکبی احوالك وقوعی تقدیرنده؛ طلاقه مساغ کوسترلمسی جناب حقك نوع بشره اولان الطاف سبحانیه‌سی جمله‌سندندر، یعنی بوده برنعمت عظمای الهیه‌در.

[١] امام شعرانینك «کشف الغمه» نام کتابی مسنطابنك طلاق بحثنه مراجعت اوله.

حتی بوکون ملل متمدنه‌نك اکثریسی دخی طلاقك ضروریات بشریه‌دن اولدیغنه کسب قناعت ایتمشلر وطلاقی قبول ایلمشلردر. شوقدرکه انلرك قبول ایتدکاری طلاقك کیفیتی بشقه‌در. شریعت احمدیه‌جه طلاق زوجك النده اولدیغی حالده انلرجه امر طلاق محکمه‌یه تودیع ایدلمشدر. فقط شریعت غرای احمدیه‌نك شو مسئله‌ده دخی رجحانی بدیهیدر.

زیرا اساساً طلاقك لزومی قبول ایدلدکدن صکره یالکز صورت اجراسی قالورکه بونده اوچ احتمال جاریدر:

برنجی احتمال: امر طلاقك زوجه‌نك یدینه ویرلمسیدر. بو احتمال ایکی وجهله باطلدر:

اولا: قادینلر تشکلات بدنیه‌لری اقتضاسنجه سریع الانفعال اولوب جزئی بر شیدن متأثر اولورلر. اکثریسی اهمیتسز بر شیدن، بر هیچدن طولایی همان طلاقه جرأت ایدرك ایچنده بولندقلری عائله‌لرینك محو وپریشان اولمسنه سببیت ویررلر. صکره‌ده دوچار ندامت اولورلر. فقط چه فائده‌که هر شی بیتمشدر. اکر امر طلاق قادینلرك الده اولسه ایدی صحنهٔ ارضده رشتهٔ ارتباطنی محافظه ایده‌جك پك آز عائله‌لر قالور، بوصورتله شیرازهٔ عالم بوزولور کیدردی.

ثانیاً: امر طلاقی برحق ذاتی اولمق اوزره زوجه‌نك ید صلاحیتنه براقمق، اکا برنوع حاکمیت بخش ایتمك دیمکدر. بوایسه طوغری اوله‌مز. زیرا عائله‌نك بتون امور شاقه‌سیله مکلف اولان زوجك اوزرینه هیچ برشیله مکلف اولمیان زوجه‌نك حاکمیتنی تصدیق ایده‌جك هیچ برعقل سلیم تصور اولنمز. بناءً علیه آنلره بویله براقتدارك ویرلمسی مغایر عقل وحکمتدر. بونك ایچوندرکه جناب حق قرآن حکیمنده «الرجال قوامون علی النساء» بیورمشدر.

معهذا «امر طلاق» زوجه‌نك یدنده اولمق اوزره عقد نکاح ایدیلور وایجاب‌ده – یعنی اولاً سویلنان سوزده – زوجه طرفندن وقوعبولورسه بوصورتده شرعاً نکاح صحیح وشرط معتبر اوله‌جغندن لدی الاقتضا قادین‌ده کندوسنی تطلیق ایده‌بیلور. فقط بوحکم قادینلر ایچون برنوع رخصت وتسهیل شرعی اولوب بونك اساسه تعلقی یوقدر.

ایکنجی احتمال: امر طلاقك محکمه‌یه تودیع اولنمسیدر. بوده ایکی وجه ایله باطلدر: اولا: شبهه یوق که بختمز عاقل، ممیز، بالغ اولان زوجینك

طلاقی مسئله‌سنه دائردر. حاكمك ولايت عامه‌سی وار ايسه عاقل وبالغ اولان كيمسه‌نكده كندی نفسنه ولايت خاصه‌سی واردر. حالبوكه ولايت خاصه‌ولايت عامه‌دن اقوادر.

ثانياً: بالاده بيان اولنديغی وجهله طلاق برطاقم اسباب مجبره‌يه مبنی ضرورةً مشروع قلنمشدر. بو اسباب مجبره‌نی ايسه زوج ايله زوجه‌دن ماعداسنه افشاء جائز دكلدر. زيرا بو اسباب يا «تباين اخلاق» در ويا زوجه‌نك «موجب تهمت» برحالده بولنمسيدر. برنجی تقديرده حاكم نه ياپه‌جق؟ يكديكرينی سومين زوجينی زورله بربرينه‌می سوديره‌جك؟ اولسه اولسه پدرانه نصيحت ايده‌جك. يوقسه «بن حكم ايتدم: سويشكز، نزاع ايتميكز» ديه‌بيلورمی؟ هايدی ديمش، نه اهميتی اوله‌بيلور؟ بونكله مقصد تأمين ايديلمش اوله‌جقمی؟ بوكبی شيلر امور حسيه و وجدانيه‌دندر. محكمه‌نك حكميله حصوله كلمز. بونلر حاكمه حرمةً «پكی» ديه‌جكلر؛ دكلی؟ فقط دها محكمه قپوسندن چيقار چيقماز، ينه قاوغايه باشلايه‌جقلر. آره‌لرنده‌كی امتزاجسزلق برقات دها تزايد ايده‌جك واولونجه‌يه قدر هرايكيسيده عذاب اليم ايچنده قاله‌جق.

هايدی فرض ايده‌لم كه بوتقديرده حاكم بينلرينی تفريق ايده‌بيلسون، يالكز نصيحتله اكتفا ايتمسون. عجبا بو، معقول برمعامله‌ميدر؟ شبهه يوق كه دكلدر: زيرا يوقاريده بيان ايتديكمز وجهله اكثر قادينلر سريع الانفعال اولوب پك جزئی برشيدن طولايی همان متأثر اوله‌جقلرندن اكر محكمه‌يه بويله برصلاحيت ويريله‌جك اولور ايسه پك‌چوق قادينلر زوجلريله بينلرنده ظهور ايدن جزئی بر منافسه‌دن، برمنازعه‌دن طولايی آنلرك همان محكمه‌يه قوشه‌جقلری، وزوجلريله بينلرنده تباين اخلاق اولديغندن بحثله طلب طلاقده بولنه‌جقلری وبالآخره امر طلاق زوجه‌نك يدنده اولديغی صورتده لازم كلان محذورك بوكاده لازم كله‌جكی، يعنی برچوق عائله‌لرك شيرازهٔ انتظامدن چيقاريلوب محو و پريشان ايديله‌جكی شبهه‌سزدر.

ايكنجی تقديره كلنجه، بوندده فائده شويله طورسون، پك‌چوق مضرت واردر. چونكه بوحالده دعوای محكمه‌يه ويرمك او قادينی جمعيتدن طرد ايتمك ديمكدر. معلومدركه مدار حكم اولندن، بينه بولنمدن حاكملر حكم ايده‌مز. شمدی او زواللی زوجك حالنی دوشونكز: وجداناً موجب تهمت برحالده بولنديغی

تصديق ایتدیکی زوجه‌سنك حال تهمتنی اثبات ایچون بینه حاضرلیه‌جق مختاره، قومشولره مراجعت ایده‌جك: « بنم زوجه‌م شویله بر حالده بولنیور » دیه‌جك. شاهدلرله برابر یقالامغه چالیشه‌جق. حتی اسبابنه توسل ایده‌جك. بونلری سویلکه، یاپمغه یوز، وجدان ایستر. بو اوله‌جق شیمی؟ بوده حیاتمی؟

فرض ایده‌لم که زوج زوجه‌سنك حال تهمتده بولندیغنه بینه حاضرلدی. صکره حاکمه، یاخود مدعئ عمومی‌یه مراجعت ایده‌جك. مدعئ عمومی برچوق تحقیقاته لزوم کوره‌جك. اوراقی استنطاقه حواله ایده‌جك. قادین جلب اولنه‌جق. صوریله‌جق. طبیعی انکار ایده‌جك. بلکه‌ده بایله‌جق. چونکه اوله‌بیلورکه برئ الذمه‌در، ناموسلیدر؛ فقط زوجی خلافنی ظن ایتمشدر. بونکله‌ده قالمز. لزوم محاکمه‌سنه قرار ویریلور ایسه محکمه‌یه کیدیله‌جك. محاکمه خفی اولمغله برابر ینه برهیئت حاکمه، کاتبلر، شاهدلر وار. شیمدی محکمه یادعوایی رد ایده‌جك، یاخود طلاقه حکم ایده‌جك.

اکر طلاقه حکم اولنور ایسه اوقادینك حال تهمتده بولنمش اولدیغی محکمه سجلاتنه قید اولنه‌جق. شیمدی بویله برقادینی جمعیته قویکز. عجبا او قادین بوندن صکره برده‌ها سعادت یوزی کوره‌بیله‌جکمی؟ شبهه یوق‌که کورمیه‌جك. آنك حقنده یشامقدن ایسه اولمك دها خیرلودرز زیرا بوعذاب معنوی اولومدن دها دهشتلیدر.

محکمه اسبابی کافی کورمزده دعوایی رد ایدرسه نه‌اوله‌جق؟ اوآدم رسماً حال تهمتده بولندیغنی ادعا ایتدیکی قادین ایله نصل حیات کچیره‌جك؟ بوندن صکره انلرك بریرده بولنملری بیوك، پك بیوك جنایتلره سببیت ویره‌جکنده شبهه‌می قالور؟

حالبوکه امر طلاق زوجك یدنده اولوبده بوکبی سببلری کمسه‌یه افشا ایتمکسزین زوجه‌سنی تطلیق ایدرسه بوتطلیق زوجه ایچون برعبرت مؤثره اوله‌جغندن کسب صلاح ایدرك دیکر کمسه ایله عقد ازدواج ایدر. واندنصکره حیاتی مسعودانه امرار ایلر.

شوحالده امر طلاقك ــ جمعیت بشریه‌نك ابتدای تشکلندنبری رئیس عائله عد اولنان ــ زوج یدینه ویرلمستك موافق حکمت اولدیغی وشریعت جلیلهٔ احمدیه‌نك بومسئله‌ده دخی احراز تفوق ایتدیکی بلاشك تحقق ایدیور.

مع هذا شريعتمزده بعض اسبابدن ناشی قادینك ویاخود ولیسنك محكمه‌یه مراجعتله زوجیله بینلرینی تفریق طلبنده بولنمسی، ودرمیان ایتدیكی اسبابك‌ده تحقق ایتمسی اوزرینه بینلرینی تفریق ایتمك وطرفینك حقوقنی صوڭ درجه محافظه ایتمك حكام شرعك وظائفی جمله‌سندندر.

فی الواقع شو زمانلرده مسئلهٔ تأهلك سوء استعماله اوغرامش اولدیغی ده قابل انكار دكلدر. هر درلو مزایای انسانیه‌دن محروم برچوق كمسه‌لر كوریيورز كه كندیلرنده تشكیل عائله اهلیت ولیاقت اولمدیغی حالده مجرد هوا وهوسنه تابع اوله‌رق كیف ما اتفق تأهل ایدیيورلر. صكره بالطبع كچینه‌میيورلر. بعضلری مجرد تجدید ذوق ایچون متصل تأهل ایدوب صكره ترك ایدیيورلر. بعضلری ده آلدقلری اوزواللی قادینلره درلو اذا وجفالر ایتدكلری حالده براقمق ده ایسته‌میيورلر. چونكه براقدقلری تقدیرده كندیلرندن نكاح ونفقه وسائره كبی برچوق شیلر ایسته‌یه‌جكلرینی وبونلری ویره‌مكه مقتدر اوله‌میه‌جقلرینی بیلیيورلر، اولنجه‌یه قدر تحت نكاحلرنده بولنان اوزواللی بیچاره‌لری سوروندیره‌رك هر درلو لذائذ انسانیه‌دن محروم براقیيورلر.

فقط بو قصور حاشا شریعتده دكل، شبهه‌سزكه بزده‌در. تربیهٔ عمومیه‌ده‌كی نقصاندن ونكاحه متعلق اولان احكام شرعیه‌یه تمامیله عدم رعایتدن ناشیدر. زیرا شریعت احمدیه نكاحك صحتنده ویرروابتده لزومند - یعنی فسخی عدم قبولنده - زوجك زوجه‌یه نسبده، دیانت واخلاقده، ثروت وصنعتده، ودها برچوق اوصافده كفو اولمسنی شرط قیلدیغی كبی تأهل ایتدیكی تقدیرده زوجه‌سنه جور وجفا ایده‌جكی ویا انفاق واعاشه‌دن عاجز قاله‌جغی، الحاصل حقوق زوجیتی ایفا ایده‌میه‌جكی متیقن اولان كمسه‌یه دخی تزوجی حرام قیلمشدر.

بناءً علیه اكر تربیهٔ عمومیه منتظم بر حالده، ولو بده طرفین تماماً بو شرطلره رعایت ایتسه‌لر بو كبی منابعسز احواله هیچ ده میدان قالماز.

شو مناسبتله نكاحك صفات وبعض آدابنی اجمالاً بیان ایده‌لم: نكاح: مهر ونفقه وسائره‌یه اقتدارله برابر حال اعتدالده سنت مؤكده‌در. توقان حالنده یعنی نفس ارتكاب زنادن منع ایده‌میه‌جك درجه‌ده اشتهاسی زمانده واجبدر. خوف جور یعنی حقوق زوجیتی لایقیله ایفاده قصور ایده‌جكندن خوف حالنده مكروهدر. حقوق زوجیتی ایفا ایده‌میه‌جكی متیقن اولدیغی تقدیرده حرامدر.

وقبل‌العقد خاطبك [۱] مخطوبه‌یه [۲] نظر ایتمسی ومخطوبه‌نك سن ومال جهتیله خاطبك دوننده وتربیه وادب وعفت وجمال حسبیله خاطبك فوقنده اولمسی مندوبدر.

بناءً علیه تأهل ایتمك آرزوسنده بولنان بر کیمسه‌نك ایشته شو شرائط واوصافی نظردقته آلمسی واکا کوره حرکت ایتمسی لازمدر.

خلاصه طالب تزوج اولان برآدمك اولا تزوجه طالب اولدیغی قیز ویا قادینه کفائتی مهر، نفقه، سکنایه، تشکیل عائله‌یه وحقوق زوجینی تماملیه ایفایه قدرتی تحقق ایتملی وطرفین یکدیکرینی بکنملیدر. بونلر تحقق ایدرسه اولملی. تحقق ایتمدیکی حالده تأهلدن صرف نظر ایدوب امر تزوجك توقف ایتدیکی شیلری تحصیل ایده‌جك وشرائطنی اکمال ایلیه‌جك اسبابه توسل ایتملی. بعده ینه کفوی اولدیغی برقیز ویا قادینله تزوج ایتملی. حکام شرعده بوبابده‌کی تقیداتی برقاتدها توسیع وتزییده همت ایتملیدر.

اکر بویله اولورسه حسب الایجاب امر طلاقك زوجك یدنده اولمسی مسئله‌سنه دخی هیچ کمسه‌نك اعتراض ایتمیه حقی اولماز. شریعت احمدیه‌نك احکام سائره‌سی کبی بوحکمنك دخی موافق مصلحت اولدیغنده تردده اصلا محل قالماز. حاشا قانون حریت وعدالته منافی اولدیغنه کیمسه حکم ایده‌مز.

*
* *

۳) عادات مستحسنهٔ ملیه:

قانون اساسیمزك اعلانی اوزرینه نائل اولدیغمز حریتی تقیید ایدن شیلردن بریده عادات مستحسنهٔ ملیه‌مزدر. عادت، نفوس ذکیه‌ده مستقر وطبایع سلیمه نزدنده مسلم ومعتبر اولان امور متکرره‌دن عبارتدر.

هر مملکتده اومملکتك نفوس ذکیه‌سنده تقرر ایتمش وطبایع سلیمه نزدنده مظهر قبول اولمش برچوق عادتلر واردر. بوکبی عادتلر هر یرده قوانین ونظامات قوتلرینی حائزدر. حتی بوکون دنیانك هر طرفنده تحکیم ایدلمش یعنی حادثات واقعه‌نك احکامنی اثبات ایچون حکم قلنمش وبتون اقوام متمدنه‌نك قوانین موضوعه‌سی کندی عادات ملیه‌لرینه توفیقاً ترتیب وتنظیم اولنمشدر.

---

[۱] طالب تزوج اولان ارکك
[۲] تزوجی طلب ایدیلن قادین

بزدده « ماراه المؤمنون حسناً فهو عندالله حسن » حديث شريفندن مأخوذ اولان « عادت محكمدر » قاعدهٔ كليه‌سی نيجه مسائل فقهيه يه اساس اتخاذ ايدلمشدر كه بوندن نظر شرعده دخی عادات متبوله‌نك نه‌درجه حائز اهميت اولديغی مستبان اولمقده‌در.

اصطلاح شرعمزده « عادت محكمدر » ديمك ( حقنده نص اولميان وقايعك احكام شرعيه‌سنی اثبات ايچون بالاتفاق عرف وعادته مراجعت اولنمق لازمدر. يعنی بو كبی ماده‌لرده عرف وعادت حكم قلنه‌رق مقتضاسيله عمل واجبدر. ) ديمكدر. حتی حقنده نص وارد اولان خصوصلرده نص ايله عادت تعارض ايتدكده امام اعظم ايله امام محمده وامام يوسفدن برروايته كوره اعتبار نصه ايسه‌ده امام يوسفدن ديكر برروايته كوره بو بابده بروجه آتی تفصيل واردر:

شويله كه اكر نص عرف وعادته مبنی ايسه اعتبار عرف وعادته‌در. واكر نص عرف وعادته مبنی دكل ايسه اعتبار نصه‌در. مثلا: بغدای وآرپه وطوز وخورمانك اخذ واعطالری اولچی ايله آلتون وكموش معاملاتنك طارتی ايله اولمسی حقنده نص يعنی برحديث شريف وارد اولمشدر. فقط بونصك اولوجهله شرفوارد اولمسی عصر سعادتده ناسك عرف وعادتی اويله اولمسنه مبنيدر. حالبوكه امام يوسفدن منقول اولان ايكنجی روايته كوره بوكبی عرف وعادته مبنی اولان نصك حكمی عرف وعادتك تبدلی ايله تبدل ايده‌جكندن بوراده وبونك امثالنده اعتبار عادته‌در.

بعض محققين امام يوسفدن منقول اولان اشبو ايكنجی روايتی ترجيح ايتمشلردر. اليوم ناسك طوزی ، خورمايی طارتيله ، آلتون وكموشی صايی ايله آلوب وبرملری امام يوسفك ايكنجی روايتنه توافق ايتمكده وامام مشارالیهدن منقول شو ايكنجی روايت دخی عادتك برقات دها درجهٔ اهميتنی كوسترمكده‌در.

عرف وعادتك محكم اولمسی يالكز معاملاته منحصر دكلدر. اصول معيشت وطرز حياتمز دخی عرف وعادت مليه‌مزه تابعدر. نته‌كيم هر مملكتده دخی حكم بويله‌در. بناءً عليه ( نائل حريت اولدق ) ديه همان هر خصوصده آوروپاليلره تقليده باشلامق ، عرف وعادت مليه‌مزك خلافنده اوله‌رق اصول معيشتمزی ، طرز حياتمزی بالكليه تبديل وتغييره قالقشمق موافق حكمت ومصلحت دكلدر.

بز آوروپانك یالکز علوم وصنایعنی اخذ وقبوله مجبورز . زیرا حکمت بزم غائب ایتدیکمز مالمزاولمغله آنی بولدیغمز یرده البته آلیرز . «الحکمة ضالةالمؤمن اخذها حیث وجدها» . فقط آنلرك بتون عادات واخلاقنی واصول معیشت وطرز حیاتنی قبول ایده‌میز . زیرا صوکره متضرر اولورز . برقومك علوم وصنایعنی قبول ایتمك اوقومك بتون عادات واخلاقنی وطرز حیات وصورت معیشتنی قبوله توقف ایتمز . نته‌کیم بزم کبی ژاپونلردخی بوندن اوتوزسنه اول فنون وصنایع حاضره‌دن بی‌خبر ایدیلر . چونکه غفلتده ایدیلر . بردن بره کوزلرینی آچدیلر . آوروپا علوم وصنایعنی آله‌رق مملکتلرنده تطبیقه باشلادیلر . آز زمان ظرفنده آوروپالیلره مساوی اولدیلر وحتی برچوق خصوصاتده آنلری کچه‌رك بتون عالم مدنیتی کندیلرینه قارشو حیرتده براقدیلر . حالبوکه آوروپا عادات واخلاقندن هیچ برشی مملکتلرینه قبول ایتمدیلر . برطرز حیات وصورت معیشتلرینی ، حتی طرز تلبسلرینی بیله اصلا دکشدیرمدیلر .

ایشته کوریلیورکه برمملکتك فنون وصنایعنه تقلید اومملکتك عادات واخلاقنه وطرز حیاتنه تقلیدی مستلزم اولمیور ، همده اوله‌ماز . چونکه بوایکیسی آره‌سنده هیچ بر مناسبت تصور ایدیله‌من . زیرا هرمملکتك ، هرملتك کندینه مخصوص برطرز حیات واصول معیشتی و برعادت مقبوله‌سی واردر . فقط هیچ برمملکتك ، هیچ برقومك کندینه منحصر برصنعتی ، برفنی وبرعلمی یوقدر . علوم وفنون وصنایعده بتون انسانلر وبتون قوملر مشترکدر . دیمك اولیورکه علوم وصنایع ایله طرز حیات ، عادات ، اخلاق آره‌سنده مناسبت آرامق عبثدر .

شوحالده بزده لازم اولان شیء ژاپونلردن عبرت آله‌رق اوروپانك علوم وصنایعنی بتون قوتمزله وکمال سرعتله اخذوقبوله وبونلری مملکتلریمزده حرفیاً تطبیقه سعی وغیرت ، بذل مقدرت ایتمکله برابر انلرك عادات واخلاقنه ، اصول معیشت وطرز حیاتنه تقلیده‌دن اجتناب ایتمکدر . چونکه اکر بز شوکمال ضعفمزله برابر برده کندی عادات ملیه‌مزی ترك ایله آوروپا عاداتی وطرز حیاتی تقلیده قالقیشر ایسه‌ك ترقی وتعالی شویله طورسون ، بالاخره کندی موجودیتمزی اساسندن محو ایده‌جکمز شبهه‌سزدر .

زیرا یوقاریده ذکر ایتدیکمز وجهله هرمملکتك کندینه مخصوص برطاقم

عادیات قومیه واخلاق ملیه‌سی وطرز حیاتی اولدیغندن برمملکتده ، برقومه مخصوص اولان اخلاق وعاداتی دیکر برمملکته وطرز حیاتی دیکر برقومه تطبیق قانون طبیعتی تغییر دیمکدر . بوایسه محالدر . بونکله برابر هایدی اوروپا حیات وعاداتنك مملکتمزده حرفیاً تطبیقنی فرض ایدهلم . فقط بونی یاپه‌بیلمك بزم اوروپالیلر قدر ثروته مالکیتمزه متوقفدر . بزده ایسه او ثروتك یوزده بری وبلکه‌ده بیکده‌بری موجود دکلدر . ازجمله اوروپالیلرك طرز تلبسلرینی اله آلهلم : عجبا بزم طرز تلبسمز اوروپالیلرك طرز تلبسی کبی اولمق ممکنمیدر ؟ شبهه یوق که بوکا امکان یوقدر . زیرا بر کره بزم نسوانمزك طرز تلبسلری اوروپا نسوانك طرز تلبسلری کبی اوله‌ماز . چونکه قاعدهٔ تستر نسوانمزك اوروپا نسوانی کبی کینوب قوشانمسنه مساعده ایتمز . کذا بزم علماء صنفی اوروپا علماء روحانیه‌سنك کیدیکی البسه‌یی کیه‌مز . چونکه بوحال احکام دینیه‌مزله توافق ایده‌مز . صنوف سائره‌ده دخی حکم بویله‌در . صوکرا ثروت ملیه‌مزده بوکا کفایت ایتمز . زیرا اوروپاعاداتجه هرکسك بولندیغی زمانه ، مکانه کوره آیری آیری البسه‌سی واردر . بو البسه‌لری تدارك ایتمك بزم ایچون مستحیلدر . مستحیل اولمسه بیله بو کبی شیلر حدذاتنده اسراف وتبذیردن عبارت اولوب انلرك انسانیت ومدنیتله اصلا مناسبتلری یوقدر . ذاتاً اوروپا حکماسی دخی کندیلرینك بویله برطاقم قیود مضره التنده بولنملرینی شدتله رد وتقبیح ایتمکده‌در . شوحالده ( بزحراولدق ) دیه بتون کندی عادات ملیه وطرز حیاتمزی ترك ایله اوروپا حیات وعاداتنی حرفیاً تقلیده یلتنمك کندیمزی ( حریت ) عنوانی التنده مدهش بر طاقم اسارتلره القایه ، نهایت کندی موجودیت ملیه‌مزی امحایه چالیشمقدن باشقه برشی دکلدر .

مع هذا شونیده اخطار ایده‌لم‌که هر یرده اولدیغی کبی بزده‌ده انسانیت و مدنیت ایله هیچ‌ده مناسبتی اولمیان بر طاقم عادات قبیحه واردر . بو کبی عادتلری الزام معناً ومادةً بر چوق مضرتلری تولید ایتمکده اولمغله بونلری ممکن اولدیغی قدر ترکه ، مملکتمزدن دفعه چالیشملالی‌در .

## — ۲ —

# مساوات

برنجی مقاله‌مزده بیان ایتدیکمز اوزره کائناتده حریت مطلقه اولمدیغی کبی مساوات مطلقه ده یوقدر . بونلر هپ نسبی شیلردر . زیرا مساوات مطلقه برشیئك دیکر شیئه هر خصوصده یعنی ذاتده ، صفاتده ، بتون اعراض واوصافده مساوی اولمسی دیمکدر . بو ایسه ایکی وجهله باطلدر :

اولا : خلاف واقعدر . چونکه بتون اشیانك یکدیکرینه مخالف اولدیغی مرتبهٔ بداهتده‌در . ازجمله اول امرده کائناتده بر چوق اجناس مختلفه مصادف نظرمز اولمقده‌در . صوکرا هر ماهیت جنسیه‌نك بر چوق انواعی واردر . حالبوکه بو انواع ، او ماهیت جنسیه‌ده مشترك و متحد اولمقله برابر آنلرك کندی آره‌لرنده مباینت کلیه موجوددر . زیرا هر نوع کندیسنی دیکر انواعدن تمییز ایدن بر ویا برقاچ فصللری مشتملدر . کذا بر ماهیت نوعیه‌نك لایعد ولایحصی افرادی واردر . بو افراد دخی او ماهیت نوعیه‌ده متحد ایسه‌ده یکدیکرینه کلیاً مباین‌در . چونکه هر فرد دیکر افرادده بولونمایان بر چوق تشخصات وتعیناتی حائزدر .

ثانیاً : بر شیئك دیکر شیئه هر خصوصده مساواتنی قبول ایتمك خلاف مفروضی مستلزمدر . چونکه بوراده اولا ایکی شی آره‌سنده مساوات مطلقه تصور ایدییورز . حالبوکه اکر فرض ایتدیکمز ایکی شی آره‌سنده مساوات مطلقه بولنور ، یعنی آنلر ذاتده ، صفاتده وبتون اعراضده بربرینه مساوی اولورسه بو وجهله مساوات تعدده منافی اوله‌جغندن ایکی فرض ایتدیکمز شیئك برشیدن عبارت اوله‌جغی وشو حالده خلاف مفروض لازم کله‌جکی شبهه‌سزدر .

دیمك اولیورکه عمومیتده مساوات مطلقه‌نك وجودینی ادعا ایتمك عادتا بر امر محالك وجودینی ادعادن باشقه بر شی دکلدر . حتی صوك درجه بسیط اولدیغی فرض ایدیلن ذرات آره‌سنده بیله مساوات مطلقه یوقدر . چونکه ذراتك ماهیت وطبیعتلری بر اولدیغی تسلیم ایدلسه بیله وجود وتشخصلری اعتباریله یکدیکرینه مباین اولدقلری شبهه‌دن وارسته‌در . زیرا اکر هر ذره‌نك کندینه مخصوص بر تشخصی ، تعینی وبر وجود خاصی اولمایوبده هر ذره‌نك

تشخص ووجودی بر اولسه‌یدی ذراتده تعدده امکان قالماز وبناءً علیه عالمده بر ذره‌دن باشقه دیکر بر ذره دها بولنماز وشو حالده عوالمده وجوده کلمز ایدی .

ایشته کورولیورکه بتون کائنات ذاتده ، یاخود صفاتده بهمه‌حال اختلاف اوزرینه ساحه آرای وجود اولمش وبوده هرشیئك ، حتی هر ذره‌نك بیله آثار جمالیه وجلالیهٔ الهیه‌یه مظهر تجلیات اولمسندن ایلری کلمشدر .

بتون کائناتك بویله یکدیکرینه مخالف اوله‌رق وجوده کلمسی جنب حقك موجودیتنه صورت قطعیه‌ده دلالت ایدن بر اهین جمله‌سندندر . زیرا اکر بو عوالم صنع الهی اولمایوب‌ده مقتضای طبیعت اولسه‌یدی . . بر طبیعتك مقتضاسی او طبیعتك آثارنده سیان اوله‌جغندن . . کائناتده اعراض و اوصاف اعتباریله تخالف ، تباین شویله طورسون ، عالمکونده اجناس وانواعك وجودینه امکان بولونه‌ماز وشو حالده موجودات عین ماهیتك افرادندن اوله‌رق عوالم شو بدایعله اصلا وجوده کله‌مزدی .

ایمدی شومقدمه‌یی سرد ایتدکدن صوکرا دیرزکه : قانون اساسیمزك اعلانی اوزرینه نائل اولدیغمز مساوات‌دن مقصد ، « حقوقده ونظر قانونده مساوات » ـ در . نته‌کیم قانون اساسینك اون یدنجی ماده‌سنده مساوات‌دن مقصد بو اولدیغی تصریح ایدلمکده‌در .

فی الواقع انسانلر بالجمله حقوق ومعاملاتده نظر قانونده مساوی اولمق لازم ـ در . چونکه اکر اویله اولمازسه حقوق بشریه پایمال اولور . قوی ضعفانك حقوقنه تجاوز ایدر . ترقی ، تمدن قابل اولماز . حالبوکه تمدن اولماینجه حیات بشریه‌نك دوام وبقاسنه امکان قالماز . ایشته بونك ایچوندرکه حقوق ومعاملاتده بین البشر مساواته رعایت ارکان اسلامیه‌نك رکن اعظمنی تشکیل ایتمشدر . بوندن بیك اوچیوز سنه اول قرآنك نزولیله حکومت اسلامیه‌یه تابع اولان بالجمله انسانلر ، حامیٔ مدنیت وانسانیت اولان مساوات وعدالته تحقق نائل اولمشلردر .

صاحب شریعتمز صلی الله علیه وسلم افندمز حضرتلری مساوات تامه‌یه رعایت ایتمشلر وامتده کندی ذات رسالتپناهیلرینی رعایت ایتملرینی فرمان بیورمشلر ایدی . شریعتمزك امر ایتدیکی مساوات اودرجه عالی ایدی‌که انسان بونك درجه‌سنی دوشوندکجه حیرتده قالیور . مظهر وحی الهی اولان بر پیغمبر کندیسنه اصلا وجود ویرمیور ، هرنه یاپارسه ، هرنه امر ایدرسه الله نامنه یاپیور ،

الله نامنه امر ایدیور . حسبةلله امتك سلامتنه چالیشیور . خدمتنه مقابل بیت‌المالدن برحبه بیله قبول ایتمیور . کندی مساعیسی ایله اولمدیغی ایچون اوپاره‌دن برحصه آلمغه وجدان پاکی قائل اولمایور . «سز چالیشك ، بن یه‌یم ... بونصل اولور ؟ ..» دییور . بتون افعال وحرکات ومعاملاتنده کندیسنی اصحابیله ، اتباعیله مساوی طوتیور . خدمتکارلرینه ، کوله‌لرینه یدیکندن یدیریور . کیدیکندن کیدیریور . آنلره افعال شاقه‌دن هیچ برشی تکلیف ایتمیور . حتی آبدست آلیرکن آنلردن برینه آبدست صوینی بیله دوکدیرمیور .

مشهوردر : اون سنه‌یی متجاوز خدمت سنیه‌لرنده بولونان ، فوق‌العاده برصداقت وجدیتله برموقع ممتاز احراز ایلین انس رضی‌الله‌عنه حضرتلرینه برکون تجدید وضوء بیوره‌جقلرندن بحث ایله صو احضار ایتمسنی فرمان بیوردیلر . حضرت انس درحال صو احضار ایلدی . حضرت رسول تجدید وضوئه قیام ایتدی . انس کمال خواهشله صودوکمکه تشبث ایلدی . بونك اوزرینه حضرت رسول ذات رسالتپناهیلری بوخصوصده معاونته محتاج اولمدقلرینی بیان ایله آنك بوخدمتنی قبول بیورمدیلر ، «صویی براقده اورادن چکیل !» امرینی ویردیلر .

کذا : رسول اکرم حال سفرده بولندقلری برکونده اصحاب کرامه برقیون ذبح ایتملرینی امر بیوردیلر . اصحابدن بری : «قویونی بن کسرم» ، دیکری : «بن‌ده یوزرم» ، برباشقه‌سی دخی : بن‌ده پیشیررم ، دیدی . رسول اکرم‌ده : «اویله ایسه بن‌ده سزه اودون ، یونغا طوپلارم» بیوردیلر . بونك اوزرینه اصحاب کرام : «یارسول‌الله ! سز استراحت بیورك . نه لازمسه بز یاپارز» دیدیلرسه‌ده ، رسول اکرم : «بیلیرم ، یاپارسکز ، لکن بن سزدن ممتاز بر حالده بولونمه‌یی قبول ایتمم . سز چالیشك ، بن طوره‌یم ... بویله شی اولمـاز ، اوله‌ماز . چونکه بوکا الله راضی اولماز» بیوردیلر .

حتی حضرت رسول مساواته رعایتده اودرجه ایلری وارمشلردی که اصحابی کندیسنه قیامدن بیله منع بیورمشلردی . «لاتقوموا» حدیث شریفی اربابنه معلومدر . حضرت پیغمبر صلی‌الله علیه وسلم افندمز مساواته رعایتی یالکز مسلمانلره دکل ، ملل غیرمسلمه‌یه‌ده «لهم مالنا وعلیهم ماعلینا» حدیث شریفلریله تشمیل بیوردیلر .

حضرت پیغمبر حقوق ومعاملاتده کندی ذات رسالتپناهیلرینی امتیله مساوی

طوتمق خصوصنده ابتدادن انتهایه قدر جدیتی اصلا اخلال ایتمدیلر. شرف نبوتی ایلك احراز بیوردیغی زمانده‌کی حالی نه ایسه آخر عمرنده‌کی حالیده اویله ایدی. سکز اون میلیونه قریب اولان اهالئ مسلمه‌نك کندیسنه صوك درجه انقیاد واطاعت ومحبت کوسترملری آنك اولکی حالنی اصلا دکیشدیرمدی. بوقدر اهالینك ذات رسالتپناهیلرینه انقیاد ومحبتلرندن بالاستفاده بوسایه‌ده برکونا منافع شخصیه تأمینی جهتی اصلا خاطر وخیال نبوتپناهیلرندن بیله کچمدی.

بوکا دلیل می ایسترسکز؟ ایشته ارتحال دار بقادن صوکرا براقدقلری، همده بیت‌الماله صدقه اولمق اوزره براقدقلری ترکهٔ نبویه‌لری: برقات البسه، ایکی کلیم، بر چارشف، بر قاچ صوقابی، قاواته، طراق، مقاص، مسواك، بر کوش‌مهر، بر سریر، یکرمی قدر صاغیلیر دوه، بوزقیون، التی یدی قدر کچی... بوحیوانلردن هرکون ایکی قربه سوت کلیور و بوسوتلر کندی ازواج مطهراتنه صرف اولونیور. فضله‌سی‌ده اصحاب صفه‌یه احسان بیورولیوردی. برده مدینهٔ منوره‌ده براز اراضیسی وفدك وخیبر اراضیسنده‌ده برمقدار حصه‌سی وارایدیسه‌ده حال حیاتلرنده بونلری وقف ایتمش و محل صرفلرینی تعیین بیورمشلر ایدی. اومحل صرفده خارجدن کلن یابانجیلر ایله مسافرلر ایدی.

حضرت رسولدن صوکرا اصحاب کرامده اثر رسوله قدرتلری یتدیکی قدر توفیق حرکت ایتدیلر. برنجی خلیفه‌سی حضرت صدیق ایلك خطبه‌سنده: «ای ناس! اکر ایییلك ایدرسه‌م بکا اعانه ایدیکز، فنالق ایشلرسه‌م بکا طوغرو یولی کوسترکز. طوغرولق امانت، یالانجیلق خیانتدر. سزده ضعیفکز بنم عندمده قوی‌در، زیرا آنك حقنی آلیرم. قویکز بنم نزدمده ضعیفدر، چونکه آندن باشقه‌سنك حقنی آلیرم.» بیوردی. حضرت صدیق ذاتاً تجارتله کچندیکندن خلیفه تعیین اولوندیغی کونك فرداسی صباحلین برمقدار اومورزینه برمقدار ثیاب صاتمق اوزره بازاره کیتدی. یولده حضرت عمر وحضرت ابوعبیده‌یه راست کلدی. آرەلرنده شویولده بر محاوره جریان ایتدی:

— نه یاپیورسك؟ مسلمینك امور ومصالحی سزه تفویض اولوندی. سز بویله چارشوده بازارده بز صاتاجق اولورسه‌کز مصالح عبادی کیم رؤیت ایده‌جك؟

— پکی، اما بن عیالمی نصل اعاشه ایده‌یم؟

— بز سکا مال مسلمیندن یومیه نفقه تقدیر ایدرز.

بو محاورەدن صوکرا اصحاب کرامك اتفاقیله حضرت خلیفەیە یومیه یاریم قیون ویازلق، قیشلق ایکی قات البسە، سنوی ایکی بیك درهم کموش تخصیص قلندی. آندن صوکرا کلن خلفای راشدینەدە عین تخصیصات اعطا اولوندی. هیچ بریسنە بو تخصیصاتدن فضله بر شی ویرلمدی. حتی حضرت فاروق زماننده ممالك اسلامیه بر سرعت خارق‌العاده ایله توسع ایتدیکی ویوز میلیونه قریب اهالینك حوزهٔ اسلامه داخل اولەرق بیت‌المال مسلمینه میلیونلرجه نقود وسائره ییغلدیغی کلدیکی بر زمانده بیله حضرت فاروق تخصیصات سابقه‌سنه برحبه علاوه ایتمدی. بر آرەلق اصحاب کرام حضرت فاروقك تخصیصاتنی برمقدار آرتیرمق ایستدیلرسەدە کندیسی بونی شدتله ردایلدی. چونکه بوخصوصده برنجی خلیفه ایله کندیسی آراسنده عدم مساوات کوریبور وحالبوکه بونی شیمهٔ انسانیت ومحبتنه موافق بولمایور ایدی. کذا آندن صوکره حضرت عثمان، حضرت علی رضی‌الله عنهماده عین تخصیصاتدن فضله برشی قبول ایتمدیلر.

ایشته خلفای راشدین بویله جزئی برتخصیصات ایله قناعت ایدرك وظیفهٔ موضوعه‌لرینه کمال جدیتله وبین الامت مساوات وعدالته صوك درجه رعایتله ایفای وظیفه بیوردقلرندن طولایی ایدی‌که یکرمی اوتوز سنه ظرفنده شمس منیر اسلامیت بتون جزیرة العربی انوار عدالت ومساواتله تنویر ایلدکدن صوکرا حدود چیندن بحر محیط اطلاسی‌یه قدر اولان معمورهٔ جهانك کافه‌سنی دخی وایه‌دار فیوضات ایلدی. فاعتبروا یااولی الابصار!...

صراط مستقیم: ۲ تشرین‌اول، ۳۲٤

---

## اسلام وترقی

ادیان موجوده ایچنده دین اسلام قدر اخلاقی، اجتماعی، اداری، سیاسی اساسلره استناد ایتمش بردین دها موجود اولمدیغی، بودینك احکام اصلیه وفرعیه‌سنه واقف طرفداران حقیقت اولان ذواتك معلوملریدر. فقط برچوق عصرلردن بری کابوس استبدادك عالم اسلام اوزرنده اجرا ایده کلدیکی تخریبات مدهشه نتیجه‌سی اولەرق اهل اسلامك هر یرده، هرخصوصده اقوام سائره‌دن

کیری قالمش اولمسی و بو یوزدن برچوق حکومات اسلامیه‌نك منقرض اولمش بولنمسی وعالم اسلامه مدار تسلی واستنادگاه اوله‌جق یالکز عثمانلی حکومتی قالمش ایسه‌ده آنك ده استبداد سیئه‌سیله بین الحیات والممات بردرکه‌یه دوشمش اولمسی وبو حکومتك قدرت ومکنتنی اعاده ایتمك امیدیله استحصال مشروطیت ایدلمش ایسه‌ده اعلان مشروطیتی متعاقب ظهوره کلن احتراصات داخلیه وخارجیه سببیله مملکتك هرطرفنده نفاق وشقاقك بتون دهشتیله باش کوسترمسی وبو احوال فلاکت اشتمالك نهایت بالقانلر حربنه سببیت ویررك ، دولت علیه‌نك خاطر وخیاله کلمیان برمغلوبیتیله نتیجه‌لنمسی دین اسلام علیهنده برطاقم افکار باطله‌نك انتشارینه میدان ویرمشدر .

دین اسلام مانع ترقی ایمش!.. نه بیوك برافترا، نه عظیم بربهتان! زیرا دین اسلام مانع ترقی دکل، بالعکس آمر ترقی، سائق تعالیدر. چونکه بودین برملتك تمدن وترقی ایتمسی ایچون اقتضا ایدن اصول واساساتك جمله‌سنی حاویدرکه بونلردن بعضیلری بروجه آتیدر :

## شورای امت :

فی الواقع بو اساساتدن بری شورای امتدر. شورای امتك مشروعیتی قرآن کریمك: « هر ایشده امتکله مشاوره ایت . » و « بتون مسلمانلرك ایشی بینلرنده شورادن عبارتدر. یعنی مسلمانلر کافه امور ومعاملاتی اصول مشورتله حل وفصله مأموردر . » مآلنده‌کی ایکی آیت کریمه‌سیله ثابت اولمش و بناءً علیه حضرت پیغمبر بو امر الهی‌یه امتثالا بتون مصالح مهمه امتی مشورت اصولیله حل وفصله اهتمام بیوردقلری کبی کندیسندن صکره اصحابی ده بو اثر عالی‌یه بالاقتفا کافهٔ مصالح مهمهٔ عبادی اصول مذکوره ایله حل وفصله صوك درجه اعتنا ایتمشلر ایدی .

فی الواقع دین اسلامك وضع ایتدیکی شورای امت زمانمزده‌کی شورای امت طرزنده دکل ایدی . فقط نتیجه اعتباریله شمدیکندن دها نافع ودها عالی ایدی . دها نافع ایدی : زیرا او زمانك ارکان شوراسی وظائف وطنیه‌لرینی کمال جدیتله وبلا اجرت ایفا ایده کلدیکی حالده زمانمزك ارکان شوراسی وظائف موضوعه‌لرینی مهم برمقداره بالغ اولان اجرت مقابلنده ایفا ایتمکده‌درلر . دها عالی ایدی :

چونکه آنلر احتراصات شخصیه ویا قومیه‌دن ومنافع خسیسه‌دن بالکلیه بری ایکن شمدیکیلردن برچوقلری اوکبی خصائل مذمومه‌دن کندیلرینی بردرلو خلاص ایده‌مه‌مکده‌درلر و بو یوزدن منفعت یرینه مملکته مضرتدن خالی قالمامقده‌درلر .

بو ایکی شورا آره‌سنده بشقه برجهتدن‌ده فرق عظیم واردر . زمانمزده شورای امتك محل انعقادی مرکز سلطنتده احضار ایدیلان برمکان مخصوصه ومدت اجتماعی سنه‌نك برقاچ آینه منحصر اولدیغی حالده اوزمانلرده شورای امتك محل اجتماعی بتون محله مسجدلری ، جمعه وبایرام جامعلری وتازکاهلری وسنه‌ده برکره عالم اسلامك هرطرفندن کلن وحجاجك اجتماعکاهی بولنان عرفات طاغی اولوب بونلرك هر بری بردارشورا ایدی .

زیرا بوذکر اولنان محللر یالکز عبادته منحصر دکل ایدی . بونلر مصالح امتی‌ده رؤیته محل ایدی؛ فقط مرور زمان ایله عالم اسلامك باشنه‌چوکن کابوس استبداد بومهم دارشورالری یالکز عبادت ودعایه حصر ایلدی. و بوصورتله بتون امتك دیلنی باغلادی . ایشته بونك نتیجه‌سی اوله‌رق نهایت عالم اسلام درلودرلوفلاکتلره معروض قالدی. خلاصه : دین اسلام ، مدنیتك اس‌الاساسنی تشکیل ایدن شورای‌امت اساس متینی واجب الرعایه برقاعدهٔ مهمه اولمق‌اوزره غایت واسع برصورتده وضع ایتمش ایکن مع التأسف صکره‌دن ظهور ایدن مستبدلرك بواساس متین ایشلرینه کلدیکندن بوکوزل قاعده بالکلیه لغو ایدلمش وآنك یرینه ادارهٔ کیفیه اقامه ایدلمشدرکه عالم اسلامك باشنه کلن فلاکتلرك یکانه سببی‌ده بودر.

* * *

حریت :

اساسات اسلامیه‌دن بری‌ده حریتدر. دین‌اسلامك حریت کلمه‌سندن‌مقصدی انسانیتك باعث فلاکتی ، مدنیتك الك مدهش آفتی اولان حیوانی برحریت اولمیوب انسانیت ومدنیتك سبب تکمل وتعالیسی اولان علوی برحریتدر . اوده بشقه‌سنك حقوقنه تجاوز ایتمامك شرطیله ، ولوکه برحکمدارادن صادر اولسون ، هرهانکی برحقسز معامله‌یی رده وهرهانکی برحقی مدافعه‌یه بتون ملتك صلاحیتدار اولمسندن عبارتدرکه عقل وحکمتك قبول ایتدیکی حریتده

بودر. ایشته دین اسلامك بخش ایتدیکی بو حریت سایه‌سنده ایدی که بین المسلمین حقسز بر معامله‌یه پك اندر تصادف اولنور، اوده درحال ازاله ایدیلورایدی. حتی آحاد ناسدن برفرد بیله حقسز اولدیغنی ظن ایتدیکی بر مسئله‌نی بالذات حضرت پیغمبردن ویا خلیفه‌سندن استیضاح ایدیور، آنك بو استیضاحی درحال قبول اولنیور، ایضاحات لازمه اعطا ایدیله‌رك صاحب استیضاح اولان ذات اقناع ایدیلیور ایدی. اکثریا بو استیضاح وایضاح مسئله‌لری حضرت پیغمبر ویا خلیفه‌سنك جمعه، بایرام وعرفات خطبه‌لرینی ایراد ایتدیکی اثناده وقوعه کلیور ایدی.

ینه بو حریت سایه‌سنده ایدی که وضعیت اجتماعیه‌سی اعتباریله ادنا بر مرتبه‌ده بولنان برفردك لدی الایجاب خلیفهٔ زمان ایله حضور حاکمده مدافعه‌لری بلا مشکلات اجرا ایدیلیور ایدی. نته‌کیم حضرت علینك خلافتی زماننده بر یهودینك خلیفهٔ مشارالیهك علیهنده اقامه ایتدیکی بر زره دعواسی اوزرینه هر ایکیسی‌ده قاضی شریحك محکمه‌سنه دعوت اولنه‌رق حضور قاضیده مدعی علیهك قیاماً ویان یانه اوله‌رق مرافعه‌لری اجرا ایدلمش ونتیجهٔ محاکمه‌ده حضرت خلیفه‌نك علیهنه حکم صادر اولمش ایدی. وبوحال هیچ کیمسه‌نك نظر دقتنی جلب ایتمامش ایدی. چونکه اوزمانلر بو کبی احوال امور عادیه وطبیعیه‌دن معدودایدی.

دین اسلامك بخش ایتدیکی حریتك درجهٔ قوتنه ومرتبهٔ علویتنه باقیلمزکه حضرت پیغمبر بر حدیث شریفنده بر حکمدار ظالمه قارشو دوغری سوز سوینمکی افضل جهاد اولمق اوزره خبرویردیکی کبی دیکر بر حدیث شریفنده‌ده ینه بویله بر حکمداری اجرای عدالته وظلمدن مجانبته دعوت ایدوب‌ده آندن دولایی او حکمدار طرفندن قتل اولنان هر هانکی برفرد غیور ایله عم عالیلری سید الشهداء حضرت حمزه‌یی سید الشهدا اولمق مرتبهٔ علویه‌سنده مساوی طوتمشلردرکه حق وحقیقتی محافظه ومدافعه اوغرنده حریت کلامیه‌یه بوندن دها زیاده رواج ویرمك امکان خارجنده‌در.

*
* *

عدالت:

اساسات اسلامیه‌دن بری‌ده عدالتدر. بلا استثنا بتون اهل اسلام هر خصوصده وصورت مطلقه‌ده اجرای عدالته وهر نوع ظلمدن مجانبه دیناً مأمور ومجبوردر.

بوبابده شرفوارد اولان آیات قرآنیه واحادیث نبویه حددن افزوندر . بناءً علیه بزبوراده یالکز دین اسلامك عدالته عطف ایتدیکی اهمیتك درجه‌سنی وظلمه قارشو کوستردیکی شدت ونفرتك مرتبه‌سنی ایضاحه کفایت ایده‌جك بعض دلائلك بروجه آتی ذکریله اکتفا ایدییورز .

قرآن کریمك [ مشرکلره اولان شدت بغضکز سزی آنلر حقنده عدالتسزلکه سوق ایتمسون . آنلر حقنده دخی اجرای عدالت ایدیکزکه نفسکزی حقسز برمعامله‌دن، ظلم وجوردن صیانته الڭ یقین واسطه، عدالتدر ] و [ جناب حق اماتی اهلنه تأدیه وتودیع ایتمکزی وبین‌الناس عدل ایله حکم ایتمکزی سزه امر ایدییور . یعنی بونی سزه واجب قیلیور ] مآلنده‌کی ایکی آیت کریمه‌سی وحضرت پیغمبرك [ برساعت اجرای عدالت ایتمك برسنه عبادت ایتمکدن افضلدر ] و [ بتون سماوات آنجق عدل ایله قائمدر . ] مفادنده‌کی ایکی حدیث شریفی ظن ایدییورمکه بتون کائنات نظرنده دین اسلامك بواصل متینه نه‌درجه اهمیت ویردیکنی ایضاحه بالغاً مابلغ کافیدر .

دین اسلامك ظلمه قارشو کوستردیکی شدت ونفرته کلنجه : قرآن کریمك [ ظالملر ایچون اصلا فلاح ونجات یوقدر ] و [ هیچ کیمسه‌یه قارشو عدوات جائز دکلدر . فقط ظلمه بوحکمدن مستثنادر . یعنی آنلره قارشو اعلان خصومت واظهار عداوت جائز وبلکه‌ده واجبدر ] و [ ظالملر بنم عهدمه یعنی نامیمه اجرای حکومته واحراز خلافته نائل اولمغه لایق دکلدر . بومهم وظیفه‌یی درعهده ایده‌جك ذواتك شائبهٔ ظلمدن مبرا اولمسی لازمدر . ] مآلنده‌کی اوچ آیت کریمه‌سی دخی بومطلبی صورت واضحه‌ده اثبات ایتمکده‌در .

*
* *

مساوات :

اساسات اسلامیه‌دن بری‌ده مساواتدر . دین اسلامك بوکلمه‌دن مقصدی دخی علی‌الاطلاق مساوات اولمیوب حقوقده وسائر بالجمله معاملاتده مساواتدرکه ذاتاً بشریتك رفاه وسعادتنی تأمینه اساس اوله‌بیله‌جك مساوات‌ده بودر . فی‌الواقع انسانلر بالجمله حقوق ومعاملاتده نظر قانونده مساوی اولمق لازمدر . زیرا اویله اولماز ایسه حقوق ناس ضایع اولور . قویلر ضعیفلرك حقوقنه تجاوز

ایدر. بالنتیجه تمدن وترقی قابل اولماز. حالبوکه تمدن اولینجه حیات بشریه‌نك بقا ودوامنه امکان قالماز.

ایشته بونك ایچوندرکه حقوق ومعاملاتده بین البشر مساواته رعایت، ارکان اسلامیه‌نك پك بیوك بر رکننی تشکیل ایتمشدر.

حضرت پیغمبر بومساواته تماميله رعایت ایتمشلر وامته‌ده کندی ذات رسالتپناهیلری کبی رعایت ایتملرینی فرمان بیورمشلر ایدی.

ایتدی بیك اوچیوز بوقدر سنه اول دین اسلامك تأسیس ایتدیکی قاعدهٔ مساوات اودرجه عالی وواسع ایدیکه شوعصر حاضر مدنیتده بیله هیچ برملت بودرجه مساواته نائل اوله‌مامش و بوندن صکره‌ده نائل اوله‌میه‌جغی شبهه‌دن وارسته بولنمشدر. [حریت ـ مساوات عنوانلی مقاله‌مزده بوبابده دها زیاده تفصیلات واردر.]

*
* *

اخوت:

اسلامیتك مهم اساسلرندن بری‌ده اخوتدرکه برملتك حیات وبقاسی ایچون برنجی درجه‌ده لازم اولان شی‌ده بودر. زیرا انسان طبعاً مدنی اولوب پك چوق احتیاجاته معروض بولندیغی وحالبوکه محتاج اولدیغی شیلرك بردانه‌سنی بیله یالکز باشنه تدارکدن عاجز بولندیغی جهتله یشامق ایستیان برملتك افرادی آره‌سنده غایت صمیمی براخوتك تأسسنه اشد لزوم واردر.

دین اسلام قرآن کریمك [مؤمنلر قرداشدر] مآلنده‌کی برآیت کریمه‌سیله وحضرت پیغمبرك مدینهٔ منوره‌یی تشریف بیوردقلرنده هرشیدن اول بین المسلمین عقد اخوته مباشرت بیورمش اولمسیله و او زمانلر بواخوتك نه مرتبه قدر تأثیر ایتمش بولنمسیله بین المسلمین اخوت اساسنی تأسیس ایتمشدر.

دین اسلام بومهم اساسی غایت متین برصورتده وضع ایتدکدن صکره بونی الی الابد محافظه ایده‌جك اسبابی‌ده احضار ایتمشدر. بو جمله‌ده زکاتك، تعاون وتناصرك فرضیت ومشروعیتی، عداوت وخصومتك، غیبت وبهتان وبلانك، نفاق وشقاقك، تفرقه، فتنه وفسادك، ادعای قومیت وجنسیتك سدًّا ممنوعیتی هپ اخوت اسلامیه‌یی الی الابد محافظه ایده‌جك اسباب جمله‌سندندر.

فی الواقع برملتك فقراسی اوملتك اغنیاسندن معاونت کورمز وهیچ اولماز

ایسه آنك ثروتندن لااقل قرقده برنسبتنده استفاده ایتمز ایسه اویله برملتك بتون افرادی آره‌سنده صمیمی وجدی بر اخوتك تأسسنه امکان قالماز . کذا برملت عداوتدن ، خصومتدن، غیبتدن، بهتاندن ، یلاندن ، نفاق وشقاقدن ، تفرقه ، فتنه وفسادن ، ادعای جنسیت وقومیتدن شدتله منع ایدلمزسه اوملت آره‌سنده اخوتدن اثر بولنه‌ماز وبناءً علیه اویله برملتك یشامه‌سی‌ده قابل اولماز .

* * *

**اعداد قوت :**

اسلامیتك اساسات مهمه‌سندن بری‌ده اعداد قوتدر. بواساس قرآن کریمك [ دشمانلریکزه قارشو اقتداریکز یتدیکی قدرقوت حاضرلایکز] مآلنده اولان بر آیت کریمه‌سیله بتون مسلمانلره فرض اولمشدرکه بالجمله ترقیاتك اسباب حصولنی تأمینه کافی براساسدر . زیرا برشی فرض اولنجه آنك توقف ایتدیکی شیلرك دخی بالطبع فرض اولمسی لازم کلدیکندن اعداد قوتك فرضیتی آنك موقوف علیهی اولان استحصال ثروتك فرضیتنی واستحصال ثروتك فرضیتی‌ده آنك توقف ایتدیکی معرفت ، صنعت ، تجارت ، زراعت ، فلاحت کبی شیلرك کافه‌سنك فرضیتنی تضمن ایتمکده‌در . شو حالده دین اسلام دشمنه قارشو اعداد قوتی بتون مسلمانلره فرض قلمش اولمسیله آنك موقوف علیهی اولان ثروت ، معرفت ، صنعت ، تجارت ، زراعت وسائره کبی شیلرك کافه‌سنی دخی فرض قیلمش اولیور دیمکدر . سعادت بشریه‌نك تأمینی ایچون کلمش اولان بر دین سماوینك انسانلرحقنده یاپه‌جغی ایولك‌ده ایشته بوقدراوله بیلور . بواساس متینی تطبیق وموقع اجرایه وضع ایسه انسانلرك کندی غیرت وفعالیتنه منوط برکیفیتدر.

بونك ایچوندرکه صدر اسلامده عطالت اصلا کورولمیور ایدی . بتون مسلمانلر متمادیاً چالیشیورلر ، یشامق ویشاتمق ایچون علی الدوام اوغراشیورلر ایدی . سنه‌ده ایکی بایرام کونلرندن ماعدا آنلرك ایام تعطیله‌لری یوق ایدی . حتی جمعه کونلرنده بیله کسب وتجارتله اشتغاله مأمور ایدیلر . نتکیم قرآن کریمك [ جمعه اذانی اوقوندیغی وقت ادای صلاته سرعتله کیدیکز و بواثناده بیع وشرایی ترك ایدیکز ونمازی ادا ایدنجه درعقب داغیلوب ینه بیع وشرا ایله بالاشتغال اللهك سزه فضلندن تقدیر ایتدیکی رزقکزی طلب واستحصاله

چالیشمیکز ] مآلنده‌کی برآیت کریمه دخی بو حقیقتی قطعی برصورتده بیان ایتمکده‌در .

ایشته صدر اسلامده مسلمانلر دین اسلامك کندیلرینه بخش ایلدیکی بروجه بالا درج ایتدیکمز اساسات مهمه‌یه صوك درجه رعایت ایتدکلرندن دولاییدرکه یکرمی ، اوتوز سنه ظرفنده شمس منیر اسلامیت بتون جزیرة العربی انوار فیوضات بخشاسیله تنویر ایتدکدن صکره حدود چیندن بحر محیط اطلاسی‌یه قدر اولان معمورهٔ جهانك کافه‌سنی دخی واید‌ار فیوضات ایتمشدر .

∴

خاتمه :

تمدنی « دین اسلام مانع ترقیدر » دیین ذواته صورارم : بو مقاله‌مزده بیان ایتدیکمز اساسات مهمه دین اسلامدن بشقه هانکی دینده و هانکی ملتده واردر . و ملت اسلامیه‌نك کندی عطالت وجهالتلری یوزندن اوغرادقلری فلاکتلرك اسبابنی اوقدر علوی اولان دین اسلامده آرامق موافق انصافمیدر ؟ لطفاً بو سؤاللریمه جواب ویرملرینی کندیلرندن بکلرم .

اسلام مجموعه‌سی : ٢٧ شباط ، ٣١٩

# قونفرانسلر

# کتب کلامیه‌نك احتیاجات عصره کوره اصلاح و تألیفی

## بین المسلمین مذاهب مختلفه‌نك توحیدی

### مدرسه‌لرده تدریساتك اصلاحی [۱]

صدر اسلامده یالکز احادیث و آیاتك معانیٔ ظاهره‌سیله اکتفا اولنوردی. بالخاصه پیغمبرمز زماننده هر کس شبهه ایتدیکی مسئله‌یی بالذات حضرت رسوله صورار، حل ایدردی. کتاب یازمغه، اوقومغه لزوم یوقدی. کرك دینه، کرك دنیایه عائد شیلر، هر نه اولورسه اولسون، هپ بویله حل اولنوردی. کتاب تألیفنه لزوم کورولمزدی.

صوکرا تابعین زماننده اختلاف ظهور ایتدی. بونك اوزرینه اتحاد اسلام ایچون کتابلر یازلمغه باشلاندی. چونکه اکر تشتت آرا وقوع بولورسه، اختلاف آرا حاصل اوله‌جق؛ اهالیٔ اسلامیه آره‌سنده تفرقه میدانه کله‌جك، حالبوکه تفرقه میدانه کلنجه قوت زائل اولوب صوکرا معاذ الله بتون امت محو اوله‌جق ایدی. بونك ایچون اختلافلری قالدیرمه‌یه چالیشدیلر. حقی باطلدن تفریقه اوغراشدیلر. ایشته او وقت کتابلر تألیفنه باشلاندی.

بالخاصه علم کلامه دائر کتابلر یازلدی. ارباب بصیرت اولانلر حقی قبول ایتسون، دینلدی. و فائده‌سی کورولدی.

فقط بونلرده فلسفه‌دن بحث یوقدی. زیرا علوم فلسفیه هنوز اسلامه انتقال ایتمه‌مشدی. هر مسئله بر آیت، بر حدیثله اثبات اولنوردی. علمای متقدمینك مسلکی بو ایدی. چونکه احتیاج او نسبتده ایدی.

صوکرا علوم فلسفیه عربجه‌یه انتقال ایتدی. ترجمه ایدلدی. بونك اوزرینه برچوق مسلکلر، مذهبلر دها ظهور ایتدی. مثلا او وقته قدر «مشائیون» مذهبنی بیلمزلردی. چونکه اوکا دائر بحث یوقدی. اولاً او، میدانه چیقدی. صوکرا «طبیعیون» نه دیمك اولدیغنی کیمسه بیلمیوردی، بویله بر فکر یوقدی.

---

[۱] بو قونفرانس، ۲۰ اغستوس ۳۲۵ ده شهزاده قلوبنده ویرلمشدر.

بو فکرلر ایشته هپ او مسلکلرك ایچنده کورولدی. سالکی اولانلرده اولدی. اما آز ایدی. صوکرا مشائیون مسلکی اك چوق میدان آلدی. اکا سالك اولانلر پك چوغالدی. بوجهتله اونلره قارشی دینی مدافعه لازم کلدی.

بویله کرك اشراقیون، کرك مشائیون مسلکلرینه قارشی دینی مدافعه لزومی حس ایدیلنجه او یولده کتابلر یازلمغه باشلاندی؛ یعنی علم کلامه فلسفه قاریشدیریلدی، چونکه اویله ایجاب ایتدی. ایشته علمای متأخرینك علم کلامی بودر.

فقط بو، نصل اولدی؟ اولا علما او علملری تحصیل ایتدیلر، صوکرا عقائد اسلامیه‌یی فلاسفه‌یه قارشی مدافعه ایلدیلر. او یولده کتابلر یازدیلر.

برخیلی زمان بویله دوام ایتدی. صوکرالری اشراقیون مذهبی پك رواج بولەمدی. اك چوق مدافعه مشائیونه قارشی ایدی.

نهایت مشائیون مسلکی ده منقرض اولدی. یعنی فنلر دکیشدی، فنلر دکیشنجه مشائیونك استنادکاهی اولان اساسلرده آلت اوست اولدی. بناءً علیه اونلره قارشی مدافعه‌ده ده برفائده قالمادی.

چونکه او فنلرك ملتزمی یوق، او مسلکی التزام وترویج ایدن کیمسه بولونمایور؛ که اونلره قارشی مدافعه‌لر میدانه قویه‌لم‌ده او صورتله احکام دینی محافظه ایده‌لم.

بونلر منقرض اولونجه‌یرینه «مادیون» قائم اولدی. طبیعیون مسلکی ده کرکی کبی رواج بولدی. شیمدی بونلره قارشی مدافعه لازم کلدی.

نصل که علمای متکلمین وبالخاصه متأخرین هم طبیعیون، هم مشائیون، هم اشراقیونه قارشی مدافعه‌ده بولوندیلر، وموفق‌ده اولدیلر؛ شیمدی بزده زمانمزده‌کی معارضلره قارشی مدافعه‌ده بولونمق لازم کلیر.

— بز کندیمزدن برشی قاتارسه‌ق نصل اولور؟ بز اونلرك مدافعاتی تعقیب ایده‌لم، کیده‌لم...

دینیرسه، دیرزکه: — پکی، فقط کیمه قارشی؟ شیمدی بو مسلکده ارباب علومدن، تعبیر آخرله فلاسفه‌دن هیچ برفرقه یوق که اونلره قارشی بو مدافعاتی سرد ایده‌لم.

«بو عالم اون اوچ کره‌دن عبارتدر. ایشته برنجیسی طوپراق، ایکنجیسی

صو ، اوچنجیسی هوا ، دردنجیسی نار ، طقوزده افلاك وار . بونلر بربرینك ایچندهدر . وبو افلاك ازلی وابدیدر . سائرلریده نوعاً وجنساً ازلی وابدیدر . بو صورتله عالم ، قدیمدر »

شیمدی بویله دیین برآدم یوق . اوحالده اسلامی مدافعه ایدهجکنز دیه : «خایر ، سزك قدیم دیدیککز طوغرو دکلدر ، بلکه حادثدر . » بویله کندی کندمزه باغیردم . نه چیقار ؟ بوکونکی فلاسفه بزم دیدیکمز کبی دییور :

— اوت ، کرۀ ارض حادثدر . واوزرندهکی مخلوقاتده حادثدر .

صوکرا : « افلاك دیدیکمز شی ، اویله بطلمیوسك دیدیکی کبی طقوزی بربرینك ایچنه کیرمش دکلدر . بویله افلاکده یوقدر . » بز : واردر دیهلم ، کیم دیکلر ؟ خصم برکره افلاکك وجودینی قبول ایتمیورکه « حادثدر » دیه آنی الزام ایدهلم . شیمدیکی فلاسفهنك اعتقادی :

« شو فضا نامتناهیدر . ایچنده بولونان اجرامده کذلك نامتناهیدر . وبو اجرام من حیث الصوره حادثدر . یالکز قدیم اولان اجزای اصلیهسی ، اجزای فردیهسیدر . بوعالمده هیچ برصورت یوقدرکه حادث اولماسون ، هپسی حادثدر ؛ لکن اجزای فردیه ابدیدر . »

ایشته بوکونکی فلاسفهنك فکری بو . شیمدی قالقوبده بونلره قارشی : «افلاك قدیم دکلدر ، حادثدر . » دیرسهك بزه کولرلر .

— نه سویلیورسك ؟ دیرلر .

— صوکرا انسان قدیم دکل ، حادثدر .

— البت حادثدر . ارض برچوق طبقاته منقسمدر . طبقۀ علیاده انسان حادث اولمشدر . سنك دیمك علم ارضیده بیلدیککك یوق . بو بدیهی برشی . کیم دیمش : انسان قدیمدر ؟

— بیلمم ایشته وقتیله دیمشلر . اوکا قارشی سویلیورم .

— اونلری بولده اونلره قارشی سویله !..

دیرلر . شو حالده کورولیورکه زمانمزده درسمدری بوکاکوره صلاح لازمدر . زمانمزدهکی فلاسفهیی رد ایدهجك کتابلر تألیفنه احتیاج شدید واردر . اما : — نه اولورایسه اولسون براوله سویلهنن سوزلری تکرار ایدهجکز ... دینیرسه ، اوباشقه . فقط اونکله دین مدافعه ایدیلمش اولماز .

صوکرا مشائیون جناب حقك وجودینی مصدقدر : « الله واردر ، البت بو کائناتك علت اولاسی واردر ، که واجب الوجوددر . فقط او واجب الوجود فاعل موجبدر ، فاعل مختار دکل . بونك ایچون عالم قدیمدر . چونکه فاعل موجبدن صدور ایدن شی ازلی اولور . بناءً علیه الله موجب ، عالم قدیمدر . چونکه عالم اوندن صدور ایتمش وبالایجاب صدور ایتمش ... » دییورلردی .

بز بوکا قارشی اوزمانلر دیمشدك که : «خایر ، الله فاعل موجب دکل ، فاعل مختاردر ... »شیمدی فلاسفهٔ حاضره یه قارشی بونی سویلرسه‌ك بزه کولرلر :

— سز نه‌لر سویلیورسکز ؟ دیرلر .

اونك نظریه سنجه الله یوق . نرده قالدی که موجب ، یاخود مختار اولسون . شو حالده بونلره قارشی فاعل موجب ، فاعل مختار مسئله‌لرینی ذکرده فائده یوق .

اسکی حکما دیمشلرکه : «جناب حقك صفاتی یوقدر . کندیسی واحد حقیقیدر . بناءً علیه اونده بر طاقم صفت تصوری باطلدر . مادامکه واجب الوجوددر ، احتیاجدن وارسته‌در . اکر کندیسنده صفات اولورسه نصل واحد حقیقی اولور ؟ صوکرا صفاته ده احتیاجی لازم کلیر . حالبوکه احتیاج واجب الوجوده منافیدر . او بذاته قائم ، بذاته عالم ، بذاته قادر ، بذاته مریددر . الخ . . علم ، ذاتنك عینی ، قدرت ، ذاتنك عینی ، بتون صفات دیدیکمز شیلر ذاتنك عینیدر . »

معتزله ده بوکا سالك اولدیلر . قبول ایتدیلر . شیمدی بو یولده مدافعه ده بولنسه‌ق : « خایر ، جناب حقك صفاتی واردر ؛ الله علمیله عالم ، قدرتیله قادر ، حیاتیله حیدر . اراده سیله مریددر ، کلامیله متکلمدر . »

دیه معارضلرمزه قارشی سوز سویلیه‌جك اولورسه‌ق بزه دیرلرکه :

— بز اساسی قبول ایتمیورز . نرده ده قالدی ، صفات مسئله‌سی . . .

خلاصه بوکون بزم معارضلرمز ، یعنی فلاسفه نه الوهیت ونبوتی قبول ایتمیورلر . واقعا طبیعیوندن بعضیلری الوهیتی قبول ایتمشلر . لکن اونی ده تعمیق ایدرسه‌ك آنلرك الله دیدیکی شی ینه طبیعت اولیور .

سو حالده بزه اك لازم جهت ، علم کلام کتابلرینی احتیاجات حاضره یه کوره تألیف ایتمکدر . بوده نه ایله اولور ؟

بر کره معارضلرمزك فنونی بیلمکله اولور . بیلمزسه اونلره قارشی سوز سویله‌مز . نته کیم علمای سلف اویله یاپدیلردی : زمانلرنده‌کی فلاسفه‌نك فنلرینی تحصیل ایتدیلر ، صوکرا اونلرك سوزلریله اونلری الزام ایتدیلر .

شیمدی بز قالقارده معلومات حاضره مزله مدافعه‌یه یلته‌نیرسه‌ك کولونج اولورز. چونکه بیلمیورز. اولا اوفنلری تحصیل ایدهلم. صوکرا اوفنلرك اساساتی دائره‌سنده اسلامیتی مدافعه ایدهلم.

آرتق بو احتیاجی حس ایتملی‌یز. بوخصوصده تعصب کوسترمه‌نك فائده‌سی یوقدر. بالعکس مضرتی واردر.

ایشته آثار کوستریبور که بتون اعصارده اویله یاپدیلر. بتون علما هر عصرك احتیاجنه کوره کتاب یازدیلر.

شوحالده متکلمینك متأخرینی نصل فلسفه‌نك عربجه‌یه انتقالیله اوزمانکه علم کلامك اصلاحنه لزوم کوردیلر؛ اوعلمه طبیعیاتدن، الهیاتدن برچوق مباحث علاوه ایتدیلر ایسه بزده عینی احتیاجده‌یز. بزده زمانمزك احتیاجنه کوره علم کلام کتابلرینی اصلاح ایتملی‌یز.

*
* *

اوندن باشقه فرق اسلامیه آرسنده برچوق نزاعلر اولمش، اسلام تفرقه‌یه دوشمش. برچوق مذهبلر چیقمش. اومذاهبدن برقسمی الآن باقی. مثلا: شافعیه، حنبلیه، مالکیه وار. بونلر اهل سنت اولمقله برابر احکام فرعیه‌ده بزه مخالفدر، هپسنده دکاسه‌ده برچوغنده مخالفدر. واقعا اساسده اختلاف یوق، فقط بعض فروعده وار.

بواختلافی یکدیکرمزه قارشی خصومت صورتنده کوسترمه‌ملی‌یز. مثلا شافعی‌یی کندمزه قارشی برخصم عد ایتمه‌ملی. اونلر اویله یاپار، بزده بویله. احتمال که بزم، احتمال که اونلرك یاپدیغی موافقدر. بونلر مسائل اجتهادیه‌در. حالبوکه مسائل اجتهادیه ادلهٔ ظنیه‌یه مستنددر. هرایکی طرفده‌ده دلائل ظنی‌در، قطعی دکلدر.

شوحالده اجتهادلر آراسنده برفرق اوله‌ماز. انك ایچون دیرلرکه: اجتهاد ایله اجتهاد نقض اولونه‌ماز.

مثلا: حنفی مذهبنده بولونان برفقیه بالاجتهاد برمسئله حقنده برحکم ویرر. صوکرا دیکرمجتهدك اوحکمی بوزمغه حقی یوق. حتی برشافعی‌یه کوسترلسه اوده بوزه‌ماز. امضایه مجبور اولور. نه‌دن؟ چونکه کندی اجتهادی اوته‌کینك اجتهادندن فضله دکلکه. اوده ظنی، اوده ظنی. شوحالده «بزاو مسئله حقنده بویله اجتهاد

ایتمش ؛ فلان ده شویله اجتهاد ایتمش ، اما خطا ایتمش ، اوقدر ایلری گیتمه ملی . » دیمك حماقت اولور .

ایشته بو حال ، تفرقه یه سبب اولمشدر . قوت ، اسلامك قوتی طاغلمشدر . شایان تأسفدر . ای برشی دکل . الله بزه اتحادی امر ایتدیکی حالده کندی کندمزه اختلافلر چیقارمشز ، کندی کندمزی طاغتمشز . بر برمزی خصم کورمه ملی یز . برمذهب دیکر مذهب اهلنی قطعیاً خصم عد ایتمه ملی .

آرتق بو احتیاجی اکلاملی یز . یعنی بو احتیاجی بیلملی یزکه آرامزده کی بو اختلافلری ازاله یه چالیشه لم .

مثلا بسمله حقنده حنفی شافعی یی اکفار ایتمز . چونکه ایکیسنك ده دلیللری قوتلی . هر ایکی طائفه دیکرینی معذور کورور .

صوکرا برشیعی مذهبی وار . شیعیلرله سنیلر آره سنده کی خصومت ، عادتا عداوت درجه سنه وارمش . بلکه دها شدتلی . شبهه یوقکه بو ، ای برشی دکل . هله بوکون بو خصومتی قالدیرملی . بوکون بتون اسلاملرك اتحادی لازمدر . قطعیاً وقاطبةً بویله در . چونکه بو اتحادی یاپه مازسه ق قطعیاً بیلملی یزکه دها یارم عصر سورمز اوروپالیلر بزی بلع ایله جکدر ، بتون مسلمانلر محو اوله جقدر . بزی محافظه ایچون اتحاددن باشقه چاره یوقدر .

شیعی اولسون ، سنی اولسون ، دکلمی که ( لااله الاالله محمد رسول الله ) دییور ، کندینی مسلمان عد ایدییور ؛ اونی دائرهٔ اتحاده آلملی در .

اوت خطالری واردر ، یوق دکل ، فقط خطالرینی اصلاح ایده لم . یکدیکرمزه قارشی اعلان عداوت ایلمیه لم . خطالری وارسه اخطار ایدرك دائرهٔ انصافه دعوت ایده لم . اما خصمانه دکل ، حسن نیتله . هرکسك عقلی ، فکری وار . البت تصحیح افکار ایدر . آرقه دن آرقه یه بز اونلری تضلیل ، اونلر بزی تضلیل ... بونلر چوجق ایشلری در ، بویله شانلی برأمته یاقیشماز .

اونلری دعوت ایده لم ، قارشی قارشی یه کله لم ، علماسیله کوروشه لم ، نسخه سنه قوشه لم ، آکلاشه لم :

— هپمز مسلمانز . نه در بینمزده کی بو مجادله ، بوقاوغا ؟ برمجلس مناظره تشکیل ایده لم . بینمزده کی اختلافلی مسئله لر نه ایسه حل ایده لم ...

خلاصه شیعی علماسنی دعوت ایتملی یز . برمجلس تشکیل ایدوب اختلافلری حل ایتملی یز . بو حال تفرقه یه نهایت ویرملی یز . والسلام

ایکمزده قرآن اوقورز ، ایکمزده الله ، پیغمبر حق اعتقاد ایدرز . صوکرا آنلره کوره بز باطل ، بزه کوره اونلر باطل . قوتك طغیانی ، مسلمانلرك انحطاطی بوندن نشأت ایتدی . بوفکرلر بوکونکی احتیاجله متناسب دکلدر . ادب دائره‌سنده مناظره ایتملی . طوغریسی بودر . مباحثه ایدرسه‌ك بن امیمکه اونلر دائرهٔ انصافه کله‌جکلدر .

بن سزه شیعی علماسندن بریله ایتدیکمز برمباحثه‌یی حکایه ایده‌یم ، مأمول ایدرمکه سزده‌ده بو امنیت کلیر . هم غایت متعصب برشیعی ایدی ؛ فقط عالم ، جدی برذات ایدی دیدمکه :

— نه‌در سزك بزمله اولان اصل محل نزاعکز ، خلافکز ؟ نرده‌سپه ایدرسکز ؟

— اصل خلافت مسئله‌سنده ! . . . دیدی .

— اونده نزاع ایده‌جك برشی یوق . بکا قالیرسه نزاعه دکمز .

— یوق ، غایت مهمدر . اسلامی بو مسئله ، بیتیرمشدر محو ایتمشدر ، دینی آلت اوست ایتمشدر . . . پیغمبردن صوکرا خلیفه علی اولملی دی . . .

دیدمکه : — « خلافت پیغمبردن صوکرا علی‌یه عائددر » سوزی بردعوادر . دلیل ایستر . بوکا دلیلکز نه‌در ؟

او برچوق شیلر صایدی ، دوکدی . اماهپسی واهی . دیکله‌دم ، دیکله‌دم ، نهایتنده دیدمکه : — بوسوزلرك هیچ بریسی دلیل دکل . بونلر هپ ظن افاده ایدر . سن اورته‌یه بر دعوا قویدك که مطالب یقینیه‌دن‌در . مسائل اعتقادیه‌دن برشی ظنی شیلرله اثبات اولنه‌مز . هایدی مسئلهٔ فرعیه اولسون‌ده ظنی دلیللرله اثبات اولنه بیلسون . ینه اویمایور .

صوکرا بشقه شیلره صاپدی ؛ سویلدی ، سویلدی . فقط هپ واهی شیلر . نهایت دیدمکه :

— حضرت پیغمبردن خلافته دائر ، یعنی کندیسندن صوکرا کیمك خلیفه اوله‌جغنه دائر قولاً هیچ برشی صدور ایتمه‌مشدر . بو ، قطعی‌در . دلیلی : اکر حضرت پیغمبرك کندیسندن صوکرا مقام خلافته کیم کله‌جکنه دائر کندیسندن برقول صریح شرف‌صدور ایتسه‌یدی بومسئله‌ده اصحاب کرام اختلاف

ایتمزلردی . چونکه اصحاب کرامك حضرت پیغمبره درجهٔ اطاعتی هرکسجه معلوم . حتی حضرت پیغمبرك ارتحال داربقا بیوردقلری کون انصار ایله مهاجرین خلافت مسئله‌سنی مذاکره ایتدکلری صرده بینلرنده اختلاف ظهور ایتدی . انصار کرام : برامیر بزدن برامیر سزدن اولسون ، دیدیلر . صدیق چیقوب ده (الائمة من قریش) حدیثنی اوقوینجه انصار طوردیلر :

— مادام که پیغمبر بویله بیورمش ، بزم بوندن صوکرا نزاعمز یوق ، کندیکز انتخاب ایدیکز !.. دیدیلر ...

کورولیور که حضرت رسولدن صوکرا کیمك خلیفه اوله‌جغنه دائر کندیسندن صراحت قولیه‌شویله طورسون ، ایماء قولی بیله یوقدی . دیمك که حضرت پیغمبر بومسئله‌یه دائر هیچ برشی سویلمدی . خسته اولنجه صدیق امامته کچیرمشدی . بوندن استدلال ایتدیلر : امامته بونی لایق کوردی که کچیردی ، دیدیلر . فقط حضرت علی حقنده بویله برشی‌ده اولمادی .

خلاصه بومسئله حقنده حضرت پیغمبرك کندیسندن هیچ برحدیث شرف صدور ایتمامش اولدیغندن اول امرده اصحاب کرام مقام خلافته کیمك تعیین اولنه‌جغی حقنده اختلافه دوشدیلر . نهایت بالاجتهاد صدیقه قرار ویردیلر . صوکرا حضرت صدیق عمری ولی‌عهد یاپدی . حضرت عمرك وفاتندن صوکرا برشوری یاپلدی . شوراده حضرت عثمانی انتخاب ایتدی . صوکرا حضرت علی مقام خلافته کلدی . شیمدی بونك اساس دینه تعلق نه ؟ « دین محو اولمش ... » بو ، نصل لاقیردی ؟

صوکرا صدیق خلافته کلمش ، نه یاپمش ؟ مسلك رسولی تبدیل می ایتمش ؟ سزده بیلیرسکز که مسلك رسولی حرفیاً تطبیق ومحافظه ایتمشدر . صوکرا عمرده اویله یاپمش . بتون فتوحات اسلامیه‌یی یاپان حضرت عمردی . حتی سزی اسلام ایدن اوایدی . بوقدر فتوحات اولمش ، حضرت عمر زماننده نیجه بلاد فتح ایدیلمش ویوز ملیونه قریب نفوس حوزهٔ اسلامه کیرمش . بونکله برابر ابتدای زمانده حال نه ایسه نهایتده‌ده اوایدی . اکثریا یالین آیاق کزردی که آیاق قابلری اسکیمسون‌ده بیت‌المال متضرر اولماسون . شوحالده « دین محو اولدی » نك معناسی نه ؟

بویله سویلینجه مناظرمز طوردی . برشی دیمدی . صوکرا علاوه ایتدم :—

ایشته بوذوات کرام مسلك نجی‌یی حرفیاً تطبیق ایتدکلرندن بزاونلری تقدیس ایده‌رز . ذره قدر انصافی اولان برمسلمان‌ده اویله یاپمق لازم کلیر . عقول سلیمه اربابی بونك خلافنی رد ایدر .

— حضرت علی پك عالم ایدی ، پك فاضل ایدی ، اسرار قرآنه واقف ایدی .

— طوغرو . اوکا شبهه یوق .

— اویله ایسه نیچون خلیفه او اولمامش ؟

— سن مسئله‌یی دکیشدیرییورسك : علی دها فاضل ، دها عالم اولدیغی ایچون لایق اولان او اولملیدی ، دیمك استیورسکز . او حالده سزجه دین اساسندن بوزولمامش . اولی اولان شی ترك ایدیلمش ، دیمك اولیور . بوندن « دین اساسندن صارصیلدی » دیمك اولورمی ؟

بونی سویلینجه : — برادر ، دیدی ، سن لاف سویلتمیورسك . حضرت علی اسرار قرآنه دها زیاده واقف اولدیغی ایچون ایلك خلیفه او اولسیدی نیجه خدمتلر یاپه‌جقدی . یعنی اسلام پك چوق تعالی ایده‌جکدی . مقصدم بودر .

دیدم : — سن دعواکی دکیشدیردك . مع‌هذا صوکرا کندیسی‌ده خلیفه اولدی . بیلمدیکمز برشی وارسه نه‌یه میدانه چیقارمدی ؟ باقیلیرسه ، سزك دعواکزه کوره ، علی خلیفه اولونجه عالم بتون باشقه‌لاشملی ایدی . . .

ایشته بویولده دها برچوق شیلر سویلدك . اونك اوزرینه بوذات دائرهٔ انصافه کله‌رك : — طوغروسی ، بوسیاسی برمسئله‌در ، آره‌مزه تفرقه قویمق ایچون وقتیله قورولمش برپلاندر ، دیدی .

ایشته کوریلیورکه اونلر منصف آدملردر . کوروشورسه‌ك ، مداولهٔ افکار ایدرسه‌ك طبیعی برلشه‌جلز . ملل غیر مسلمه‌یه قارشی بیله اظهار خصومت جائز دکلدر . نره‌ده قالدی کندی دین قارداشمزه قارشو جائز اولسون . بوحال پك مضردر . بوکا آرتق نهایت ویرملی . افکار مضره‌یی قالدیرملی ، تألیف بینه چالیشملی . بزم ایچون بوکون باشقه چاره یوق . هرکسله اتحاد . احتیاجات زمانیه‌یی تقدیر ایتملی ، اکلاملی‌ده اوکا کوره هرکس کندی وظیفه‌سیله مشغول اولملی .

الحاصل برچوق نقطهٔ نظردن علم کلام کتابلرمزی اصلاح واکمال ایتملی یز. بالخاصه عصر حاضرده‌کی فلاسفه‌نك مذاهبنی اوقوملی، اوکرنملی. عقائدمزه مخالف اولان نقطه‌لره قارشی کندیمزی مدافعه ایتملی.. فقط هر درلو مدافعه‌مزی «وجادلهم بالتی هی احسن» حکم جلیلنه توفیق ایتملی یز. یعنی ادب دائره‌سنده مباحثه، مناظره ایتملی. اختلافلری قالدیرملی. چونکه حضرت پیغمبرده بویله یاپاردی.

*
* *

شیمدی مدارسمزك اصلاحی جهتنه کلنجه، او، دوشونولمکده‌در. الویرر که سز اصلاحك لزومنی تقدیر ایده‌سکز. [طلبه: — بدیهی برحقیقت. اصلاحنه غیرت اولنمسنی رجا ایدرز] سز مخالفتده بولنورسه‌کز بزده برشی یاپمایه‌جغز. سزده‌ بونی تقدیر ایدك. بز بو اصلاحاتی یاپه‌جغز. هرشیدن اول بو اصلاحاتی یاپمغه مجبورز.

بوکون، ظن ایدرم‌که علوم جدیده‌دن مدارسه هیچ اولمازسه بش التی درس قومه‌لی. شیمدی‌یه قدر تعقیب ایتدیکمز اصولدن برچوقلرینی تعدیل ایتملی. مثلا: حاشیه، حاشیه اوزرینه تعلیقات... برکره اونلری قالدیرملی. متنلری کوزلجه اوقوملی. فقط لغت وادبیاته برابر اوقوملی.

او حاشیه‌لر، تعلیقاتلر نه‌در؟ بیلدیکمز برلسانك قواعدی حقنده یازیلمش تنقیدات! اولا برکره لسانی بیلملی.

— ای اما بز عربجه اوقومیورز، بلکه عربی لسان اوزره یازلمش برطاقم علملر اوقورز... دینیور. بونه دیمك؟ بز کتابمزی کتاب اللهمزی بیلمیه‌جکمزمی؟ دنیاده هیچ برقوم یوقدرکه کتابنی بیلمسون. توراتی یهودیلر بیلیر، چونکه کندی لسانلریله یازلمش. قرآن کریم بزم لسانمز اوزره نازل اولمامشدر. او حالده ترجمه ایدملم. بیلدیکمز برلسان واریا، اولسانه ترجمه ایدملم. ترجمه ایچون نه‌لازم؟ عربجه‌یی ای بیلمك، اکر عربجه ای بیلنمزسه ای ترجمه‌ده اولماز. بناءً علیه علمانك عربجه بیلمسی ضروری.

شو حالده «بز عربجه اوقومایورز، عربجه یازلمش علملری اوقورز» سوزی سوزمی؟ ادبیاتی اوقویه‌جغز، قواعدینی متوندن بلله‌یه‌جکز. ایجاب ایدرسه بعض شرحلر اوقورز. حتی بکا قالیرسه طلبه کندی کندینه شرحلری مطالعه ایتملی. ذاتاً اسکیدن اویله ایدی. بیلم نصل اولمشده متن براقلمش، شرح اوقومغه باشلامش.

نه تحف حاله کلمش : اولا بر شرح ، صوکرا بر حاشیه ، بر حاشیه دها ، صوکرا بر تعلیقات دها . . . بویله بر کتابی انجق بش آلتی سنه‌ده اوقویه بیلیرز صوکرا : بو کتابدن نه آکلادك ، نه کبی مسائل اوکرندك ؟ دیه صورسه‌ڭز ، هیچ برشی یوق . بوندن ماعدا عربجه بر بیتك بر مصراعنی آکلامق سنه‌دن دکل . چونکه بتون زمان مناقشاتله کچدی . عصام شویله دیدی ، عبدالغفور بویله دیدی ، یوق بیلمم کیم بوراده « فافهم » دیمش . وجه تفهم نه ایمش : هپ دیمش دیمش . هپ قال ، قیل . پك اعلا . فقط بز نه اوقویه‌جغز : عربجه تنقیداتی‌می ؟ اولا ادبیاتی بیلمه‌یز . هنوز قواعدی اوکرنمکه چالیشیورز . شیمدی عبدالغفورك ، عصامك صیره‌سی‌می ؟

بونلر ؟ نه‌در ؟ دوشونمك لازم کلزمی ؟ بری بر متن یازمش . قواعدی خلاصه ایتمش . تحصیل لسان ایچون قولایلق یپمش . صوکرا بری چیقمش ، او متنی تنقید ایتمش . ایده‌بیلیر . صوکرا بری دها چیقمش ، او تنقیدی تنقید ایتمش . پك اعلا ، بوده بر مباحثه‌در ، وار بونلر قواعد متخصصلری اوغراشسونلر . طبیعی بو تنقیدات او قواعدك فلسفه‌سی دیمکدر . بونلرله اشتغال ایده‌جك آدمده بولنه‌بیلیر . فقط هنوز لسان اوکرنمکه باشلایان بر آدمك او لسانك قواعد فلسفه‌سیله ، عصام ، عبدالغفور قوغاسیله وقت کچیرمه‌سی طوغروسی هیچ عقله صیغماز برشیدر .

اعتراض ایدرسه‌کز ، وارسه سویلیك ، بز متن اوقویه‌جقدق . نه بلله‌یه‌جکدك ؟ قواعد . نه‌یه عائد : عربجه‌یه . بکی اوقویه‌لم . بولازم . فقط صوکرا اوقوعد اوزرینه بر کتاب یازمش . واقعا بر شرح ، اما اوده تنقیددن عبارت . چونکه اعتراضلر ، [قال ، قیل] لر طولو . صوکرا اونك اوزرینه حاشیه‌لر وار . بونلرده فلان شویله دیدی ، فقط بن دیرم ، اودکل ، اوا کلامامش ، طوغروسی بنم دیدیکم‌در . . . تنقیدك تنقیدی ، تنقیدك تنقیدینك تنقیدی . فلسفه‌نك فلسفه‌سی ، فلسفه‌نك فلسفه‌سنك فلسفه‌سی . . .

واقعا بو ، پك بوش دکل . لکن بونه وقت اولور ؟ بر کره لسان بیلنملی . صوکرا بونلر مطالعه کتابی اوللی . اصول تنقیدی ، دها طوغروسی اصول انتقادی اوکرنمك ایچون بر طاقم فلسفه دوشونمشلر ؛ بونلری ترتیب ایتمشلر .

مقصدی بیلملیده اوکا کوره تحصیلده بولنملی . هر شیئك صره‌سی وار ، زمانی وار ، فقط مع التأسف بز بوصره‌یی ، بوزمانی بیلمیورز .

ایشته انك ایچون عربجه بیلمیورز . بربیت کلیر ، شاشوب قالیرز . نه عبدالغفوردن امداد وار ، نه عصامدن . هایدی قاموسه مراجعت . لغتلری حل ایده‌لم . اونکده آرامه‌سی ایچون برچوق زمان غائب ایدیورز . نه ایسه بولدق ، فقط اوبتمایور . تحف شی . چونکه اولغتی لایقیله اکلامق ایچون ادبیات لازم .

خلاصه بودرسلری اصلاح ایتملی . متلرله برابر لغت وادبیات اوقوتملی . صوکرا لایقیله فقه اوقومایورز . زیرا وقت بوله‌میورز . تفسیر ، حدیث . اونلره هیچ اهمیت بیله ویرمیورز . بونصل تحصیل ؟ بویله شی اولماز .

بوتون طلبه بریره کلملیسکز . ایشته بواحتیاجی سزه سویلیورم . سزده دوشونملیسکز . زیرا آرتق بوحاله نهایت ویرملی . چاره‌لر تحری ایتملی . مثلا مصرده کوزل پروغرام یاپمشلر ، اونی کتیرتملی . نصل یاپمشلر ، اوپروغرامی کورملی . دوشونملی . احتیاجات حاضره‌یه کوره برپروغرام ترتیب ایتملی . برکره بوعربجه جهتنی تأمین ایتملی ، صوکراده فنون جهتنی صوك درجه نظردقته آلملی .

— ایی اما بز نصل کچینه‌جکز ؟

اوجهتی بز دوشونه‌جکز . اوراسی سزه عائد دکل . امین اولوکز سزك حاصلاتکز پك چوقدر . فقط اوته‌کنك ، بریکنك النده قالمش . طلبه‌نك مخصصات وقفیه‌سی کندیلرینه تماميله ترك اولنسه بشبیك طلبه‌وارسه ظن ایدرم آیده اوچرلیرا دوشر . بوندن ، باشقه ملتکده سزدقارشی فدا کارلق کوستره‌جکی محققدر . الویرزکه سز برموجودیت کوستره‌سکز . شبهه یوقکه استقبال امیندر . یالکز سزه عائد شی ، بواحتیاجی بیله‌رك بونی دفعه چالیشمقدر .

صوکرا براجنبی لسان لازمدر . بوخصوصده تعصب کوسترمه‌ملیدر . باشقه چاره یوقدر . هم بونده برباس‌ده یوق . چونکه معلوم یا — عقلمز وار ! دوشنورز — دیانته مخصوص ومنحصر برلسان اولماز .

مثلا عربجه التی بیك سنه‌لك برلساندر ، دین اسلام ایسه بیك کسورسنه‌لك بردیندر . اویله دکلی ؟ برده ازجمله کریدده مسلمانلر وار ، هیچ ترکجه بیلمزلر ، عربجه‌ده بیلمزلر . بونلرك لسانی رومجه‌در . شیمدی بونلر مسلمان

دكل مى ؟ بونلرده مسلمان دييه جكمى يز ؟ صوكرا بز تركجه قونوشيورز . قرآن كريمك نازل اولديغى بر لسان دكل بو . قونوشمايه لم ... اولورمى ؟ صوكرا عرب يهوديلرى عربجه قونوشيورلر . فقط دينلرى اسلاممى ؟ خاير .

شو حالده فرض ايده لم بزم ديننزه مخصوص اولان لسان ، عربجه در . پكى ، نه ديمك ايسته نيور ؟ مادام ديانت اسلاميه يه مخصوص لسان ، عربجه در ، حسب الديانه باشقه لسان تكلم ايتميه جكمزمى ؟ « ايتميه جكز » دينيورسه او حالده بز آتماولدق . بونى هانكى عقل ، هانكى منطق قبول ايدر ؟ هانكى آيت ، هانكى حديث بونى سويلر ؟

ايشته تركجه نه ايسه فرانسزجه ده ، انكليزجه ده اودر . اوده عربجه نك غيرى برلساندر . تركجه جائز اوليورده انكليزجه نه دن جائز اولماسون . كذلك جامعده تركجه لسانيله درس اوقونيور . كناه اوليورمى ؟ خير . پكى فرانسزجه سويلاسه ك نه اولور ؟ عربجه يه نسبتله تركجه نه ايسه فرانسزجه باشقه برشىمى ؟

شو حالده نه دن مدرسه ده اجنبى بر لسان تحصيل ايدلمسون ؟ تركلر مسلمان اولمشلر ، تركجه انى اولمش ، دينيرسه انجنده مسلمان اولميانده چوق . ايشته چين بتون تركدر . حالبوكه اكثريسى مشركدر .

ديمك كه لسان مسئله سنى دينه قاريشديرماملى . دين باشقه ، لسان باشقه ، بونلرى تفريق ايتملى . چونكه هم عيبدر ، همده كولونج اولورز . بورده تعصب ، اظهار جهالتدن باشقه برشى دكلدر .

صراط مستقيم : آغستوس ٣٢٥

---

## قوتك اساسى اتحاد و اتفاقدر

— باليكسريده ويريلن برقونفرانسدن —

افنديلر ،

برقومك ، برملتك بقا وتعاليسى انجق قوت ايله در . اكر برملتده ، برقومده قوت وارايسه اوقومك بقا وتعاليسى محققدر واوقوت موجود اولدقجه متعاليدر . قوت يوقسه اوقوم باقى دكلدر ، دائما انقراضه ، محوه محكومدر . بو ؟ بديهى

بر مسئله‌در . مع‌هذا بدیهیاتك خفی قسمندندر . بناءً علیه بونی ایضاحده فائده واردر .

دیدك‌که « برقومك بقا وتعالیسی انجق قوتله‌در . » زیرا قوت اولمازسه اوقوم داخلی وخارجی دشمنلرندن کندینی محافظه ایده‌مز. یعنی نه آسایش مملکتی محافظه ایده‌بیلیر ، نه‌ده خارجدن او مملکته وقوع بولان تجاوزاته قارشی کله‌بیلیر. بناءً علیه قوت اولمالی که هم آسایش محلی‌یی تأمین ایتسین ، هم‌ده خارجدن واقع اوله‌جق تجاوزاته قارشی کله بیلسین . ایشته بونك ایچون برملتك بقاسی انجق قوتله‌در . قوت ایسه اوقومك اتحاد واتفاقیله حاصلدر . احضار قوتك اس‌الاساسی اتحاددر ، اتفاقدر .

بوده بدیهی برمسئله‌در. چونکه اگر برقومده اتحاد اولمازسه اوقومك محتاج اولدیغی شیلر وجوده کلمز. مثلا داخلده اسباب انضباطیه ، خارجه قارشی اسباب تدافعیه نه‌دن عبارت ایسه بونلر حاصل اولماز . زیرا بونلر برملتك ، ایچندن برقسمنك یاپه‌جغی شیلر دکلدر . بونلر اویله شیلردر که بتون ملت بریره کله‌رك چالیشه‌سه‌لر میدانه کله‌بیلیر وبو اسبابدن قوت حاصل اولور. بناءً علیه قوتك احضاری ایچون برملتك متحد ومتفق بولنمسی لازمدر .

ایشته بوحکمته مبنیدرکه پیغمبرمز صلی الله علیه وسلم افندمز حضرتلری مکه‌دن مدینه‌یی تشریف بیوردقلرنده ایلك ایشی بین‌الاسلام اتحاد خصوصنه چالشمق اولدی ، اولا بونی یاپدی . مسلمانلری بربرینه قرده‌ش ایتدی . مهاجریندن هرذاتی انصاردن هربرذات ایله قرده‌ش ایتدی. سیرده بوکا ( عقدمؤاخاة ) دیرلر، یعنی قرده‌شلق عقدی . نهایت کندی ذات رسالتپناهیلری‌ده حضرت علی ( کرم‌الله وجهه ) ایله عقد مواخاة ایتدیلر . بو اخوت اوقدر قوتلی ایدی‌که میراثه قدر تأثیر ایدییوردی . اوقرده‌شلر بربرینه وارث اولیوردی . بونی نیچون یاپیوردی ؟ زیرا بویاپمازسه (اتحاد) اولمیه‌جق ، اتحاد اولماینجه (قوت) اولمیه‌جق ، او اولمازسه وظیفه‌ ایفا ایدیله‌میه‌جك. چونکه وظیفه‌سی غایت کوچ ایدی. وظیفه‌سی تبلیغنه مأمور اولدیغی احکام شرعیه‌یی خلقه قبول ایتدیرمك ایدی. انك ایچون اول باول قوتك تدارکی چاره‌سنی دوشوندیلر. قوت‌ده انجق اتحاد ایله اوله‌جغندن اول باول آنی یاپدیلر. (کتاب‌الله)‌ده بونی تأیید ایتدی: (انما المؤمنون اخوة) آیتی

نازل اولدی . بونك مآلی ( مؤمنلر انجق قرداشدر ) دیمکدر . شاید بینلرنده برفنالق ظهور ایدرسه ( فاصلحوا بین اخویکم ) یعنی ( بینلرینی اصلاح ایدك ) بیورلدی .

ایشته اسلامیت بو اساس متین اوزرینه ، یعنی اخوت ومحبت اوزرینه تأسس ایتدی . بومهم اساسی محافظه ایچون دها برچوق شیلر لازمدی . چونکه بر اساس قوریلور ، فقط صکره ضایع اوله بیلیر . او ، عارضه یه اوغرار . او ، ابدی قالهماز . بناءً علیه اخوت اساسنی قیامته قدر محافظه ایتمك ایچون برچوق احکامك وضعی لازم ایدی .

اولا شونی سویلهیم که : انسانلر طبعاً منفعتپرستدر . منفعت ذاتیهسنی هرشیئه ترجیح ایدر . هرنه یاپارسه مطلقا اندن اول کندی منفعتنی دوشونور . بو ، طبیعی برحالدر . انك ایچون علمای متکلمین « افعال عباد معلل بالاغراضدر . » دیرلر . حقیقةً انسانك غرضدن ، عوضدن خالی برفعلی یوقدر . انسانلر غرضسز ، عوضسز برشی یاپمازلر . بو غرض ، عوض ده انسانك ذاتنه ، نفسنه عائد اولمق لازمدر . انسانلر طبعاً بویله اولدیغندن تأسیس اولنان شو اساس قوی یی الی الابد محافظه حکمتنه بناءً جناب حق قرآن کریمنده (تعاون)ی امر ایتدی : ( تعاونوا ... ) آیت کریمهسی نازل اولدی ، ( ای مسلمانلر بربریکزه ایلك خصوصنده یاردیم ایدیکز ) دیه طرف الهیدن امر بیورلدی . کذا فقرایه اعطای زکات وصدقهٔ فطر وسائر صدقات فرض وواجب اولدی . بونلرك حکمتی ، حکمت دنیویهسی ایشته (اخوت) اساسنی تأیید ایدی . چونکه انسانلر بربرینه دائما نصرت ومعاونت ایدرلرایسه بینلرندهکی ( اخوت ) زائل اولماز .

صکره اهل اسلام بهتاندن ، افترادن ، غیبتدن ، قومیتدن شدتله منع اولندی . زیرا انسانلر اگر بربرینی غیبت ایدرسه ، یکدیگری علیهنده افترا و بهتانده بولنورسه ، قومیت تفرقهلرینه دوشرسه اواخوت اساسی محو اولور ، اخوت یرینه خصومت ، عداوت قائم اولور . بویله اولنجه (قوت) گیدر ، قوت زائل اولنجه طبیعی ملتده محو اولور .

دها بویله برچوق اوامر الهیه ایله اخوت اساسی تأیید اولندی . حتی او اساسی محافظه ایچون برذات عالیقدر حقنده نازل اولان آیت کریمهده بیلمهیرك خطا اولهرق [ حال بوکه خطا ونسیان بوامتدن مرفوعدر . آندن مسئول دگلدر . ]

یاپدیغی برایشـدن طولایی ﴿ ان جاءکم فاسق بنبأ... ﴾ بیورلدی. اوذاته (فاسق) اطلاق ایدیلدی. بونك تفصیلی: ( بنی‌مصطلق) قبیله‌سندن زکات شرعیه‌یی تحصیل ایچون ، صاحب رسـالت افندمز حضرتلری برینی کوندردی . آنلر بوذاتك کلدیکنی خبر آلدیلر . هپسی اسـتقباله چیقدیلر . او ذات بونلری کورنجه قورقدی ، ظن ایتدی‌که کندیسنی اولدیرمکه کلیورلر . درحال کیری دوندی، قوشه‌قوشه‌مدینه‌یه کلدی. دیدی‌که: «قبیله زکات‌ویرمه‌مك ایچون سلاحلانمشلر، آزقالدی بنی اولدیره‌جکلردی.»بوخبربین‌المسلمین فوق‌العاده‌غلیانی موجب‌اولدی. آز قالدی قتال وقوعه‌کله‌جك ایدی . صکره‌دن ایش آکلاشلدی‌که اویله برشی یوق !

بونك اوزرینه (ان جاءکم....) آیتی‌نازل‌اولدی (سزه برفاسق‌کلیرده فنابرخبر ویررایسه اوخبری ایی تحقیق ایدك . بلا تحقیق برشی یاپه‌جق اولورسه‌کز سزه مصیبت اصابت ایدر ، صکره نادم اولورسکز) بیورلدی. حال بوکه اوذات ؛ اصحابدن ایی بر آدم ایدی ، فاسق دکلدی . فقط بیلمیه‌رك کتوردیکی خبر پك فنا بر خبر ایدی . اخوت اسـلامیه‌یی اخلال ایدیـور ایدی . بوندن دولایی آنك‌حقنده‌بونظم شریف نازل اولدی. ایمدی برکیمسه‌بیله‌رك بویله برشی یاپارسه؟ آرتق آنك تعبیری نه اوله‌جغی دوشونلسون.

ایشته بوکبی دها برچوق آیات بینـات ایله بودیدیکمز اسـاس متین محافظه ایدیلدی وبوسایه‌ده آز برزمان‌ظرفنده مثلا ۲۰ ، ۳۰ سنه ظرفنده یوزمیلیوندن زیاده نفوس حوزهٔ اسلامه داخل اولدی. فقط انسانلر دائما برحالده بولنمیور . اخلاق کیتدکجه بوزولمغه باشـلادی . بین‌المسلمین فتنه ، فساد ، نفاق وشـقاق ظهور ایتدی . اندن صکره مسلمانلر بللرینی دوغرولده‌مادیلر . دنیانك پك چوق یرلرنده حکومتلر تشکیل ایتدیلرسه‌ده‌حکومتلری‌پایدار اوله‌مدی. کافه‌سی اجانبك استیلاسنه معروض قالدی .

مثلا ( اندلس ) بیوك برحکومت اسلامیه ایدی. نهایت محواولدی. سببی ؟ بینلرنده‌کی نفاق وشقاق !.. تاتار حکومتی ایی مهم برحکومت ایدی . نهایتی نه اولدی؟ اوده محو اولوب کیتدی. دهـا بویله برچوق حکومتلر نفاق وشـقاق یوزندن محو اولدی . سببی ؟ بین‌المسـلمین ظهوره کلن نفاق وشـقاق ! یتمش میلیون نفوس اسلامیه‌یی حاوی اولان (هندستان) محواولدی ؛ انکلیزحکومتنك

زیرادارەسنه کیردی . ایشته زمانمزده کوربیورسکزکه (فاس) حکومتی بوکون فرانسەنك حمایەسنه کیردی . سبب نه ؟ ـ تحقیق ایدك ـ نفاق وشقاق !... ایران حکومتی ایچه برحکومت ایدی . حتی مشروطیتی بزدن اول آنلر اعلان ایتمشلر ایدی . بز آنلره غبطه ایتمشدك . آفرین ایرانیلره، بزدن دها زیاده کوزلرینی آچمشلر، عقللرینی طوپلامشلر، نهایت مشروطیت ادارەسنی استحصال ایتدیلر، دیمشدك و سوینمشدك . صکره نه اولدی ؟ بوکون ایکی دولتك استیلاسنه معروض اولیور . برطرفدن بردولت عظیمه، اوته طرفدن دیکر بردولت عظیمه کلمش، بونلری تماميله استیلا ایتمشدر . سبب ؟ نفاق وشقاق ! بشقه هیچ برشی دکل !... او دولتلر ایرانه دیدیلرکه : سز واقعا مشروطیتی استحصال ایتدیکز، اما آسایشی تقرر ایده‌مدیکز . بویله دائما قتال، دائما جدال اوله‌ماز . بز آسایشی محافظه ایده‌جکز ... بویله دیدیلر، مداخله ایتدیلر .

ایشته بونلر بزم ایچون بیوك بیوك عبرتلردر . دیمك اولیورکه عموم کرهٔ ارضده موجود ۳۰۰ میلیونی متجاوز مسلمانلرك بر ملجأی قالمش ایسه اوده بورا ایمش . آرتق بورادن بشقه اسلام ایچون بر ملجأ یوقدر . منقرض اولان حکومات اسلامیەنك اسباب انقراضی نه اولدیغی آکلاشلدی . بوحالده بو مرضك تداویسی چارەسنه چالشمق جملەمزك بورجیدر .

بالکسری : ۱۸ مارت . ۳۲۸

---

متنوع مقالات قسمنه عائد :

# لزوم دیانت

حیات مدنیه دیانتله قائمدر . زیرا حیات مدنیەنك حصول و بقاسی انسانلرك یکدیکرینه معاونت وهر خصوصده عدل وحقانیته رعایت ایتملرینه توقف ایدر . چونکه اکر اویله اولمازسه، انسانلر بربرینك حقوقنه تجاوز ایدرلك، مدنیت حاصل اوله‌میه‌جه، آز زمان ظرفنده وحشته انقلاب ایلر .

انسانلرك بربرینه معاونتی وهر شیده عدالت وحقانیته رعایتی ایسه ؛ آنجق دیانتله اولور ؛ حب انسانیت ویاخود خوف سیاستله اولماز . زیرا هر شیده مجرد

منافع شخصيه‌یه خدمت وخطوظات نفسانیه‌یه مجلوبیت فطرت بشریه مقتضیاتندن اولمغله؛ هیچ بر وجهله مسئولیت مادیه ترتب ایتمه‌جکی یقیناً معلوم اولان خصوصلرده صاحب دیانت اولمیان کیمسه‌نك حدود عدالتی محافظه ایدرك کندی منافع ومطالبی ایچون لدی‌الایجاب غیرك حقوقنه تجاوز ایتمه‌سی ممکن اوله‌ماز. قلبنده نور ایماندن‌اثر بولنمیان بر منکری بوکبی خصوصلرده خیانتدن، کذبدن، غدردن، نفاقدن هانکی شی منع ایلر؟...

بو عالمك غیری بر عالمك ثواب وعقابنه؛ حساب وعتابنه ایمان ایتمه‌مش بر ملحدی، قبایحی ستره مقتدر اولدیغی وطریق مظالمه سلوکنده کندیسی ایچون بر منفعت حاضره دخی کوردیکی حالده افعال قبیحه‌ئی ارتکابدن واعمال سیئه‌یه انهماکدن هانکی شی نهی ایلر.؟

هانکی بر سائق آنی هیئت اجتماعیه‌نك لوازمندن اولان معاونت، مرحمت، مروت، عدالت کبی اخلاق عالیه‌یه سوق ایدر؟.

حالبوکه دیانت، انسانلری دائما امور خیریه ونافعه‌یه سائق اولدیغندن حقیقةً دیندار اولان بر کیمسه هر حال وکارده وبتون افعال واطوارنده حقانیت واستقامت اوزره حرکت ایدر. علی‌الدوام قلبنده قوم وقبیله‌سنه جدی بر محبت وبتون هم نوعنه صمیمی بر اخوت حس ایلرکه مدنیتك اسباب اولیه‌سی دخی ایشته بوکبی شیلردن عبارت اولمغله حیات مدنیه‌نك آنجق دیانتله دوام ایده‌جکی ومعاملات بشریه‌نك آنکله انتظام پذیر اوله‌جغی بداهت حکمنی آلیر.

حیات شخصیه‌یه کلنجه: بوده آنجق دیانتله قائمدر. زیرا انسان جسمندن زیاده، روحیله انساندر. بناءً علیه بر حکیمك دیدیکی کبی انسان کندی حسیات قلبیه وادراکات روحیه‌سی اقتضاسنجه هر آن بر کمالك غایه‌سنه وصلت آرزوسنده بولنور. اکر آرزو ایتدیکی کماله واصل اوله‌مازسه صوك درجه معذب اولور. شو حالده، عجبا هر کمالك منتهاسی اولان حقیقة‌الحقایقی، اصل مؤثر عوالمی غائب ایدرك شو کون هائلده بر صمت مدهش، بر سکوت مهیبدن باشقه برشی کوره‌مزسه نه یاپار؟

کندیسنی هر جانبدن محیط ونامتناهی عوالمك بر سمیع ومجیبدن خالی اولدیغی، شو عوالمده تضرعات قلبیه ومناجات روحیه‌سنی ایشیده‌جك برشی بولنمدیغی توهم ایتمك واویله اعتقاد ایتمك انسانه الم وکدر ویرن شیلردن دکلده نه‌در؟

من القدیم انسان ایمانی دائما زمان مصائبده کندیسنه برمعین اشفق ، بر ظهیر ارحم اولمق اوزره تلقی ایتمشدر. اکر ایمان اولمسه‌یدی آلام ومصائبله مضطرب نیجه یورکلر پاره پاره اوله‌جق، نیجه جکرلر یانه یانه اریيوب کیده‌جکدی. انسانی نهایت فانی ولاشی اوله‌جغنه ودیار عدمه کیدوب اوراده ابدیاً قاله‌جغنه دائر غایت مزعج فکرلره سوق ایدن وحتی لذائذ جسمانیه‌دن آرزو ایتدیکی برلذته نائل ویاخود مطالب مادیه‌دن تعقیب ایلدیکی برمطلبه واصل اوله‌میان نیجه کیمسه‌لرده فکر انتحار تولید ایلین شی ، بتون صفات کمالیه‌یی جامع قادر متعاله عدم ایماندن بشقه نه‌در ؟

شوحالده دیانت لوازم انسانیه وضروریات حیاتیه‌دن اولمازمی ؟ و « آنی کیم غائب ایدرسه بتون دنیایه مالك اولسه‌بیله لذت حیاتیه‌یی غائب ایتمش وهرکیم آنی حائز اولورسه دندانهٔ احتیاج شدید وپنجهٔ فقر مدید آلتنده بولنسه‌بیله راحت ابدیه‌یه نائل اولمش اولور » دیه حکم ایتمك لازم کلمزمی ؟

مصباح : ۳ تشرین اول ۳۲٤

# بيانامه‌لر

# اسلامده جهاد

بالجمله ارباب علم وعرفانك وذوق آشنای حقایق بینانك معلوملری اولدیغی اوزره بتون عوالم ، علویات وسفلیاتیله ، کلیات وجزئیاتیله اول حکیم لایزال وعلیم ذوالجلال حضرتلرینك مظاهر اسماء الهیه وآثار صفات جمالیه وجلالیه‌سندن عبارتدر . نوع انسان ایسه بو مظاهر وآثارك خلاصه وزبده‌سیدر .

بونك ایچوندرکه انسان ( لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم ) آیت کریمه‌سنك منطوق منیفنجه صورت وشکل اعتباریله احسن مصنوعات و ( وعلم آدم الاسماء . . . ) نظم جلیلی مفاد منیفنجه سیرت وصفت جهتیله اعلم مخلوقاتدر . انسانك روی زمینده خلافت کبرای الهیه ایله ممتاز اولمسی ونظام عالمك بقاسی نوع انسانك بقاسنه وابسته بولنمسی‌ده ایشته بو حکمته مبنیدر .

فقط انسان زبدهٔ کائنات وخلاصهٔ موجودات اولمق اعتباریله جامع الحقایق اولوب بالجمله آثار جلالیه وجمالیهٔ الهیه‌نك مظهر تامی اولدیغندن جسم انسانی اجزای مختلفه وعناصر متضاده وبهیمیت ، ملکیت کبی ایکی نوع قوای متباینه‌دن تشکل ایتمش وبو ایکی نوع قوانك یکدیکریله علی الدوام جدال ونزاعنه معرکهٔ کبرا اولمشدر .

حالبوکه انسانده عمارت ارض وسیاست ناس کبی سر خلافتك تمامی تجلیسی وبو صورتله نظام عالمك وجه اکمل اوزره بقاسی انسانك حائز اولدیغی او ایکی نوع قوانك توازن وتعادل ایتملرینه وبو توازن وتعادلك حصولی ایسه انسانلرك خالقه عبادت ، هر خصوصده عدالته رعایت ، بنی نوعنه معاونت ، ضعفایه مرحمت وعموم مخلوقاته شفقت واولوا الامره اطاعت مثللو مکارم اخلاق ایله تخلق ودیانت حقه ایله تدین ایتملرینه وابسته اولدیغندن جناب حکیم متعال حضرتلری مجرد الطاف سبحانیه‌سی آثارندن اوله‌رق عبادینه بو وظائف قدسیه‌یی تعلیم وآنلری حقیقت انسانیه ایله متناسب بر صورتده تدین حکمتنه مبنی انسانلری باشی بوش براقمیوب ابتدای خلقت بشردن اعتباراً بو وظائف عالیه ایله مکلف نیجه انبیا ومرسلین حضراتنی بعث وارسال بیورمش ونهایت ( انما بعثت لاتمم مکارم الاخلاق ) حدیث شریفنك دلالت صریحه‌سی وجهله بو وظائف قدسیه‌یی نبی آخر الزمان وپیغمبر ذیشان افندمز حضرتلرینه اتمام واکمال ایتدیرمشدر .

فی‌الواقع بتون انبیاء عظام حضراتی تبلیغ احکام وارشاد انام وظیفه‌سیله مکلف اولدقلری وآنجق بو صورتله تکملات بشریه‌نك حصولنه ساعی بولندقلری جهتله اول امرده بتون همتلرینی، بتون قدرتلرینی یالکز ارشاد انام وتبلیغ احکام جهتلرینه صرف ایله اکتفا ایتمشلردر.

فقط انسانلرده حسب الفطره هوسات حیوانیه ملکات انسانیه‌یه غالب وبناءً علیه انسانلر علی الاکثر تغلب وتحکم طریقیله جمع اموال‌ه راغب اولدقلرندن انبیاء عظام حضراتنك بو مساعئ خداپسندانه‌سی لایق وجهله ثمردار اولمیوب بعثتلرنده‌کی مقصد علوینك حصولنه مانع اولمق ایچون اکثر ناس کرك کندیلرینه وکرك دعوتلرینه اجابت وامرلرینه اطاعت ایتمش اولان امتلرینه اظهار خصومتدن ومال وجانلرینه تعرضه جرأتدن خالی قالمدقلری ایچون انبیاء عظام حضراتندن بعضیلری بالآخره طرف سبحانیدن جهاده مأمور اولوب بو صورتله نشریله مکلف اولدقلری دین الهی‌یی اعلا واعزازه وامتلرینك سعادت وسلامتلرینی تأمینه موفق اولمشلردر.

شارع تعالی حضرتلرینك هر امر ایتدیکی شیده بهمه‌حال یا بالذات ویاخود بالواسطه برنوع حسنك بولنمسی لابد اولوب حالبوکه جهاد حد ذاتنده قتل عباد وتخریب بلاددن عبارت اولمغله انده بالذات حسن اولمامقله برابر بالواسطه حسنك موجود اولدیغی واو واسطه‌نك کلمة الهی اعلادن ودفع شرور اعدادن عبارت بولندیغی ومع هذا بورا‌ده واسطه ایله ذی‌الواسطه آره‌سنده مفهوم جهتیله مغایرت وار ایسه‌ده وجود خارجی اعتباریله یکدیکرینك غیری اولمدیغی وبو سببله جهادك ایمان وصلاة کبی حسن ذاتی‌یی حائز اولان مأمور بهلره التحاق ایلدیکی علماء علم اصولك بالاتفاق بیاناتی جمله‌سندندر.

ایشته بروجه معروض اسبابه مبنی امر جهادده مأمور اولان اولو العزم انبیادن بری‌ده سرتاج ابتهاجمز، صوری ومعنوی باعث فوز ونجاتمز، فخر الانبیاء وقافله سالار اصفیا علیه اکمل التحایا افندمز حضرتلریدر. سائر انبیاء عظام حضراتی کبی رسول اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم افندمز حضرتلری دخی ابتدای بعثتلرنده مکه مکرمه‌ده اون اوچ سنه یالکز فضائل اسلامی، مکارم اخلاقی تعلیمه بذل اهتمام و﴿ادع الی سبیل ربك بالحکمة والموعظة الحسنة وجادلهم بالتی هی احسن﴾ آیت جلیله‌سنك احکام منیفه‌سنه اتباعاً حکمتله موعظهٔ حسنه ومناظرهٔ مستحسنه ایله قومنی ارشاده

صرف اقدام بیوردقلری حالده قومندن پك آز ذوات اول حضرتك بو تعالیم الهیه‌سندن مستفید وارشادات نورانیه‌سندن مستنیر اولوب قومنك اكثریت عظیمه‌سی اوزرنده ایسه شو تعالیم علویه وارشادات نورانیه هیچ بر وجه ایله حسن تأثیر اجرا ایتمدكدن بشقه انلرك اول حضرت واصحابنه قارشی بغض وعداوتلرینی وغیظ وكینلرینی جاب ایتمش وبو بغض وعداوت وغیظ وكینلر كوندن كونه تزاید ایده‌رك اول حضرت واصحابی حقنده آنلرك انواع اذا وجفانی روا كورملرینه ونهایت اووجود اقدسی زعم باطللرنجه اورتادن قالدیرمغه قرار ویرملرینه سبب اولمش ایدی . بونك اوزرینه آرتق اول حضرتك مكه‌ده اقامت ایتمسنده هیچ برفائده اوله‌میه‌جغی تحقق ایتمش وحالبوكه هرسنه موسم حج وسیله‌سیله مدینه‌دن مكه‌یه كلمكده اولان حجاج ایله مناسبتده بولنه‌رق آنلردن بر چوق ذوات مهمه‌یه دین مبین اسلامی قبول ایتدیرمش و بوواسطه ایله اول حضرتك مدینهٔ منوره‌ده صیت نبوتی عظیم برتأثیر اجراسنه باشلامش واول بلدهٔ مباركه‌ده دین مبین اسلامك سرعتله انتشارینه پك زیاده مساعد برزمین احضار ایدلمش اولدیغندن بامر الهی رسول اكرم افندمز حضرتلری وطن اصلیسندن قطع علاقه ایله مدینهٔ منوره‌یی شرف قدوملریله مشرف قیلمشلردی .

فی الواقع رسول اكرم افندمز حضرتلری مدینهٔ منوره‌یی تشریف بیوردقدن صكره پك جزئی برزمان ظرفنده اهل اسلامك عددی تكثر وقوتی تزاید ایده‌رك نور اسلامك اطفاسنه بتون قوتلریله علی الدوام چالیشان دشمنلردن اخذ انتقام زمانی آرتق حلول ایتمش اولدیغندن ﴿ وقاتلوا فی سبیل الله الذین یقاتلونكم ولاتعتدوا ان الله لایحب المعتدین ﴾ و ﴿ واقتلوهم حیث ثقفتموهم واخرجوهم من حیث اخرجوكم والفتنة اشد من القتل ﴾ و ﴿ فمن اعتدی علیكم فاعتدوا علیه بمثل مااعتدی علیكم واتقوا الله واعلموا ان الله مع المتقین ﴾ و ﴿ وانفقوا فی سبیل الله ولاتلقوا بایدیكم الی التهلكة ﴾ و ﴿ كتب علیكم القتال وهو كره لكم وعسی ان تكرهوا شیئاً وهو خیر لكم وعسی ان تحبوا شیئاً وهو شر لكم ﴾ و ﴿ ومالكم لاتقاتلون فی سبیل الله والمستضعفین من الرجال والنساء والولدان ﴾ و ﴿ یاایها الذین آمنوا مالكم اذا قیل لكم انفروا فی سبیل الله اثاقلتم الی الارض ارضیتم بالحیوة الدنیا من الآخرة فما متاع الحیوة الدنیا فی الآخرة الاقلیل ﴾ و ﴿ انفروا خفافاً وثقالاً وجاهدوا باموالكم وانفسكم فی سبیل الله ﴾ كبی نیجه آیات قرآنیه‌نك نزولیله حضرت رسول اكرم افندمز دخی جهاده مأمور اولمشدر .

جهادك مشروعيت وفرضيتى حقنده شرفنزل اولوب بالاده درج ايتديكمز شو آيات جليلهٔ قرآنيه‌نك افاده ايتديكى معانى واحكام براز تدقيق ايديلور ايسه دين اسلامده فرضيت جهادك نه كبى قيود احترازيه واحوال ضروريه وقواعد اخلاقيه ومسائل حقوقيه ايله مقيد بولنديغى وبناء عليه جهادك فرضيتيله سماوى آراسنده هيچ بر وجه ايله منافات بولنمديغى بالاستقلال تحقق ايدر.

زيرا برنجى آيتده (اى مسلمانلر! سزكله مقاتله‌يه جرأت ايدن دشمنلر ايله فى سبيل الله جهاد ايديكز. فقط حدى تجاوز يعنى اختيارلره، قادينلره، چوجقلره وسزكله معاهد اولان ملتلره تعرض ايتميكزكه جناب حق بويله حدى تجاوز ايدنلرى سومز) بيورلبيور وايشته بو آيتله اهل اسلامه جهادك فرضيتى اول امرده دشمنلرينك كنديلرينه مقاتله‌يه مباشرت ايتملرينه تقييد واثناى جهادده مجاهدين اسلام حدى تجاوزدن منع اولنيوركه بويله بر حالت وقوعنده هرهانكى بر ملتك دشمنه قارشو حربه كيريشمسى ودينى، وطنى، عرضى، ناموسى، مالى، جانى محافظه‌يه غيرت ايتمسى وظائف انسانيه واحوال ضروريه اقتضاسى واردوى اسلامك اثناى محاربه‌ده عاجزلره، بيطرفلره تعرضدن ممنوع اولمسى ده عصرلردن برى حقوق دول علماسنك چاليشه چاليشه نهايت كوچ حال ايله يالكز نظرى اولەرق دولتلره قبول ايتديره‌بيلديكلرى قواعد ناميهٔ تضييقى هيچ بريسندن كوره‌مدكلرى حرب حقنده‌كى حقوق بين الدول اساسنى جمعه‌سنددر.

* * *

ايكنجى آيتده (اى اهل اسلام! دين ووطنكزه تعرض ايدن وسزى وطنلريكزدن چيقاران دشمنلريكزى نرده‌ده بولورسه‌كز قتل ايديكز وآنلرى سزى چيقاردقلرى يرلردن چيقاريكزكه آنلرك سزى وطنكزدن چيقارمش اولملرى برفتنه اولوب فتنه ايسه قتلدن اشددر.) بيورلبيوركه برملتك دينه، دل وجدانه، وطننه تعرض ايدن واو ملتى وطنى حاليسندن اخراج ايدن دشمنه جهاددن ودشمنك يد استيلاسنه كچمش اولان وطنى استرداده سعى دعوادن ده‌ها معقول ودها مشروع برشى اوله‌ميه‌جغنى اثباته حاجت يوقدر.

* * *

اوچنجى آيتده (هرهانكى برقوم سزه تعرض وتجاوز ايدرسه سزده آنلره مقابلهٔ بالمثل صورتيله تعرض وتجاوز ايديكز واللهدن قورقوب كنديلريله محاربه‌ده

مأذون اولمدیغکز کیمسه‌لره تجاوزدن اجتناب ایدیکز وجناب حقك بویله مهیاتدن اجتناب ایدنلر ایله برابر اولدیغنی بیلیکز ) بیوریلیور وبورادده برنجی آیتك حکمی تأیید وتأکید اولنه‌رق اثنای حربده بیله عدالته صوك درجه رعایت اولنمسی ومحافظهٔ موجودیته ممکن اولدیغی قدر غیرت ایدلمکله برابر مهماامکن مصائب حربك تحدید وتخفیفی جهتنه کیدلمسی صورت قطعیه‌ده فرمان بیوریلیورکه دنیا طوردقجه ، بشریت شو احتراصاتیله دوام ایتدکجه عقلك ، حکمتك ، مصلحتك ، ناموس وحیثیتك ، حقوق وعهودك خلاصهٔ مقتضیاتی‌ده بوندن عبارتدر .

احضار قوتك فرضیتنه وبونکله برابر دشمن صلحه طالب اولورسه اکا قارشو ایدیله‌جك معامله‌نك کیفیتنه دائر شرفنازل اولوب ( ای مسلمانلر ! دشمنلریکزه قارشو وسعکز یتدیکی قدر قوتلر وباخصوص سواری آلایلری تشکیلی ایچون آخورلرده باغلانمش اولان نجیب آتلر حاضرلیکز . زیرا بونلر ایله اللهك وسزك معهود دشمنلریکزی واللهك بیلوب‌ده سزك بیله‌مدیککز دیکر دشمنلریکزی قورقودرسکز وفی‌سبیل‌الله جهاد ایچون اموالکزی بذل وانفاقکز مکافاتی بلا نقصان کوررسکز وبوبابده اصلا غدر وظلمه اوغرامازسکز . بوندن صکره شاید دشمنلریکز احضار ایتدیککز قوتدن قورقوب‌ده صلح ومسالمتك دوامنی سزدن طلب ایدرلرسه جهاده حاجت قالمیه‌جغندن سزده آنلره موافقت ایدیکز . یعنی آره‌کزده صلح ومسالمتك دوامنی سزدخی التزام ایدیکز ) مألنده اولان ( واعدوالهم مااستطعتم من قوة ومن رباط‌الخیل ترهبون به عدوالله وعدکم وآخرین من‌دونهم لاتعلمونهم‌الله یعلمهم وماتنفقون من‌شیٔ فی سبیل‌الله یوف الیکم وانتم لاتظلمون وان جنحوا للسلم فاجنح لها ) آیت جلیله‌سی دخی دشمنلره قارشو اعداد قوتك لزوم ووجوبنی وبوندن‌ده مقصد دشمن طرفندن تعرض وقوع بولسون بولمسون بهمه‌حال حربه مباشرت دکل ، دشمنلره القاء خوف وخشیت وبوصورتله محافظهٔ موجودیت واستقلالیت اولدیغنی ودشمنلر صلح ومسالمتی طالب اولورلر ایسه بوجهتك التزامی لازم کلدیکنی افاده ایتمکده‌درکه بوکون دخی محافظهٔ موجودیت واستقلالیت خصوصنده بتون اقوام متمدنه‌نك التزام ایتدیکی اصول‌ده بوندن عبارتدر .

*
* *

دردنجی آیتده ( دشمنلریکزله فی‌سبیل‌الله جهاد ایچون اموالکزی انفاق ایدیکز . بوخصوصده بخل وامساك ایله کندیکزی تهلکهٔ اسارته ومصائب ذلته القا ایتمیکز ) بیوریلیور وبو آیتله لدی‌الایجاب دشمن دین ووطنله حرب ایتمك ایچون لوازم حربیه ووسائط جهادیه‌یی تدارکه هرمسلمك قدرتی یتدیکی قدر اشتراك ایتمسی وعکسنی التزام ایله کندینی تهلکهٔ اسارته ومصائب ذلته القادن اجتناب ایلمسی فرض عین قیلنیورکه بونك‌ده برقومك حیات وبقاسی ایچون نقدر لازم برحکم قوی وبراساس متین اولدیغی بیاندن مستغنیدر . اکر بوکون دنیاده موجود اقوام اسلامیه وقتیله بوکبی احکام جلیلهٔ قرآنیه ایله عامل اولسه ایدیلر شبهه یوق که هیچ برحکومت اسلامیه استقلالنی غائب ایتمیه‌جك وتهلکهٔ اسارته ومصائب ذلته کرفتار اولمیه‌جق وهراسلام دولتی قیامته قدر حاکمیتنی کمال شان وشرفله محافظه ایلیه‌جك ایدی .

⁂

بشنجی آیتده ( ای اهل اسلام ! سزه جهاد فرض قلندی . حالبوکه جهاد سزك ایچون کریهدر . فقط سزك کریه کوردیککز وخوشلانمدیغکز برچوق شیلر واردرکه سزك ایچون خیرلیدر . وسزك سودیککز برچوق شیلرده واردرکه انلرده سزك ایچون شر محضدر ) بیوریلیور . فی‌الواقع جهاد بذل اموالی وفدای جانی ایجاب ایتدیکی جهتله شبهه یوق که منافیٔ طبیعت وفقط دشمنك تجاوز وتعرضنه قارشو مملکتك مدافعه‌سی ، دین وناموسك محافظه‌سی ، وملیتك بقاسی ایچون‌ده موافق مصلحتدر . چونکه حیات ملی وحیات دینی حیات شخصی‌یه مرجحدر . ایشته بو آیت کریمه دخی بو حقیقتی برصورت اعجاز کاریده بیان ایتمکده‌در .

⁂

آلتنجی آیتده ( ای اهل اسلام ! سزه نه اولدیکه دشمنلریکزك تحت قهر واسارتنده بولنان رجال ونسا وصبیان کبی ضعفا ومظلومینی خلاص ایتمك ایچون فی‌سبیل‌الله جهاد ایتمیورسکز ؟ ) بیوریلیور وبو آیتله اعداء دینك ربقهٔ اسارتنده قالمش اولان ضعفای مسلمینك تخلیصی ایچون جهادك لزومی تذکار اولنیورکه بویله برحاله قارشو لاقید قالمیوب‌ده همان جهاده مبادرتك مقتضای حمیت وشیمهٔ انسانیت اولدیغی انکار ایده‌جك هیچ برملتك وجودی متصور دکلدر . زیرا

اعدانك تحت قهرنده وربقهٔ اسارتنده قالمش وانواع مظالمه معروض بولنمش اولان همدين وهمعرقلك، باخصوص نسا وصبيان كبى بيچاركانك فريادوامدادينه يتشمك ايستميان برملتك انسانلق دفترنده يرى يوقدر .

*
* *

بدنجى آيتده ( اى اهل ايمان ! سزه نه اولديكه دين ووطنكزه سوء قصد ايدن دشمنلريكز ايله جهاده مسارعت ايديكز ! دنيلديكى زمان بو تكليفى پك آغر كوريبور، جهاده كيتميوب اولريكزده اوطورمغه ميل ورغبت كوستريبورسكز ؟ يوقسه حيات ابديه يه بدل شو موقت ومحدود اولان حيات صوريه يه راضى مى اولديكز ؟ حالبوكه نعم حقيقيهٔ ابديه يه نسبتله شوراحت صوريهٔ دنيويه انجق برشيءٔ قليلدن عبارتدر . ) بيوريليور وبو آيت جليله ايله‌ده دينه، وطنه سوء قصد ايدن اعدايه قارشو سريعاً جهاده كيتمنك وجوبنه دائر وقوع بولان تكليفى بالاستثقال بويله برزمانده جهاده كيتميوب‌ده اولرنده اوطورمغه ميل ورغبت كوسترنلر صورت شديده‌ده تقبيح وتوبيخ اولنيورلركه بونك‌ده نه قدر مصيب ومحق اولديغنى انكار ايده‌جك هيچ برفردعاقلك بولنه‌ميه‌جغى بديهيدر . چونكه استقلاليت وحاكميته، شرف وحيثيته دشمن طرفندن سوء قصد ايديلان وياخود ايديله‌جكى محقق اولان وكنديلرينه « كنديكزى مدافعه ايچون دشمنلريكز ايله جهاده قوشوكز » ديه وقوع بولان تكليفى‌ده حسن تلقى ايتميوب حالا اولرنده اوطورمق جهتنى محافظهٔ ديانت ومدافعهٔ مملكت اوغرنده فداى مال وجانه ترجيح ايدن برقوم وبرملت شبهه يوق كه هروجهله تقبيحه، توبيخه سزادر .

*
* *

سكزنجى آيتده ( اى امت محمد ! كنج، اختيار، پياده، آتلو الى سلاح طوتان نقدر آدملريكز وار ايسه جمله‌كز تهاجم اعدايه قارشو كمال سرعت وجديتله نفسكز ومالكز ايله فى سبيل الله جهاد ايديكز ) بيوريليور وبونكله‌ده اعدا طرفندن وقوعبولان تهاجمه قارشو نفير عام صورتيله جهادك وجوب ولزومى كوستريليوركه بونك‌ده موافق مصلحت وايجاب ضرورت اولديغنده شبهه يوقدر. زيرا بوكون دخى بويله برحاله معروض قالان هرهانكى برملت ايچون ياپيله‌جق معامله‌نك بوندن بشقه برشى اوله‌ميه‌جغى شبهه‌سزدر .

*
* *

ایشته رسول اکرم افندمز حضرتلری معانئ عالیه واحکام منیفه‌سی بر چوق قیود احترازیه وحقوق انسانیه واحوال ضروریه والجاآت طبیعه ایله مقید اولوب بالاده درج ایتدیکمز آیات جلیلهٔ قرآنیه‌ده مندرج اوامر الهیه‌یه حرفیاً امتثال ایدوب جهاده مأمور اولدیغی کوندن اعتباراً ارتحال داربقالرینه قدر مرور ایدن سکز طقوز سنه ظرفنده یکرمی سکز کره دشمنلرله جهاد ایتمش وجمله‌سنده بعنایته تعالی احراز مظفریتله عصرلردن بری بتون جزیرة العربده کمال دهشتله حکم سورن وحشتلره، ظلم وتغلبلره، نهب وغارتلره نهایت ویرمش واوحوالیی لوث کفر وبلیهٔ ظلمدن بالکلیه تطهیرواون میلیونی متجاوز برکتلهٔ بشریهٔ سفیله‌یی نور هدایت وشعاع مدنیتله تنویر وبوصورتله اوقطعهٔ مبارکه‌ده دنیاده مثلی کورلمامش برمدنیت فاضله تأسیس ایتمش ایدی.

* * *

ذات رسالتپناهیلرندن صکره خلفای راشدین حضراتی دخی بو اثر عالئ نبویه حرفیاً اقتفا ایتمش اولملری سایه‌سنده اوتوز قرق سنه ظرفنده معمورهٔ ارضك الك مهم قطعاتنی فتح واستیلایه ویوزمیلیونه قریب نفوس بشریه‌یی دائرهٔ منجیهٔ اسلامه ادخاله موفق اولدقلری کبی آنلردن صکره کلوب‌ده بوطریق نجاته اتباعی کندیلری ایچون اقدم وظائف بیلن و ( واعدوا لهم ما استطعتم ... ) آیت جلیله‌سی حکم منیفنه توفیق حرکتله دشمنلره قارشو وسعی یتدیکی قدر احضار قوتله لدی الایجاب جهاددن کیروطورمیان ملوك وسلاطین اسلامیه دخی بوسایه‌ده نیجه بلاد جسیمه‌نك فتحنه وبوصورتله ممالك اسلامیه‌نك شایان حیرت برشکلده توسیعنه واهل اسلامك اوچیوز میلیونه قریب مهم برمقداره قدر تکثیرینه وبوممالکك تجاوز اعدادن بحق محافظه‌سنه موفق اولمشلر ایدی.

فقط واأسفاکه ایکی اوچ عصردن بری هریرده اهل اسلامه عارض اولان فساد اخلاق، اسلامك جدیتنی سفاهته، فعالیتنی عطالته، غیرتی مسکنته، استقامتی سقامته، عزتی ذلته تبدیل ایتمش اولدیغندن بواحوال مؤسفه‌نك نتیجهٔ طبیعه‌سی اوله‌رق اکثر ممالك اسلامیه برر برر اعدایه کچمش واسلام حکومتلرینك برقسمی بالکلیه محو وپریشان اولمش، برقسمی‌ده استقلالنی غائب ایتمشدر. اونلردن یالکز بری استقلالنی محافظه ایده‌بیلمشدرکه اوده یوزلرجه میلیون اهل اسلامی تحت اسارتلرنده بولندیران ودین اسلامك دشمنی اماتی

اولان روسیه وانکلتره وفرانسه دولتلریله بوکون حال جهادده بولنان دولت علیهٔ عثمانیه‌در.

*
* *

شو صورتده دولت علیه‌مزك بو دولتلره قارشی اعلان جهاده مجبور اولمسنك سببی ایسه؛ جهادك فرضیتی حقنده نازل اولوب بالاده درج ایتدیکمز آیات جلیلهٔ قرآنیه‌نك احکام منیفه‌سنه اتباعاً:

اولاً؛ بوکون آوروپاده اشتعال ایدن نائرهٔ حربك بتون اقطار جهانه صاچیلمقده اولدیغی اومدهش شرارلرینه قارشو کندوسنی قورومقدر.

ثانیاً؛ جناب حقك عنایت سبحانیه‌سیله ظهور ایدن شو فرصتدن بالاستفاده هم کندی استقلالیتنی متین وامین اساسلره ربطه چالشمق، هم ده عصرلردن بری بو دولتلرك ربقهٔ اسارتنده بولنان یوزلرجه میلیون مسلمین مظلومینك دوچار اولدقلری ظلم وغدرلردن ممکن اولدیغی قدر خلاصلرینه برچاره بولمغه اوغراشمقدر.

زیرا بو خائن دولتلرك اوته‌دنبری غایهٔ امللری عالم اسلامك یکانه استنادگاهی اولان مقر خلافت اسلامیه‌مزه هر حالده بر وسیله ایله تعرض ایتمك وکندیلرنجه مناسب بر زمانده حلولیله همان بو مقام معلایی اورته‌دن قالدیرمغه جرأت ایتمك و بو مقصد ملعنتکارانه‌لرینك حصولندن صکره آرتق بر عثمانلیلری دخی تحت حاکمیت ظالمانه‌لرینه آلەرق کرهٔ ارضده موجود بتون اسلامی ایستدکلری کبی ازمك ومحو ایتمکدر.

اعلان مشروطیتمزك بدایتنده بو دولتلرك آغوش معاونتلرینه کمال خلوص ونیتله التجا ایتدیکمز وحتی اوصره‌ده انکلتره دولتنك درسعادته کوندردیکی بر سفیرینی او زمانه قدر هیچ بر سفیر حقنده کوسترلمامش اولان فوق العاده بر صورت مشعشعه‌ده استقبال ایلدیکمز وینه اوصره‌ده بو دولتلرك ممالکتمزده الك چوق اعتمادلرینی قازانمش بولنان ذواتدن بر قابینه تشکیل ایتدیکمز و بو قابینه‌نك ریاستنه‌ده تام معناسیله انکلیز طرفداری اولان بر ذاتی کتیردیکمز حالده بزم بو صمیمانه محبتلریمزه، خالصانه تسلیمیتلریمزه، معصومانه آلقیشلریمزه اهمیت ویرمیوب بو قدر تظاهرات جدیه‌مزه قارشی آنلر او کوندن اعتباراً الارینه تسلیم ایتدیکمز کندی سلاحمزله بوغمزی اورمغه باشلامش وتدویر ایتدکاری بر

دولاب تزويرايله بر «كشوف» مسئله‌سى ميدانه چيقارمش و بونى متعاقب حيات
مملكته واستقلال دولته متعلق بر چوق مسائل مهمه ظهورينه سببيت ويرمش
و بومسائلك كافه‌سنى عليهمزه حل ايتديره‌رك تماميت ملكيه‌مزه مدهش برضربه
دها ايندير مش و بونكله‌ده قناعت ايتميوب مشروطيتمزى بسبتون حكمسز
براقمق ايچون ميليونلر صرفيله خارجدن وداخلدن بولدقلرى پروپوغانداجيلر
واسطه‌سيله مشروطيت اركانى عليهلرينه خاطر وخياله گلمين انواع تزويرات
ومفترياته باشلامش و بوصورتله درت سنه ظرفنده مملكتك هرطرفنى عادتا بر
فتنه وفساد اوجاغى حالنه گتيره‌رك و بتون اهاليمزى يكديگرينه دشمن ايده‌رك
مملكتك قواى مدافعه‌سنى كوكندن صارصمش و نهايت بالقان اتحادينى تأسيس
ايتمش واوزمانه قدر مملكتمزده اوياندردقلرى اومدهش فتنه وفسادلره رغماً
وطنلرينى حالا كمال حرارتله مدافعه ايدن اتحاد وترقى قابينه‌سنى اسقاطله يرلرينه
كندى اسكى محبلرى ومروج امللرى اولان و بودولتك آنجق ائتلاف مثلث
دولتلرينك تحت حمايت وحاكميتنده ياشايه بيله‌جكى قناعتنده بولنان ذواتدن
بر قابينه تشكيل وبوقابينه‌يه مجلس ملى‌يى سد وروم ايليده بولنان يوز يگرمى
بيك معلم عسكريمزى ترخيص ايتديردكدن صكره بالقان حكومتلرى‌اوزريمزه
هجوم و بوحكومات اوردولرينه بتون روم ايلى قطعه‌سنى يگرمى وتوز كون
ظرفنده تا استانبولك سورلرينه قدر استيلا ايتدرمش و بواستيلا اثناسنده
روم ايلينك هرطرفنده نهرلر كبى آقان اسلام قانلرينه‌ومعصوم‌ومظلوم يوزبيكلرجه
اهل ايمانك ومخدرات اسلامك واطفال وصبيانك عيوقه چيقان آه‌وانينلرينه،
الحاصل اوزمان بواردولرطرفندن روم ايلى اهالئ اسلاميه‌سى حقنده روا گوريلان
وشمدى‌يه قدردنياده مثلنه تصادف ايدلميان وبوندن‌صكره‌ده تصادف ايديله‌جگنه
احتمال ويرلميان ظلملره ، اشكنجه‌لره ، وحشتلره قارشى لاقيد بيله قالەميوب
كمال شطارت ومسرتله‌اظهار شادمانى‌ايلامش و بوگرده‌ده آلتى سنه‌دنبرى بوزواللى
فقير ملتك ديشندن طرناغندن آرتيروب‌ده گوچ حال ايله اشتراسنه موفق اولديغى
سلطان عثمان ورشاديه دريتنوتلريمزى هيچ برسبب مشروع ومعقول يوق ايكن
مجرد بزى حياتمزى قورتاره‌جق مهم برقوتدن محروم ايتمك مقصدى خائنانه‌سيله
غصب ايتمش اولملرى ، انگليز حكومتنك بوغصبنى ديگر رفيقلرينك‌ده موافق
گورملرى كبى بزه قارشى ابراز ايتدكلرى واتمكده بولندقلرى خصمانه احوال مؤسفه

وحرکات غیرلایقه‌لرندن هر بری دخی بو دنی دولتلرك غایهٔ امللری خلافت اسلامیه‌یی بای حال اورتدن قالدرمق ودنیاده موجود بتون اهل اسلامی بهمه حال محو ایتمك جهتنه معطوف برر برهان جلیدر .

بناءً علیه بو مدهش دشمنلریمز طرفندن معروض اولدیغمز شو تهلکهٔ عظمادن دینمزی ، وطنمزی ، خلافت کبرای اسلامیه‌مزی ، دنیاده موجود بتون خواتمزی قورتارمق ایچون بو صره‌ده آنلره قارشو اعلان جهاد ایتمك احکام دینیه ومنافع اسلامیه‌مز ایجاباتندندر .

فی الواقع جهادك فرضیتی قدرت وقوته مشروطدر . قوتی اولمیان بر دولتك ، بر ملتك قوت وقدرت صاحبی اولان بر دشمن ایله جهاد ایتمسی ممنوعدر .

چونکه : بو درلو جهد حیات ملیه ونفوس اسلامیه‌یی بتون معناسیله تهلکه‌یه القادر . بو ایسه قطعیاً باطلدر .

شو حالده عجبا بوکون بزه جهاد فرض اولمق ایچون شو مدهش دشمنلر ایله جنك وجهاده قدرت وقوتمز وارمیدر ؟ اوت واردر .

زیرا : بوکون بو دشمنلر دنیانك اك بیوك واك قوی ایکی دولتیله حربه باشلامش وآمال جهانگیرانه‌لرینك حصولی ایچون بتون قوتلرینی او ایکی دولت معظمه‌یه توجیه ایتمش اولدقلرندن ومعاذالله نتیجه‌ده غالب کلورلر ایسه او عظیم قوتلرینی بزده توجیه ایده‌رك اوزمدن بلانك عالم اسلامك وجودینه خاتمه چکه‌جکلری درکار بولندیغندن بو صره‌ده ظهور ایدن بیوك بر فرصت بزه الویرمش ، بناءً علیه المزده‌کی موجود قوته بونلر ایله جنکلشمك امکانی بزم ایچون حاصل اولمش وبو امکانك حصولیله جهادك فرضیتنه متعلق اولوب بالایه درج ایتدیکمز خطابات الهیه بزه آرتق قطعیاً توجه ایتمشدر .

*

* *

بوکون اسلام دشمنی اولان بو اوچ دولت ایله جهاد یالکز بزه دکل ، افغان ، ایران ، فاس کبی بو اثناده او ظالم دولتلر ایله جنکلشمك امکانی کندیلری ایچون حاصل اولان بتون اسلام حکومتلرینه وبتون اسلام ملتلرینه‌ده فرض اولمشدر . شو حالده بو کبی حکومتلر وملتلرده بر دقیقه فوت ایتمیوب همان او اسلام خائنی اولان دولتلره قارشو اعلان جهاد ایتملی وبتون موجودیتلریله چالیشه‌رق کندیلرینی آنلرك تحکملرندن ، تغلبلرندن قورتارملیدر .

زیرا : اگر بویله یاپمزلرسه شو فرصت برده‌ا ظهور ایتمیه‌جکندن هم کندیلری بودولتلرك تحکم ظالمانه‌لری آلتنده محواولوب گیده‌جك، هم ده او دولتلرك کندی بیوك دشمنلریله صوك درجه مشغول اولدقلری بویله بر زمانده آنلر ایله جنکلشمك ودینلرینی ، مملکتلرینی ، ملتلرینی خلاص ایتمك امکانی وار ایکن ترك جهاد ایتدکلرندن طولایی طرف سبحانیدن عقاب شدیده مستحق اوله‌جقلردر .

*
* *

سوزیمی بوراده خلاصه ایدوب دیرم‌که اسلامیتك خصم جانی وبتون اهل اسلامك جلاد بی‌امانی اولان انکلتره ، روسیه ، فرانسه دولتلری بوکون آلمانیا واوستریا کبی دنیانك اك بیوك واك قوتلی ایکی دولتیله حربه کیریشمش وبتون قوتلرینی بوایکی دولتك اوزرینه توجیه ایتمش وزعم باطللرنجه بو ایکی دولتی مغلوب ایتدکدن صکره خلافت اسلامیه‌مزی دخی اورته‌دن قالدیررق بتون جهانه حاکم اولمغی ومسلمانلری‌ده بالکلیه محو ایتمکی تحت قراره آلمش اولدقلرندن وحالبوکه عالم اسلامك خلاص واستقبالنك تأمینی ایچون بو اوچ دولت ایله جنکلشه‌رك بتون اهل‌اسلامی بونلرك ظلملرندن قورتارمق امکانی‌ده حاصل اوله‌رق اولدجه قوت وقدرت صاحبی اولان نه‌قدر اسلام حکومتی ونه‌قدر اسلام ملتی وار ایسه جمله‌سنه بودولتلره قارشی بالایه درج ایتدیکمز آیات جلیلهٔ قرآنیه‌نك احکام منیفه‌سی موجبنجه جهاد فرض اولدیغندن بوکون خلیفهٔ اسلام حضرتلری بواوچ دولت ایله مستعیناً بالله تعالی جهادی اعلان ایتمشدر .

بناءً علیه ، ای افغانده ، ایرانده ، فاسده وسائر محللرده بولنوب‌ده سوصرده‌ده مذکور اوچ دولت ایله جنك و جداله کندیلرنده امکان حاصل اولان امت محمد ! عصرلردن بری دوچار اولدیغکز اسارتلردن ، اوغرادیغکز فلاکتلردن قورتلق وبوظالم دشمنلریمزدن انتقام آلمق وبعده کمال شان وشرفله یاشامق وجهاد ایله وقوع بولان اوامر الهیه‌یی آرتق یرینه کتیرمك زمانی حلول ایتمش اولدیغندن شو مساعد زمانی بردقیقه فوت ایتمیوب همان اثر حضرت خلیفه‌یه اقتفاءً بو ظالملره قارشو اعلان جهاد ایدیکزکه معینکز الله ورهبریکز رسول‌اللهدر .

سنه ۳۳۱

## بياننامه

﴿ ايحسب الانسان ان يترك سدى ﴾ آيت كريمه‌سى منطوق منيفنجه انسان بهايم كبى باشى بوش اوله‌رق ترك ايدلمش دكلدر. انسانك طرف باريدن احسن تقويمه اوزره يارادلمش وصفات كمالية الهيه‌يه مظهريتى حسبيله امانت كبراى سبحانيه‌يى حائز بولنمش وبقاى شخصى ونوعيسنك تأمينى حكمته مبنى بوباده اقتضا ايدن اسباب ماديه ومعنويه‌نك كنديسنه احضار ايدلمش بولنمسى وبتون كليات وجزئياتك ادراكنه وانواع صنايع واختراعاتك انكشاف وانجلاسنه محل اولمسى وبوسايه‌ده هر عصرده او عصرك مقتضياتنه كوره نيجه آثار علميه ومدنيه‌يى وجوده كتيرمكه موفق بيورلمسى كبى عد واحصادن خارج نعم جليلهٔ الهيه‌يه مظهريتندن طولايى مجرد بو نعمتلره قارشى لاشى حكمنده اولان برمقابلهٔ شكرانيه اولمق اوزره برچوق وظائف عبوديه واحكام دينيه ايله مكلف اولمشدر.

شو مقابلهٔ شكرانيه‌يه «لاشى» حكمنى ويريشمز موافق نفس الامردر. زيرا جناب فاطر كائناتك بنى بشره احسان بيورديغى نعم جليله‌نك وجيبهٔ شكرانى ادايه اساساً امكان يوقدر. چونكه حقه قارشو ايفا ايديله‌جك وظيفهٔ عبوديت بر كره حقك عبادينه احسان بويورديغى قوت وقدرت سايه‌سنده‌در. اكر او قوت وقدرت اولماسه انسانك هيچ بر وظيفه‌يى ايفا ايده‌ميه‌جكى بياندن مستغنيدر.

بر ده انسانلرك خالق ذيشانه ورب ذوالجلالنه قارشو وظائف عبوديتى ايفايه مسارعتلرى ينه كنديلرينك خير وسعادتلرينه عائددر. جناب واجب الوجود هرشيدن مستغنيدر. عبادات وطاعاتك مكافاتى، معاصينك مجازاتى هپ عباده راجعدر. شو حالده جناب رب كريمك عبادينه احسان بويورمش اولديغى نعمتلره قارشى اداى شكران مقصديله عباد طرفندن ايفا اولونه‌جق عبادات وطاعات، ضعفايه مرحمت، مخلوقات الهيه‌يه شفقت وهر خصوصده حقانيت وعدالته رعايت كبى مكارم اخلاقله تزيين ذات وصفات ايتمسنه سبب مستقل تشكيل ايتديكندن عبادك ايفا ايتديكى بتون عبادات وطاعاتك منافعى كنديسنه وبنى نوعنه عائد اوله‌جغنده تردده محل يوقدر. بناءً عليه دين مبين اسلامك احكام عاليه‌سنه توفيق حركتله اخروى ودنيوى، صورى ومعنوى اكتساب سعادته غيرت بالعموم مسلمانلرك منافعى ايجابندندر.

دین مبین اسلامك احکام عالیه‌سنه توفیق حرکتله اخروی و دنیوی اکتساب سعادته غیرت بالعموم مسلمانلر ایچون وجیبه‌دندر. علی الخصوص خلافت جلیلهٔ اسلامیه و دولت معظمهٔ عثمانیه‌نك تعالئ دین و دولت و محافظهٔ حیات ملت ایچون اعلان جهاد و هرحال و حرکاتنده عنایت جلیلهٔ صمدانیه‌یه استناد ایتدیکی و لله الحمد والمنه مجاهدین اسلامیه و عساکر عثمانیه‌نك غزا ساحه‌لرنده نجه توفیقات سبحانیه‌یه مظهر اولدیغی دوشونیلنجه وظیفهٔ عبودیتمزك نه درجه کسب اهمیت ایلدیکی کمالیله تظاهر ایده‌جکی شبهه‌سزدر. شو حالده منعم حقیقی و محسن لایزالك الطاف جلیلهٔ الهیه‌سنه قارشی قلبمزدن و دیلمزدن شکر و محمدتی بر لحظه آییرمامق و هر خصوصده رضای باریسنی استحصاله چالیشمق وظیفه‌مزك پك مقدس اقسامنی تشکیل ایلدیکی آزادهٔ بیاندر.

الطاف و عنایاتنه پایان اولمیان حضرت خداوند رحیم طاعات ایله مألوف قوللرینه وسع و یسر بخشی قرآن کریمنده تبشیر بیورلمقده‌در. وادئ معصیتده پویان اولانلرك حاللری ایسه دنیا و آخرتده پك وخیم والیمدر.

غفران الهی ایله مبشر بولونان شهر صیام تجلیساز اوله‌جغی معالیاتدن بحق حصه‌مند اوله‌جق صورتده امراره غیرت بالعموم مؤمنین و مؤمناتك سعادت ذاتیه‌لری مقتضیاتندندر. اعلای شان اسلام ایچون قانلرینی ایثاره آماده بولونان و بیك درلو مشاق سفریه‌یه کوکس کرن سوکیلی عسکرمزك آنجق فریضهٔ جهادی ایفاده عجز طریانی خوفیله بعده قضا ایتمك شرطیله عاجل اولمیه‌رق افطار ایتملری جائز اولدیغنه نظراً اهلنك فریضهٔ صومی اداده قطعیاً قصور ایتمه‌ملری لازمدر. تقدیر علویتنه امکان اولمیان صلاتك وقت و زمانیله اداسنده‌کی وجوب قطعی ایسه درکاردر. مکارم اخلاقی تتمیم ایچون بعث بیوریلان فخر کائنات علیه اکمل التحیات افندمز حضرتلرینك امت پاکیزه‌سی هر یرده و هر زمانده محاسن اخلاقك نمونهٔ جمیل اولمق کرکدر. زهد و صلاح اسلامیتك لازم غیر مفارقیدر.

نسوان اسلام عفت و عصمتك ذی حیات تمثالیدر. تستره‌کی حکمت و قیمت پك بالاتریندر. مخدرات اسلامیه بو حکمت علویه‌نك ایجاباتنه رعایتده ذره قدر قصور ایتمه‌ملیدر. استقبال مملکتك مهد حیاتی آنلرك دست فضیلتنه مودوعدر. ملتلرك شوکت و عظمتلرینی تأمین خصوصنده حسیات دینیه و فضائل اخلاقیه‌نك تأثیری پك مهمدر. دینمزك علویتی، ملتمزك نجاتی سرمدی سعادتلرمزدر.

شعائر دینیه‌مزه تماميله رعایت و فضائل ملیه‌مزی حقیله ابرازه غیرت ، معناً ومادةً تعالی و ترقیمزك الڭ متین اساسلریدر . هرزمان اوامر الٓهیه‌یه مطاوعت‌ونواهیٔ صمدانیه‌دن مجانبت ایتلری مقتضی بولونان‌مؤمنین ومؤمناتك‌رمضان مغفرت‌نشانده صوم وصلاة کبی فرائض مبجله‌یی حسن اداده صوڭ درجه اهتمام ایله وعد جلیل صمدانی‌یه احراز لیاقت وملتمزك موقع بلند اخلاقیسنی هرکس نظرنده اثباته بذل مقدرت ایتلری شریعت‌غرای اسلامیه نامنه توصیه اولونور .

٢ رمضان ١٣٣٤ ، ٢٠ حزیران ١٣٣٢

بیاننامه

حقایق اشیانی تحری‌وتدقیق ایله اشتغال ایدن ذوات‌معالی صفاتك‌معلوملری اولدیغی اوزره بوعالمده تصادفی وعبث اوله‌رق وجوده کلمش هیچ برشی‌یوقدر. هرشیئك خلقی برسببه مستند وهرخلقته برغایه مترتبدر ؛ حتی هرذره بیله بر قانون وانتظام دائره‌سنده کندی خلقتیله متناسب بر وظیفه ایفا ایتمکده وایفا ایتدیکی اووظیفه‌یه برغایه ترتب ایله‌مکده‌در .

سر تکلیفك ذراتدن شموسه قدر بوتون اشیایه سرایتی وهر شیئك طبعاً وفطرةً مکلف اولدیغی وظیفه‌یی‌حسن‌ایفایه‌مجبوریتی واجناسك‌انواعده، انواعك افرادده‌کمال انتظام اوزره‌تجلی‌یه مظهریتی سایه‌سنده احتوا ایتدیکی بی‌نهایه‌محاسن وبدایع ایله شو سلسلهٔ کائناتك ساحه آرای وجود اولدیغی شبهه‌دن وارسته‌در. بوعالمده‌وجودینی اصلاحس‌ایده‌مدیکمز هرهانکی برذره‌نك بیله‌سرتکلیفدن آزاده اوله‌رق وجوده کله‌مدیکی ثابت اولنجه صورت اعتباریله زبدهٔ کائنات ، سیرت جهتیله‌ده اکمل مخلوقات اولان انسانك هر نوع تکلیفدن وارسته اولمق اوزره قدم نهادهٔ عالم دنیا اوله‌مدیغی اولویتله ثابتدر .

« وان من شئ الا .. الخ » آیت کریمه‌سنك دخی شهادتی وجهله بوتون اشیا لسان‌حاللریله ربلرینی‌تقدیس ایتمکده‌لر ایکن ملائکه‌نك‌بیله مسجودومطاعی اولان انسانك خالقنه قارشی لاقید قالمش اولمسی ممکنمیدر؟ شبهه یوق‌که انسانك دخی خالقنه قارشی ایفاسنه مجبور اولدیغی بر چوق وظائفی واردر . معهذا بو وظائفه ترتب ایدن فوائد حاشا خالقنه دکل، کندیسنه عائددر .

چونکه بوتون عوالمدن‌غنی‌اولان جناب فاطرکائنات،رب العالمین‌وارحم‌الراحمین

اولديغندن اسما وصفاتنك مظاهرى اولان شو عوالمده هر شيئك كندى استعدادينه متناسب تكامله خدمت ايده‌جك برقانون وبر وظيفه تعيين ايتديكى كبى انسانك‌ده كندى خلقت كامله‌سيله متناسب ، تعالى وترقيسنه مدار اوله‌بيله‌جك بر چوق احكام شرعيه ووظائف دينيه وضع ايله‌مش وبو صورتله انسانك قدر وشرفنى برقات دها اعلا ايتمشدر .

فى الواقع جناب رب العزته عبادت واوامرينه اطاعت ونواهيسندن مجانبت بنه انسانلرك سعادت واعتلاسنه خادم ، دنياده وآخرنده مسعود اوله‌بيلمك آنجق وظائف عبوديتى ايفا ايله قائمدر . بالخاصه دين مبين اسلامك احكام عاليه‌سى سعدونجاتك اركان علويه‌سيدر . چونكه شريعت غراى احمديه محاسن اخلاقك ، فضائل وكمالاتك ، مادى ومعنوى ترقيات وتعالياتك كافل اكمليدر .

بونك ايچوندركه ديناً مأمور اولديغى وظائفى ايفا ايدن ونهى اولونديغى شيلردن اجتناب ايله‌ين هرهانكى برمسلم هر وجهله مسعود وهريرده ممدوحدر . زيرا دين مبينمزك امر ايتديكى هرشيئك منفعت محضه ونهى ايله‌ديكى هر فعلك مضرت صرفه اولديغى بوكون جهانك مسلميدر .

حلم ، تواضع ، عدالت ، حقوقه رعايت ، عرض وناموسه حرمت ، ضعفايه مرحمت ، فقرايه معاونت ، هرمخلوقه شفقت ، هرفعل وقولده صدق واستقامت ، صورى ومعنوى بوتون امورده جديت ، اسراف وتبذيردن قطعياً مجانبت ، هر خصوصده اقتصاده رعايت وهرزمان سعى وعمله اقدام وغيرت ونفسنى لغويات وفحشياتدن وهردرلو سفاهتدن صيانت وامام المسلمينه خيرايله دعا ومحبت واوامر حكومته اطاعت وكمال طهارت ونظافتله خالقه عبادت كبى شيلرك موجب سعادت واضدادينك باعث فلاكت اولدقلرينى انكار قابلميدر ؟

كمال طهارت ونظافتله رب العالمينه قارشى ايفاسى لازم كلان تعظيماتك الك مقبول والك معقول اشكالنى جامع اولان صلاتك نفس ايفا ايلديكى تقديرده روحه ويرديكى معنوى لذت وقلبه بخش ايتديكى صفوت ونزاهت وبدنه تأمين ايله‌ديكى صحت قدر سعادت متصورميدر ؟ كنديسنده رياو سمعه‌نك مداخله‌سنه امكان اولميان وبو سببله عبادات بدنيه آره‌سنده ممتاز برموقع احراز ايدن صومك لذائذ معنويه‌سى حظوظات ماديه ايله قابل قياسميدر ؟

خلاصه مادى ومعنوى يوكسلمك ايچون طاعات وعباداتده هيچ برزمان

قصور ایتمامیدر . علی الخصوص جناب خداوند کریمك غفران ایله تبشیر بیوردیغی مبارك رمضانده وعد جلیل الٰهی‌یه احراز لیاقت ایچون صوك درجه چالشملیدر . بلا معذرت ترك صلات ونقض صوم فضاحتنی ارتکابدن حذر ایتملیدر . هله قصداً وعلناً نقض صیامدن اجتناب قطعیاً لازمدر . چونکه بو حال، هم خالقه معصیت، هم آداب عمومیهٔ اسلامیه‌یه سرکشانه بر مخالفت، دها طوغریسی حال صیامده بولونان بوتون مسلمانلره بویوك بر حقارتدر .

زیرا نقض صوم ایچون بهمه‌حال علی ملاء الناس ییوب ایچمك مجبوریتی اولمدیغی، چونکه اکل وشربك هرهانکی تنها بر محلده دخی اجراسنده هیچ بر مانع بولونمدیغی حالده مسلمان عنوانیله قصدی وعلنی اوله‌رق بوتون اهل اسلامه فرضی نقض صیامه جرأتك هم صومی استخفاف، همده حال صیامده بولونان بوتون اهل اسلامی استحقار مقصدینه ابتنا ایده‌جکی شبهه‌سزدر و بو حکمته مبنیدرکه شریعتمز بلا معذرت علی ملاء الناس عمداً نقض صیام ایدنلری پك آغیر جزالره لایق کورمشدر .

هیچ بر مسلمان بوکبی احواله جرأت دکل، تنزل بیله ایتمه‌ملیدر. زیرا آداب اسلامیه فضائل اخلاقیه ایله توأم اولدیغندن مکارم اخلاقی اتمام ایچون بعث بویورلمش اولان بر نبی ذیشانك امتی محاسن اخلاقك تمثالی اولمق کرکدر .

نسوان اسلامك دخی بو جهتی کمال اهمیتله نظردقته آلملری لازمدر . بالخاصه عفت وعصمت، نسوان اسلامك زینت ممتازه‌سیدر. ملت ومملکتمزك ترقی وتعالیسنی تأمین ایده‌جك خصائل ممدوحه خانملرمزك دست تربیتنده یتیشه‌جکدر؟ حالبوکه هر تربیه فضائل اخلاقیه وحسیات دینیه اساساتنه استناد ایتملیدر . چونکه حسیات دینیه ومحاسن اخلاقیه تعالیٔ ملت وترقیٔ مملکت خصوصنده الك مهم عاملدر .

بناءً علیه بالعموم مؤمنین ومؤمناتك صوم وصلوة کبی فرائض مبجله‌یی وسائر بالجمله وظائف دینیه‌یی حسن ادایه بذل مقدرت وبتون شعائر اسلامیه‌مزه تمامیله رعایت وفضائل ملیه‌مزی حقیله ابرازه غیرت ایده‌رك تعالیٔ دین ودولت ومحافظهٔ ملك وملت ایچون اعلان جهاد ایدن ودائماً عون جلیل باری‌یه استناد وروحانیت مقدسهٔ پیغمبریدن استمداد ایله‌ین حکومتمزك ظفر نهائی‌یه مظهریتی وملتمزك، مملکتمزك هر وجهله رفاه وسعادتی وسائل معنویه‌سنی احضاره کمال جدیتله مسارعت ایتملری دیانت جلیلهٔ اسلامیه وملت نجیبهٔ عثمانیه نامنه توصیه اولونور .

رمضان ۱۳۳۵ ، ۲۱ حزیران ۳۳۳

صوك

# فهرست

## مدنیت صحیحه — دیانت حقه

صحیفه



## متنوع مقالات

صحيفه



### اسلامده فلسفه



### مدافعات دینیه

زیرا: اکر بویله یاپمزلرسه شو فرصت برده‌ا ظهور ایتمیه‌جکندن هم کندیلری بودولتلرك تحکم ظالمانه‌لری آلتنده محو اولوب کیده‌جك، هم ده او دولتلرك کندی بیوك دشمنلریله صوك درجه مشغول اولدقلری بویله برزمانده آنلر ایله جنکلشمك ودینلرینی، مملکتلرینی، ملتلرینی خلاص ایتمك امکانی وار ایکن ترك جهاد ایتدکلرندن طولایی طرف سبحانیدن عقاب شدیده مستحق اوله‌جقلردر.

*
* *

سوزیی بوراده خلاصه ایدوب دیرم‌که اسلامیتك خصم جانی وبتون اهل اسلامك جلاد بی‌امانی اولان انکلتره، روسیه، فرانسه دولتلری بوکون آلمانیا واوستریا کبی دنیانك اك بیوك واك قوتلی ایکی دولتیله حربه کیریشمش وبتون قوتلرینی بوایکی دولتك اوزرینه توجیه ایتمش وزعم باطللرنجه بو ایکی دولتی مغلوب ایتدکدن صکره خلافت اسلامیه‌مزی دخی اورته‌دن قالدیره‌رق بتون جهانه حاکم اولمغی ومسلمانلری ده بالکلیه محو ایتمکی تحت قراره آلمش اولدقلرندن وحالبوکه عالم اسلامك خلاص واستقبالنك تأمینی ایچون بو اوچ دولت ایله جنکلشه‌رك بتون اهل اسلامی بونلرك ظلملرندن قورتارمق امکانی ده حاصل اوله‌رق اولدقجه قوت وقدرت صاحبی اولان نه‌قدر اسلام حکومتی ونه‌قدر اسلام ماتی وار ایسه جمله‌سنه بودولتلره قارشی بالایه درج ایتدیکمز آیات جلیلهٔ قرآنیه‌نك احکام منیفه‌سی موجبنجه جهاد فرض اولدیغندن بوکون خلیفهٔ اسلام حضرتلری بواوچ دولت ایله مستعیناً بالله تعالی جهادی اعلان ایتمشدر.

بناءً علیه، ای افغانده، ایرانده، قافقاسیاده وسائر محللرده بولنوب ده شو صرده ده مذکور اوچ دولت ایله جنك و جداله کندیلرنده امکان حاصل اولان امت محمد! عصرلردن بری دوچار اولدیغکز اسارتلردن، اوغرادیغکز فلاکتلردن قورتلمق وبوظالم دشمنلریمزدن انتقام آلمق وبعده کمال شان وشرفله یاشامق وجهاد ایله وقوع بولان اوامر الهیه‌یی آرتق یرینه کتیرمك زمانی حلول ایتمش اولدیغندن شو مساعد زمانی بردقیقه فوت ایتمیوب همان اثر حضرت خلیفه‌یه اقتفاءً بو ظالملره قارشو اعلان جهاد ایدیکزکه معینکز الله ورهبریکز رسول‌اللهدر.

سنه ٣٣١

## بياننامه

﴿ ايحسب الانسان ان يترك سدى ﴾ آيت كريمه‌سى منطوق منيفنجه انسان بهايم كبى باشى بوش اوله‌رق ترك ايدلمش دكلدر. انسانك طرف باريدن احسن تقويمه اوزره ياراديلمش وصفات كماليهٔ الهيه‌يه مظهريتى حسبيله امانت كبراى سبحانيه‌يى حائز بولنمش و بقاى شخصى و نوعيسنك تأمينى حكمتنه مبنى بو بابده اقتضا ايدن اسباب ماديه ومعنويه‌نك كنديسنه احضار ايدلمش بولنمسى و بتون كليات وجزئياتك ادراكنه وانواع صنايع و اختراعاتك انكشاف وانجلاسنه محل اولمسى و بوسايه‌ده هر عصرده او عصرك مقتضياتنه كوره نيجه آثار علميه ومدنيه‌يى وجوده كتيرمكه موفق بيورلمسى كبى عد و احصادن خارج نعم جليلهٔ الهيه‌يه مظهريتندن طولايى مجرد بو نعمتلره قارشى لاشى حكمنده اولان برمقابلهٔ شكرانيه اولمق اوزره برچوق وظائف عبوديه واحكام دينيه ايله مكلف اولمشدر.

شو مقابلهٔ شكرانيه‌يه «لاشى» حكمنى ويريشمز موافق نفس الامردر. زيرا جناب فاطر كائناتك بنى بشره احسان بيورديغى نعم جليله‌نك وجيبهٔ شكرانى ادايه اساساً امكان يوقدر. چونكه حقنه قارشو ايفا ايديله‌جك وظيفهٔ عبوديت بر كره حقك عبادينه احسان بويورديغى قوت وقدرت سايه‌سنده‌در. اكر او قوت وقدرت اولماسه انسانك هيچ بر وظيفه‌يى ايفا ايده‌ميه‌جكى بياندن مستغنيدر.

برده انسانلرك خالق ذيشانه ورب ذوالجلالنه قارشو وظائف عبوديتى ايفايه مسارعتلرى ينه كنديلرينك خير وسعادتلرينه عائددر. جناب واجب الوجود هر شيدن مستغنيدر. عبادات وطاعاتك مكافاتى، معاصينك مجازاتى هپ عباده راجعدر. شو حالده جناب رب كريمك عبادينه احسان بويورمش اولديغى نعمتلره قارشى اداى شكران مقصديله عباد طرفندن ايفا اولونه‌جق عبادات وطاعات، ضعفايه مرحمت، مخلوقات الهيه‌يه شفقت وهر خصوصده حقانيت وعدالته رعايت كبى مكارم اخلاقله تزيين ذات وصفات ايتمسنه سبب مستقل تشكيل ايتديكندن عبادك ايفا ايتديكى بتون عبادات وطاعاتك منافعى كنديسنه وبنى نوعنه عائد اوله‌جغنده تردده محل يوقدر. بناءً عليه دين مبين اسلامك احكام عاليه‌سنه توفيق حركتله اخروى ودنيوى، صورى ومعنوى اكتساب سعادته غيرت بالعموم مسلمانلرك منافعى ايجابندندر.

دین مبین اسلامك احكام عالیه‌سنه توفیق حركتله اخروی و دنیوی اكتساب سعادته غیرت بالعموم مسلمانلر ایچون وجائبدندر. علی الخصوص خلافت جلیلهٔ اسلامیه ودولت معظمهٔ عثمانیه‌نك تعالیٔ دین ودولت ومحافظهٔ حیات ملت ایچون اعلان جهاد وهرحال وحركاتنده عنایت جلیلهٔ صمدانیه‌یه استناد ایتدیكی ولله الحمد والمنه مجاهدین اسلامیه وعساكر عثمانیه‌نك غزا ساحه‌لرنده نیجه توفیقات سبحانیه‌یه مظهر اولدیغی دوشونیلنجه وظیفهٔ عبودیتمزك نه درجه كسب اهمیت ایلدیكی كمالیله تظاهر ایده‌جكی شبهه‌سزدر. شو حالده منعم حقیقی ومحسن ازلینك الطاف جلیلهٔ الهیه‌سنه قارشی قلبمزدن ودیلمزدن شكر وحمدنی برلحظه آیرمامق وهر خصوصده رضای باریسنی استحصاله چالیشمق وظیفه‌مزك پك مقدس اقسامنی تشكیل ایلدیكی آزادهٔ بیاندر.

الطاف و عنایاتنه پایان اولمیان حضرت خداوند رحیم طاعات ایله مألوف قوللرینه وسع ویسرینی قرآن كریمنده تبشیر بیورمقده‌در. وادیٔ معصیتده یوین اولانلرك حاللری ایسه دنیا وآخرتده پك وخیم واليمدر.

غفران الهی ایله مبشر بولونان شهر صیام تجلیساز اوله‌جغی معالیاتدن بحق حصه‌مند اوله‌جق صورتده امراره غیرت بالعموم مؤمنین ومؤمناتك سعادت ذاتیه‌لری مقتضیاتندندر. اعلای شان اسلام ایچون قانلرینی ایثاره آماده بولونان وبیك درلو مشاق سفریه‌یه كوكس كرن سوكیلی عسكرمزك آنجق فریضهٔ جهادی ایفاده عجز طریانی خوفیله بعده قضا ایتمك شرطیله علنی اومیه‌رق افطار ایتملری جائز اولدیغنه نظراً اهالینك فریضهٔ صومی اداده قطعیاً قصور ایتمه‌ملری لازمدر. تقدیر علویته امكان اولمیان صلاتك وقت وزمانیله اداسنده‌كی وجوب قطعی ایسه دركاردر. مكارم اخلاقی تتمیم ایچون بعث بویوریلان فخر كائنات علیه اكمل التحیات افندمز حضرتلرینك امت پاكیزه‌سی هر یرده وهر زمانده محاسن اخلاقك نمونه‌سی اولمق كركدر. زهد وصلاح اسلامیتك لازم غیر مفارقیدر.

نسوان اسلام عفت وعصمتك ذی حیات تمثالیدر. تستردكی حكمت وقیمت پك بالاتریندر. مخدرات اسلامیه بو حكمت علویه‌نك ایجاباتنه رعایتده ذره قدر قصور ایتمه‌ملیدر. استقبال مملكتك مهد حیاتی آنلرك دست فضیلتنه مودوعدر. ملتلرك شوكت وعظمتلرینی تأمین خصوصنده حسیات دینیه و فضائل اخلاقیه‌نك تأثیری پك مهمدر. دینمزك علویتی، ملتمزك نجاتی سرمدی سعادتلرمزدر.

شعائردینیه‌مزه تمامیله رعایت و فضائل ملیه‌مزی حقیله ابرازه غیرت ، معناً ومادةً تعالی و ترقیمزك اك متین اساسلریدر . هرزمان اوامر الٓهیه‌یه مطاوعت‌ونواهیٔ صمدانیه‌دن مجانبت ایتلری مقتضی بولونان مؤمنین ومؤمناتك رمضان مغفرت‌نشانده صوم وصلاة کبی فرائض مبجله‌نی حسن ادایه صوك درجه اهتمام ایله وعد جلیل صمدانی‌یه احراز لیاقت وملتمزك موقع بلند اخلاقیسنی هرکس نظرنده اثباته بذل مقدرت ایتلری شریعت‌غرای اسلامیه نامنه توصیه اولونور .

۲ رمضان ۱۳۳٤ ، ۲۰ حزیران ۱۳۳۲

## بیاننامه

حقایق اشیانی تحری‌وتدقیق ایله اشتغال ایدن ذوات‌معالی صفاتك‌معلوملری اولدیغی اوزره بوعالمده تصادفی وعبث اوله‌رق وجوده کلمش هیچ برشی‌یوقدر. هرشیئك خلقتی برسببه مستند وهرخلقته برغایه مترتبدر ، حتی هرذره بیله بر قانون وانتظام دائره‌سنده کندی خلقتیله متناسب بر وظیفه ایفا ایتمکده وایفا ایتدیکی اووظیفه‌یه برغایه ترتب ایلمکده‌در .

سر تکلیفك ذراتدن شموسه قدر بوتون اشیایه سرایتی وهر شیئك طبعاً وفطرةً مکلف اولدیغی وظیفه‌نی‌حسن‌ایفایه‌مجبوریتی واجناسك‌انواعده، انواعك افرادده‌کمال انتظام اوزره‌تجلی‌یه مظهریتی سایه‌سنده احتوا ایتدیکی بی‌نهایه‌محاسن وبدایع ایله شو سلسلهٔ کائناتك ساحه آرای وجود اولدیغی شبهه‌دن وارسته‌در.

بوعالمده‌وجودینی اصلاحس‌ایده‌مدیکمز هرهانکی برذره‌نك بیله‌سرتکلیفدن آزاده اوله‌رق وجوده کله‌مدیکی ثابت اولنجه صورت اعتباریله زبدهٔ کائنات ، سیرت جهتیله‌ده اکمل مخلوقات اولان انسانك هر نوع تکلیفدن وارسته اولمق اوزره قدم نهادهٔ عالم دنیا اوله‌مدیغی اولویتله ثابتدر .

« وان من شیٔ الا .. الخ » آیت کریمه‌سنك دخی شهادتی وجهله بوتون اشیا لسان‌حاللریله ربلرینی‌تقدیس ایتمکده‌لر ایکن ملائکه‌نك‌بیله مسجود ومطاعی اولان انسانك خالقنه قارشی لاقید قالمش اولمسی ممکنمیدر؟ شبهه یوق‌که انسانك دخی خالقنه قارشی ایفاسنه مجبور اولدیغی برچوق وظائفی واردر . معهذا بو وظائفه ترتب ایدن فوائد حاشا خالقنه دکل ، کندیسنه عائددر .

چونکه بوتون‌عوالمدن‌غنی‌اولان جناب‌فاطرکائنات،رب‌العالمین‌وارحم‌الراحمین

اولدیغندن اسما وصفاتنك مظاهری اولان شوعوالمده هرشیئك كندی استعدادینه متناسب تكامله خدمت ایده‌جك برقانون وبروظیفه تعیین ایتدیكی كبی انسانكده كندی خلقت كامله‌سیله متناسب ، تعالی وترقیسنه مدار اوله‌بیله‌جك بر چوق احكام شرعیه ووظائف دینیه وضع ایله‌مش وبوصورتله انسانك قدر وشرفنی برقات دها اعلا ایتمشدر .

فی‌الواقع جناب رب‌العزته عبادت واوامرینه اطاعت ونواهیسندن مجانبت ینه انسانلرك سعادت واعتلاسنه خادم، دنیاده‌وآخرتده مسعود اوله‌بیلمك آنجق وظائف عبودیتی ایفا ایله قائمدر . بالخاصه دین مبین اسلامك احكام عالیه‌سی سعدونجاتك اركان علویه‌سیدر . چونكه شریعت غرای احمدیه محاسن اخلاقك، فضائل وكمالاتك ، مادی ومعنوی ترقیات وتعالیاتك كافل اكملیدر .

بونك ایچوندركه دیناً مأمور اولدیغی وظائفی ایفا ایدن ونهی اولوندیغی شیلردن اجتناب ایله‌ین هرهانكی برمسلم هروجهله مسعود وهریرده ممدوحدر . زیرا دین مبینمزك امر ایتدیكی هرشیئك منفعت محضه ونهی ایله‌دیكی هر فعلك مضرت صرفه اولدیغی بوكون جهانك مسلمیدر .

حلم ، تواضع ، عدالت ، حقوقه رعایت، عرض وناموسه حرمت، ضعفایه مرحمت ، فقرایه معاونت ، هرمخلوقه شفقت، هرفعل وقولده صدق واستقامت، صوری ومعنوی بوتون اموردده جدیت ، اسراف وتبذیردن قطعیاً مجانبت، هر خصوصده اقتصاده رعایت وهرزمان سعی وعمله اقدام وغیرت ونفسنی لغویات وفحشیاتدن وهردرلو سفاهتدن صیانت وامام‌المسلمینه خیرایله دعا ومحبت‌واوامر حكومته اطاعت وكمال طهارت ونظافتله خالقه عبادت كبی شیلرك موجب‌سعادت واضدادینك باعث فلاكت اولدقلرینی انكار قابلمیدر ؟

كمال طهارت ونظافتله رب‌العالمینه قارشی ایفاسی لازم كلان تعظیماتك الك مقبول والك معقول اشكالنی جامع اولان صلاتك بحق ایفا ایدلدیكی تقدیرده روحه ویردیكی معنوی لذت وقلبه بخش ایتدیكی صفوت ونزاهت وبدنه تأمین ایله‌دیكی صحت قدر سعادت متصورمیدر ؟ كندیسنده ریاوسمعه‌نك مداخله‌سنه امكان اولمیان وبوسببله عبادات بدنیه آره‌سنده ممتاز برموقع احراز ایدن صومك لذائذ معنویه‌سی حظوظات مادیه ایله قابل قیاسمیدر ؟

خلاصه مادی ومعنوی یوكسلمك ایچون طاعات وعباداتده هیچ برزمان

قصور ايتمامليدر . على الخصوص جناب خداوند كريمك غفران ايله تبشير بيورديغى مبارك رمضانده وعد جليل الهى يه احراز لياقت ايچون صوك درجه چالشمليدر . بلامعذرت ترك صلات ونقض صوم فضاحتنى ارتكابدن حذر ايتمليدر . هله قصداً وعلناً نقض صيامدن اجتناب قطعياً لازمدر . چونكه بو حال، هم خالقه معصيت، هم آداب عموميهٔ اسلاميه يه سركشانه بر مخالفت، دها طوغريسى حال صيامده بولونان بوتون مسلمانلره بويوك بر حقارتدر .

زيرا نقض صوم ايچون بهمه حال على ملاء الناس ييوب ايچمك مجبوريتى وارديغى، چونكه اكل وشربك هرهانكى تنها بر محلده دخى اجراسنه هيچ بر مانع بولونمديغى حالده مسلمان عنوانيله قصدى وعلنى اوله‌رق بوتون اهل اسلامه قارشى نقض صيامه جرأتك هم صومى استخفاف، هم ده حال صيامده بولونان بوتون اهل اسلامى استحقار مقصدينه ابتنا ايده‌جكى شبهه‌سزدر وبو حكمته مبنيدركه شريعتمز بلامعذرت على ملاء الناس عمداً نقض صيام ايدنلرى پك آغير جزالره لايق كورمشدر .

هيچ بر مسلمان بوكبى احواله جرأت دكل، تنزل بيله ايتمه‌مليدر. زيرا آداب اسلاميه فضائل اخلاقيه ايله توأم اولديغندن مكارم اخلاقى اتمام ايچون بعث بيورلمش اولان بر نبى ذيشانك امتى محاسن اخلاقك تمثالى اولمق كركدر .

نسوان اسلامك دخى بو جهتى كمال اهميتله نظر دقته آلملرى لازمدر . بالخاصه عفت وعصمت، نسوان اسلامك زينت ممتازه‌سيدر . ملت ومملكتمزك ترقى وتعاليسنى تأمين ايده‌جك خصائل ممدوحه خانملرمزك دست تربيتنده يتيشه‌جكدر . حالبوكه هر تربيه فضائل اخلاقيه وحسيات دينيه اساساتنه استناد ايتمليدر . چونكه حسيات دينيه ومحاسن اخلاقيه تعالئ ملت وترقئ مملكت خصوصنده اك مهم عاملدر .

بناءً عليه بالعموم مؤمنين ومؤمناتك صوم وصلوة كبى فرائض مبجله‌يى وسائر بالجمله وظائف دينيه‌يى حسن ادايه بذل مقدرت وبتون شعائر اسلاميه‌مزه تماميله رعايت وفضائل ملييه‌مزى حقيله احراز غيرت ايده‌رك تعالئ دين ودولت ومحافظهٔ ملك وملت ايچون اعلان جهاد ايدن ودائما عون جليل بارى يه استناد وروحانيت مقدسهٔ پيغمبريدن استمداد ايله‌ين حكومتمزك ظفر نهائى يه مظهريتى وملتمزك، مملكتمزك هر وجهله رفاه وسعادتى ووسائل معنويه‌سنى احضاره كمال جديتله مسارعت ايتملرى ديانت جليلهٔ اسلاميه وملت نجيبهٔ عثمانيه نامنه توصيه اولونور .

رمضان ١٣٣٥ ، ٢١ حزيران ٣٣٣

صوك

# فهرست

## مدنیت صحیحه — دیانت حقه



## متنوع مقالات

صحیفه



## اسلامده فلسفه



## مدافعات دینیه

## قونفرانسلر



## بیانامه‌لر